Валентин Китанов

ПРИНОС КЪМ ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

Григор Начович и Българо-турското споразумение от 1904 г.

ИК Синева

ВАЛЕНТИН КИТАНОВ

ПРИНОС КЪМ ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

София • 2004

Библиотека „БЪЛГАРСКА ПАМЕТ“

© Валентин Китанов, автор, 2004
© Издателска къща „Синева“, 2004

ISBN 954-9983-41-2

ВАЛЕНТИН КИТАНОВ

ПРИНОС КЪМ ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

Григор Начович и Българо-турското споразумение от 1904 г.

Документален сборник

ИК
Синева

Тази книга се издаде с любезното съдействие
на г-н Орлин Лозев

ПРЕДГОВОР

Историографската оценка за Българо-турското споразумение от 26 март 1904 г.

В историята на българската дипломация като успешни актове се сочат Съединението на Княжество България и Източна Румелия – 1885 г., обявяването на независимостта на България – 1908 г. и връщането на Южна Добруджа – 1940 г. Като че ли някъде встрани остава също един успешен ход на българската външна политика, от който вече ни дели едно столетие – това е спогодбата между Княжество България и Османската империя от 26 март 1904 г., останала в историческата наука като Българо-турско споразумение. Младата българска дипломация чрез това споразумение показва признаци на зрялост в двустранните преговори между васалното Българско княжество и неговия сюзерен – огромната все още Османска империя. Успехът преди всичко се дължи, както на качествата на опитния български политически деец и държавник Григор Начович, така и на гъвкавия и умело лавиращия между различните интереси български княз Фердинанд I. За да се постигнат направените от турска страна отстъпки и компромиси не малка роля има и тогавашния министър-председател и министър на външните работи генерал Рачо Петров.

Макар, че има редица изследвания за българо-турските отношения през 1903–1904 г., то документите свързани с тях все още са напълно неизвестни и са непубликувани.

Българо-турската спогодба от 1904 г. е включена от д-р Б. Кесяков през 1925 г. в неговия корпус от дипломатически документи за историята на България.[1] Д-р Кесяков не коментира споразумението, но прави бележка за събитията в Европейска Турция от Берлинския договор до изработването на Мюрцщегската реформена програма. Той използва като извор за разсъжденията си изследването на д-р М. Поповилиев.[2]

Основните документи по сключването на спогодбата се съхраняват в Централния държавен архив (ЦДА), във фонда на Министерство на външните работи и изповеданията (МВРИ)[3] и във фонд Канцелария на Негово Височество Княза (Монархически институт)[4]. Ценни документи има и в личния архив на Григор Начович, който се съхранява в Българския исторически архив в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий" (НБКМ – БИА)[5]. Остават все още непубликувани частите от дневника на Гр. Начович за времето след 1898 г., съхранявани също в неговия архив. Предстои да се съберат на едно място и неговите спомени, части от които са публикувани на различни места в българската периодика, но те за сега не са обект на настоящия документален сборник.

В различни документални публикации са включени отделни документи по въпроса, но те не дават възможност за цялостно проучване на историята на спогодбата. Към тях трябва да се причислят и чуждестранните цветни корпуси от дипломатически документи (руска оранжева книга, английска синя книга, френска жълта книга и др.).[6]

Особено ценни сред изворите са дневниците на Българския екзарх Йосиф I[7], на дипломата Атанас Шопов[8], търговски агент в Солун, спомените на военния деец и дипломат генерал Христофор Хесапчиев[9], дипломатически агент в Белград, спомените на дипломата и държавника Андрей Тошев,[10] по това време търговски агент в Битоля, спомените на Стефан Лафчиев, началник на Училищния отдел в Българската екзархия в Цариград[11], пътеписа на известния журналист П. Н. Даскалов[12], спомените на австро-унгарския дипломат Алфред Рапопорт[13], спомените на френския военен деец и български почетен консул Леон Ламуш[14] и др. През времето, докато Гр. Начович е дипломатически агент в Цариград, той работи в пълно съгласие с Екзарх Йосиф, като тяхната съвместна дейност стриктно е отразена в дневниците на екзарха. А. Шопов записва в дневника си на 4 септември 1911 г. разговора си с Гр. Начович за преговорите по спогодбата, в който той подчертава че главното му условие да замине за Цариград е да внуши преди това на министър-председателя Рачо Петров и на княз Фердинанд, че трябва да се затвори българската граница за преминаващите чети на ВМОРО и правителството да спре подкрепата си за организацията. На тяхното становище, че четите отслабват Турция, Начович твърдо подчертал, че „българските чети не отслабват Турция, а отслабват нашия елемент. Чрез отслабване на нашия елемент и на нашите средства, турската политика успява и интересите на Австрия, Сърбия и Гърция се силно засилват." Шопов продължава и по-нататък разказа си: „Г-н Начович успял да убеди българското правителство тогава, че трябва да се недопущат чети в Македония и, при тия условия, съгласил се да отиде за дипломатически агент в Цариград. Генерал Петров дал временно обещание да не допуща четите, но скоро почнал изново да ги фаворизира и да контракарира политиката и деятелността на г-на Начовича в Цариград." В разговора си с Шопов Начович отбелязва и причината за отменянето на члена за сключването на военна конвенция между двете държави, първоначално фигуриращ в проекта за споразумението. Според него причината за изваждането му от великия везир от споразумението е постигнатото преди това съглашение между Османската империя и Румъния.[15]

Особено внимание заслужават мемоарите на Андрей Тошев. През 1929 г. той издава том I на книгата си „Балканските войни. Предистория и причини". В него той прави преглед на постигнатото до войните, включвайки често целите текстове на важни документи. Тук е включен и пълния текст на Мюрцщегската реформена програма, заедно с руската и австрийските прибавки. По-долу той разказва и за подписването на Българо-турската спогодба, като цитира и текста. Спира се и на резултатите от съглашението. А. Тошев пише: „Имайки пълно съзнание за големите нещастия, които в този момент една прибързана и необмислена акция на комитетите би предизвикала не само за македонското население, но и за княжеството, нашето правителство от една страна настойчиво съветваше Организацията да не губи търпение, а от друга страна се зае отново да подобри отношенията на България с Турция, в кръга на възможното. След дълги преговори с Високата порта, цариградският ни дипломатически агент Григор Начевич, в чиято помощ бях изпратен временно и аз от Битоля, успя да подпише на 26 март (8 април) 1904 г. с председателя на Държавния съвет Саид Паша и султанския адютант и началник на артилерията Зеки Паша – от една страна на Турция – едно съглашение, (следва текста на съглашението – *Бел. В. К.*). ...Тъй, натегнатата между Турция и България атмосфера пак се поразведри и опасността от сериозни усложнения биде отстранена. Ала всичко туй бе временно. Вместо очакваните резултати от постигнатото съглашение, явиха се последствия едни от други по-отрицателни. И то има участта на Мюрцщегската програма. Органите на властта усвоиха още по сурово тактика по отношение на българщината в пределите на империята. Въпреки дадената амнистия, повечето затворници под разни предлози си останаха в зандните, докато голям брой мюсюлмани, осъдени за

най-вулгарни престъпления, бидоха пуснати на свобода, като политически престъпници. Мнозинството пък от амнистираните българи отново бе хвърлено в затворите за мними престъпления от общ характер, извършени преди въстанието. На работниците и градинарите от Леринско, Костурско, Ресенско и пр., които от край време си изкарваха прехраната в Цариград и околността, се забрани да посещават столицата. По неволя хиляди мъже се видяха принудени да емигрират в Америка. Разбира се, от обещаните помощи за възобновление на разорените жилища и имоти нищо не излезе, вследствие на което мнозинството от пострадалото население остана без подслон, изложено на глад и разни болести. Щедро раздаваните помощи от американски и английски благотворителни дружества, както и отпуснатите такива от българската държава и раздадени чрез нашите митрополити, едва достигаха да облекчат до някъде злата участ на една незначителна част от бедстващите. Вместо предвидените улеснения на идещите от България търговци се правеха най-големи мъчнотии, като повечето от тях без всякакви уважителни причини биваха връщани, след разкарване и задържане в полицейските участъци. С една реч правосъдие за българите в Турция нямаше."[16] Макар, че е участник в събитията той ги представя по-различен начин, както ще забележи читателят след като се запознае с документите, като цели да омаловажи заслугите на Начович. На първо време А. Тошев не е бил изпратен временно на помощ на Начович, а е извикан за съвсем кратко време от Начович в Цариград за консултации заедно с другите търговски агенти. По-късно след подписването на спогодбата османският султан ще ги награди с държавни отличия. Не отговаря на истината, че повечето от затворниците са останали в затворите, а мнозинството от освободените отново са хвърлени в затворите. Наистина остават още стотици затворници, заедно със солунските атентатори, а на много от бежанците в България не се разрешава да се завърнат по домовете си, но амнистираните са хиляди. Хиляди са и завърналите се бежанци. Така също има и такива случаи, при които редица дейци на ВМОРО са преследвани и хвърлени в затворите, но то е в повечето случаи заради отново наченатата революционна дейност. Да се зачеркват напълно резултатите от споразумението и то от един съвременник и до някъде участник е необяснимо. Истината се вижда най-ясно от документите в настоящия сборник. Тези полуистини, предложени по такъв начин от А. Тошев, след издаването на неговата книга, успяват да се наложат по-късно и в редица излезли изследвания по темата. В публикуваните през 1931 г. „Бегли спомени" А. Тошев е по-точен. Тук той подчертава, че е бил повикан „на устен доклад за положението в Битолския вилает, а така също и да му помогна при уреждането на някои и други въпроси между нашето правителство и Високата порта. В същност главният въпрос и сега се отнасяше до постъпките, които трябваше да се предприемат пред Великия везир, и особено в Илдъза, за облекчаване участта на македонските българи. На първо място трябваше да се издействува пак една амнистия за хилядите наши политически затворници, що си оплакваха дните в турските зандани. Амнистии, след които същите зандани се пълнеха обикновено със същите нещастници и нови техни другари."[17] По надолу А. Тошев разказва в подробности как е преминало пътуването му от Битоля до Цариград, споменава за впечатленията си от селямлъка при султан Абдул Хамид II, за посещението с Начович при Тахсин Паша и разговора за положението в Македония и след това споменава за направените покупки в Цариград преди да се завърне в Битоля. И на практика това е „помощта", оказана от него на Гр. Начович за постигането на споразумението, изложена в собствените му спомени.

На Турско-българската спогодба от 1904 г. няма специално посветено изследване, макар че редица автори са проучвали въпроса или са го включвали в по-големи изследвания, посветени на българо-турските отношения, историята на българската дипломация и на национално-освободителните борби на македонските и тракийските българи.

Първото най-сериозно проучване е на военния историк полк. К. Соларов, който публикува своите проучвания през 1925–1926 г., работейки с някои документи от архива на Министерството на външните работи и изповеданията. В книгата си „България и македонският въпрос. Причините на Балканските войни" в главата „България и реформеното дело на Европа в Македония" той отделя значително място за проучването и на мисията на Гр. Начович в Цариград и подписването на Турско-българската спогодба.[18] Полк. Соларов обединява в едно двете мисии на Гр. Начович – тази от втората половина на май 1903 г. с тази, която започва от есента на същата година и макар, че с много от неговите заключение по отношение на резултатите от спогодбата не може да се съгласим, той съвестно отбелязва, че „виждайки, че предложените през зимата от Русия и Австро-Унгария реформи не се прилагат, нашето правителство се опита да води преговори пак направо с В. Порта; то беше доволно да се приложат поне тези нищожни реформи (става дума за пъдарските реформи – *Бел. В. К.*), за които френският печат се изрази с фигурата „планината родила мишка". За тази цел беше изпратен в Цариград специален пратеник госп. Гр. Начевич, бивш министър и познат в Турция като привърженик на едно турско-българско споразумение. (Този цитат се отнася до първата мисия на Начович в Цариград – *Бел. В.* К.)"[19] По-нататък полк. Соларов пише: „Турското правителство не тъй лесно прие Мюрцщегските реформи, понеже с тях се даваше възможност на европейските сили да се месят в работите ѝ, а това, ако не формално, то фактически уронваше авторитета на султана, а главно че отстъпването можеше да се счита за успех от страна на българското правителство." Според него в Османската империя през този период съществува убеждението, че София е причината за политическите ѝ неволи, което довежда до нейната подготовка за настъпателни действия против България.[20] Като резултат от усложнението на международното положение, свързано с Руско-японската война и на европейския натиск върху Цариград се стига до подписването на спогодбата между Империята и Княжеството от март 1904. По този повод полк. Соларов пише: „Предизвикателството на Турция стана още по-ясно, когато през януари 1904 г. избухна война между Япония и Русия. Схващайки добре общото положение, нашите управници виждаха, че моментът е неблагоприятен и че едно разбъркване на работите в полуострова не само че ще повреди на прилагането на реформите, но главно може да докара още по-големи беди на България. Предвид на това те си наложиха крайно миролюбие и с вещина извадиха България от нова и опасна криза и даже, към края на месец март 1904 г., успяха да сключат съглашение с турското правителство и да възстановят приятелските отношения от преди въстанието от 1903 г. Това съглашение засягаше само отношенията между двете държави; за Македония турското правителство обеща, с общи фрази, да приложи Мюрцщегските реформи в трите вилаета – Солунския, Скопския и Битолския, да даде амнистия на политическите престъпници и да разреши безпрепятствено завръщане на бежанците, дошли в България през време на въстанието. Опасността от война между България и Турция беше наново избегната, но турското правителство остана свободно да прилага реформите тъй, както то ги разбираше." Подценявайки резултатите от споразумението, К. Соларов изказва стоановището, че: „Съглашението относително прилагането на реформите остана, разбира се, мъртва буква, и турското правителство продължи същия режим и същата система за умиротворението на Македония, както и по-рано, даже нещо повече, забраняваше на патриаршийските села да преминават към Екзархията, спираше религиозно-културното развитие на българския елемент като преследваше учителите, свещениците и затваряше училищата. Вследствие на това четите не спираха действията си, започнаха се нови обвинения, клевети, заплашвания към България, пак мобилизиции и пр., докато нашето правителство се принуди само да съобщи на В. Порта, че се съгласява, щото една анкета от чужденци да провери истинността на турските обвинения. Такава анкета не се

състоя, понеже турското правителство знаеше, че всичките му хули към България се вършеха с цел да се заблуждава."[21]

Сериозно проучва историята на подписването на Турско-българската спогодба историкът на освободителните борби на Македония и Одринско Христо Силянов, който заделя самостоятелна глава „Турско-българското съглашение от 26 март 1904 год." в капиталния си труд „Освободителните борби в Македония".[22] Хр. Силянов прави проучването си въз основа на достъпните му документи от Тайната архива на Министерство на външните работи и изповеданията, предоставени му от министър-председателя Никола Мушанов.[23] Силянов пише: „Турско-българските преговори траяха повече от половин година. Започнати от пратеника на българското правителство Г. Д. Начович още през м. август 1903 г., когато въстанието бе в разгара си, те се посрещнаха с недоверие и с нескривана ирония от българското общество и предизвикаха известно недоумение в Европа. Те минаха през различни фази. Имаше моменти, през които мисията на Г. Д. Начович се помрачаваше от размяна на остри ноти между София и Цариград. Начович, обаче, упорстваше в своите усилия, без да губи надежда. Българското правителство, веднаж ангажирано в този почин, трябваше да преглъща много неприятности и да се мири понякога с твърде неудобни положения. ...С подписването на съглашението, турско-българските отношения изгубиха своята острота. Рачо Петров изпрати благодарствена телеграма на сюзерена. Митрополит Григорий отслужи в Битоля благодарствен молебен за султана. Такива молебени се отслужиха и в други македонски градове. В Цариград се назначи една комисия от Саид паша, Зеки паша и двамата юрисконсулти – Хакъ бей и Шукри бей, със задача да се грижи за прилагане на съглашението от двете държави. Амнистията беше големият факт, който засенчваше в първия момент останалите точки на съглашението. Тя бе и неговият пробен камък. Нейното прилагане се започна веднага. В продължение на десетина дена затворените българи се освобождаваха на партиди. Освободените се фотографираха на групи, полагаха клетва за вярност и даваха поръчителство по особени формуляри. Поръчителят се задължаваше да предаде на властта амнистираното лице, ако това бъде уличено в измяна на задълженията и на клетвата си. ...Амнистията засегна около 4000 българи."[24]

На Турско-българската спогодба се спира мимоходом и акад. Михаил Арнаудов в биографията на Българския екзар Йосиф I, когато показва негативното отношение на Екзарха към Хилми паша, като неточно отбелязва че става дума за сключено съглашение „за прилагане на реформите".[25]

Въпросът за спогодбата отсъства от капиталното изследване на проф. Г. П. Генов „Източният въпрос". Явно в този огромен и по размери труд той е пропуснал да проучи един така важен въпрос, какъвто е Българо-турското споразумение, като само доста формално е маркирал изработването и прилагането на Мюрцщегските реформи.[26] Все пак трудно е да виним уважавания учен в некомпетентност, колкото може би в подценяване на спогодбата и резултатите от нея, макар че неговото произведение излиза от печат една година след публикуването на Кесяковия документален дипломатически корпус. В посмъртно отпечатвания му труд „Политическа и дипломатическа история на България. Личният режим на цар Фердинанд I 1894–1918" проф. Генов коригира допуснатата празнота в „Източният въпрос", но и тогава (от 1947 до 1967 г.) той доста плахо прави своите заключения, въпреки, че този път в общи линии познава достъпната документация, периодичния печат и макар и малкото изследвания по въпроса. В това си изследване проф. Генов правилно разграничава първата от втората мисия на Начович в Цариград, но повтаря допусната и от други преди него грешка, че Начович е изпратен от Р. Петров още през август 1903 г., а както става ясно от документите Начович заминава за Цариград като личен пратеник на княз Фердинанд, а назначението му е не от август, а от 20 септември 1904 г., което се вижда от акредитивното му писмо. Проф. Генов отдава дължимото за

завършването на преговорите, макар и минали през много изпитания, но не прекъсвани, на качествата на Начович – „все пак преговорите не се прекъснаха. Това се дължеше както на упоритостта на Начович (макар вече възрастен, той продължаваше да бъде енергичен и настойчив, какъвто го познаваме от времето на Пълномощията през 1881–1883 г. и на Регентството през 1886–1887 г.)."[27] Проф. Генов подценява ролята на княз Фердинанд при постигането на споразумението, а смята, че то е резултат и на твърдата линия на правителството на ген. Р. Петров, което не се подкрепя от наличната документация. Точно обратното, упоритостта и неостъпчивостта на неопитния в дипломацията ген. Р. Петров на моменти създава редица препятствия и дори опасност от прекъсването на преговорите и води до неотстъпчивост от страна на Високата порта при вече договорени въпроси. Проф. Генов разглежда и опита да се включи от османска страна в споразумението тайна военна клауза за взаимна военна помощ, повтаряйки турския опит от времето на Топханенския акт; пълния отказ на Цариград да се обсъжда въпроса за въвеждане на реформи в Одринския вилает, макар че както става ясно от документите има известни обещания, с цел да не се прекъснат преговорите. От документите се вижда, че за Одринско в известни периоди поемат ангажименти както граф Ламсдорф, така и френски и италиански дипломати. Като че ли и проф. Генов не отчита достатъчно значимостта на споразумението, което дава възможност на хиляди българи да се върнат по родните си места в Македония и Одринско. Проф. Генов се спира и на дейността на Българския екзарх Йосиф, която оказва също голямо влияние при постигането на споразумението. Той се спира и на известните му мемоари и рапортите му до княза и министъра на външните работи за положението на българите в Македония и Одринско, виждайки надвисналата опасност за българщината. Отделено е и не малко място и на толерирането на гръцката и сръбската пропаганди от турските власти с цел да се неутрализира развитието и вървежа на църковното и училищното дело. Не е пропуснат и въпросът за въоръжаването както на България, тъй и на Турция, водещо до непрекъснатото напрежение между двете страни.

Заслужава внимание и едно излязло напоследък изследване на дипломата и публициста Димитър Йоцов, което той най-вероятно е завършил през 1951 г. в Рилския манастир. Става дума за книгата му „Дипломатически сплетни около Екзархията и македонския въпрос". Д. Йоцов е използвал значителен документален материал от български (архива на Гр. Начович, архива на Българската екзархия и архива на МВРИ) и чужди архиви, а така също и на места се усещат и личните му впечатления за разказваните събития, тъй като той е секретар на Българската екзархия и личен сътрудник на Българския екзарх Йосиф през 1905 и 1906 г. Особено ценни са цитираните записки от 1905 г. „Из записките на един съвременник", вероятно представляващи извадки от дневника на самия Д. Йоцов, съдържащи много важна информация за дейността на Гр. Начович през януари 1905 г. Главите, в които Йоцов разказва за подписването на Българо-турското съглашение са озаглавени „Епохата на Григор Начович в Цариград".[28] Йоцов нарича Начович „един от най-вещите български дипломати", а изключително висока е и оценката на султан Абдул Хамид II. За него Йоцов пише: „Абдул Хамид познавал Григор Начович като един от редките политически мъже на Балканите, който изповядва положителни идеи и притежава качеството да асимилира противоположни течения, за да извади от тях една правилна преценка и да нагоди съответните мерки за успеха на едно политическо дело."[29]

Първото най-сериозно изследване на историята на сключването на спогодбата принадлежи на проф. Туше Влахов „Турско-българското съглашение от 1904 г.", поместено в сборника в памет на проф. Ал. Бурмов.[30] Статията на проф. Влахов е изградена изцяло на основата на документите от фондове № 3 к и № 176 к, съхранявани в ЦДА. Проф. Влахов оценява положителните резултати, както за Българското княжество, така и за българското население в Македония и Одринско, отчитайки

ролята на „компетентната мисия на Начович", както и „навременната и наместо роля на българския княз Фердинанд".[31]

Само няколко години по-късно проф. Т. Влахов публикува резултата от дългогодишните си проучвания по история на българо-турските отношения, обхващащи значително по-широк период, в който един от основните въпроси отново е историята на Турско-българската спогодба от 1904 г.[32] Тук той се спира подробно на причините довели да нейното сключване, историята на преговорите и приложението ѝ и последствията от нея. Проф. Влахов в това си изследване използва редица изследвания, както и богат документален материал, включително и редица спомени на участници и съвременници на събитията.[33]

След изследванията на Т. Влахов последваха и тези на Радослав Попов, които определено може да се каже, че са най-пълното и най-точно проучване на реформите в Османската империя след 1902 г. и на Българо-турската спогодба. Р. Попов разширява още повече изворовия материал, като включва в научен оборот и огромна документация от немски и австрийски произход, а така също и много документи от чуждестранните цветни дипломатически книги. На базата на този материал и на постигнатото той дава най-пълна картина на събитията от началото на XIX век предхождащи и последвали Илинденско–Преображенското въстание.[34]

Въпреки, че публикуваните дневници на Гр. Начович не са свързани с мисията му в Цариград смятам за необходимо да повторя думите на проф. Андрей Пантев казани за личността и делото на Гр. Начович, който с няколко изречения прави един блестящ портрет на големия политик и държавник. А. Пантев пише: „Животът на Григор Димитров Начович, протекъл между 22 януари 1845 и 4 януари 1920 г., плътно и активно обхваща всички съдбоносни събития в модерната история на България. Чудно ли е тогава, че самият той често бе обект на всевъзможни славословия и двусмислени закачки, бе пример на порядъчност и непостоянност, на принципност и двуличие, на геройство и благоразумно изчакване, често наричано страх, на твърда последователност и противна изменчивост? Григор Начович бе един от малкото български политически мъже, публицисти и учени, покрили хронологично и тематично със своя жизнен път цяло българско столетие, което не съвпадаше с условните граници на календарното летоброене, но с изумителна яснота бележеше едно голямо начало и едно безутешно крушение, между които стояха надежди, триумфи и възкресителни завръщания на българското племе. Вероятно тъкмо тези стъписващи синкопи на българската историческа участ дълбоко са се вградили в чувствителната натура на Гр. Начович, който се е оказал прекалено изтънчен, прекалено скептичен и прекалено мъдър за съзидателната грубост на българското национално и държавно строителство."[35]

Макар, че в редица изследвания на български историци въпросът за Мюрцщегската реформена програма и Българо-турското споразумение не е специално изследван, той е бил също обект на внимание. Тук само ще спомена някои от тези автори, чиито изследвания също заслужават внимание. Това са Воин Божинов[36], Симеон Дамянов[37], Милчо Лалков[38], Иван Илчев[39], Стойчо Грънчаров[40], Жеко Попов[41], Димитър Вечев[42], Стоян Германов[43], Кръстьо Манчев[44], Цветана Иванова[45] и други.

Напоследък беше издадена една изключително интересна книга върху македонския въпрос от германския историк от турски произход Фикрет Аданър, представляваща докторската му дисертация, защитена през 1977 г. в Университета във Франкфурт на Майн.[46] Макар че авторът заделя изключително малко място на споразумението и не навсякъде е точен, поради недостъпността на българските и турските извори през времето, когато работи над дисертацията, ще цитирам неговата оценка, тъй като тя произхожда от един изследовател, познаващ добре чуждестранните извори. Адънър пише: „Българо-османското споразумение, подписано на 9

април 1904 г. в Истанбул, също е постигнато под въздействието на Руско-японската война. Преговорите между тези две страни, които малко преди това са на ръба на войната, започват през февруари и се водят от Начович и Тахсин Паша – първи секретар на султана. Текстът на проектодоговора, който Начович показва в началото на март на германския посланик, предвижда в точка 4 сключването на тайно военно споразумение. Посланик Маршал отбелязва: „Няма съмнение, че тази важна точка е приета със съгласие, а вероятно дори и по внушение на Русия". Макар султанът да е готов да приеме предложението на българите, Портата го разубеждава за сключването на тайната военна конвенция с обосновката, че едно такова споразумение между суверенен владетел и неговия васал било неуместно. ...Въпреки, че опозиционната преса в България остро критикува правителството заради сключеното с Портата споразумение, този договор е голям успех за българската дипломация. „Нов век", органът на управляващата стамболовистка партия, изтъква като голяма заслуга на правителството, че по този начин е избегната опасността от война. Споразумението се приема положително и от екзархисткото население в Македония. Германският генерален консул в Солун съобщава: „Това, което досега не успяха да направят нито реформите от февруари миналата година, нито Мюрцщегската програма, а именно да удовлетворят желанията на българите в Македония, с един удар направи публикуването на Турско-българското споразумение." Гарантирането на обща амнистия, която е обявена на 13 април, предизвиква бурна радост. Също и някои водачи на Илинденското въстание, като Груев, Лозанчев и Сугарев, заявяват чрез цивилни агенти готовността си да се подчинят и получат уверението на Хилми Паша, че и на тях ще им бъде гарантирана амнистия. Броят на политическите престъпници, освободени до 9 май 1904 г., възлиза в трите вилаета на 1640 души."[47]

Без да се разглежда конкретно въпросът за споразумението необходимо е да се отбележи и книгата на проф. Павел Милюков за политиката на руския външен министър А. П. Изволски, където се разглежда руската и австрийската политика на Балканите. П. Милюков се спира и на повишения интерес и съперничество спрямо Османската империя на Англия и Германия през периода от 1897 до 1907 г.[48] Заслужават внимание и изследванията на съветските историци А. Ф. Милер, А. Д. Новичев, О. Г. Инджикян, Ю. А. Петросян, Джон Киракосян, Г. З. Алиев, В. И. Шпилькова[49] и др. Дело на съветските историци е и многотомната история на дипломацията, в която се обръща внимание главно на интересите на великите сили към Балканите, а за отношенията между самите балкански държави е само споменато мимоходом.[50]

Особено интересен е публикувания в Германия във „Vossische Zeitung" секретен български доклад за ролята на българското правителство в организирането на четите на ВМОРО по време на управлението на ген. Р. Петров.[51]

Въпреки че са в противоречие с истината и съществуващата документация, ще посоча някои от основните издания на историците от република Македония. През 1969 г. излезе от печат книга втора на „Историята на македонския народ", в която има само един малък подраздел озаглавен „Мюрцщегските и други реформи и техният характер". За Българо-турската спогодба изобщо не се споменава, а само се засяга въпроса за разделянето на Македония на различни сектори за въвеждането на жандармерийските реформи.[52] През 1968 г. иначе добре информираният историк Ив. Катарджиев издаде книгата си за революционните борби в Серския окръг. Макар, че посвещава цял подраздел на Мюрцщегските реформи и дейността на френските офицери в Серския санджак той не показва, че изобщо знае за водените българо-турски преговори в Цариград и за постигнатото споразумение.[53] По-различно стои въпросът за приложението на Мюрцщегската реформена програма и мисията на Начович в Цариград в книгата на Кръсте Битоски „Македония и Княжество България (1893–1903)". Авторът сравнително добре познава документацията и наличната литература, но въпреки това обединява в една двете мисии на Начович като поставя

началото ѝ в първите дни на юни 1903 г. Според него Начович провежда великобългарската линия на правителството на ген. Р. Петров, но не става ясно от изложението какви резултати са постигнати, въпреки че той говори за неуспех на мисията на Начович.[54]

В току що излезлия от печат т. III от новата „История на македонския народ" с автор Григор Тодоровски е включен и един подраздел за Мюрцщегските реформи. Както и при предишните и този автор показва непознаване на фактите, документите и литературата по въпроса. Той споменава за дадена амнистия за въстаниците от султана през април 1904 г., но без дори да обясни как се е достигнало до нея. Същевременно разчитайки на незнанието на читателите той отбелязва, че най-трудно било завръщането на бежанците от България не само по вина на турските власти, които се отнасяли към тях с недоверие и неприятелски, но и поради създавани пречки от българските власти. Този автор, дори не знае за сключената Българо-турска спогодба и за ролята на Гр. Начович.[55]

През юбилейната 100 годишнина от Илинденско–Преображенското въстание в Скопие беше публикуван обемист том със списъците на амнистираните участници във въстанието.[56] В него са включени турските дефтери с освободените затворници от затворите в Диарбекир, Битолския вилает, Солунския вилает и Скопския централен затвор. В кратките биографични бележки за отделните революционери турските власти са отбелязвали, че те са българи, който факт съставителят и преводач на списъците Др. Горгиев се е опитал да обясни с това, че те са принадлежали към българската църква и затова турските власти са ги регистрирали като българи. Същевременно не е отбелязал, че революционерите са амнистирани в резултат на Турско-българската спогодба, а е обяснил амнистията като „резултат на натиска на международния фактор при прилагането на известните Мюрцщегски реформи от октомври 1903 година."[57] Това издание макар, че се различава коренно от предишните книги на македонските историци поради документалния си характер, все пак работено е в друго време, не се различава по нищо от линията прокарвана и твърдо спазвана от историците от югозападната ни съседка в продължение на шест десетилетия.

Публикуването на цялата документация по темата ще помогне за по-цялостното проучване историята на Българо-турското споразумение от март 1904 г. От друга страна, настоящият документален сборник ще съдейства да бъде разкрита напълно и безапелационно истината по македонския въпрос, залегнал в двустранните преговори между Османската империя и Княжество България от началото на XX в.

---

[1] *Д-р Б. Кесяков*, Принос към дипломатическата история на България 1878–1925. С предговор от проф. Ст. Баламезов, С., 1925, с. 22–24.

[2] Вж. *Д-р М. Поповилиев*, Международно право, т. I, С., 1914, с. 540.

[3] Вж. ЦДА, ф. 176 к (Архив на Министерството на външните работи и изповеданията – МВРИ).

[4] Вж. ЦДА, ф. 3 к (Канцелария на Негово Височество Княза).

[5] Вж. НБКМ БИА, ф. 14 (Личен фонд на Григор Д. Начович). Вж. и НА БАН, ф. 11 к (академик Иван Шишманов), ф. 175 к (Андрей Тошев) и др.

[6] Македония. Сборник от документи и материали, С., 1978, с. 499–501; Освободителната борба в Македония и Одринско 1902–1904. Дипломатически документи, С., 1978, с. 554–557; *Д-р Хр. Татарчев*, Спомени, документи, материали, С., 1989, с. 293–299, 301–303, 368–370; *В. Георгиев, Ст. Трифонов*, Екзарх български Йосиф I. Писма и доклади, С., 1994, с. 217–219; *В. Георгиев, Ст. Трифонов*, Македония и Тракия в борба за свобода (Краят на XIX – началото на XX век), С., 1995, с. 241–242; Българските царе в Народното събрание (1879–1946). Тронни слова, С., 1996, с. 156–164; Из тайния архив на българския цар Фердинанд I. Документи за военната и политическата история на България, С., 2001, с. 80; Българоизтребната политика във вилаетите на султан Хамид. Хилми Паша, цивилните агенти, Мюрцщегските реформи и разочарованието на българите от тях. (писма на Българ-

ския екзарх Йосиф от 1903–1904 г.), Църковен архив, кн. III, Стъкмил Д. Мишев, С., 1931, с. 309–350; Миграционни движения на българите 1878–1941. Т. 1 (1878–1912), С., 1993, 708 с.; *Щ. Щерионов, А. Джонев*, Документи за положението на българите в Македония (началото на XX в.), Кюстендил, 2001, 215 с. и др.

[7] *Български екзарх Йосиф I*, Дневник, С., 1992.

[8] *А. Шопов*, Дневник, дипломатически рапорти и писма, С., 1995.

[9] *Хр. Хесапчиев*, Служба на България в чужбина, С., 1993.

[10] *А. Тошев*, Балканските войни. Т. I. Предистория и причини, С., 1929, Т. II. 5/18 октомврий 1912 год. – 16/29 септемврий 1913 год., С., 1931; *Същия*, Бегли спомени, С., 1931.

[11] *Ст. Лафчиев*, Спомени за българската екзархия, С., 1994, с. 67 – 69.

[12] *Ц. Билярски*, Пътни бележки на специалния кореспондент на в. „Вечерна поща" П. Н. Даскалов за Цариград, Света Гора и Македония от 1904 г., ИДА, кн. 81, с. 63–105 и кн. 82, с. 73–115. Вж. и П. Н. Даскалов, Днешното положение в Македония, С., 1906 и неговите репортажи във в. „Вечерна поща".

[13] *А. Рапопорт*, В страната на мъчениците, С., 2002.

[14] *Л. Ламуш*, Петнадесет години балканска история, С., 1930.

[15] *А. Шопов*, Дневник, дипломатически рапорти и писма, с. 31–32.

[16] *А. Тошев*, Балканските войни. Т. I, с.134–36.

[17] *А. Тошев*, Бегли спомени, с. 73.

[18] *К. Соларов*, България и македонският въпрос. Причините на Балканските войни, С., 1925, с. 117–143.

[19] Пак там, с. 117.

[20] Пак там, с. 124–125.

[21] Пак там, с. 125–126.

[22] *Хр. Силянов*, Освободителните борби на Македония. Т. II. След Илинденското въстание, С., 1943, с. 96–108.

[23] *Хр. Силянов*, Освободителните борби на Македония. Т. I. Илинденското въстание, С., 1933, с. VII–VIII.

[24] *Хр. Силянов*, Осовободителните борби на Македония. Т. II, с. 96, 104–105.

[25] *М. Арнаудов*, Живот и дейност на Екзарх Йосиф, С., 1965, с. 262.

[26] *Г. П. Генов*, Източният въпрос (Политическа и дипломатическа история). Ч. I, С., 1924 и Ч. II. От Парижкия конгрес (1856 г.) до Ньойския договор (1919 г.), С., 1926, с. 523–532.

[27] *Г. П. Генов*, Политическа и дипломатическа история на България. Личният режим на цар Фердинанд I 1894–1918, С., 2003, с. 356– 359, 403–419.

[28] Д. Йоцов, Дипломатически сплетни около Екзархията и македонския въпрос, С., 2000, с. 119–146.

[29] Пак там, с. 120, 121–122.

[30] *Т. Влахов*, Турско-българско съглашение от 1904 г., в Сборник в памет на професор Александър Бурмов, С., 1973, с. 304–322.

[31] *Т. Влахов*, Пос. съч, с. 322.

[32] *Т. Влахов*, Криза в българо-турските отношения 1895–1908, С., 1977.

[33] *Т. Влахов*, Пос. съч., с. 53–101.

[34] *Р. Попов*, Австро- Унгария и реформите в Европейска Турция 1903–1908, С., 1974, 223 с.; *Същият*, Германия и българо-турските отношения (1902–1904), в Studia Balcanica 16, Великите сили и балканските взаимоотношения в края на XIX и началото на XX в., С., 1982, с. 220–253; *Същият*, Сами или с другите? в *Е. Стателова, Р. Попов, В. Танкова*, История на българската дипломация 1879–1913, С., 1994, с. 291–375; *Същият*, Управление на Народнолибералната партия (1903–1908), в История на България, Т. 8, С., 1999, с. 81–97.

[35] *А. Пантев*, Човекът епоха или загадката Начович, в *Гр. Начович*, Из дневниците (1884–1898), С., 1999, с. 7. Вж. и *А. Пантев*, Англия реформената акция в Европейска Турция (1895–1903), Исторически преглед, г. XXVII, 1971, кн. 6, с. 3–32.

[36] *В. Божинов*, Българската просвета в Македония и Одринска Тракия 1878–1913, С., 1982, с. 208–271.

[37] *С. Дамянов*, България във френската политика 1878 – 1918, С., 1985, с. 225–292.

[38] *М. Лалков*, България в балканската политика на Австро-Унгария 1878–1903, С., 1993, с. 559 – 560;

Същият, Мюрцщегската реформена програма 1903–1908 г. в Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878–1944. Т. 3, С., 1997, с. 8–25.

[39] *Ив. Илчев*, Балканският комитет в Лондон (1903–1946), С., 2003, 592 с.

[40] *Ст. Грънчаров*, България на прага на двадесетото столетие. Политически аспекти, С., 1986, с. 272–281.

[41] *Ж. Попов*, Народно-либералната (стамболовистка) партия в България 1903–1920, С., 1986, с. 155–163.

[42] *Д. Вечев*, Реформите в Европейска Турция и руско-българските отношения (нач. на XX в.), Векове, г. IX, 1980, кн. 2, с. 15–23.

[43] *Ст. Германов*, Вътрешната македоно-одринска революционна организация след въстанието, в Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878–1944. Т. 3, С., 1997, с. 26–44.

[44] *Кр. Манчев*, Международните отношения на Балканите в началото на XX век. в *С. Димитров, К. Манчев*, История на балканските народи 1879–1918, С., 1975, с. 289–294.

[45] *Цв. Иванова*, Реформите и националното обединение на българския народ във възгледите на Григор Начович, Исторически преглед, г. LIX, 2003, кн. 3–4, с. 68–90.

[46] Ф. Аданър, Македонският въпрос, С., 2002, с. 270.

[47] Ф. Аданър, Македонският въпрос, с. 224–225.

[48] *П. Милюков*, Балканский кризис и политика А. П. Извольскаго, С. – Петербург, 1910, с. 3–6.

[49] *А. Ф. Милер*, Турция. Актуальные проблемы новой и новейшей истории, Москва, 1983; *А. Д. Новичев*, Турция. Краткая история, Москва, 1965; *Същият*, Крестьянство Турции в новейшее время, Москва, 1959; *О. Г. Инджикян*,Буржоазия Османской империи, Ереван, 1977; *Ю. А. Петросян*, Младотурецкое движение (вторая половина XIX – начало XX в.), Москва, 1971; *Д. Киракосян*, Младотурците пред съда на историята, С., 1989; *Г. З. Алиев*, Турция в период управления младотурок (1908–1918 гг.), Москва, 1972; *В. И. Шпилькова*, Младотурецкая революция 1908–1909 гг., Москва, 1977.

[50] История на дипломацията. Т. 2. Дипломацията в ново време 1871–1914, С. 1965, с. 721–743. Тук авторите посочват едно ценно издание от 1906 г. Вж. „Реформы в Македонии. 1903 – 1905", СПБ, 1906.

[51] Le brigandage en Macedoine. Un rapport confidentiel au gouvernement Bulgare, Berlrin, Unger, 1908, 57 p.

[52] Историја на македонскиот народ, Кн. 2, Скопје, 1969, с. 257–259.

[53] *Ив. Катарджиев*, Серскиот округ од Креснеското востание до Младотурската револуција. Национално-политички борби, Скопје, 1968, с. 279–287.

[54] Кр. Битоски, Македонија и Кнежество Булгарија (1893–1903), Скопје, 1977, с. 317–353.

[55] Историја на македонскиот народ, Т. III, Скопје, 2003, с. 361–367.

[56] Амнистираните илинденци во 1904 година, Скопје, 2003, 413 с.

[57] Пак там, с. 10.

Григор Начович и Българо-турското споразумение

Преди да се спра на историята на Българо-турското споразумение и на причините за неговото подписване на 26 март 1904 г. в Цариград накратко ще представя главното действащо лице в този епизод от новата българска история. Ще се опитам да разкрия с няколко биографични щрихи личността на Григор Начович, по съхранения образ от неговите съвременници. Смятам, че с езика на документите, поместени в този сборник, ще се открои, както приносът така и образът на един изключително отговорен пред народа си дипломат, а не само пред тези, които са го пратили на това невралгично и ветровито място, каквото векове наред е бил градът край Босфора. Неговият образ, макар и познат до някъде на историците, е останал неизвестен за широката българска общественост, тъй като и на полето на дипломацията се подвизават не само призвани и удостоени. Като че ли и там се спрягат само имената на малък брой образовани и ловки български дипломати, успели с творчеството си (някои от тях с изключително субективните си мемоари и дневници) да се наложат по страниците на историята и в паметта на съвременниците си. Чрез тази документация, която е подбрана само тематически и без каквито и да било мои предпочитания, ще се разкрият и механизмите от дипломатическите преговори, които до известна степен успяват да смекчат пораженията за българския народ след жестокото потушаване на Илинденско–Преображенското въстание от 1903 г.

Както е известно главна фигура в тази умела политическа и дипломатическа игра е роденият в Свищов Григор Начович (1845–1920). Той е известен и утвърден политически и държавен деец, дипломат, един от водачите на Консервативната партия, многократно министър, дипломатически агент (1903–1906) и специален делегат на българското правителство на българо-турските преговори през 1903–1904 г. в Цариград. Образованието си получава в Свищов и Цариград, а във Виена и Париж учи търговски и политически науки. Владее писмено и говоримо покрай родния си език турския, немския и френския. По време на Възраждането се включва и в национално-освободителните борби на българския народ. Председател е на Свищовския революционен комитет, а след преминаването му в емиграция е блестящ защитник на българските национални интереси във френските и немскоезичните вестници. Пише и върху австрийската конституция, по икономически и земеделски проблеми, и се занимава и с преводи на художествена и обществено-политическа литература. Начович с право се нарежда сред строителите на съвременна България. Ако разгърнем страниците на Симеон Радевите „Строители“ ще видим един, макар и неласкав образ, но явно така утвърдил се в българското общество на включения още в първото българско правителство Начович. С. Радев изгражда образа му в годините след завръщането му от дипломатическия пост в Цариград, макар че вече е имал възможност да го клъвне и във „Вечерна Поща“. Той пише: „Начович е и досега един емпирик в политиката. У него има много практически познания, но никакво мировъзрение. Обладаващ голяма способност за асимилация, той няма от друга страна, никаква изобретателност на ума. Крайно трудолюбив, но непроизводителен, навикнал във всяка работа да се пристрастява към подробностите, той няма да остави почти никаква следа от организаторска дейност. Но една легенда ще се създаде около името му: неговата мизантропия ще мине за тайнственост, неговата пасивна упоритост – за енергия и неговата страст към канцеларска работа – за реформаторство.“[1]

Няма да се спирам на житейския път и дейност на Гр. Начович, направено отдавна от неговите биографи Стефан С. Бобчев и Илия Мусаков[2], но смятам, че си заслужава да се прочете и мнението на един от неговите близки сътрудници по време на министерстването му в Министерството на вътрешните работи през 1881–1882 г. – Тома Васильов, секретар на министерството в продължение на десетилетия, който завършва спомена си за Начович със следните редове: „След като остави поста ми-

нистър на вътрешните работи, Начович беше на няколко пъти и с прекъсвания от по няколко месеца и даже години ту министър (на финансите, външните работи, земеделието и търговията), ту дипломатически представител на България (в Букурещ, Виена, Цариград). Той дейно участваше във всички по-крупни обществени и политически събития и даже след 1905 година, когато се оттегли на почивка, не престана да се интересува от обществените въпроси. Неговата разнообразна дейност трудно се поддава на преценки и бъдещият историк много ще се затрудни когато поиска да направи вярна характеристика на този винаги уединен и необщителен обществен деец."[3] Не бих искал да пропусна и изграденият портрет на Начович от популярният сред читателите, но не по-малко и скандалният със спомените си Добри Ганчев. Ще цитирам този преинтересен разказ: „Начович е саможив човек, живее затворено. Дори и на партийни събрания не се вестява. Болест някаква имал в гръкляна. С нея извинява отсъствието си. В никакъв локал не може да се види. В къщи или в министерството. В къщи не приема, остава само в министерството да го търсиш, ако ти трябва. Там пък е зает с работа. Участието му в партийните работи се изразява в редактирането на партийния вестник. Орган на партията е „Български Глас". Начович е главният сътрудник. Пише всякога анонимно. Името му под никакъв негов труд. Работи много. Всичко каквото му хареса, превежда. Превежда драми, разни разкази, пише по стопански въпроси, по земеделие, пише календари, как се прави вино. Начович не може да говори. За красноречие и дума не става. Най-простата мисъл с мъка предава. Затуй отбягва политически събрания. Всякога скрит, на лице никога. Не от боязън, а по природа потаен. Бори се всякога с ярост, но прикрито. Знаят това всички: и приятели, и противници....Не обича човекът да излиза на лице. От засада стреля през цял живот. Пише уводни статии на най-разнообразни теми. За политика, за земеделие, за търговия. Закачливи, ядовити антрефилета, известия, малки и големи, важни и дребнави, от цял свят. Чете само немски вестници. От тях и превежда. Неуморим работник. Ала дребнав нетворчески ум. Сутрин, в седем часа, той е вече в Министерството си. От там изпраща разсилния с ръкописите си в редакцията. ...Администратор на вестника е Начовичов човек, негово протеже и съотечественик. Млад човек, гуляйджия, разпуснат. Каквато пара падне в редакцията, прибира я, вечер я изгулява в шантаните. Казваше се Симеон Киселов, брат на тутраканския герой генерал П. Киселов. Обича го Начович, не му придирва сметка. Когато, след превратa отиде дипломатически представител в Букурещ, взе го при себе си на служба, канцлер го направи. Хвали се Начович от работата му. Сръчен бил, ловък бил. Достъп добил във всички учреждения и частни боярски домове. Сполучи да го ожени за една богата мома, от голям боярски род. Зестра голяма. Широк живот. Всяко добро да не е на едно място. Скоро подир женитбата, кавга се поражда между патрона и протежето. На каква почва? Разно говореха. Киселов стреля в Начовича от две крачки. Не можа да го убие. Куршумите паднали в краката на Начовича. Обясняваха туй щастливо избавление с лошите патрони на револвера. Други казваха, че отскочили куршумите от ризницата, която Григор Начович носел под дрехите си. От емигранти русофили се боял, затуй бил предпазлив. Подир този скандал Киселов се преселва в Петербург. И тук добива достъп в големия свят." По-надолу до голяма степен повтаряйки се Д. Ганчев допълва: „Стълбовете на консервативната партия са: Гр Начович, Д. Греков и д-р К. Стоилов. Другите техни сподвижници и съпартизани, като М. Балабанов, Т. Бурмов и др. бяха напуснали партията. Не харесаха управлението подир пълномощията, за които с такава ярост се бяха борили. А не го харесаха, защото останаха вън от министерството. Нарекоха се „чистосърдечни консерватори" и се приспособиха към Др. Цанков. Борбата против генералския режим я поде само горната троица. Във вестника „Български Глас", консервативният орган заема открита и яростна опозиция, към генералите и управлението им. Гр. Начович е почти всичкото в редактирането на вестника. Уводни статии, ядовити антрефилета и подлистници, нападки, интриги – силят се от перото му. Дойде сутрин в редакцията,

изпразни джобовете на палтото си от писаните през нощта ръкописи, прегледа ги отново, даде ги да се редят. Излиза от печатницата, преди да засноват по улиците ранобудниците. Вечер иде късно, кога вземе да притъмнява. Не обича да го виждат хората, че влиза и излиза от печатницата. Скрит човек, цел живот си остана такъв. Не беше от страхливите. Много е честолюбив, за да може да търпи да бъде само слушател. Пък и чрезмерно трудолюбив човек. Презира празните и безсъдържателни речи, каквито обикновено ни се говорят на събрания от подобен род. Да кажем и това: по природа скрит, саможив човек. Затуй и по-сетне Д. Петков му бе дал прозвището **Велзевул**. Гр. Начович всякога държи приличен език. Понякога в полемиката, в нападките си е остър, безпощаден. Разбира се, противниците му, и те не го щадят. Какви не оскърбления се изсипваха понякога върху главата на този инак, т.е. наглед, тих и безобиден човек! Нравите тогази бяха таквизи, че във вестниците намират място най-мръсните, най-хамалските псувни и оскърбления. Не се щади нито личната чест, нито тази на най-близките, на най-скъпите ти роднини и деца. Случаят си има местото по-после (в 1892 година), но ние ще го кажем тука, като характеристичен на времето за известен кръг вестникари. Във в. „Свобода" Гр. Начович бе наречен „Божидар". Божидар бе синоним на обременен с тежки престъпления човек. Този тип, Божидар...умря в затвора. Начовича ...оскърбиха ... в най-чувствителното ...чувство. Освирепя против Стамболова. Гдето стане, гдето седне, за отмъщение говори и жадува. Кога залича падането на Стамболова (1893), срещам го да се разхожда около градската градина. Стана дума за вероятната промяна на правителството. Кое министерство би взел той, Начович. Никое министерство. Той чака падането само, за да намери време и възможност да си отмъсти. Сполучи ли? Не мога да уверявам. Говореше се само, в потвърждение на подобно предположение, че Тюфекчиев и Минко Иванов, организаторите на Стамболовото убийство, често посещавали дома му. От това се вадеше заключение. В съда таквози нещо не се установи. Д. Петков подир време се оплакваше от Дико Йовев. Той бил написал злокобното антрефиле за Начовича и без негово, на Петкова, знание е поместено във вестника....

Горд е Начович. Никога у него никакви унижения. Един единствен човек бе, който не прие от Фердинанда подарък. Предупредил го бе, чрез шурея си Д. Станчев, че ако би рекъл да му даде колкото и скъп подарък, ще му го върне. Туй бе в първите години от дохаждането на Фердинанда. Тогава се сеяха на ляво и на дясно драгоценностите: пръстени, диамантени игли, часовници и др. Фердинанд не го обича заради гордостта му.

Гр. Начович работи в един кабинет със Ст. Стамболов и В. Радославов. Но не престана да ги мрази и презира. Особено последния. Разпуснатият живот и език на Стамболова го възмущава. Радославов сам лично и близките му са отвратителни. По-голям русофоб на времето от Начовича нямаше. Знаят го това русите, затова го и страняха. До края на живота си не престана да съветва да се пазим от русите. Във Виена бе живял дълго. От там му е русофобството. Един ден, туй още при русите, Начович е на парад. Минават край него с дружинното знаме. Той не сваля цилиндра. От незнание на установените обичаи. Изотзад подскача цивилен руснак, плесва му цилиндра. Искал да го научи, как да отдава чест на свещеното знаме. Арестуваха руснака, щяха на съд да го дават. Вместо туй Теохаров му даде някаква служба в министерството си."[4]

Участието на Начович в политическия живот често пъти, както и той разказва в писмо до проф. Иван Шишманов е свършвало веднага щом установи, че управлението в дадено правителство се разминава със собствените му виждания и противоречи на народните интереси. Последно такова „сбогуване" е с довчерашния му приятел д-р Константин Стоилов, с когото се разделя на 31 юли 1896 г., в правителството на когото е министър на търговията и земеделието. И като, че ли до пролетта на 1903 г. изчезва от политическия небосклон. И в тежък за страната и за поробените

българи от Македония и Одринско момент княз Фердинанд се сеща за него и Начович макар и без желание да работи с хора като ген. Рачо Петров и неговото правителство отново се включва в политическата и дипломатическа игра. Самият Начович иронизирайки себе си и политическите си противници на 27 август 1907 г. цитира вестника, в който се подвизават покрай Ст. Шангов С. Радев и П. Н. Даскалов „Вечерна поща": „Когато, преди четири години, заминавах за Ц[ари]град, официозната „В[ечерна] поща" се провикваше: „Ние знаеме, че Начович е вече в гроба, а сега го виждаме да вдъхновява българската политика!" Ах! с какво удоволствие тия братя биха ми изпели: „Приидите на последнее целование!"[5]

Назначаването на второто стамболовистко правителство е добре посрещнато от турска страна. Една от първите му акции спрямо Османската империя е първата мисия на Гр. Начович в Цариград през втората половина на май 1903 г. – от 15 до 31. Като личен пратеник на княз Фердинанд Начович се среща последователно с Тахсин паша, първи секретар на султан Абдул Хамид II, с великия везир Ферид Паша, с руския, с австроунгарския, с френския, с английския и италианския посланици Зиновиев, Каличе, Констан, О'Конор и Маласпина, с бившия турски комисар в София Неджип ефенди Мелхаме и със самия султан Абдул Хамид II. Начович трябва да направи опит да се върне отново взаимното доверие между империята и княжеството, съществувало при Ст. Стамболов, да се избегне опасността от военен конфликт между тях, да се въведат реформи в Македония и да се освободят арестуваните след солунските атентати българи. Той трябва и да разсее съмненията в турските политически среди, че България стои зад революционното движение в Македония и Одринско.[6] Начович изработва и един мемоар, предназначен за реформаторски мислещите турци от обкръжението на султан Абдул Хамид II.[7] В действията си той разчита и на редактора на екзархийски вестник „Вести" Димитър Маринов, виден стамболовист, почитател на Ст. Стамболов и негов и до днес ненадминат биограф. От запазената кореспонденция в архива на Начович е видно как е протекла тази първа мисия на Начович, включително и контактите, които установява Д. Маринов с младотурците, на чието съдействие се уповават и двамата.[8] Тази мисия на Начович в общи линии не довежда до съществени резултати. Тя обаче показва, че България разчита в отношенията си с Османската империя на двустранните контакти, а не на посредничеството на великите сили или на някоя от тях. Но явно, че големите предварителни надежди на Начович преди първата му мисия, след приключването ѝ, го правят донякъде песимист за бъдещите българо-турски отношения, още повече че в Македония и Одринско е предстоящо избухването на Илинденско–Преображенското въстание. Неудобният за отредената му роля Иван Стефанов Гешов, който е български дипломатически агент в Цариград, поради русофилските му позиции и непрекъснатото съобразяване с руските дипломатически ходове и интереси, а те в това време не са в синхрон с българските интереси, е трябвало да бъде сменен. Княз Фердинанд спира избора си и този път, въпреки не дотам значителните успехи от майската мисия на умелия в тайната и явна дипломация Гр. Начович, който е известен със своето своенравие и преследване на поставената цел до нейния окончателен успех. Начович вече е показал своите качества, както в политическия живот на младото Княжество, така и на дипломатическото поприще още преди 1903 г. на важните за България дипломатически постове в Букурещ (1884–1889) и във Виена (1889–1891). През времето, когато въстанието е в разгара си се разменя изключително интересна кореспонденция между княз Фердинанд и Гр. Начович, за която са информирани само началника на тайната канцелария на княза Страшимир Добрович и секретаря на княза д-р Никола Ламбрев, които служат за посредници между двамата.[9] Накрая поради упоритостта на княза, Начович склонява да приеме този изключително важен за момента дипломатически пост. Султанът и неговите приближени едва ли биха имали доверие на друга фигура от политическия небосклон на васалното княжество. Начович,

макар и от доста години вече стоящ в сянка и извън политиката, е привърженик на добрите българо-турски взаимоотношения, което му навлича обвиненията на противниците му като туркофил. Не харесващ политиката на прохождащото правителство на генерал Рачо Петров Гр. Начович поставя пред княза редица условия, след изпълнението на които би се съгласил да приеме възложената му мисия. Те са преди всичко дистанцирането на официална България от подкрепата на македоно-одринското революционно движение и настояването за искреност в българската политика по отношение на Османската империя. Макар, че и друг път е имал възможност да работи заедно с ген. Р. Петров, Гр. Начович нито харесва неговите действия, нито вярва в официалните декларации на министър-председателя, който възглавява второто стамболовистко правителство.

На 20 септември 1903 г. е подписано акредитивното писмо на Гр. Начович от княз Фердинанд до султан Абдул Хамид II за назначаването му за български дипломатически агент в Цариград. За княз Фердинанд Начович е „верен изразител на моите чувства и убеден привърженик на искреното и ненарушимо приятелство между Върховния двор и моята страна, е най-подходящата личност, в състояние да даде, на правителството на Ваше Величество, необходимите обяснения, за да се разсеят недоразуменията и да се съживи, между правителствата и народите на двете страни, онова приятелство и съгласие, които винаги са били целта на всичките ни действия."[10]

В дните когато Начович се стяга за заминаване на дипломатическия си пост в Цариград двете основни заинтересувани от положението на Балканите велики сили Русия и Австро-Унгария отново сядат на зелената маса за дипломатически преговори във Виена, където е постигната договореност между двамата императори и е започнала работата по поредният проект за реформи в Македония. Мюрцщегските реформи са изработени на 17 септември 1903 г. от външните министри на Австро-Унгария и Русия – граф Владимир Николаевич Ламсдорф и граф Агенор Голуховски, които заседават в ловния дворец на император Франц Йосиф в градчето Мюрцщег в провинция Щирия. Те се явяват, както се посочи, продължение на постигнатата договореност между австрийския и руския императори във Виена. Текстът на изработените реформи е връчен на Високата порта на 10 октомври 1903 г. На 28 октомври Портата отхвърля проекта като безпредметен и излишен. След продължителен натиск от страните вносителки и от другите европейски Велики сили на 11 ноември 1903 г. османският султан дава съгласието си за прилагането им, като си запазва правото да се преговаря върху подробностите. Първите цивилни агенти – австроунгарският Мюлер и руският Демерик пристигат в Солун и веднага са приети от главния инспектор Хилми Паша на 8 януари 1904 г.[11]

Основният въпрос, който трябва да се реши с прилагането на реформите е реорганизирането на турската жандармерията в трите македонски вилаети – Солунски, Битолски и Косовски, за която цел първо се назначават един чуждестранен генерал и чуждестранни офицери от страна на Великите сили и се сформират смесени вилаетски комисии. За такъв генерал е избран италианският генерал Ди Джорджис, а негови помощници са посочените по-горе австрийски и руски цивилни агенти. Мюрцщегската реформена програма предвижда и прилагане на редица мерки за материално подпомагане на пострадалото население по време на въстанието.

Поредният проект за реформи в Турция отново е един вид вмешателство във вътрешните работи на империята. В този момент тя оценява възможността да започне преговори с българската страна. Навярно някои от турските държавници са допускали мисълта, че може по пътя на двустранните преговори да бъдат решени висящите въпроси със заинтересуваната страна, в случая България (макар, че така по този начин се давало правото на България за пръв път да проявява официално признатите си права към своите сънародници в Македония и Тракия) и по този начин да се отхвърли австро-руския проект за реформи. Въпреки, че тази вероятност

се оказва повечето хипотетична, отколкото без всякаква практическа приложимост, тя наистина фигурира в дипломатическата преписка в началния период на започналите преговори с участието на Начович. Турската страна дори допуска и друга почти невероятна и немислима до настоящия момент възможност, а именно влизането в директна връзка със Задграничното представителство на ВМОРО в София и воденето на преки преговори между двете заинтересувани страни, т.е. Високата порта и Задграничното представителство като представител не само на революционната организация, но и на населението в Македония и Одринско. По този начин Портата се опитала да изиграе не само Русия и Австро-Унгария и Великите сили, гаранти на реформите, но и българското правителство, започвайки тези задкулисни преговори.

С подозрение се отнасят към мисията на Начович и руската, и австрийската страна, която при един успех ще им отнеме възможността от по-нататъшната тяхна намеса в реформеното дело във вилаетите. Османската империя освен, че мобилизира свои войски по българо-турската граница с цел да попречи на преминаването на чети от България към Македония и Тракия, декларира, че ако се съгласи на прилагането на реформи в Европейска Турция, то това щяло да стане не под външен натиск, а по собствена инициатива.

В един такъв момент, когато Великите сили започват да упражняват своя натиск над Цариград да приеме проекта за реформи, се оказва, че както турския султан, така и българското правителство публично показват недоволството си от него. Българската страна е недоволна, че не са взети под внимание българските интереси, не е предложена пълна и незабавна амнистия и не се предвижда контролен орган спрямо турските власти, които ще прилагат реформите, при положение че не се съобразяват с главния инспектор и цивилните агенти. Турските аргументи са от съвсем различно естество – налагането на реформите от Великите сили се разглежда като нарушаване суверенитета на империята и вмешателство във вътрешните ѝ дела, което накърнява султанския престиж. По такъв начин и двете страни се оказват, макар и врагове след кървавата вакханалия в Македония и Одринско, с общи моментни интереси, породени от действията на Великите сили. Начович смята, че макар и със слаби страни реформата трябва да се приеме и да започне нейното прилагане, а останалите недоуточнени въпроси ще се решат по пътя на преговорите. Турските симпатии към личността на Начович и нуждата от договореност и помирение между двете държави са предпоставка новият български дипломатически агент да бъде приет с радост.

Още от първите дни след пристигането си в Цариград Начович успява да се хареса на турската страна (акредитивните си писма връчва на 25 септември на Саид Паша), изразявайки своите виждания за българо-турските отношения, като защитава с достойнство и българските интереси пред великия везир Ферид Паша. Начович е показал своите антипатии към революционното движение в Македония и Одринско още в изложенията си до княз Фердинанд през лятото на същата година. И сега пред великия везир той най-искрено повтаря много от аргументите си, оповавайки се на благосклонността на султана към българското население в Европейска Турция. Преди да замине за Цариград Начович се среща с д-р Христо Татарчев, задграничен представител на ВМОРО в София. Д-р Татарчев, заедно с Христо Матов по време на въстанието са преки негови координатори и ръководители. Начович в изложението си отбелязва, че е разговарял с членовете на комитетите и от тяхно име сондира Високата порта „дали е наклонена да чуе изложението на тези комитети и в такъв случай да влезнат в контакт с нея."[12]

Втората стъпка, която прави Начович по пътя на изпълняването на мисията си е изложението му от 17 ноември 1903 г. отново до великия везир, като стремежът му е да започне затоплянето в отношенията между двете страни, както е по времето на Ст. Стамболов и при д-р К. Стоилов до 1896 г. Но за него пречка за това са бежанския въпрос, който тегне на България, проблемите с източните железници,

спънките, които турската страна прави на българските търговци и продължаващото преследване на българи от вилаетите.[13]

Турската страна приема подадената от Начович ръка като първата по-сериозна крачка е направена от имперския комисар в София Али Ферух бей по време на пребиваването си в Цариград, когато се среща с Начович и излага конкретните си предложения за започване на българо-турските преговори. След завръщането си в София Али Ферух бей на 27 декември 1903 г. посещава българския министър-председател и повтаря турските предложения и пред него. За това ген. Р. Петров още същия ден писмено информира Гр. Начович. По такъв начин това предложение го имаме и днес. То, по думите на министър-председателя, „повтаря старите приказки за благоволението на султана към България, за желанието му да бъдем в най-приятелски искрени отношения, да отблъснем опасността от намесата в работите ни на омразните егоистически В[елики] сили (европейци), да свържем най-здрави икономически и търговски сношения и главното, за да сме възстановели доверието и предишните правилни и добри отношения между Турция и България".[14] Устните предложения на Али Ферух бей, още същия ден оформени, са връчени на ген. Р. Петров в писмен вид, на които българското правителство изготвя контрапроект и той своевременно е връчен и изпратен и на Начович в Цариград.[15] Основните точки от османския проект разделени на две, като турски ангажимент и като български ангажимент, така както са връчени на ген. Р. Петров гласят: „**Императорското правителството се ангажира**: 1. Да предостави амнистия на некриминалните престъпници; 2. Да приложи реформите, извършени от Н[егово] Императорско Величество съобразно споразумението с Австрия и Русия; Да премахне доскорошните санкции срещу българските и румелийски стоки; Да се възстанови прякото обслужване на влаковете в Мустафа-Паша (дн. Свиленград);

Княжеското правителство се ангажира от своя страна: Да премахне действително комитетите, както и всяка размирническа дейност и да възпрепятства ефикасно и с официален обществен акт образуването и действието на чети, а така също да прилага строго съществуващия наказателен закон срещу личности, виновни за извършване на злодеяния и нарушаване на обществения ред и спокойствие в пограничните области. 2. Да прекрати напълно военните приготовления (тъй като, ако Княжеството е застрашено от външно нападение, Върховното правителство би изпълнило своя дълг и би му помогнало с достатъчно военни сили. За тази цел да се сключи военна спогодба по подобие на вече съществуващата, на базата на аналогични взаимни клаузи.) 3. Да гарантира възпрепятстването на внасяне в други части на Империята на всякакъв вид експлозивни, запалителни и вредни за общественото здраве материали. 4. Да признае назначаването на един мюфтия в София, който ще бъде изпратен от Цариград и който ще представя Шейх-юл-исляма в религиозните дейности на мюсюлманското население."[16]

Много по-детайлно разработени са българските искания, залегнали в българския контрапроект. Те са формулирани по следния начин във връчения на Али Ферух бей екземпляр:

1. Да предостави пълна амнистия на всички, които пряко или косвено са участвали във въстаническите действия; 2. Да се окаже помощ на българското население, живеещо в европейските провинции на Турция както и на бежанското население в България, поради изгубеното имущество и претърпените загуби по време на размириците; 3. Да се предостави на българското население във вилаетите на Солун, Монастир (Битоля), Юскюб (Скопие) и Андрианопол (Одрин) възможно най-широка общинска автономия, основаваща се на следните принципи: а) Общностите би трябвало да бъдат, доколкото е възможно, с еднороден състав в селата; също така трябва да съставляват хомогенни групи и в градовете. в) Така организираните общности да имат представители в административните съвети на каазите, санджаците и

на вилаетите. c) Независимо от правата, предвидени за общините от действащите закони, общностите ще бъдат отговорни за опазването на обществения ред, за разпределянето и събирането на данъците, за поддържането на пътищата и съответните териториални окръзи, за управлението на църковните и учебни дела. d) Ще бъдат въведени умиротворителни съдилища: мировите съдии, избрани и платени от общностите, ще зависят изцяло от тях. 4. Българите да се допускат, както мюсюлманите до административните и съдебни длъжности. 5. Употребата на българския език да бъде приета наравно с турския език в административните институции на каазите и санджаците. 6. Местните съобщителни пътища между два окръга на различни общности ще се обсъждат от съответните административни съвети. 7. Набирането на жандармерия ще се извършва на доброволни начала сред годното население, съблюдавайки, доколкото е възможно, съотношението между мюсюлмани и българи. 8. Ще бъде забранено да се настаняват войници по домовете. 9. Няма да се прибягва до административно изпращане на заточение.

Успоредно с тези практически и ефикасни разпореждания, целящи да подобрят съдбата на българското население в европейските провинции на Турция, Княжеското правителство смята за необходимо да припомни на Високата Порта някои въпроси, които интересуват с основание двете страни, а именно: 1. Отменяне на мерките, които императорските митнически власти са взели от няколко месеца спрямо всички български стоки в противоречие с действащите търговски договорености; 2. Възстановяване прякото обслужване на влаковете в Мустафа-Паша, което е прекратено независимо от четиристранната спогодба; 3. Окончателното уреждане на въпроса с паспортите и функциите на турските и българските търговски агенти; проблемите с националността и набора на войници; изпълнението на присъдите; унаследяванията; известяването за екстрадиция; предаването на дезертьорите, на оръжието и муниците им; окончателното определяне на границата и съответното договаряне за взаимното ѝ опазване; отстъпването на фаровете и оттеглянето на представителите на международната санитарна служба; свързването на железопътните линии през Кюстендил–Куманово и Дупница–Серес; уреждането на пощата и телефоните: тези проблеми очакват разрешаването си отдавна."

Допълнително българската страна се ангажирва и със следните точки: „1. Да вземе всички необходими мерки, за да забрани на своите територии организирането и действието на революционни комитети, да предотвратява сформирането на въоръжени чети, да преследва и наказва тези, които бъдат уличени в нарушаване на обществения ред и спокойствие в пограничните области. 2. Да възпрепятства по ефикасен начин внасянето в съседните императорски провинции на всякакви експлозивни, запалителни и опасни за общественото здраве материали. 3. Да осигури нормалното функциониране на Мюфтийствата съобразно с предписанията на българската конституция, която гарантира свободата на изповядване на мюсюлманското вероизповедание както и правото на религиозна автономия на мюсюлманите в България; 4. Да сключи с османското правителство военно споразумение."[17]

Макар, че докато се достигне до подписване на споразумение ще измине много време, при водените преговори тези два проекта ще се имат винаги предвид при поставянето на въпроси и при взимането на решения от двете страни. В проекта на османския комисар се предлага преговорите да се водят в Цариград с участието на българския дипломатически агент. Двата проекта са взаимно неприемливи и никой от тях не задоволява отсрещната страна.

След като се получават в Цариград княжеския и имперския проекти Гр. Начович, заедно с Българския екзарх Йосиф на основата на тях изработват един нов, трети проект, който според тях би бил приемлив от османска страна. Той е изпратен от Начович на министър-председателя на 5 януари 1904 г. Начович и Екзарха са привърженици и на прилагането на Мюрцщегските реформи, което за момента е

нещо реално извоювано и, макар и половинчати, са полезни за българското население. Такова е и виждането и на ВМОРО по отношение на тях. Точките в проекта на Начович и Екзарха гласят: „като пръв член на нашето предложение да се тури, че Портата ще приложи искренно Мюрцщегските реформи, ще престане да им прави препятствия, като втори член първия от Вашия проект, като трети – вторий член с допълнение, че ще се гарантира спокойното връщание на бежанците, като четвъртий – нов член със съдържание, че Портата се задължава да почита [и] покровителствува български елемент в Турция, да приложи черковното дело, училища, права отстъпени на Екзархията с Императорски ферман, като петий и шестий членове първий и вторий членове от втората част на Вашия проект и Портата. Нашите обещания формулирани в четирите последни членове. Другите членове да се оставят по следующата причина: третий, шестий, седмий влизат в Мюрцщегските реформи, четвъртий, петий ще се отблъснат безусловно от султана, осмий, деветий губят важността си след умиротворението вилаетите за подробностите от третий член може да се ходатайствува след [определението]."[18] На 7 януари 1904 г. ген. Р. Петров писмено дава съгласието си да бъде предетавен така корегирания проект, но също така изразява и скептицизма си по отношение на турската страна, че иска насериозно да постигне съглашение с България.[19] Още същия ден Начович изпраща шифрована телеграма до министър-председателя със своите разяснения. От нея, както и от редица други документи от този период става ясно, че Начович е най-активната фигура от българската страна за изглаждане на отношенията, разчитайки на по-голяма искреност в тях и за постигане на споразумението. Той пише: „Ще се съобразя с наставленията Ви. Мисля, обаче, че едно писмено съглашение с Портата ще е едно оръжие в наши ръце, понеже тя няма да изпълни задълженията си, в това съглашение трябва да искаме изпълнението Мюрцщегските реформи, за да сме съгласни с Великите сили, ако би да искаме нещо повече ще влезем в противоречие с Великите сили и знаем, че Портата няма да го изпълни; по-добре ще бъде да накараме македонското население да иска от цивилните агенти разширението реформите; задължението ни да пречим на комитетските агитации, догде се докаже несъстоятелността на Мюрцщегските реформи, се взема повечето към В[еликите] сили, е в наш интерес да изпълним мисля, че целта на съглашението трябва да е да се улесни връщанието в Турция бежанците, да се спасят от загинване няколко стотини българи, да се добият улесненията за Екзархията да уреди търговските си сношения. Предлагам да кажа на турский комисар, че искате да се подпише съглашението в София."[20] В тази си дейност Начович се изявява като един от най-умелите и обиграни български дипломати и макар, че при дипломатическата работа конците би трябвало да се дърпат от друга страна, то Начович неотстъпно и борейки се за виждания си, както пред княза и министър-председателя така и пред Високата порта, често с цената на дребни компромиси върви към набелязаната цел. Начович успява да отсее сериозното от несериозното и от разговорите, които води с османските държавници, безпогрешно отделяйки рационалното от демагогското, което не върши работа, макар че често гали ухото. На него в тези преговори му предстои да се пребори и със скептицизма на министър-председателя и външен министър, но и с увъртанията на българския княз. Начович отстоява пред тях необходимостта от връчването на писмените български искания, а не само да се водят устни преговори. Той вижда подписването на Българо-турското споразумение като продължение на Мюрцщегската програма и неотстъпно провежда тази линия, както към висшестоящите, така и пред турските преговарящи, с които поддържа тесни връзки – великия везир Ферид паша и Тахсин Паша, първия секретар на султана. От българска и турска страна се уточняват подробностите и пълномощията за започването на преговорите и на 19 януари 1904 г. Начович е официално упълномощен от княз Фердинанд и министър-председателя да води преговорите с имперските пълномощници в Цариград. На 8 февруари 1904 г.

султанският секретар представя на Начович упълномощения от султана пълномощник Зеки Паша, началник на Топхането (артилерията).

Макар, че Високата порта в започналите преговори да не показва почти никаква отстъпчивост ген. Р. Петров затрупва Начович с все нови и нови искания, сред които особено важно е искането да се приложат Мюрцщегските реформи и в Одринския вилает. От информацията, която постъпва в Министерството на външните работи от Начович, от Екзарх Йосиф и от търговския агент в Одрин, става ясно, каква е опасността за българщината в Одринско. Властите в Османската империя правят все повече затруднения на завръщащите се в Одринско бежанци, къщите им ако не са изгорени или разрушени са вече завзети от турски изселници от Мала Азия – мохаджири. Ескалацията на исканията на ген. Р. Петров спрямо Одринско е съпроводена и с повишена дипломатическа активност, с която да се известят министрите на външните работи и правителствата на страните от Великите сили чрез дипломатическите ни представители. Най-сериозна подкрепа те намират в Англия, а така също се оказват готови да упражнят натиск над Високата порта и френските дипломати. В кореспонденцията си до Стр. Добрович и княз Фердинанд Начович често се оплаква от твърдия курс на българския министър-председател.

Умелостта на Начович във воденето на преговорите е една от най-силните български карти в дипломатическата игра. Често пъти той използва в натиска си срещу Портата и различни маньоври като заплаха да прекъсне преговорите или да си подаде оставката и да се завърне в София, които в редица случаи се оказват решителни за ускоряване на преговорите. Русия, която по това време има сериозни проблеми в Далечния Изток, чрез външния си министър граф Вл. Ламсдорф изказва становището си, че подписването на споразумението ще бъде полезно за България и да не се притиска Високата порта за включването на Одринско в споразумението и въвеждането на реформите и в Одринско. Начович, който е наясно, че Високата порта няма да отстъпи по въпроса за Одринско прави не един опит пред великия везир и Зеки Паша да постигне поне обещание, но и тук непрекъснато получава отпор и нарочно протакане на преговорите. Българското упорство среща турското противопоставяне и преговорите не само стигат до протакане, но и пред явната опасност от прекратяване. В завършващата им фаза особено ефикасна се оказва намесата на германския посланик в Цариград барон Маршал, като германското посредничество в преговорите довежда до установяването на дипломатически отношения между България и Германия.

В този период турците, знаейки че може да играят по нервите на българската дипломация, включват в ход своята тайна дипломация, като започват преговори със задграничните представители на ВМОРО в София, но с намерението да не останат нещата напълно тайни, а да стигнат и до правителството и до княза в София. Явната и тайната имперска дипломация в случая преследва само една единствена цел – да успее да наложи своето виждане над българската страна и то по пътя на дипломатическия шантаж. В тези тайни преговори се използва посредничеството на българския предприемач и привърженик на стамболовата политика към Османската държава А. Давидов, който в продължение на повече от половин година снове между София и Цариград, снабдявайки с поверителна информация, както турската, така и българската страна, а за тези отношения същевременно информира и Задграничното представителство /ЗП/. В откритите напоследък документални материали от архива на Илдъза става ясно, че той е изпълнявал и разузнавателни задачи на Високата порта още от 1902 г., която информация се оказва особено ценна за Османската империя. Не напразно Начович остава изненадан през май 1903 г.; когато вижда че във Високата порта знаят всичко, което става в България, „докато ние знаем много малко от това, което става в Цариград".[21] Именно такъв турски информатор се оказва А. Давидов.[22] Той поръчва от името на Високата порта ЗП да представи в писмен вид виждането си за промени в Европейска Турция с цел да се умиротвори страната. По

такъв начин се представя от д-р Хр. Татарчев проект за реформи в 15 точки. Давидов изпраща две секретни писма – доклади до д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов и проекта за реформи в Македония и Одринско на ЗП, които се съхраняват като преписи в архива на Тайната канцелария на княз Фердинанд. Може да се заключи, че преговорите не били водени тайно от княза и българското правителство, а те са били информирани за техния ход. Преписите от докладите най-вероятно е да са предадени от самия А. Давидов, тъй като са написани с неговия почерк.[23] За тези контакти между Високата порта и ЗП освен княза и министър-председателя от за сега известните документи и спомени на дейци на ВМОРО се вижда, че никой не е бил информиран. Дори от провежданите съвещания през зимата на 1903–1904 г. и започналите пролетни околийски конгреси на ВМОРО и от Прилепския конгрес на организацията става ясно, че организацията не е информирана за тези преговори. Но има един важен факт от дейността на ВМОРО след въстанието. Не е ясно само дали поради големите удари, които понесе организацията по време на въстанието, се забавя с няколко месеца възобновяването на революционната ѝ дейност или и поради започналите преговори. Ръководната дейност на задграничните представители спрямо организацията продължава и след въстанието, тъй като не е сформиран нов Централен комитет в Солун. Вероятно те са имали все пак някакви очаквания от започналите преговори, което личи от опитите за натиск и от страна на Татарчев, и Сарафов чрез изявленията им в пресата, че организацията се подготвя за подновяването на въстаническите действия през пролетта на 1904 г. По индиректен път може да се направят тези заключения и от контактите на задграничните представители с Балканския комитет в Лондон, който се старае, чрез Ноел Бъкстон да отклони ВМОРО от намеренията ѝ да вдигне отново въстание през пролетта на 1904 г.

В последните дни на февруари Начович търси подкрепата на княз Фердинанд и отново се оплаква от ген. Р. Петров. Но и княз Фердинанд не бърза да даде съгласието за сключване на спогодбата и за турското становище. Неотстъпчивостта и на двете страни за включването в спогодбата на Одринския вилает довежда преговорите до задънена улица. Начович вижда, че по писмен път не може да въздейства нито на княза, нито на министър-председателя. Той заминава за София за инструкции. Макар, че сведенията за това му пътуване са оскъдни, резултатите са налице. Начович успява да убеди този път и двамата си шефове и скоро след завръщането си на 26 март 1904 г. в Цариград е подписано съглашението. От българска страна слага подписа си Гр. Начович, а от турска Саид Паша, председател на Държавния съвет и Зеки Паша, адютант на султана и началник на артилерията.

Подписаната спогодба съдържа следните точки: „1. Българското княжество се задължава да възпрепятствува на своя територия, както и в Източна Румелия, образуването на революционни комитети и на въоръжени чети, а също и всички действия целящи да внесат смут в Империята и да наказва с всичката строгост на законите ония от своите поданици, които са извършили в съседните провинции действия от естество да нарушат публичния ред и са се приютили, било в България или в Източна Румелия; 2. Княжеството ще вземе необходимите мерки за да възпрепятствува внасянето в съседните вилаети на всякакви взривни или отровителни материали, както и на всички вредни за общественото здраве продукти; 3. Уговорените помежду Турция, Австро-Унгария и Русия реформи за вилаетите: Солунски, Битолски и Косовски ще бъдат прилагани от Императорското Отоманско правителство. Следователно, общата амнистия, която в своята Висока милост Негово Императорско Величество Султана, е благоволил да дари, ще получи също пълна сила. Вследствие на това, всички ония които са задържани или заточени, обвинени или под следствие, за дето са се отдали право или косвено на революционни действия, както и всички политически осъдени ще бъдат пуснати на свобода и препратени в техните страни, с изключение обаче на осъдените престъпници за динамитните атентати срещу кораби,

железници, мостове и държавни учреждения; 4. Жителите на Румелийските провинции, които вследствие на метежи са дошли от две години в България или в Източна Румелия или които останали в страната, са им били разрушени къщите, при възвръщането си ще намерят от страна на императорските власти подкрепа за възстановяване на жилищата им и възвръщане на земите; 5. Една специална спогодба ще се сключи за взаимното предаване на престъпници и дезертьори, които биха избягали от столицата или другите провинции на Империята в Княжеството и Източна Румелия или от тия последните в другите части на Империята. За да се възпрепятствува минаването през демаркационната линия на комитаджии и чети, ще се съставят смесени граждански и военни части от Императорското правителство и Княжеството на казаната линия, чрез едно частно споразумение за това. Една смесена комисия ще бъде съставена за изследване и регулиране останалите висящи въпроси от едната и другата страна, която ще трябва да бъде турена в действие незабавно; 6. Изключителните митнически мерки, приложени в последно време за произведенията от България и Източна Румелия ще бъдат премахнати и ще се мине отново към същите формалности и улеснения, както в миналото. Ще бъдат взети от едната и другата страна ефикасни мерки за обезпечаване сигурността на демаркационната линия; 7. Железно-пътните влакове ще циркулират свободно и безпрепятствено за българите, снабдени с редовни книжа, идещи по работа от Княжеството или от Източна Румелия; 8. Гражданските и съдебни служби ще продължават да бъдат достояние за българите, притежаващи изискуемите се качества, както се приемат всички поданици на Империята без разлика на обществена служба, според способностите им."

Като допълнение представителите на турската и българската страна подписват и протокол за следните специални спогодби, които да последват постигнатото: „1. За мерките, които ще трябва да се вземат от едната и от другата страна за обезпечаване сигурността на демаркационната линия; 2. За регламентацията на пощенската и телеграфна служби, както и за позволителните за пътуване; 3. За взаимно предаване на престъпниците и дезертьорите, с техните оръжия и муниции; 4. Върху условията за подлежащите на военна служба местни жители; 5. Върху атрибутите на респективните търговски агенти; 6. За бъдещето свързване на железните пътища съобразно интересите на двете страни."[24]

Подписването на спогодбата съвсем не означавало, че основната работа е свършена, тъй като Османската държава вече почти от столетие приема добри закони, провъзгласява конституция, издава фермани и берати, както и подписва редица международни договори, но както е известно тя често или ги отменя, или ги изпълнява тромаво и бавно, или изобщо не ги изпълнява. Едни от най-пресните примери са неизпълнението на член 23 от Берлинския договор, нерешаването на въпроса за смесените епархии, бавното издаване на бератите за български владици, взимането на страна както в църковните въпроси, така и в училищните. Сега на Начович предстои не по-малко тежката работа по упражняването на непрекъснат натиск над Високата порта и другите турски институции в Цариград, както и над Хилми Паша и валиите. В тази работа най-добре могат да му помогнат Българския екзарх Йосиф, българските търговски агенти в Солун, Битоля, Скопие, Сяр и Одрин и митрополитите в Македония и Одринско и архиерейските наместници в казалийските центрове. Опозицията в княжеството започва кампания срещу подписаната спогодба, която най-ясно се вижда, както от вестниците, така и от стенографските дневници на Народното събрание. На ВМОРО Начович и българското правителство не могат да разчитат в този случай. Организацията обявява своето несъгласие с Мюрцщегските реформи, а редица от нейните дейци са доволни от дейността на Начович и много от тях правят опит да се възползват от спогодбата, но те в повечето случаи са неуспешни, тъй като Портата се отнася с недоверие и подозрение към довчерашните въстаници. По такъв начин организацията заема изчаквателна позиция, за да види

резултатите, и от реформите, и от спогодбата. От ВМОРО са взети решения в този дух, като се насърчава българското население да се обръща за подкрепа и да отправя протестите си до чуждестранните цивилни агенти в Македония, или направо до валиите и Хилми Паша. Лично Даме Груев изработва такива инструкции на 14 февруари 1904 г.[25] Канализирани по този начин протестите чрез Начович и търговските агенти чрез това неофициално съдействие от ВМОРО правят резултатите още по-големи. В ЦДА, в Архива на Министерството на външните работи, в Дипломатическото агентство в Цариград и в търговските агентства в Македония и Одринско се съхраняват многобройни списъци на завърнали се и предстоящи да се завърнат българи бежанци от двете въстанали български области. Хиляди затворници и заточеници са освободени и благодарение на спогодбата се завръщат по родните си места. Макар, че в реформената програма и в спогодбата Одринско отсъства и до край турската страна не се съгласява нито писмено, нито с устни декларации и дума да стане за него, все пак и бежанци, заточеници и затворници, родом от там след много затруднения се завръщат в Одринско. От запазените дипломатически рапорти, разменени ноти между българското Министерство на външните работи и Имперското комисарство в София се вижда огромната работа, която е свършена след самото подписване на спогодбата. От откритите в нашите архиви турски документи пък може да се установят големите усилия и мерките, които предприемат турските военни и жандармерийски власти по преследването и унищожаването на четите с българските революционери. Тук трябва да вметна, че от тези документи никъде не може да се види, че такива мерки предприемат турските власти и срещу сръбската и гръцката въоръжена пропаганда. Но то, макар че се потвърждава и чрез документацията, предварително е ясно, че такива мерки не се предприемат, а ако има отделни сблъсъци с тях, то те са случайни. Гръцката и сръбската пропаганда са противниците на ВМОРО в Европейска Турция и действията им са помощ за османските власти през този период. Определено може да се каже, че революционната дейност на ВМОРО не прекъсва изобщо, макар че през втората половина на септември 1903 г. Илинденско–Преображенското въстание е прекратено, поради жестокостите, предприети за неговото потушаване. Голяма част от четите на организацията и тия на Върховния комитет се изтеглят в свободната част на отечеството, но не малко от тях, включително и от ръководителите на организацията остават в нелегалност във вътрешността. През зимата на 1903–1904 г. се провеждат продължителни съвещания в София, а окръжни и околийски конгреси на ВМОРО започват да се провеждат от пролетта на 1904 г. Основните въпроси, които се обсъждат на тях, са възстановяването на разстроената революционна мрежа и структурите на организацията след въстанието, организиране отново на четническото движение, преименуването на въстаническите окръзи (както са наречени през въстанието) отново в революционни. Макар, че като пропаганда линията на подготовка на въстание през пролетта на 1904 г. не е официално свалена, организацията продължава старата линия на организиране и затягане на своите редици. Прилагането на реформите и споразумението не задоволяват напълно организацията. Същевременно започналата да се реформира турска жандармерия, с помощта на цивилните чуждестранни агенти, нанася редица сериозни удари върху ВМОРО. В тази дейност са включени и части от редовната турска войска, като големи военни части заедно с артилерията са дислоцирани в най-невралгичните точки на Македония и Одринско. Рапортите на аташираните към търговските агентства военни специалисти са най-доброто свидетелство за това. Разбити напълно или пострадали частично са огромен брой чети. Забелязва се, че вече се движат из Македония и Одринско не само агитационни чети с малък брой четници, но и големи или обединени чети от по 50–60 човека. Открития напоследък дневник на Кюстендилския пункт на ВМОРО е едно от най-солидните свидетелства за нарастващия отново революционен подем, но и за големите жертви които дава

организацията и то като се има предвид, че става дума само за един от пунктовете – Кюстендилския, наистина най-големия и най-важния, но организацията има такива още десетки по цялата българо-турска граница.[26]

На Начович и на търговските агенти тежи и отговорната задача, да парират турските обвинения към България в неискреност и в неспазване на членовете от спогодбата за ликвидиране на институциите на ВМОРО на нейна територия и недопускане на въоръжени чети да преминават през българската граница. И с тази задача Начович и ръководените от него български агенти в Турция, както и дипломатическите ни агенти в страните от Великите европейски сили, се справят с чест, защитавайки не само българските държавни интереси, но и оказвайки съдействие, доколкото това е възможно и на поробените ни сънародници. Тук могат да се посочат имената на такива утвърдени, както за момента, така и през следващите десетилетия български политици и дипломати, като Димитър Петков, Атанас Шопов, Андрей Тошев, Тодор Недков, Георги Кожухаров, Г. Стоев, Димитър Станчов, ген. Никифор Никифоров, Любомир Золотович, Димитър Цоков, Димитър Минчович, Иван Ст. Гешов и др.

В заключение трябва да подчертая, че Начович изпълнява успешно възложената му мисия в Цариград и продължава делото на редица бележити българи, дали своя принос за добрите българо-турски отношения като Стефан Богориди, д-р Стоян Чомаков, Илия Цанов, Алеко Богориди, Гавраил Кръстевич, Никола Михайловски, д-р Христо Стамболски, д-р Георги Вълкович и много други, които в своята обществено-политическа и държавническа дейност умело използват османските институции за решаването на българските национални задачи.

* * *

С този документален сборник посветен на Българо-турската спогодба от 1904 г. и на Григор Начович смятам, че може да се сложи едно добро начало на тематично изследване и публикуване на документи за важни моменти от дипломатическата ни история, останали недостатъчно осветлени от нашата наука. При този конкретен случай, където става дума и за двустранни отношения, може да се каже, че при направените проучвания се установи, че този въпрос изобщо не е бил обект нито на публикации, нито на изследвания от страна на турските колеги. Това ще бъде и един скромен принос за проучване на взаимоотношенията на двете съседни държави, принудени от миналото и от историята да живеят като добри съседи в едни и същи географски ширини.

В настоящия сборник са включени 556 номерирани документи и голямо число приложения (документи, статии и др.). Като приложение в края на сборника са дадени и части от непубликувания дневник на Гр. Начович, които изясняват още редица моменти от тези важни преговори. Документите са подредени по хронологическия принцип, който е задължителен при този род научни издания. Там където са датирани по новия и стария стил, те са дадени, така както е в оригинала, а в случаи, където е било необходимо да се подредят на съответното им място, а датировката е само в новия стил, както е при турските документи, в квадратна скоба е даван и стария стил, като е правена и съответната бележка за това.

Документите се публикуват цялостно, без каквито и да било промени с изключение на единични случаи, там където текстовете са били повредени или нечетливи (макар че тези случаи са малко на брой), което е отбелязано с многоточие и с квадратни скоби. Подчертаванията на отделни пасажи от текстовете на документите, правени от ръката на авторите им, или от тези които са ги чели, са отбелязвани с друг шрифт. А там където има и бележки или резолюции на княз Фердинанд, на ген. Р. Петров, на Гр. Начович, на Георги Вернаца или други е отбелязано веднага след исковите данни.

Всеки документ е съпроводен от пореден номер, подробно редакционно заглавие, място и дата на написването му, сигнатурата на архивохранилището, в което е отбелязан номера на фонда, описа, архивната единица и броя на листовете на всеки включен в публикацията документ. Отбелязана е също и оригиналността, и начина на възпроизвеждане на текста. Там, където е било необходимо, са направени и съответни бележки за лица и събития, за които се споменава в документите. Тези бележки са давани непосредствено след съответния документ. При необходимост за повече яснота са правени и препращания към литература или към други документи, включително и към тези които са намерили място в настоящия сборник. За удобство при работата със сборника са изработени и именен, и географски показалец, като срещащите се имена са посочвани не по страници, а по номера на документа, в който се споменати. Тук искам да отбележа за една особеност при предаването на личните и географски имена. Например – често пъти името на Гр. Начович е изписвано като „Начевич", името на Тахсин Паша е изписвано като „Таксин Паша". Запазил съм различните начини на изписването им, както са срещнати в оригиналните документи, което е отбелязано в показалците. Това се отнася и за имената на редица други личности, срещани в документите. По различен начин са изписвани и по няколко пъти срещащи се имена на страни, селища или местности. И при тях съм постъпвал, както по посочения начин с личните имена. В текстовете най-често се среща наименованието „Турция" вместо правилното за този период все още – „Османска империя" или „Отоманска империя", но тъй като то е придобило гражданственост още тогава, читателят ще забележи неговото предпочитане в географския показалец и използването му в предговора. Огромната част от документите се публикуват за първи път, като някои от тях са били в ограничен научен оборот, а за тези които са били обект на предишни публикации е отбелязано веднага след посочването на исковите им данни, или ако няма архив – хранител е посочвано само изданието, от което са взети.

Резюметата са на турски, руски, френски, немски и английски езици.

В края на сборника има и пълно съдържание със заглавията на всички документи, включени в този сборник.

Бих искал тук да изкажа благодарността си към колегите, които ми оказаха ценна помощ при издирването на документите в Централен държавен архив, Български исторически архив при Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" и в Научния архив на Българската академия на науките, както и към библиотечните работници при издирването на някои трудно достъпни книги и вестници със срещащи се в тях сведения по темата. Същото се отнася и до колегите Мария Северова, Магдалена Петрова и Яна Рангелова, преподаватели в ЮЗУ „Неофит Рилски" – Благоевград, които ми съдействаха при прочита и превеждането на ръкописните текстове от френски език.

Изключително съм благодарен на колегата Цочо Билярски от ЦДА, без чиито професионални консултации приключването на този документален сборник би се проточило много дълго.

В заключение искам да изкажа моята увереност, че предлаганият документален сборник ще помогне за по-задълбочени проучвания на българо-турските отношения и ще бъде последван от по-нататъшни издирвания и публикуване на автентичните документи в българските и турските архиви.

---

[1] *С. Радев*, Строителите на съвременна България, С., 1990, т. I, с. 173.

[2] *С. С. Бобчев*, Григорий Д. Начевич, Летопис на Българската академия на науките, V. за години 1918, 1919 и 1920. С., 1922, с. 93–108 и *И. Мусаков*, Григор Начевич, С., 1944, с. 151.

[3] *Т. Васильов*, Спомени за лица и събития, С., 2001, с. 55.

[4] *Д. Ганчев*, Спомени 1864–1887, С., 1939, с. 207, 208–209, 217–220.

[5] НА БАН, ф. 11 к, оп. 3, а.е. 1058, л. 18–30.

[6] *Ел. Стателова, Р. Попов, В. Танкова*, История на българската дипломация 1879–1913 г, С., 1994, с. 292–293.
[7] Вж. НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 210, л. 1–8.
[8] НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 45–46, 47–54, 55–60, 61–63, 64, 65, 67–70.
[9] ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, F 14 – 1, 2 л. Оригинал. Ръкопис. Публ. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 66–68. Вж. и ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 531, л. 9–12 и а.е. 420, л. 3–4, 5–7.
[10] ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 420, л. 1–2.
[11] Вж. *Хр. Силянов*, Освободителните борби на Македония. Т. II. След Илинденското въстание, С., 1943, с. 37–54. Проектът за реформи вж. на с. 42–43.
[12] *Т. Влахов*, Криза в българо-турските отношения 1895–1908, С., 1977, с. 65.
[13] Пак там, с. 66.
[14] ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 3.
[15] Пак там, л. 6–11.
[16] Пак там, с. 6.
[17] Пак там, с. 8–11.
[18] Пак там, л. 12.
[19] Пак там, с. 13.
[20] Пак там, с. 14.
[21] *Т. Влахов*, Пос. съч., с. 54.
[22] *Ст. Кендерова, М. Добрева*, Документи за историята на Илинденско–Преображенското въстание, съхранявани в Истанбулския османски архив на Генералната дирекция на държавните архиви на република Турция. ИДА, кн. 85–86, С., 2003, с. 289–290.
[23] ЦДА. ф. 3 к, оп. 8, а. е. 677, л. 20–33. Препис. Ръкопис.
[24] Принос към дипломатическата история на България 1878–1925, с. 22–24 и Освободителната борба на българите в Македония и Одринско 1902–1904, с. 554–557.
[25] *Д. Груев,* Спомени, кореспонденция. С., 1999, с. 225–227. Вж. и *Щ. Щерионов, А. Джонев*, Документи за положението на българите в Македония (началото на XX в.), Кюстендил, 2001.
[26] Четите на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. Дневник и снимки на четите на ВМОРО, преминали през кюстендилския пункт 1903–1908. С, 2003, с. 239.

№ 1

Нота на руското правителство към българското правителство с предупреждение за последствията при намеса на България в смутовете в Османската империя и при подкрепата на действията на ВМОРО.

[Б. м., Б. д.]

Съгласуваното действие на Русия и Австрия в Константинопол е увенчано с успех; Турското правителство безпрекословно прие предявените му искания и, според наличните данни, действително пристъпва към неотклонно въвеждане на реформи, което на практика изключително се затруднява от продължаващата агитация от страна на македонските и други революционни комитети.[1]

Признавайки изработените реформи, които естествено са предназначени да получат **по-широко развитие** в бъдеще, като напълно съответстващи на днешните политически обстоятелства, а поради това, считайки за неподходящи революционните претенции на разните комитети да предявяват каквито и да било други искания към Портата, Императорското правителство намира за необходимо отново да потвърди, че то няма да отстъпи нито крачка от изложената в Правителственото съобщение политическа програма.

В случай, че България, отнасяйки се с невнимание към неднократните предупреждения, с действията си поддържа смута на Балканския полуостров и с това неминуемо предизвика сблъкновение с Турция, която в дадения случай не може да не вземе най-решителни мерки за умиротворяване на своите поданници, то цялата тежка отговорност за последствията от такъв обрат на събитията, ще падне изключително върху Княжеското правителство.[2]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 531, л. 52–53. Препис на руски език. Ръкопис.

---

[1] Става дума за изработения от руския и австроунгарския посланици в Цариград Иван Зиновиев и барон Хенрих Каличе проект за реформи в началото на февруари 1903 г., който след като бил одобрен от европейските сили бил връчен на Високата порта на 21 февруари 1903 г. Турската страна го приела без особени възражения, но в него липсвал контролът при прилагането на реформите. На практика тази реформена програма сложила началото на официалната намеса на европейските сили в реформеното дело в Европейска Турция. Реформите станали известни под името „пъдарски реформи". По въпроса вж. *Р. Попов*, Австро-Унгария и реформите в Европейска Турция 1903–1908, С., 1974, с. 38–52, *Хр. Силянов*, Освободителните борби на Македония, т. I, С., 1933, с. 185–193, Македония и Одринско (1893–1903). Мемоар на Вътрешната организация, 1904, с. 93–95 и др.

[2] Преписът е върху бланка на Двореца в София.

№ 2

Проект за мемоар от княз Фердинанд до руския император с предложение за въвеждане на реформи в Македония.

[София], 8 юни 1903 г.

Ваше Императорско Величество,

Ако вземам смелост да се явя и тоя път пред Ваше Величество, аз го правя само от дълбока вяра, че само най-благородният, най-великодушният европейски монарх, вълнуван винаги от чувства на висока хуманност, надарен със сърце, способно да разбере всички болки на страждущото човечество, е следил зорко пе-

чалното развитие на събитията в близката Турска империя; аз го правя и от дълбоко убеждение, че Ваше Величество, върховният покровител на славянството, естественият арбитър на неговите съдбини, най-справедливият съдия в неговите дела, сте единственият, от когото може да се очаква удовлетворително разрешение на едно положение, описано в писмото ми от 14 окт[омври] мин[алата] год[ина] само в мъглива форма и станало днес за жалост, както го предвиждах непоносимо, ужасно. Защото всичките сведения, които се получават от нещастните турски провинции, обитавани от славяни ни рисуват една потрясающа картина: цели цветущи до вчера области са обезлюдени и икономически съсипани. Интелигенция и народ еднакво се изтезават, като не се прави разлика на пол и възраст. Училища и черкви са запустели и осквернени, най-светите чувства на човека поругани. Диви пълчища позорят домашното огнище и семейната чест на населението. Една тристахилядна армия разнася страх и трепет в най-далечните кътове. И което е най-грозно, най-ужасното е: че вследствие на общото икономическо разорение вследствие на крайната бедност се явяват вече престъпниците на най-грозната смърт: гладната смърт. На много места вече славянското население в Македония се храни с корени и пръст: всичко, което не е избягало в горите, старци, жени и деца е жертва на тежки епидемии. Тифусът скоро ще покоси повече души, отколкото най-грозната война. При такива условия, не е удивително, че македонският роб, поставен пред алтернативата да избира между медленната, адската смърт от глад или бързата, разрушителната смърт от турското оръжие, предпочита последната. Удивително, че в най-големи усилия и до днес не може да се спре революционното движение в нещастната страна? Но моето слабо перо не е в състояние, Ваше Величество да опише всичките грозотии на едно положение, което Вашите консули са Ви очертали неизменно с много по-голяма точност и подробност и което Вашият посланик в Цариград[1] по Ваша Височайша заповед се старае с всички възможни средства да облекчи. Искрена, глъбока благодарност, Ваше Величество, за това съучастие в страданията на едно славянско племе! Но събитията се следват с такава поразителна бързина, всички признаци говорят тъй ясно, че се пригатвя някаква катастрофа, щото знаяйки Вашето желание да се запази с всички възможни средства мирът на Балканите аз си позволявам да предложа докато не е още късно следният план за едно напълно удовлетворително уреждание на тревожния и опасния македонски въпрос:

I. Да се назначи за трите вилаета на Турската империя[2], в които преобладава славянският елемент един християнски главен управител, измежду най-достойните за тоя пост кандидати, черногорский княз Мирко, дански принц Валдемар или принц Франц Јосиф Батембергски.

II. Главният губернатор да управлява областта с помощта на едно областно събрание, избирано от самото население.

III. За поддържание на реда в страната да се организира специална областна жандармерия.

IV. Бюджетът и данъците в областта да се определят от Областното събрание.

V. Да се даде обща и пълна амнистия на всички политически престъпници.

Бъдете уверени, Ваше Величество, че тоя проект би се посрещнал от македонския народ, който никак не се води от панбългарски идеи, с неописуем възторг; аз съм дълбоко уверен и че с изпълнението на моето скромно предложение, за което се изисква само Вашата всесилна заповед, ще се осигури и пълното спокойствие на моя народ, встревожен днес от грозната участ на населенията отвъд Рила и спъван в своето вътрешно икономическо, умствено и нравствено развитие.[3]

Съм на Ваше Величество най-преданний

[*Фердинанд Сакскобургготски*][4]

НА БАН, ф. 11, оп. 2, а.е. 670, л. 1–9. Чернова. Ръкопис.

---

[1] По това време руски посланик в Цариград е Иван Ал. Зиновиев.

[2] Солунски, Битолски и Косовски вилаети.

[3] Проектът е написан от ръката на проф. Иван Шишманов, по това време министър на народното просвещение. В същата а.е. се пазят и още страници от различни варианти на проекта за мемоар, писани от проф. Ив. Шишманов и секретаря на княз Фердинанд д-р Н. Ламбрев. Вж. л. 10–14. Запазено е и следното съпроводително писмо на проекта за мемоар на княз Фердинанд, изпратени вероятно до ген. Р. Петров: „Драгий ми генерале, Ето моя рескрипт. Мъчих се да облека в официална дреха моите чувства към Своя неуморим другар и защитник, но мисля, че не сполучих. Ако бих дал **естествения израз на белова**, което чувствувам за Вас, то бих с това хвърлил динамит в основите на нашата гнила меродавност! Сега една молба: не странете от мен и нашите отношения да останат както по старому. Ваш верен *Фердинанд*." ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 531, л. 54–55. Оригинал. Ръкопис.

[4] Фердинанд Сакскобургготски, български княз (1887–1908) и цар (1908–1918). На 3 октомври 1918 г. абдикира в полза на сина си, престолонаследника княз Борис Търновски, който царува на българския трон под името Борис III (1918–1943).

№ 3

Нота на руското правителство към българското правителство с предупреждение за неучастието на България в предстоящото въстание и за руската позиция в конфликта.

Б. м., Б. д.

Русия е напълно убедена, че изискваните от Турция реформи ще бъдат приложени на практика и ще получат естествено по-широко развитие при неотслабващото ѝ въздействие върху Портата. За това християнските народности в трите вилаета трябва да разчитат, че в техния бит ще настъпят съществени подобрения.

За съжаление престъпната дейност на революционните комитети не само забавя, но често прави невъзможно осъществяването на предприетите преобразувания. Българското правителство отрича всяко участие в престъпните действия и заявява, че то е предприело всички мерки за прекратяване агитацията в пределите на Княжеството.[1]

Ние придаваме дължимото значение на направените от Княжеското правителство разпореждания. Но това е малко; необходимо е Княз Фердинанд и неговото правителство твърдо да решат да действуват съгласувано с изконната защитница на славяните Русия и ако въпреки очакванията, революционните агитатори успеят да предизвикат всеобщо въстание във вилаетите, – да съблюдава пълна ненамеса, недопускайки населението от Княжеството до участие в общия смут, а напротив да оказва пълно съдействие за прекратяване на революцията. Само при тези условия България може да разчита напълно на мощната подкрепа на Русия. В противен случай, а именно при най-малък опит България да окаже помощ на въстаниците, Русия ще бъде принудена да свали от себе си, всяка отговорност за тежките последствия, на които ще бъде подложено християнското население в Турция съвместно с България и, вярна на нееднократно направените заявления, няма да вземе никакво участие в безразсъдно предизвиканата борба със законната турска власт.

ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, F 14 – 1, 2 л. Оригинал на руски език. Ръкопис. Публ. в Из тайния архив на

българския цар Фердинанд I. Документи за военната и политическата история на България, С., 2001, с. 19.

---

[1] На 30 януари 1903 г. правителството на д-р Стоян Данев разтуря двата Върховни македоно-одрински комитети (ВМОК) на Стоян Михайловски – ген. Иван Цончев и на инж. Христо Станишев – Тома Карайовов, запечатва канцелариите им, конфискува архивите им, а ръководителите им са интернирани в провинцията. Протоколът и постановлението на Министерския съвет от същата дата вж. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 19–20.

№ 4.

Писмо от Димитър Маринов до Гр. Начович за положението в което е поставена Българската екзархия от турската полиция, за прекъсването на учебните занятия в българските училища в Цариград и за отношенията с дейците на ВМОРО.

Цариград, Орта-кьой, 10 май 1903 г.

Многоуважаемий г-не Начевич[1],

Екзархията, мисля Ви писах, е под формален полицейски надзор; двама тайни полицейски агенти седят дене и ноще пред канцеларията на Екзархията и с това доказват, че чиновниците са под наблюдение. И скръбно, и тежко е на човека да гледа как двама полицейски агенти кършат лист по лист, клонче по клонче от оня ореол, с който е обкръжен за българите във вилаетите това свято всенародно учреждение – придобито с толкова мъки, страдания и жертви. Тукашните българи и българите във вилаетите вярват, че Екзархията е така силна и мощна, щото в нея и от нея да могат да видят някаква подкрепа и застъпничество, а пък стават втрещени, когато виждат в дело, че тя се намира в такова също безпомощно състояние, в каквото се намира и всяка българска община. Наистина, това се дължи на руската дипломация и на бившето правителство, но чудното е, за тая полицейска мярка никой не протестира, а не мисли и да протестира. И това мълчание види се дава кураж на полицията.

Мнозина тълкуват, че тая земена мярка е резултат на някои разкрития из вилаетите, където има арестувани стотици учители.[2] Дано не бъде истина.

Онзи ден по заповед от училищния отдел бидоха прекъснати преподаванията във всички тукашни български училища: основното, класното и семинарията, и учениците разпуснати. Тая мярка внесе още по-голямо смущение и в тъй развълнуваните духове и се претълкува, че тя е земена вследствие на някаква постъпка от страна на тукашното министерство на полицията. От обясненията обаче на висшите чиновници, излиза, че тая мярка е земена от други съображения. Не зная, как ще погледнете вие тамо на тая мярка, обаче аз, а с мене и всичките тука я намират неуместна и необмислена. Наистина имаше няколко учители като действующи членове в тукашния комитет, обаче те бяха в семинарията. Ако речем, че с това разпореждание се искало да се изпратят учителите компрометирани, та да се избавят училищата и Екзархията от неприятности – това можеше да се постигне, ако бяха се изпратили само членовете в комитета, а другите учители в семинарията и другите училища да бяха продължавали преподаванията и да свършат изпитите си, толко повече, че бяха останали още малко дни. А сега учениците се разпуснаха не изпитани с отпускни свидетелства и губят цяла година. Злото обаче, в случай че станат някои разкрития не се отстранява, нито за Екзархията, нито за болницата и семинарията, защото архимандрит Милетий[3], глав[ният] счетоводител Селджобалиев[4], д-р Данов[5] и други главни дейци са на местата си и се наслаждават с пълно доверие на Н[егово] Блаженство.

* * *

Вчера Ви писах горните редове. Днеска се срещнах с една от учителките в училището в Пера, която ми съобщи следното. Като била при Н[егово] Блаженство и попитала, по какви причини се затварят училищата и прекъсват занятията толко безвреме, той бил уж казал: „Един от тукашните чиновници като му поискал пари от комитета и той не дал, го заплашили и той се оплакал в м[инистерст]вото, та поради това и ние закрихме училищата. Тук се визира моята личност, защото само аз не дадох пари и само аз обърнах вниманието на Н[егово] Блаж[енство] върху голямата безразсъдност на архимандрита, Селджобалиева, д-р Данова и други, с това дето те основават комитет.

Дали г-не Начевич не е министерството писало нещо в Екзархията и дали в писмото не е изпуснало някоя дума, от която са разбрали и подозират, че съм аз писал нещо? Моля Ви съобщете ми

Ваш *Д. Маринов*.[6]

Писмото надпишете не чрез Екзархията, а до поискване.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 45–46. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Григор Начович, политически и държавен деец, дипломат, един от водачите на Консервативната партия, министър, дипломатически агент (1903–1906) и специален делегат на българското правителство на българо-турските преговори 1903–1904 г. в Цариград.

[2] Турските военни, полицейски и съдебни власти се възползват от станалите през април 1903 г. солунски атентати, за да арестуват, осъдят по бързата процедура и изпратят на заточение не само солунските атентатори, т.н. „гемиджии", но и ръководителите на ВМОРО, смятайки по тоя начин да обезглавят революционната организация на българите от Одринско и Македония.

[3] Мелетий, архимандрит, протосингел на Българската екзархия, велешки митрополит.

[4] Костадин Т. Селджобалов (Селджобалиев), счетоводител на Българската екзархия.

[5] Д-р В. Данов, лекар в българската болница в Цариград.

[6] Димитър Маринов, фолклорист и книжовник, редактор на в. „Свобода", редактор и издател на сп. „Жива старина", редактор на екзархийския вестник „Вести". Деец на Народно-либералната (стамболовистка) партия, биограф на Стефан Стамболов. Директор на Народната библиотека, директор на Етнографския музей. През Първата световна война е областен управител на Кавадарци и Прокупле. В последните години от живота си се замонашва. Случаят, за който споменава тук за отказа му да даде пари за ВМОРО Д. Маринов разказва по-подробно в спомените си. Вж. *Д. Маринов*, Спомени из моя живот или моята биография, С., 1992, с. 300–303.

№ 5

Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за разговорите му с двама висши чиновници от османското Министерство на външните работи за българо-турските отношения.

Цариград, Орта-кьой, 17 юни 1903 г.

Многоуважаемий г-не Начевич,

Писмото Ви от 9 того получих. В отговор на това Ваше писмо, и в допълнение на предишното ми, ето какво имам да Ви пиша и съобщя.

Знаете, или помните, че Ви съобщих как аз тука съм завързал познанство с някои бейове, с които имах и имам случая да разменявам сегис-тогис нашите възгледи върху взаимните ни отношения. Тези лица са свободни към мене, както и аз към

тях, поради моето искрено и твърде подкрепено с историческите факти из нашата и тяхната история, убеждение, че нашето и тяхно бъдеще се намира в тясно свръзка и дори зависимост.

Още додето бяхте, прочее тука,[1] аз имах случай да се видя с двамина от тях, и двамата висши чиновници в М[инистерст]вото на вънкашните дела – единият вече Ви е познат (записахте му името) и другият не зная дали Ви е познат, но е син на неотдавно починалия Гази Михал бей заде Лутфулах бей – значи българска княжеска благородна кръв (факт, който се признава от самия бей).

Както Ви е говорено от великия везир и министрите, с които сте имали среща, и какво Вие пък сте им говорили – това, разбира се, знаете Вие самички. Горните обаче две лица претендират, че знаят всичко, и всички тия техни мними сведения ми ги съобщиха под най-строг секрет.

И двамата са младотурци – със свободни идеи и възгледи и с много горещо желание, щото да настъпи едно интимно и тясно приятелство между българите и турците – в което те виждат едничкото спасение както на Турция, така и на България. Те са партизани на един, не само търговско – промишлен и земледелчески, но и политически, дори и военен съюз с България, която между всичките балкански държавици – е най-юначната и най-културната страна. В отношение към македонските области – те са наклонни да се даде на българския елемент такава преднина, както на самите турци – това обаче зависи от отношенията между България и Турция. Изложих възгледите им, за да Ви бъде по-ясно, от какви люде чух сведенията относително Вашата мисия и за мнимото мнение във висшите кръгове.

Когато Ферух бей[2] съобщил в Илдъза за желанието на Княза да изпрати един свой доверен човек в Цариград, султанът се дълго колебаял, но повечето от висшите кръгове са посрещнали тая новина с радост. В тайното нощно съвещание, в което са зели участие не само всичките министри но и държавните съветници, маршали и някои бивши държавни съветници – се изказало общо такова мнение: „С България да сме в съюз и добри отношения всички признаваме за спасително, обаче при днешните обстоятелства при днешните условия това нещо е много мъчно. България стои на средата между „Освободител[ката] Русия“ и „Завоевателка Турция“ и се мята, ту на една, ту на друга страна. И днеска, когато се предлага с пращането на един доверен пратеник за споразумение – и днеска още един край от дрехата ѝ още стои в скутовете на Освободителката. Подобно положение и поведение никак ми не дава гаранция, та да изоставим днешната си, създадена от обстоятелствата, почва и да стъпим на нещо нетрайно, непостоянно, съмнително. Или „Освободителката" или завоевателката – средата не е допущима. Ако за България е износно да бъдем в обятията на Освободителката – ние не можем да бъдем техни приятели, но и те нямат право да искат това от нас; убедени ли са, че тамо не е тяхното спасение – ние сме готови, но на условия солидни и за тях и за нас. От 1894 г.[3] пращат чети, устройват комитети, водителите се приемат от Княза, изпращат се пушки, барут и чети, събират се пари и т. н. Това всичко знаехме, и знаехме го от самите българи и не веднъж В[аше] Величество се отнесохте до Княза и до правител[ството], но нищо. Въстанието избухна[4], с всичките ѝ опустошения; и тогава В[аше] велич[ество] се обърнахте към Княза, но неполучихте никакъв отговор (това Ви съобщавам буквално само, за да бъде положението пълно). Сега когато самите обстоятелства създадоха из под нашите крака яка и здрава почва, те се обръщат към нас. Забравят обаче, че 200 000-на армия се не събира всякога и лесно, нито пък нейното поддържание е лека работа. Нашето мнение е прочее: да не губим тая почва, тая 200 000-на армия да употребим по-скоро, колкото се може, според както диктуват нашите интереси и само когато сломим и България, като Гърция,[5] тогава можем да влизаме в преговори с нея и нейния Княз – ако остане после крушението.“

Султанът послушал тия мисли с внимание и разпуснал събраните висши чиновници. После той лично зел малко друга посока, и телеграфирал на Ферух бея да съобщи, че ще се приеме пратеник. На днешния пратеник – казват тия двамата чиновници – са днеска предложили ясни условия, които той не е можал да приеме. Какви са били именно тия условия – прибавят те, ние не знаем, но знаем, че те са съдържали в себе си въпроса за комитетите и за военен отбранителен и нападателен съюз. На вечерята, дадена на Начевич ефенди[6] (това Вие знаете дали е било, защото аз пръв път от тях тоя ден чух) е гонена тая цел, но не се постигнала. Вследствие на всичко това Начевич ефенди ще се върне с малък успех, и войната до наесен е неизбежна, защото повече ние не можем да държим 200 000-на армия, а да я разпуснем без никаква полза тоже не можем.

„Една война няма ли да бъде и за вас и за нас съсипателна?" – попитах аз един от тия приятели.

„Какъвто и да бъде изхода – за нас ще бъде все по-добре, отколкото да стоим [в] неизвестност. И знаете ли що – Маринов ефенди – ми притури натъртено и с любезен смях – ако ще се давим, ще се давим в дълбока вода. Русия заплашили ни пак, ние сме готови да се турим под покровителството на Германия и Англия. Само една втора Кримска война ще реши: ще живеем ли, или ще умрем. Пък и да умрем, ще умрем с калъча в ръка; тъй е Божията воля. Били сме силни, сега сме слаби. И само това става с нас ли? Испания и Австрия са живи примери. Какво можем друго яче да правим." „И така войната е неизбежна – забелязах аз."

„Да – тя е наложителна, додето вие държите това поведение."

„Че нашето поведение повече е от коректно и лоялно днеска – забелязах аз, но вие види се искате да се възползувате от силата си и да ни нападнете. Но нямате ли предвид и тая възможност, че ще претърпите неуспех, защото Вие знаете, че нашата войска не знае да бяга: тя знае, или да мре, или да побеждава. Тогава, не ще ли бъде за Вас по-зле? Не е ли по-добре чрез едно мирно съглашение да се избегне всичко това?"

Той се засмя и каза:

„Ако ни победите, аш колсун; ще дадем без стеснение, защото с юначество сте го спечелили. Тука няма какво да се мисли. Наистина вие се биете храбро, но победата, за която Вие тъй горещо говорите, още е съмнителна.

За мирното съглашение – казах ви са всичките, но от Ваша страна трябва доказателства, че това искате искрено."

„Опростете, Маринов ефенди, аз съм откровен с Вас, заради това и откровено Ви говоря. Вашето днеска заявление за мирно преговаряние прилича на Вашето народно „Ке го лажем" (това съм чул от Юсуф бей[7], който ви много добре познава). Няма да се оставим да ни лъжете. Начевич ефенди знае какво му е предложено; точното и бързо приемание на тия условия е едничкото средство да уталожи бурята и да предотврати належащата война. Преди всичко, дайте тука човек, с когото нашите министри биха можали свободно да приказват. Тоя човек познавате ли го?

– За кого ми говорите?

– За Вашия агентин.[8] Може да го познавате, но аз го познавам и всички го познаваме по-добре. Той подписа махзара за окупирането на Източна Румелия;[9] той за едни пръстене претри прагищата на всичките министри и чиновници, додето му се не купиха, тъй сега и става в руското посолство, както при бившето, така и при сегашното. Е, на такъв човек може ли да се говори неща от характера на мисията на Начевич ефенди, а да не узнае Зиновиев? Това е невъзможно.

* * *

Ето това исках да ви съобщя, за което дохождах няколко пъти и в хотела и в Агентството, но не ви намерих. Тия сведения могат да са съвършено въображаеми заключения (това не зная), но че те са мненията на висшите тука кръгове – това е

вън от всяко съмнение. И от последни някои разпореждания, виждам че злокобно делото се тика към тая своя развръзка.

Колко сте Вие, г-не Начевич били предвидлив! Помните ли, какво бяхте ми казали в дома си още в 1899 г. Аз помня думите Ви, и като че критически Вие очертахте бъдащето, което – днеска настояще – се ниже точно по вашите думи.

* * *

В София има много подкупени лица от висшето общество. Има двама–трима, които постоянно сновят между София и Цариград. Не ще бъде зле, ако полицията бъде будна и следи всички, кои идват в Цариград (думата ми е за някои висши бивши чиновници, депутати и адвокати) и ги следи къде и с кого се събират, като идват в Цариград.

Ако дойдете вторично, ще Ви съобщя с кого трябва да се видите и с Вашата способност да извлечете интересни сведения от тая област. (Това научих от един приятел. Цялото до тука после трите точки съставлява тайна, която никой не трябва да знае освен Вас, защото е свързано с неприятности).

Другото можете да съобщите всекиму, но писмото да не излиза из ръцете Ви, нито пък името из устата Ви. За г. Гешева тоже, поради възможни неприятности, не трябва да се знае нищо. Това остая на усмотрението на г. министра.[10]

* * *

В. „Изгрев" издаваем в Кюстендил[11] прави ми силно подозрение. Нека се види (тайно разбира се) кому се праща в Цариград, открито или в писмо. Него получават в Министер[ството] на вънкашните дела, превежда се на турски и се изпраща в двореца. Две – три ноти срещу България при бившето правителство, са съчинени на основание писаното в тоя вест[ник] статии. Подозирам силно, че тоя майчин син си стоплюва ръцете в тамошното комисарство. За последното само подозирам, за вредителството обаче срещу Княза и България съм напълно уверен.

Моето положение се влошава. И аз съм решил към 1-ви септ[ември] да си се върна в София. На Вас пак е моята надежда; аз вярвам, че все тъй ще бъдете благосклонни към мене както и досега. С Ваши няколко думи за мене, аз ще мога да получа съответствено място. Предпочел бих Народната библиотека.

С дълбока преданост към Вас

Ваш *Д. Маринов.*

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 47–54. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Става дума за първата мисия на Гр. Начович в Цариград през втората половина на май 1903 г., когато като личен пратеник на княз Фердинанд се среща последователно с Тахсин паша, първи секретар на султана Абдул Хамид, с великия везир Ферид Паша, с руския, с австроунгарския, с френския, с английския и италианския посланици Зиновиев, Каличе, Констан, О'Конор и Маласпина, с бившия турски комисар в София Неджип ефенди Мелхаме и със султан Абдул Хамид. Начович трябвало да направи опит да се върне отново взаимното доверие между Турция и България, съществувало при Ст. Стамболов, да се избегне опасността от военен конфликт мужду тях, да се въведат реформи в Македония и да се освободят арестуваните след солунските атентати българи. Тази мисия на Начович в общи линии не довежда до съществени резултати.

[2] Али Ферух бей, турски императорски комисар в София, комисар на вакъфите в България (1902–1904).

[3] ВМОРО е създадена в Солун през октомври 1893 г., а ВМОК е създаден в София през март 1895 г.

[4] Става дума за Горноджумайското въстание от есента на 1902 г., вдигнато от ВМОК Михайловски-Цончев.

[5] През 1897 г. Гърция претърпяла поражение в Гръцко-турската война.

[6] След аудиенцията на Гр. Начевич при султана Абдул Хамид на 31 май 1903 г. великият везир дал вечеря в негова чест.

[7] Юсуф бей е висш турски сановник.

[8] Става дума за тогавашния български дипломатически агент в Цариград Иван Стефанов Гешов.

[9] Тук Д. Маринов има предвид действията на русофилите след обявяването на Съединението на Източна Румелия с Княжество България през септември 1885 г. сред които е и Ив. Ст. Гешов.

[10] Министърът на външните работи и изповеденията е министър-председателят ген. Рачо Петров.

[11] Редактор на вестник „Изгрев" бил Иван Кепов. При издаването на вестника сътрудничил и Димо Хаджидимов и Иван Димитров.

№ 6

Мемоар-изложение от Гр. Начович до младотурците от български произход в Цариград, изпратен чрез Димитър Маринов за неговите виждания за подобряването на българо-турските отношения.

[София, Преди 24 юни 1903 г.]

Сведенията, които ми давате от Цариград показват, че тамошните високи кръгове са много зле уведомени върху истинското положение на работите в България и в Македония. Там мислят, че както Гърция преди няколко години, тъй и България сега желае да разширочи границите си и за това бунтува българското население във вилаетите. Това убеждение е съвсем безусновно. Истина е, че гърците се стремят да завоюват Кандия и за това отвориха война на Турция и след поражението си се осмириха. И България едно време мечтаеше за Сан Стефанска България[1] и това беше когато Македония се търкаляше в тинята на невежеството. Сега, след 20 години, Македония се измени, училищата дадоха своя плод и македонците се стремят на свободен живот, отделен от българите и Княжеството. Както ние станахме неприятели на русите и сме против техните завоевателни планове, тъй и македонците са против Сан Стефанска България.[2] Те искат да образуват отделна от Княжеството област, те искат македонска автономия. Ако турците разберат това добре, тогава ще знаят да намерят лекът на болестта.

Зная, че там очакват от една победителна война излизането от сегашното несносно положение; и те очакват изход от една война, защото имат криво понятие за положението на работите. По моето дълбоко убеждение Портата няма да има мира даже и ако победи десет пъти България. Напротив, колкото повече България се смазва, толкова повече македонците ще се разшават и ще правят пакости на Империята. Ако те днес са господари в България причината е именно слабостта на българското правителство, на което конституцията и симпатиите на населението свързват ръцете.

Неблагодарни от турското управление, лишени от важни правдини, изложени на всичките възможни гонения, македонците бягат в Гърция, Сърбия и най-много в България. Тука има 150 000, от които само в София 30 000 върху едно население от 75 000. Българите им съчувствуват, както турците съчувствуват на черкезите, на татарите в Русия и на мохамеданите в Индия. Младотурка Мурад бей е руски татарин, но щом се пресели в Цариград даде му се добра служба. Ако черкезите и татарите в Русия се подигнат няма съмнение, че турското население, зад гърба на В[исоката] порта, ще помага на едноверците си от все сърце, и ако не помага причината ще е неговото недостойнство. По следствие на това съчувствие македонците са честити в България, приемат се на всичките служби, правят търговия и са най-богатите. Има македонци и министри, и депутати, и адвокати, и владици, и свещеници и всички. Министрите тряба да им платят кюлчер[3], защото са влиятелни, даже Князът се бои от тях, защото могат да му сторят големи пакости. Понеже той не отваря война на Турция те все това говорят, че щели да пренесат бомбите от Македония в България, от Солун в София. От друга страна съчувствието на едно население не се онищожава с война, напротив, страданията още повече го уголемяват.

Понеже положението е такова, каква полза ще извади Портата от една война с България? Македонците си остават пак македонци и след войната те пак ще продължават атентатите си във вилаетите с още по-голяма сила, защото бълг[арското] правителство ще е по-слабо от сега. Даже и ако допуснем, че господството на султана се повърне за всякога до Дунава, македонците пак ще следват въстанията си, както ги правят сега, като си доставят оръжие и динамит през Солунския порт в рибени бъчви. Но турците след войната ще се върнат в своите граници и ще знаят, че и след победата си нищо не са извършили.

След нашето поражение ще нахлуят русите във Варна и Бургас, ще изпъдят Княза, ще го заместят с някой руски губернатор, ще донесат руски министри, генерали и полковници и нашата войска ще стане аванс и гвардата на руските войски: това ще е резултата от нашето поражение. В същото време обаче те ще си служат с македонците да подкопават основите на империята, без да може Портата да им обявява война.

В Илдъза знаят на много работи отколкото във Външното м[инистерст]во и за това не ни отварят война. Там знаят, че Македонските комитети не се подстрекават от бълг[арското] правителство, а от Австрия; там знаят, че Сарафов[4] получава от Австрия милиони левове, динамит, пушки и проч., вчера един бивши м[инистъ]р ми каза, че по негово време македонците получили от Австрия 4 000 манлихерови пушки, които той пропуснал тайно в България, защото го заплашили, че ще го убият, ако се възпротиви. Там знаят, че Австрия размирява Македония с цел да я грабне, и за това в Илдъза искат не да водят война с България, а да направят съюз с нея. Те това там искат, но не знаят как да го постигнат, защото са пълни с предубеждения.

Но тоя съюз, когото и българите искат, не може да стане, освен ако се задоволят македонците, сиреч ако се внесат широки реформи в трите вилаета. Ако това стане, македонците, които днес викат Австрия да ги окупира, ще се бият рамо до рамо с турските низами против Австрия, па даже и против България, ако тя посмее да простре ръцете си към Македония. Тоя е изхода, когото ние българите желаем.

Ние го желаем без обаче да вярваме в неговото постигане, понеже хората на Портата са неспособни да се ползуват от уроците на историята. За да се уверите в това отворете протоколите на Конференцията от Топхане на 1876[5] и ги прочетете. Ако тогава Портата беше приела предложенията на тая конференция днес България щеше да е още турска област. Портата отхвърли тия предложения под предлог, че ще даде конституция и изгуби България, Босна, Ерцеговина, Тесалия и проч. А проекта на конституцията, който можеше да я спаси днес, отиде при Хати-хумаюна и Хати-шерифа[6].

Вашите приятели говорят, че приемат да ни отстъпят Македония, ако ги победим, че ще се подчинят на Англия и на Германия и проч. Това са думи на хора, които нямат понятие от патриотизъм. Един патриот не допуща пропадането на отечеството си, а употребява всичките средства за неговото спасение. Както на 1876 Портата щеше да избегне катастрофата чрез въвеждането на някои променения, от които и самото турско население щеше да се ползува, тъй и сега тя ще избегне катастрофата и ще се отърве окончателно от македонските бъркотии, ако въведе реформите, които Начович беше предложил. Тоя е едничкият цяр и всеки други мъдрувания са детински приказки.

Българите не щат война, защото войната е безбожно нещо и после, защото знаят, че и ако са победители, пак няма нищо да спечелят. Както след Сливница[7], тъй и след нова победа и те и турците ще се повърнат назад без някое разширочение на границите, защото такива няма нито Австрия, нито Русия ще го допусне. Те искат бюрека[8] да стои цял, защото не се благодарят само с част от него. Те и не желаят да има в изток силни държави, за да могат по-лесно да ги глътнат и да ги смелят. Българите са и против бунтуването на Македония, защото се боят, че Австрия ще намери причина да навлезе в тая област и Русия, за компенсация, ще завладее Цариград и Дарданелите. Франция, Англия и Италия ще гледат каква част от Турската империя да докопат тогава. Българите не желаят бунтуването на Македония, но не могат да ги спрат, защото са слаби и защото Австрия помага на бунтовниците и ще следва да помага.

И всичко това ще стане защото Портата не рачи да ощастливи държавата последва примера на **Япония** и се цивилизува!

Днес в Македония един се труди, а други яде. Повече от хиляда села принадлежат на бейове и се обработват от клакаше, и на панагон, във всяко село има по един падарин, който пребира това, което беят е забравил да задигне. В 20-ия век такова управление не се търпи. И до гдето то трая революциите няма да престанат.

Какъв интерес има държавата да поддържа едно състояние колкото безправедно, толкова и опасно за самото нейно съществувание? Какъв интерес има държавата да обезправява милиони граждани, за да се хрантутят няколко стотин тунеядци, от които тя няма никаква полза. Разбирам, в предните векове, когато бейовете, които господаруваха над селата, отиваха да мрат за отечеството, сега обаче те мрат само от повреждане на стомаха и от пиянство. И за такива негодяи държавата се излага да загине!

Следователно, не в една война е спасението, а в реформите на областите. Щом тия реформи се въведат Князът, който днес трепери от македонците, и правителството му ще обуздаят комитетите, защото ще имат със себе си цялото обществено мнение в България. Сега това мнение е в полза на македонците и динамитаджиите, защото живота в Македония е невъзможен; след реформите то ще се обърне против македонците, защото те не ще вече имат причина да се бунтуват, понеже честта, живота и имота в Турция ще бъдат осигурени.

Реформите, като въвеждат ред, сигурност, правосъдие във вилаетите ще подигнат тяхното производство, защото ще обезпечат труда и имота. Под турското владичество България не изнасяше стоки нито за 20 милиона, сега изнася за около 100 милиона, нейният бюджет е тоже 100 милиона и населението е доволно. Тя има банки, земи, каси, осигурителни дружества, държавни железници, портове, войски, параходи, и всичко това постигнато в 25 години благодарение на редът в страната, на сигурността, на правосъдието, на честността. Колко по-много ще се добият всичките тия неща в Турция, ако и там се въведат преобразования?

Вашите приятели намират, че българите не биле искрени и се премятали ту към Русия, ту към Турция. Това е мъчно, но само по причина на македонския въпрос. Българите мечтаят за своята независимост, но македонският въпрос ги туря в голяма опасност. На нашата граница има сега 200 000 души турска войска и това ни прави да търсим покровители. Когато се премахне тоя въпрос българите ще имат само една мисъл: да бранят своята независимост. Тая независимост се заплашва само от Русия и по тая причина българите ще се прилепят към В[исоката] порта.

Вашите приятели говорят за покровителство на Англия или Германия. Не е ли по-добре да поправят управлението си и да напреднат и да се усилят, вместо да паднат под робство? Не е ли по-добре да задоволят македонците вместо да ги постигне участта на Египет, на Тунис, на Алжир, на Крит? Ние сме малък народ и не искаме да ни покровителствува никой, не искаме нито руси, нито австрийци, нито френци. Защо вашите приятели не последват нашия пример? Не е ли той повече доблестен, повече съгласен с държавните интереси?

В Илдъза желаят да видят нашата искреност. Ние я имаме и ако не я показваме, причината са македонците, които са ни завладели и които, благодарение на австрийските интриги, са станали наши господари. Направете реформи, дайте им едно отечество и те тогава ще се отделят от Австрия и ще станат ваши и наши приятели, добри патриоти, готови да проливат кръвта си против Австрия и даже против България.

* * *

Тоя мемоар бях изпратил на Д. Маринов в Цариград през 1903 год. когато той беше още при Екзархията, за да го покаже на някои свои приятели млади турци от българско произхождение и сега високостоящи влиятелни лица, и след прочитането да ми го върне.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 210, л. 1–8. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] На 19 февруари/3 март 1878 г. в градчето Сан Стефано между Османската империя и победителката в Руско-турската война Русия бил подписан Санстефанския прелиминарен договор, с който се слагал края на войната и се възстановявала българската държава. В чл. 6 се определяло, че „България ще бъде автономно, подвластно княжество с народно християнско правителство и народна милиция". Същевременно в него се признавала независимостта на Черна Гора, Сърбия и Румъния. Под натиска на западните сили, договорът бил ревизиран и заменен с Берлински договор от 3 август 1878 г. и ратифициран от Турция на 28 август с. г. Санстефанският договор вж. в *Д-р Б. Кесяков*, Принос в дипломатическата история на България 1878–1925. Договори, конвенции, спогодби, протоколи и други съглашения и дипломатически актове с кратки обяснителни бележки. С предговор от проф. Ст. Баламезов, С., 1925, с. 306–316. По въпроса вж. и *К. Крачунов*, Санстефанският мир (Изграждане и разрушаване на велика България). Документирана дипломатическа студия. С., 1932, с. 128.

[2] Това твърдение на Гр. Начович не се потвърждава от известната досега документация. Точно обратното, при една бегла справка в списъците на участниците, родени в Македония в Руско- турската война ще се види техният огромен брой. Вж. *Р. Руменин*, Българското опълчение 1877–1878. Личен състав, С., 1878, с. 601.

[3] От кюлче – къс претопен скъпоценен метал.

[4] Борис Сарафов, офицер от българската армия, един от ръководителите на Четническата акция през 1895 г., председател на ВМОК, ревизор на четите на ВМОРО, член на щаба на Илинденско–Преображенското въстание 1903 г. в Битолско, задграничен представител на ВМОРО в София.

[5] Става дума за Цариградската конференция, която била свикана през декември 1876 г. В нея участвали представители на Англия, Русия, Германия, Франция, Австро-Унгария, Италия и Османската империя. С изработеният от нея проект се създавала българска автономна област, в която се включвали Северна България, част от Тракия и цяла Македония, уреждало се нейното организиране и условията за мир между Сърбия и Черна Гора от една страна и Османската империя от друга. Турското правителство отхвърлило всички предложения.

[6] Хатихумаюн – султански манифест, с който на 18 февруари 1856 г. се потвърждавали въведените с Гюлханския хатишериф (постановление) на 30 ноември 1839 г. реформи, включващо и равноправието на всички поданици на Отоманската империя. Резултатите от двата акта били нищожни и на практика останали само записани на книга.

[7] На Сливница българската войска нанесе най-сериозния удар на сръбската войска и промени хода на Сръбско-българската война 1885 г.

[8] (тур.) – маслена баница със сирене или месо.

№ 7

Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за впечатлението му от мемоара на Начович, с препоръка да бъде развита идеята в него и в брошура за близостта на българи и турци, за дейността на Ив. Ст. Гешов като български дипломатически представител в Цариград и др.

Цариград, Орта-кьой, 24 юни 1903 г.

Многоуважаемий господ. Начович,

Препоръчаното Ви писмо от 20 того получих заедно с вашето изложение.

На приятелите не съм още чел това изложение, защото единия, казаха ми е излезнал на лятно жилище [в] Ере-нкьой (Азия), и другия в Чампаята (Юскюдар) и дохаждат в града само през деня и могат се намери само в канцеларията. Ще гледам обаче да се срещна с тях.

Аз още отнапред предвиждам, че редовете на Вашите мисли, ще им направят впечатление добро. Обаче въздържам се да говоря за тях после.

Друго ми дойде на ума, когато прочетох това изложение. Много хубаво ще бъде, ако то бъде преведено на турски и на френски, отпечатано в малки брошурки и разпратено до всичките тука видни турски сановници. Уверявам ви, че такива мисли, казани с такава откровеност те не са слушали, и ще им направи много добро впечатление. На младотурците, които искат посочените от Вас реформи ще дойде много добре, обаче има друга партия старотурци, с които е и султанът[1], такива широки реформи с конституция ще бъдат неприятни съвети, защото султанът лично е срещу всякакви общи за цялата империя реформи и срещу всяка мисъл за конституционно управление. Ето защо, преди да се напечата тая брошура – не е зле да се направи в смисъл такава, че ние и турците сме един народ, с еднакви интереси, следователно за българите искаме равни права, каквито имат турците. Султанът и власт имеющите паши такива съвети ще слушат с по-голяма охота, та може и да ги изпълни, като се касае въпроса за тесен кръг права и реформи. От широки реформи и конституция старите турци и султанът се боят; а ние днеска с тях имаме работа. На моите приятели Вашите мисли ще направят добри впечатления, но и тяхното желание – в същата смисъл – е само мечтание, защото главния фактор във всичко – султанът не иска дори да чуе за подобни мисли. Аз мисля, че за реформирание изобщо на монархията времето е отдавна минало. Ние трябва сега да гледаме да изтръгнем някои облаги за нашата народност, та после виде щем, какво трябва да се прави. Да се действува върху някои паши и видни държавни сановници, а особено върху султана чрез седем – осем души приближени до него паши и бейове – има повече от всякога друг път нужда; но кой ще действува. Да се действува най-лесно и най-възможно е да се събира човек с тях на обеди, вечери и разходки, а за това се изисква воля, умение и пари. Няма да го земете за никаква инструкция против когото и да било, ако Ви кажа, че такова лице няма в Цариград. Не мога да зема мястото на г. Гешева[2] и нямам ни мисъл за подобно нещо, та следователно, туй което ще Ви питам, носи характер само на побуждение от дълбока обич към отечеството. Г-н Гешев за днешните времена не е за Цариград и за тоя пост. Макар и да получавал скромна сума представителни, които му се дават, не да прави от тях свой доход и капитал, а да ги употреблява за нуждите и интересите на отечеството – досега – ето от как съм аз дошъл три години – а така също и попреди – не е дал нито веднъж, нито обед, нито вечеря, нито вечеринка, нито бал, макар че е бил викан не веднъж от някои представители европейски. В това отношение, от нас по-горе стои дори персийския посланик. А знаете, че (да оставим чуждите посланици) за благоприятно въздействие върху умовете, мненията и мислите много спомагат тия вечеринки и обеди. И представителите европейски, които имат и сила и мощ, тук разполагат с мненията на държавните тукашни люде чрез подобни вечеринки. Благодарение на това уединение – аз ще го нарека – на г. Гешева, той стои много и много далече от висшите турски кръгове и не е в състояние – това подчертавам – да каже нищо, нито да въздействува нещо. Като пример на неговото далечно стояние от тия кръгове е и епитета, когото му дават – **Кетхуда** (капу кехая) – епитет, който не е даван на другите наши агенти до него. Ето прочее, кое лице ще може да въздействува сега и по кой път върху известни държавни мъже. Ако се пише нещо подобно днеска в министерството, че се действува – знайте положително, че не е вярно. Вашите мисли, както Ви и по-преди съобщих, не може да ги каже някой русофил, а още по-малко лице, на когото подписа стои на един акт срещу отечеството, диктуван от Русия?

За накитите на г-жа Гешева, не е важен въпроса; аз мисля, че Ви разправих веднъж у Вас дома. Тогава беше ми съобщено, като дневна новина в агентството от един чиновник, който въпрос бе погълнал цялата деятелност, както на агента, така и на служащите. Сега беят приятел дойде та потвърди, че тия откраднати накити на г-жата са купени от м[инистерст]вото само да го махнат от главата си. Вайсман[3] има тука в

Цариград една сродница ли или държанка, избягала от София; тя е открила на едного от служащите в агентството, че в нея се крият важни писма и портретите на лица, които са в тайната полиция на Вайсмана. Срещу едно възнаграждение от 5 000 л. тя е готова да предаде тия писма, които съдържали важни открития. Чиновникът е съобщил на г. Гешева, който преди 4–5 месеци нещо е донесъл с шифрована депеша на г. Данева[4], но тоя последния потулил работата. Сега същия чиновник е попитал Гешева да донесе ли на сегашния министър, той му казал, че няма нужда. Чиновникът е видял тия документи и уверява, че те съдържали важни открития за някои наши държавни мъже и други лица.

Съобщавам Ви за сведение.

С отлично към вас почитание

Д. Маринов.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 67–70. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Абдул Хамид II (1842–1918), османски султан (1876–1909).

[2] Иван Ст. Гешов (1854–1932), дипломат, управляващ българското дипломатическо агентство в Сърбия (1883), във Франция (1897), в Турция (1906), пълномощен министър в Австро-Унгария (1909), в Германия (1910), в Сакскобургготското херцогство (1911) и в Швейцария (1919).

[3] Соломон Вайсман, руски евреин, почетен чин в руския двор, живеещ в София, ръководител на руската тайна полиция в България, Румъния, Сърбия и Османската империя. За него вж. Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 51–52, 56–57. В ЦДА се съхранява шифъра за кореспонденция на С. Вайсман. Като образец е дадена разчетена следната телеграма на С. Вайсман от Виена до Юркевич в София: „София, Юркевич. Сообщи Даневу, поручение исполнис, получи 500 франка. Вайсман." Освен шрифта е дадена и агентурната мрежа на Вайсман и Юркевич. Агентите на Вайсман са: от Австрия–Goutberg, Румъния–Albescu, Турция–Ahmed, Сърбия–Belitch, България–Below, Русия–Silim; на Юркевич са: от Австрия–Baimel, от Румъния–Michlescu, от Турция–Kiamil, от Сърбия–Wesitch, от България–Todoroff (София, Alabinska № 87), от Русия–Garin. Вж. ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 521, 24.

[4] Д-р Стоян Данев (1857–1949), политически и държавен деец, професор, лидер на Прогресивнолиберална партия, министър-председател (1901–1903, 1913), председател на V ВНС и XV ОНС.

№ 8

Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за разговора на Д. Маринов с висш турски чиновник младотурчин по предложения от Гр. Начович мемоар–изложение за възможностите да се поддържат добри българо-турски отношения.

Цариград, Ортакьой, 8 юли 1903 г.

Многоуважаемий господ[ин] Начович,

Писмото Ви от 28 м. м. получих.

Изложението на приятеля успях да съобщя само на едного от приятелите. Той изслуша до край съдържанието му, и после ето що ми каза. Съдържанието на неговите възражения, тъй да ги кажа, предавам Ви го колкото мога буквално и дословно, без никакво изменение, като вярвам, че тия възражения, бидейки откровени, без съмнение и от лице с високо положение, ще бъдат интересни, а може би и полезни.

„Приятелят – почна той, който изказва такива мисли, е далекоглед дипломат, а при това истински патриот. Обаче, види се, той не е запознат по-отблизо с нашите

работи и с положението на държавните чиновници наши. Моля, предайте му моите мисли, но с една само молба, да остане моето име в дълбока тайна за него, както е и неговото за мене. Аз разделям всичкото писмо на приятеля на две части – продължи той. Първата част, която се касае до реформирането на империята, и втората част, която се докосва до правдините или реформите за във вилаетите европейски. Първата част съставлява и наша мечта – мечта на всичко, що е младо, честно и напредничаво турско и която мечта е потопила в Босфора с десетки хиляди млади турски синове, която е изпратила във влажните тъмници стотина други такива синове, както Фуад паша, която е прокудила хиляди трети такива синове в чужбина, и която най-накрай е подвъргнала под строг полицейски надзор четвъртата част от тая интелигентна млада турска сила, която още се намира в Турция и е свидетелка на всекидневни неправди, кражби, насилия и други тям подобни корупции. Но... тя е мечта, и ще бъде само мечта, додето е жив сегашния господар (Ефендимис), който не търпи и не може да търпи никакви преобразования.

Следователно, върху тоя въпрос не само дума не може да стане, но дори и мисъл. Така ще върви, додето се сгромолясаме – сгромолясаме, казвам, защото и всичките други принцове, които имат право да наследяват престола, са все такива невежи; възпитани от евнуси и стари имами. А да се унищожи цялата династия – е дело абсолютно невъзможно в нас.

Сега да преминем към втората част, а именно до реформите за във вилаетите.

Вие, всички се основавате на чл[ен] 23 от Берлин[ския] договор.[1] Незная как мисли Вашия приятел, но ние тука на Босфора сме убедени и твърдо убедени, че тоя чл[ен] се вмести тогава от силите с явна видима цел, никой да се не приложи, защото иначе щяха да постъпят, както с Източна Румелия и с Ливан. Пустотата на тоя член се вижда, не само от неговата редакция, но още и от факта, че и днеска после 25 години той е неприложим, нещо повече, и самите сили, както го вместиха дори и не мислят сериозно да го приложат, защото, ако имаха и най-малко сериозно желание – до сега той щеше да бъде хилядо пъти приложен. На първо място неговото прилагание се не иска от Русия и Австрия – факт, който се утвърди от неотдавно предложеният от тях проект за реформи във вилаетите; това те правят – ние знаем, защото в техен интерес е да има в Турция всякога неудоволствие, та в удобен момент да разделят наследството от империята. На второ място неговото неприлагание блазни Италия за Албания; на трето място Германия ни крепи сега силно, защото пък тя чрез колонизация иска един ден да посочи на цяла Европа, че Мала Азия дори до Месопотамия е гъсто населена с немци – колонисти, следователно протектората, па и владението над тая страна е нейно преимуществено право. Остават две държави: Англия и Франция. Англия би можала нещо да помогне, но додето вие – българите – миришете на московщина, до тогава – тя ще поддържа неизменено статукво-то.

Ето ви и историята на 23 чл[ен] от Берлинския договор, от гледна точка на Европейските сили.

Да дойдем сега да го разгледаме от гледна точка на Илдъза. Аз казвам на Илдъза, защото, както споменах и по-горе, ние искаме реформи, коренно преобразование не само за едни европейски вилаети, но за цялата империя. Следователно, прилагането на чл[ен] 23 от Берлинския договор от страна на Илдъза, или по-добре казано от султана е толкова възможно, колкото да съживи човек Абдул Азиса[2]. Днешният господар, както изобщо, така и частно, е до толкова противник за всяко преобразование, щото само ако му се напомни за чл[ен] 23, т.е. за реформирането на вилаетите, той пада в изтъпление до самозабравяне и лицето, което се усмелило да му изкаже такава мисъл, губи, или главата си, или званието, чина и имота си. Той се разтреперва цял – целиничък, пребледнява и получава един вид полуда. Лекарите строго са забранили да му говорят за подобни работи. Осмеляват ли се някои от посланиците да му загатнат за подобно нещо, той не вкусва по цели дни. Ето защо

много рядко приема посланиците, и приеме ли, тълмачът[3] му предава само такива думи, които са нему приятни, или в много мека форма. Следователно, доброволно прилагание на някакви реформи във вилаетите е немислимо. Това е пък другата страна на историята на чл[ен] 23 от Бер[линския] договор, от гледна точка на Илдъза.

И тъй, чл[ен] 23, погледнат от която щете гледна точка, е неприложим.

Вън от него, сега да видим, по кой път и в каква форма може да се подобри положението на населението във вилаетите.

Научавам се, че вашето правителство, чрез своя тук пратеник г. Начовича, предложило подобрения в смисъл на 23 чл[ен]. Доколко е вярно не зная, но утвърждава се за положително, че великия везир не е смеял да доложи предложението на г. Начовича в такава форма, в каквато той му е предал – освен ако сам вашия пратеник е говорил лично на султана и то на турски, защото, ако му е говорил на френски – преводачът не е смеял да му предаде точно по причини, за които ви споменах по-горе.

И тъй, пресечен пътя от самия господар за едно миролюбиво и доброволно подобрение участта на вашите сънародници във вилаетите, на вашето правителство и на вашите политически дейци остая друг единствен път – пътят на революцията, краят на която ще бъде война.

Революционният начин, който се практикува от 1894 година насам, и който се дирижира от вашия Княз и вашите държавни мъже, а подклажда от вашите поети и писатели доведе до тия резултати, които виждаме всички.

– Опростете, – се намесих аз, позволете ми да Ви поправя в една грешка.

– В коя именно?

– В тая, дето вие утвърдително казвате, че революционните движения са поддържани и дирижирани от Княза ни и от държавните ни политически мъже. Тука имате грешка.

Той се изсме, помълча и каза:

– Вие сте ми гост, и аз нямам право да Ви оскърбявам, като Ви задам въпроса: в това нещо Вие самички убедени ли сте – аз Ви заявявам по един най-формален начин, че моите думи са верни, защото се основават както на писменни автентични документи, така и на съображенията на самите ваши вестници. Уверявам те, гос-под[ин] М[аринов] – че ако дойдехме до един трибунал и представяхме, ти своите и аз моите данни – мутлак вие ще бъдете осъдени, ще изгубите давията. Но да оставим тоя празен спор, а да дойдем на думата си. Резултатите са ясни, видими дори и осезателни.

Нашето правителство, или по-добре казано султанът, макар и бавно, но върви здраво из пътя, който му чертаят интересите на държавата. Макар и малко мъчно, но революционните дейци ще бъдат изтребени. За да се не подновят пак, султанът ще отиде по-далече: чрез една война да съсипе и огнището на тия движения – княжеството. „Приятелят казва, че една война с княжеството ще излезе съсипателна и за двете страни; той е прав; обаче, нима днешното положение на работите е не по-малко съсипателно за империята. Да поддържат 200 хилядна армия, лека работа ли е. Зная, че резултатите на една война с княжеството са неизвестни, обаче друг изход няма. Победим ли ви, ние сме сигурни, че революционните движения ще престанат, едно защото надеж[дата] на населението, която питае на княжеството и която поддържа революционно движение между него ще изчезне, а друго, защото ние ще съумеем с помощта на другите елементи – гърци и сърби, да земем някаква мярка и да турим такива прегради, щото едно подобно движение да не бъде възможно вече. Победите ли ни – не вие сте, които ще се ползувате от победите си; тука ще се появят такива други сватове (мусафарлер), пред които вие и ние ще бъдем скромни и покорни булки. В случай пак, че се яви Русия на Бал[канския] полуостров, тогава – както ти го бях споменал и по-преди – един протекторат английски е дело свършено,

пак тогава мисли Англия какво трябва да прави, за да запази Дарданелите и Босфора за себе си и за своята всесветска търговия.

– Но войната ние избягваме, и ще избягваме до край.

– Празна дума. Вие фатално, ако се върви по тоя път, фатално ще бъдете въвлечени в нея. Нека предположим, че вие избягвате войната, и че и нам се наложи да ви я не обявяваме. Нашите обаче ръце за във вътрешността на вилаетите са развързани, и ние ще отидем до край относително приетата система: няма училище да оставим, няма учител и свещеник да задържим; владиците ви и Екзархията ви – за която се имат данни, ще изпъдим по-заможните и събудени граждани и селяни ще разсеем по азиятските градове, интелигентната част, ако остане, ще натъпкаме в тъмниците – а пък простата маса подвъргната под Партиаршията и администрацията, няма никога ни да помисли за революция. Това поведение ще бъде одобрено от Русия и Австрия, ще бъде дори подпомогнато от Гърция и Сърбия – вие, които сте близки и по кръв и по чувство с тоя народ – ще можете ли да стоите равнодушни? Аз не вярвам; и ето защо, войната с нейните следствия [е] фатално положителна. Аз ви говоря като турчин, но не зная защо – имам голяма симпатия към вашия народ.

– Защото сте от българска кръв – го пресякох.

– Може би – отговори той; обичам българите; те са трудолюбиви и честни люде. Гърците и ерменците са експлоататори, безчестни и неверни и другари и слуги. Мене е жал за тоя народ, като гледам как го мъчат сега във вилаетите. Но какво може друго да се стори ...

– Дайте им правдини, ако не друго, то поне колкото имат турците, и вие ще видите, че той ще се превърже при вас – го прекъснах.

– Туй щях и аз да кажа – отвърна приятелят. На цялата тая картина, нека обърнем другата страна, и да видим дали не ще бъде по-лесно да се дойде до един такъв резултат, който е желателен и от нас и от вас и спасителен и за две страни и за двата народа.

Казах го и пак го повтарям и подчертавам: нашият господар по невежество ли или по възпитание, но той е голям противник – смъртен противник на думите: автономия, реформи, конституция, а пък формите на управленията, както се подразбират в тия думи са немислими в неговото царуване. Той не може да слуша да му се говори за права на населението в една област, вън от тия, които той може да даде. Колкото е неотстъпчив пред едно общо понятие на правдини за една област – толкова пък е слаб към правдини на един народ отделно, които те искат от него като милост, като белег на добра воля, или като награда за известни услуги. Ето според мене пътят, където, като се тръгне, може да се стигне, и по-лесно, и по-леко, па и по-бързо. Ако вашия Княз и вашите държавни мъже напуснат чл[ен] 23 от Берлин[ския] договор, и почнат да му разправят, че турците и българите са един народ, имат еднакви интереси, че миналото ги свързва по кръв, както Вие бяхте изложили във Вашия мемоар (За тоя мемоар аз ще Ви разправя друг път) и следователно ние и вие ще бъдем силни само ако сме заедно – ако му се говори, и ако се пише във вестниците ви на тая тема – аз, който имам претенция да познавам много добре нашия господар, никак не мога да се съмнявам, че той е готов да даде на българите – хубаво запомнете само на българите – такива права, каквито едва ли ще имат те в друга форма на управление. Я вижте, какви права имат гърците? Да получите и вие такива права – а ще ги получите само по тоя път, ако можете го убеди, че сте далече от Русия и че сте с Турция – вие ще бъдете на равно с турците, но ще ги и превъзходствувате. Представете си, да бъдат възстановени български владици във всичките епархии, да е свободно навсякъде да се отварят училища и да се зидат българ[ски] църкви, да има един военен и търговски съюз с княжеството със силата на който съюз, вашите търговци свободно да търгуват в Цариград и във всичките градове на империята, а нашите и ваши офицери взаимно да се спохождат, па дори и обучават.

– Казвам – със светнало лице – приятелят извика. – Казвам, не е ли резултат напълно желаем от вас. Тогава и във всичките административни и съдебни учреждения ще бъдат предпочетени българите пред гърците, ерменците и други.

Ето тая политика трябва да водят вашите, ако искат да избягнат войната, иначе тя е неминуема.

Решат ли, че последната политика е предпочтителна, тогава на първа ръка, както в Цариград, така и във вилаетите – за агент и търговски агент да се изпратят людие, които да бъдат известни на нашите държавни мъже със своите чисто национални чувства и пред които те – нашите държавни людие, ще могат без страх да си изказват мненията, както аз пред тебе. После, както то беше във време на Стамболова[4], във вестниците, поне правителствени, да се явяват често статии в полза на едно турско-българско сближение – които статии ще следят да се превеждат и в нашите вестници и съобщават на господаря, и по тоя начин ще може да се дойде до един бляскав резултат. Ако кръстът и полумесецът не могат да бъдат съединени по религиозни съображения – каза приятелят – то Лъвът и Турата могат да бъдат съединени за благото и на двата народа. Нека се забрави миналото, а да гледаме на бъдещето.

„Да, казах аз, всичко е добро, но вие трябва да почнете; от вас зависи да направите първата стъпка."

– Недоверието спъва всичко. Нека вашите държавни мъже разсеят това недоверие, и всичко е възможно.

Така се свърши нашият разговор. Има мисли, изказани малко прикрито, но има и много, изказани съвършено открито. Може би всичките мисли да не са съгласни с възгледите на нашите държавни мъже, но уверявам Ви, из устата на тоя, иначе много добър, турски държавен мъж се изказват всичките. Много малцина ще бъдат, които питаят наистина враждебно чувство към българския народ. Можало би много да се стори, но предварително трябва да се премахне това недоверие.

Аз изпълнявам една своя към Вас обязаност, като излагам тия мисли на приятеля. Можете да ги прочетете, комуто Вие намерите за добро.

С почтително поздравление

Ваш предан *Д. Маринов*.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 55–60. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Член 23 от Берлинския договор гласи: „Високата порта се задължава по най-несъмнен начин да въведе органическия устав от 1860 г. в остров Крит, след като внесе в него изискваните справедливи изменения. Подобни устави, приравнени на местните нужди, с изключение на онова освобождение от известни даждия, което се е дарувало на Крит, ще се въведат и в другите части на Европейска Турция, за които не е предвидено особено устройство чрез настоящия договор. Високата порта ще възложи на особени комисии, в които туземното население ще се представлява достатъчно, изработването на подробностите на тези нови устави за всяка провинция. Проектите ца организация, които ще се изработят от тия комисии, ще се представят на разглеждането на Високата порта, която, преди да издаде потребните разпореждания за туряне в действие на тези проекти, ще поиска мнението на европейската комисия в Източна Румелия." Вж. Протоколите на Берлинския конгрес. Преведени и издадени от Т. Икономов, С., 1885, с. 235.

[2] Абдул Азис (1830–1876), османски султан (1861–1876).

[3] Преводач, тълкувател.

[4] Стефан Стамболов (1854–1895), националреволюционер, политически и държавен деец, организатор и ръководител на Старозагорското (1875), Априлското (1876) и Кресненско–Разложкото (1878–1879) въстание, един от основателите на Комитетите „Единство", основател и лидер на Народнолибералната партия, председател на НС (1884–1886), регент, министър-председател (1887–1894). При неговото управление отношенията между България и Османската империя се подобряват и са

предоставени нови берати на българските владици в Европейска Турция. За българо-турските отношения по времето на Стамболов вж. биографията му от Д. Маринов – „Стефан Стамболов и новейшата ни история.Летописни спомени и очерки", С., 1992.

№ 9

Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за мнението на турския политик по мемоара на Начович, за ролята на Стамболовистката партия в българо-турските отношения, за политическите партии в България и др.

Цариград, Ортакьой, 15 юли 1903 г.

Високоуважаемий господ[ин] Начович,

Писмото Ви от 10 того получих.

Вчера Ви телеграфирах в смисъл, както ми бяхте посочили. Напълно съм съгласен с идеята Ви да бъдат обнародвани моите бележки.

Писмото Ви (изложението) не изпращам, защото още не съм го прочел на другия приятел, който както Ви съобщих, пренесъл се да живее през летните месеци в Ерен – кьой и дохаждал бил в канцеларията много рядко и то за кратко време. Ако обаче заповядате, аз веднага ще го предам на посоченото от вас лице за по-нататъшно разпореждание.

Онзи ден – в петък – имах пак свиждание с приятеля в Орта – кьой и между другите разговори, дойде пак до въпроса за отношенията между България и Турция. Той ми съобщи, че както в Илдъза, така и във Високата порта много голямо доверие имали на стамболистите и ме помоли да му обясня, кои от днешните министри и други държавни людие са стамболисти. Ето какво му обясних.

Думата и позволението на оная грамадна част от интелигенцията и държавните ни мъже, както и народа, която милее за чисто българските интереси са неправилно земени и отождествени с думата и названието стамболисти. Стамболисти са привържените последователи на Стамболова, когато привържениците и ревнителите на чисто българска политика, изходяща из гледна точка на националните български интереси грамадно повече. Стамболов не създаде националната идея, а тя го изтъкна на яве, защото той умея да се тури начело на тая идея; това бе обаче само из началото на борбата ни с Русия, когато в тая борба зеха участие, дори дирижираха борбата, лица, които нито до тогава, нито отпосле бяха със Стамболова. Такива лица бяха на пр. покойните: д-р Вълкович[1], Стоилов[2] и Греков[3] и живия днес държавен мъж г-н Григорий Д. Начович, генерал Рачо Петров[4] и много, много още други. За да се стесни, тъй да кажа тая идея от една обща – широка идея, на една тясна и частна партизанска програма има много причини, за които не е му мястото тука да излагам. Искам да Ви кажа – обясних на приятеля, че тука се много мамят, като мислят, че само тъй наречените стамболисти са борците за чисто националните интереси. В тая борба са участвували и участвуват много още други борци, но странят, защото в нас партиите се създадоха и съществуват не по идеи и принципи, а по личности. И следователно грешно е дето се мисли тука, че щом един мъж не е стамболист – то не е от борците за чисто националните интереси, както е погрешно и това, че щом човек се обяви за борец за чисто национална политика, казват му: „и ти си стамболист." Ето защо и вие – натъртих думата – бяхте в грешка, като ми казахте, че за да се подобрят отношенията, трябва да се изпрати чист стамболист. Стамболист – значи патриот в тясна смисъл на думата, а – какво да го нарека – **националист** – е патриотин в широка смисъл на думата. Стамболисти са да кажем двесте – триста или повече интелигентни людие, когато националисти са две хиляди – три хиляди – всичко, що е минало през училището, всичките офицери, чиновници, граждани и пр.

– Но такава партия не съществува?

– Да, тя не съществува за сега, но вярвам в скоро време ще се създаде.

– И до тогава, пак аз съм прав, днешните стамболисти ще минават за истинските патриоти, и за това тука искат людие, на които на челото да бъде написано „стамболист:"...

Дойдох си дома, и ето вече четири дни в мене се създава (руши, разваля) нова дума, изказана пред приятеля е тъй случайно, но която бе изходната точка на една нова идея, на която искам да Ви направя причастник.

Имаме шест главни политически партии: Стамболисти или народно-либерална партия; Цанковисти или либерално-прогресивна партия; Народняци, Радослависти или либерална партия, Каравелисти или демократическа партия, която се раздели на две: умерени и крайни демократи и Социалисти. Ако човек вникне в идеите и принципите, които преследват тия партии, ще намери една такава неразбория, щото едва ли ще може да разбере нещо. По принцип всичките са за конституцията – конституционисти (изключвам крайните демократи и социалисти, които са разрушители-републиканци), а пък на практика са несъгласни, значи – кариеристи; всички искат да бъдат на власт, всички искат министерски постове. Според мене, днеска няма нито прогресисти-либерали, нито народно-либерали, нито либерали и други, а има две групи, от които едната – грамадната – е за националните интереси, за национална политика, а другата – малка – е за чужди интереси, за чужда политика. Ето това е, и това трябва да бъде групировката на нашите днешни политически партии, такава трябва да бъде групировката на народа в нашия политически и обществен живот; ако тая групировка изникне ще изникне и нова икономическа политика.

Дания преди 30 години е представлявала също такава картина, каквато представляваме и ние днеска. Пет-шест партии, от която нито една не е знаила, защо съществува и каква цел гони; независимо от това, имало е между тия партии две или три (също както днеска в нас), която е теглила към Прусия и от Берлин си палили лулата; за тях не е имало Данска политика, дански интереси. Другите партии пък, са теглили една на ляво, други на дясно – и Дания беше изпаднала и икономически, и политически: вътре сиромашия и западналост, а вънка – никакъв кредит и никакво уважание. Дошъл е Християн IX и се заел да премахне това зло. Като научил своите права, като крал, съгласно постановленията на конституцията, плюл на парламентарната корупция и избрал Естрюб – човек честен, деятелен и просветен и нему повърнал управлението на страната. Естрюб избрал също такива другари, и непарламентарно (да се изразя с думите на нашите чудни и дивни парламентаристи) е управлявал страната цели 20 и повече години, без да е искал да знае, какво е болшинството на разложената камара със своите безпринципни партии. Лека полека той сгрупирал около себе си всичко здраво и непокварено и образувал оная национална партия, която издигна Дания в първите редове и я направи една от най-цветущите икономически страни в Западна Европа. Той се оттеглил мисля по-миналата година.

Ето за нас трябва такъв Естрюб.

Като размишлявах следователно върху новосъздадената в мене идея за национална партия, спомних си за Вашето мнение, да се издава един особен вестник, независим от никакви партии.

Днеска мисля е най-удобното време за подобен един вестник. В тоя вестник, като се разяснят какви са действителните права и прерогативи на Короната, съгласно конституцията, като се осветлят какви интереси икономически и политически ни свързват с Турция и Румъния, като се обясни следователно каква трябва да бъде нашата вътрешна и вънкашна политика, гледана от становище на нашите национални интереси – ще може лека полека да се сгрупират всичките видни дейци в една национална група и с това, като се неутрализира зловредното и разлагающе влияние на нашите днешни партии, да се даде полет на нашето умствено, икономическо и

духовно възраждание. Така ще се приготви лека полека почвата за едно трайно благоденствие. Ако водителите на днешните партии и техните сателити-агитатори из провинцията се убедят, че те не могат да дойдат на министерското кресло и на власт през Народното събрание – ще се помирят и ще преклонят глава пред новото направление.

Такова е моето дълбоко убеждение, и тамо трябва да се дойде най-после. Както и да е, но за сега от един подобен вестник е необходимо нужно, който да приготви духовете за един български Естрюб, но не в смисъл на Стамболова, а на един друг деец.

Приемете, г-не Начович, уверение в моето към Вас високо уважение.

Ваш преданний *Д. Маринов*

П. П. В едно от писмата си бях Ви загатнал за мене. Четох, че за директор на библиотеката е назначен г. Ст. Заимов[5]. Хубаво е станало. Дали за мене няма да се намери някоя подходяща длъжност, защото аз без друго ще напусна Ц[ари]град.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 61–63. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Д-р Георги Вълкович (1883–1892), лекар, професор по хирургия, директор на пощите и телеграфите на Източна Румелия, министър на външните работи и изповеданията (1881–1882, 1882–1883) и управляващ на обществените сгради (1882), дипломатически агент в Цариград (1886–1892).

[2] Д-р Константин Стоилов (1853–1901), адвокат, министър-председател на България (1887, 1894–1899) и многократно министър, един от водачите на Консервативната партия и лидер на Народната партия.

[3] Димитър Греков (1847–1901), адвокат, един от водачите на Консервативната партия, министър-председател (1899) и многократно министър.

[4] Генерал-лейтенант Рачо Петров (1861–1942), военен и политически деец, началник-щаб на армията (1885–1894), военен министър в правителството на д-р К. Стоилов (1894–1896), министър-председател (1901, 1903–1906), през Междусъюзническата война командва III армия, военен губернатор на Македония (1915–1918).

[5] Стоян Заимов (1853–1932), националреволюционер, мемоарист, директор на Варненската гимназия и Педагогическото училище в Кюстендил, окръжен управител в Шумен и Стара Загора, директор на Народната библиотека в софия и директор на Военноисторическия музей в Плевен, председател на Комитета „Цар Освободител Александър II", председател на Поборнико-опълченското дружество, председател на Българските гимнастически дружества и на комитета „Васил Левски".

№ 10

Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за проведения разговор и с втория младотурчин, за изявленията на Ферух бей пред в. „Новое время" и за необходимостта от сериозен български дипломатически представител в Цариград.

Цариград, Орта-кьой, 19 юли 1903 г.

Многоуважаемий господ. Начович,

В допълнение на писмото ми от 15 того, изпращам в дългото писмо, което сполучих вчера да прочета на другия приятел.

Разговорът ми с него, както около това писмо, а така също и около други някои въпроси, ще ви изложа друг път.

Тука са изненадани – поне така се приструват от разговора на Ферух бея с кореспондентина на „Н[овое] Време"[1]. Те казват, че никой не е опълномощавал ре-

чения бей за подобен език, който напротив в някои свои части е в положително противоречие с възгледите на Илдъза. Моят пръв приятел ми говори много неща, между които засега бегло ви предавам само това, че в двореца тука имало много страшна и силна интрига срещу днешното правителство и срещу Княза; от къде е обаче тая интрига – той каза, че никой не знае, или не рачи да ми каже. Имало в Илдъза съобщение, че народняците и цанковистите са толкова силни, щото това ще се види в най-близко време; имало сума анонимни писма изпратени до Княза със заплашвания, които анонимни писма се ковят тука и в Белград. Той ми пошушна страшни работи, които аз не смея да Ви предам на писмо по никакъв начин. Едно ще Ви кажа, което вече потретено става банално, но пред историята и бъдещето на отечество и потомство, ако тия редове бъдат достояние на тая наша история ще Ви кажа: ако е имало някога наложителна нужда да имаме в Цариград за дипломатически агентин втори Вълкович, то е сега. Всякакви отлагания не на недели и месеци, а на дни и часове, води към гибелна катастрофа. Повече не мога Ви каза. Не се вдавайте на никакви византийски измислици.

Ваш предан

Д. Маринов.

Р. Р. Моля, бъдете тъй добър в изрезки и в плик да изпратите напечатаните бележки, понеже не зная в кой вестник ще бъдат печатани, а пък тука не получаваме всичките вестници,–такова е желанието на Н[егово] Блаж[енство] – да се връщат някои които се считат за опасни, та ги невиждаме никак.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 64. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Кореспондентът на „Новое время“ е Юркевич.

№ 11

Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за уволнението му като главен редактор на екзархийския вестник „Вести“ и предстоящото му завръщане в София.

Цариград, Орта-кьой, 23 юли 1903 г.

Многоуважаемий г-н Начович,

Вчера Н[егово] Блаж[енство] Екзархът ми съобщи, че моята длъжност – главен редактор на в. „Вести“ се закрива по бюджетни причини, и аз се освобождавам от тая длъжност. Вследствие на това аз с Божията воля в събота – на 26 того ще напусна Цариград.

Това Ви съобщавам да не би да ми пишете нещо.

Ваш преданний

Д. Маринов.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2606, л. 65. Оригинал. Ръкопис.

№ 12

Писмо от княз Фердинанд до Григор Начович с настояване да приеме поста на дипломатически агент в Цариград.

Варна, Двореца Евксиноград, 21 август 1903 г.

Господин Начович,

Този път не е защитата на хубавите наши лесове или болките на нашите земледелци Ме карат да Ви пиша, но защитата на Българската държава, най-жизнените нейни интереси и най-сетне престижа на нейното име. Вий ще се сетите за какво е думата ми: Министър-председателят генерал Рачо Петров Ми каза още преди заминаването Ми в отпуск, че въпреки неговите настоятелни молби, Вий не сте желали да се отзовете на поканата му да станете Мой представител в Цариград, този отказ крайно ме изненада, но мисля: „kommt Zeit, kommt Rath". За съжаление до днес не виждам никаква промяна във Вашето отрицателно решение. Принуден съм да Ви кажа, че Вашето отиване в Цариград е една крайна необходимост, и че Вий, като патриот, като българин, любящ своето Отечество не можете да не приемете при сегашните обстоятелства този пост! Вий знаете много одобре, че ний нямаме человек, който би могъл да Ви замести там, за това **не Ми е понятно**, че под предлог на евентуални несполуки или лични неудобства, Вий се отвличате от тая мисия. Мене Ми се чини, че само там гдето има жарко сражение и адска борба, там има и лаврови венци и славна победа; а Вий Господин Начович, сте този римски гражданин помежду сегашните българи, който ще предпочита славните борби в защитата на своето Отечество, отколкото ябълките си на улица „Оборище". Да повторя: Вий ще идете **веднага** в Цариград, ще Ви дам за помощник (tous titre d'attache) полковник Фичев[1], един от най-способните наши генералщабни офицери. Господин Гешов, като невъзможен в Цариград е вече повикан назад... Писах и писах, но знам какъв жилав противник на моите предложения ще имам да победя! Надявам се, че победата ще бъде пълна и че патриотизма и любовта към България ще преодолеят всички други съображения, вредителни за Моята молба.

С тая твърда вяра във Вашата привързаност, към Вашия стар другар съм

Ваш предан

Фердинанд

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3605, л. 51–52. Оригинал. Ръкопис. ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 531, л. 13. Препис. Ръкопис.

---

[1] Генерал Иван Фичев, министър на войната в правителството на д-р В. Радославов (1914–1915). През Балканската война е началник-щаб на Действащата армия, член на българската делегация, подписала Букурещкия мирен договор (1913), пълномощен министър в Румъния (1921–1923), член на БАН.

№ 13

Писмо от Н. Ламбрев до княз Фердинанд I за предложението на княза Гр. Начович да приеме поста на български дипломатически агент в Цариград, за отношението му към министър-председателя ген. Р. Петров и за подпомагането на въстаналите българи в Македония.

София, 22 август 1903 г.

Ваше Царско Височество,

Прочетох с внимание писмото до Н[ачович], което не съдържаше никакви грешки. Съдържанието и стилът ми харесаха много.

В 12 ч. днес намерих Н[ачович] дома си и му връчих писмото. Той го прочете с внимание и ми каза, че ще пише на Господаря; аз обаче не се задоволих с това и поисках да го увлича в разговор, в което и сполучих. Като видях още от началото, че той е наклонен да приеме поста, казах му, че при сегашните обстоятелства той като българин и като опитен държавен мъж не може да откаже услугите си на Отечеството и Държавния Глава. Той ми разправи, че причината гдето до сега не искал да приеме, а сега приел била, че до сега само Р. Петров го молил да приеме, в когото той нямал вяра. Р. Петров, Н[ачович] намира, за човек без определени взглядове, няма никаква определена политика, неспособен е да създаде нещо, а само може да бърка, неопитен е и пр.

Аз не зная, каза той, какво мнение имат хората за него, чух, че Бахметиев[1] и Ферух бей били доволни от него, обаче аз сам от работите, което имах с него напоследък па и като негов колега в няколко министерства го считам за полулуд човек, неопитен и бъбрив. Когато тръгнах за Цариград той не ми даде никакви наставления, нямаше никакъв план и не беше се никога постарал да си състави такъв. Той не знае що иска. През време на престоянето ми в Цариград той казал на Ферух бей, че аз не съм бил добре посрещнат в Цариград – това не направи добро впечатление в турските кръгове, защото преди всичко не беше вярно, па и да беше вярно нямаше защо той да го казва на турския комисар. Тахсим паша ми го каза и ме попита защо не съм бил доволен и какво са ми направили. Бях поставен в трудно положение или да опровергая това що е говорил министъра на външните работи пред турския комисар, или пък да давам обяснения. Преди десет дни аз бях приказвал с Али Ферух бея и бяхме работили върху някои точки за споразумение, аз тях ги изложих и предадох на Негово Царско Височество чрез д-р Леверкюн, същевременно помолих турския комисар да говори с Р. Петрова; той последния обаче му казал, че кой е Н[ачович] и не искал да влезе даже в споразумение.

Н[ачович] разказвайки спокойно и систематически третираше Р. Петрова за desequilibre[2], глупав, неопитен и пр. и като го счита за spirituel[3] мисли, че е нужно той да се изпрати в някое агентство за да добие малко практика и да навикне да работи по мъдро и систематически.

И като го зная добре какъв е, продължи Н[ачович], аз не можех да приема един пост толкова важен особено при сегашните обстоятелства, тъй като със своята неопитност и неопределеност може да ми попречи да не мога да постигна никакви резултати.

Аз няма да отивам там да заемам синекура, и ако е да работим, то трябва да си определим политиката, която ще държим.

Но сега, когато и Негово Царско Височество сам е благоволил да ме повика, аз приемам и ще отида, но ще направя едно обстоятелствено изложение по въпроса, което ще Ви предам утре, за да го препратите.

Аз го изслушах с най-голямо внимание като подклаждах с уверения хода на разговора с цел да го продължа повече защото беше интересен.

Тоя човек ме порази със своята желязна логика, съвършен такт и дълбокомислие.

Каза ми още, че Р. Петров много лекомислено се отнасял по въпроса за една война с Турция и казвал, че ние в 15 дни ще свършим войната и ще ги победим. Когато нито нашата бойна готовност, нито настроението на великите и нам съседните държави не могат да оправдаят мисълта за една сполука в изхода на войната. И граф Игнатиев[4] преди 27 год. казвал дайте ми 50 хиляди души войска и ще победя Турция, но после видяхме какво стана под Плевен, Шипка и пр.

Р. Петров нито помислюва ще помогнем ли на македонците с една война и не иска да предполага, че можем и туй което имаме да загубим.

Н. изказа мнение, че ако не може Р. Петров да се замести с друг някой по-умен и по-тактичен мъж, който да чете поне рапортите и да обръща сериозно внимание,

то Господаря сам да ръководи политиката и да бди да не се правят грешки, такива, каквито Р. Петров всякога може да направи и да повреди.

Respectueusement *N. Lambreff*[5]

ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, F 14 – 1, 2 л. Оригинал. Ръкопис.Публ. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 66–68.

---

[1] Юрий Бахметиев, дипломатически агент и генерален консул на Русия в София (1897–1901). Многократно се е намесвал грубо във вътрешните работи на България.

[2] (фр.) – неориентиран.

[3] (фр.) – остроумен, но не мъдър.

[4] Граф Николай П. Игнатиев (1828–1908), руски генерал и дипломат, военен аташе в Лондон и Париж, директор на Азиятския департамент, руски посланик в Цариград, участвал в Цариградската конференция 1876 г., подписал за руската страна Санстефанския мирен договор 1878 г.

[5] Д-р Никола Ламбрев, оберхофмаршал и церемониалмайстор на двореца.

№ 14

Писмо от Гр. Начович до княз Фердинанд за причините, поради които отказва дипломатическия пост в Цариград.

София, 23 август 1903 г.

Ваше Царско Височество,

Писмото, с което ме ощастливихте, ми причини както извънредна радост, тъй и извънредна скръб. Радостта произлизаше от знака на доверие, което ми показахте, като ме поканихте да приема Цариградския пост на българ[ски] агент, а скръбта произлизаше от трудното положение, в което ме туряхте с тая Ваша преголяма добрина.

Първата ми мисъл, след прочитането на това писмо, беше да се подчиня и да изпълня волята на Господаря си; но като поразмислих за положението на работите реших да изложа пред В[аше] Ц[арско] Височество скрупулите ми срещу отиването ми в Цариград.

Аз съм бил всякога против минаването на чети от Княжеството в Турция, защото вярвах, че те компрометират българската кауза и не ѝ принасят никаква полза.

В[аше] Ц[арско] Височество ще си припомните, че на 1895, когато Китанчев стоеше начело на бандите[1], аз си подадох телеграфически в Евксиноград оставката от М[инистерст]вото на търговията, защото правителството съчувствуваше на тия банди, или поне не вземаше сериозни мерки за тяхното спиране. И тогава се избиха много хора и изгориха много села без да се доде до някой благотворен резултат за българското дело.

Когато, по Ваша [молба] текущата година, приех да отида в Цариград аз се надявах, че бившите Стамболови другари[2] ще следват политиката на своя си шеф и даваха най-тържествените уверения, че преминаването на бандите ще се прекрати. обаче Не само, че тия уверения излязоха лъжовни, но и по-после от някои думи на г-на Петрова и от самите факти излиза, че М[инистерст]вото съчувствува на четите и че няма намерение да въздействува против тях.

Под тия условия аз съм неспособен за агент. Аз не мога да браня едно дело, което душата ми високо осъжда. И душата ми високо осъжда това дело понеже неговата последица, по мое разбиране, ще е влизането на Австрия в Македония и

обръщането на България най-малко в руски **Хедиват**. Аз не мога да съчувствувам на едно правителство, делата на което ще имат такива гибелни последици за отечеството и следователно, не мога да му служа.

Въобще, частно казано, Петров е човек легк, непостоянен, без убеждения и по тая причина аз нямам в него никакво доверие; неговите обещания и клетви не важат нищо за мен и по тая причина не мога да бъда негов подведомствен, колкото много и да желая да бъда приятен на В[аше] Ц[арско] Височество, да се покоря на Вашите заповеди и да служа на България.

Вярвам, че това кратко изложение на мотивите за моето поведение ще ви убеди, господарю, че аз не от каприция или от вражда към днешното м[инистерст]во отказвам да приема Цариградския пост, но по твърде сериозни причини и се надявам, че тоя мой отказ няма да ме лиши и в бъдещето от благоволението и доверието, които тъй благосклонно ми засвидетелствувахте в писмото си и които ме толкова много утешиха.

Благоволете, В[аше] Ц[арско] Височество, да приемете уверението на високото почитание и на непоколебимата вярност на покорния Ваш слуга и поданик.

Г. Начович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 531, л. 9–12. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Трайко Китанчев (1858–1895), създател и пръв председател на Македонския комитет (по-късно ВМОК), учител, поет и писател, публицист, деец на Демократическата партия. Тук Гр. Начович има предвид дейността на Тр. Китанчев като ръководител на Четническата акция на Върховния комитет от лятото на 1895 г. и оказваната му подкрепа от правителството на д-р К. Стоилов.

[2] Става дума за Народнолиберална (Стамболовистка) партия, ръководена от Д. Петков. Макар, че съставът на правителството е от дейци на Стамболовистката партия, министър-председател е ген. Рачо Петров.

№ 15

Изложение от Гр. Начович „Мисли по нашата македонска политика“.

Б. м., Б. д.

Снощи имах дълъг разговор с Н. Ц. Височество Господаря, който е по-добре осведомен от всекиго по стремежите на силите в източните работи. По Негово мнение Сърбия е вече сключила съюз с Турция и в една наша война с последнята, ще нападне на България. От друга страна Румъния не крие своите неприятелски намерения срещу нас, и обявява високо, че ще навлезе в България щом нашите войски преминат турските граници. При тоя случай Н. Ц. Височество ми показа последнята депеша на г-на Гешева, от която се види явно, че Али Ферух бей е един обикновен лъжец, на думите на когото не трябва да се дава никаква вяра, и че В[исоката] Порта не желае да вземе във внимание мерките, които ний ѝ препоръчваме за омиротворение на Македония.

Най-после Господарят е напълно убеден, че както Австрия, тъй и Русия търсят един сериозен повод, едната, за да навлезе в Македония, а другата, за да окупира България.

Понеже данните на задачата са тия, ний трябва добре да обмислим какво трябва да бъде нейното решение. Да отворим, в такива обстоятелства, война на Турция – и като предположим даже, че нашата войска ще е арши – готова – е невъзможно, понеже не сме в състояние да воюваме едновременно на три фронта, от които само единия може да се счита като по-слаб от нас. Такава една война ще е в интереса само на Турция и във вреда както на България, тъй и на Македония.

От друга страна, горепоменатата депеша на г. Гешева потвърдява отново това, което вековете ни учат, а именно, че турците са непоправими. Признавам, че през последните дни бях добил една искра от надежда, особено по следствие настояването на Али Ферух бей да отида в Цариград. Той ми показваше турски депеши, уверяваше ме, че султана много желаял да отида за агент, и че бил уверен, че моето присъствие там щяло да произведе един обрат в турската политика по македонския въпрос. От друга страна аз предполагах, че ударите които Турция получи от македонското движение ще са способствували, вероятно за това окопитване на Илдъза и че султана наистина ще желае едно сближение с България и с македонското население. От думите обаче, които В[еликия] Везир е изказал на г. Гешева, се убедих, че съм си правял илюзии в това отношение и че Лобанов беше прав като казваше la Turque ne change pas.[1] Тъй щото, всяко наше опитване за реформи ще претърпи пълно фиаско. Няма съмнение, че на тоя час положението на Портата е бляскаво; зад нея и срещу нас са не само нашите съседи, но и всичките велики сили и всички я насърчават да не ни прави никакви отстъпки. Това е тежко да се изповяда; но само ако гледаме на работите трезво, ще можем да намерим черът на злото.

Следователно, нито война можем да водим, нито нашите реформи можем да прокараме. Остава сега да видим какви последици може да има македонското движение, което ние насърчаваме. Според мене, тия последици ще са изтреблението на българския елемент във вилаетите и един повод за подялата на Балканския полуостров между Русия, Австрия, Италия и Черна Гора. Македонските водители в София не крият, че желаят да обърнат турското си иго в австрийско, и то само защото са изгубили всяко търпение; ние обаче, които нямаме на врата си никакво иго и които сме повикани от провидението да ръководим съдбините на българското племе, не бива да оставаме Австрия да се ползува от пролятата българска кръв по македонските полета и да си натрапим руското иго. Да действуваме иначе би значило да извършим една глупост и едно предателство към общото отечество. Следователно, ний ще постъпим умно и патриотически само като престанем да помагаме на македонската революция и като докараме по тоя начин нейното спиране.

С това ние ще отнемем всеки повод от Русия и Австрия да поробят българското племе. И понеже нашите реформи се отблъскват от Портата, ний трябва да действуваме с всичките си сили в Европа, пред общественото мнение за бързото прилагане на австро-руските реформи и за разширението им, което обещават както тия две държави, тъй и Англия в съюз със западните държави. В същото време ние трябва да помагаме на македонците за тяхното културно и стопанско развитие, за да се заличат поскоро в българщината претърпените загуби през последното движение.

Следователно, ний трябва да престанем да насърчаваме революционното движение, ний даже трябва да вземем всичките разумни мерки за неговото спиране, ний трябва да помогнем с пари на пострадалите македонци и да отворим в европейската преса един силен поход за въвеждането, от страна на великите сили в Турция на сериозни реформи. Нашият агент в Цариград трябва да се задоволи да изпълнява текущите работи на агентството, да денонсирва на посланиците всички зверства и гонения, които биха се извършвали над българите и да действува пред тях за подобрение участта на македонското население. И като основа на тая негова дейност да му служи лоялността на софийското правителство към Европа и Турция.

Аз съм готов да отида в Цариград и да представлявам там тая нова фаза на нашата народна политика, но се питам дали не бих бил другаде по-полезен за делото. В Цариград аз ще съм длъжен да мълча, да менажирам Портата, да не говоря и да не пиша нищо против правителството; другаде, напротив, аз бих могъл да им водя жестока война в печата и в обществото, като на пример, във Виена. Лично за мен, за моето здравие, за моите катари цариградският климат е по-вигоден, а виенският, напротив, опасен. В тоя последен град обаче, целият печат ще е на мое разположение и аз ще съумея да си послужа с него; там и в Буда-Пеща аз бих могъл

да действувам и в обществото, което има в мене повече доверие, отколкото в г-на Гешова. Тая е една **мисъл** (в свръзка с новата фаза на нашата политика), която препоръчвам. Аз подлагам на обсъждане тая мисъл, като заявявам че съм готов да отида и в Цариград, ако се намери за по-полезно, и че не вярвам да се хвърли върху ми подозрението, че с това гоня само личното си удобство.

Във всеки случай няма защо да се бърза с моето заминаване, сега като се виде, че надеждите ни за реформи са суетни, и че е по-добре да се обсъди по-зряло цялата наша македонска политика.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 420, л. 5–7. Препис. Ръкопис.

---

[1] (фр. ез.) – Турция не се променя. Княз Алексей Б. Лобанов-Ростовски (1824–1896), руски дипломат, министър на външните работи (1895–1896).

№ 16

Шифрована телеграма от Страшимир Добрович до княз Фердинанд в Евксиноград за намеренията на Османската империя да обяви война на България.

София, 27 август 1903 г.

Известното лице **съобщава** чрез драгоманина на Княжеското дипломатическо агентство в Цариград полковник Саввов следующето: Бивший Велик Везир Кючук Саид Паша **е бил на** тайна аудиенция у Султана повикан от последния, за да се съветва с него по положението. Саид Паша и тоя път е съветвал Султана за война против България. Като мотив на навлизането на турските войски в Южна България Саид паша предложил едновременно с навлизането на войската да се публикува в официалния отдел на вестниците приблизително следующето съобщение: Понеже княз Фердинанд **комуто биде** поверено управлението на Източна Румелия с Височайши Императорски указ се указа недостоен да поддържа реда и спокойствието в тая област **благодарение на което** и съседните ѝ императорски области се възбунтуваха, то по силата на едно императорско ираде управлението на Източна Румелия се отнема от княз Фердинанда и се възлага на главния инспектор на румелийските вилаети Хилми паша[1]. – Този план на действие бил възприет от Султана по начало **обаче още нищо не се знаело за** прилагането му в действие. Военний министр отдава голяма важност на това съобщение и мисли, че турците ще употребят този способ, за да навлязат в Южна България без да ни обявяват война. Военний министр има сведения, че Германия съветва Турция да ни обяви война. Германия съветвала Румъния тоже да бъде готова. Целта на германските офицери, които обиколили напоследък Северна България била шпионска в полза на Румъния. Днес след обед ще има Министерски съвет, в който ще се разисква съобщението от Цариград.

Покорен

Добрович.[2]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 409, л. 1–2. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Хюсеин Хилми Паша (1859–1921), турски военен и държавен деец, дипломат, главен инспектор на вилаетите в Македония и Одринско.

[2] Страшимир Добрович, дългогодишен частен секретар и началник на Канцеларията на Тайния кабинет на двореца при княз Фердинанд I (от 1908 г. цар) и цар Борис III.

№ 17

Шифрована телеграма от Стр. Добрович до княз Фердинанд в Евксиноград за взето решение от Министерския съвет да се уведомят великите сили за намеренията на Османската империя да обяви война на България, за отговора на последното писмо на Екзарх Йосиф I и др.

София, 29 август 1903 г.

Министър-председателят ми каза, че снощи имали Министерски съвет и решили да отправят една нота до Силите, в която да обърнат вниманието им върху последните концентрации на турски войски на нашата южна граница и да им заявят, че за да не остане изненадана от някоя неприятна сюрприза и България е принудена да мобилизира част от войската си. Подир това ще се повика една част от запасните та да имаме три бригади в пълен състав на границата. Преди да се изпрати нотата ще бъде поднесена на височайше одобрение. Разисквало се е тоже и върху отговора, който трябва да се даде на последното писмо на Негово Блаженство, за което министър-председателя ми каза, че Господаря знаял. Министерский съвет взе отношение да отговори на Негово Блаженство[1], че одобрява напълно досегашното му поведение и действия и го моли да продължава по този път като му обещава пълна поддържка. Stop. Днес ме посети италиянский дипломатически агент, за да ме пита где и кога ще благоволи Господаря да приеме новия военен аташе. Той желае да му се съобщи това една седмица по-рано, за да има време да уведоми военний аташе, който по настоящем се намирал в Цариград или Атина. Маркиз Империяли[2] каза и на мене, че в наш интерес е Минчович[3] да замине час по-скоро за Рим.

Покорен

Добрович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 409, л. 3–4. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Екзар Йосиф I (1840–1915), български екзарх (1877–1915), полага големи грижи за възстановяването и укрепването на просветното и църковно дело в Македония и Одринско.

[2] Маркиз Империяли, италиански пълномощен министър в Цариград.

[3] Димитър Минчович, министър на правосъдието в правителството на д-р К. Стоилов (1894–1895), дипломатически агент в Букурещ и Рим.

№ 18

Съобщение на „Пари – Нувел“ за преговорите между руския и австроунгарския външен министър за изработването на Мюрцщегските реформи и поставянето на Македония под европейски контрол.

Париж, [17]/30 септември 1903 г.

Париж – Новини

Емисия в 11, 30 ч. вечерта на 30 септември 1903.

Международен контрол в Македония.

Виена, [17]/30 септември.

Уверяват, че при преговорите, които ще започнат между граф Ламсдорф[1] и граф Голуховски[2], двамата министри австрийски и руски, ще разгледат в частност едно предложение, насочено към поставянето на Македония, както някога Крит, под постоянен контрол на европейските сили[3].

Англия официално пое инициативата за това предложение, а Франция и Италия ще се присъединят, при условие, че тя ще бъде приета от австро-руското съглашение.

Така че от срещата на Царя и Франц Йозеф[4] ще зависи до известна степен ходът на събитията в Македония. Ако принципът се възприеме, пътуванията на Царя до Рим и на Италианския крал до Париж, ще позволят да се спре планът за изпълнението, който би имал двоен ефект – да задължи Султана да приеме подобен контрол и да принуди бунтовниците да свалят оръжията.

(Пари-Нувел)

ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, F 14 – 3, 1 л. Копие. Машинопис. Публ. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 73–74.

---

[1] Граф Владимир Николаевич Ламсдорф (1845 1907), руски външен министър (1901–1906).

[2] Граф Агенор Голуховски (1849 1921), австро-унгарски дипломат, външен министър (1895–1906).

[3] Това предложение е съгласно чл. 23 от Берлинския договор.

[4] Франц Йосиф (1830 1916), австроунгарски император и крал на Унгария.

№ 19

Мюрцщегски реформи, изработени по време на срещата между императорите и външните министри на Австро-Унгария и Русия и връчени на Високата порта на 10 октомври 1903 г.

Мюрцщег, 17 септември 1903 г.

I. За да се установи един контрол върху дейността на местните отомански власти, относно прилагането на реформите, трябва да се назначат при главния инспектор Хилми паша специални цивилни агенти от страна на Австро-Унгария и Русия, които да бъдат задължени да придружават навсякъде главния инспектор, да обръщат вниманието му върху нуждите на християнското население, да отбелязват злоупотребленията на местните власти, да съобщават съответните препоръки на посланиците в Цариград и да донасят на правителствата си всичко, което става в страната. Като помощници на гореказаните агенти да се назначат секретари и драгомани, които да бъдат натоварени да изпълняват техните заповеди и, затова, ще им бъде разрешено да правят обиколки в каазите, за да разпитват жителите в християнските села, да надзират местните власти и пр. Понеже задачата на цивилните агенти е да бдят върху прокарването на реформите и умиротворяването на населението, техният мандат ще изтече след две години от деня на назначението им.

Високата порта да се задължи да предпише на местните власти да дадат на тези агенти всичките улеснения, за да могат тези последните да изпълняват своята мисия.

II. Понеже реорганизацията на турската жандармерия и полиция са най-съществените мерки за успокоението на страната, належащо е да се изиска от Портата и тая реформа.

Като се вземе предвид, че неколцината шведски офицери и други, които, непознавайки нито езика, нито местните условия, не са могли да бъдат полезни, желателно би било да се прибавят към първоначалния проект следните изменения и допълнения:

а) Реорганизацията на жандармерията в трите вилаета да бъде поверена на един генерал от чужда народност, на служба при императорското правителство, при

когото да бъдат аташирани и военни лица на великите сили, които ще разделят помежду си окръзите, гдето те ще развиват дейността си като контрольори, инструктори и организатори. По този начин, те ще могат да надзирават и поведението на войската спрямо населението;

б) Тия офицери могат да поискат, ако това им се види необходимо, и помощта на други офицери и подофицери, също чужденци.

III. След като умиротворяването на страната бъде установено, да се поиска от императорското правителство едно изменение в териториалното разделение на административните единици, с цел да се групират по-правилно разните националности.

IV. В същото време да се изиска реорганизацията на административните и съдебните учреждения, в които ще бъде желателно да се допуснато и туземните християни и да се благоприятствува разрешението на местните самоуправления (contonomies lokales).

V. Да се основат веднага в по-важните центрове на вилаетите смесени комисии, съставени от еднакво число християни и мохамедани, за разглеждане на политическите престъпления и други, направени през време на смутовете. В тези комисии трябва да вземат участие и консулските представители на Австро-Унгария и Русия.

VI. Да се изискат от турското правителство суми, предназначени специално:

а) за завръщане в местожителствата им ония християнски семейства, които са избягали в България и другаде;

б) за помощи на християните, които са изгубили своите имоти и жилища;

в)за пресъздиждане на къщите, църквите и училищата, разрушени от турците през въстанието.

Комисиите, в които ще заседават и християни-първенци, ще решават раздаването на тия суми. Австро-унгарските и руските консули ще бдят върху тяхното разпределение.

VII. В християнските села, изгорени от турските войски и башибозуци, християнските жители, които са се завърнали, ще бъдат освободени през една година от всякакъв данък.

VIII. Турското правителство да се задължи да въведе отново и незабавно реформите, означени в приготвения през месец февруарий т.г. проект, както и тези, на които необходимостта ще бъде отсетне почувствувана.

IX. Понеже повечето от произволите и зверствата са извършени от "илавето" (редифите от II класа) и от башибозуците, да се задължи Портата да не си служи занапред с илавета и башибозуци и да ги замени с редовни войски.

* * *

Ако се окаже нужда от повече наблюдателни пунктове и ако тази нужда бъде забелязана от посланиците на Австро-Унгария и на Русия в Цариград, двете велики сили ще могат да засилят, в удобен момент, консулския си персонал в трите вилаета.

Двете сили си запазват правото да поискат за всички, които са взели участие във въстанието, но не са извършили престъпления, наказуеми със смърт, амнистия, която ще бъде обявена скоро, щом обстоятелствата позволят и която ще се прилага под надзора на агентите, назначени от Хилми паша, както и на консулите на Русия и Австро-Унгария.[1]

Публ. в Хр. Силянов, Освободителните борби на Македония, т II, фототипно изд., С., 1983, с. 42–43. Вж. и Източният въпрос в дипломатически документи, спомени на политически дейци и материали от периодичния печат на епохата, С., 1995, с. 170–172.

[1] Мюрцщегските реформи били изработени от външните министри на Австро-Унгария и Русия –

граф Голуховски и граф Ламсдорф, които заседавали в ловния дворец на император Франц Йосиф в градчето Мюрцщег в провинция Щирия. Те били продължение на постигнатата договореност между австрийския и руския императори във Виена. Текстът на изработените реформи е връчен на Високата порта на 10 октомври 1903 г. На 28 октомври Портата отхвърля проекта като безпредметен и излишен. След продължителен натиск от страните вносителки и от другите европейски сили на 11 ноември 1903 г. турският султан дава съгласието си за прилагането им, като си запазва правото да се преговаря върху подробностите. Първите цивилни агенти – австроунгарският Мюлер и руският Демерик пристигат в Солун и веднага са приети от Хилми Паша на 8 януари 1904 г.

№ 20

Мнение от Гр. Начович, предназначено за княз Фердинанд I по предстоящата му мисия в Цариград.

[София, преди 20 септември 1903 г.]

Ферух бей е дохаждал у мене поне двадесет пъти, за да ме уговарва да приема цариградския агентски пост, като ме уверяваше, че моето отиване там щяло да докара **едно променение в течението мислите в Илдъз Кьошк**.

Н. Ц. Височество знае някои от причините, по които аз се отказвах от тая трънлива чест; в събота, обаче, аз дадох на г-на Петрова съгласието си, с молба да ме назначи временно и с цел да се направи още един опит за споразумение между София и Цариград.

Аз желая обаче да бъда там представител повече на Н. Ц. Височество отколкото на Министерството, желая да кореспондирам преимуществено с Господаря и да приемам и Неговите наставления; желая Той да ръководи преговорите с Портата и да прокарва през Министерството всичко добро, което се сполучи да се откопче за Македония, в случай, че се откопче нещо.

Разбира се, че аз ще трябва да се върна в София щом се убедя, че турците не се отказват от своето вероломство и не искат да се спасят чрез удовлетворението исканията на нашето правителство.

Аз поисках от г-на Петрова **писменни** инструкции. Те ще ми служат не само за ръководство, но и за оръжие пред турците. Такива наставления бих желал да получа и от Господаря. Те много ще ми улеснят задачата.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 420, л. 3–4. Оригинал. Ръкопис.

№ 21

Шифрована телеграма № 1472 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за разговора си с Великия везир за мерките които ще предприемат турските власти докато трае въстанието и преминават чети през българската граница.

Цариград, Пера, 20 септември 1903 г., получена на 21.

Като взех сбогом от Великий везир днес, той ми даде същите обяснения и уверения каквито вчера Ви телеграфирах от страна на Илдъза; той прибави, обаче, че догдето трае въстанието и догдето минават бунтовнически чети от България, както е най-последния случай с три хиляди души, които били минали тия дни границата в Разложко[1], естествено е турското правителство да вземе надлежните и съответствующи мерки изключително за самозащита на Империята и че тия мерки ще престанат сами по себе щом като изчезнат причините за това.

Подп[ис] *Гешов.*

ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, F 14 – 3, 2 л. Бланка. Препис. Ръкопис. Публ. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 72.

---

[1] В Пиринския край въстанието избухва на Кръстовден (15 септември 1903 г.); в него участвуват чети на ВМОК и ВМОРО.

№ 22

Акредитивно писмо от княз Фердинанд до султан Абдул Хамид II за назначаването на Гр. Начович да български дипломатически агент в Цариград.

Двореца в София, 20 септември 1903 г.

Ваше Величество!

Дълбоко натъжен от обстоятелствата, които доведоха до неприятно охладняване във взаимоотношенията между двата народа, предопределени по-скоро да вървят ръка за ръка към бъдеще на мир и благоденствие, бях щастлив да науча, че моят бивш министър, господин Начович, се радва на доверието на Ваше Имперско Величество и, поради тази причина, бързам да го изпратя със специална мисия пред Високата порта. Господин Начович, верен изразител на моите чувства и убеден привърженик на искреното и ненарушимо приятелство между Върховния двор и моята страна, е най-подходящата личност, в състояние да даде, на правителството на Ваше Величество, необходимите обяснения, за да се разсеят недоразуменията и да се съживи, между правителствата и народите на двете страни, онова приятелство и съгласие, които винаги са били целта на всичките ни действия. В името на тези чувства, моля Ваше Величество, да се довери изцяло на това, което господин Начович ще има честта да му каже от мое име, най-вече, когато поднови гаранциите за непоклатимата вярност и дълбоката преданост, с които оставам към Вас,

Ваше Имперско Величество, Изцяло верен и предан

Княжеско Височество Фердинанд

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 420, л. 1–2. Оригинал на френски език. Ръкопис.

№ 23

Шифрована телеграма № 1855 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за разговора му с Тахсин Паша за турските опасения от ново въстание в Македония с българска военна помощ през пролетта на 1904 г.

Цариград, Пера, 7 декември 1903 г.

Тахсим Паша[1] ми съобщи, че посланици (?) високи чиновници уверявали Султана, че каквито реформи и да направи македонците напролет ще се възбунтуват и предрешени български войници ще им отидат на помощ, даже България ще отвори война на Турция. Отговорих, че това са интриги, че България няма да позволи на комитетите да безпокоят Турция щом известни реформи се въведат.

Моля за наставления по тоя въпрос.

Подп[ис] *Начович.*

ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, F 14 – 1, 1 л. Бланка. Препис. Ръкопис. Публ. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 80.

[1] Тахсин Паша, първи секретар на султана.

№ 24

Шифрована телеграма от ген. Рачо Петров, министър-председател и министър на външните работи до Гр. Начович с молба да му изпрати мемоара на българския екзарх Йосиф I.

София, 11 декември 1903 г.

Моля изпратете веднага препис от мемоара на Н[егово] Блаженство, който изпратих на диплом[атическия] [ни] агент [в] Париж.[1]

Петров.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3027, л. 24. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

[1] Вероятно става дума за поверителното писмо на Българския екзарх Йосиф I до ген. Р. Петров от Цариград от 8 декември 1903 г., с което препраща писмото на турския комисар в София Али Ферух бей, съдържащо предупреждение и заплаха срещу правата на институциите на Българската екзархия в Отоманската империя, взимайки за повод „своеволия върху мюсюлманското население, джамиите и вакуфите", вършени в княжеството. Вж. Освободителната борба на българите в Македония и Одринско 1902–1904. Дипломатически документи, С., 1978, с. 532–534.

№ 25

Писмо от ген. Р. Петров до Гр. Начович за разговора си с турския комисар в София Али Ферух Бей за постигане на споразумение между турското и българското правителство за даване амнистия на участниците в Илинденско–Преображенското въстание и по другите спорни въпроси между двете страни.

София, 27 декември 1903 г.

Любезний Господин Начевич,

Днес беше при мене Али Ферух Бей и като повтаря старите приказки за благоволението на Султана към България, за желанието му да бъдем в най-приятелски искрени отношения, да отблъснем опасността от намесата в работите ни на омразните егоистически В[елики] Сили (европейци), да свържем най-здрави икономически и търговски сношения и главното, за да сме възстановели доверието и предишните правилни и добри отношения между Турция и България, прави следующите – почти същите, които бяха направени и Вам преди няколко дни в битността на Али-Ферух Бей в Цариград напоследък – предложения от страна на Турция:

1) Н. И. В. Султанът да даде амнистия pour les non criminels[1]. Али – Ферух Бей обяснява criminels като лица, които са извършили престъпления водящи след себе си peine capitale[1], убийства или подобни големи престъпления и избягва да обясни, че към тия criminels той счита лицата, които са извършили такива престъпления по

политически съображения или са имали съприкосновения, а следователно от сега още предвижда отворената врата да се не даде пълна амнистия на всички, които са взели участие в революционните движения в Европейска Турция.

2) Турското правителство да вземе мерки да премахне мъчнотиите, които се правят сега на внасяните в Турция български произведения.

3) Да се приложат предложените от В[еликите] Сили реформи (Мюрцщегските). Али-Ферух Бей се преструва да не разбира върху кои местности трябва да се приложат тия реформи и бил знаял дали и Едирненский вилает влиза в района на тия реформи. Той не желае да запита в Цариград за това, както и дали въобще ще се введят някакви реформи в местата, които не се засягат от Мюрцщегските реформи.

4) Да се намали и даже, в някои случаи, уничтожи митото на някои внасяни в Турция български произведения.

5) Да се извърши свързването (jonction) на българските железници с турските. Под jonction Али-Ферух Бей разбирал безпрепятственото циркулиране на вагони и локомотиви от българска в турска територия и обратно, както в настояще време наставало, а на границата се извършвало прехвърляние и претърсване.

Срещу горните отстъпки, които ги нарича Али-Ферух Бей, направени от Турция на България, от последнята се иска:

1. Да уничтожи Македонските комитети.

2. Да не допуща формирување в територията си и преминавание в Турция въстанически чети. Без чети из България в Турция не щяло да има въстание.

3. Да създаде специален закон, който да възпрещава комитетите и четите. По тоя пункт Али-Ферух Бей сам признава, че в Наказателния закон, има предвидени случаите, за които сега се иска специален закон.

4. Да се преостанови всяка агитация в полза на българите в Европ[ейска] Турция и par ricochet и в турските европ[ейски] вилаети.

5. Да се даде гаранция, че не ще бъдат допущани из България в Турция вноски съдържащи: динамит, бацили или отрова.

6. Софийският мюфтия да бъде изпращан от Цариград по избор на Шейх Ул–Исляма и

7. Да се приостановят военните приготовления. По тоя пункт, пак, Али-Ферух Бей признава, че никакви нови, освен лятошните приготовления не се правят и че за сега само пристигат поръчките, от военни материали, които преди няколко месеци бяха направени.

Вън от горните задължения, които двете страни трябва да вземат на себе си и да изпълняват постепенно и **паралелно**, двете държави да се съгласят помежду си за **взаимна военна помощ** в случай, че едната от тях бъде нападната или заплашена от външен неприятел.

На запитването ми ще се даде ли на българите свобода за откривание на църкви и училища, ще се развие ли автономията на общините и въобще ще се въведат ли някои реформи в смисъл на лятошните ни разговори и съглашения, Али-Ферух Бей ми отговори, че за тия работи не било говорено през пребиваването му напоследък в Цариград и че тия въпроси не се отнасяли до сегашното му предложение, което непременно щяло да се изпълни от турска страна, щом България се съгласи от своя страна да изпълни своите задължения. Предишните (лятошните) преговори не били толкова сериозни, но сегашните били действителни и той дава клетва за изпълнението им. На изказаните ми съмнения в чистосърдечността на предложенията и на вероятността за изпълнението им от Турция, Али-Ферух Бей гарантира с напущането на поста си, в случай на неизпълнение взетите от Турция задължения (!). Али-Ферух Бей иска да ме увери, че целта на настоящето съглашение, което трябвало да остане тайно и да не се съобщава на никоя чужда държава, и което трябва да се оформи в един proces verbal[3] подписан от него и от председателя на Минист[ерския]

съвет в България, била да се дадяло средство и поддържка на Султана да действувал по-силно върху В[еликия] Везир, когото да убедял в искренността на България и в правотата на взглядовете си върху близките приятелски отношения, които трябвало да съществуват между Турция и България и върху еднаквостта на политическите интереси на двете страни в интереса на които било да углаждат сами помежду си недоразуменията си без да допущат намесата на външни лица или държави.

Никакъв отговор и никакви задължения аз не дадох на Али-Ферух Бей и си запазих правото да изуча предложенията му, та тогава да му дам отговор. Той бърза много и още тая вечер искаше да ми донесе проекта на proces verbal'а си, който да изуча и скоро да подпишем. Аз не се съгласих на подобно нещо и остана утре в 11 ч. пр[еди] пладне да ми донесе той проект, след проучването на който само ще може да се съди основателно за целите, които Али-Ферух Бей или Турското правителство гонят с предложенията си.

Приемете любезний г. Начович и пр.

Р. Петров.

P. S. Понеже писмото не можа да бъде изпратено с днешната поща и днес в 11 ч. получих от Али-Ферух Бей проекта му за proces verbal, аз се ползувам от това закъснение и Ви изпращам тук приложено копие от тоя проект. И от проекта за proces verbal и от съдържанието на писмото ми Вий ще видите, че да се третира с Али-Ферух Бей е безсмислица и безполезно. Аз обаче не му отказах окончателно, но му заявих, че за да му дам един отговор трябва да се срещна с колегите си с които да разменя взглядове по предложенията му и особено да взема мнението на Н. Ц. В. Княза, който зная много добре, казал, държи много да се възстановят добри и искренни отношения с турското правителство. Обещах отговора си да дам вторник сутринта. Смятам като отговор да му предложа един контра проект за proces verbal в който да се развият началата, които трябва да легнат в управлението на Европейските вилаети, вече Вам известни, и които бълг[арското] правителство смята за единствени да въведат ред и спокойствие в тия вилаети и да дадат възможност на българското население да се развива правилно. Копия от той контра-проект ще Ви изпратя своевременно.

Р. П[етров].

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 2027, л. 25–28. Оригинал. Ръкопис. ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 3–5. Чернова. Ръкопис. Към документа са приложени двата проекта, написани на френски език. Вж. л. 6–9 и док. № 26 и 27.

---

[1] (фр. ез.) – за всички без криминалните престъпници.

[2] (фр. ез.) – окончателна присъда.

[3] (фр. ез.) – протокол.

№ 26

Турски проект за българо-турското споразумение, представен на ген. Р. Петров от турския комисар в София Али-Ферух Бей.

София, 27 декември 1903 г.

(Проект) Протокол

„С цел да осигури благосъстоянието и благоденствието на верните си поданици и да поддържа обществения ред и спокойствие в своята Империята, Н[егово] Императорско Величество Султанът, в израз на висше великодушие и благородст-

во и желаейки да приложи добронамерени и ефикасни мерки, и долуподписаните, водени от желание да допринесат за консолидиране и развиване на отношенията между Върховното правителство и Княжеството и предвид проявите на висша благосклонност на Н[егово] Величество към Княжеството и уверенията в лоялност и преданост от страна на Н[егово] Царско Височество Княза и неговото правителство, след като обмениха идеи, се споразумяха да приемат следните договорености:

Императорското правителството се ангажира:

1. Да предостави амнистия на некриминалните престъпници;

2. Да приложи реформите, извършени от Н. Императорско Величество съобразно споразумението с Австрия и Русия;

3. Да премахне доскорошните санкции срещу българските и румелийски стоки;

4. Да се възстанови прякото обслужване на влаковете в Мустафа-Паша;

Княжеското правителство се ангажира от своя страна:

1. Да премахне действително комитетите както и всяка размирническа дейност и да възпрепятства ефикасно и с официален обществен акт образуването и действието на чети, а така също да прилага строго съществуващия наказателен закон срещу личности, виновни за извършване на злодеяния и нарушаване на обществения ред и спокойствие в пограничните области.

2. Да прекрати напълно военните приготовления (тъй като, ако Княжеството е застрашено от външно нападение, Върховното правителство би изпълнило своя дълг и би му помогнало с достатъчно военни сили. За тази цел да се сключи военна спогодба по подобие на вече съществуващата, на базата на аналогични взаимни клаузи.)

3. Да гарантира възпрепятстването на внасяне в други части на Империята на всякакъв вид експлозивни, запалителни и вредни за общественото здраве материали.

4. Да признае назначаването на един мюфтия в София, който ще бъде изпратен от Цариград и който ще представя Шейх-юл-исляма в религиозните дейности на мюсюлманското население."[1]

Лично да се прибави, казва Али Ферух Бей още, че детайлите по тия предложения ще се разработят в Цариград между В[исоката] порта и Бълг[арския] диплом[атически] агент.

Така също могло да се прибави, че бежанците на българска територия от Турско ще бъдат възстановени на старите им жилища в течението на два месеца, мерки за което уж били вече взети и комисии назначени.

[*Ген. Р. Петров*][2]

28 декември 1903 г.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 6. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Над проекта на л. 6 е резолирано „В делото".

[2] Последните два абзаца са на български език.

№ 27

Писмо от Г. Вернаца, главен секретар на МВРИ до Гр. Начович, с което му изпраща българския контрапроект на турския проект за съглашение.

София, 31 декември 1903 г.

Скъпи г-н Начович,

Министър-председателят ми възложи да Ви изпратя приложеното експозе, предадено днес на Ферух Бей като контрапроект на неговия протокол, за който става дума в личното писмо, което ген. Петров Ви е написал на 27 този месец.

Императорският отомански комисар ще замине утре сутринта за Цариград.
Ваш предан

Г. Вернаца.

Забележка: Изпратено копие на протокола на Ферух Бей и бележка за контрапроект на Добрович за Негово Царско Височество княза. *В[ернаца]*, 31. XII.

[Българският контрапроект]

Отоманската империя и Българското княжество трябва да защитават общи интереси по силата на връзките, които съществуват между тях и в името на това правителствата им са призовани да си помагат взаимно и да се подкрепят, когато се наложи, всеки в своята сфера на действие. Княжеското правителство смята за общ дълг да се обсъдят откровено появилите се трудности, за да се потърсят средства за преодоляването им.

Всичко, засягащо последните събития в провинциите на Европейска Турция, бе казано.

Да се отлага още и безкрайно дълго решаването на въпросите, които интересуват Империята и Княжеството, означава да се поддържа напрежение и недоволство между населението на двете страни и да се играят политически игри. Това положение е опасно и за двете държави.

За да се сложи край на вълненията и на въстаническите действия всред българското население, живеещо в европейските части на Империята, за да се осигури спокойствие, прогрес и благоденствие на това изстрадало през последните събития население, за да се заздравят връзките, които обединяват двете държави и възстанови спокойствието и доверието между тях, Княжеското правителство смята, че е необходимо Високата порта да приеме допълнително следните мерки:

1. Да предостави пълна амнистия на всички, които пряко или косвено са участвали във въстаническите действия;

2. Да се окаже помощ на българското население, живеещо в европейските провинции на Турция както и на бежанското население в България, поради изгубеното имущество и претърпените загуби по време на размирициte;

3. Да се предостави на българското население във вилаетите на Солун, Монастир, Юскюб и Андрианопол възможно най-широка общинска автономия, основаваща се на следните принципи:

а) Общностите би трябвало да бъдат, доколкото е възможно, с еднороден състав в селата; също така трябва да съставляват хомогенни групи и в градовете.

в) Така организираните общности да имат представители в административните съвети на каазите, санджаците и на вилаетите.

с) Независимо от правата, предвидени за общините от действащите закони, общностите ще бъдат отговорни за опазването на обществения ред, за разпределянето и събирането на данъците, за поддържането на пътищата и съответните териториални окръзи, за управлението на църковните и учебни дела.

d) Ще бъдат въведени умиротворителни съдилища: мировите съдии, избрани и платени от общностите, ще зависят изцяло от тях.

4. Българите да се допускат, както мюсюлманите до административните и съдебни длъжности.

5. Употребата на българския език да бъде приета наравно с турския език в административните институции на каазите и санджаците.

6. Местните съобщителни пътища между два окръга на различни общности ще се обсъждат от съответните административни съвети.

7. Набирането на жандармерия ще се извършва на доброволни начала сред годното население, съблюдавайки, доколкото е възможно, съотношението между мюсюлмани и българи.

8. Ще бъде забранено да се настаняват войници по домовете.

9. Няма да се прибягва до административно изпращане на заточение.

Успоредно с тези практически и ефикасни разпореждания, целящи да подобрят съдбата на българското население в европейските провинции на Турция, Княжеското правителство смята за необходимо да припомни на Високата Порта някои въпроси, които интересуват с основание двете страни, а именно:

1. Отменяне на мерките, които императорските митнически власти са взели от няколко месеца спрямо всички български стоки в противоречие с действащите търговски договорености;

2. Възстановяване прякото обслужване на влаковете в Мустафа-Паша, което е прекратено независимо от четиристранната спогодба;

3. Окончателното уреждане на въпроса с паспортите и функциите на турските и българските търговски агенти;

– проблемите с националността и набора на войници;

– изпълнението на присъдите;

– унаследяванията;

– известяването за екстрадиция;

– предаването на дезертьорите, на оръжието и муниците им;

– окончателното определяне на границата и съответното договаряне за взаимното ѝ опазване;

– отстъпването на фаровете и оттеглянето на представителите на международната санитарна служба;

– свързването на железопътните линии през Кюстендил–Куманово и Дупница–Серес;

– уреждането на пощата и телефоните: тези проблеми очакват разрешаването си отдавна.

Убедено в благородните чувства на Негово Императорско Величество Султана както и в качествата на съдебния експерт на неговото правителство, правителството на Негово Царско Височество княза се надява Върховният двор на Високата порта да уреди изброените по-горе въпроси и да приеме посочените мерки, които след като бъдат приложени, ще доведат до успешно прекратяване на политическите вълнения, ще успокоят духовете, ще осигурят на населението сигурност и благоденствие и ще задоволят окончателно чрез тези актове на взаимно доверие общите интереси на Империята и Княжеството.

С цел да сътрудничи при прилагането на тези мерки и съобразно с категоричните декларации, които многократно е представяло на Високата порта, Княжеското правителство се ангажира от своя страна:

1. Да вземе всички необходими мерки, за да забрани на своите територии организирането и действието на революционни комитети, да предотвратява сформирането на въоръжени чети, да преследва и наказва тези, които бъдат уличени в нарушаване на обществения ред и спокойствие в пограничните области.

2. Да възпрепятства по ефикасен начин внасянето в съседните императорски провинции на всякакви експлозивни, запалителни и опасни за общественото здраве материали.

3. Да осигури нормалното функциониране на Мюфтийствата съобразно с предписанията на българската конституция, която гарантира свободата на изповядване на мюсюлманското вероизповедание както и правото на религиозна автономия на мюсюлманите в България;

4. Да сключи с османското правителство военно споразумение.

Съобразно с това, Княжеското правителство е готово да назначи делегати, които съвместно с делегатите на османското правителство ще обсъдят детайлите на изложените по-горе въпроси, ще определят и сключат съответните договорености, за да бъдат постигнати предложените цели.[1]

Г. В.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 8–11. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] В горния ляв ъгъл на контрапроекта има следната резолюция: „Забележка: Предадено на Ферух Бей на 31.XII.1903."

№ 28

Писмо от ген. Р. Петров до Гр. Начевич за установените контакти между турското правителство и Задграничното представителство на ВМОРО в София чрез посредничеството на А. Давидов и Осман Нури бей за отстъпките, които трябва да направи Османската империя на българите в Македония и Одринско за прекратяване на революционните действия.

София, след 29 декември 1903 г.

Многоуважаемий Господин Начевич,

Преди няколко дни беше при мене А. Давидов, търговец или комисионер в Цариград[1], и ми съобщи, че бил викан при министъра на Вътрешните дела там Мемдух Паша[2], който като се научил, че А. Давидов бил Стамболовист и един от първенците на сегашната властвующа в България партия, натоварил го заедно с Осман-Нури бей[3], драгоман при Министерството на Вътр[ешните] Работи в Турция, да водят преговори с представителите на Вътр[ешния] Централний революционен (Македонски) комитет в София[4], и даже при съответствующи гаранции за безопасност, да отведат за преговори в Цариград някои такива представители, за да станело споразумение между Турското правителство и революционерите за отстъпките, които трябвало да направи Т[урската] Империя на българите и условията за прекращаване революцията там[5]. За тая цел А. Давидов и Осман-Нури бей получили по сто лири от Мемдух Паша и заминавайки от Цариград, като Давидов се спрял в София, а Осман-Нури бей, за да не повдигне никакви подозрения, продължил направо пътя си за Белград, гдето трябвало да се останови да чака съобщение от А. Давидов, за да заминат за Пеща заедно, след като А. Давидов се срещне с водителите на Македонското движение в София. А. Давидов бил при г. Министра Петкова[6], комуто съобщил мисията си, като на водител на Стамболовата партия – единствената, която могла да гледа с благоприятно око на едно споразумение между турци и българи, според думите на Мемдух Паша, който от своя страна го отправил до мене да ми съобщи всичките подробности за мисията, с която били натоварени А. Давидов и Осман-Нури бей.

Причините за подобни постъпки от Министра на Вътр[ешните] Дела Мемдух Паша и натоварването, именно А. Давидович с подобна мисия, според казването и схващането на последния били, че Мемдух Паша бил един от останалите стари сътрудници на Митхад Паша[7] и че бил английски приятел и под влиянието на Г-на О'Конора[8], тогава когато Тахсин Паша, първия секретар на Султана[9] бил подкупен от русите, вечни врагове на Отоманската империя, следователно, човек, който представлява на Султана всичко осветено от руска точка на зрение, тогава, когато Мемдух Паша искал да освети Султана върху истинското положение на работите в империята му от точка зрение собственост и интереси и като стана причина да се прекратят сегашните кръвопролития, да се даде възможност на Турция да използува за укрепването си и продължението съществуването си българския елемент.

А. Давидов се е срещнал в София с г. д-р Татарчев[10], с когото разменили взгледове по исканията на македонците, без обаче да му обади, че има наставления от Мин[истъра] на Вътр[ешните] Работи в Турция и преди два дни замина за Пеща, отгдето заедно с Осман-Нури бей отправили едно писмо до Мемдух Паша относи-

телно срещата си с Татарчева и сега ще чакат десетина дни там, за да се завърнат Сарафов[11] и Цончев[12] (с когото аз съветвах да се преговаря тоже), та да преговарят и с тях, и да телеграфират резултатите от срещата си на Мемдух Паша.

Господин А. Давидов при заминаването си от София за Пеща иска от мене да Ви телеграфирам, след като получа от него копие от рапорта, когото ще отправят до Мемдух Паша с Осман-Нури бей, следующата депеша:

Препис.

До Негово Високо Превъзходителство Мемдух Паша,
Министър на Вътрешните Дела

в Цариград.

Във време на приемът, който ми се направи от страна на Ваше В[исоко] Превъзходителство, биде ми изложено, че населението в Румелийските области на Империята без разлика на народност и вероизповедание, се ползуват от благосклонността и отеческите грижи на Н[егово] И[мператорско] В[еличество] Султана и че за тези места според вербалната нота на Русия и Австрия посредством тукашните им представители от страна на Императорското Правителство, са приети нужните мерки, които, като гарантират еднакво честта и благоденствието на всичките верни поданици на Н[егово] И[мператорско] В[еличество] отстраняват всяка причина на недоволство и оплаквания на последните и че най-сетне, ако Македонския комитет не оцени това благоволение на Императорското Правителство и продължава в предишните си действия, то въпреки благосклонността и доброжелателството на Н[егово] И[мператорско] В[еличество] ще докара голямо зло на България.

На основание на гореизложеното от страна на Ваше В[исоко] Превъзходителство разяснение, с особена радост от своя страна Ви уверявам, че това миролюбиво намерение на Императорското Правителство, като гарантира истинските интереси и на двете страни, ще тури край на злонамерените цели на Русия и Австрия, ако се постигне едно искренно споразумение между Императорското Правителство от една страна и Българското Правителство и Македонския комитет от друга, което да се основава върху взаимното доверие и доброжелателството и от двете страни, което е най-възможно и съгласно с целта и програмата на Стамболовата партия, от която е днешното Министерство и като се основавам на познанството ми с някои от видните дейци от Македонския Комитет и добрите ми отношения с г-на Д. Петкова, председател на Стамболовистката партия и други видни лица от същата партия, с особена благодарност взимам задължението за тази мисия да се срещна с двама познати мен видни членове от Македоно-одринския комитет, на които им писах да дойдат в Пеща или Венеция, извън България и след като им изложа и ги убеда в благосклонността и възвишената цел за отеческите грижи на Н[егово] И[мператорско] В[еличество] Султана, да ми устроят среща със Сарафова и ако стане нужда и с други видни водители и ги покана за едно тайно съвещание по между си по предложението ми и след това да заявят писменно, или да пратят в Цариград под гаранцията на Императорското Правителство двама делегати от най-видните водители на комитета, за третирание на условията, които биха изявили в случая и да съдействувам да дойде и г-н Петков, Председател на Стамболовата партия, или друг виден член от същата партия, като делегат на сегашното Министерство.

При изпълнението на тази ми тайна задача от висший държавен интерес за двете страни, необходимо е да дойде с мен заедно и г. Осман-Нури бей, драгоман в Министерството Ви, като другар по мисията ми и посредник за кореспонденцията с ваше Превъзходителство и като държавен чиновник ще внушава по-голямо доверие за сериозността на тази ми възложена мисия.

С отлично почитание:

(Под.) *А. Давидов*

Цариград, 26.XII.1903 г.

[На л. 2 вляво пише:] Предадено на Султана на 29.XII.1903 г.

Г. А. Давидов предлага:

Същий ще замине утре за Пеща, гдето ще се срещне с Осман-Нури бей и ще му предаде разговора си с г. Татарчева, след което ще отправят един рапорт до Мемдух Паша с уведомление, че работата с Комитета върви добре. Копие от рапорта ще ми бъде пратен. Г. Давидов тогава иска:

Да телеграфирам на г. Начевич следующето: Един от първенците партизани на Стамболовистите, А. Давидов, по собствена инициатива, като взел предвид интересите на България и Турция, като знаял благоволението на Н[егово] И[мператорско] В[еличество] Султана към българите, че султана не желаял да се пролива кръв в Империята му и пр. поставил си задача да изучи исканията на македонските револ[юционни] комитети, които са искания и на бълг[арското] там население и да стане посредник за едно споразумение между турското правителство и мак[едонските] револ[юционни] комитети и по тоя начин да се прекратят движенията на българите в Турско. Да се попита Мемдух Паша, който е познавал А. Давидова понеже му продавал масло, какво мисли за инициативата на А. Давидов, смята ли да има полезни резултати от нея и може ли той да я подкрепи пред султана. Предполага се, че Мемдух Паша съчувствува на идеите на А. Давидов.

[С молив е написано между редовете следния текст:]

Мемдух Паша какво мисли за тая инициатива на А. Давидова и може ли да се очакват някакви полезни резултати от нея и може ли той да я подкрепи пред султана. А. Давидов казва, че Мемдух Паша го познава, понеже му доставя масло (кравешко) и ся предполага, че Мемдух Паша съчувствува на предначинанието на А. Давидова и може да стане посредник пред султана. Давидов се е срещал вече в София с г. Татарчев, представител на Вътр[ешната] Организация. Грамота да се даде на Мемдух Паша в превод на турски, за да може последния да я представи в оригинал на султана. Отговора да ми се достави. – О'Конор да действува пред султана, а Начевич чрез Мемдух Паша. – Тахсин Паша и Изер Бей са руски органи, а един секретар на Изед бей е англичанин. Тахсин Паша не трябва да знае, че Начевич ходи при Мемдух Паша. – Английско и Руско влияние. – Татарчев да не пише на Екзарха или на Начевич.

[*Ген. Рачо Петров*]

ЦДА, ф. 52 к, оп. 3, а.е. 52, л. 1–3. Чернова. Ръкопис.

---

[1] А. Давидов предприемач и комисионер в Цариград, привърженик на Народнолиберална (Стамболова) партия. Посредничел в тайните преговори между ЗП и турското правителство. Шпионирал в полза на Турция за дейността на ВМОРО и ВМОК. Чрез него турското министерство на вътрешните работи получавало сведения и за дейността на ВМОК и ВМОРО от София – за подготовката на Горноджумайското въстание, за намерението да се изпратят атентатори в Цариград, за заминаването на Г. Делчев и Б. Сарафов за Македония, за акцията на полк. Ан. Янков в Костурско и за отпътуването на Ст. Михайловски за Европа. Вж. *Ст. Кендерова, М. Добрева*, Документи за историята на Илинденско–Преображенското въстание, съхранявани в Истанбулския османски архив на Генералната дирекция на държавните архиви на република Турция. ИДА, кн. 85–86, С., 2003, с. 289–290. Двата секретни доклади на А. Давидов до д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов и проекта за реформи в Македония и Одринско на ЗП се съхраняват като преписи в архива на Тайната канцелария на княз Фердинанд, от което може да се заключи, че преговорите не били водени тайно от княза и българското правителство, а са били информирани за техния ход и преписите от докладите най-вероятно е да са предадени от самия А. Давидов, тъй като са написани с неговия почерк. В архива на Гр. Начович има запазени две писма на А. Давидов до министрите на търговията и земеделието в правителството на ген. Р. Петров Димитър Попов и д-р Никола Генадиев от Цариград от 8 август и 11 септември и една бележка от 2 октомври 1903 г., в които дава препоръки за българското професионално образование в Турция, развитието на българската търговия в Турция и информация за по-главните български търговски фирми в Цариград. Вж. НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 999, л. 1–8.

[2] Мемдух Фаик Паша, министър на вътрешните работи на Турция.
[3] Осман Нури бей, драгоман в турското Министерство на вътрешните работи, опълномощен от турското правителство да води преговорите със ЗП на ВМОРО в София заедно с А. Давидов.
[4] Става дума за Задграничното представителство на ВМОРО в София. По това време задгранични представители са д-р Христо Татарчев и Христо Матов.
[5] Става дума за Илинденско–Преображенското въстание от 1903 г.
[6] Димитър Петков, общественополитически и държавен деец, журналист, лидер на Народнолибералната (Стамболовистка) партия, кмет на София (1887–1893), министър-председател (1906–1907), главен редактор на в. „Свобода". По това време е министър на вътрешните работи в правителството на ген. Р. Петров.
[7] Ахмед Мидхад Паша, турски държавен деец, реформатор, валия на Дунавския вилает (1864–1867), велик везир (1873–1874, 1876–1877), участва в изработването на проекта на Закона за вилаетите и на първата турска конституция.
[8] Николас О'Конър, английски пълномощен министър в Цариград от ноември 1898 г.
[9] Абдул Хамид.
[10] Д-р Христо Татарчев от Ресен, лекар, един от създателите на ВМОРО и първи председател на нейния ЦК. От 1902 до 1905 г. е задграничен представител на ВМОРО в София.
[11] Борис Сарафов.
[12] Генерал Иван Цончев, участник в Руско-Турската (1877–1878) и в Сръбско-Българската война (1885), подпредседател на ВМОК (1901–1903), организатор и участник на Горноджумайското въстание (1902) и участник в Илинденско–Преображенското въстание (1903).

№ 29

Шифрована телеграма № 9 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за обсъждане на предложените проекти за споразумение между България и Османската империя и общото мнение на него и на Българския екзарх Йосиф I.

Цариград, 5 януари 1904 г.

Препис изпратен Н. Ц. В.
Ив. Т. Икономов

Императорский комисар ми заяви, че амнистията и другите известни обещания на Илдъза ще се приложат само ако се приеме без изменение неговото предложение, сега беше в Агентството Негово Блаженство разисквахме в свръзка със заявлението на комисаря Вашия проект за споразумение с Илдъза, додохме до следующето заключение: като пръв член на нашето предложение да се тури, че Портата ще приложи искренно Мюрцщегските реформи, ще престане да им прави препятствия, като втори член първия от Вашия проект, като трети–вторий член с допълнение, че ще се гарантира спокойното връщание на бежанците, като четвъртий–нов член със съдържание, че Портата се задължава да почита [и] покровителствува български елемент в Турция, да приложи черковното дело, училища, права отстъпени на Екзархията с Императорски ферман, като петий и шестий членове първий и вторий членове от втората част на Вашия проект и Портата. Нашите обещания формулирани в четирите последни членове. Другите членове да се оставят по следующата причина: третий, шестий, седмий влизат в Мюрцщегските реформи, четвъртий, петий ще се отблъснат безусловно от Султана, осмий, деветий губят важността си след умиротворението вилаетите за подробностите от третий член може да се ходатайствува след [определението]. Моля наставленията Ви по-скоро, понеже комисаря има заповед да замине [за] София.

(подп.) *Начович*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 12. Оригинал. Ръкопис.

№ 30

Бележка от Ив. Гарванов за получени пари от Бочарис за българските затворници в Акра.

Акра, 6 януари 1904 г.

Предавателна бележка за 50 наполеона.

Долуподписаният потвърждавам, че господин бащата Бочарис даде сумата от 50 наполеона на българите в затвора в Акра.

Ив. Г. Гарванов.[1]

Предан Ваш почитател [*подпис нечетлив*, Бел. съст.],
почетен консул на вицеконсулството на Франция.

[Печат: „Vice consulat de France. Caiffa"]

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 864, л. 1. Оригинал на немски и френски език. Ръкопис.

[1] Иван Гарванов, учител, председател на Българското тайно революционно братство в Солун, член на ЦК на ВМОРО и задграничен представител на организацията в София. Гарванов председателствувал Солунският конгрес от 2–4 януари, който вземал решение за вдигането на въоръжено въстание в Македония и Одринско.

№ 31

Шифрована телеграма № 8 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с бележки по проекта за българо-турското съглашение и за неискрeността на турската страна.

София, 7 януари 1904 г.

Пера. Диплом[атическия] агент Начевич.

На № 9. Съгласен съм с измененията, които предлагате в проекта за съглашение, но със следующите допълнения: Ако и да е предвидена в Мюрцщегските реформи една относителна автономия и еднородност на общините[1], то пак аз смятам, че не е зле да се подчеркнат тия две условия в настоящето съглашение, като се приеме и пункт с от член третий без поддържката пътищата и съобщенията Stop. Тия изменения в проекта може да съобщите частно и само устно, нищо писмено, на комисаря. Stop. Според мене и сегашното предложение за съглашение не е сериозно, както и предишните и единствената цел на предложението е да се изиграва време и да се маскират работите по въоръжението и военните приготовления, сега усилено извършвани, по моите частни сведения, особенно в Одрин, както и да се измъкне из ръцете ни нещо, което да служи по-после като оръдие срещу нас пред В[еликите] сили.

Петров.

Препис изпратен на Н. Ц. В. *Ив. Т. Икономов*. 8. I. 1904.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 13. Копие. Ръкопис.

[1] Вж. док. 19.

№ 32

Шифрована телеграма № 13 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за българския интерес от сключването на споразумение между България и Османската империя и какви би трябвало да са българските действия в тази насока.

Цариград, Пера, 7 януари 1904 г.

Да се прати копие до Н. Ц. В.
Препис изпратен до Н. Ц. В. 8. I. 1904

На № 8. Ще се съобразя с наставленията Ви. Мисля, обаче, че едно писмено съглашение с Портата ще е едно оръжие в наши ръце, понеже тя няма да изпълни задълженията си, в това съглашение трябва да искаме изпълнението Мюрцщегските реформи, за да сме съгласни с Великите Сили, ако би да искаше нещо повече ще влезем в противоречие с Великите Сили и знаем, че Портата няма да го изпълни; по-добре ще бъде да накараме македонското население да иска от цивилните агенти разширението реформите; задължението ни да пречим на комитетските агитации, догде се докаже несъстоятелността на Мюрцщегските реформи, се взема повечето към В[еликите] Сили, е в наш интерес да изпълним мисля, че целта на съглашението трябва да е да се олесни връщането в Турция бежанците, да са спасят от загинване няколко стотини българи, да се добият олесненията за Екзархията да уреди търговските си сношения.

Предлагам да кажа на турский комисар, че искате да се подпише съглашението в София.

(подп.) *Начович*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 14. Оригинал. Ръкопис.

№ 33

Писмо от Т. Ив. Джебаров до ген. Р. Петров за получена информация за подготвяния заговор за убийството му от дейци на ВМОРО.

София, 7 януари 1904 г.

Любезний ми Рачо

Вчера г-н Бойко Нешов ми съобщи, за да пиша на г-на Начовича, че двама македонци, на които се паднало жребието, заминали за Цариград да убият г-на Начовича. Доколко това е вярно не зная, но не намираш ли за уместно да се телеграфира още днес на г-на Начовича да се пази.

Твой *Т. Ив. Джебаров*

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1045, л. 58. Ориганал. Ръкопис.

№ 34

Писмо от Т. Ив. Джебаров до Гр. Начович за получена информация за съществуването на заговор за убийството му от дейци на ВМОРО.

София, 7 януари 1904 г.

Уважаемий г-н Гр. Д. Начович,

Благодаря Ви за хубавите илюстровани карти, както и за поздравленията по случай новата година. От една карта на Виржини разбрах, че тя май е злоупотреби-

ла с вашето гостоприемство, но във всякой случай нам ни беше много по-леко през празниците, като знаехме че тя ги прекарва весело в едно близко до сърцето ни семейство. Двете Ви писма получих и предадох.

Вчера беше именния ден на г-н Бойку Нешов; като съседи отидохме да го поздравим, обаче от новината, която ни съобщи ние изтръпнахме. Той ни каза, че се научил от един свой бивш слуга, че на двама македонци се било паднало жребието да Ви убият, и че те били вече заминали за Цариград. Бойку имал намерение, ако ние не би сме отишли у тях, да дойдел у дома и да ги съобщял, за да Ви пиша. До колко това може да бъде вярно и да ли не е някой шантаж не зная, но аз счетох за уместно да отида веднага у министра Петкова[1] и да му съобщя; понеже го не намерих у дома, то оставих му записка.

Във някой случай не е неблагоразумно да се предпазвате.

У дома всички сме разтревожени; Бог да ви пази.

Поздравление от всички ни до Вас и до госпожица дъщеря Ви. Благодарим Ви за услужливостта спрямо Виржини.

Преданнийт Ви *Т. Ив. Джебаров.*

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1045, л. 60–61. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Димитър Петков е министър на вътрешните работи.

№ 35

Шифрована телеграма № 34 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за съжаленията на султана от отлагането сключването на споразумение между България и Османската империя и настояването на Начович да се завършат благополучно преговорите.

Цариград, Пера, 11 януари 1904 г.

Препис изпратен Н. Ц. В. *Ив. Т. Икономов*

Таксим Паша ме вика да ми изкаже съжаленията на Султана за отлагането сключването съглашението чрез пренасянието преговорите в София, предлага да се замени турский комисар с Великий Везир, съглашението да се подпише от Н. Ц. В. Княза и от вас; може би да имате причина да не сключвате съглашение с Турция, тогава, моля, да ми го [...] задължител. [...] маневрирам в същата смисъл, но ако би да няма такава причина, тогава, моля, да ми дадете наставленията си върху текста, когото Ви изпратих с писмата си от 8 и 9 януарий зная, че сте много заняти, но това съглашение е единственото условие, за да се избавят от погибел нашите заточени и да се уредят другите работи с него. Портата взема и срещу нас задължението да приложи реформите, да прекрати интригите на гръцкото духовенство против българското население [в] Македония, да даде свобода, за да се отворят училищата. Нарушението тия задължения уничтожава съглашението, освободява ръцете на правителството; уверен съм, че отказа сега да сключим съглашение ще усъмни Султана, ще усили в Илдъза войнственната партия; утре ще се срещна с Мемдух по въпроса на частното Ви писмо.

(подп.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 15. Оригинал. Ръкопис.

№ 36

Писмо от Харитон Генадиев до Стр. Добрович за отпечатана статия за княз Фердинанд във в. „Ориент", вероятно по внушение на Али-Ферух Бей.

София, 12 януари 1904 г.

Скъпи Г-н Добрович,

Изпращам ви вчерашния брой на „Ориент", съдържащ статия в защита на Монсиньора срещу атаките на няколко местни драскачи. Препоръчвам ви да го прочетете, защото защитата ми изглежда просто претекст да бъдат запознати чужденците с инсинуациите, които можеха да останат непознати за европейската публика.

Вие може би не знаете за връзките, които съществуват между собственика на „Ориент" и Али Ферух.[1]

Ваш *Х. Генадиев.*

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 559, л. 29. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Писмото е на бланка на МВРИ, Отделение „Преса".

№ 37

Писмо № 23 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за съгласието му преговорите за Българо-турското съглашение да се водят в Цариград и за демонстрираната враждебност от турска страна.

София, 13 януари 1904 г.

Начевичу – Пера

На 34. Нямам нищо против, ако преговорите за съглашението се водят в Цариград от Великий Везир и Вас, обаче за да няма съмнение в искреността и на двете страни аз считам, че не може да продължават тия преговори устно и неофициално, а лицата, които са натоварени с преговорите трябва да имат официални пълномощия, макар че преговорите ще бъдат секретни. Stop. Ако съглашението трябва да бъде подписано от Българския княз и министра на външните работи, от една страна, то от друга трябва да бъде подписано от Султана и министра му на външните работи; в противен случай това съгласие трябва да бъде подписано от лицата натоварени специално с подписването по пълномощие на господарите. Stop.

От друга страна турското правителство трябва още от сега да вземе мерки да покаже добрата си воля за съглашение и добри отношения към България, а не да усилва враждебността си от ден на ден все повече и повече, докато докара до скъсване на тия отношения. Stop.

Ако съм принуден пак да повторя, че и новите предложения за сношение на турското правителство не са нищо повече от стремление да се получи средство за отказване прилагането Мюрцщегските реформи, и прикривание военните приготовления на враждебните замисли срещу нас на турците, защото ако имаше искреност в предложенията нямаше нужда да се отправят оплаквания против въображаеми наши действия, да се настоява да не ни се допущат военните материали от странство и да се откупуват всички артилер[истки] материали от Крйозо, защото се предполагало, че можем да ги вземем ний.

От транзитните депеши от Цариград се види, че турците които уж искат преговорите да бъдат в голям секрет, начеват вече да ги експлоатират.

Петров.

Препис изпратен на Н. Ц. В. 13. I. 1904.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 16–17. Копие. Ръкопис.

№ 38

Шифрована телеграма № 73 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за съгласието на султана да се назначи турски представител след назначаването на българскн за започване на преговорите за сключване на споразуменне между България и Османската империя.

Цариград, Пера, 14 януари 1904 г.

Препис изпратен Н. Ц. В.

Прочетох тая телеграма на Таксим Паша, Султана приема предложението Ви, ще назначи представител за сключването съглашение щом българското правителство назначи свой; моли обаче да не се изменява основата; Таксим Паша нямаше известие за последнята нота до Великите Сили и като че се възмути от нея като му прочетох съобщението на Българската Телеграфна Агенция.[1]

(подп.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 19. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Към телеграмата са приложени и изрезки от съобщенията от БТА на френски език от Константинопол. Вж. същата а.е., л. 18.

№ 39

Рапорт № 12 от Димитър Станчов до ген. Р. Петров за публикувана информация за заграбването на имотите на македонските бежанци от мюсюлманите.

Санкт Петербург, 14 януари 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Като Ви съобщавам, че обърнах вниманието на императорското Министерство на външните работи върху съдържанието на тук приложената телеграма из Виена, чест имам да Ви моля да благоволите и ме снабдите със сведенията, които Вий имате по тоя въпрос.[1]

Приемете, господине министре, уверението в безкрайното ми към Вас уважение.

Станчов.[2]

Приложение:

Сообщение на в. „Politische Correspondenz".

Виена, 13/23 явуари 1904 г.

Вена, 13 (23). „Politische Correspondenz" узнала из достовернаго источника, что несмотря на обещаныя реформы и амнистию турецкое правительство допускает присвоение мусульманами земельной собственности македонских беженцев. Газета указывает на целый ряд деревень, где такое присвоение имело место. (Т. – Т. А.)

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 20. Печатно. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 19 януари 1904 г. и е заведен под № 124 в Тайната архива. Върху рапорта ген. Р. Петров е поставил следната резолюция: „Да се изпратят преписи от рапортите на одринския и скопския търг[овски] агенти по въпроса. *Р. П.* 21. I. 1904."

[2] Димитър Станчов (1863–1940), държавник и дипломат, частен секретар на княз Фердинанд I от 1887 г., министър-председател (1907), министър на външните работи и изповеданията (1906–1907, 1907–1908), дипломатически агент в Румъния (1894), Австро-Унгария (1895), Русия (1896), Франция (1908), пълномощен министър във Франция (1908), Белгия (1910), Италия (1915), Великобритания (1920), Белгия (1921) и Холандия (1922).

№ 40

Шифрована телеграма № 83 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за получена информация в Цариград, че Б. Сарафов се готви да замине с чета за Македония и за искането на султана да знае предварително кой ще бъде назначен от българска страна да участва в преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.

Цариград, Пера, 16 януари 1904 г.

Препис пратен Господину Добровичу.

Австрийский посланик извести Портата, че Сарафов готви чети да минат в Косовский вилает, Портата имала известия, че Сарафов готви турски униформи за хората си за предрешаване; Султана желае да се извести предварително за лицето, което ще пратите за сключвание съглашение, той щял да назначи бивши министър.

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 21. Оригинал. Ръкопис.

№ 41

Шифрована телеграма № 90 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за разговорите му с Тахсин паша по българо-турското споразумение и мнението на султана за бъдещия състав на Османската Империя.

Цариград, Пера 18 януари 1904 г.

Препис изпратен Н. Ц. В. *Ив. Т. Икономов*

Таксим паша ме държа три часа на обяснения, докладва на Султана три пъти мои отговори. Колкото беше тия дни сърдит толкова днес беше приятелски, предмета на разговора беше проектираното съглашение, което желаем да се постигне поскоро след това споразумение. Турската Империя щяла да се състои само от Мохамедани и Българи, другите народности щели да се игнорират; отговорих, че корена на злото стои в лошата администрация, че спасението стои в реформите, че ще Ви доложа за тия чувства и обещания на Н. В. Султана, че всяка минута чакам наставления по съглашението.

(подп.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 22. Оригинал. Ръкопис.

№ 42

Шифрована телеграма № 32 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за упълномощаването на Начович да води преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.

София, 19 януари 1904 г.

На № 73 и 83. Вий ще бъдете упълномощен за сключването съглашение с пълномощно издадено Вам и подписано от Н. Ц. В. Княза и приподписано от мен.

(подп.) *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 23. Копие. Ръкопис.

№ 43

Рапорт № 122 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за отпечатано съобщение в Одринския вилаетски вестник за определяне на тримесечен срок за завръщането на българските бежанци, след което земите им ще се конфискуват.

Цариград, 27 януари 1904 г.

Тв[ърде] бързо.
Господин генерал Р. Петров,
Министър-председател и министър на външните работи и пр.
София.

Господине Министре,

Чест имам да ви пратя тук притворено за надлежно от ваша страна оценение и разпореждание, едно официално обявление, което се появи тия дни в Одринския Вилаетски вестник, и с което, както ще благоволите да видите, се дава три месечен срок на одринските бежанци в България, за да се завърнат в своите огнища; инак, те щели да се считат за непокорившисе (rebelles) и имотите им щели да бъдат конфискувани.[1]

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверение във високото ми към Вас уважение.[2]

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 29. Оригинал. Машинопис.

---

[1] Към рапорта има приложена изрезката със съобщение от в. „Servet“ от 7 февруари 1904 г. на френски език. Вж. док. 75.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 29 януари 1904 г. и е заведен под № 219 в Тайната му архива. Върху него има резолюция „Н. Ц. В.“ и подписа на княз Фердинанд.

№ 44

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за изтекла информация от ген. Р. Петров от шифрованите му съобщения, които му изпраща от Цариград.

Цариград, 27 януари 1904 г.

Многоуважаемий Господин Добрович,

Тука ви притварям една изрезка от вестник с няколко реда ръкопис на немски.[1] Тия редове са от лицето, което беше имало добрината да ми даде сведенията, които са обнародвани в изрезката и които аз бях проводил с шифрована телеграма на г. Петрова. Лицето е възмутено против тая indiscretion[2] и няма съмнение, че в бъдъще ще се пази от мене. По тоя начин аз си спечелих един неприятел и изгубих une source d'information[3]. Ето по какъв начин моя шеф ми улеснява задачата тука в Цариград.

Вам преданий

Г. Начович

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 3. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Изрезката вж. в същата а.е., л. 1–2. Тя е следното съобщение от 5 февруари 1904 г. от Берлин на в. „Berliner Tageblat": „Берлинер Тагеблат" съобщава от София: Султанът издаде ираде, в което се нарежда, че в случаи, че турските корабоплавателни дружества не могат да се справят с предизвикателните от транспорта на военни части нужди ще бъде предпочетен евентуален друг конкурент на Австрийския Лойд. От този факт бил възникнал слухът, според който Портата преговаря с Австрийския Лойд за наемане на 16 парахода за транспортирането на военни части за м. март т. г." А ръкописната бележка на бялата част от залепената изрезка гласи: „Как се е появила тази моя информация през София в „Берлинер Тагеблат"?

[2] (фр.) – недискретност.

[3] (фр.) – информатор, информационен източник.

№ 45

Рапорт № 122 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за появило се съобщение в одрински вестник с определяне на срока за завръщане на бежанците.

Цариград, 27 януари 1904 г.

Господин генерал Р. Петров, Министър-председател,
Министър на външните работи и пр., София
Тв[ърди] бързо.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Чест имам да ви пратя тук притворено, за надлежно от Ваша страна оценение и разпореждание, едно официално обявление, което се появи тия дни в Одринския вилаетски вестник, и с което, както ще благоволите на видите, се дава три месечен срок на Одринските бежанци в България, за да се завърнат в своите огнища; инък, те щели да се считат за непокорившися (rebelles), и имотите им щели да бъдат конфискувани.[1]

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверение във високото ми към вас уважение.

Г. Д. Начович.

Приложение:

Отрязък от вестник „Сервет", 7 февруари 1904 г.

Официалният Одрински вестник публикува следното известие:

Някои български жители на вилаета, подлъгани от лъжливите обещания и лукавството на българските размирнически комитети[2], са напуснали родните си домове, заминавайки за България и Източна Румелия. Те са били последвани от тези от жителите, които подтикнати от същите комитети, са извършили осъдителни действия и се боят от наказание. Беше им дадена прошка от Имперското правителство през изминалата година и местността Малкочлар, намираща се във вилает Одрин близо до границата, беше определена като пропускателен пункт, с цел да се върнат от там по родните си места. А, ето че членовете на българските комитети възпрепятстваха с всякакви хитрости тези жители да се върнат по родните си места; и, понеже продължават да притискат другите да се изселят от родината си, правителството, вследствие на решение взето по този въпрос, ще фиксира срок от три месеца, от деня на публикуването на това известие, за завръщането на бегълците.

Тези, които биха искали да се върнат по селата си в течение на фиксирания срок, ще бъдат приети от властите през гореспоменатия пункт.

Тези, които няма да поискат да се възползват от амнистията, за да се върнат по родните си места в споменатите три месеца, ще бъдат смятани за бунтовници. Собствеността и покъщнината им ще бъдат конфискувани, а в случаите, когато семействата им са останали в селата те ще могат да ползват само крайно необходимото за прехраната си.

Мухтарите и кметовете на селата се задължават да предупреждават правителството за случаите на бягство и да му дават пълни сведения за бежанците.

Тези които опитат да напуснат страната след публикуването на това известие, ще бъдат арестувани и предавани на правосъдието, като действащи срещу желанието и заповедите на правителството. За първи път, без разлика на възраст и пол, ще се налагат максимални глоби предвидени от последния параграф на чл. 254 на наказателния кодекс. Що се отнася до тези, които са успели да преминат границата, тяхната собственост ще се конфискува.

Същото наказание ще бъде прилагано и на мухтарите и кметовете на селата, които не ще уведомят властите за бягствата на жители.

Жителите, следователно нямат интерес да се оставят да бъдат подвеждани от коварните попълзновения на българските комитети.

Спокойствие и благоденствие очаква жителите в страната, докато наказания заплашват тези, които ще последват бандитите.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 29. Печатно на френски език. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] На гърба на рапорта е подлепено съобщението от в. „Servet" от 7 февруари, н. с., а върху рапорта в лявата страна има подпис на княз Фердинанд.

[2] Става дума за ВМОРО.

№ 46

Писмо № 1 от Екзарх Йосиф I до ген. Р. Петров, с което изпраща изрезка от одрински вестник за бежанците и изказва мнението си за опасността за българските интереси в Одринско в резултат на започналото обезбългаряване.

Цариград, 28 януари 1904 г.

Поверително.

Господин Министре,

Тук приложен изпращаме една изрезка от цариградския вестник „Stamboul" от 5. II., в която е напечатана превода на едно съобщение, важно за избягалото българско население от Одринско в България. Турското правителство чрез официозния си орган в Одрин поканва бежанците да се завърнат в определен срок на огнищата си, като обявява, че ще се конфискуват имотите на всички ония, които не се завърнат в оповестения срок. С тази си мярка турското правителство пристъпи да повтори в Одринско онова, което направи преди години в пограничните кази на Мала Азия с арменското население, избягало, през време на кланетата, в Русия. С време още ние предвидехме това и го изтъкнахме в поверителните си писма. Без да се бъркаме в работите и съображенията на Княжеското правителство, считаме за свой дълг, Господине Министре, да Ви съобщим за горното разпореждание на Турското правителство, като Ви молим да направите по него онова, което дългът и отечествените интереси налагат. Разпореждането е фатално за бъдещето на българското население в Одринския вилает. Българският елемент бедствува да бъде изтласкан завинаги из Лозенградската и Малкотърновска кази, като се заселят българските села с турци и се предадат българските имоти на заселените турци. Лозенградският санджак, до вчера етнически български, защото българите в него бяха в най-компактна маса, бедствува, ако се не предвземат предметните разпореждания на турското правителство, да се обърне в турски. Днес 3/4 от българското население от Лозенградско и Малкотърновско е избягало в България. Ако турското правителство постигне замислите си в Лозенградския санджак, ние трябва да признаем със съжаление това, ще изгубим предимство в Одринския вилает, следователно, и всяко право върху четирите погранични санджаци – Лозенградския, Одринския, Гюмурджинския и Дедеагачкия. Общ български дълг бе и е да се усилва българския елемент в Одринско. Днес той се намалява с десетки хиляди. В наши очи всеки българин в Одринско е многозначеща единица за статистиката на вилаета.[1]

Призовавам на Вас, Г-не Министре, Божията благодат и оставаме Ваш усърден во Христе молитствувател[2]

+ Екзарх Български Йосиф.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 31–32. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Писмото е получено в МВРИ на 30 януари 1904 г. и е заведено под № 226 в Тайната архива. Върху него има резолюция на първата страница: „Н. Ц. В." и „Да се прати копие до Княж[еските] дипл[оматически] представителства при В[еликите] сили. *Р. П.* 30. I. 1904." Над резолюцията има подпис на княз Фердинанд със син молив.

[2] Към писмото е подлепена изрезка от посочения цариградски вестник със съобщението за бежанците. Текстът на изрезката е идентичен с този от в. „Servet", съкратени са само последните два пасажа от текста. Вж. док. 45.

№ 47

Окръжно писмо на МВРИ с извлечение от рапорт № 143 на княжеския дипломатически агент във Виена Ив. Ст. Гешов за разговора му с австроунгарския външен министър граф А. Голуховски за прилагането на Мюрцщегските реформи в Европейска Турция и от рапорт № 79 на княжеския дипломатически агент в Париж Любомир Золотович за опасността Македония да бъде окупирана от Австро-Унгария поради ангажиментите на Русия в Руско-Японската война.

Виена, 29 януари 1904 г.

При посещението, което е направил г-н Гешов[1] на графа Голуховски на 28. I, като е станало дума за декларацията на г-на министър-председателя в камарата, граф Голуховски заявил: „Да! Видях – тази декларация задоволително някак: за мъчнотиите, които турците ви правят аз имах известие и ний правим каквото можем в Цариград, за да престанат. Трябва и от турска и от българска страна да се избягнат недоразуменията, за да се спомогне на умиротворителното и реформаторското дело, което сме предприели заедно с Русия. Това дело, което не е толкова повърхностно, както се преконизираше, има за цел да успокои духовете, да въдвори ред и тишина, да вдъхне доверие в населението, че действително с приложението на реформите, тяхната участ ще бъде улучшена. Но за да стане това, ще трябва да се запази българ[ската] граница; ще трябва Вашето правителство да вземе всички надлежни мерки, които да не допуснат образуването на революционни чети в България и безпрепятственото им прехвърляние в Турско. От друга страна и новата Македонска жандармерия[2], личния състав на която ще бъде от естество да вдъхне доверие на всички, ще служи за гаранция на мирното население, че то няма да бъде за напред предмет на преследвания и издевателства с или без причини, безалаберно, както е било досега. При изпълнението на тия необходими условия, мирът ще бъде въдворен, надявам се, ако не тутакси, както не може да се очаква, то поне подир известно време. Допущам да станат и някои размирия и приключения, защото комитетите няма да стоят с кръстосани ръце, но с улучшението на положението под строгия надзор на европейските делегати в самата Македония и със своевременното (санким когато му дойде времето) придобивание на българската desiderata[3]: амнистията и въдворението на бежанците в огнищата им, трябва да се надяваме, че комитетите няма да намерят оная почва, като миналите години. Но пак повтарям, това ще зависи най-много от самата Турция и от поведението на българското правителство." – На запитването на г. Гешова дали Руско-Японската война няма да въздействува в смисъл щото Султанът да осуети прилагането на реформите, графът отговори, „че той не вярва, че турското правителство ще бъде толкова наивно, за да предполага, че Русия занята сега с война в Крайния Изток ще бъде поради това лишена от свобода на действие за да следва политиката си в Европейския Изток толкова безпрепятствено и толкова независимо, както и по-напред. Русия е толкова голяма и силна, че войната ѝ с Япония няма никак да пречи на дипломатическото действие в Балканския п[олуостр]ов, което за всички както и за турците, не може да бъде омаловажено. Освен това Турция добре знае, че ний сме тука, и че както Русия, така и ний ще настояваме за всецялото приложение на известната установена в Мюрцщег програма. Колкото за комитетите, тяхното действие зависи най-много от Вашето правителство; ако ги ограничи, нека се надяваме на мир." На забележката на г. Гешова, че в Македония и сега действуват чети, образувани на **мястото**, графа отговорил, че действително имало и такива, но незначителни.

Впечатлението на г. Гешова от тоя разговор е: че Руско-Японската война няма да измени хода на реформаторското дело в Македония доколкото това се отнася до съотношенията на Русия спрямо Австро-Унгария както и спрямо Турция. Това мнение

се споделяло и от френския посланик във Виена, на когото граф Голуховски се изказал в смисъл че реформаторското дело в Турция няма да бъде видоизменено от Руско-Японската война тъй като гр[аф] Голуховски получил е съобщение от Петербург в смисъл че руското правителство е твърдо решено да следва със същата енергия, както и по-напред, своята дипломатическа акция в Балканския п[олуостр]ов concurrement[4] с Австро-Унгария. Граф Голуховски повторил и на тоя посланик думите че: най-после nous sommes la[5]. Marquis de Reverseaux, прибавя г. Гешов, е на мнение, че въпреки уверенията на графа Голуховски, положението ставало критическо на Балканите и навсякъде, защото не се знае какви последствия ще да донесе на света тая злополучна война в Крайния Изток, която по всичко изглеждала, че ще бъде дълготрайна.

По същия въпрос г-н Золотович[6] с поверителния си рапорт от 28 януарий 1904 г. № 79 съобщава следующето:

„Снощи, след като поверителния рапорт № 75 биде предаден на пощата, имах в Агентството визитата на двама свои приятели, които дойдоха да ми дадат сведения относително владеющето мнение в Австрийското и Турското посолство, вследствие кризата на Крайния Изток.

Всичко това, което донесох вчера в рапорта си № 75, се потвърдява напълно, още веднаж, и за Австрия и за Турция.

За Австрия, моя събеседник ми повтори, каквото бе научил същия ден в посолството: Австрийците възнамерявали да се възползуват от заплитанията на Русия в Крайния изток, за да гонят свои лични користни цели на Балканския п[олуостр]ов; те даже били готови и да окупират Македония, като вземели за благовиден претекст избухването на безредици вроде въстание или съпротивлението на турците при приложението на реформите; за тази окупация в посолството се хвалели, че Австрия имала вече готов един армейски корпус, който би нахлул веднага в Македония при пръв сигнал.

В Турското посолство, като посрещали с особена радост мъчнотиите на Русия в Крайния Изток, още по-охотно са изказали пред моя приятел желанието и даже нетърпението на турското правителство да се ползува от събитията на Крайния Изток, за да тури в изпълнение своите отдавна кроени планове да нападне на България, като разчитвало, че европейските сили, залисани и преокупирани с конфликта руско-японски, не ще имат време нито възможност да се занимават засега с Балканския п[олуостр]ов.

Нямаше да повтарям тук за допълнително потвърждение, вчерашните си донесения, ако от друга страна не бях узнал, че в самия Quai d'Orsay[7] са значително загрижени с оборота, който работите могат да вземат в Европейска Турция.

Именно в Quai d'Orsay се опасяват да не би Австрия, като си види ръцете посвободни вследствие заплитанията на Русия другаде да иска да демаскира своите планове и да се възползува от случая за прокарване своята лична политика на Изток.

Също, не по-малко са загрижени и с поведението което ще държи Турция, в дадения момент опасяват се да не би Турция да се опълчи против всякакво прилагание на реформите и предизвика умишлено конфликт с Княжеството, който би могъл да вземе по-широки размери.

Това загрижване се потвърдява и от ежедневните посещения, които, от като се изостриха отношенията между Русия и Япония, г. Констан, френския в Цариград посланик[8], прави в М[инистерст]вото на външните работи, гдето има чести свиждания с г-на Делкасе[9]."

Вярно:

Секретаря на министра: *Г. Т. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 34–38. Препис. Ръкопис.

---

[1] Ив. Ст. Гешов по това време е княжески български агент във Виена.

[2] Става дума за организираната турска жандармерия в Македония под наблюдението на европейски-

те цивилни агенти, съгласно с Мюрцшегските реформи.
[3] (фр.) – желание, искане.
[4] (фр.) – съвместно.
[5] (фр.) – ние сме тук.
[6] Любомир Золотович, княжески дипломатически агент в Париж.
[7] Френското външно министерство.
[8] Барон Етурнел де Констан, фрески посланик в Цариград.
[9] Теофил Делкасе (1852–1923), министър на външните работи на Франция.

№ 48

Писмо от С. Добрович до ген. Р. Петров с настояване да му се изпратят всички проекти от турско-българското съглашение.

Двореца София, 1 февруари 1904 г.

Многоуважаемий г. Министре,

Моля разпорежданието Ви да ми се изпратят по възможности по-скоро преписи от проекта за съглашение на Али Феруха и от Вашия контрапроект. Изпратете ми тоже писмото на г-на Начовича, което съдържа неговия проект.[1]

С долбоко почитание

С. Д. Добрович

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 39. Оригинал. Ръкопис.

[1] Вж. док. 26 и 27. Върху писмото има следната резолюция: „Г. Вернаца. Да се изпратят. *Р. П.*, 1. II. 1904".

№ 49

Писмо от Стр. Добрович до Гр. Начович с молба да изпрати до княз Фердинанд проект за писмо.

София, Двореца, 2 февруари 1904 г.

Многоуважаемий г. Начович,

Господаря Ви моли да Му изпратите един проект за писмото, за което говорихте тази вечер. Господарят иска да има няколко идеи. Той може после да поизмени или допълни писмото. Може би, вие бихте могли тази вечер или утре сутрин да подготвите това, за което вие [говорихте...].

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1090, л. 33. Оригинал. Ръкопис.

№ 50

Пълномощно на Г. Начович, издадено му от княз Фердинанд и министър-председателя ген. Р. Петров да подпише българо-турското споразумение.

София, 3/16 февруари 1904 г.

Ние, Фердинанд, Княз на България, водени от искреното желание да сложим край на недоразуменията между Отоманската империя и Княжество България, с цел

да заздравим връзките между двете страни и да осигурим благосъстоянието и благоденствието на народите им и желаейки да откликнем на благородните намерения на Негово Императорско Величество Султана, упълномощаваме г-н Г. Д. Начович, наш дипломатически служител към Великата порта, бивш министър, да сключи, съобразно инструкциите, които ще му бъдат дадени от наша страна, и подпише от наше име съответно с този или тези, които ще бъдат упълномощени от Негово Императорско Величество, такива членове, клаузи или договорености, позволяващи най-точно да бъде постигната предложената цел; обещавайки на драго сърце да ратифицира това, с което горепосоченият ни пълномощен представител ще се съгласи, в границите на неговите пълномощия. В потвърждение на което, Ние наредихме настоящите писма да получат държавен печат.

Предадено в София, на 3 (16) ден на месец февруари през 1904 година.[1]

(п.) *Княз Фердинанд*

Президент на съвета, Министър на външните работи:

(п.) *Р. Петров*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 49. Копие. Машинопис и ръкопис.

[1] Пълномощното е резолирано в горния десен ъгъл от Г. Вернаца: „В делото".

№ 51

Шифрована телеграма № 52 от Димитър Цоков, дипломатически агент в Лондон до ген. Р. Петров за обсъждането на македонския въпрос и реформите в Македония в Камарата на лордовете.

Лондон, 3 февруари 1904 г., получена на 4 февруари.

Снощи в камарата на лордовете станаха сериозни разисквания по македонските работи. Всички фактори даже и известни по своите туркофилски чувства, критикуват най-остро жестокостите, вършени от турската администрация и войската, осъждат проектираните реформи на Русия и Австро-Унгария като несъстоятелни и искат настоятелно от английското правителство да настои за обща амнистия, за назначение на християнин губернатор и ефикасно въвеждане реформите, не само в Македония, но и Одрински вилает, за да се избягнат нови проливания на кръв и една война между България и Турция идущата пролет. Лорд Лансдаун[1] в отговора си признава, че всичко казано от ораторите по адрес на Турция и нейната администрация е вярно и се радва, че Камарата на лордовете развързва ръцете на правителството за (по)-енергично действуване по източните работи. С пощата ще пратя в превод дебатите. Радвам се, че английското обществено мнение е в пълна хармония с възгледите на правителството.

Подп[ис] Цоков[2].

ЦДА, Микрофилми и копия на документи от Хувъровия архив за войната, мира и революцията, САЩ, 19–18, 2 л. Бланка. Препис. Ръкопис. Публ. в Из тайния архив на българския цар Фердинанд I, с. 81.

[1] Хенри Чарлз Киит Пети-Фитс Морис, лорд Лансдаун (1845–1927), английски политически и държа-

вен деец, дипломат, деец на Консервативната партия, военен министър (1895–1900), министър на външните работи (1900–1905), министър без портфейл (1915–1916), вицекрал на Индия, участва в създаването на международната жандармерия в Македония след Илинденско–Преображенското въстание.

[2] Димитър Цоков, дипломат, управляващ в Атина (1899), дипломатически агент в Лондон (1903–1907), Русия (1908 и пълномощен министър от 1909–1911), пълномощен министър в Лондон (1911–1913). След избухването на Първата световна война остава във Франция, тъй като е свързан с английските и френските разузнавателни служби; участник е в неуспешните преговори за сключване на сепаративен мир с България през 1917–1918 г.

№ 52

Писмо № 78 от ген. Р. Петров до Ив. Ст. Гешов с настояване дипломатическите агенти да изложат пред съответните правителства становището на българското правителство за прилагане на Мюрцщегските реформи и в Одринско и за тежките условия на които са поставени завръщащите се бежанци в Европейска Турция.

София, 4 февруари 1904 г.

Поверително.
До Г-н Гешов,
княж[ески] дипл[оматически] агент във Виена.
Също до Кжяж[ески] дипл[оматически] а[гентст]ва
в Петербург, Париж, Рим и Лондон.[1]

Г-не Агенте,

При настоящето си имам чест да Ви изпратя в препис рапорта на Н[егово] Бл[аженство] Български Екзарх от 28 януарий т. г., под № 1, както по два екземпляра, тоже в препис, от едно съобщение на одринския „Официален вестник“ от 6-ий февруарий н. с. и т. г., с което като се поканват да се завърнат в огнищата си избягалите в Княжеството българи из Одринския вилает, изброяват се същевременно и наказанията против всички ония бежанци, които в определения срок, не биха се завърнали обратно в огнищата си.[2]

От това съобщение явно се вижда какви изключителни и особено строги мерки е предприело турското правителство против прибягналото в Княжеството българско население, и колко фиктивни са гаранциите, при които би могло това население спокойно и безопасно да се прибере по домовете си.

Тези мерки, които ежедневно се прилагат с всичката си строгост в европейските провинции на Турция, е едно от доказателствата че положението в Одринско, не е по-малко тежко за християнското население от онова, което днес за днес съществува в Македония. Нашите предвиждания за систематическото изтребление на бълг[арското] население в европейските вилаети, указани в нотата ни от 16-ий юний под № 236, се напълно потвърждават с настоящите мерки. Ако бежанците досега не са се възвърнали по домовете си, то е защото са имали сериозни и твърде справедливи за своето бъдеще опасения и сигур те няма да се възвърнат догдето не им се дадат съществени и реални гаранции за тяхната нататъшна безопасност.

Пред вид на това положение на работите, имам чест да Ви помоля, Г-не Агенте, да направите устни постъпки пред правителството при което сте акредитирани, и като изтъкнете тези крайно несправедлива мярка, която е предприело турското правителство против бълг[арското] население в Одринския край, да му обърнете същевременно и вниманието върху належащата нужда, която се налага на В[еликите] сили да при-

ложат и в Одринския вилает същата реформена програма, както в Македония, особено по отношение на жандармерията, която се предвижда от тая програма.

Единия от преписите на „Официалния вестник" да предадете на правителството при което сте акредитирани.

Приемете и пр.

М[инистъ]р *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 40–41. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Писмото е на бланка на МВРИ Отделение Главно секретарство и има входящ № 226/1904.

[2] Вж. док. 46.

№ 53

Писмо № 79 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с което му изпраща пълномощното за водене на преговори и подписване на споразумението и инструкции в рамките, на които да се придържа.

София, 4/17 февруари 1904 г.

Господин Г. Д. Начович,
Дипломатически представител на България
в Цариград

Господин Дипломатически представител,

Имам честта да Ви предам с настоящото писмо пълномощията,[1] които са Ви предоставени от Н[егово] Царско Височество княза, нашия височайши владетел, и заверени от мен, позволяващи Ви да започнете преговори с един или няколко упълномощени от Имперското отоманско правителство представители, с цел да се сключат и подпишат договорености на базата на следните инструкции:

I. Княжеското правителство на България се ангажира:

1. Да вземе всички необходими мерки, за да забрани на своята територия организирането и действието на революционни комитети, да предотврати сформирането и нахлуването на въоръжени чети, да преследва и наказва всички, които са виновни за нарушаване на обществения ред и спокойствие в пограничните области;

2. Да възпрепятства с ефикасни средства внасянето в съседните имперски области на всякакви експлозивни, запалителни и вредни за здравето материали;

3. Да осигури редовното действие на мюфтийствата съобразно с предписанията на българската конституция, която предоставя свобода на мюсюлманското вероизповедание както и правото на религиозна автономия на мюсюлманите в България;

4. Да сключи с императорското правителство военна спогодба.

II. Отоманското императорско правителство се ангажира от своя страна:

1. Да приеме и приложи без ограничения реформите от Мюрцщег;

2. Да предостави пълна амнистия на всички, които пряко или непряко са участвали в последните въстанически движения;

3. Да създаде за тези, които са намерили убежище в България, необходимите улеснения, за да възвърнат бащините си огнища и да влязат във владение на своята собственост, да им помогне, на тях, а също така и на българското население, живеещо в европейските области на Турция и понесло щети по време на вълненията;

4. Да отмени рестриктивните мерки, предприети в последно време срещу българските учители в Турция и по този начин да улесни възстановяването на училищата от миналото, също така да премахне неблагоприятните за българското население в смесените общини мерки относно местните черкви;

5. Да премахне мерките, които императорските митници са предприели от няколко месеца срещу българските стоки и да приложи, без никакви ограничения в бъдеще, постановленията от действащата търговска спогодба;

6. Да възстанови в Мустафа-Паша прякото обслужване на железопътната линия съобразно четиристранната конвенция.

III. Извън тези точки, които представляват съществените клаузи на основното споразумение между двете държави, е желателно да се постараете, г-н дипломат, да изтъкнете и запишете в протоколите в подходящия момент следните разпореждания:

1. Точно да се определят условията за общинска автономия, предвидена в програмата от Мюрцщег;

2. Да се признаят напълно правата на Българската екзархия в духовната и училищна област;

3. Българите да бъдат допускани на равна нога с мюсюлманите до административните и съдебни постове;

4. Да се забрани настаняването на войници по домовете;

5. Да не се прибягва до заточение като административна мярка.

IV. Желателно е също така да настоявате за окончателно разрешаване на изброените по-долу проблеми, които интересуват в еднаква степен Империята и Княжеството и които очакват крайно решение от дълги години:

– въпроса с паспортите и този с правата на отоманските и българските търговски агенти;

– проблема с националността и военния набор;

– конвенцията за екстрадиране;

– връщането на дезертьорите, на тяхното оръжие и боеприпаси;

– окончателното определяне на границата и съответното уреждане на взаимното ѝ опазване;

– отстъпването на фаровете и изтеглянето на служителите от Международната санитарна служба;

– свързването на железопътните линии Кюстендил–Куманово и Дупница–Серес;

– договаряне за пощите и телеграфа.

Приемете, господин дипломат, най-дълбокото ми уважение.

Ген. Р. Петров

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 54–55. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Копие от същите инструкции от ген. Р. Петров, оформени като нота до Гр. Начович на френски език се съхраняват в същата а.е., л. 56–57. Макар, че текстовете са почти идентични и различията са само в оформянието им за по-голяма пълнота ги цитирам и тях изцяло:

„Копие на нотата, връчена от генерал Р. Петров, Председател на Съвета, Министър на външните работи и на вероизповеданията, на господин Н. Д. Начович, дипломатически представител на България в Цариград от 4/17 февруари 1904 г., под № 79.

Имам честта да Ви предам чрез настоящата нота правомощията, които са Ви предоставени от Негово Царско Височество княза, моят височайши владетел, и заверени от мен, които Ви упълномощават да започнете преговори с пълномощника или пълномощниците на Императорското отоманско правителство с цел да се сключат и подпишат спогодби, основаващи се на следните инструкции:

Княжеското правителство на България ще се ангажира:

1. Да вземе всички необходими мерки, целящи да се забрани организирането и работата на револю-

ционни комитети на територията му, да попречи на образуването и нахлуването на въоръжени чети, да преследва и наказва всички онези, които биха се оказали виновни за действия, способни да смутят реда и общественото спокойствие в пограничните области;
2. Да попречи, чрез ефикасни средства, на внасянето в съседните императорски провинции на каквито и да било експлозивни, отровни или вредни за здравето материали;
3. Да осигури законното функциониране на мюфтийствата съобразно инструкциите на Българската конституция, която узаконява свободата на мюсюлманското вероизповедание както и правото на религиозна автономия на мюсюлманите в България;
4. Да сключи с Императорското правителство военно споразумение.
Отоманското императорско правителство се ангажира от своя страна
1. Да приеме чистосърдечно и да приложи без ограничение реформите от Мюрцег;
2. Да предостави пълна амнистия на всички онези, които пряко или косвено са били замесени в последните въстанически движения;
3. Да се създадат за всички онези, които са намерили убежище на българска територия, необходимите условия да се завърнат отново по домовете си и да влязат във владение на имуществата си, да им се помогне, на тях и на българското население, което живее в провинциите на Европейска Турция и е понесло щети по време на размириците;
4. Да се отменят ограничителните мерки, приети в последно време, срещу учителите от българските училища в Турция и да се улесни по този начин отварянето на училищата както в миналото, а също така да се премахнат неблагоприятните за българското население мерки в смесените общини по отношение на местните черкви;
5. Да се отменят мерките, взети от няколко месеца от императорските митничари по отношение на стоките, идващи от България и да се приложат, без никакво ограничение в бъдеще, разпоредбите от действащото търговско споразумение;
6. Да се възстанови в Мустафа-Паша директното железопътно обслужване съобразно с четиристранната Конвенция.
Извън тези точки, които представляват основните клаузи на главното споразумение, за да се намесите между двете държави, желателно е да се постараете, Господин представител, да бъдат поставени на първо място и вписани в протоколи ad hoc следните разпоредби:
1. Да се определят точно условията за общинската автономия, предвидена от програмата от Мюрцег;
2. Да се признае пълното упражняване на правата на Българската екзархия в църковната и училищна сфера;
3. Българите да бъдат приети на равна нога с мюсюлманите на административни и юридически постове;
4. Да се забрани настаняването на войници по домовете;
5. Да не се използва вече заточаването като административна мярка;
Желателно е също така да настоявате да получите окончателно решение на изброените проблеми, от което са заинтересовани едновременно Империята и Княжеството и които чакат решението си от дълги години:
Въпросът с паспортите и този за пълномощията на отоманските и българските търговски служители; въпросите относно националността и набора на войници; – конвенцията за екстрадиция; – предаването на дезертьорите, на оръжията и муниците им; – окончателното определяне на границата и споразумението относно двустранното ѝ опазване; – отстъпването на фаровете и оттегляне на представителите на Международната санитарна служба; – съединяване на железопътната линия през Кюстендил–Куманово и през Дупница–Серес; споразумение за пощата и телеграфите.
Моля да приемете и т.н."

№ 54

Нота № 12 на Имперски отомански комисариат в София до МВРИ за появата на чети на ВМОРО в граничните села и насилствено събиране на пари.
София, 4/17 февруари 1904 г.

Нота

До Имперския комисариат достигна информацията, че в последно време стотици разбойници пристигат от Варна в Бургас и се разпръскват по съседните на границата села. Специални комисии изработват подписки или организират вечеринки в тяхна полза, докато други в Ямбол изтръгват парите дори на мюсюлманите. Някой си хаджи Иван Михайлов, от този последния град, е получил от Якубоглу Мехмед ага сумата от 40 франка и дори му е дал разписка. На другия ден, други разбойници му поискали 100 франка и, при отказа му, го заплашили. Същият метод е използван и спрямо други търговци, посетени ред по ред.

Фактът че разбойниците се установяват близо до границата с цел да направят нови опити за въстание, ще бъде причина те да бъдат отдалечени и да се попречи на по-нататъшното им събиране.

Също така е необходимо да се забрани споменатото задължително събиране на пари.
[Печат на „**Имперския отомански комисариат в София**“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 75. Оригинал на френски език. Ръкопис.

№ 55

Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с поздравления за именния му ден.
София, Двореца, 7 февруари 1904 г.

От сърце поздравлявам заслужилия държавен мъж и неострашим патриот с празника Свети Григорий Богослов[1]

Князът

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3605, л. 53. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

[1] Гр. Начович е направил следния коментар под текста на телеграмата: „Ничего! Много прилича на ирония, но не всекий има право да се пресмива.“

№ 56

Шифрована телеграма № 176 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за упълномощаването на Зеки Паша от султана да представлява турската страна на преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, Пера, 8 февруари 1904 г.

Препис изпратен Н. Ц. В. *Ив. Т. Ик.*

Таксин паша ми представи Зеки Паша[1] като императорски пълномощник по сключването съглашение. Султанът заповяда на император[ския] комисар да празнува с особен блясък 14 февруарий.

(подп.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 63. Оригинал. Ръкопис.

[1] Зеки Паша, главен командващ на турската артилерия, адютант на султана.

№ 57

Шифрована телеграма № 191 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за хода на преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.

Цариград, Пера, 11 февруари 1904 г.

Препис изпр[атен] Н. Ц. В. *Ик.*, 12. II.

От наставленията под № 79 прокарах членове I-ий, II-ий, III-ий, IV-ий, с малки изменения. От задълженията на Портата се приеха членовете I-ий, II-ий, III-ий, V-ий и VI-ий както и двете последни алинеи. Вместо член IV-ий Негово Блаженство предложи да се искат четири берати[1] за владици, и ако не се сполучи да се откаже от него, понеже тоя въпрос бил вече уреден. Тахсим Паша и Зеки отговориха категорически, че сега не е времето да се повдига въпроса на фермана. Моля отговорете ми по-скоро, ако одобрявате тоя резултат. Stop. Числото на арестованите и заточени македонци, според уверенията на Великия Везир възлизат на повече от 4000 хиляди.[2]

(подп.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 67. Оригинал. Ръкопис.

[1] (тур.) – султански указ за признаване известни права.

[2] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 378.

№ 58

Шифрована телеграма № 100 от ген. Р. Петров до Д Станчов за упълномощаването на Начович да води преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.

София, 11 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Начович, вследствие предложенията на турското правителство, получи инструкции да води преговори, за да се постигне едно съглашение върху следующите основи: да се даде обща амнистия на обвинените в участие на въстанието в Македония, да се осигури добросъвестно изпълнение на програмата в Мюрцщег, да се възстановят черковните и училищните права на българското население в Турция и да престанат произволните мерки против нашите поданици и търговия.

(подп.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 66. Копие. Ръкопис.

№ 59

Писмо № 102 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за необходимостта от поставянето на въпроса за църквите и училищата при българо-турските преговори.
София, 12 февруари 1904 г.

Г-н Начович, Пера.
Препис изпратен на Н. Ц. В.

На № 191. Смятаме, че уреждането въпроса за църквите и училищата е извънредно важен за бъдещето, понеже той е който най-много тревожи населението и дава повод за въстанията. Сегашният начин, по който е уреден е една временна мярка, която всякой ден може да бъде отменена и да се попадне наново в минало лятошното положение, при което председателите на българските черковни общини и учителите да бъдат изпозатворени и заточени. Ако обаче Негово Блаженство Екзарха мисли, че тоя въпрос трябва да се не разрешава и да не се вмества в съглашението, то най-малко трябва да се има обещанието на турското правителство, че сегашното уреждание ще остане в сила до ново съглашение с нас. Stop. Не забравяйте да се помене, че сключената конвенция има сила и за Одринския вилает особено за северната му и западната му части.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 68 и 69. Препис и чернова. Ръкопис.

№ 60

Шифрована телеграма № 195 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за хода на преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, 13 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Миролюбивата политика на българското правителство прави изрядно впечатление между посланиците; германският е станал извънредно любезен и обсипва с комплименти княза и министерството. По съглашението Негово Блаженство казва, че с турците е сигурно само това, което отстъпят тоз час и в сегашния случай треба да се задоволим с добиването част по-скоро амнистията и връщането [на] бежанците. Той намира, че подигането въпроса за Одринския вилает ще е едно безполезно протакание мъчението на заточените. Дългосрочните обещания не важат за турците, агентът е длъжен да стои в постоянна борба с Илдъза и Портата и да им изтръгва отстъпки при всеки нов случай. Това е правило в Цариград и ний няма да изменим това, което Великите сили не са сполучили да изменят за себе си. От два дена се боря за члена по реформите. Илдъзът хитрува и отказва да приеме ясно задължение. Обявих категорически на Зеки паша, че по тоя въпрос българското правителство е неотстъпчиво и предпочита да се откаже от съглашението. Моля за наставленията Ви.[1]

Начович

ЦДА, ф. 321 к, оп. 1, а.е. 1530 л. 54, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 70. Оригинал и препис. Ръкопис. Публ. от *В. Георгиев, Ст. Трифонов* в сб. „Македония и Тракия в Борба за свобода (Краят на XIX – началото XX век)". Нови документи, С., 1995, с. 241–242. В тази публикация датата е предадена грешно като 11 февруари 1904 г.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 408.

№ 61

Шифрована телеграма № 205 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за съгласието на султанът да се приеме в споразумението между България и Османската империя и член от Мюрцщегската реформа и за изпращането на Попов за София с готовия текст на споразумението.

Цариград, Пера, 13 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Към № 195. Сега и Зеки паша ми обяви, че Султанът приема и члена по Мюрцщегската реформа. Довечера заминава за София канцлера Попов с текста на съглашението прието ad referendum. Моля за по-бърз отговор.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 71. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 409.

№ 62

Нота № 135 от МВРИ, Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат, с която отхвърля нотата на комисариата.

София, 13/26 февруари 1904 г.

Нота

Сведенията достигнали до Имперския отомански комисариат и отразени в бележките от 17 и 18 февруари, под № 12 и 13, са лъжливи и клеветнически измислици.

Министерството на Външните Работи се очудва, че Имперският комисариат вярва на подобни рапорти, претендиращи че българските власти позволяват на разбойниците да се разхождат свободно в страната, дори устройват соарета в тяхна чест!

Подобни сведения не могат да бъдат взети на сериозно, Княжеското Министерство счита за свой дълг да информира Имперския комисариат, че за в бъдеще То ще се чувства длъжно да му Ги предава.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 72. Чернова от френски език. Ръкопис.

[1] Вж. док. 54. Върху нотата е поставена следната резолюция в ляво от текста: „В делото. *Г. В.*"

№ 63

Писмо от ген. Р. Петров до княз Фердинанд, с което изпраща получените готови за подпис проекти и протокол за турско-българското съглашение и мнението му по съглашението.

София, 14 февруари 1904 г.

Господарю,

Бързам да изпратя на Ваше Царско Височество едва що получените от г. Начевича писмо и проекти за съглашение с турското правителство и за окончателен протокол към това съглашение.

От съдържанието на проектите и на писмото Ваше Царско Височество ще забележи, че нашите предложения са приети, с изключение на два важни пунктове: 1. Въпроса за църквите и училищата; и 2. Съглашението не се докосва до реформите в Одринский вилает.

Ако първия недостатък на съглашението би могъл още да се пренебрегне, то втория аз смятам за твърде съществен и мисля, че ще е добре съглашението да се подпише само като, или в art. 5, думите „pour les trois vilayets" се изхвърлят, или пък в окончателния протокол да бъде поменато, че ще бъде в бъдещето, направено що годе за подобрение участта на българското население в тоя виляет.

Съм Господарю на Ваше Царско Височество най-покорен и предан слуга

Р. Петров.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 559, л. 3. Оригинал. Ръкопис.

№ 64

Предварителен текст на българо-турското споразумение и протокола към него.
[Цариград, февруари 1904 г.]

Споразумение
Между Турската империя и Княжество България

Днес, [...] февруари 1904, Негово Превъзходителство Зеки Паша, главен командващ на артилерията, адютант на Негово Императорско Величество султанът и т. н. и т. н., от една страна и господин Г. Д. Начович, дипломатически представител на България – от друга, надлежно упълномощени от съответните владетели, събрали се, за да обсъдят начините за постигане на споразумение между Турция и България, се договориха за следното:

Член 1. – Княжеското правителство на България се ангажира да вземе всички необходими мерки, целящи да се забрани на територията му организирането и работата на революционни комитети, да попречи на образуването и нахлуването на въоръжени чети, да преследва и накаже всички онези, които биха се оказали виновни за действия, смущаващи обществения ред и спокойствие в граничните области на Империята;

Член 2. – Да попречи на внасянето в съседните имперски провинции на какъвто и да било експлозивен, отровен или вреден за общественото здраве материал;

Член 3. – Да подсигури законното функциониране на мюфтийствата съобразно с препоръките на Българската конституция, която узаконява свободата на мюсюлманското вероизповедание както и правото на религиозна автономия на мюсюлманите в България.

Да информира правителството на Негово Императорско Величество всеки път, когато има промяна на ръководителя на мюфтийството в София;

Член 4. – Да сключи с Императорското отоманско правителство военна спогодба, имаща за цел да защити независимостта на двете страни срещу всякаква външна агресия.

От своя страна, Императорското отоманско правителство, движено от най-благородната загриженост на Негово Величество султана за щастието на поданиците му без разлика на раса и религия, се ангажира:

Член 5. – Да приложи реформите, приети в Мюрцщег за трите вилаета в Европейска Турция и предложени на Високата порта от правителствата на Русия и Австро-Унгария на [...] 1903;

Член 6. – Да даде пълна амнистия на всички, които до този момент са били пряко или косвено замесени във въстанически движения, арестувани като заподозрени или съдени и осъдени за каквито и да било политически закононарушения или престъпления. Заточените в Азия, Африка или другаде ще бъдат пуснати незабавно на свобода и репатрирани за сметка на държавата в най-кратък срок.

Не подлежат на амнистия тези, които са използвали динамит за взривяване на мостовете и Ж. П. транспорта и които са били съдени и осъдени;

Член 7. – Да се създадат за всички онези, които са намерили убежище на българска територия, необходимите благоприятни условия да се завърнат отново в семействата си и да влязат във владение на имуществата си, да им се помогне, на тях и на българското население, което живее в провинциите на европейската част на Турция и е понесло щети по време на размириците.

Член 8. – Да се премахнат унизителните мерки, които от няколко месеца са предприели имперските митници по отношение на стоките, идващи от България и в бъдеще да се приложат действащите разпоредби от предишното търговското споразумение;

Член 9. – Да не се пречи на свободното движение на влаковете и да се улеснят българските поданици, снабдени с редовни документи и пътуващи по работа, в свободното им движение из Отоманската империя.

Член 10. – Да се приемат българи на административни и юридически длъжности в Империята.

Протокол
съставляващ неразделна част от Спогодбата, сключена днес между Високата порта и Княжество България

Договорено е, по общо съгласие, в срок от два месеца след датата на ратифициране на настоящото споразумение, смесена комисия, чиято задача ще бъде да подготви и представи проект за решаване на различните въпроси, висящи от дълги години между Империята и Княжеството и по-специално: въпроса за взаимното опазване на границата, въпроса за Пощата, Телеграфа, Паспортите, въпроса за екстрадицията на криминалните престъпници, за предаването на дезертьорите, на тяхното оръжие и боеприпаси, въпроса за националностите, за набора на войници, за правомощията на отоманските и българските търговски служители, въпроса за фаровете и представителите на Международната санитарна служба, за свързването на железопътните линии и т.н.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 58–59. Копие на френски език. Машинопис.

№ 65

Шифрована телеграма № 106 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за връчването на княз Фердинанд готовия текст на споразумението между България и Османската империя.

София, 15 февруари 1904 г.

Снощи Попов предаде документите, които с доклад изпратих на Н. Ц. В. Княза в Ситняково.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 73. Копие. Ръкопис.

№ 66

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за впечатлението, което прави сред чуждите дипломати в Цариград Българо-турското съглашение.
Цариград, 15 февруари 1904 г.

Многоуважаемий Господин Добрович,

По случай вчерашния празник на Господаря[1] дохаждаха в Агентството да поднесат поздравленията си: Н[егово] Блаженство, г-н Зиновиев, г-н Маршал герм[анският] посланик, г-н О'Конор, както и испанския и холандския представители. Дохожда и г-н Боист, френския charge d'Affair и шведския, г-н Martin. Дохаждаха и много лица от персонала на германското, руското, английското и френското посолства.

Нашето съглашение с Турция прави тука най-доброто впечатление; не само посланиците и министрите са изменили чувствата си към България, но и в самото население, в нисшите чиновници се забелязва едно ново настроение към нас. Аз ще гледам да използувам тоя обрат в тукашните кръгове, за да откопча колкото помного работи, отстъпки за нашите черкви, училища, бежанци, владици и проч. е възможно. Много обаче треперям да не би от София да духне някоя фартуна, която да разбърка всичко.[2] Ах, колко мъчнотии ми прави моя шеф! Онзи ден, в петък, пак трябваше да лъжа пред Тахсин и Зеки, за да изгладя ужасното впечатление, което едно от последните негови слова в събранието беше произвело в Илдъза и на Портата и твоето беше стигнало до ушите им именно на тоя ден.

В надежда, че сте живо-здраво, моля ви да приемете уверението на моето високо почитание.

Г. Начович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 4–5. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Става дума за празнуването на рождения ден на княз Фердинанд – 14 февруари.

[2] Върху плика на писмото княз Фердинанд е написал следната резолюция: „И Аз много се буя от фартуната която е развалила толкова добри работи."

№ 67

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за голямото уважение към празника на княз Фердинанд в Българското агентство в Цариград, включително и от германския посланик и настояването на Начович да му бъде назначен за първи секретар Владигеров.
Цариград, 15 февруари 1904 г.

Многоуважаемий Господин Добрович.

Преди малко ви писах за посещенията, които се правиха вчера на Агентството по случай празника на Господаря. **Хамамджиев** ми каза, че тая година за първи път се правела тая чест на България в Цариград, че сега за първи път германския посланик стъпва в нашето Агентство. Тоя обрат на германската политика, който се засвидетелствува чрез декорирването на Н[егово] Ц[арско] Височество Престолонаследника и който е едно отказване от Бисмарковата[1] злоба към България, не може освен да радва всяко бълг[арско] сърце. Един приятел повече, един неприятел по-малко = полза!

Всичкият свят знае, че г-н Хамамджиев се назначава за търговски агент в Одрин, само той няма никакво известие. Аз се радвам за това негово повишение, но в същото време ми е неприятно, че го изгубвам, особено, че не зная кой ще го замести. Той е не само добър човек и добър работник, но и добър френец, понеже пише добре френски. Боя се, че ще ми изпратят някой новоопечен дипломат с голяма диплома, с големи претенции и с малко ум и който ще омъчни положението ми. За това прибягвам към вас и към Н[егово] Ц[арско] високочество. Аз не смея да пиша на Петрова, който е едно оранжерийно цвете, едно деликатно цвете, което трябва добре да се менажира.

Мен ще е много приятно ако ми назначат за първ секретар д-ра Владигерова, когото познавам от години и **табята** на когото е сносен. За досетливостта му, за опитността му да не говоря нищо. Но Петров е сърдит, страшно сърдит на Владигерова по една работа, в която Петров и Минцес[2] са едничките виновници. Виновници в това, че го предизвикаха по Дико Йовевата[3] работа и го принудиха да се защити по един необмислен начин. Но тоя момент всички бяха загубили главите си и всички направиха грешки; аз бях от страна и виждах как всички се бяха оплашили и се браниха с много малко изкуство. С това искам да кажа, че г. Петров не би трябвало да държи карес на Владигерова за една забравена работа, а да ми го проводи за първи секретар. Тогава второ не ще ми тряба, нито предвиденото аташе. Оставам на вас да наредите тая работа, както сам Владигеров ми пише.[4]

В очакване на добри новини, оставам преданий вам

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 7–8. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Княз Ото Леополд фон Бисмарк (1815–1898), пруски държавник и военачалник, министър-председател и министър на външните работи, обединител на Германия, райхсканцлер (1871–1890). Прословуто е неговото неприязнено отношение към България.

[2] Борис Минцес, руски народник, емигрант в България, преподавател в софийския университет, публицист, идеен противник на БРСДП (т. с.), самоубил се през 1904 г. във Виена.

[3] Д-р Дико Йовев (1867–1902), публицист.

[4] Писмото е парафирано с инициала на княз Фердинанд на първата страница.

№ 68

Рапорт № 159 от Атанас Шопов, княжески търговски агент в Солун до ген. Р. Петров за предложението на цивилните агенти пред Хилми паша да се даде обща амнистия за емигрантите.

Солун, 15 февруари 1904 г.

До Господина Р. Петрова, министър-председател и министър на външните работи и на изповеданията.
В София.

Господине Министре,

Имам чест да ви съобщя, че според сведенията ми, цивилните агенти преди три-четири дена били предложили на Хилми Паша да възобнови в Цариград просбата си за една обща амнистия, или в противен случай, те щели да излязат с предложение за изпълнението шестия член от последните реформи на двойцата императори, относително съставлението на смесена комисия, която с участието на самите цивилни агенти, да разгледа изново всичките политически процеси и въпроса за повръщание емигрантите. Хилми Паша телеграфирал в Цариград и бил получил отговор, че тоя въпрос бил уреден.[1]

Приемете, Господине Министре, уверението в най-отличното ми към Вас уважение.

Княжески търг[овски] агент: *А. Шопов.*[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 74. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 17 февруари 1904 г. и е заведен в Тайната архива под № 438. Върху него има следните резолюции: „Препис за сведение изпратен в Цариград." и „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд.

[2] Атанас Шопов(1855 1922), книжовник и дипломат, секретар на Българската екзархия, търговски агент в Солун (1897 1908), а от 1908 до 1913 г. генерален консул в Солун.

№ 69

Шифрована телеграма № 108 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за несъгласието на българското правителство с изключването на Одринско от проекта за съглашение и по въпроса за отпадането на църковно–училищния въпрос от преговорите.

София, 17 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Негово Царско Височество.

Във всичките си постъпки пред турското правителство и Великите сили, касателно българите в турско, българското правителство не е правило различие между Македония и Одринско и ако сега при сключването на едно съглашение с Турция за интересите на това население, игнорирането на одринските българи, би значило и пред българското обществено мнение и пред Европа, настоящето правителство да измени на българската политика и да се бламира. А подобно нещо става защото съглашението предвижда прилагането на Мюрцщегските реформи само в трите Европейски вилаети без Одринския. От друга страна строгите мерки, които българ[ското] правителство се задължава да взема против революционните комитети, чети и агитации, ако относително Македония се оправдават чрез прилагането Мюрцщегските реформи там, с какво могат се оправда същите строги мерки спрямо Одринско, когато в тоя вилает вилненията и злодеянията на турското население и власти спрямо българите не се спират чрез нищо и никакво подобрение участта на тамошния българин не се предвижда? Не трябва да се забравя, че с настоящето съглашение, чрез което не се урегулирва даже църковно–училищния въпрос, турците не отстъпват нищо на България, което да не са отстъпили вече на В[еликите] сили или което да не очакват да им бъде изтръгнато против волята им. А според донесенията на дипломатическите ни агенти, напоследък италиянското, английското и французкото правителства се обръщали да се застъпят силно за одринското християнско население и да искат въвъждението на реформи и там. Ето защо колкото горещо и да бяхме желали да се съгласим с Турция да изравним недоразуменията си, да престанат недоверията, да се даде по-скоро амнистия и помощ на нещастните преследвани българи и като приемаме по съвета на Негово Блаженство Екзарха да не задяваме засега църковно–училищния въпрос ний смятаме, че проекта на редакция за съглашението с Турция и протокол финал изпратени за одобрение по канцлера на Българ[ското] агентство в Цариград Г. Попов е вреден за българските интереси, а следователно и неприемлив докато било в самото съглашение, било в протокол финал не бъде упоменато, че реформи ще бъдат въведени и в Одринския вилает и участта на тамошното българско население по-

добрена, та ако ще би това да бъде предоставено на личната милост и благоволение на султана или пак в чл. 5 от „Entente" да се изхвърлят думите „les trois vilaets". Моля да ми дадете мнението си най-скоро по тоя въпрос, за да можем да вземем едно окончателно решение.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 77–78. Копие. Ръкопис.

№ 70

Рапорт № 238 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за разговора му в австрийското министерство на външните работи за одринските бежанци и за прилагане на реформите и в Одринско.

Виена, 17 февруари 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

На № 78. Понеже миналата сряда граф Голуховски няма прием аз бях принуден да се отнеса до г-на de Merey, по въпросът на бежанците от Одринския вилает, като му предадох и един препис от обявлението в турските вестници за начинът и условията на възвръщанието на речените бежанци в Турско. Г-н de Merey ми каза, че ще докладва на графа Голуховски за моята постъпка със забележката обаче, че понеже се касае за работа относително Одринския вилает, който е изключен от районът на реформаторското дело едва ли може да се очаква щото Великите сили да искат да се намесят в един чисто вътрешен въпрос, който досега направо турската администрация. Възползувах се от случая да обясня обстоятелствата на г-н de Merey, че Одринският вилает има тесни връзки с Македонския въпрос и че умиротворението само на Македония без Одринската област ще бъде работа недовършена, наполовина тъй да се каже, която няма да се окаже целесъобразна, защото се ще остане по тоя начин една отворена врата за смутове, въстания и кланета. Констатирах обаче от забележките и възраженията на събеседника ми, че решенията на Мюрцщег категорически и повелително изключват Одринския вилает от реформаторското дело на Силите, от което останах под впечатлението, че и дума даже не може да става сега за повдигането на тоя въпрос. Това заключение впрочем не е ново нито за мене нито за Вас, Господине Министре, тъй като известни са висшите политически съображения от международен характер, които са отклонили Одринско от районът на Македонските реформи...

Колкото се касае обаче до строгостта на условията за възвръщанието на одринските бежанци в Турско и краткия срок, който им се дава за това, г-н de Merey ми съобщи вчера, че те направили впечатление на графа Голуховски още повече като се потвърдили и от един рапорт на австро – унгарския консул в Одрин, който от своя страна обяснил на правителството си, че установените условия на турското правителство били действително мъчно приложими и в голям ущърб на злочестите бежанци. Впоследствие граф Голуховски бил писал в Цариград на посланика да съветва турското правителство щото речените условия да се видоизменят в по-лека и попрактическа смисъл, като се продължи същевременно и срокът за възвръщанието на бежанците.[1]

Приемете Господине Министре, уверение в дълбокото ми уважение:

И. С. Гешев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 79–80. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 19 февруари 1904 г. и е заведен под № 450 в Тайната архива. На първата страница има резолюция: „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд със син молив.

№ 71

Шифрована телеграма № 225 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за проблемите които биха възникнали в отношенията между България и Османската империя ако не се приеме от българската страна подготовения текст на споразумението.

Цариград, 18 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

На № 108. Последствието от отхвърлянието съглашението ще е мобилизацията от двете страни и днешний страх в Европа от компликация, ний ще си навлечем проклятия на цял свят. Мисля напротив, че е наш дълг да спечелим доверието и почитта на европейските народи чрез нашата умереност в сегашно време. Членовете: 6-ий, 7-ий, 8-ий, 9-ий и 10-ий от съглашението се отнасят и до населението от Одринский вилает; района на Мюрцщегските реформи, обаче като [...] ограничен не споменува в член 5-ий 3-те вилаети, няма да разшири тоя район. След ратификацията на съглашението, Н. Ц. В. може да отправи до султана писмо, в което да препоръча одринското население на Неговата мъдрост, а още по-добре ще е Н. Ц. В. да доде с няколко министри в Цариград и да откопчи някои отстъпки от султана. Аз съм в сношение с всичките посланици и виждам, че всички са предоволни от нашето сближение с Турция; нито един не ми е казал, че неговото правителство щяло да издействува въвеждането реформите в Одринския вилает. Впрочем съглашението не спира, нито тях, нито нас да действуваме в полза на тия реформи. По мое мнение, за сега само въвеждането на Стамболовите добри отношения ще подействуват благотворно за българский елемент в Турция.

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 84. Оригинал. Ръкопис.

№ 72

Шифрована телеграма № 226 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за възможността да се приложат реформите от споразумението и в Одринския вилает.

Цариград, 18 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Допълнение (на) № 225. Сондирах от далеч руския и германския посланици, по реформите в Одринския вилает; и двамата отговориха, че Силите разчитат да се въведат реформите постепенно и в Одринския вилает, (и) за това Хилми Паша е Инспектор на Одринския вилает; че е немислимо два съседни вилаети да се управляват различно. Днес не намерих Зеки Паша; ще гледам да го намеря утре и да му изложа и Вашите бележки.

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 85. Оригинал. Ръкопис.

№ 73

Нота № 13 от Имперски отомански комисариат в София до МВРИ за получена информация с настояване да се проследяват дейците на ВМОРО, намиращи се на територията на княжеството.

София, [6]/18 февруари 1904 г.[1]

Нота,

До Имперския Комисариат достигна информацията, че 155 престъпници са се събирали през цялата зима в Филипополи, в една къща на Хисар Капу, и че неотдавна 20 от тях са се върнали в Ямбол, 40 в Ески-Заара, 60 са се отправили към София а двайсетина към Мустафа Паша. 15 които са останали тук са били арестувани от местните власти.

Съобщавайки този факт на Княжеското министерство, Имперският Комисариат Го моли да благоволи да нареди да се следят действията на горепосочените лица, чиято цел ще бъде да предизвикат размирици в пограничните вилаети.

[Печат: Имперски отомански комисариат в България]

ЦДА, ф. 176 к, оп.1, а.е. 1836, л. 80. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Нотата има оригинална датировка по нов стил 18 февруари 1904 г.

№ 74

Шифрована телеграма № 230 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за декларацията на султана, че съглашението ще се приложи не само в Македония, но и в Одринския вилает.

Цариград, Пера, 19 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

В допълнение на № 226. Зеки Паша ми отговори, че каквото да е предложение за изменение съглашението, ще възбуди подозрения и ще проточи преговорите още няколко месеци може би без резултат, но ако се задоволявам с декларацията на султана, че реформите ще се въведат във всичките вилаети, включително и Одринския, той ще препоръча такава отстъпка. Министерският съвет бил вече препоръчал на султана въвеждането македонските реформи в цялата империя и въпроса се разисква в Държавний съвет; говорих и на Тахсин Паша; ми (отговори), че ще докладва на султана; във всеки случай какъвто излезе резултата от тия постъпки, мисля, пред вид сериозното положение, не трябва да се допуска отхвърлянието на съглашението.

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 86. Оригинал. Ръкопис.

№ 75

Шифрована телеграма № 132 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за възможността и Одринския вилает да бъде включен в споразумението.

Цариград, Пера, 20 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Приближено до султана лице ми съобщи конфиденциално, че ако обявим на Тахсин Паша, че по Ваша заповед ще подпиша съглашението под условие, че султанът ще ми обяви, че ще въведе македонските реформи и в Одрински вилает, султанът ще се съгласи да ми направи такава декларация; чакам решението Ви. Секрет ли е чл. 4-ий от съглашението?

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 87. Оригинал. Ръкопис.

№ 76

Шифрована телеграма № 238 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за възникнали недоразумения между Високата порта и Жандармерийската комисия и предложение от турска страна чл. 4 от споразумението да остане секретен.

Цариград, Пера, 20 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Допълнение на № 224. Портата възрази на неделешния меморандум, че не приема числото, нито атрибутите на чуждестранните офицери; утре руский и австрийский посланици ще обявят на В[еликия] Везир че Силите искат от Портата да приеме изцяло меморандума на Жандармерийската комисия. Илдъза настоява да остане секрет член четвъртий от съглашението.

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 88. Оригинал. Ръкопис.

№ 77

Вербална нота № 116 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София за пречките, които се създават на завръщащите се бежанци в Османската империя от турските власти.

София, 20 февруари/4 март 1904 г.

Копие на вербална нота адресирана от Княжеското Министерство на Външните Работи до Имперския отомански комисариат в София, с дата от 20 февруари/4 март 1904 г. под № 116.

С вербална нота от 17 декември № 4643/260, Имперският отомански комисариат информира Министерството на Външните Работи, че някои „лица", родом от провинциите на Империята, са се оплакали на Мисията за това, че българските власти са възпрепятствали заминаването им за родината, под предлог, че не са се снабдили с редовни паспорти. Молейки Княжеското министерство да даде необходимите заповеди на компетентните власти, така че „лицата, които са били оставени да влязат в България без паспорти, да не се задължават да се снабдяват с такива когато я напускат", Имперският комисариат подкрепя постъпката си с обявяването на следната извънредна мярка на благосклонност: „с цел да улесни завръщането на тези лица по родните им домове, Имперското правителство ги освобождава от формалността с паспортите в случаите, където те ще се представят на отоманските гранични пунктове, указани за тази цел".

В отговор на това съобщение, Министерството на външните работи се смята за длъжно да отбележи пред Имперския отомански комисариат, че според правилника на полицията никой не може да влезе в България, без да е снабден с редовен паспорт, но, че и подобна заповед не е могла да бъде приложена спрямо тези, на брой повече от двадесет хиляди, които са избягали на българска територия, вследствие на събитията, случили се през последната година в съседните вилаети.

Ако „лицата", за които става въпрос в споменатата нота, принадлежат към категорията на „бежанците", както може да се предполага – въпреки че Имперския комисариат избягва да ги назове точно, – Мисията не бива да забравя при какви обстоятелства българските власти са ги оставили да влязат в България и при какви условия Княжеското провителство се опита, напразно, да осигури завръщането им.

Въпреки неуспеха на неговите постъпки пред Имперското правителство, целящи да издействат завръщането на всички тези бежанци, Българското правителство успя обаче да даде на властите си точни инструкции за подпомагане на тези, които ще пожелаят групово или поединично да се върнат в родните си домове.

Според докладите предадени на Министерството на Вътрешните Работи, българските власти на границата не само че не създават никакви трудности на бежанците, които желаят да се върнат в Турция, но също така неколкократно препоръчаха на тези, които имат опасения и проявяват недоверие да се обърнат директно към Имперския комисариат или към Отоманската търговска агенция, с цел да получат гаранции за завръщането си. И, в действителност, някои са подали молби до отоманските агенти в Пловдив и Бургас. Какъв обаче е резултатът от тези молби? Княжеското правителство има сигурна информация за следните случаи:

Повечето бежанци, вярвайки на уверенията, които им дават отоманските агенти, че ще бъдат приети с благосклонност на отоманската граница и настанени по родните си места с внимание и на разноски на имперските власти, са тръгнали за Турция през граничните постове, определени в редовните им паспорти и с писма с лични препоръки. А, ето проблемът, с който са се сблъскали на отоманска територия: някои са били върнати обратно; други е трябвало да се обърнат към народната милостиня, за да посрещнат не само собствените си разходи за транспорт и прехрана, но също така и тези на жандармите назначени да ги охраняват; някои даже са прекарали няколко дни в затвор по време на пътуването! Имперският комисариат ще благоволи да се съгласи, че подобни методи изобщо не съответстват с изключителната мярка на благосклонност, издадена с цел да улесни завръщането на бежанците като цяло и даже на тези, които са подали молби за посредничеството на отоманските агенти в България. Когато, едно подобно отношение на отоманските власти е предназначено към бежанците снабдени с редовни паспорти и специални писма, издадени от отоманските агенти, Министерството на Външните Работи си позволява да се съмнява, че други бежанци биха се подложили на риск да се възползват от мярката, която ги освобождава от формалността с паспортите: едно разпореждане от подобен род не е в полза за тяхното завръщане, при съществуващите условия, които са много добре познати на Имперския комисариат. Във всеки случай е ясно, че нито върху Българското правителство, нито върху неговите власти пада отговорността за това, че нещастните бежанци не са върнати по родните си места до днес.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 91–92, а.е. 2024, л. 141–142. Копие на френски език. Машинопис.

№ 78

Съобщение на вестник „Политише кореспонденц", бр. 8554 с опровержение от Османското посолство във Виена на получената информация за потърсена от турска страна помощ от България за прилагане на реформите в трите вилаета и за български терор над гърците, които отказвали да се приобщят към Българската екзархия.

Виена, 20 февруари/4 март 1904 г.

Македония

Имперското отоманско посолство във Виена ни изпрати следното служебно съобщение: „Напоследък се е разпространил слухът, че председателят на Министерския съвет в България е заявил в кулоарите на Събранието, че Имперското правителство е потърсило подкрепата и съдействието на Княжеството, с цел да внедри мерките, постановени за преустройството на трите вилаета на Румелия. Тази новина, опровергана впрочем официално от Българското агентство в Константинопол, е абсолютно лишена от всякакво основание и е публикувана само с цел да повлияе на намеренията на Имперското правителство, чиито усилия са насочени към привеждането в изпълнение на предвидените реформи.

Противоположно на обясненията дадени от българските кръгове за последните престъпления, извършени от „комитатджии" срещу гърци от европейските провинции на Отоманската империя, изклани с неописуема жестокост, официалните сведения категорично изясняват, че това са почтени гърци, а не т. нар. българи ренегати или предатели на делата на комитетите на Имперското правителство. Двама почтени граждани на вилаетите от селата Обзрине и Просик (каза Монастир) са били бити отново, защото са отказали да влязат в лоното на Екзархията."

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 111. Печатно на немски език и препис на френски език. Ръкопис.

№ 79

Шифрована телеграма № 118 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за приетото турско предложение чл. 4 от споразумението да остане секретен.

София, 21 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

На № 238. И българското правителство иска да остане секрет член 4-ий от съглашението.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 93. Копие. Ръкопис.

№ 80

Шифрована телеграма № 120 от ген. Р. Петров до дипломатическите представители във Виена, Петербург, Париж, Рим и Лондон за получена информация от Гр. Начович за натиска, който ще упражнят Великите сили над турското правителство за приемане на изработения от Жандармерийската комисия меморандум.

София, 21 февруари 1904 г.

Начович съобщава: Портата възрази на неделешния меморандум, че не приема числото, нито атрибутите на чуждестранните офицери, утре руский и австрийския посланици ще обявят на В[еликия] везир, че Силите искат от Портата да приеме изцяло меморандума на Жандармерийската комисия.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 94. Копие. Ръкопис.

№ 81

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за водените от него преговори в Цариград за постигане на съглашението и ролята на ген. Р. Петров за забавянето подписването му.

Цариград, 21 февруари 1904 г.

Многоуважаемий Господине Добрович,

Днес е събота. По всяка вероятност идущата събота аз ще съм вече избягал от Българското агентство. Търпение вече не остана.

По какви съображения Петров осуетява всяко сближение с Турция? Война ли иска? Тогава споразумял ли се е с Румъния и Сърбия? Знае ли какво поведение те ще държат в тая евентуалност? – сигур съм, че не. Готова ли е войската ни за една сериозна война? Зная, че Петров още миналата (1903) година проповядваше, че в 15 дена ще е в Цариград, но сам военния министър[1], като бях последньо в София, ми каза, че тая войска – въпреки всичките последни покупки в последньо време – едва ще е готова да води война през 1905 година и че за това съм трябал да печеля време. Няма съмнение, че в тоя случай Савов е прав, а Петров си остава едно просто цапало.

Не подигам въпроса за целта на тая война, за нейния опортюнитет особено в едно време когато цяла Европа с ужас гледа на едно разширочение Руско-японската война.

Аз избягах от Иванчовия[2] кабинет, защото се убедих, че го съставляваха хора легки, опасни, готови за едно повреждане на стомах, да хвърлят отечеството в огън; и сега също съм длъжен да престана да служа на Министерство, още по-опасно, или по-вярно, на един шеф, който не знае какво иска.

Миналия месец след като наредих **всичко**, което **беше поискал**, за да се подкачат преговорите за съглашението, той престана да ми пише, да отговаря на телеграмите ми и трябаше намесата на Н. Ц. Височество и моето повикване в София, за да се тури отново в движение биволската кола. Дадоха ми писмени инструкции, додох тука, прокарах почти **всичко важно**, прокарах работи, на които никой не вярваше – задължението на Портата пред васалното княжество да приложи Мюрцщегските реформи – и щом доде минутата за подписване споразумението, Петров излиза с нови претенции. Ако да не знаях, че е една шикана, щях да кажа, че Гяурун акъля я качаркан я бисмен не гелир.[3] Петров ми отговаря, че не съм изпуснал нещо важно от наставленията му, а намира, че съглашението било неприемливо, вредително,

защото не съдържало задължението на Портата да прокара реформите и в Одринско. Той иска да се подобряла участта на българите в тоя вилает, като се предостави това после на **личната** милост и благоволение на султана.

Веднаж съглашението изработено и внесено в Мин[истерския] съвет неудобно беше да се подигат нови въпроси, особено, че турците са горделиви и подозрителни. Аз обаче го направих. Тичах няколко пъти при Зеки Паша, при Селим Паша, при Таксим Паша и проч. и добих обещанието, че при подписването на документа султана ще ми обяви, че македонските реформи ще се вкарат и в Одринско и във всичките европейски вилаети. Това обаче беше достатъчно да се накара моя шеф да млъкне още веднъж. Стана как му изпращам четири телеграми по въпроса, и досега не съм получил никакво **signe de vie**[4] от него. Старата маневра, следователно се подновява. Но моето търпение е вече изчерпано и аз съм твърдо решен да бягам. Последиците от Петровите планове са много съдбоносни за Княз и България, за да кабиля да им служа повече за оръдие. Аз страдам душевно и даже телесно от това поведение на моя шеф и съм непоколебимо решен да престана да нося отговорността за това поведение. Ако в два-три дена не получа заповед да подпиша съглашението ще предам Агентството на Хамамджиева и ще се върна в София. Зная, че скандала е голям, но ако ме провокират, аз ще изляза да се оправдая. Нека види света, че нито аз, нито народа е виновен за недоверието, което доскоро възбуждаше България и че виновните за това недоверие и само неколцина невменяеми личности, министрите.

Още от как се реших да приема Цариградското агентство живея в това тревожно състояние, понеже си знаех стоката и предвиждах последиците. Затова и съм се трудил по дълг и без радост. Ако бях имал други човек за шеф какви хубави работи още бих могъл да издействувам! Аз взимам на себе си да добия отваряването на Българското агентство в Берлин, да накарам някои посланици да покровителствуват връщането бежанците в селата им и проч. и проч. Но не смея нищо да предприема, защото зная как ще се приеме в София. И това положение се създава и поддържа изкуствено, за хатъра на един капризиозен, несериозен човек, който без благоволението на Господаря, не би се издигнал нито колкото Радославова! Голям грях!

Вам преданний

Г. Д. Начович.[5]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 9–12. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Ген. Михаил Савов (1857–1928), военен министър в правителствата на Ст. Стамболов (1891–1894), д-р Ст. Данев (1903), ген. Р. Петров (1903–1906), Д. Петков (1906–1907), д-р Д. Станчов (1907) и д-р П. Гудев (1907–1908), пълномощен министър във Франция (1920–1922) и в Белгия (1922–1923). През Балканските войни (1912–1913) е помощник-главнокомандващ. Обвиняван като виновник за започването на военните действия срещу съюзниците през юни 1913 г.

[2] Тодор Иванчов, политически и държавен деец, директор на Кюстендилското педагогическо училище, директор на Статистическото бюро, един от основателите на Софийския университет, министър на народното просвещение в правителствата на П. Каравелов (1886), на д-р В. Радославов (1886–1887), на Д. Греков (1899), министър-председател (1899–1900, 1900–1901).

[3] (тур. поговорка) – На гяурина акъла дохожда или когато бяга, или когато ходи по голяма нужда.

[4] (фр. ез.) – знак.

[5] Върху плика на писмото има следните бележки на френски език: Първата бележка е на Стр. Добрович – „Писмо на Начович. Току що го получих." Втората бележка е на княз Фердинанд – „Да се прочете от Г-н Петров – тук приложен е моят телеграфически отговор." Отговорът на княз Фердинанд, вероятно изпратен до Стр. Добрович е в същата а.е., л. 31–32. Той е изключително нечетлив и е писан на френски, немски и български език. Това, което може да се прочете от него гласи: „От отговорите на

Начович виждам, че той е вече отчаян от Фортуната и аз споделям до известна степен неговите чувства! Изгубва се най-скъпо време в нескончаемите разисквания за нищо и никакво: оставете Одринско и освободете 4000 хиляди затворници в Западна Македония. Най-хубавото би било, да телеграф[ирате] на Начовича от мое име, дали той мисли, че може да се oblenira и разширението за Одринско? и че Аз се опасявам да нося отговорността пред българския народ с така лекомисленото жертвуване на една значителна част на българското племе. [...]Касателно за Ризов, не мислех да чета неговите [...] защото силите ми липсват. Ще се старая да работя днес след отпътуването на Граецер и Пишон.
Бъдете така добър да помолите генерал Андреев за мнението му за д-р Флори. Пишон казва, че това е генералът, който би могъл да бъде най-безпристрастен; наричат го още хитряга.
Надявам се, че сте получили моето писмо от тази нощ, в което личи, че съм болен от яд. Вие не споменахте ни дума в писмото си от тази сутрин за православната неделя и моите бележки, вие прочетохте ли ги? Ще ви бъда много признателен, ще си дам малко време да се отбия в двореца защото нещастния Увров не ми пише никога. Дали той мисли, че може да се получи..."
Запазена е и следната бележка на княз Фердинанд до Стр. Добрович от 1 март 1904 г., 1 часа сутринта, в която между другото се казва: „Всички бежанци изказват със сила своето горещо желание да се завърнат в домовете си. Кажете това на правителството, което, изглежда, е твърдяло противното. Аз прочетох и препрочетох (I'ai relu et rebu) злополучно (la malheureuse) съглашение Начович. Аз трябва да ви кажа, че не споделям възгледите на г-н Петров по въпроса за Одринско. Трябва да се вземе сигурното и да не бълнува по многото – съмнителното. Депешата на Начович и екзарха по този въпрос е идентична с моите мнения. Трябва да се възхвалява това, което Начович съумя да изтръгне от турците – което според мене е огромно. Ако има една скръбна точка, това е изключването на нещастните динамитари от общата амнистия... Аз съм на мнение да се даде на Начович нареждане да подпише проекта за съглашение и а la час по-скоро." Вж. ЦДА, ф. 3, оп. 8, а.е. 588, л. 20.

№ 82

Рапорт № 278 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за появили се слухове от Османското посолство във Виена по повод на преговорите за Българо-турското споразумение.

Виена, 21 февруари/5 март 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Пред вид слуховете за едно споразумение между нас и Турция, за което, на основание частни новини от Цариград, са писали напоследък европейските вестници, не може мисля, господине Министре, да се остави без внимание тенденциозното и с горните слухове не хармонирующе съобщение, което тукашното турско посолство е изпратило на в. „Politische Correspondenz" и което е поместено в бр. 8554 на поменатия вестник от вчера, 4 марта н. ст. Тук приложено имам чест да ви изпратя това съобщение в немско и французко издание с молба да благоволите и ми дадете наставления относително изказаните в горнето съобщение инсинуации и обвинения.[1]

Приемете, господине Министре, уверение в дълбокото ми уважение:

И. С. Гешев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 95–96. Оригинал. Ръкопис.

[1] Вж. док. 108. Рапортът е получен на 23 февруари 1904 г. в МВРИ и е заведен под № 490 в Тайната архива. На първата му страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се обърне вниманието на Княж[еското] диплом[атическо] представителсто в Цариград. *Р. П.* 23. II. 1904."

№ 83

Писмо № 122 от МВРИ – Отделение политическо до княжеските дипломатически агентства в Петербург, Париж, Виена, Лондон и Рим с което им препраща вербалната нота до Османското комисарство в София.
София, 22 февруари 1904 г.

Поверително.

М[инистерство]то на в[ъншните] р[аботи] и на из[поведанията] има честта да изпрати за сведение, тук приложена в препис, на Княж[еското] дипл[оматическо] агентство в [...] вербалната нота от 20/4 того № 116, която минист[ерство]то отправи до Имп[ераторското] отоманско комисарство[1] в София, вследствие рапорта на управляющия Княж[еското] търг[овско] агентство в Сяр от 10 февруари н. г. № 123.[2]

За гл[авен] секретар: *Г. Вернаца.*
Нач[алник] на отд[елението]: *Б. Кисимов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 97. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вербалната нота на френски език вж. в същата а.е. л. 89–92.

[2] Рапортът на управляющия Серското агентство Г. Стоев се отнася до създаване трудности от страна на турските власти при завръщането на българските бежанци от Сяр с редовно издадени документи от Пловдивското турско комисарство в Мустафа Паша, Одрин и Дедеагач. Вж. същата а.е., л. 64–65.

№ 84

Шифрована телеграма № 123 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за връчването на вербална нота на Османското комисарство в София във връзка със създадени проблеми от турските власти на завърнали се българи по родните си места.
София, 22 февруари 1904 г.

Г-не Агенте,

Чест ми е да ви изпратя за сведение, тук приложена в препис, вербалната нота която отправих на 20 февруарий/4 март н. г. под № 116 до Имп[ерското] отоманско комисарство в София, вследствие рапорта на управляющия Княж[еското] търг[овско] агентство в Сяр от 10 февруарий н. г. № 123.[1]

Приемете и пр.

п. *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 98. Копие. Ръкопис.

---

[1] Става дума за създадени пречки от турските власти на българи от Неврокопско и Демирхисарско при преминаването им през турската граница и хвърлянето им в затвора, докато представят необходимите документи. Вж. същата а.е. л. 64–65. Вербалната нота на френски език вж. на л. 89–92. Вж. и писмо № 122, док. 83.

№ 85

Шифрована телеграма № 85 от от Д. Станчов до ген. Р. Петров за получена информация от руския посланик в Цариград Ив. Зиновиев, че преговорите за споразумението са достигнали до благоприятен край и съвета на граф Вл. Ламсдорф България да подпише съглашението.

София, 22 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Зиновиев телеграфира,че преговорите между В[исоката] Порта и Начович, достигнали добър край, но че в Илдъза му казали, че България отлагала да ги потвърди. Посланикът изказва мнение,че новото българско съглашение би било ползотворно за двете страни и за подобрение положението. Граф Ламздорф поиска да предам приятелските му официозни съвети, щото княжеското правителство да се възползува от доброто разположение, и да подпише въпросните преговори. Аз не зная точно в какво те се състоят. Моля сведения. Ламздорф като изказа подобно мнение се основава на възгледите на Зиновиева, а посланика иска по всяка вероятност да улесни с добитото бълг[арско] съглашение реформената процедура доколкото зависи от Русия.

(п.) *Станчев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 99. Оригинал. Ръкопис.

№ 86

Шифрована телеграма № 126 от ген. Р. Петров до Д. Станчов със съдържанието на Българо-турското съглашение и причините за забавянето на неговото подписване.

София, 22 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. Височество.

На № 85. Съглашението се състои в следующето: Турция се задължава да приложи известните реформи, да даде пълна амнистия, освен на осъдените вече за динамитните атентати[1], да възвърне бежанците, да вдигне мерките против българските поданици и нашата търговия, да установи редовната служба по железниците. България се задължава да вземе всичките мерки против комитетите и против внасянието на експлозивни вещества в Турция, да осигури редовната служба на мюфтиите в България. България направи всички възможни отстъпки, даже се отказа от уреждането въпроса за църквите и училищата. Закъснението за подписване съглашението произлиза, че настояваме да се вмести, било в текста, било в окончателния протокол или пък писмено да се заяви в името на султана, че реформи за подобрение участта на българското население ще бъдат въведени и в Одринский вилает. Предвид горчивия опит на миналото, не можем да се задоволим с устни обещания по последния пункт. Сега г-н Лермонтов ме съветва, от името на графа Ламсдорфа, че е желателно да се подпише това съглашение.

(подп.) *Петров.*

Към изх[одящ] № 126/1904.

Да се съобщи копие от депешата до д-р Станчев по съглашението с Турция, до агентите в Париж, Лондон, Рим, Виена, Букурещ, Белград за тяхно лично сведение.

Изпълнена на 24. II. 1904 г. на 3 ч. сл[ед] об[ед]. *Г. Т. Радев.*[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 100, 102. Копие. Ръкопис.

---

[1] Става дума за солунските атентатори.

[2] На 24 февруари 1904 г. ген. Р. Петров изпраща следната шифрована телеграма № 132 до дипломатическите агенти в Париж, Лондон, Рим, Виена, Букурещ, Белград: „Съобщаваме Ви за Ваше лично сведение, че проектираното съглашение между Княж[еското] правителство и Турция се състои в следующето. „Следва телеграмата до Княж[еското] дипл[оматическо] агентство в Петербург от 23. II. 1904 под № 126." (п) *Петров*. Вж. същата а.е., л. 103.

№ 87

Шифрована телеграма № 130 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с инструкции за подписването на българо-турското съглашение.

София, 23 февруари 1904 г.

На № 132. Вместо нов член в съглашението или притурка в окончателния протокол, княж[еското] правителство приема една писмена декларация, която ще Ви отправи в името на султана турският пълномощник или Тахсин Паша, че реформи за подобрение участта на българското население ще бъдат въведени и в Одринския вилает. Това е необходимо, за да можем да вземем най-строги мерки против революционерите, комитетите и агитаторите. Ще се съгласите, че предвид горчивия опит на миналото, ний не можем да се задоволим с устни обещания. Ако някой от казаните Паши Ви даде такава писмена декларация подпишете съглашението. Отговорете.

(п.) *Петров*.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 101. Копие. Ръкопис.

№ 88

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за ролята на ген. Р. Петров за забавянето на подписването на българо-турското споразумение, за българските интереси от споразумението и др.

Цариград, 24 февруари 1904 г.

Многоуважаемий Господине Добрович.

Благодарение, без съмнение, намесата на Господаря, аз получих тая заран една телеграма от моя шеф. Нейното съдържание е, че ако **Зеки** паша или други някой паша, името на когото не можах да дешифрирам, ми даде писмена декларация, че „за подобрение участта на българското население Султанът ще въведе реформите и в Одринския вилает", аз мога да подпиша съглашението.

Пет минути след нейното дешифруване аз се качих на пайтон и отидох да говоря със Зеки паша. Той ми отговори – не много весело – че ще докладва в Илдъза. След пладне ще ида сам при Таксим паша да пледирам каузата на тая телеграма и ще употребя всичките си усилия, за да успея. За усилията си отговарям, за успеха им неотговарям.

Понеже до подир пладне имам половин час свободен намислих да побеседваме помежду си по предмета.

Ако сполуча да изтръгна от Илдъза такова писмо всички ще сме доволни, а най-много аз. Но какво ще стане ако не успея?

Ще стане, че съглашението няма да се подпише. Кои ще бъдат последиците? Те ще бъдат, на първо място, че 4 000-та македонски затворници ще следват да плуят и да мрат в турските тъмници, че 30 000 бежанци ще страдат в България по полетата и проч. В замяна ще отворим ли границите на четите, ще ги насърчаваме ли да минават в Турция? – Първо, самите комитети са против движението във вилаетите и няма да изменим възгледите си, за да задоволим каприциите на моя шеф. Те и тъй са гневни, че досега македонската кауза е служила за оръдие на нашите политикани. Тия чети, непоследвани от българ[ската] войска, са едно безчеловечие, едно предателство. Най-после, отварянето на нашата граница ще подигне цяла Европа против Бълг[арското] княжество, а Н[егово] Ц[арско] Височество ще ли да допусне ново компрометиране на България? – Не го допущам, особено, че последиците могат да бъдат фатални.

Следователно, здравия разум налага и на комитети и на правителство да не смущаваме турските вилаети и да оставим Великите сили да опитат въвеждането на реформите. Защо обаче да не поискаме да ни се заплати тая наша мъдрост с амнистирането на затворниците? Защо да мируваме и в същото време да гният в затворите няколко хиляди македонци, цветът на тая област? А те ще гният, ако не свършим съглашението. Не е ли то глупост, не е ли престъпление? В български интерес е да не побъркаме на **опита** за въвеждането реформите, това всички признават: и комитети и населението; всички признават, че появяването чети в Македония е един съдбоносен удар за българската кауза там – четете рапортите на нашите търговски агенти – всички сме, следователно, убедени, че нашата граница трябва да стои херметически затворена срещу агитаторите, ако ги има още; тогава pourquoi ne pas faire vertu de necessite?[1] Защо да не се ползуваме от това положение, за да избавим затворниците и да върнем в огнищата им бежанците? Защо да не искаме заплата от султана за една мъдрост, която ни се налага от времето, от обстоятелствата? Тъй както са днес работите на Турция, а България има нужда от съглашението. Комитетите са обезоръжени, населението им е враждебно, всяко опитване за въстание ще е само un feu de paille[2], които ще документира нашата слабост, сиреч слабостта на организацията и ще насърчи още повече изтребителите на българското население. Движението, следователно, трябва да се запрети, ако се яви нужда от такова запрещение; трябва да се запрети, за да не се изтребва бълг[арското] население и да не се компрометирва Българ[ското] княжество. Щом е така, защо да не използуваме тая нужда, за да уредим другите си въпроси и на първо място да избавим 4-те хиляди злочестници? Аз не мога да разбера как може да има българе, които да гледат равнодушно страданията и смъртта на българе с хиляди из турските зандани и по кърищата!

Ще телеграфирам за резултата на моите постъпки в Илдъза и другаде и ако тоя резултат излезе благоприятен ще съм много честит. Във всякой случай, предполагам, че не тъй скоро ще добия един отговор какъвто и да е. Във всеки случай обаче, аз би предполагал да добия от Петрова такава телеграма:

„Ако можеш да добиеш нещо повече, добре! Ако не можеш, подпиши съглашението тъй както е и настой за по-скорошното му изпълнение."

Н[егово] Ц[арско] Височество би трябвал да наложи тая редакция на наставленията, които Петров трябва да ми даде.

Ваш преданний

Г. Д. Начович

За какво ще служи на г-на Петрова писменото задължение на султана да въведе реформите и в Одринско? Това задължение ще ли да е по-тържествено от Хатишерифа и Хатихумаюна? Ще ли да е по-силно и от Берлинския договор? Ние можем да чакаме реформи само от натиска на Великите сили. Засега те са заняти с трите вилаета: по-после може да се занимаят и с Одринско, ако ние действуваме отгоре

им. Ако населението само отвътре почне да иска преобразования, или ако реформите в Македония дадат добри резултати. Па може би всичкия тоя поход на В[еликите] сили да излезе ялов и тогава и движението във вилаетите да стане понятно и значимо и нашата военна намеса целесъобразна.[3]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 14–17. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (фр. ез.) – защо да не направим добродетел от необходимостта.

[2] (фр. ез.) – сламен огън (много шум за нищо).

[3] В недатирана бележка на княз Фердинанд до Стр. Добрович, писана в ранен час – 7, 30 сутринта, вероятно като негово мнение по това писмо с инструкция да се подпише споразумението се казва: „Каква нощ! – Велики Боже, кога ще свърши това? Ето моя проект Начович. Идете при него, за да се види дали ще го приеме, ако да, дайте го тогава на този нещастник (pauvre) chi chi да го подпише. Ще приема Начович в 10 часа. Всичко трябва да остане между нас тримата [княза, Начович и Добрович]."

№ 89

Рапорт № 193 от А. Шопов до ген. Р. Петров за разговора му с цивилните агенти за възможността дейците на ВМОРО да се възползват от предстоящата амнистия.

Солун, 24 февруари 1904 г.

Тв[ърде] поверително.
До Господина, Господина Р. Петрова,
Министър-председател и министър на външните работи и на изповеданията
В София.
Препис до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Два пъти вече цивилните агенти ми говориха върху въпроса, че съществующите в настоящето време кадри на българските чети в разните каази в Македония би трябвало да се възползуват от предстоящата амнистия и да се върнат по селата си, защото иначе, след амнистията и след като почне да действува новосформированата жандармерия, тия чети ще бъдат строго преследвани и ония, които се уловят в сношение с тях, ще бъдат осъждани и не ще се ползуват вече от амнистия. Аз разпространих това между тукашните български кръгове, но мнението на Вътрешната организация било, че тия чети не могат да се разпущат, защото те имали служби и длъжности.

Скромното ми мнение, Господине Министре, че тоя въпрос не е маловажен и би трябвало да се размисли от когото трябва върху него.

Приемете, Господине Министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.

Княжески търговски агент: *А. Шопов*.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 1. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] На първата страница на рапорта има подпис на княз Фердинанд със син молив и резолюция от ген. Р. Петров: „От коя амнистия да се възползуват! *Р. П.* 26. II. 1904". Рапортът е получен в МВРИ на 26 февруари 1904 г. и е заведен под № 514 в Тайната архива.

№ 90

Шифрована телеграма № 258 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за очаквания турски отговор след разговора му с Тахсин Паша.
Цариград, Пера, 25 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.
Имах дълъг разговор с Тахсин Паша; ще ми даде окончателен отговор в събота.
(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 104. Оригинал. Ръкопис.

№ 91

Шифрована телеграма № 91 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за желанието на Русия да съдейства за въвеждане на реформите и в Одринско и съвета на граф Вл. Ламсдорф България да подпише съглашението в подготвения вид.
Петербург, 26 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.
Императорското Министерство на външните работи ми заяви днес, че Русия ще се застъпи непременно своевременно и за реформите в Одринско; Ламздорф на ново изказа мнение че Княж[еското] правителство добре би сторило да подпише Турско – българското съглашение (и да не) настоява за Одринско; ни една (от) В[еликите] сили нямала (да) поддържа българското искание да се уреди въпроса относително одринските реформи само вследствие едно съглашение между В[исоката] Порта и България; всички посланици в Цариград казват че това било от българска – турска компетентност и че султана няма да ги приеме. Също казва и тукашний французки посланик, който намира че съглашението и без Одрински искания ще представляват голяма сполука за княжеското правителство. Моля уведомете ме относително подписването; тук правителствените и частни дипломатически кръгове и В[еликият] Княз (се) интересуват за него.[1]

Станчов

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 106. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 27 февруари и е заведена под № 541.

№ 92

Писмо № 138 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с което му препраща рапорта на Ив. Ст. Гешов от 21 февруари 1904 г. и съобщение от Виенския вестник „Политише кореспонденц".
София, 27 февруари 1904 г.

Поверително.
До Г-на Начевич,
Княж[ески] д[ипломатически] агент
В Цариград.

Г-не Агенте,

Приложена при настоящето си, имам чест да Ви изпратя в препис рапорта на княж[еския] д[ипломатически] агент във Виена от 21. II. т. г. [...] под № 278 и препис от една изрезка от „Politische Correspondenz" от 4 март н. с. и да Ви обърна вниманието върху изложените в нея инсинуации, пуснати от страна на турския посланик във Виена.[1]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 107. Чернова. Ръкопис.

[1] Изрезките вж. в същата а.е., л. 111.

№ 93

Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович за становището му по сключването на споразумението без да бъде включено и Одринско в него.

София, 27 февруари/12 март 1904 г.

Както Ви телеграфирах вчера, не е Петров сам, който се колебае заради Одринско, но и министър Петков и аз, защото отговорността ни пред българския народ е голяма. Затова обвиненията ви против Петров падат и върху мене.

[Князът]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 597, л. 9. Чернова. Ръкопис.

№ 94

Писмо № 142 от ген. Р. Петров до А. Шопов за повдигнатия въпрос за легализирането на дейците на ВМОРО и разформироването на четите ѝ.

София, 28 февруари 1904 г.

Поверително.
До Г-н Шопов, княж[ески] търг[овски] агент,
Солун.

Г-н Агенте,

В отговор на рапорта Ви от 24-ий II-ий т. г. под № 193[1], имам чест да Ви съобщя, че при всичко, че съветите на г-да цивилните агенти са добри върху тоя важен въпрос за възвръщанието и разформированието на четите, но до гдето не се даде обща и действителна амнистия, аз не виждам от коя именно амнистия ще могат да се възползуват лицата, които влизат в техния състав.[2]

Приемете и пр.

М[инистъ]р *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 2. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 89.

[2] Писмото е на бланка на МВРИ – Отделение секретарство и има входящ № 517/1904.

№ 95

Шифрована телеграма № 271 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за предстоящото изказване на становището на султана по реформите в Одринско.

Цариград, Пера, 28 февруари 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Допълнение на № 258.[1]

Тахсин Паша отговори че понеже Министерски съвет не се е още произнесъл по съглашението, Султана, на когото докладвал нашите желания относително Одрински вилает, щял (да) вземе решение (за) преобразование идущата неделя.[2]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 108. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 90.

[2] Телеграмата е получена в МВРИ на 28 февруари 1904 г. и е заведена под № 542.

№ 96

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за мнението на султана по исканата подкрепа от Д. Станчов от руския външен министър граф Вл. Ламсдорф за съдействие за прилагането на реформите и в Одринския вилает и за ограничаването на действията на турския комисар в София от българското правителство.

Цариград, 1 март 1904 г.

Многоуважаемий Господине Добрович,

Надявам се да сте приели писмото ми от 24 м. м.

Сега се връщам от Таксин Паша. Той ми каза, че султана бил много сърдит за това гдето Станчов у Петербург бил искал от Ламсдорфа да се въведат Мюрцщегските реформи и в Одринския вилает.

Аз знаях, че това е невъзможно, че не само султана няма да се съгласи, но и че реформаторските сили ще са противни и за това представлявах искането на г. Петрова като неверно, като пресметнато да брани министерството от опозицията и от органите на комитетите, като прах в очите на публиката. Тая постъпка на Станчова в Петербург опровергава тия мои твърдения и показва, че софийското правителство сериозно настоява да се разширочат македонските реформи и в Одринския вилает. И за тая цел то прави постъпки пред великите сили.

Таксин ме увери, че Ламсдорф отговорил на Станчова с категорически отказ. Разбира се, че тоя отказ, че това наше фияско ще надуе търбуха на пашите и ще ги направи неотстъпчиви и за прахът, когото ние им искахме, за да хвърлим в очите на нашата публика. Може би, че това наше поражение в Петербург да умъчни и подписването на съглашението.

Таксин Паша ми беше обещал за днес отговора си по реформите в Одринско; днес той не остави и да му говоря даже по тоя въпрос, а ми каза, че Мин[истерския] съвет не се е още занимал със съдържанието на съглашението, понеже имал да разгледва меморандума на Ди Джорджиса[1] по жандармерията, затова да съм отидел пак идущия четвъртък. тука никога не отказват нещо; даже слънцето да им поискащ, ще ти отговорят: ела утре.

Вам преданний

Г. Д. Начович

Г-н Хамаджиев ми съобщи следното: Преди малко дошел от Портата един чаушин и му казал, че помощника на Везира го вика, за да му каже нещо. Ето какво тоя помощник му казал:

„Импер[аторският] комисар в София ни извести, че бълг[арското] пр[авителст]во му повръщало вербалните ноти, му запрещавало да се сношава с мюфтиите и не приемало неговото застъпване в полза на турци български поданици. Ако вашето министерство не измени това си поведение срещу нашия комисар тогава и ние ще се видим принудени да се отнасяме по-иначе с българския агент."

Коментариите са излишни!

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 18–19. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Генерал Ди Джорджис, италиански генерал, по предложение на Великите сили председателствува Комитета по преустройството на турската жандармерия в трите вилаета в Македония. Починал през януари 1908 г.

№ 97

Шифрована телеграма № 153 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с искане на подробности около подготвяното съглашение.

София, 4 март 1904 г.

Моля да ми съобщите до каква фаза е стигнало проектираното между България и Турция съглашение, какъв край предполагате, че ще вземе и имате ли надежда че ще бъде утвърдено от султана?

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 109. Бланка. Копие. Ръкопис.

№ 98

Шифрована телеграма № 308 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за бавенето от турска страна даването на отговор на поставените от него въпроси.

Цариград, Пера, 4 март 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Под предлог, че жандармерийския въпрос поглъща всичкото внимание на портата, Илдъза отлага от един ден на други отговора на нашите искания. Предполагам, че съглашението ще се подпише, но не вярвам да обещаят писмено въвеждание реформи в Одринский вилает.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 110. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Телеграмата е получена на 4 март 1904 г. в МВРИ и е заведена под № 587.

№ 99

Съобщение на Телеграфната агенция „Хавас" за водените преговори между България и Турция, за неприемливите от турска страна български искания, за мудността по прилагането на реформата на турската жандармерия, за въоръжаването на Османската империя и строежа на нови кораби и за възстановяването на ВМОРО.

Константинопол, 4/17 март 1904 г.

Съобщение.

Пишат ни от Константинопол на 17 март 1904 г.

Общата ситуация не се е променила чувствително през последните дни. Споразумението между Турция и България, което Г-н Начевич се постара да обсъди, още не е сключено както някои вестници с удоволствие разказаха. Възможно е преговорите да са приключили, но досега Портата не се е съгласила с едно от българските искания, което настоява Одринския вилает да бъде включен във всички мерки за реформи и ползите от амнистията и завръщането на бежанци да се приложат в трите съседни на Румелия вилаети.

Ако преговорите не приключат, България няма да се ангажира със строгите мерки, които Турция изисква от нея срещу комитетите и пълния контрол на преминаването през границата на чети и контрабандисти на оръжие.

Генерал де'Джорджис с право изгуби търпение от мудността и протаканията на Портата за приемането на устава на жандармерията. Предвидената организация на този толкóва важен орган е взаимствана от части от устава на френската жандармерия, отчасти на този на Босна и Херцеговина, също така и от устава на международната жандармерия в Крит. Не става въпрос за подробностите на този устав, които остават незавършени. Става въпрос да се прецизират компетентностите и правомощията на генерала и офицерите, които го обкръжават, а това още не е разяснено. Но, това което най-вече представлява трудност, над която се блъска правителството, това е приемането на голям брой чужди офицери и подофицери. То смята, че по този начин се накърняват правата на суверена.

Предвижда се, че в крайна сметка, Султанът ще бъде принуден да се съобрази с изискванията на Великите сили, които губят търпение от тези пречки при изпълнението на програмата им. Докато месеците текат, въстаническите комитети се възобновяват, на път да се разберат помежду си за една нова организация, а Турция продължава да се въоръжава.

Тя е поръчала един милион пушки „Маузер". Три четвърти вече са доставени. Очаква се в най-скоро време предаването на останалата част.

Флотата от своя страна също е в приготовления. Правителството е много доволно от начина по който е конструиран крайцерът „Абдул Меджид" в корабостроителниците Крампс, Филаделфия и е поръчало втори кораб от същия тип, който ще струва 170 000 турски лири.

Крайцерът „Абдул Хамид", построен в корабостроителници Армстронг, трябва да пристигне в първата пололовина на месец май.

„Месудие", построен в Генуа, попълва продоволствието си, за да тръгне на път. Една от четирите бронирани корвети, на която къща Анселдо надзирава възстановителните работи, скоро ще бъде в състояние да излезе на море.

Всичко това показва, че Турция се подготвя за всякаква ситуация.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 116. Печатно на френски език.

[1] Резолюция в началотото на документа: В делото. 12.III.04. *Г. Вернаца.*

№ 100

Шифрована телеграма № 245 от Л. Золотович за слуха, че Високата порта отказва подписването на съглашението.

Париж, 5 март 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. Височество.

Пръска се слух вероятно от Турското посолство, че В[исоката] порта отказва подписването всякакви съглашения. Моля наставленията Ви.

Золотович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 113. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

№ 101

Шифрована телеграма № 163 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с която препраща текста на телеграмата на Золотович.

София, 6 март 1904 г.

Золотович телеграфира:

Пръска се слух, вероятно от Турското посолство, че В[исоката] Порта отказвала подписването всякакви съглашения.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 114. Оригинал. Ръкопис.

№ 102

Шифрована телеграма № 334 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за становището на султана българската страна да изчака за подписването на съглашението.

Цариград, Пера, 8 март 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Зеки паша ми съобщи, че султана го накарал да ми каже да имам още няколко дена търпение по отношение на съглашението.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 115. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] В лявата страна на телеграмата е добавен следния текст: „Съдържанието на настоящата телеграма е телеграфирано в Петербург, Париж, Рим и Лондон днес на 8. III. 1904 под № 168?".

№ 103

Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с настояване да подпише съглашението при положение, че турската страна не направи отстъпки за Одринско.

София, 10/23 март 1904 г.

Ако сте положително уверен, че не е възможно да се удовлетвори нашето искане относно разширението на Мюрцщегските реформи и в Одринския вилает, приемете предложението, което Ви направи Зеки паша и за което е предмет една от депешите Ви до Р. Петров. След като се подпише съглашението, Негово Величество да даде декларация, че ще заповяда прилагането на същите реформи и в Одринско и подпишете съглашението.

[Князът]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 597, л. 16. Чернова. Ръкопис.

№ 104

Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с пълномощие да подпише споразумението при положение, че султанът даде обещание пред Начович, че реформите ще се приложат и в Одринско.

София, 11/24 март 1904 г.

От Добровича.

Направете последни постъпки пред Илдъза за окончателен отговор по съглашението ни и ако се убедите, че не е възможно да се добие писмена декларация за разширение на Мюрцщегските реформи и в Одринский вилает и ако Н. В. султанът се съгласява да даде Вам лично обещание, че ще заповяда да се вземат мерки за подобрение участта на българското население и в Одринския и въвеждание реформи в управлението на този вилает, упълномощавам Ви да подпишете съглашение между Бълг[арското] княжество и Турция според текста, изпратен в София по драгоманина Попов. След като султана ви даде тази декларация княжеското пр[авителст]во ще отправи телеграма до Нег[ово] Величество, за да му изкажа благодарността си за постоянните му грижи за бълг[арския] народ.

[Князът]

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 4073, л. 1. Оригинал. Ръкопис. ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 597, л. 18. Чернова. Ръкопис.

№ 105

Поверително писмо № 3 от Българския екзарх Йосиф I до министъра на външните работи и изповеданията в София за продължаващия гнет над българското население във вилаетите, за създаването на нови затруднения за развитието на църковно-училищното дело и при провеждането на общинската политика.

Цариград, 11 март 1904 г.

Господин Министре,

Българското население във вилаетите без да си прави големи илюзии посрещна

с радост и надежди отиването на цивилните агенти руски и австрийски, в г. Солун. В лицето на агентите то видя за минута Европа, загрижена за участта на населенията, без разлика на народност и вяра, във вилаетите и готова да се застъпи за правдата и човещината. Гледащо така на агентите, то имаше пълна надежда, че ще намери в тях онова, което е прокудено из турското управление – безпристрастие, правда, законност и закрила на онеправданите в кръга на законите. Поддадено на тази надежда, то побърза с ред заявления да опита безпристрастието и правдолюбието на мандатьорите на Европа и да подири тяхното застъпничество за правото в кръга на законите. От много градове българите в дълги изложения, илюстрирани с конкретни факти, като изтъкват, че са поставени извън законите в гражданско, в църковно-училищно и в човешко отношение, молят главния инспектор и цивилните агенти да се тури край на систематичното преследване на българското църковно-училищно дело. Базирани на законите, те поискаха и искат да се даде място на техни представители в административните учреждения; облегнати на църковните права, осветени с ферман, те искаха и искат да се респектират техните църковно-училищни права, като се оставят свободни да служат в църквите си, да учат децата си в училищата си, съградени и поддържани с техни средства и да разполагат с приходите на общинските имоти във всички ония места, дето властите по заповед от Цариград са задържали църквите, училищата и общинските имоти за няколко единици заблудени българи патриаршисти или другородци. От г. Струмица и Енидже-Вардар българите поискаха най-невинното и законното – да им се позволи да си построят църкви в първия град на мястото, купено преди години със съгласие и одобрение на В[исоката] порта в центъра на града за църква, а във втория – на мястото, което преди 7 години е одобрено от местните власти. В първия град въпросът за постройката на българската църква се протака повече от 12 години и за угода на гръцката патриаршия и в интереса на усвоената от Цариград политика спрямо българите не се разрешава, като се поставя българският митрополит в седалището си без църква; във втория град, при всичко че са изпълнени всички формалности и надвити всички местни мъчнотии, въпросът се държи без следствие в Цариград.

Разочаровано от турските власти българското население за съжаление почва да се разочарова и от цивилните агенти, от представителите на Европа. То ден из ден се убеждава, че цивилните агенти не носят балсам за раните му, тъй дълбоки и тъй ужасни. В Солун действителен фактор си остава солунският валия както в Битоля и в Скопие съколегите му. Хилми Паша изпълнява онова, което искат валиите, а валиите прилагат безпрекословно преките заповеди на двореца. Факт неоспорим е, че положението на българите във вилаетите ни на йота не се е подобрило от дохождането на цивилните агенти: имотът, животът, честта на българите си остават безусловно в ръцете на заптии, войнуци и мемури, а църквите, училищата и общинските имоти – в тия на единици другородци или българи патриаршисти. Ни едно оплакване на българите не е удовлетворено. В Джумая, Неврокоп, Кукуш, Дойран, Гевгелии, Воден, Лерин и пр. градове, чисто български, в административните съвети са изгонени българите и са допуснати власи и гърци, които представляват няколко единици или пък само себе си. В Горно-Броди, село чисто българско, двете църкви и училището, отнети от 812 к[ъщи] българи, са предадени на 30 българи патриаршисти. Същото е в Негован, Ново-село (Солунско) и пр. села.

На оплакванията на българите да им се дадат църквите, училищата и общинските имоти главният инспектор Хилми Паша отговаря, че той и цивилните агенти са взели решение да се придържат о statuquo-то до въстанието. Чисто църковно-училищните пък въпроси, казва, ще се разрешават в Цариград, дето и напътва просителите. Същото повтарят при разни случаи и на разни лица цивилните агенти. Ала ако се съди по някои факти, трябва да се заключе, че statuquo–то тъй лесно изтъкване, е един критерий, който се прилага само спрямо българите. Колко печално и да е,

истина е, че дето statuquo-то е в полза на българите, то не се прилага, както е в Горно-Броди и Негован; дето пък е в тяхна вреда, прилага се, както е в Ново-село, дето местната църква въпреки statuquo-то се оставя в ръцете на малцинството гъркомани. Истината налага да се подчеркне и факта, че въпреки statuquo-то Хилми Паша поиска от българските учители да дават поръчителство, а цивилните агенти не само одобриха тацитно и това, но и препоръчаха на някои български първенци да посъветват учителите да дадат исканото поръчителство. Едва ли ще може да се оспори, че поръчителството, за което толкова напираше и напира турското правителство, е противно на училищните привилегии, с каквито се ползуват българските училища във вилаетите.

Изложените факти са симптоматични. Те показват, че политиката, усвоена от В[исоката] порта спрямо българите във вилаетите, се подкрепя и от цивилните агенти. А тая политика е позната: тя иска да задържи с всички средства под патриаршията повече от 300 хиляди българи на югозапад като гърци и други 100 хиляди на северозапад като сърби. Това ще отчае и тъй отчаяното българско население, което очаква правда, безпристрастие и закрила от Европа. Отчаяно от турското управление българското население ще се отчае и от днешните европейски реформи.

Призоваваме на Вас, господине Министре, Божията благодат и оставаме Ваш усърден во Христе молитствовател

+ Екзарх български Йосиф[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2051, л. 35–37. Оригинал. Ръкопис. Публ. във В. Георгиев, Ст. Трифонов, Екзарх български Йосиф I. Писма и доклади, С., 1994, с. 217–219.

[1] С дата 13 март 1904 г. Р. Петров е поставил резолюцията: „Да се прати копие до княж[еските] диплом[атически] представители в странство".

№ 106

Шифрована телеграма № 328 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за полученият турски проект на съглашението от Великия везир.

Цариград, Пера, [20 март 1904 г.] [1]

В[еликият] Везир ми чете новий текст за съглашението и настояваше много да го приема поне ad referendum. Отговарях, че имам заповед да приема само стария текст. Тогава ме моли да го препратя на Ваша оценение. Аз се съгласих. Пращам Ви го утре с куриер. Оновата (на) два текста. Същата разлика в редакцията. Мисля, че с някои поправки новий проект може да се приеме. За Одрин[ско] много се старая да получа от султана някоя декларация, щял да приеме след подписване съглашението.[2]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 119. Бланка. Шифрован оригинал. Ръкопис.

[1] Датирано по входящия номер на телеграмата.

[2] Телеграмата е с входящ № 715 на МВРИ от 20 март 1904 г., а на бланката е отбелязана датата на приемането по нов стил 2. 4. 1904 г.

№ 107

Писмо № 262 от княжеския търговски агент в Битоля Андрей Тошев до Гр. Начович с питане да се предадат ли на турските власти ръководителите на въстанието в Битолско.

Битоля, 22 март 1904 г.

До Господина Г-на Г. Д. Начович,
княжески дипломатически агент в Цариград.

Господине Агенте,

Неколцина от шефовете на Вътрешната организация, като Анастас Лозанчев[1], Георги Сугарев[2], Пере Тошев[3], Дамян Груев[4], Петре Ацев[5], Георги Пешков[6], Михаил Н. Чеков[7], Тане от Горничово[8] и др. чрез свои роднини пращаха да ме питат да се предадат ли на властите и няма ли опасност, че могат да ги арестуват като се явят. Известно Ви е, че някои от тях, като Петре Ацев, Дамян Груев и мнозина други, досега скитаха по селата със своите чети. Понеже не зная как ще погледне в случая на тях властта, както не ми е известно и дали няма да им се прикаче и друго някое престъпление от общ характер, счетох за уместно да ги посъветвам да се не явяват докато не получа наставление от вас. Но тъй като въпроса е спешен, моля да ми явите телеграфически, как трябва да се постъпи в случая.

Между гореспоменатите лица, няма атентатори.[9]

Приемете и пр.

Княж[ески] търг[овски] агент (подп.) *А. Тошев.*[10]

Вярно.

За секретар: *А. Паница.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 3. Препис. Ръкопис.

---

[1] Анастас Лозанчев (1870–1945), учител, фотограф, член на Битолския окръжен революционен комитет, член на Главния щаб на Илинденско-Преображенското въстание в Битолско.

[2] Георги Сугарев (1879–1906), учител, битолски окръжен войвода.

[3] Пере (Петър) Тошев (1865–1912), учител, член на ЦК на ВМОРО и задграничен представител на ВМОРО в София (1902–1903).

[4] Дамян Груев (1871–1906), учител, член на ЦК на ВМОРО, член на Главния щаб на Илинденско-Преображенското въстание в Битолско.

[5] Петър Ацев (1877–1939), учител, прилепски околийски войвода, член на Битолския окръжен революционен комитет.

[6] Георги Пешков (1872–1913), поречки районен началник, член на Битолския околийски и окръжен революционен комитет.

[7] Михаил Н. Чеков (1873–1957), учител, леринski войвода.

[8] Тане Дзолев, леринski войвода.

[9] Рапортът е получен в МВРИ на 4 април 1904 г. и е заведен под № 807 в Тайната архива. Има резолюция „Н. Ц. В." и носи подписа на княз Фердинанд със син молив.

[10] Андрей Тошев (1867–1944), държавник и дипломат, пълномощен министърв Белград (1908–1913), в Цариград (1913–1914) и във Виена (1914–1919), министър-председател (1935).

№ 108

Шифрована телеграма № 423 от Гр. Начович до Стр. Добрович с ходатайство за отмяна на назначението на Хамамджиев за управляващ Търговското агентство в Сяр.

[Цариград], 24 март 1904 г.

Хамамджиев е назначен за управляющий на Серското търговско агентство. По причина на слабото му здравие и върлуващата там треска Хамамджиев моли ходатайството Ви пред г-на министър-председателя за отменението на това назначение и изпращанието му за 1 секретар в Букурещ.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 20. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

№ 109

Спогодба сключена помежду Високата порта от една страна и Княжество България от друга.

Подписана в Цариград на 26 март/8 април 1904 година.

Отоманското Императорско правителство и Княжество България се съгласяват върху следните точки:

1-о. Българското княжество се задължава да възпрепятствува на своя територия, както и в Източна Румелия, образуването на революционни комитети и на въоръжени чети, а също и всички действия целящи да внесат смут в Империята и да наказват с всичката строгост на законите ония от своите поданици, които са извършили в съседните провинции действия от естество да нарушат публичния ред и са се приютили, било в България или в Източна Румелия;

2-о. Княжеството ще вземе необходимите мерки за да възпрепятствува внасянето в съседните вилаети на всякакви взривни или отровителни материали, както и на всички вредни за общественото здраве продукти;

3-о. Уговорените помежду Турция, Австро-Унгария и Русия реформи за вилаетите: Солунски, Битолски и Косовски ще бъдат прилагани от Императорското Отоманско правителство. Следователно, общата амнистия, която в своята Висока милост Негово Императорско Величество Султана, е благоволил да дари, ще получи също пълна сила. Вследствие на това, всички ония които са задържани или заточени, обвинени или под следствие, за дето са се отдали право или косвено на революционни действия, както и всички политически осъдени ще бъдат пуснати на свобода и препратени в техните страни, с изключение обаче на осъдените престъпници за динамитните атентати срещу кораби, железници, мостове и държавни учреждения.

4-о. Жителите на Румелийските провинции, които вследствие на метежи са дошли от две години в България или в Източна Румелия или които останали в страната, са им били разрушени къщите, при възвръщането си ще намерят от страна на императорските власти подкрепа за възстановяване на жилищата им и възвръщане на земите.

5-о. Една специална спогодба ще се сключи за взаимното предаване на престъпници и дезертьори, които биха избягали от столицата или другите провиции на империята в Княжеството и Източна Румелия или от тия последните в другите части на Империята. За да се възпрепятствува минаването през демаркационната линия на комитаджии и чети, ще се съставят смесени граждански и военни части от

императорското правителство и Княжеството на казаната линия, чрез едно частно споразумение за това.

Една смесена комисия ще бъде съставена за изследване и регулиране останалите висящи въпроси от едната и другата страна, която ще трябва да бъде турена в действие незабавно.

6-о. Изключителните митнически мерки, приложени в последно време за произведенията от България и Източна Румелия ще бъдат премахнати и ще се мине отново към същите формалности и улеснения, както в миналото. Ще бъдат взети от едната и другата страна ефикасни мерки за обезпечаване сигурността на демаркационната линия.

7-о. Железно-пътните влакове ще циркулират свободно и без препятствено за българите, снабдени с редовни книжа, идещи по работа от княжеството или от Източна Румелия.

8-о. Гражданските и съдебни служби ще продължават да бъдат достояние за българите, притежаващи изискуемите се качества, както се приемат всички поданици на Империята без разлика на обществена служба, според способностите им. В удостоверение на което т[урският] пр[едставител] Саид паша, председател на Държавния съвет и Зеки паша, адютант на Н. И. В. Султана и Главен началник на артилерията, от страна на Императорското отоманско правителство и г. Начевич, специален делегат за случая на Българското правителство – подписаха и подпечатиха настоящия акт.

(Следват подписите).

Протокол.

Императорското Отоманско правителство и Княжество България ще направят специални спогодби:

1-о. За мерките, които ще трябва да се вземат от едната и от другата страна за обезпечаване сигуростта на демаркационната линия;

2-о. За регламентацията на пощенската и телеграфна служби, както и за позволителните за пътуване;

3-о. За взаимно предаване на престъпниците и дезертьорите, с техните оръжия и муниции;

4-о. Върху условията за подлежащите на военна служба местни жители;

5-о. Върху атрибутите на респективните търговски агенти;

6-о. За бъдащето свързване на железните пътища съобразно интересите на двете страни.

Подписали: *Саид – Зеки – Гр. Начович.*

Принос към дипломатическата история на България 1878–1925, с. 22–24 и Освободителната борба на българите в Македония и Одринско 1902–1904, с. 554–557.

№ 110

Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с поздравления за подписването на българо-турското споразумение.

Рилски манастир, 26 март 1904 г.

Сърдечно благодарим за благополучното свършване това полезно дело, което без вас никога нямаше да стане.

Князът.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3605, л. 54. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

№ 111

Шифрована телеграма № 195 от ген. Р. Петров до дипломатическите агенти в Петербург, Виена, Париж, Рим, Лондон, Белград, Букурещ, с която им изпраща резюме от текста на Българо-турското споразумение.
София, 27 март 1904 г.

За Ваше сведение вкратце съобщавам, подписаното вчера в Цариград съглашение между Турция и България: 1. Българското княжество не ще позволява формирването чети и комитети революционерни и ще наказва по закона всички, които извършат действия от естество да смутят обществения ред в съседните турски провинции; 2. Няма да се пропускат за внасяние във вилаетите никакви отровни и взривчати вещества из България; 3. Реформите условени между Турция, Русия и Австро-Унгария ще се приспособят във вилаетите: Солунский, Битолский и Скопский от Императорското Отоманско правителство; една обща амнистия е дарена от султана за всички затворени, заточени, осъдени и обвинени за участие, право или косвено в революционни действия, с изключение на осъдените за динамитни атентати; 4. Бежанците в България и Източна Румелия вследствие на последните смутове в Европейска Турция ще се върнат по селата си и ще получат помощи от Имперските власти за възстановяване на разорените им жилища и земи; същата помощ ще получат и онези, които не са избягали, но на които са съсипани къщите; 5. Една специална уредба ще определи взаимното предаване на общо углавните престъпници и дезертиралите; по едно общо съглашение ще се състави една цивилна и военна част смесена от двете държави, която да препятствува на минаването разбойници и чети през границата; една смесена комисия веднага ще пристъпи към уреждание висащите и други въпроси между двете страни; 6. Изключителните митнически мерки, които напоследък се прилагаха върху произведенията български и източнорумелийски, ще се отменят; 7. Железнопътните тренове ще циркулират свободно и никакви препятствия не ще се правят за пътуванията на българите, снабдени с редовни книжа; 8. Българите от Империята, които имат нужните способности и качества ще бъдат приемани на всички граждански и съдебни служби в Турция.

Пълният текст на съглашението ще получите допълнително с пощата.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 120 – 121. Копие. Ръкопис.

№ 112

Просба от Ив. Гарванов до ген. Р. Петров за освобождаване от заточение, съгласно подписаната спогодба.
Акия, 28 март 1904 г.

До Господина министра на външните дела.
В ст[олицата] София
От Иван Гарванов, родом от г. Стара Загора,
български поданик, бивш учител в Солунската мъжка гимназия,
а сега заточеник в г. Акия (Кайфа), Бейрутски вилает,
Турция, в крепостта Saint Jean d'Acre.

Просба,

Известно Ви е Господин министре, че миналата година, след атентата в град Солун, много невинни хора бидоха изпозатворени като политически престъпници,

така също и аз тогава бидох заловен в домът ми в г. Солун, от турската власт и, по наклеветявание – че съм бил член на Солунския революционен комитет – осъден на заточение и изпратен после да тегля наказанието в крепостта Saint Jean d'Acre.

Вследствие разгласеното сега съглашение между българското и турското правителство, с което се дава амнистия на всички затворени и заточени лица за политически престъпления – Моля благоволението Ви Господине министре да ходатайствувате пред турските власти и за моето освобождение от заточението като български поданик, а още повече като съм осъден; не че съм заемал някъде участие някакво участие и хванат в действие против властта, а просто по едно само наклеветявание, че съм бил и аз член на комитетите.[1]

С почитание

Ив. Гарванов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 59. Оригинал. Ръкопис.

[1] Върху първата страница на молбата има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се изпрати на княж[еския] дипл[оматически] представител в Цариград с молба да се застъпи за просителя. *Р. П.*, 8.IV.1904."

№ 113

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за предстоящото ратифициране на Българо- турското споразумение и благодарности от Начович към княз Фердинанд за поздравленията.

Цариград, 29 март 1904 г.

Многоуважаемий Господине Добрович,

Подателят на това писмо е куриера, който носи единия екземпляр от съглашението, за да се ратифицира от Н[егово] Ц[арско] Височество Господаря. Вторият екземпляр ще се ратифицира от Султана, което Везиря ми обеща и разменението на екземплярите ще стане тука в Ц[ари]град.

Размениха ли се някои любезности между Н[егово] Ц[арско] Височество и Султана по случая на съглашението? Много желая това нещо да е станало, за да се улесни изпълнението от страна на турците на определенията на тоя акт.

Н[егово] Ц[арско] Височество ми изпрати една много любезна телеграма, каквато не заслужавах. Аз те моля да поднесеш на Господаря изражението на моята най-дълбока признателност за тая висока добрина от Негова страна към покорния му слуга.[1]

Ваш преданний

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 21. Оригинал. Ръкопис.

[1] На първата страница на писмото княз Фердинанд със син молив е написал „А. А."

№ 114

Писмо от княз Фердинанд до Тахсин Паша с благодарност за постигнатото споразумение и за приетите чрез Гр. Начович думи на симпатии на турския султан към България и нейния княз.

Б. м., Б. д.

Да се чете от Таксим Паша.

Моят представител в Константинопол ми предаде точно думите, които Негово Имперско Величество благоволи чрез вас, да адресира до мен в момент, в който се готвеше да дойде в София за няколко дни.

Негово Имперско Величество го е натоварил със задължението да ме увери в симпатиите, които той храни към мен и моя народ, както и в желанието му да се посвети на установяването на тясно и трайно приятелство между Турция и България.

Аз съм много благодарен за тези чувства на Негово Величество към мен и България, защото винаги съм работил да ги спечеля и запазя. Негово Величество е много добре запознат с положението в Ориента, за да не вземе под внимание причините за осъдителните вълнения от последната година, както и изключително трудната позиция, в която се оказах и все още се намирам. Негово Величество е твърде справедлив, за да не признае, че без моята лоялност и без непрестанните ми усилия, размерът на тези вълнения щеше да бъде много по-голям и ситуацията – много по-критична. Бързам да заключа, че съюзът, който Негово Величество ми препоръча чрез Начович е ново доказателство за моята лоялност към Него и Империята и се надявам, че нареждайки на Високата Порта лоялно и бързо изпълнение на неговите условия, моето правителство ще придобие достатъчно престиж и сила, за да възстанови старото приятелство между двете страни, което толкова много е допринесло за техния просперитет. Това съгласие между Империята и Княжеството ще направи по-лесно изпълнението на отдавнашното мое желание: да отида и лично да поднеса на Негово Величество уверение в най-лоялните си чувства и непоклатима преданост.[1]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 34–35. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] След текста в скоби е написан следния текст на български: „С мастилото и перото, които имам не е възможно да се пише по-представително."

№ 115

Рапорт № 265 от Г. Стоев, управляващ Княжеското търговско агентство в Сяр до Гр. Начович за радостта, с която населението посреща съобщението за сключеното споразумение.

Сяр, 29 март 1904 г.

За сведение в Министерството на външните работи
и на изповеданията.

Господине Агенте,

Телеграмата Ви от 27 того под № 436, за подписването съглашението между Княжеското правителство и Високата порта получих преди второто възкресение. Радостната вест за амнистирането, по силата на това съглашение, на политически-

те престъпници се обяви в черква от председателя на българската община иконом Маджаров, веднага след свършване на Светото Евангелие.

Рядко са, Господине агенте, минути на радост, рядко са и сцени трогателни, като туй що вчера видях и нивгаш през живота си не мога го забрави.

Всички забравиха, че Христов празник е. Черковният певец от лява страна, дебрянец един, зидар, импровизиран певец, забрави Христос Възкресе. Из устата му се изтръгна на многая лета, и на многая лета подзеха всички. И службата за второ възкресение се обърна на благодарствен молебен. Молитвите – от сърце, оросени със сълзи на радост – се носеха към Всевишния като цветя разхвърлени, набързо набрани. И всички се молеха, и всички се молеха с висок глас. „поживи го боже, дай Му здраве, дай му сила – на нашия Княз"; „Голям и юнак нека бъде, боже, Неговата Рожба". И отправяха молитви наивни от душа, молитви, които не могат да не бъдат чути, за Негово Царско Височество Княза, за Престолонаследника, за Августейшия Дом на Господаря; молеха се за Господина Министра и за Вас, господине Агенте. И всички се трупаха около мен, целуваха ми ръцете, дрехите. „Ти си, думаха, тук човека на Българския Княз, човека на България; ние заради тях теб целуваме ръка."

Към молитвите на тия нещастници присъединих се и аз, и молитви като техните отправих и аз Богу.

С тях заедно коленича и аз пред Господаря на Българите и Му целувам ръката.

Радостната вест веднага телеграфически съобщих и на Негово Високопреосвещенство Неврокопския Митрополит Господина Илариона.

Приемете и пр.

Управляющий Агентството:

(п.) *Г. Стоев*

Преписа е верен. Управляющий Агентството: *Г. Стоев.*[1]

[Печат на българското търговско агентство в Сяр.]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 145–146. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 3 април 1904 г. и е заведен в Тайната архива под № 798. В лявата страна има резолюция: „Н. Ц. В."

№ 116

Телеграма № 197 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с искане да му бъде изпратен точния текст на споразумението.

София, 30 март 1904 г.

Пера, Начович

Моля пратете ми вярно копие от съглашението между България и Турция.[1]

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 122. Копие. Ръкопис.

[1] Точният текст на споразумението и протокола към него на френски език вж. в същата а.е., л. 124–129.

№ 117

Обявление за влизането в сила на амнистията за участниците в Илинденско–Преображенското въстание.

30 март 1904 г.

Обявява се, че е решено да се освободят един след други, след като положат клетва според заведения ред, всичките затворници, които са се удостоили с Височайшата Милост на Негово Императорско Величество Султана – били те мухамедани или християни, които са извършили, във време на размириците в трите Вилаети някакви престъпления, или пък които са били осъдени с политическо престъпление и на които делата не са разгледани, или било от страх било с размирническа цел, са прибягнали в България и Източна Румелия – или са се укрили в други някои места на държавата, като се изключат от това число ония, които са осъдени като престъпници, които са употребили взривни вещества динамит срещу обществените учреждения, мостовете, железниците и параходите в държавата.[1]

ЦДА, 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 8. Оригинал на турски и български език. Литографирано.

[1] Обявлението е екземпляр разлепен из Битоля на 31 март 1904 г., след обед. Изпратен е до министър-председателя ген. Р. Петров от търговския агент в Битоля Андрей Тошев с рапорт № 261 от 1 април 1904 г. Вж. същата а.е., л. 7.

№ 118

Обявление от Солунското вилаетско управление за влизането в сила на амнистията за участниците в Илинденско–Преображенското въстание и определяне сроковете и условията за амнистирането им.

Солун, 30 март 1904 г.

Обявяват се за знание, че могат да се възползуват от амнистията, която Негово Императорско Величество Султана височайше благоволи да даде на 30 март 1320 г. всички лица – политически престъпници, в трите вилаети, които се разкаят и престанат да бъдат въстаници.

Такивато лица трябва да се представят и подчинят на Императорските власти в най-близките градове и то в един срок най-вече от 40 дни, начиная от датата 30 март 1320 г. Тия лица след представянието им на властите ще се снабдяват с нужните в случая илмихабери и ще им бъде позволено да се завърнат в родните им места.

Тези лица, които не се представят на властта в определения срок, не ще могат след изтичанието на срока да се ползуват от Височайшето благоволение на Господаря и ще бъдат преследвани съгласно законите.

Това високо благоволение на Негово Императорско Величество се отнася за престъпления извършени до 30 март 1320 г., а не и за престъпления извършени след тая дата.[1]

От Вилаетското управление.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 151. Печатно на турски и български език.

[1] Върху обявлението има резолюция на френски език от Солун от 30 април 1904 г.

№ 119

Образец на формуляр за поръчителство за амнистиране на българските въстаници, съгласно българо-турското споразумение.

Б. м., Б. д.

Поръчителство.

Подписах и представих на Отоманското правителство настоящото поръчителство в удостоверение на това, че аз съм поръчител на [...], който е бил осъден за престъпление като български въстаник и който този път е удостоен с общата амнистия, съгласно съдържанието на всемилостивейше издаденото Императорско ираде, и освободен, след като положи клетва пред особна комисия, за че той от сега нататък няма да се осмели да извърши бунтовнишки действия и дела и няма да се присъедини към някоя чета или да помни, че винаги ще остане лоялен на Турското правителство и че ако има някои, които мислят или предприемат бунт и недостойни действия, противни на лоялността, той веднага ще ги обади на властите, а в случай че направи противно на тия задължения, то аз веднага ще го предам на правителствените чиновници.

За верността на превода – І. Драгоман: *Д. Наумов.*

Заб[ележка]: Турският текст е малко неграмотно написан и трябваше на няколко места да се реставрира. *Д. Наумов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 36 и 37. Оригинал на турски език и превод на български език. Ръкопис.

№ 120

Телеграма № 488 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за впечатлението, което е направило във Виена известието за подписването на Българо-турското споразумение.

Виена, 30 март 1904 г.

Поверително.

Известието за подписването в Цариград на нашето съглашение с Турция произведе тука в меродавните кръгове добро и успокоително впечатление. Истина е, че се намират мнозина, които скептически гледат на съглашението колкото се касае до неговото изпълнение и неговата трайност. Но всички признават, и в официалния свят както и в дипломатическия, че съглашението е d'un effet moral considerable pour la Bulgarie[2]. За този успех на нашата политика аз получих поздравления и честитявания, особено от членове на дипломатическото тяло, с изключение разбира се на ония от балканските държави – румъни, сърби и гърци – които едва ли ще да са доволни от новия оборот на балканските работи. Приключеното тука писъмце на френския посланик[1] е характерно за оценението, което правят на турско-българското съглашение незаинтересованите хора. № 488.[3]

И. С. Гешов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 147 – 148. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Писмото вж. в същата а.е., л. 149. То е пощенска картичка на френски език от Беверсо до Ив. Ст. Гешов, изпратена от Виена на 11 април 1904 г., неделя, н. ст. със следното съдържание: „До Г-н

Гешов, Виена. Скъпи Ми Колега, Исках да Ви изкажа искрените си поздравления за сключването на Българо-турското споразумение, но в момента на излизането бях задържан от едно посещение, което продължи дълго, опасявам се. Все пак, не искам да отлагам удоволствието да Ви изкажа моите поздравления за това радостно събитие. Предайте почитанията ми на г-жа Гешова и уверявам Ви, скъпи ми колега, в своята преданост. *Беверсо*"

[2] (фр.) – значителен морален ефект за България.

[3] Телеграмата е получена в МВРИ на 1 април 1904 г. и е заведена в Тайната архива под № 782.

№ 121

Шифрована телеграма № 439 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за назначаването от турска страна на комисия по прилагането на съглашението.

Цариград, Пера, 31 март 1904 г.

Съобщена г-ну министру на вътр[ешните] работи и на войната.
1.IV. 1904.
Препис изпратен на Н. Ц. В.

Великият Везир писмено ми съобщи, че една Комисия от четирима висши държавни сановници, била вече натоварена да контролира мерките по приложението на съглашението. Дадена била на всякъде из Империята заповед за изпълнение на амнистията.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 123. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден.

№ 122

Рапорт № 336 от А. Шопов до Гр. Начевич за радостта, с която солунските българи са посрещнали съобщението за подписаната спогодба.

Солун, 31 март 1904 г.

Господину Господину Г. Д. Начовичу,
княжески дипломатически агент, Цариград.
За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

Имам чест да Ви съобщя, че телеграмата Ви за подписване съглашението между Високата Порта и Княжеското правителство и за даване обща амнистия, получена тук един час преди да се възгласи полунощното Христо Воскресе, действително възкреси духа на тукашното българско общество, което се уведоми за благата вест по полунощ в самата черква, веднага след Воскресението Христово. Хората плакаха от радост!

Аз днес телеграфически Ви уведомих, че до тоя час не е последвало никакво разпореждане за прилагание амнистията. Завчера в понеделник, втория ден на Великден, Хилми Паша е съобщил на цивилните агенти, че бил получил от Цариград уведомление за подписване съглашението между Княжеското правителство и Високата Порта и че щял да се разпореди за прилагание амнистията веднага след получава-

ние от Цариград подробности върху въпроса. Какви са тия подробности и кога ще пристигнат, никой не знае.[1]

Приемете и пр.

Княж[ески] тър[говски] агент:

А. Шопов.

Вярно,

секретар: *А. Димитриев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 150–151. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ и заведен в Тайната канцелария под № 790 от 2 април 1904 г. Парафиран е на първата страница от княз Фердинанд със син молив.

№ 123

Рапорт № 256 от А. Тошев до Гр. Начович за впечатлението, което е произвело съобщението за подписаното Българо-турско споразумение на населението, на турските власти и на чуждите дипломати в Битоля.

Битоля, 31 март 1904 г.

Поверително.

Господине Агенте,

Новината, че съглашението между Високата порта и Българското княжество е подписано вече и тук произведе своя ефект. Среди българското общество тя причини голяма радост и истинско облекчение; вследствие на туй и самите празници бяха отпразнувани по-охолно. Казват, че никога черквата през тия дни не е бивала тъй посещавана от богомолци, като сега. Изобщо ободрението е голямо, особено след страховете, които се бяха породили преди празниците.

Гърците са съкрушени. Те не могат да скрият своята злоба, защото заедно с туй съглашение те чувствуват ударът, който им се нанася в Македония. При един обрат на работите, те окончателно ще изгубят почва всъде, гдето я създаваха изкуствено. Те разбират много добре, че течението което ще се образува особено сега в полза на Екзархията, ще бъде тъй силно, щото никакви техни интриги няма да бъдат достатъчни да го спрат. Моето мнение обаче е да се не бърза толкоз с този въпрос, докато не настъпят по-благоприятни за туй времена.

Турците, разбраните между тях, изобщо се показват доволни от съглашението. Мнозина явно заявяват, че там е спасението на двете страни. Сам валията обаче е казал, че той няма никакво известие от Цариград за подписването на съглашението. Питали го неколцина от консулите, но и тям също е отговорил. Казал само на някои и други, че скоро затворниците ще бъдат пуснати.

Консулите приеха новината различно. Никой от тях не каза, че е недоволен, ала само английския ми се вижда наистина доволен от този резултат. Доволен е отчасти и руския консул. На сръбския, гръцкия и австрийския консули новината направи неприятно впечатление. Австрийският консул, господин Крал, при всичкото си старание не може да прикрие незадоволството си. Колкото се касае до гръцкия консул – той е просто извън себе си.

От вчера подир обяд по инициативата на Гръцката митрополия се събират подписи върху някакъв махзар, в който се твърдяло, че в Битолския вилает няма ни власи, ни българи, а само еллини и турци. Подписването махзара продължава и днес, след което щяло да бъде изпратен в Цариградската партриаршия.

Такова е в общи черти настроението причинено от вестта за подписването на туй тъй много желано съглашение. Обществото тук, винаги жадно за новини относящи се до неговата участ, с нетърпение очаква да узнае и види нещо повече по това съглашение.[1]

Приемете и пр.

Княжески търговски агент: (п.) *А. Тошев.*
Вярно, за секретар: *А. Ив. Стоянов.*
[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 155–156. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 3 април 1904 г. и е заведен под № 795 в Тайната архива. На първата страница има резолюция: „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд с червен молив.

№ 124

Рапорт № 264 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за вниманието с което се посреща в Англия подписването на Българо-турското споразумение.
Лондон, 31 март 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Подписването на Турско-българското съглашение се живо коментира в тукашните политически кръгове и пресата. Тези от колегите, с които имах случая да се срещна напоследък, ме поздравляваха за успеха на българското правителство; съдейки от миналото, те не вярват, че Турция ще изпълни съвестно задълженията взети от нея в това съглашение, но намират, че тържественото признаване от страна на Портата правото на България да се застъпва за сънародниците си в Европейска Турция е една грамадна победа на българската дипломация, значението, на която не ще забави да се прояви в бъдещите отношения между Княжеството от една страна и Отоманската империя и Силите от друга. Политическите кръгове в Лондон отдават не по-малко значение на тоя акт и по отношение на влиянието, което той ще има и върху християнското население в Македония, като го утвърди в убеждението, че България е единствената от Балканските държави, гласът, на която може да бъде чут в тяхна защита.

В следующите си рапорти ще се постарая да Ви съобщя коментариите на всички почти английски органи по тоя въпрос.

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверението във високото ми към Вас почитание.[1]

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 152–153. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 3 април 1904 г. и е заведен в Тайната архива под № 793. На първата страница има резолюция „Н. Ц. В." И подпис на княз Фердинанд със син молив.

№ 125

Рапорт № 13 от П. Димитров, княжески дипломатически агент в Букурещ до ген. Р. Петров за разговорите му с министър-председателя Д. Стурдза[1] и министъра на външните работи Д. Братияно за подписаното Българо-турско съглашение.

Букурещ, 31 март 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Чест имам да ви явя, че в последното ни срещание, г-н Братияно, кралевский министър на външните дела[2], ме запитва ако сключеното напоследък Турско-българско съглашение ще се погледне добре в България, и ако то ще спре през това лято действията на революционните комитети в Княжеството и в Македония. Отговорих му, че въобще в България ще бъдат много благодарни от него, ако се изпълни; и че княжеското правителство е в състояние да спре действията на революционните комитети в пределите на Княжеството, но не и извън тях.

Доколкото разбрах от г-на Братияно, както и от г-на Стурдза, министър-председател и министър на войната, румънското правителство одобрява вишереченото съглашение между Турция и България, понеже то се съгласява с неговата политика по поддържанието на **статуквото** в Европейска Турция.

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверението във високото ми към Вас уважение.[3]

П. Димитров.[4]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 154. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Димитрие Стурдза (1833–1914), румънски политик и държавник, лидер на Либералната партия, министър-председател. На 25 и 26 май 1904 г. проф. Иван Шишманов, министър на просвещението по това време на посещение в Румъния се среща с Д. Стурдза и Димитър Братияно и записва разговора си с тях в дневника си. Вж. Ив. Шишманов, Дневник, С., 2003, с. 108–110.

[2] Димитър Братияно, румънски политически и държавен деец, министър на вътрешните работи в правителството на Д. Стурдза, син на видния румънски политически и държавен деец Йон Братияно.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 3 април 1904 г. и е заведен в Тайната архива под № 794. На първата страница има следната резолюция: „Н. Ц. В.“ И подписа на княз Фердинанд със син молив.

[4] Петър Димитров (1848–1919), дипломатически агент в Сърбия (1890), в Турция (1892), в Гърция (1896), в Румъния (1903), в Египет (1906).

№ 126

Редакционен коментар на в. „Нов век“.

София, 31 март/13 април 1904 г.

Възкресение Христово се ознаменова тая година за България с един исторически акт от първостепенна важност за нашето бъдеще. В петък на 26 т.м. биде подписано в Цариград едно Съглашение между България и Турция относително поведението, което трябва да следват за обезпечението на мирните си отношения. Читателите знаят вече от телеграфическите съобщения в какво се състои това съглашение. Според него, на никоя от двете страни не се налагат някои специални задълже-

ния, които те не са имали до сега било спрямо своите държавни интереси, било спрямо международните си длъжности. Така, България се задължава да не допуща върху своята територия да се съставляват революционни комитети и въоръжени чети, които имат за цел за нарушават спокойствието на турските владения; тя се задължава също да не допуща внасянието в Турция на взривни или отровителни вещества. От своя страна Турция се задължава да приложи Мюрцщегската програма, да даде обща амнистия на всички затворени и преследвани за прямо или косвено участие в революционното движение; също тъй тя се задължава да съдействува и помогне материално за повръщанието на бежанците в огнищата им, като им се възстановят земите и жилищата, както и да прекрати правените спънки на българите при пътуванието им и в търговията им с Турция; на държавните служби по администрацията и по правосъдието ще се приемат и българи, ако те отговарят на изискваните условия.

Тези са главните точки на *съглашението*. Както се вижда, в тях не се съдържа нищо особено, което да произвежда блясък в очите на множеството. При всичко това обаче съглашението съставлява, както казахме, един исторически акт от първостепенна важност за нашето бъдеще. Защото то отваря вратата на ония турско-български отношения, в които ние винаги сме съзирали спасението както на Турция, така и на България. Нашата мечта винаги е била едно интимно сближение между българи и турци, което може да се постигне само по начина, който се открива с подписаното на 26 т. Съглашение; българи и турци трябва да си подадат ръка и да потушат неприятелските чувства, които миналото може да възбужда помежду им; само така те могат да предотвратят опасността, която виси над главата им и да си обезпечат един що годе светъл живот.

И истинската важност на съглашението, за което ни е думата, се състои в това именно. То иде да ни покаже, че в турската столица захващат да оценяват в истинското му значение едно турско-българско сближение. Подписаното съглашение е първата крачка в това направление; колкото маловажна и да изглежда тя на пръв поглед, нейното голямо значение е безспорно. Преди всичко с това съглашение се премахва страхът от едно стълкновение между България и Турция, което стълкновение изглеждаше да е неизбежно, ако се продължеше досегашното положение между двете държави. С амнистирането на обвиняваните във въстаническото движение българи, а особено с повръщанието на бежанците по местата им, се премахва главната причина за дразнението на духовете, както у нас, така и между българското население в Турция. Бежанците съставляваха една голяма тежест за съкровището на Княжеството, както и за самото население на местата, гдето те са настанени; премахването на тая тежест трябваше да стане по какъвто и да е начин, и ние не можем да не се радваме за гдето това става посредством едно миролюбиво споразумение. Подир това Съглашението туря край на тежките спънки, които се правеха на българската търговия и на българските поданици пътуващи в Турция по редовен начин. В отношенията между съвременните държави подобни спънки се считат за най-оправдателен мотив за прекращаването на мирните им отношения. И ако България ги търпя до сега, това не значеше, че можеше да ги търпи вечно. С прекращаването на тия спънки чрез съглашението, по най-щастлив начин се премахва една голяма опасност за нарушението на мира.

Не трябва обаче да скриваме както недостатъчността на това съглашение за постигането на желаните от нас отношения между българи и турци, така и отговорностите, които то създава за едната и за другата страна.

Съглашението е само една слаба крачка към сближението между двата народа. Ако то е достатъчно да въдвори най-приятелски отношения между българското и турското правителство, то съвсем не е достатъчно да вдъхне у българите турски поданици ония чувства на преданост към държавата, които са първото условие за онова сближение между българи и турци, което съставлява нашата мечта. За да се

привърже българското население към съдбата на империята и да захване да гледа на нея както гледат съвременните народи на държавите си, то трябва да бъде поставено не на тая нога, на която е било поставено до сега: да носи само тежестите на държавата без да чувства облагите от нейния живот. Българите, както и въобще всички християни, жители на империята, трябва да се поставят на равни права с турците, за да се роди у тях чувството, че пазят свое, а не людско притежание. В съглашението се прави една малка крачка в това направление, но тя сама е далеч от това да бъде достатъчна да произведе желаното действие. С прилагането на реформите трябва решително да се тръгне в този път, ако искаме щото ефекта на съглашението да се не ограничи само върху отношенията на правителствата. Ако желаем да се постигне едно рационално сближение, трябва да се премахнат корените на недоволството у българското население, за което *съглашението* прави само една нищожна стъпка.

На второ място трябва да признаем отговорностите, които *съглашението* със самото си подписване създава за едната и за другата страна. Ние сме уверени, че всички български родолюбци, ще дадат съдействието си на правителството да изпълни до край задълженията, които България е взела с подписването на това съглашение, защото без това тя се излага на всички последствия от незачитанието на тържествените си задължения. Ако искаме щото и противната страна да изпълни взетите от нея ангажименти и да имаме право да изискваме от нея това, трябва ние самите да не ѝ дадем оправдание с пренебрежението на взетите от нас задължения. В съзнанието на отговорността си в това отношение, правителството ще направи всичко, което е по силите му, да изпълни дълга си; то има нужда и от съдействието на всички български патриоти, които с влиянието си могат да бъдат полезни в този смисъл. Нека добросъвестно да изпълним задълженията си, за да можем основателно да изискваме това и от противната страна.

В. „Нов век", бр.724, София, 31март/13 април 1904 г.

№ 127

Статия във в. „Нов век" „Политически преглед. Турско-българското съглашение."

София, 31 март/13 април 1904.

Поднесената от страна на нашето правителство като великденски подарък на българския народ турско-българска спогодба по македонските работи се коментира на вседу из Европа в най-благоприятна и ласкателна смисъл за България и правителството ѝ. Особено възхитена от тази политическа спогодба се показва Виенския либерален вестник „Neue Fr. Presse", който през три дена наред пише за нея във всеки брой уводни статии, донася множество съобщения и телеграми, и няколко пъти повтаря, че великденското турско-българско съглашение е от огромна важност не само за България и Турция, но и за цяла Европа, която с него се освобождава от грижите и опасенията за възможни компликации на Балканите. Ако ли пък, продължава същият лист, независимо от общото значение на тази спогодба, изследваме нейните специални последствия, то не можем да не заключим, че тази спогодба трябва да се регистрира като една от най-интересните и най-забележителните, каквито при подобни условия се сключвали някога между две държави. Една от главните особености на спогодбата е, че чрез нея Турция на две страни се задължава да изпълни реформите. Тя е приела руско-австрийските реформени предложения и чрез формално изявление и задължила да ги въведе. Това което на нова година 1903 във

Виена, а по-късно през септември 1903 г. в Мюрцщег бе уговорено между Австрия и Русия, това Портата, макар и с вътрешно неудоволствие, е приела и се съгласила. Сега пък, в съглашението си с България, Портата е приела задължения превъзходящи и ония към руско-австрийската програма, та покрай двете велики сили и България, независимо от тях, е станала гарантин за прокарването на реформите. Още позабележителна е една друга особеност на турско-българската спогодба. България е васална държава на Турция. Че васалът сключва договори със сюзеренът си, това се е случвало; но че васалът чрез договора да налага на сюзеренът едно условие, изпълнението на което да се простира върху една от провинциите на сюзеренната държава – това наистина е нещо ново. Но такъв е тука случая, защото Портата се е подчинила на българското условие, щото в македонската си провинция и в Одринския вилает да изпълни Виенския и Мюрцщегския реформен проект.

Няма никакво съмнение, продължава цитирания вестник, че България чрез това е въздигнала своя държавен авторитет, своя престиж и своето положение, и същевременно поставила съглашението си с Турция на една твърда и авторитетна основа, защото не е малко нещо, че тя за напред ще се явява вече на основание на договорът си, като признат от Турция покровител на своите сънародници в Македония, догдето до сега се считаше като узурпаторка на такова покровителство и си бе навлякла неудоволствието на двете реформаторски сили и бе изложена на опасността от война със сюзеренът си в Цариград.

Относително впечатлението, което е направила българо-турската спогодба в Париж, същият в. печати една телеграма от френската столица, в която се казва че в Париж считат това като най-благоприятно предзнаменование за настъпващата пролет, която лесно можеше да донесе възобновяването на въстанието в Македония. Френското правителство с пълно убеждение е подкрепило австро-руската акция в Турция и то с право си приписва заслуга в успеха на руско-австрийската политика в постигнатото сега турско-българско съглашение. Разбира се, само едно просто съвпадение гдето то е подписано в същия ден с англо-френската конвенция по въпросите на азиатския изток. Чрез това и двата държавни договора, колкото те в отделните си постановления и да служат на различни цели, пак имат нещо общо помежду си. Единият служи за отстранението на размириците и агитациите в европейския изток, а вторият прекращава съперничеството между две велики нации и завършва епохата на „наследствената вражда", която ги делеше от векове.

В. „Нов век", бр. 724, София, 31 март/13 април 1904 г.

№ 128

Статия във в. „България" „Победа или поражение?"

София, 31 март 1904 г.

Злободневният въпрос е за сега *подписването на турско-българското съглашение* в конака на великия везир!

Нам се твърде свиди времето, което ще изгубим за да обсъждаме тая международна комедия, която от толкова месеци насам се разиграва предимствено от нашето правителство, за да се дойде най-сетне до един тъй трагично-комичен финал. Но по публицистически дълг ще кажем думата си на късо.

В тия няколко реда ние няма да се впущаме по същината на въпроса, защото официалният текст на това „съглашение" още не е обявен пред българското общество. А да се спираме напространно само върху някакво „извлечение", съобщено от Българската Телеграфна Агенция, смятаме за неблагодарен труд по няколко причи-

ни: първо, то не съдържа освен много малко от исканията и задълженията на двете държави и, второ, някои от съобщените искания на българското правителство са тъй унизителни за честта и достойнството на България, щото искрено бихме желали те да не фигурират в действителност в предметното съглашение. Така, г. Начович, облечен с моралния авторитет на едно правителство каквото е днешното, стипулира от висотата на своя пост с Турция да се въведат в нейните провинции реформите, проектирани в Мюрцщег от руския Цар и австро-унгарския Император! Какво самоунижение, каква позорна низост се съдържа в това напрягане на представителите на малка България за надмощие над великите сили! Ех, най-сетне, и тези последните ще си отдъхнат вече: голям товар ще се снеме от гърба им – Начович подписал да се приложат реформи! Види се, обаче, значението и на това подписване е толкова голямо, колкото е било необходимо сегашното специално съглашение да се премахнат митнишките и други пречки на българските търговци при съществуването на един търговски договор с Турция, който треба просто да се изпълнява без особени споразумения за това.

Но, както казахме, докле не се публикува цялото съдържание на „съглашението", ние ще се въздържим да говорим по неговата същност. За сега важна е за нас преди всичко *формата*, под която се е сключило то. Явява се въпрос: кои са били пълномощниците на двете държави, които са третирали и подписали „съглашението". От страна на България, не ще съмнение, третирал е нейният дипломатически агент и току-речи извънреден пратеник, г. Начович. Но имал ли е той генерални пълномощия, или ако не, до къде са се простирале те? Ето един интересен въпрос, от разяснението на който ще зависи оценката за онова, което е постигнато. В това отношение, според сведенията на един столичен лист, който черпи живот от правителствения извор, може да се говори с положителност за пълномощниците на Турция. Тя не е дала специално пълномощие на някой свой висок сановник, за да преговаря с г. Начович като с представител на една равноправна с нея държава. Тя е натоварила с тая мисия не своя велик везир или своя министър на външните работи, а един обикновен свой чиновник, по силата само на неговото служебно положение, като е считала България за своя провинция. Само така могат да се обяснят съобщенията от Цариград, че в първата редакция на „съглашението" не е била изтъкната достатъчно васалността на Княжеството и че това „съглашение" е било подписано „в конака на великия везир", без да се упоменава кой именно го е подписал. Тук личи явно бляскавата „победа" на българското правителство, с която връща България няколко години назад, след като еднаж тя сключи своите търговски конвенции като една фактически независима държава.

Друго едно положение, което се доказва с подписването на „съглашението" е, че Турция не е желаела да напада България, а се е стремила да се запази мира на Балканския полуостров. Вярно ли е това? Наистина, не може да се допусне, че държава, която желае война, ще се съгласява на някакво споразумение. В такъв случай защо бяха всички тия български приготовления, защо се прахосваха и прахосват още толкова милиони за военни доставки? Еднаж съглашението подписано, ние, и заедно с нас целият български народ имаме още по-голямо право да поискаме от стамболовиските управници да прекратят вече всякакви покупки на военни материали, на оръжия, патрони, цървули, навуща, сухари, сено, лимонтузу и пр. и пр. Стига това разсипничество на народната пара! Нали няма вече кой да наруши мира на Балканския полуостров?...

Но изглежда, че облаците не са съвсем разпръснати. Господин Начович, по поръка на нашите мъдри управници, е заявил, че ще отпътува за София, ако не се утвърди скоро и окончателно подписаното „съглашение". Бихме искали да повярваме, че тия заплашвания имат в себе си някаква сериозност, макар и да се посрещат вероятно с оскърбителен смях. И действително, не е никак достатъчно само да се

подпише едно „съглашение“ с Турция – то трябва да се утвърди с ираде и най-важното: *да се изпълни.* А до тогава бихме любопитствували да знаем, колко още „победи“ ще нанесе българското правителство... на себе си колко още поражения ще го съкрушат! Ето вече десет месеци откак то полага толкова усилни трудове, за да подчертае само мисълта на великите сили, че съдбата на реформите в Македония се намира в техните ръце, и за да подпише венеца на своите трудове в... конака на великия везир. Но кой е крив, когато злата орисница сама преследва днешните фатални управници?

В. „България“, бр. 173, София, 31 март 1904.

№ 129

Редакционен коментар във в. „Пряпорец“.

София, 31 март 1904 г.

Всички немски вестници викат победа. Оние, които излизат в Германия поздравляват султанът с успехът, за достигането на който не скриват своето съдействие, а австрийските немски вестници превъзнасят мъдростта на г. Начовича и печалбата за България. – Въпросът за реформите в Македония, според тях е окончателно уреден. Мирът в Европа гарантиран. Крепостта на съглашившите се две държави за реформи в Македония, Русия и Австрия, се усилва с още един форт. Това е България. – Тези славословия имат за основа следните факти:

Германия, която през месец февруари миналата година отхвърли руското предложение за генерал губернатор-християнин, като се замени с главен инспектор-турчин, успя тоя път да осуети предложението на Мюрцщегските реформи от миналата есен, както те се конкретизираха в проектът за европейската джандармерия в Македония. Проектът, изработен от военните аташета на Великите сили в Цариград под председателството на генерал Деджиорджис, предвиждаше една джандармерия пряко подчинена на европейските офицери, които наедно с унтерофицерите щяха да достигнат до 250 души и които практически щяха да обезличат турското владичество в Македония, като щяха да вземат цялата администрация в свои ръце. От това до назначаването на генерал губернаторът-християнин оставаше само едно оформяване на създаденото ново положение, както и до автономията в етнографическите граници на преоделяющето българско население, които се налагаха и ще се налагат по маса причини, щом сериозно ще се мисли за реформи в Македония. Обаче, какво остана от тоя проект? – Успехът, с който „Kolnische Zeitung“ поздравлява султанът, се заключава в факта, че с видимата отстъпчивост и с почтеното маклерство, посредничество, на Германия, като незаинтересована държава! от казания проект не остана нищо съществено. Европейските офицери, които Турция не допуска да бъдат повече от 25, ще бъдат само офицери, но без джандармерия, без власт, без сила. Всяка една от Великите сили ще изпрати по пет офицери: майор, капитанин, и трима поручици. Те ще добият един чин по-горе и ще бъдат подполковник, майор и трима капитани на турска служба. Над всички тях ще бъде генерал Деджиорджис, който ще обитава Солун наедно с цивилните агенти. Последните, както е известно, чакаха от европейските джандармерийски офицери да добият сила, а понеже тези пък нямат никаква власт, то едните и другите ще бъдат съветници-наглединци, т. е. турски муавини, но със шапки. Въпросът за униформата отне много време и се наложи калпак, защото руският цар не можел да допусне на свои офицери да носят фес, а то иначи всички други европейски офицери щяха да го нахлузят. Казахме, държавите, които ще пратят по пет офицери, са пет при определени райони: Русия Солунския санджак,

Франция Серския санджак, Англия Драмския санджак, Италия Битолския санджак и Австрия Скопския. В тези места те ще въвеждат реформи на първо време, а подире Австрия в останалата част на Скопския вилает, а именно в Северна Албания или Стара Сърбия, Италия в независимият от вилаетско управление санджак Селфидже на юг от Битоля, покрай гръцката граница, и Русия четирите южни каази на Солунския санджак с гръцки колорит на населението: Катерина, Верея, Негуш и, навярно Халкидонския полуостров със Света Гора. Зад всички тези реформаторски държави или по-вярно над всички тях стои Германия. Под ръководството на нейни офицери ще се образува школа за обучаване на добри турски офицери и джандарми, с които в разстояние на две години ще трябва да се реформира турската джандармерия и да си отидат европейските джандармерийски офицери! Практически европейските офицери за сега няма да имат никакво, абсолютно никакво значение, и за по-нататък ще зависи от интересите на държавите. Австрия, например, която с гордост заявява, че няма нужда от джандармерийски реформи в Нови Пазар, понеже нейните военни гарнизони в Плевие, Преполе и Бело поле са достатъчни да гарантират редът, – вместо да си дигне офицерите, ще се мъчи да ги замени с гарнизони. Последното критически, дохожда се до заключение: Германия увеличава своето влияние в Турция, а Австрия придобива нови етапи. При това положение, не ще съмнение, немските вестници, безразлично, дали те са германски или австрийски, имат основание да викат победа. Незаинтересованата Германия упражни решително влияние в Цариград. Тя, като приятел на Турция, се явява нейн спасител и ходатай на своите други съюзници: Австрия, Румъния и донегде Италия, за Австрия, която се настанява в северна Албания и северна Македония, няма какво друго да прибавим. Италия с настъпването си в Битолско добива контакти със средна Албания, гдето влиянието ѝ расте в замяна на австрийското в северна, и с назначаването нейн генерал за най-висш офицер издига се престижът ѝ, което за Италия не е малко. – Румъния е единствената от малките държави, която се ползува с благосклонността на Турция и която се надява чрез реформите, както днес се представят, да спечели най-много. Любопитни са колебанията на румънската политика по пропагандата в Турция. Какво искат собствено румъните в Турция и особено в Македония? – Министърът на Външните Работи, г. Братияно, в камарата заяви, че в Македония, като ѝ придава Епир цяла южна Албания, имало 1 000 000 румъни. Тази цифра е фантастична. В самата Македония, от Места на изток до Грамос и Дрин на запад няма повече от 70 000 неелинизирани власи, т. е. такива, които да не са изгубили окончателно своя някогашен румънски език. Защото, в южните каази на Солунския вилает, като Катерина, особена Верея, Анаселица и Негуш бившето влашко население е безвъзвратно погърчено. Па да допуснем за основа не вече езикът и националното съзнание, а само потеклото на кръвта, то пак румъните в Македония не могат надмина 200 000, които пък наедно с всичко погърчено по Епир и Албания не могат достигнат 400 000. При това тези 400 000, от които 300 000 днес са фанатици гърци, не съставляват нито петата част измежду другото население. Питат се бедните гърци, на които смъртоносния удар иде от тази румънска пропаганда, какво търси кралство Ромъния по Македония и Епир? – Когато г. Д. Стурдза пое властта, преди три години, той показа известно охлаждението към румънската пропаганда в Турция. Тогава ходиха румънски студенти в Атина, и както уверяват атинските вестници, румънският представител в Атина е сключил съглашение при обещание от румънска страна да не се простира в други райони румънската пропаганда, освен там гдето се е заварила от съглашението, т. е. да не се откриват нови румънски училища, да не се искат нови разрешения за служба на румънски език от патриарха и пр. Тогава се срещаха кралете на Ромъния и Гърция в Абация и двете неславянски държави парадираха с омразата си против славянските: България, Сърбия, Черна гора. Тогава властуващите днес в Румъния либерали оправдаха своята индеферентност към пропагандата в Македония, като не

се спираха дори да казват, че тази пропаганда е създадена изкуствено от Апостол Маргарити с цел да бъде експлоатирана Румъния и че тази пропаганда няма практическо значение за Румъния. Колко сме близо до това време и колко тези думи не отговарят на днешните факти. Румъния отпусна зимас 600 000 лева за черкви и училища в Македония и Албания, тя днес отваря консулство в Янина – гръцки град, който се намира на няколко само часа от гръцката граница. Защо това, питат се изненадано от Атина? – За цариградският гръцки патриарх няма по-голяма неприятност днес от главоболията на тази румънска пропаганда. Цялата гръцка духовна власт, всички по-събудени гърци, бяха и са в услуга на султана против тези „туранци"-бунтуващите се българи, дори от Анадол обадиха се гърчуля да подкрепят турската сила против българите, от Атина студенти и офицери предлагаха си услугите, и всичко на гърците против българите е позволено. Но, гърците в Турция са безсилни, беззащитни спрямо румъните! Един нищо никакъв румънски поп в Битоля държи вирнат нос против вселенския патриарх, който минава за негов началник, и той, патриархът, въпреки светите канонически правила, не може да приложи своята власт, своето право над този антихрист. Патриархът не може да се защити, защото турската власт го спира, защото румъните са единствените християни, които за сега имат безграничното и безусловно благоволение на султана. Но, какво търсят румъните по Македония и Албания и за какво толкоз ги поддържа султанът? – Защото, те са слаби и, следователно, завинаги безопасни за Турция, защото Румъния е съюзница на Германия и защото, като такава, тя е турско куче против България, особено когато България замисли да върви с Русия. Каква полза от това за Румъния? – Румъните от Македония да се продадат прескъпо на България срещу някои отстъпки в Българска Добруджа на Румъния. По тоя начин ще се укрепи пределът между руси и българи, ще се отдалечава България от Русия и ще се усилва неславянска Румъния. А това е по немски вкус. При такава перспектива Германия е готова да подпомага на България. Поради това, България се издига като отделен форт между руско-австрийската крепост за мира на Балканите.

През август миналата година г. Начович ходи със специална мисия в Цариград. Той ходи там, защото храбрите министри на княз Фердинанда искаха добре да се въоръжат, преди да се застъпят. Г-н Начович отива в Цариград, се казваше, за да излъже султанът, та да се отложи сблъскването до като се приготвим: макар Князът да е избрал военни министри по собствения си вкус, макар той да не се скъпи за грижите си по армията, но тя биде изкарана некадърна от неговото правителство. В Цариград, гдето от столетия живеят с лъжи, г. Начович отиде популярен лъжец. Ето вече към края на шестия месец г. Начович се слави за победител. Виенската „N. Fr. Presse" не може да се начуди на умът и способностите му. Той въздига България до велика държава: отделен форт. Турция се задължава: да освободи по амнистия всички политически затворници, освен динамитарите, да прибере бежанците, да им върне добитъците, да назначава българи на служба и, да изпълни исканите реформи от Русия и Австрия. А срещу това България се задължава да пази границата от чети. Ако приемем постигнатото за сполука, пита се, кой го издействува? Мислим, че официозът няма да скрие, какво това се дължи на Германия, която прави услуга на Русия, да не се уплитат балканските работи, подпомага на българския народ, когато Вилхелм II преди няколко месеца с поздравлението на българския престолонаследник удостои със своите високи симпатии; спасява Турция от гибел, гради основи за компенсации на Румъния, удовлетворява Австрия и гъделичка Италия. В какво се състои сполуката за България? – Съглашението има само едно положително задължение: Турция трябва да амнистира затворените българи. Колкото се отнася до бежанците и до другите задължения на Турция, те всички са празни. По същество освобождаването на 2–3 хиляди затворени българи е печалба, макар никой от тях при завръщането си да не е гарантиран дали няма изново да бъде арестуван. Обаче,

можеше ли затворите да бъдат пълни когато Европа, тъй или инак, се грижи за умиротворяване на Македония? – Не, амнистията се налагаше на Турция, тя непременно щеше да стане без всякакво ходатайство на Българското правителство, както днес стоят работите. И ние ще си позволим да кажем нещо по-вече: амнистията закъсня благодарение на това, че Българското правителство я иска. Срещу това Българското правителство взима едно задължение спрямо Турция, на което не ще може да устои: да не допусне заминаването ни на една чета. Остава Турция да вярва това, както и Българското правителство да вярва, че в Македония Европа ще приложи някакви реформи, понеже са гарантирани от България.

Ние привършвахме тези няколко реда, когато ни падна случай да прочетем самият текст на съглашението, което по-доле изцяло предаваме. Преди всичко, текстът не е такъв, щото да може се каза, че България с достойнство е застъпена. Независимо от това, че ни се въвира в очи терминът Източна Румелия, ние взимаме задължения унизителни и предателски към нашите сънародници: да наказваме ония българи, които ще бягат от турските варварства. Ако българският дипломатически агент не е мислил да лъже, той трябва да обори с мотиви петното на измяна, което ще легне върху му, когато българската граница ще бъде закрита за бежанци, когато българската погранична стража под надзора на турската ще трябва да арестува всеки беглец, а българският съд да счита всеки патриот за престъпник. Но, най-обидното е, че в такъв един акт урежда се положението на турските мюфтии, които стават нещо като държава в държавата ни, макар да се плащат от българския ковчег, а нищо се не споменава за нашата Екзархия, която съществува въз основа на един ферман, който всеки ден се нарушава от турските власти. Една спогодба с Турция подига маса въпроси, за да може да се изчерпат в една статия. Но, има един който обнема всички други. Първият въпрос е: има ли някаква взаимна искреност в договоряющите страни? – Нашият отговор и отрицателен. Турците ще си останат турци и като такива – врагове на българите, които като грамадно болшинство в Македония имат по други задачи от ония на няколкото хиляди румъни. Свободните българи от своя страна не могат своите герои да наричат престъпници, а българите от Македония, при всички тегла, имат още нравствена сила да не се подчинят на едно *statuquo ante*, за избавяние от което те дадоха толкова жертви. Преди да се стопи снегът по планините, фактите ще заличат съглашението. На г. Начовича и тоя път предстои да предвари своята катастрофа, като побърза да напусне Цариград. Той е повлечи крак, та ще трябва да отвори път на кабинета от храбри патриоти. До тогава им предстои да намерят парични средства за посрещание потребните и непотребните военни поръчки на 50 милиона лева. Ще трябва заем и, навярно, ще го направят. Единствен мотив, в отрицателен смисъл важен за временен мир със султана, защото след съглашението войната е по-вероятна.

В. „Пряпорец", бр. 92, София, 31 март 1904 г.

№ 130

Уводна статия във в. „Мир" „Позорна фаза...".

София, 1 април 1904 г.

Десет месеци очакваното съглашение между България и Турция е вече подписано в Цариград и по всяка вероятност скоро ще бъде утвърдено от Султана, тъй като Високата Порта не би могла след станалите събития да намери по-добра форма за изобличение на княжеството отколкото това съглашение. Неговият *официален* текст не е още публикуван и няма съмнение, че неговата външна страна е много по-унизителна от колкото неговото

съдържание, но и това, което ни дадоха близките до правителството вестници и телеграфната агенция от Цариград е достатъчно, за да се разочароват всички тия, които са мислили, че след толкова жертви, след толкова геройства и след толкова симпатии, изказани от целия свят, едно българско правителство ще отиде да подпише един такъв акт, който без да дава никакви правдини нито на македонското население, нито на българското княжество, изобличава България за нейното минало, създава ѝ нови задължения и я ангажира за работи, които не е била и не ще да бъде в състояние да изпълни.

Ние имаме поне това утешение, че с време още предсказахме тия резултати. Още при съставянето на настоящия личен кабинет, когато неговите членове се нарекоха *неустрашими борци*, когато се иногюрираше *неизбежната фаза*, ние излязохме и без двоумение заявихме, че Турция няма интерес да ни отваря война, без да сме я наложили ние сами, че *неустрашимите* княжески съветници нямат намерение да отварят война на някой вънкашен неприятел, а се готвят да нападнат българската хазна и българските свободи. Правителството на Негово Царско Височество беше получило тогава уверение не само от Портата, но и от Великите Сили, че няма никаква опасност за едно нападение от страна на Турция, тъй като Султанът е твърде миролюбив и има достатъчно сили, за да потуши македонското въстание. Същите уверения беше му дал и авторът на турско-българското съглашение. Но съветниците на Негово Царско Височество именно защото бяха уверени в спазването на мира от страна на Турция, правеха колкото е възможно поголям шум, за да смутят българските избиратели, за да привлечат македонските четници, за да се оправдаят бързите и скъпи покупки, за да извинят свръхсметните кредити, суспендирането на законите и тъпченето на конституцията. Хора, които получават и днес пари от правителството, пишеха тревожни статии и нападаха *миролюбието* на княжеските съветници. Войната се представляваше тъй неизбежна и тъй близка, щото се даваха милиони повече, за да се спечелят уж 2–3 недели от срока на военните доставки. Хвърлиха се върху българската хазна и българи и чужденци, и създадоха за нашето отечество един нов дълг от около 50 000 000 л., без да се е подобрило с нищо положението на нашето княжество. Градове, като Пловдив, Кюстендил и пр. се намираха в непрекъсната тревога. И днес, като хвърлим един поглед върху изминалия десетмесечен период, пред нас ще изпъкнат не държавни мъже, не върховни сановници, не българи, а влъхви, които подпалват сламениците на своите съседи, за да създадат паника и забъркване, та по тоя начин незабележано да оберат бащината си къща. Ние знаем положително – и каним официоза да ни изобличи в неверност – че в Министерството на външните дела съществуват документи, които свидетелствуват, че не е имало никакви причини за *бързи* и *скъпи* покупки, че ако войската се е лишавала от някои неизбежни материали, това е могло да стане по предписанията на конституцията и с цени 20–25 % по-малки отколкото тия, по които станаха досегашните покупки. Бързината и тревогата бяха създадени от самите министри, за да ограбят българската хазна и да скрият до колкото е възможно следите на своето престъпление. Ако един ден се назначи парламентарна анкетна комисия, тя ще открие страшни работи. Българският народ ще види, как безмилостно се е пиляло неговото богатство, как за да откраднат министрите по 200–300 000 лева са опропастявали и хвърляли в ръцете на чужденците по милиони. Ще видят още българските граждани, как за мискински цели се е изтезавало и изтощавало населението, как правителството е плащало пари, за да се създава страх и по тоя начин да се съсипва българската търговия.

Сключеното турско-българско съглашение е толкова опасно и понизително за България, щото и самият правителствен вестник го счита само като една *слаба крачка към сближаване между двата народа – турци и българи.* Официозът пише, че **не трябва да се скрива, както недостатъчността на това съглашение, за постигане на желаемите отношения между българи и турци, тъй и отговорността, която**

то създава за едната и за другата страна. По-нататък официозът прави и друго едно признание, че **съглашението съвсем не е достатъчно да вдъхне у българите – турски поданици, ония чувства на преданост към държавата, които са първото условие за сближение между българи и турци; малката крачка, която се прави със съглашението за сближение е далеч от да бъде достатъчна да произведе желаемото действие.** Ако самият правителствен вестник, който още не е дал официалния текст на съглашението, гледа тъй мрачно на него, то българският народ може още сега да предугади какво ни очаква за напред при личния режим, особено с новите отговорности, които българското княжество взима за пазенето на границата. Но официозът намира само едно полезно нещо на това съглашение: *премахва се страха от едно стълкновение между България и Турция.* Наистина, ако съглашението можеше да отстрани една належаща война, ние бихме признали неговата важност, но ние мислим, че то вместо да отстрани една несъществующа опасност създава права на Турция за едно стълкновение. Назначението на някакви си смесени комисии за надзиравание границата е един източник за конфликт между България и Турция. Това съглашение, на което ние даваме в дневните новини съдържанието, е плод на един панически страх, или пък на едно желание да се рече, че и мухата е ходила, както казва баснята, с биволите на оран. Неустрашимите борци доказаха, че са били неустрашими само към свободите на гражданите, към законите на страната и към държавната пара.

В идущия брой ще разгледаме всяка една точка от сключеното съглашение, и българските читатели ще видят, че *неизбежната фаза* след 10 месечно изтезание на българския народ и след безжалостното разпиляване на неговия имот завършва деятелността си с един позор.

В. „Мир“, бр. 1390, София, 1 април 1904 г.

№ 131

Рапорт № 340 от А. Шопов до Гр. Начович за полученото съобщение от Цариград от солунските власти за началото на амнистията.

Солун, 1 април 1904 г.

За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.
Н. Ц. В.

Господине Агенте,

Снощи имах честта да ви телеграфирам, че солунските власти получиха във вторник през нощта срещу сряда заповед от Цариград да пристъпят към прилагание в изпълнение амнистията. Вчера след обед в солунския конак е образувана комисия, която започна да се занимава със списъците на затворниците. Досега още никой не е освободен. Днешните солунски вестници обявиха за дадената амнистия.[1]

Приемете и пр.

Княжески търг[овски] агент: (п.) *А. Шопов.*
Вярно: Секретар: *А. Димитриев.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Солун“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 6. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 3 април 1904 г. и е заведен под № 797 в Тайната архива.

№ 132

Рапорт № 261 от А. Тошев до ген. Р. Петров за оповестената амнистия на политическите престъпници християни и мюсюлмани в Битоля.

Битоля, 1 април 1904 г.

Препис изпратен в Кн[яжеското]
дипломатическо агентство в Цариград.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Вчера след обед по разпореждане на властите се залепиха всъде из града литографирани обявления на турски и български, с които се оповестява на населението, че Негово Императорско величество Султана е благоволил да заповяда да се пущат на свобода всички политически престъпници – мюсюлмани и християни и че се опрощават избягналите, на които се позволява да се завърнат в своето отечество. От същото обявление се разбира, че се освобождават така също и всички ония затворници, що са под следствие, както и осъдените за обикновени престъпления. Това се прави вероятно с цел да се освободят и затворниците мюсюлмани, между които няма политически престъпници.[1]

Обявлението се посрещна с голяма радост. Известно негодувание се залелязва само между простата турска маса. По-благоразумните турци, особено чиновниците, изглежда да са доволни. Те с благодарност биха посрещнали едно още голямо сближение между двете държави.

Тая заран Митрополит Григорий[2], в съслужение на цялото духовенство, отслужи молебен за здравието на Негово Императорско Величество Султана. Присъствува доста народ, както и агента с персонала на Агентството.

При настоящето си прилагам и един екземпляр от залепените по улицата обявления.[3]

Приемете, господине министре уверение в отличното ми към Вас почитание.

Княж[ески] търг[овски] агент: *А. Тошев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 7. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 147.

[2] Григорий пелагонийски, охридско-преспански и пелагонийски (битолски) митрополит.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 4 април и е заведен под № 806 в Тайната архива.

№ 133

Рапорт № 465 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за разговора му с великия везир за назначената комисия по прилагането на съглашението между Османската империя и България и съществуващите проблеми по митническия и мюфтийския въпрос.

Цариград, 2 април 1904 г.

Господину Господину Р. Петрову,
министър-председател и
министър на външните работи и на изповеданията
София

Господин Министре.

Вчера споходих В[еликия] Везир, за да го благодаря за съобщението, което ми беше направил и извлечение от което Ви проводих с телегра-

мата си № 439 и да му искам повече подробности. Той ми каза следното:

Назначила се комисия от техни превъзходителства: Саид Паша, Председател на Държавния съвет, Зеки Паша, Grand Maitre de l'Artilerie, Хаки бей и Шукри бей, юристконсулти.

Целта на тая комисия била да се грижи за прилагането в действие на съглашението с България, да предлага всичките мерки, които трябва да се вземат за изпълнение задълженията от страна на Турция, както и да следи за изпълнение задълженията на България.

В[еликият] Везир прибави, че преди още тая комисия да се е конституирала, той дал нужните заповеди на властите да освободят всички български затворници, които по съглашението се амнистират. Амнистират се всички политически престъпници, без друго изключение освен предвоеното в съглашението относително ония, които са си служили с динамит против частната собственост.

Всяко амнистирано лице ще се снабди с един sauf conduit, за да не го закачат нисшите власти в провинциите и ще се заведе от определените за тая цел полицейски лица до местожителството му. Българските поданици ще се завеждат до границата и ще се предават на българските власти.

Относително до митническия въпрос В[еликият] Везир ми съобщи, че изпратил заповед до всичките валии да дадат на митническите управители наставления да прекъснат мъчнотиите, които правеха досега на българските произведения.

По въпроса на мюфтиите ми каза, че Министра на правосъдието и изповеданията му правил големи мъчнотии за гдето се махнало от съглашението члена, който се отнасяше до мюфтийския въпрос в България, и че дълго време се отказвал да подпише протокола на Министерския съвет по приеманието на това съглашение. Понеже причината на честите менявания мюфтиите, както им бях разправил, е само тяхното партизанствуване, а не някое неприятелско течение на българските власти срещу мюсюлманите, Министерският съвет решил да натовари Шех-юл Исляма да даде на тия мюфтии най-категорическите заповеди да се не занимават с политика, да не се месят в партийните работи на населението, и да бъдат занапред прости духовни служители на мюсюлманското население в страната.

Приемете, Господин Министре, уверение в най-отличното ми към Вас почитание.[1]

Г. Д. Начович

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 11–12. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът има резолюция „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд, означаващ, че го е чел. Има печат със заверка на Тайната архива на МВРИ под № 803 от 3 април 1904 г.

№ 134

Рапорт № 237 от Т. Недков до ген. Р. Петров за впечатлението, което е направило в Скопие съобщението за постигнатото Българо-турско споразумение.

Скопие, 2 април 1904 г.

Препис изпратен в Цариград.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Постигнатото съглашение между България и Високата порта произведе много добро впечатление във всичките тук кръгове. Особно то зарадва нашите българи, които в него виждат осветено правото на България за една активна намеса в

техните съдбини. Престижа на България е особно подигнат пред местното население, което получи още едно крупно доказателство за българската държавна мощ.

Доволно е и турското население, което с постигнатото съглашение, вижда отстранена опасността от усложнения в страната, които можеха да бъдат само пакост за тях.

Недоволни са, и то по причини много понятни, нашите съседи – проживаващите тук сърби, които за да умаловажат пред местното население успеха на българското правителство, с познатото им злорадство са говорили, „че въпросното съглашение не било друго нищо освен едно ново заблуждение, с каквито българите са си винаги служили, за да печелят пред македонското население".

Благоволете, Господине Министре, да приемете уверение в най-отличното ми почитание.[1]

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 13. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 6 април 1904 г. и е заведен под № 824 в Тайната архива.

[2] Тодор Недков (1868–1950), търговски агент в Скопие (1902) и Битоля (1908), консул в Битоля (1910) и Одрин (1913), генерален консул в Солун (1915), пълномощен министър в Румъния (1920), и в Австрия (1924), ръководител на Българската културна мисия в Швейцария в края на Първата световна война, със седалище в Берн.

№ 135

Рапорт № 238 от Т. Недков до Гр. Начович за освободените осъдени по Щипската афера и за оставането в затвора на осъдените по Винишката афера.
Скопие, 2 април 1904 г.

Господине Агенте,

Имам чест да Ви явя че вчера се пуснаха находящите се в тукашния затвор 92 българи осъдени и неосъдени за политически престъпления, между тях и осъдените по известната на повереното Ви Агентство Щипска афера[1]. Всички идваха в Агентството просълзени от радост да благодарят на правителството на България за дадената им свобода и за истински братското участие в тяхната съдба. В затвора остават осъдените по Виничката афера[2] и няколко души други осъдени за политически убийства.

Списъкът и на едните и другите ще изпратя допълнително.[3]

Приемете и пр.

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2069, л. 1. Препис. Ръкопис.

---

[1] Щипската афера на ВМОРО е едно от най-първите разкрития, което правят турските власти. Тя става по време на учителстването на Даме Груев и Гоце Делчев в Щип през 1894–1895 г., когато турските власти залавят революционна книжнина и арестуват и осъждат дейци на ВМОРО.

[2] Винишката афера на ВМОРО станала в края на 1897 г., когато турските власти открили значително количество оръжие в с. Виница и нанесла големи поражения върху организацията в почти целия Скопски революционен окръг, като първоначално започнала в Кочанска околия. Много от местните революционни комитети били напълно разстроени, а турската власт успяла да прибере с небивал

терор голямо част от организационното оръжие. Редица от организационните дейци били арестувани и осъдени на различни години затвор и заточение.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 6 април 1904 г. и е заведен под № 825 в Тайната архива на министерството. Има резолюция на първата страница „Н. Ц. В." и бележка в ъгъла "Пр. ходатайство за освобождение на, помилвания и пр."

№ 136

Рапорт № 271 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „Liverpool Mercury".

Лондон, 2 април 1904 г.

Н. Ц. В.

Господине Министре,

Английския вестник „Liverpool Mercury" в един от последните си броеве коментира сключеното Турско-българско съглашение така:

„С подписването на Турско-българската конвенция ний можем да вярваме че опасността за избухване на война между България и Турция за сега е изчезнала съвършено. Последнята зима имаше силни основания да се предполага, че през настоящата пролет двете тия държави ще бъдат увлечени във война. При всичко че не съществува пряма причина за конфликт между тях, то пак почти невъзможно би било да се въздържи български народ в княжеството в случай, че избухне ново въстание в Македония, съпроводено от свирепствата, които възбудиха Европа миналата година.

Досега някои малки причини можаха да възпрепятствуват избухването на въстанието. Силите се старят действително за въвеждането на реформите, които ще могат да направят по-сносно съществуването в Европейска Турция, и сключеното сега Българо-турско съглашение, като обвързва и двете страни за опазването на мира, ще помогне за окончателното и желаемото разрешение на въпроса."[1]

Горното като Ви съобщавам за сведение, имам чест да Ви помоля да благоволите да приемете, господине министре, уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп.1, а.е. 2022, л. 14–15. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 813 в Тайната архива.

№ 137

Рапорт № 272 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „Pall Mall Gasette".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Английския вестник „Pall Mall Gasette" ето как се произнася по повод на сключеното напоследък Турско-българско съглашение:

„Международни съглашения са на дневен ред. Веднага подир стъпките на Англия и Франция ето че и Турция и България обявяват че са дошли вече до едно

споразумение. Турско-българската конвенция няма да разреши окончателно съществуващите мъчнотии; тя е една временна мярка, която ще послужи да подобри обтегнатите между двете страни отношения. България обещава да ограничи комитаджиите и да не позволи щото територията ѝ да служи за база на операциите им против Турция. Тая последната, в замяна, прокламира една обща амнистия и се задължава да спомогне на християнските си поданици да се завърнат мирно по домовете си, както и да изпълни програмата на обещаните реформи. Всичко това изглежда да е достатъчно да отклони турско-българската война, която се мислеше да избухне тая пролет и само затова можем да бъдем благодарни. Съглашението би било достатъчно, за да се задържи мирът на Балкана до идущата година по това време, освен ако едната или другата страна пропуснат да изпълнят обещанията си, предвидени в него."[1]

Горното счетох за неизлишно да Ви съобщя и Ви моля да благоволите да приемете, господине министре, уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 16–17. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 814 в Тайната архива.

№ 138

Рапорт № 272 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „Pall Mall Gasette".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Английския вестник „St. James's Gasette", като коментира Турско-българското съглашение, произнася се по следующий начин:

„Относително Турско-българската конвенция за отбелязване е, че Портата не можеше да се съгласи да приеме искането на България за приспособлението на Мюрцщегската програма и в Одринский вилает, защото в такъв случай би изглеждала, че тя третира с България на равно както със Силите, а това е невъзможно по политически съображения, независимо от турското честолюбие.

Истина е, че Австро-Унгария и Русия са удобрили това поведение на Портата, което впрочем е съгласно и с традиционната политика на Турция по отношение на васалното княжество.

При все това самия факт, че Портата се задължава спрямо България да въведе уговорените с двете сили реформи в Солунский, Битолский и Косовский вилаети, съставлява една твърде знаменателна черта на конвенцията. Тая толкова се явяваше за известно време като непреодолимо препятствие, за да дойде до окончателно споразумение.

Настоящето съглашение, въпреки изключването на всякаква алюзия за реформи в Одринский вилает, ще повдигне престижа на българското правителство и ще му помогне да продължава да взема мерки против комитета. То ще помогне същевременно и на Портата да може да намали числото на войските си в Македония, което е едно важно съображение от финансова гледна точка."[1]

Благоволите да приемете, господине министре, уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 18–19. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 815 в Тайната архива.

№ 139

Рапорт № 272 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Leeds Mercury".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Влиятелният провинциален орган „The Leeds Mercury" като коментира в уводната си статия, последното Турско-българско съглашение се очудва, че тъкмо когато Западна Европа имаше най-сериозни основания да се страхува от едно стълкновение между България и Турция тяхните правителства турят, поне временно край на своите неприязнени отношения. Според този вестник поне 5/6 от македонското население са българи по народност и естествено е, че България взема толкова живо участие в тяхната съдба.

Това, което мъчно може се обясни е готовността на България така лесно да се примири с угнетителя на нейните сънародници оттатък границата. „Leeds Mercury" се отказва да вярва в искреността на тази конвенция и изказва мнението и действието на България се дължи на интригите на руската дипломация, която по никой начин не желае избухването на една война в Близкия изток, когато всичките ѝ сили вече са ангажирани на друго място. Жалкото е че по този начин се дава възможност на султана да угнетява и за напред едно нещастно и многострадално население в Македония.[1]

Благоволите да приемете, господине министре, уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 20–21. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 816 в Тайната архива.

№ 140

Рапорт № 275 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Standard".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Лондонският вестник „Standard" печата в един от последните си броеве специална уводна статия, посветена на Турско-българското съглашение, в която се изказват следните мисли:

„По своята важност и влиянието, което то може да има върз бъдащите събития постигнатото съглашение между българското и турско правителства не може се сравнява с почти едновременно подписаните конвенции от Франция и Великобритания.[1] Но нито пък трябва да се омоловажава значението на това събитие, тъй като

съгласившите се страни съставляват най-важните фактори, посредством които би могло да се постигне запазването мирът в Югоизточна Европа. Приятелите на мирът ще се радват толкова повече, че съществуваше сериозна опасност да не би Руско-японската война да насърчи България или Турция към една политика на авантюри. С този си последен акт обаче двете балкански държави доказват, че те са готови да действуват с останалите европейски сили в старанията им да отстранят причините на минали и бъдещи компликации. Ако техните действия хармонират с взаимно поетите задължения, предприетите в полза на македонското население реформи могат се увенча с пълен успех."[2]

Благоволите, господине министре, да приемете уверението на високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 22–23. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Става дума за Англо-Френското съглашение от 1904 г., станало известно като „Сърдечното съгласие", сключено на 8 април 1904 г. в Лондон във формата на конвенция за Нюфаундленд и Западна Африка и две декларации – за Сиам и за Египет–Мароко. Съглашението урегулирвало главният разделящ ги въпрос – за колониалните владения. След сключването на Руско-Английското съглашение през 1907 г. този съюз станал основата на Антантата.

[2] Рапортът е получен на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 817 в Тайната архива.

№ 141

Рапорт № 276 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Morning Post".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Лондонският „The Morning Post", който минава за орган на тукашното високо общество печата по повод Турско-българска конвенция една уводна статия с крайно ядовито съдържание по адрес на тези английски обществени дейци, които са известни по своето приятелство към угнетените македонски българи.[1] Той си представлява нещастното положение, в което ще се намерят тези върли врагове на султана, които систематично са разпространявали лъжливи слухове за турски зверства в Македония, когато днес най-заинтересуваната страна по тоя въпрос влиза в подобно съглашение с предполагаемия си враг. Подир тези виходки следват ред иронически инсинуации в смисъл, че македонските водители и българското правителство са прямите виновници на миналогодишните кървави събития и „Morning Post" се очудва че султанът се показва готов великодушно да им прости.

Главният мотив на сключената конвенция „Morning Post" съзира в обстоятелството, че балканските държавици имат по-голяма вяра в Турция отколкото в двете реформаторски сили, чиито едничка цел е да увеличат своите териториални владения в техен ущърб.

Статията завършва с изказване надеждата, че македонските приятели в Англия не ще се покажат по-непримирими от България и ще турят бърз край на своята глупава антитурска агитация.

Счетох за неизлишно да Ви съобщя съдържанието на горната статия понеже тя доказва, че вързлото туркофилство, което характеризираше консерваторската партия във времето на покойния лорд Биконсфилд още има в нейните рдове, свои партизани.[2]

Благоволите, господине министре, да приемете уверението на високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 24–25. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Тук авторът визира създалият се наскоро в Лондон Балкански комитет, който се отнасял със съчувствие към съдбата на българите в Македония и Одринско. Негови водачи са Ноел и Чарлс Бъкстон, лорд Джеймс Брайс, Едуард Бойл. По въпроса вж. Балканският комитет в Лондон (1903–1946), С., 2003, с. 591.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 818 в Тайната архива.

№ 142

Рапорт № 277 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Daily Chronicle".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Лондонският либерален орган „The Daily Chronicle" като коментира туку що подписаната конвенция между България и Турция съветва своите приятели да не отдават твърде голяма важност на това събитие. В нея той вижда нов цяр на книга за едно положение, което никога не ще може се подобри по този начин. Ако книжните реформи и султанските уверения имаха някаква практическа ценност Турция би била днес най-добре управляваната държава в Европа. Според „Daily Chronicle" и този дипломатически акт ще има същата съдба както толкова минали опити. Нито турските, нито българските обещания не ще изменят ходът на работите в Македония. Нещастното население в тази област ще продължава да страда и дава материал за нови въстания. Турция не е кадърна да се реформира и едничкото средство, което би могло да даде добри резултати е лорд Лансдаун да настои за немедленото прилагание на неговия реформен план, т.е. назначаването на един християнски генерал-губернатор за Македония и Одринско, отговорен пред Европа за управлението на тези области от Турската империя.[1]

Благоволите, господине министре, да приемете уверението на високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 26–27. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 819 в Тайната архива.

№ 143

Рапорт № 282 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Bristol Times".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Бристолският либерален орган „The Bristol Times" както почти всички влиятелни английски вестници печата специална уводна статия по случай сключената конвенция между България и Турция и поздравява, че известието за това радостно събитие пристига тъкмо когато Европа имаше сериозни основания да се опасява че следующата фаза на македонския въпрос ще бъде от кървав характер. Тази конвенция не съставлява пряма гаранция за успехът на австро-руските реформи, но тя може значително да улесни тяхното прилагание. За напред султанът не ще има право да протестира за застъпването на България в полза на нейните сънародници в Македония и Одринско. Ако България и Турция искрено посветят своите усилия и добра воля за запазването на мирът в Близкия изток, сериозни компликации ще се избегнат и разрешението на македонския въпрос може да бъде значително улеснено.[1]

Благоволите, господине министре, да приемете уверението на високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 28–29. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 820 в Тайната архива.

№ 144

Рапорт № 283 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Shefild Telegraf".

Лондон, 2 април 1904 г.

Господине Министре,

Шефилдският консервативен орган „The Shefild Telegraf" коментира напоследък сключеното между България и Турция съглашение в тон неприязнен за българската кауза. По подражание на тукашния „Morning Post" той се ползува от случая да иронизира действията на тези англичани, които са се посветили на македонското дело, които се обвиняват в тази статия, че съзнателно разпространяват лъжливи слухове за турски зверства в Македония.

България според въпросния вестник е ключът на македонския въпрос и до когато българското правителство позволява на македонските въстаници да се организират свободно и безпрепятствено, всичките усилия на Европа да подобри положението на работите в тази турска област ще остават ялови и без резултати. Великодушието на султана, който така лесно се съгласява да амнистира нарушителите на мирът и порядъкът в неговите владения и готовността му да помогне материално за репатрирането на бежанците, би трябвало да накарат България искрено да съдействува за умиряването на македонските области.[1]

Благоволите, господине министре, да приемете уверението на високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 30–31. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 6 юни 1904 г. и е заведен под № 821 в Тайната архива.

№ 145

Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с настояване княз Фердинанд да получи допълнителна информация за мисията на Мюнир паша в София.

Ситняково, 3 април 1904 г.

Явете [с] официална или не официална мисия иде Мюнир паша[1]. Считам неизбежен да ви явя, че Господаря не ще се завърне [в] София преди 6 дни. Желателно би било да уведомите поне два дена по-рано за заминаването на Мюнир.[2]

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1090, л. 35. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

[1] Мюнир Паша, министър на просветата на Турция.

[2] На гърба на телеграмата Гр. Начовнч е направил следния коментар на поръката: „1904. Монумент на дворцови идиотства. Занимание с празни етикети и занемаряне държавните работи предвижда се лош край."

№ 146

Рапорт № 265 от А. Тошев до Гр. Начович за започналото освобождаване на затворниците според спогодбата и за продължаващото задържане на Панчо Дорев и Димитър Мирчев.

Битоля, 3 април 1904 г.

Господине Агенте,

Откато се получи известието за подписването спогодбата между Турция и България, тук властите почнаха да освобождават затворниците. На 1-ий того се освободиха 118 души и на 2-ий други 150. Всеки амнистиран затворник е длъжен да положи клетва за вярност на Негово Импер[аторско] Величество Султана и да даде лична гаранция. Гарантът се задължава писмено да отговоря, вслучай че лицето за което ручателствува отново дигне глава против държавата. При това всички освободени затворници са фотографират по разпоредба на властта на групи от по 20–30 души. Между освободените има и такива, които са биле осъдени за убийства и други престъпления от подобен характер. Учителят Панче Дорев[1] и Мирчев, секретар на Бълг[арската] митрополия[2], още не са освободени. Дорев запитал завчера председателя на Апелативния съд, който същевременно е председател и на Извънредния съд, какво мислят да правят с него и с Мирчева, ала председателя му отговорил, че те не подпадали под амнистията, защото не биле арестувани във време на размиряците и че следователно щели да останат да бъдат съдени. После

прибавил, че съдът щял да се занимае тия дни с техния въпрос, по който може би щяло да се земе извънредно решение. От друга страна Стефанаки бей Кръстевич съобщил на руския вицеконсул Кохмански, че валията отправил запитване до Портата специално за тия двама затворници, но дали е получил някакъв отговор не ми бе възможно още да узная.

От всичко туй се вижда, че валията е силно амбициран по отношение на тия двама арестанти и ще иска по всяка вероятност да направи всички възможни затруднения преди да ги освободи. Между впрочем те трябваше да бъдат пуснати на свобода досега, съгласно обявлението на властите, дето се казва, че се освобождават и всички ония, които са под следствие.[3]

Приемете и пр.

Княжески търг[овски] агент: (подп.) *А. Тошев.*
Вярно, за секретар *А. Паница.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 32–33. Препис. Ръкопис.

---

[1] Панчо Дорев (1878–1938), адвокат, историк и дипломат, депутат в Младотурския парламент, управляващ посолството в Австрия (1920), пълномощен министър в Чехословакия (1932). Използвайки връзките си с Мустафа Кемал Паша и Исмет Инюню през 20-те и 30-те години работи в турските архиви в резултат на което издава редица документални публикации и сборници, сред които особено значителни са: Документи за българската история. Т. III – I.. Документи из турските държавни архиви. 1564–1908 и 1863–1909. Състав. П. Дорев, С., 1936–1942; Костурско в Македонската революция. Официални документи из тайните турски архиви на Великото везирство на Хилми Паша. Събрани и преведени от П. Дорев с предговор на Хр. Силянов, С., 1937; П. Дорев, Народните борби в Македония. Българщината в Битолско (според документи от турските държавни архиви). Македонски преглед, год. X, № 3–4, С., 1936, с. 1–18.

[2] Димитър Мирчев (1865–1938), учител, член на ЦК на ВМОРО, секретар на Пелагонийската (Битолската) митрополия, автор на учебници по български език и литература.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 6 април 1904 г. и е заведен под № 822 в Тайната архива.

№ 147

Рапорт № 307 от Л. Золотович до ген. Р. Петров за отзвукът от Българо-турското споразумение в Париж.

Париж, 3 април 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

На № 195. Шифрованата Ви телеграма под отсрещния номер относително подписването на Турско-българското съглашение се получи в повереното ми Агентство на връх Великден; в Quai d'Orsay бяха вече получили от Французкото в Цариград посолство известие за подписването му още в събота през денят. Подписването на това съглашение – за което пресата и телеграфните агенции бяха, няколко дни по-рано съобщили че бедствувало да не се осъществи и че отношенията, впоследствие, между Турция и България щели да го отложат още повече, тъй като г-н Начович щял да напусне турската столица, напущание почти равносилно с едно прекъсване дипломатическите сношения – се посрещна в Французкото Министерство на външните работи с известно удоволствие, най-паче че мнението на г-на Делкасе, което бях Ви донесъл вече в един предишен поверителен рапорт, беше че едно

такова съглашение щяло да принесе услуга и на самия общ мир в Изток. Но, по причина на току що подписаното последно Англо-френдзко съглашение, вниманието както на пресата така и на политическите мъже беше и е още съсредоточено почти изключително върху това Англо-френдзко съглашение, та Турско-българското съглашение не се коментира от печата, както би се коментирало, ако нямаше други обстоятелства да привличат и занимават общественото внимание; в числото на тия обстоятелства трябва да се спомене на пръв ред Руско-японската война, чиито фази и перипетии абсорбират за сега, тук, и печата и политическите кръгове.

Обаче от разни свиждания и провокирани разговори, можах да схвана господствующето мнение по отношение на Турско-българското съглашение.

Общото впечатление е че това съглашение – което преди всичко изтъква нагледно добрата воля и искрените миролюбиви намерения на княжеското правителство, е едно упътвание към въдворението на редовните и нормални отношения, и следователно към избягването конфликта, между Турция и България; но, прибавят всички, с това обаче условие, че Турция ще изпълни лоялно и искрено задълженията които е взела спрямо княжеството. Именно в тази лоялност и искреност се двоумят и на тях гледат скептически както в Quai d'Orsay така и в печата и политическите кръгове. А в дипломатическата среда, знае се за положително, че Австрийското тук посолство и Гръцката легация са посрещнали това съглашение със значително незадоволство: първото, защото съглашението, в случай че се изпълни буквално от двете подписавши страни, отстранява всякакви на Изток усложнения, които биха могли да дадат на Австро-Унгария благовиден претекст, за да се намеси там и евентуално окупира и една част от Македония; второто, защото това също съглашение е като един шамар за гръцките в Македония претенции, понеже Турция е счела за нужно да третира с княжеството по един въпрос, за който гърците всячески се стремяха и стремят да докажат на всеуслушание, че българите нямали никакви интереси в Македония, гдето само гърците имали интереси и права.

„Но, както се изразиха всичките мои събеседници, даже ако турското правителство се откаже да изпълни взетите спрямо княжеството задължение, Вие пак остаяте с една голяма морална победа, която е един неоспорим успех и на Вашето правителство и на Вашия дипломатически агент в Цариград; тази победа състои именно в това, че Турция, с даденото Ви задължение да приложи реформите условени между нея и Великите сили посредством Русия и Австро-Унгария, третира, в това отношение, княжеството почти d egal a egal с великите държави, и че тя, с това, фактически иде да признае Вашите права в Македония или, по-точно казано, Вашето право да се интересувате със съдбата и участта на живущите в Европейска Турция българи; това признание е и един косвен чувствителен удар против домогванията на гърците, като проглушиха света със своите прекалени претенции, когато, в същност, Турция с това Турско-българско съглашение, официално някакси признава Вашето право да се застъпвате за подобрението положението на Вашите сънародници и едноверни братя населяющи вилаетите на Европейска Турция."

При всичкото двоумение за лоялността и искреността на турското правителство, общото мнение, което преодолява, е, че сами турците имат голям интерес да изпълнят тези задължения, за да си спечелят някои симпатии между другите народи и правителства и, за да предотвратят по-коренни реформи, за каквато се явява развитото напоследък време в Лондонския митинг предложение да се пристъпи към назначението в Македония един генерал-губернатор християнин.[1]

Във всеки случай на това Турско-българско съглашение се гледа изобщо като на едно спомагателно към европейските старания средство за умиротворение Македония, в която международната жандармерия е в надвечерието да почне фактически своето функционирание.

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверенията в отличното ми към вас почитание.[2]

Л. Золотович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 38–41. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Става дума за организираните от Балканския комитет митинги във Великобритания в защита на българите в Македония. Само през есента на 1903 г. са проведени над 200 митинга, а през 1904 г. близо 60.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 6 април 1904 г. и е заведен под № 830 в Тайната архива.

№ 148

Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович за изпратената от него благодарствена телеграма до султана след подписването на Българо-турското споразумение.

Ситняково, 4 април 1904 г.

Завчера телеграфирах благодарствена телеграма на султана. Досега не се удостоих с отговор. Научавам се, че моя братовчед херцог Хесен ще да посети скоро Цариград. Узнайте, явете кога иде, колко дни ще се бави, през къде [ще] отпътува след посещението.

Князът.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3605, л. 55. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

№ 149

Писмо № 203 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за направените заявления от страна султана за въвеждане на реформи в Европейска Турция.

[София], 4 април 1904 г.

Начевич, дипломатический агент
Пера

На № 565. Заявеното Ваше на вчерашната аудиенция от Негово Императорско Величество Султана твърдо желание и намерение да въведе реформи във всичките вилаети на Европейска Турция трогна Българското правителство. Моля Ви от името на Княжеското Правителство да предадете на Негово Императорско Величество искрената благодарност за бащинските грижи, които той показа напоследък към Българския народ. Признателно за това високо благоволение на Н. И. В. Султана, Княж[еското] Правителство ще употреби всичките си усилия за уягчаването на съществуващите връзки между Княжеството и Империята и ще съдействува да се предаде населението свободно на мирните си занятия и да са добият от реформите ползотворни резултати за правилното икономическо и културно развитие на двете държави.

(п.) *Петров*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 42. Копие. Ръкопис.

№ 150

Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с настояване да се отговори от султана на изпратената от него благодарствена телеграма след подписването на българо- турското споразумение.

Ситняково, 5 април 1904 г.

Чудно ми е, че сте се задоволили с унищожителния отговор, който ми телеграфирахте снощи. Аз отправих до султана по ваше настояване открита една извънредно любезна телеграма, текста на която е плод на Мин[истерския] съвет и сега да се задоволя с едно съобщение на турск[ия] комисар било унижение. Като обичай от там, че не желаете да се зачерква пред [...] ист[...] очаквам да поправите веднага таз обида нанесена ми от султана.

Князът.[1]

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3605, л. 56. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

[1] След ненапълно дешифрирания текст Гр. Начович е написал своя коментар: „Идиот".

№ 151

Окръжно писмо № 483 от Гр. Начович до българските търговски агентства в Солун, Скопие, Битоля, Сяр и Одрин за съблюдаване прилагането на амнистията на района на тяхното агентство.

Цариград, 5 април 1904 г.

До Господа Княжеските търг[овски] агенти
В Солун, Скопие, Битоля, Серес и Одрин.
За сведение до Министерството на външните работи – София.

Господин Агенте,

Моля да имате добрината да следите и ми донасяте своевременно за всички спорни случаи по амнистирането политическите престъпници в района на повереното Ви агентство, за по-нататъшно от страна на Дипломатическото Агентство разпореждане.

Приемете, Господине Агенте, уверение в отличното ми към Вас почитание.

(под.) *Гр. Д. Начович*
Вярно. Секретар: *Ив. Хамамджиев*

[Печат на Българското дипломатическо агентство в Цариград]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 43. Препис. Машинопис.

№ 152

Рапорт № 275 от А. Тошев до Гр. Начович за условията, които поставя ВМОРО, за да приемат амнистията дадена им по силата на Турско-българското споразумение.

Битоля, 5 април 1904 г.

Поверително.
До Господин Господин Гр. Д. Начович,
Княжески дипломатически агент в Цариград.

Господине Агенте,

С рапорт под № 262 от 1 април Ви явих, че някои от шефовете на Вътрешната организация чрез свои приближени ме питаха как да постъпят, за да се предадат. Тукашният руски консул, тоже сондирал по същия въпрос. Вчера телеграфирал на г-н Демерик[1] в Солун, който същия ден му отговорил, че Хилми Паша бил се съгласил да се амнистират всички, с известни условия обаче.

Преди всичко, скритите революционери трябвало да се предадат в ръцете на властта от местото, гдето се крият, после трябвало да дадат писменни обязателства за подчиненост (declaration de soumission), след туй щели да бъдат ескортирани до границата на държавата, гдето искат да отидат и най-сетне, като последно условие се поставя и това, че те никога няма да имат правото да се завърнат в пределите на Турция без специална оторизация от турското правителство.

Аз не зная до колко тия условия на Хилми Паша ще бъдат приети от въстаническите шефове и за туй съм решен даже да не им съобщавам до тогаз, докато не получа наставление от Вас. Условието да се предадат там, гдето се намират е един капан, за туй трябва безусловно да се отхвърли според мен. Аз гледам на въпроса за предаването на тия хора, като на един от най-важните и считам че трябва да се помисли повече върху него, преди да се вземе известно решение. И, струва ми [се], че ще се срещнат големи затруднения при разрешението му, защото както изглежда по-голямата част от тия шефове ще искат да положат такива условия от своя страна, които турската власт сигурно ще отхвърли. Това свое предположение силавам на едно писмо, което вчера ми се изпрати от Лозанчев и от което препис прилагам тук. От това писмо, прилично на един вид ултиматум може да се съди за настроението на македонските вътрешни шефове, както и за техните аспирации. Тези хора не могат да излязат от магическия кръг, в който се въртят отдавна, за да разберат най-сетне, че не всичко, което се желае е тъй лесно осъществимо.[2]

Приемете и пр.

Княж[ески] търг[овски] агент (п.) *А. Тошев.*
Вярно, за секретар: *А. Ив. Стоянов.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля"]

Към № 275.

Едно относително умиротворение на страната, в ожидание прокарването на прословутите реформи, е възможно само при следните условия:

1. Освобождение на политическите затворници находящи се тук и в заточение.
2. Освобождение на затворници осъдени „за кръв", ако престъплението е извършено по политически съображения.
3. Освобождение на затворници по национални въпроси, даже когато е извършено убийство.
4. Амнистиране на въстаници и четници, които са извършили разни престъпления от частен характер, както и избягалите от Битол[ския] затвор.
5. Пълна и **безусловна** амнистия на всички въстаници и емигранти.

Заб[ележка]. Под **безусловна** амнистия разбирам такава, която не е свързана с разни заявления, клетви, предаване на оръжието и пр.

6. Амнистираните, каквито и да биле те да бъдат под охраната на чуждестранните агенти. Турското правителство да не може да ги изпраща по родните им места, или да им прави каквито и да са ограничения.

А. Лозанчев.

Вярно, за секретар: *А. И. Стоянов.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 4–6. Преписи. Ръкопис.

---

[1] Н. Н. Демерик, руски цивилен агент в Солун.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 8 април 1904 г. и е заведен под № 845 в Тайната архива. На първата страница в лявото поле има резолюция: „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд с червен молив.

№ 153

Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович за недоволството му от липсата на отговор от страна на султана на изпратената от него благодарствена телеграма след подписването на Българо-турското споразумение.

Ситняково, 6 април 1904 г.

Получих снощната ви телеграма. Под същ предлог можах и аз да замълча, обаче, за да дам на султана едно доказателство на моята лоялност откровен не се колебах да му телеграфирам отворено и да се изложа с това същите критики и от които Н. В. султана се оплашил. Мисля, че в интереса на [...] дело или от вежливост поне султана би могъл да благодари с две думи за телеграмата ми без да се влиза в подробности.

Князът.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 3605, л. 57. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

№ 154

Шифрована телеграма от ген. Р. Петров до княз Фердинанд за пребиваването на Д. Ризов в София и за нежеланието султана да приеме допълнителни ангажименти към Българо-турското споразумение.

6 април 1904 г.

Негово Царско Височество, Ситняково

Още неделя сутринта предадох заповедта на Ваше Царско Височество Ризову[1] за вероятно заминаване в понеделник заедно с военний министр. Предполагах че ще има допълнително съобщение за това заминаване; за съжаление военний министр не благоволи да ме уведоми за тръгването си вследствие на което не можах да предупредя Ризова да замине макар да го видях тази сутрин пак. Станало е недоразумение, за което моля извинение от Ваше Царско Височество. Ако Ваше Царско Височество позволявате аз ще замина с утренний (днешний) конвенционален трен и ще оставя Ризова на гара Костенец. Така не ще се обърне особено внимание, още повече че е обяснено Ризовото дохождание за инструкции по едно съгла-

шение със Сърбия на икономическа база. Или пък Ризов да замине с фаетон през Самоков. Ваше Царско Височество имате право да бъдете недоволен от начина на султанский отговор, който ако и да може да се обясни със страх да не се вземат някои нови задлъжения чрез писмен отговор, все пак мисля че е добре да се направят надлежните постъпки в Цариград чрез Начовича, комуто съобщих за тоя начин.
Петров.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 559, л. 4. Препис. Ръкопис.

---

[1] Димитър Ризов (1860–1918), журналист, публицист и дипломат, деец на ВМОК, участник в Съединението, търговски агент в Скопие (1897 – 1899), дипломатически агент в Черна Гора (1903–1905), дипломатически агент в Белград (1905), Атина (1908) и Рим (1908), пълномощен министър в Рим (1910) и в Берлин и в Сакскобургготското херцогство (1915–1918). На 30 март 1904 г. в Белград Д. Ризов, тогава дипломатически агент в Черна Гора, заедно с военния ни аташе в Белград полковник Хр. Хесапчиев, от българска страна подписват тайния Съюзен договор между Княжество България и Кралство Сърбия. Договорът вж. в *Хр. Силянов*, Освободителните борби на Македония, т. II, с. 321–323.

№ 155

Окръжно писмо № 207 на МВРИ до българските дипломатически агентства във Виена, Париж, Рим и Лондон с приложен текста на Българо-турското съглашение.

София, 6 април 1904 г.

Поверително.
До княж[еските] д[ипломатически] а[гентст]ва
във Виена, Париж, Рим и Лондон.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати до Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во във Виена (Париж, Рим, Лондон) за сведение, тук приложения в препис текст на съглашението между Княжеството България и Турция, подписано на 26 март с[тар] ст[ил] в Цариград.

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца*
С[екретар] на министра *Г. Радев*

Бележка. Текста на съглашението е изпратен отделно в Петербург.
Същото да се пише: до Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Букурещ и Белград.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 47. Чернова. Ръкопис.

№ 156

Окръжно писмо № 208 на МВРИ до българските търговски агентства в Солун, Битоля, Скопие, Серес и Одрин с приложен текста на Българо – турското съглашение.

София, 6 април 1904 г.

Поверително.
До княж[еските] търг[овски] а[гентст]ва
в Солун, Битоля, Скопие, Серес и Одрин.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати до Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Солун (и пр.) за сведение, тук при-

ложения в препис текст на съглашението между Княжеството България и Турция, подписано на 26 март с[тар] ст[ил] в Цариград.

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца*
С[екретар] на министра *Г. Радев*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 48. Чернова. Ръкопис.

№ 157

Рапорт № 284 от А. Тошев до Гр. Д. Начович за предприетите арести на дейци на ВМОРО от турските власти поради неясноти в споразумението за амнистираните.

Битоля, 7 април 1904 г.

Поверително.
До господин Господин Гр. Д. Начович,
Княжески дипломатически агент в Цариград.

Господине Агенте,

Днес получих телеграмата Ви под № 489 и съобщих съдържанието ѝ на заинтересуваните лица. Бързам обаче да Ви явя, че властите възползувани от обстоятелството, че още не са получили нужните наставления, деятелно преследват скритите четници и заловените от тях веднага хвърлят в затвора. Такъв е случая с войводата Алексо Турунджиев[1], заловения онзи ден в с. Аетос (Леринско) и снощи докаран в тукашния затвор.

По причина на многобройните шпиони същата участ очаква всички други, които още се крият и ще се укриват до окончателното разрешение на въпроса за тяхното предаване. Трябвало би тъй също да се уреди въпроса за предаването и на избягалите от Битолския затвор, които тоже не смеят да се предадат, понеже не знаят как ще се постъпи с тях. Страхувам се да не би тукашните власти да се възползуват от този промеждутък на време докато се уредят тия въпроси, и подпомогнати от многобройните гръцки шпиони, да турят ръка на всички такива четници и избягали затворници и после да кажат, че не могат те да бъдат амнистирани, защото не са се предали мимо обявената амнистия.

Досега всички освободени от тукашния затвор възлизат на 220 души българи, а не 268 както погрешно Ви бе съобщено с рапорта от 3 април т.г. под № 265.

На 3-ий того освободиха 65 турци, почти всички обикновени престъпници. Между амнистираните са убийците на Ляпчев от Ресен през миналото лято и един стражар, който на 23 април м. г. всред чаршията без всякаква причина уби един българин.

Дорев и Мирчев още не са освободени. Това обстоятелство понамали сред българите обаянието причинено при първото известие за амнистията.[2]

Приемете и пр.[3]

Княж[ески] търг[овски] агент: (п.) *А. Тошев.*
Вярно, за секретар: *А. Ив. Стоянов.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 7–8. Препис. Ръкопис.

---

[1] Алексо Турунджиев (1874–1905), леринski войвода. Осъден е от турските власти и обесен на 19 август 1905 г. в Битоля.

[2] По този повод на 13 април 1904 г. ген. Р. Петров изпраща шифрована телеграма № 222 б до Гр.

Начович: „Дорев и Мирчев още арестовани. Моля подновете постъпките си за по-скорошното им освобождение. Петров.“ Вж. а.е. 2022, л. 73.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 10 април 1904 г. и е заведен под № 866 в Тайната архива. На първата страница в лявото поле има резолюция: „Н. Ц. В.“ и подпис на княз Фердинанд с черен молив.

№ 158

Бележка на Г. Вернаца за разговора си с Белов за германския принос за подписване на споразумението.

София, 7/20 април 1904 г.

Бележка

Г-н Белов идва тази сутрин в Министерството да ме пита за сведение относно Турско-българското споразумение. – Той ни поздрави за успеха на българската политика в тази мисия и каза в частност, че благодарение на влиянието на Посланика на Германия в Константинопол[1], Султанът реши да сключи това споразумение. – Той наблегна на няколко пъти върху ефикасната намеса на Барон Маршал – така че никой от нас да не пренебрегне това! – Той предложи също услугите си да съдейства чрез благоприятните си рапорти; той добави, че на него, Белов, дължим също и назначението на немски военен аташе в София.[2]

Вернаца.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 52. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Барон Маршал фон Биберщайн, германски посланик в Цариград.

[2] Резолюция в края на текста: „В делото.“

№ 159

Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с настояване на княз Фердинанд да получи отговор от султана на телеграмата си с поздравленията за подписаното споразумение.

София, Двореца, 8 април 1904 г.

До тая минута Н. Ц. В. не е получил от султана телеграфически отговор на депешата си. Н. Ц. В. настоява султана да му отговори с открита телеграма иначе отказва да приеме Мюнир паша.

Добрович.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1090, л. 36. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

№ 160

Писмо № 212 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с инструкции за изпълняването на Българо-турското съглашение по настаняването на бежанците и връщането на амнистираните по родните им домове.

Цариград, 8 април 1904 г.

Поверително – бързо.[1]
До Г-н Начович,
княж[ески] дипл[оматически] агент
Цариград.

Г-н Агенте,

След благополучното сключване на съглашението ни с Турция, време е вече да се пристъпи и към определението на всичките подробности по настаняването на бежанците, както и на всички ония четници, които било в България, било в Турция се намират още в нелегално положение спрямо турското правителство и далеч от семействата и огнищата си. По първия въпрос, М[инистерст]вото на вътрешните работи с писмото си от 1 април т. г. под № 1133, предлага да се влезне в споразумение с В[исоката] Порта в следующата мисъл: Да се определят преди всичко точно датата и пунктовете, през които ще се завръщат бежанците, като се взимат предварително и всичките мерки, които са необходими, за да им се обезпечи свободното и безопасно преминаване на границата и настанявание по жилищата им.

В случай, че последните са заняти или разрушени, въпроса ще трябва да се нареди по начин щото да се улесни по възможности бързото настанявание и обзавеждание на бежанците, като им се гарантира свободно и безпрепятствено ползуване от техните собствени земи. Като се определи точно денят на тяхното заминаване, било на групи, било по отделно, желателно е, щото те да бъдат придружени и от един български чиновник, който като бди върху тяхното настанявание да съобщава същевременно на правителството за техните нужди, за да може това последното да им се притече на помощ и да им даде нужните пособия, в случая че турското правителство, при всичката си добра воля, не би могло да удовлетвори напълно техните нужди. Този въпрос е толкова по-важен, че времето на сеидбите е вече на привършване и нуждата от бързото обработване на земите належаща.

Не по-малко важен е въпроса и за ония бежанци, които не със семействата си, а самостоятелно и по отделно като четници и като нелегални пред турското правителство са избягали в България. Нуждата, за да се помогне и на тяхното възвръщание е повече от належаща. Като се приберат те по домовете си, ще могат постепенно да се настанят на мирна работа, и ще желаят да вкусят от благата, които ще им даде мирния живот и към когото ще се привържат окончателно и безвъзвратно, след като са изпитали всичките горчивини от скитническия и нелегалния живот, който са водили. По такъв начин не само турското правителство ще премахне веднага едно голямо число недоволници и няма да се грижи постоянно за охраната на границите си, но и бълг[арското] правителство няма да бъде принудено да следи на всяка крачка техните действия, за да не би да влезат в Турция за нови размирици. По същите съображения тъй стои и тъй трябва да се гледа и на въпроса с вътрешните четници. Належаща нужда е да се нареди въпроса и за тяхното предавание. Първите вече постъпки от тяхна страна, според рапортите на княжеските търговски агенти, са направени вече и има признаци, че те са се убедили вече, че безцелно е да се води борба в тая посока, когато народното дело ги кани към друга. Известни разпореждания от ваша страна до търговските ни а[гентст]ва в Турция за предаването на четниците би били целесъобразни както и определението начина на това последното. Ако се постигне и това, аз напълно вярвам че ще се премахнат всичките причини,

които дават поводи на всякакви движения, ще престанат сблъскванията с четите и ще се даде възможност на умиротворителното ни дело да успее на пълно.

Приемете и пр.

Министър Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 53–54. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 785/1904.

№ 161

Просба от българите бежанци от Одринско до ген. Р. Петров с питане за подробностите по спогодбата за завръщане на бежанците по родните им места.

Бургас, 8 април 1904 г.

До Господина Господина
Министера-председателя и на външните дела в София

Просба от българите бежанци из Одринско.

Господине Министре,

Подписаните бежанци, опълномощени от братята ни бежанци из околиите – Василикоска, Малкотърновска, Лозенградска и Мустафапашанска, от Одринския вилает, чест имаме да Ви помолим да благоволите и разпоредите, за да ни се съобщи

1) Съгласно свършеното вече Турско-българско съглашение, според което бежанците из Македония и Одринско могат да се завърнат в родните си места, каква гаранция е предвидена за бежанците из Одринско, че след завръщането им, не ще бъдат изложени на злоупотребления от турската власт и нейните органи;

2) Кои са имената на 14-те лица из Одринско, провинени пред турското правителство в динамитни акции и, които се изключват от предвидената в съглашението амнистия, следователно не могат да се завърнат в родните си места, и

3) Кои са също поименно тези седем души из Одринско, които още преди революционното движение в Одринско били обвинени и осъдени и тоже нямат право на амнистия, според поменатото съглашение.

С почитание: *Д. Златаров, С. Попов, Г. Т. Ковачев, Юр. Георгиев, С. Милев, Тома С. Пиперков, Димитър Янев, С. П. Динишев, Петър Димов, Тодор Вълков, Я. Воденчаров, Русен Груев, Я. Стоянов, Д. Т. Халачев, Дико Г. Джелебов, Павел Петров, Райко Петров, Ан. Хр. Дан., К. Калудов, Леф. Мечев.*[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 58. Оригинал. Ръкопис.

[1] Тази просба е оформена на френски език като нота I с изходящ № 152 от МВРИ до Отоманското имперско комисарство в София, със следното съдържание:

„Двадесетина бежанци от вилает Одрин, молят, от името на всички бежанци от казите Василико, Малко Търново, Кърклисе и Мустафа паша за сведения по следните въпроси:

„Какви са гаранциите, които ще им осигурят спокойствието, ако се върнат в родните си домове по силата на постановената в турско-българското споразумение амнистия?

Кои са имената на четиринайсетте лица от вилает Одрин, които участвайки в бомбените атентати не ще могат да се възползват от тази амнистия?

Кои са имената на седемте лица от същия вилает, които са били преследвани и осъдени преди въстаническото движение и също не могат да се възползват от амнистията? Бургас, 8 април 1904 г." Вж. същата а.е., л. 55.

№ 162

Рапорт № 288 от А. Тошев до Гр. Начович разговора му с битолския валия по амнистирането на ръководителите на въстанието в Битолско.

Битоля, 9 април 1904 г.

Поверително.

Господине Агенте,

Вчера подир обед дойде в Агентството вилаетския терджуманин с молба от страна на валията да отида да се видя с него, защото имал да ми съобщи нещо важно. Каза ми при това, че бил натоварен от своя шеф да го извини, за гдето още не ми е върнал визита; това станало вследствие някакви интриги, които уж сам валията щял да ми обади.

Един час след поканата бях във вилаетското управление. След обичайните поздравления и любезности, които бяха по-усилени в дадения случай, валията ми каза, че искал да ме види, за да ми съобщи съдържанието на една депеша, която получил от Цариград касателно амнистирането на някои от революционните шефове. След туй ми прочете самата телеграма, която ми се видя доста двусмислена. Ясен бе само пасажа, в който му се казва да се обърне към мен да му дам имената на всички ония шефове и четници, които би желали да се предадат. Споменават се имената на Лозанчев, Груев, Сугарев, Георги Пешков и Петре Ацев, които тоже искали да се предадат. Въобще от тонът на тая телеграма се вижда ясно, че аз трябва един вид да стана посредник между четници и шефове от една страна и властите от друга.

Понеже счетох, че с туй властите искат да ми поставят един guetapens[1], заявих че туй не е моя работа и че аз въобще не мога да бъда посредник между властите и ония които желаят да се предадат, защото това е тяхна работа. Прибавих само, че според мен желателно е тия лица да се амнистират, но че за туй трябвало да се издаде второ обявление специално за тях, т.е. за всички четници, избягалите из затвора и пр., като същевременно се определят ясно и точно условията за тяхното предаване и амнистиране. И считам, че туй е необходимо да се направи, защото иначе въпроса непременно ще се заплете повече. Тия хора, като виждат, че мимо прогласената амнистия мнозина затворници още се държат в затвор под предлог, че са извършили някакви престъпления от общ характер; като гледат, че Мирчев и Дорев за никаква вина още стоят арестувани и че властите искат да изкарат, че те не подпадат под амнистията – естествено няма да се решат да се предадат, докато не видят ясно и строго формулирани и публично обявени всички условия, които властите биха поставили за тяхното амнистиране. Това е необходимо да стане толкоз повече за туй, че между условията предложени от Хилми Паша, които ми съобщи руския консул г-н Кал, и думите на валията аз виждам голямо противоречие. Условията на Хилми Паша Ви са известни от рапорта ми от 5-и того под № 275. Валията от своя страна казва, че всички шефове и пр. щели да се амнистират на общо основание и че от тях зависяло да останат в Македония или да заминат за България. Поисках препис от телеграмата, която ми прочете, но мимо обещанието му да изпълни туй ми желание и досега още не съм я получил, нито пък вярвам да ми я изпрати. Пред вид на всичко това, скромното мое мнение е да се уреди въпроса направо в Цариград, ако е възможно, за да не станат някои недоразумения, от които аз се опасявам. И за съжаление може да се каже, че такова вече изпъква, благодарение

телеграмата на Телеграфната Балканска Агенция, че уж шефовете: Лозанчев, Дамян Груев и Сугарев са изказали съгласието си да се предадат.

Уреждането въпроса в Цариград се явява още по-желателно имайки пред вид обстоятелството, че тукашния валия е човек, с когото абсолютно е невъзможно да се третират каквито и да е важни въпроси. Той е способен да обещае всичко и после да се откаже от думите си. Както съм имал случай да го казвам и други път, той е извънмерно малодушен некадърник, който се намира под пълното влияние на Насър Паша – най-голям враг и на съглашението и на амнистия и на всичко що се касае до българите.

От страна на заинтересуваните шефове и четници никой не е подновявал какви и да е запитвания пред мен, след писмото що получих от Лозанчев и препис, от което Ви изпратих с рапорта си от 5-и того под № 275. От своя страна никакви постъпки не съм правил и аз към тях, нито съм на мнение да правя такива, докато въпроса не се разреши **окончателно** и докато не получа Вашите **наставления и инструкции**, от които чувствувам твърде голяма нужда.

Принуден бях да заявя на валията, че никой от шефовете не се е адресирал до мен, защото веднага щеше да се каже, че аз съм бил и съм в постоянни сношения с тях, което безспорно би имало твърде неприятни последствия. На въпроса ми защо се държат още затворени Мирчев и Дорев, той ми каза с тон на прикрита гневна раздразнителност, че тяхното престъпление било от общ характер, но че той и за тях искал специални наставления, които още не бил получил. На забележката ми, че аз съм убеден в тяхната невинност и че те са жертва на интриги скроени от наши неприятели и насочени не толкоз против тях, колкото против нашия митрополит, той посмънка нещо и прибави, че сам знаял подробностите на техния процес, който бил в ръцете на прокурора. Говорих му за заловения недавна на гръцката граница българския офицер Илия Петров Балдов.[2] Каза ми, че той вероятно щял да бъде амнистиран.

След всички тия разговори той ми се извини, за гдето не ми бил върнал още визита, но не ми обади в какво се състояла интригата, поради която отношенията му към мен биле тъй хладни. Не можах да го попитам и аз за туй, защото стаята се бе напълнила вече с разни чиновници. Понеже времето бе вече доста напреднало исках да си взема сбогом, но той ме покани да излезем наедно на разходка, която трая повече от два часа из града и в околностите. Това бе направено умишлено от негова страна, за да видят всички че отношенията ни са подобрени. Ще видим само дали и след той ще ме посети в Агентството, което е повече от желателно по много съображения.[3]

Приемете и пр.

Княж[ески] търг[овски] агент: *Тошев.*
Вярно, за секретар: *А. Ив. Стоянов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 9–12. Препис. Ръкопис.

---

[1] (фр. ез.) – клопка, засада.

[2] Става дума за горноджумайския войвода Илия Петров Балтов (1877–1934), офицер от българската армия. При опит да се прехвърли от Гърция в Битолско в началото на април 1904 г. е заловен от турските власти и по-късно експулсиран в България.

[3] На първата страница на рапорта има резолюция „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд. Рапортът е получен в МВРИ на 12 април 1904 г. и е заведен под № 872 в Тайната архива.

№ 163

Писмо от А. Давидов до д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов за тайните преговори в Цариград между ВМОРО и турското правителство по прилагане проекта за реформи, изготвен от ЗП, и за хода на официалните българо-турски преговори.

Цариград, 9 април 1904 г.

Секретно

Г-да д-р Татарчев и Б. Сарафов, София

Вярвам да сте получили писмото ми, с което Ви съобщавах за предадените ми 15 точки.[1] Оттогава досега не Ви писах, защото въпросът постоянно влизаше от една в друга фаза и очаквах да вземе един край, та всичко да Ви изложа в едно писмо за Ваше знание.

В последното ми виждане с Вас ми казахте, че най-после щом Турция не се съгласява за генерал-губернатор, то да предприеме и приложи другите точки за едно управление, което да гарантира честта, имота, живота и правата на всеки гражданин, и като видите на дело, че Турция искрено желае да се свърши тоя въпрос по миролюбив начин и задоволи въстаналото население, то и комитетът нямало да настоява за ген[ерал]-губернатор и че в това направление може да се работи.

Предвид на това и като взех във внимание и с острастение и много други обстоятелства върху основата на VI точки; формулирах едно искане от 15 точки от който точен препис Ви приключвам за Ваше знание.

Докато бях в София, известно Ви е всичко как е вървяла работата, а сега ще Ви явя вкратце по-главните случки и обстоятелства от завръщането ми до днес.

На връщане заварих да са били в преговори с г-н Начевич и да са се установили върху едни условия за съглашение, текстът на което било пратено в София за одобрение, отдето е било направено възражение да се простират реформите и за Одринския вилает, нещо, което своевременно Ви явих.

Няколко дена след подаденото ми изложение с 15 точки, което заключих с изричната забележка, че само когато се, вземат във внимание, тогава може да се счита тоя въпрос за свършен, бидох повикан в един петък в къщата на Мемдух паша, който ми каза буквално следующето: „Няколко дена след отиването Ви за София дойде при мен г-н Начевич и ме попита известен ли съм за отиването на Вас с Осман бей в София с някоя мисия, или не.“ Аз му казах, че по заповед на Н. И. В. султана, който не желае да се пролива кръв в държавата му и да се тури край на тези неприятелства, пратиха се при комитетите, за да може да дойде някой от тях да се разберем лично или да изкажем техните искания, та да се намери един миролюбив начин за разрешение на тоя въпрос. Г-н Начевич ми каза, че имал заповед от София да попита за това и че той и правителството ще съдействували да се постигнело едно споразумение. Той ми каза, че к[омитети]те са били силни и мъчно било някой да се нагърби да ги обуздае. Това беше нашият разговор с г-н Начевича, който подир няколко дена бил заминал за София. От Вас като се получи известието, че к[омитети]те са наклонни да влязат в един миролюбив начин за разрешение на тоя въпрос и като се донесоха и точките от Осман бей, бях натоварен от султана да почна да водя преговорите с г-н Начевич. Той на мене каза. „че се туря в разположението ми да свършим тоя въпрос, а като се върнал от София, казал бил в двореца, че к[омитетите] са нищо и че с мене не можел бил да води преговорите, защото не съм бил знаел французки, та друг да се назначел, поради което се натоварил Зики паша. Г-н Начевич, вместо да ме подкрепи, парализира работата, та затова и не получихте заповед да отидете и вземете мнението и на Сарафова. Преди да отиде г-н Начевич в София, каза ми, че к[омитети]те са сила, а като се върнал от София, говорил в двореца, че са

нищо. Кое е вярното? Аз му приповторих, че няма да се тури край на това положение, докато не се вземат във внимание желанията на въстаналото население, инак всичко друго е временно нещо. Тези изявления на Мемдух паша ми направиха силно впечатление и отидох при г-н Начевич и му казах всичко, що ми се каза от Мемдух паша, като му предадох и препис от предадените ми 15 точки. Той ми каза, че не ме е бил излъгал и, види се, да ми се е разсърдил Мемдух паша, Аз му потвърдих, че така забележих. Моето съглашение е нищо при тези 15 точки, които са много добре обяснени и работете при М[емдух] паша да се приемат и аз ще се откажа от моето, ми каза г-н Начевич.

След една дълга пауза исканието за реформи и в Одринския вилает се оттегля и известното Ви веч съглашение се подписа на разпети петък.

Във време [на] подписването на съглашението г-н Петър Даскалов, един от сътрудниците на „В[ечерна] поща“[2], бе тук, който на третия ден на Възкресение замина за Св[ета] гора. На първия ден на Великден г-н Даскалов ми каза, че се бил познавал с М[емдух] паша, в дома на който бил на гости във време на 25-годишния юбилей на султана, и като искал да се види с него, г-н Начевич му бил казал да отиде с мене като познат на М[емдух] паша. Аз с готовност придружих г-н Даскалов, който ми каза, че бил известен за моята мисия, но не знаел подробностите и че е била чрез М[емдух] паша. Аз му разправих вкратце в какво се състоеше работата, който ми поиска препис от точките, но му казах, че не е време тази работа да излезе във вестниците. Свиждането стана във В[исоката] порта. Между целия разговор М[емдух] паша попита г-н Даскалов доволен ли е г-н Начевич от съглашението. Г-н Даскалов му отговори, че той е най-доволен. Но дали Вътрешната организация, Сарафов и Цончев ще мируват – го запита М[емдух] паша. Г-н Даскалов му отговори, че когато се върнал г-н Сарафов от Европа[3], той се виждал с него и му казал, че к[омитети]те ще чакат да видят прилагането на реформите, за да се увери Европа, че Турция няма и не е в състояние да ги приложи, за да се компрометира пак Турция. Той му каза, че реформите ще се приложат. Г-н Даскалов излезе с приятни впечатления и ми каза, че ще прати една кореспонденция във „В[ечерна] поща“ по тази му среща с М[емдух] паша. Аз го помолих в интерес на делото да не споменува нищо по моята мисия до к[омитети]те. Това бе на втория ден на пасхата. На третия ден на Възкресение дойде в дома ми Осман бей и каза, че го е пратил М[емдух] паша да ме помоли и явя какво е моето мнение по съглашението, как ще погледне въстаналото население на него, какво ще е мнението на к[омитети]те по съглашението и въобще туря ли се край на това положение със съглашението. Аз му казах, че до 10–15 дена ще му явя. Той ми каза, че М[емдух] паша бил много недоволен и бил против такова едно съглашение, с което не се свършвал въпросът. Когато се готвех да Ви напиша настоящето, Осман бей ме намери завчера и каза ми да Ви пиша за мнението на к[омитети]те по съглашението, като прибави, че макар да стана това съглашение, но имало голяма надежда за едно споразумение и с к[омитети]те.

Той ми каза и това, какво преди няколко дена г-н Начевич бил пратил при М[емдух] паша един от драгоманите да го пита през где ще заминели затворниците от Азия, Родос и Триполи, да им се предали чрез м[инистерст]вото пари за улеснение, които били пристигнали в агентството от дружества и сродници на затворниците. Той му бил казал, че ние с Вашия г-н Начевич щяхме да вършим една работа, но ме измами. Той дохожда по тая работа с особена мисия, седи тук от 8 месеци насам и нищо не може да направи и когато аз подех работата, той, вместо да ме поддържа, парализира работата ми, обаче и това съглашение, що стана, аз пак съм причината. Аз на него не мога да доверявам нищо и нито зная отгде ще заминат хората му, нито искам да зная за неговите работи. Нека иска това [от този], с когото прави съглашението. Това е казано на г-н Добрев, който ми каза, че е било тъй, и М[емдух] паша бил много ядосан на г-н Начевич.

Като бях пратен до Вас с известната Ви мисия, счетох за длъжност да Ви предам без всякакви коментарии това, що ми се каза от М[емдух] паша, и по-главните фази, през които е минало съглашението, за да имате едно по-ясно понятие за работите тук като ръководители и представители на преследваната кауза и съобразно с това да може да оползотворите случая, който Ви се представя за мнението Ви по станалото съглашение.

Мисията, що имах честта да ми се възложи до к[омитети]те, можех с умение да оползотворя и спечеля едно течение в полза на исканията на к[омите]та между висшите турски политически кръгове и днес, доколкото ми е известно, не само М[емдух] паша, но и м[инистъ]рът на външните дела, правосъдието и даже секретарят Тахсин паша поддържали, че със станалото съглашение не се уреждал окончателно въпросът.

Аз имах случай в един разговор с М[емдух] паша да кажа, че ние изпъдихме руските генерали и офицери от България, щом се усетиха намеренията на Русия, макар да са ни освободили и сега к[омите]тът докара чуждата намеса в Македония и един ден пак к[омите]тът ще ги изпъди, ако Турция ще съумее да използува това време [да] задоволи българското население, а по това и к[омитети]те и ги привлече към себе си, инак много мъчно е веч да се отърве Македония от тази заинтересованост от Русия, Австрия и сега и от Италия.

Когато Турция съзна, че к[омитети]те са факторът, що създаде това положение в Македония, и се принуди от обстоятелствата да се отнесе до тях за мнението им, подир което само по себе си ще последваше едно съглашение между България и Турция, ние, българите, не съумяхме да оползотворим както трябва този толкова благоприятен за нас случай. Г-н Петров[4] много добре схвана мисията ни и когато бяхме с Осман бей при него, между другото ни каза и това, че тука са представителите на недоволното население – вижте се с тях, чуйте техните болки и желания и нека се създаде едно управление, което да гарантира честта, имота, живота и правата на гражданите, и българското правителство ще бъде най-доволното да се тури край на това положение, което е тежко и на княжеството с пристигналите бежанци, и всичко, каквото зависи от правителството, ще направи, за да се възстановят едни приятелски съседски съглашения – нещо, което е от интерес на двете държави.

Обаче г-н Начевич не така е погледнал на работата. Той толкова време като не направи нищо от страх да не капитулира, като бе подета работа мимо него по друго направление, дохожда в това време в София, схваща положението и ръководим от своята амбиция, излъгва и княза, и правителството и след завръщането си от София заблуждава и Турция, както се вижда от думите на М[емдух] паша, и по тоя начин друго направление взе работата. Това общонародно дело, вместо да се оползотвори в случая от г-н Начевич, обърна се на личен въпрос за ...

Както се види, постъпката на г-н Начевич спрямо М[емдух] паша, да го е хвърлила в амбиция, като иска да докаже, че с това съглашение не се е уредил въпросът, а да се вземе под внимание желанията и на въстаналото население, поради което и искането за мнението Ви по съглашението е от интерес на стремленията Ви и по какъвто начин намерите за добре, моля, изкажете го било чрез някоя статия във „В[ечерна] поща", било чрез някое интервю на г-н Сарафова, начечатано в „Поща" или „Дневник". Въобще по какъвто начин намерите за добре, така го правете, но колкото е възможно да бъде по-силно и внушително и по-скоро.

Едновременно с мнението Ви мисля, че добре ще бъде, ако се инспирират 1–2 внушителни статии във в. „[Вечерна] Поща" със съдържание като история „**Малко руска история**", печатана в „Н[ов] век", бр. 445 от 19.IV.1902 г., и уводната статия „**Историческата истина**" в „Н[ов] век", брой 456 от 16.V.1902 г., приспособени според днешната фаза на македонския въпрос, които ще бъдат от голяма полза и подкрепа за делото.

Според мене оттук се е искало, щото със съглашението с България да се удовлетворили и к[омитети]те, та затова чрез моята мисия е било поискано мнението им, което да се има предвид при сключването на съглашението, обаче видяхме по-горе какво ми се е казало от М[емдух] паша по тоя случай за г-н Начевич, който според мене е прибързал и сгрешил, и щяло е повече нещо да се направи, но, види се, той се е ръководил от стремлението да се каже, че той е направил това, та каквото и да е, и така изгубва се случаят и се обърна на личен въпрос това народно дело.

Тъй като моя мисия бе до Вас с г-н Матова[5] като представители на Вътрешната организация и г-н Сарафов като главен деец на движението, настоящото ми изложение [е] адресирано едновременно и до г-н Сарафов, толкоз повече, като съдържа и причините за нестаналата с него среща.

Настоящото ми изложение е само в един екземпляр до Вас, който, моля, вардете в секрет, което се диктува от интереса на делото, що преследвате.

С почитание: (под.) *А. Давидов*

ЦДА. ф. 3 к, оп. 8, а. е. 677, л. 20–27. Препис. Ръкопис.

---

[1] Това писмо за сега не е открито.

[2] Петър Н. Даскалов от с. Хърсово, Разградско, журналист и публицист, кореспондент и редактор на вестниците „Вечерна поща", „Дневни новини", „Напредък", „Свободна дума", „Народен глас", „Независимост", „Софийска вечерна поща", „Българска звезда" и др. За това пътуване из Турция на П. Н. Даскалов вж. *Ц. Билярски*, Пътни бележки на специалния кореспондент на в. „Вечерна поща" за Цариград, Света Гора и Македония от 1904 г., ИДА, кн. 81 и 82, 2002.

[3] Става дума за пътуването на Б. Сарафов и Михаил Герджиков в Западна Европа за срещи и разговори с чужди политически дейци и държавници за пропагандиране на дейността на ВМОРО и набиране на средства за продължаване на революционната борба.

[4] Ген. Р. Петров.

[5] Христо Матов (1869–1922), учител, филолог, езиковед, фолклорист, публицист, поет, член на ЦК на ВМОРО и задграничен представител на ВМОРО в София, идеолог и теоретик на ВМОРО. Вж. Хр. Матов, Македонска революционна система. Съчинения. С., 2001, 368 с. и Архив Христо Матов, С., 2004.

№ 164

Проект за реформи в Македония и Одринско, съставен въз основа на инструкции на ЗП.

Б. м., Б. д.

I

Генерална амнистия на всички политически и криминални политически престъпници в Турция и вън от нея и на всички оръженци, избягали от Турция; да се пуснат всички заточеници и затворници, а така също да се настанят бежанците от смесени, комисии на държавни разноски.

II

На главния инспектор Хилмн паша да се назначи един българин за помощник.

III

Инспекторатът при Хилми паша да има 4 секции, от които едната по правосъдието, другата по финансите, търговията, земеделието и съобщенията, третата по просвещението и изповеданията и четвъртата по администрацията и жандармерията.

IV

Началниците на тези секции да бъдат специалисти от малките незаинтересувани държавици, а другите органи да са пропорционално от всичките народности, избрани по честност и подготовка за тая цел.

V

Всяка секция да ръководи и контролира правилното приложение на законите от изпълнителната власт.

VI

Равноправност пред законите, участие в управлението на всички народности като държавни чиновници и пълно самоуправление на общините.

VII

Всяка година окръжните съвети дават писмен рапорт за състоянието на окръзите до валиите и по един член от окр[ъжния] съвет се пращат във валийските съвети един път през годината на сесия от 15 дена дето се разискват и приемат решения за благосъстоянието на окръзите.

VIII

Длъжностите и правата на окр[ъжните] управители да бъдат по-широки и да се турят в по-близко от Централното управление, за да не злоупотребявали с властта валиите, както това е ставало досега от някои.

IX

Валиите и окр[ъжните] управители да имат помощници по един християнин от болшинството на населението.

X

Религията и образованието да принадлежат на респективните народности, като се изпълни и ферманът за останалите 5 българ[скн] владици: солунски, серски, дойрански, костурски и воденски. В четирите вилаета да има 4 държавни училища, в които предметите да бъдат на французки език, от които 2 средно учебни заведения и 2 по търговията, земеделието и пр. Във всичките училища от I кл[ас] да е задължителен турският език; също и българският език да се учи като предмет в държавните училища.

XI

Назначението на чиновниците да става по особени постановления с ценз и по честност от всичките народности.

XII

За запазването на мира, тишината и функциите на респективните власти жандармерията и полицията да се състоят от самите народности, началниците на която от тях да се взимат, а инструкторите от малките незаинтересувани държави.

XIII

Двама българи да се назначат за членове в държавния съвет.

XIV

Тези преобразования в управлението да се простират и в Одринския вилает.

XV

Десятъкът да не се продава, а да се взима в натура от самата държава.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а. е. 677, л. 28–29. Препис. Ръкопис.

№ 165

Писмо № 1256 от МВР до МВРИ за уточняването местата и редът за завръщане на бежанците.

София, 10 април 1904 г.

Бързо.

Г-ну Министру на външните работи и изповеданията.

След обявяване в печата съглашението ни с Турция, у бежанците се забелязва силно влечение към по-скорошно възвръщане по родните им места. За тая цел мнозина веч се биле разпръснали и се готвяли да заминават към границата. Други пък, настанени в по-вътрешните окръзи, се обръщат с молба до властите да им се помогне за безплатно пътуване по железниците до София, та да могат по-лесно да се завърнат в отечеството си. Пред вид на това, имам чест да ви моля, г-не Министре, да благоволите да ми отговорите на отношението от 1 того под № 1133, като се дадат необходимите указания за местата и редът по завръщане на бежанците и се разреши да се захване въдворяването им колкото е възможно по-скоро. Необходимо е да се вземе бързо решение по въпроса, за да се съобщи на бежанците, които с нетърпение очакват заповед за тръгване, та да могат поне царевица и просо да засеят на земите си.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 64. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 10 април 1904 г. и е заведено в Тайната архива под № 857.

№ 166

Писмо № 217 от МВРИ до МВР за очаквания отговор от Дипломатическото агентство в Цариград за реда, по който ще се завръщат амнистираните бежанци.

София, 10 април 1904 г.

Поверително – бързо.

На № 1256/1904

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята, има чест да съобщи на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи в отговор на отношението му от 10 того под горния №, че се писа на Княж[еското] дипл[оматическо] а[гентст]во в Цариград да направи потребното за незабавното определяне начина за възвръщанието на бежанците съгласно отношението на М[инистерст]вото от 1-и того под № 1133 и щом се получи надлежния отговор ще се съобщи незабавно в м[инистерст]вото за по-нататъшно от страна му разпореждание.

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на мин[истерството] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 65. Чернова. Ръкопис.

№ 167

Писмо № 215 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за освобождаването на Ив. Гарванов от заточение.

София, 10 април 1904 г.

Г-не Агенте,

Като Ви пращам тук приложена в препис просбата от 28 март т. г. на българския поданик Иван Гарванов, родом от гр. Ст[ара] Загора, бивш учител в Солунската м[ъжка] гимназия, а сега заточеник в гр. Акия (Турция), имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да направите нужните постъпки и се застъпите пред императорското правителство за освобождението на казания Гарванов, който е бил осъден миналата година в Солун по едно наклеветявание, че бил член на тамошния Революц[ионен] комитет. Освобождението му е толкова повече възможно, че и той, както и мнозина други заточени, влизат в числото на амнистираните.

Приемете, г-не агенте, моите уверения в отличното ми към Вас уважение.

(п.) *Р. Петров.*

Прил[ожение] 1.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 62–63. Препис. Ръкопис.

---

[1] Приложението не се съхранява в тази а.е. На л. 59 вж. оригиналната просба на Ив. Гарванов.

№ 168

Рапорт № 3 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за подаден от него протест до руското Министерство на външните работи за тенденциозното отразяване на българо-турското споразумение във в. „Петербургския Ведомости“ и приложени статии от руския печат за споразумението.

Санкт Петербург, 12 април 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Имам чест да Ви представя две статии от в. „Петербургския Ведомости“ от 31 март и от 3 април, върху неуместното съдържание, на които обърнах вниманието на Императорското Министерство на външните работи.

Директорът на Първий департамент в отговор на моето писмо мя уведоми, че е направена потребната забележка на редакцията на казания вестник.

В смисъл инспирирана от Бюрото на пресата „Новое Время“ се произнася днес по Българо-турското съглашение в полза на тоя политически акт. Прилагам статията на днешния брой на „Новое Время“ и се ползувам от случая да Ви уверя, господине министре, в безкрайното ми към Вас уважение.[1]

Станчов.

Приложения:
№ 1. Статия „Турецко-болгарское соглашение“, публикувана във в. „Петербургския Ведомости“.
Санкт Петербург, 31 март 1904 г.

В първият ден от Пасха[2], като червено яйце, телеграфът донесе от Балканския

полуостров известието за „благополучното“ завършване на дълго продължилите турско-български преговори и за подписването на Турско-българско съглашение. Но телеграфът, предаващ това известие, длъжно да извести на света за „тържеството" на стамболовата политика в България, и отбелязващ в общи черти твърде неизгодните, от гледна точка на българската национална политика, задължения на българското правителство по отношение на Турската империя, щателно премълчава за приетите от Турция задължения пред българското правителство. И накрая обстоятелството свързано с факта, че двете страни започвайки преговори още през миналото лято, тайно са се стремили към това да парализират съвместните действия на Русия и Австрия за реформи в Македония и по възможност, да отстранят руската намеса в балканските дела, – не говори в полза за „тържеството“ на стамболовата политика по македонския въпрос. Ето защо, до получаването на пълния текст на съглашението, да се говори за ползи и изгоди за България, а още повече за „тържество“ на стамболовата политика, е в най-малка степен преждевременно. Но това, което може с положителност да се каже и сега, нямайки още пълния текст на съглашението, това е тази непоклатима истина, че даже и то да съдържа в себе си изгодни за българската национална политика условия, все пак ще си остане неосъществима мечта за българските политикани, тъй като Турция, която не се церемони да погазва на всяка крачка своите международни задължения пред великите държави, няма и да помисли да изпълни дори и един пункт от задълженията си в току-що подписаното съглашение, имайки си работа с малка България.

Настоящето Турско-българско съглашение го очаква същата съдба, която постигна и прословутото в своето време като позорно съглашение на България с Турция от 1886 г.[3] Следователно, състоялото се Турско-българско съглашение, като мъртвородено, не може да има някакво значение в международната политика на Европа, и още помалко да окаже каквото и да било влияние за провеждане на реформи в Македония.

№ 2. Статия за Турско-българското съглашение, публикувана във в. „Петербургская ведомости“. Санкт Петербург, 3 април 1904 г., събота.

Събитията на Балканския полуостров се повтарят. Между царуването на Александър Батенберг[4] и на сегашния княз Фердинанд съществува пълно сходство в много отношения. Княз Александър Батенберг се възползва от Съединението на Източна Румелия с България за това да закрепи своето положение, разклатено благодарение на неговата антинационална политика през последните години. Както днес, така и тогава, английската дипломация се стараеше да създаде затруднения за Русия на Балканския полуостров, надявайки се по такъв начин да отвлече нейното внимание от афганския въпрос. Изолираното положение на княз Батенберг, встъпил в хронически конфликт със своя народ заради изменническото си поведение по отношение на Русия, беше за нея добре дошло и тя не се забави да се възползва от него. Именно под нейно влияние и по нейно внушение покойният княз, заобиколен от русофобски съветници и обърнат към Народното събрание начело със Стамболов, се реши да укрепи своето положение в страната с помощта на Съединението, представляващо един от заветните идеали на българския народ. Поразклатеното положение на княз Батенберг беше резултат от неговата антиславянска политика, от узурпаторския му преврат през 1881 г. в Свищов и особено от този „режим на пълномощия",[5] с който се отнемаха у българския народ правото и свободата, дадени му от великата освободителка. От друга страна, самото Съединение се явяваше естествено следствие от Берлинския трактат и великодушния подвиг на Русия. Но предприето против нейната воля и не в подходящ момент, то поведе към най-гибелните за южното славянство последствия: към братоубийствената Сръбско-българска война[6]; към усилване на русофобските елементи

в България; към въдворяването в нея на стамболовия режим и като завършек на всичко това, към катастрофа, жертва на която падна и самия първи български княз... Тези гибелни последствия, несъмнено можеха да се избегнат ако младото княжество се развиваше спокойно в духа на своята традиционна политика и ако честолюбивите замисли на неговия първи княз не го бяха направили оръдие на враждебните за славянството чуждестранни интриги. Но тежестта на направените грешки увлича Батенберг на гибелен път и той фатално се превръща в оръдие на английската дипломация, използваща го за да отвлече вниманието на Русия от събитията в Централна Азия и да я ангажира с безпорядките на Балканския полуостров. Именно такива са били основните мотиви на Филипополския преврат[7], и в този смисъл той няма нищо общо с националните стремления и идеали на българския народ.

Очевидно, в настоящия момент България представлява аналогично зрелище, клонейки към лошо замаскираната антиславянска политика.

Въпреки великодушния акт на всепрощаване и забравяне на миналото от страна на Русия, княз Фердинанд остава всъщност и сега толкова чужд на националните стремления и вярвания на българския народ, колкото в метежния период на стамболовщината. Всичките външни актове, ознаменуващи обществено-политическия живот в Русия, като кръщаването в православие на княжеския син Борис[8], многото тържествените празненства на Шипка[9], всенародните молебени за тържеството на руското оръжие в Далечния Изток, оперната игра с русофилските кабинети[10], – всичко това е имало и има единствената цел да прикрие неговия истински духовен мир, неговите съкровени мисли и чувства, неговите скрити личнодинастически интереси и цели.

Противозаконният призив към властта на Стамболовистите и престъпната свобода на нечувани насилия, с които те ознаменуваха своите законодателни избори, имаха единствената цел да отворят пътя за антинационалната и антиславянска политика, за която международното положение в момента е твърде благоприятно. Двусмисленото поведение на българското правителство през миналото лято[11] беше първия опит в това направление: едва, когато българското правителство на практика се убеди в суетността на своята политика, то се видя принудено да се върне на позициите на благоразумието.

Българският княз е тръгнал по пътя на своя предшественик. И ако международното положение беше благоприятно за това, т.е. ако Англия не заемаше същото място в Близкия Изток каквото тя е имала преди 20 години, а и от друга страна, ако Русия е беше изолирана в Европа така, както тогава, то той охотно би повторил неговата авантюра. Не доказва ли това мисията на Начевич, който не без основание се счита сега за най-довереното лице на княз Фердинанд?

Както е известно, в началото задачата на този отчаян русофоб в Константинопол е била твърде обширна. На него му е било поръчано да води преговорите за нещо от рода на турско-български съюз, да парализира, ако е възможно, Мюрцщегските реформи и да вселява в сърцето на турските сановници и дипломати увереност в солидарността на турско-българските интереси и в тяхната противоположност към интересите на „общия враг". Награда за всичко това е трябвало да бъде кралска корона за княз Фердинанд. Вярно е, че българското правителство в последствие премерва подобре своите претенции, но прави това не защото се ръководи от чувство за реална политика, а защото, намира тези претенции, за свое голямо съжаление, за напълно неосъществими при дадените обстоятелства. Не доказват ли точно това и думите на министър-председателя, произнесени в Народното събрание и насочени против политиката на неговите предшественици? Тази политика призлиза от правилно разбраните общославянски интереси и целта да се възстанови доверието между Русия и България, и това е било достатъчно, българският премиер да смята, че тази политика унижава Българското княжество и го компрометира като независима държава. И тези изявления не са били импровизация. Подсказани от горе, те посочват направлението, на

което е трябвало да тръгне българската политика. С други думи, интимната цел на „новия курс" е била отрицание на руско-българското единение и никакви официални твърдения с противоположен характер не могат да скрият тази истина от очите на внимателния наблюдател. Тези твърдения неволно ни напомнят за подобните изявления на княз Батенберг, който точно в навечерието на своята филипополска авантюра „уверяваше" покойния Гирс[12] във Франсесбаде в своето лоялно и коректно поведение. Събитията скоро показаха колко струват тези „уверения". Разбира се, повторение на подобна авантюра сега едва ли е мислимо, но причините за това трябва да се търсят не в искреността и честността на настоящите български управници, а изключително в равновесието на международните сили. Без това последното, ние всъщност бихме доживяли до ново повторение на тази авантюра, която бе извършена преди 19 години под влиянието на враговете на славянството.

Не трябва да се забравя, обаче, че македонският въпрос и въпросът за Съединението на Източна Румелия с България представляват две различни неща. Доколкото вторият бе сравнително лесно разрешим, благодарение еднообразието на влизащите в него интереси, дотолкова първият като изпълнен от маса сложни и противоречиви елементи, при дадените обстоятелства е почти неразрешим.

Въпреки това, не подлежи на съмнение, че благодарение на великодушната инициатива на Русия, този безкрайно сложен и труден въпрос се намира сега на пътя на своето частично разрешение. Предприетите от руско-австрийската дипломация реформи бавно, но настойчиво вървят напред, обещавайки на християнското население в Македония ако не свобода, то в крайна сметка елементарни условия за човешко съществуване. Този знаменателен факт няма да остане незабелязан в историята на източния въпрос и южното славянство ще намери в него несъкрушимо доказателство, свидетелстващо за грамадното значение на Русия в техния исторически живот.

Несъмнено, политиката на княжеството се намира сега на кръстопът и само близките събития ще определят нейното по-далечно направление. Въпросът за кралската корона на княз Фердинанд доминира над всички други, с които се занимава официална България: от друга страна Англия се стреми с всички сили да объркa и усложни положението на нещата на Балканския полуостров. Тези два елемента могат да ни доведат до най-неочаквани събития.

Със своята македонска политика княз Фердинанд се надяваше да постигне своите честолюбиви цели, а самата съдба на македонското население го занимаваше много малко. На тази почва възниква всъщност и мисията на Начевич, имащ за задача да се сдобие преди всичко и с цената на всякакви отстъпки със султанско признание на българското кралство. Както е известно, до сега не е произлязло нищо от тези замисли. Но от това не следва, че официална България се е отказала от тях. Съвсем не! Ако, на княз Фердинанд отново му се усмихне надеждата да осъществи своите честолюбиви мечти, той без да се замисля, ще хвърли русофилската маска, под която прикрива своите интимни намерения, и ако му се удаде случай, не би се спрял даже и пред нарушаване на мира на Балканския полуостров. Всичко ще зависи от това как ще се стекат обстоятелствата.

Грамадно значение в този случай ще има и политиката на английското правителство. Стремежите на тази политика на Балканския полуостров, особено сега, когато Русия е заета в Далечния Изток, прекрасно се илюстрират с това, което се случи на последния Лондонски митинг по македонския въпрос. Както е известно този митинг беше свикан по инициатива на т.нар. „Балкански комитет" и се проведе на 16 март в обширния Кикстън-хол в Лондон. Резолюцията, приета на него, призовава английското правителство енергично да се намеси в разрешаването на македонския въпрос и ако е възможно, да отстрани от него реформаторските държави, които водеха до сега това дело, т.е. Австро-Унгария и Русия, но преди всичко и най-вече – Русия. Подборът на лицата, които организираха и играха главна роля на този митинг, достатъчно ясно

ни говори за истинските цели и подбуди, скриващи се под гръмките фрази за освобождение на Македония. Рочестърският епископ – председател на митинга; Джеймс Брайс[13] и лорд Абърдийн и Литън[14] – негови главни организатори, изискващи, Англия да застане начело на македонското освободително движение; сър Бъкстон – председател на „Балканския комитет"[15] и т.н. Всички те са видни политически дейци на Англия, намиращи се в интимни отношения с нейния първи министър, Балфур[16]. Още повече. Рочестърският епископ е имал продължителен разговор с Балфур преди самия митинг, и това обстоятелство придава особено значение на неговото тържествено заявление на митинга, че дипломатическите мерки се оказват недостатъчни за прилагането на реформите и че за това е необходима сила, която трябва да се изрази в подръжка на революционното движение в Македония. В същност, с устата на тези оратори говореше самото английско правителство, за което настоящият момент се струва особено благоприятен за създаване на нови затруднения на руската дипломация на Балканския полуостров. Не подлежи ни най-малко на съмнение, че Лондонският митинг е бил инспириран от влиятелните официални сфери в Англия, и че неговата главна цел е била да възбуди нови надежди за България и прилив на нова революционна енергия в Македония. Ако английското правителство искрено и безкористно се интересуваше от съдбата на македонското население, а не преследваше с всичко това свои егоистични цели, то нямаше да се прикрива зад устроените с негова благословия митинги, а щеше енергично да подкрепи действията на реформаторските държави, или открито и ясно би излязло пред тях със свой собствен проект за реформи.

И така, въпросът за кралската корона на княз Фердинанд, от една страна, и тайните стремежи на английската дипломация от друга, – ето ги двата основни елемента, от които във висша степен зависи днес мира на Балканския полуостров.

№ 3 Статия „Болгарская опозиция", публикувана във в. „Новое время". Санкт Петербург, 11 април 1904 г.

Българският опозиционен печат продължава да напада Българо-турското съглашение с такава страст, която на нас ни се струва напълно неразбираема. Така, „България"[17] отново е посветила на съглашението Начевич–Саид паша водеща статия, в която твърди, че този договор възлага на княжеството неизпълними maximum задължения и му предоставя такъв minimum от права, който е близък до нула. По мнението на почтенния вестник, целокупният български народ чрез това съглашение се е отказал от миналото и е пожертвал бъдещето. Благодарение на него, българският народ е доживял като че ли до необходимостта спокойно да гледа на това, как „се закриват наши училища в неосвободената част на нашата страна, как се подлагат на поругаване и разрушение наши църкви, как се заточават и избиват наши учители и свещеници, как се унищожава културното развитие и самосъзнание в Македония". Приблизително същите мисли изказват и народняците в своя „Мир".[18]

Повтаряме, страстността на тези нападки за нас е напълно неразбираема. Със съглашението от 26 март султана, както е известно, се задължи да осъществи предложените му от Русия и Австрия реформи в Солунския, Битолския и Косовския вилаети и да даде пълна амнистия на въстаниците. В замяна на това, българското правителство обеща да предприеме такива мерки, които да възпрепятстват образуването на центрове за македонска агитация на територията на княжеството и да прекратят превоз на оръжие и преминаването на чети в македонските вилаети. Простото съпоставяне на тези задължения е достатъчно за това да се разбере доколко несправедливо е приведеното по-горе разсъждение за минимум права и максимум задължения. Гарантирайки на България осъществяването на Мюрцщегската програма, установена от великите държави, и задължавайки се да даде пълна амнистия на тези свои поданници, които според Йлдъз-Кьошк се явяват революционери и разбойници, Турция се обвързва с

важни обещания, можещи да повлияят в края на краищата за изменение на цялата картина на международното положение на България. Този път, последната е приела, строго казано, само задълженията да осъществява предписанията на висшата полиция, които, и без съглашението, са лежали върху нея с цялата си тежест.

По такъв начин, ние смятаме, че по своята форма съглашението от 26 март се явява изгодно за България.

След това остава същността на работата. Същият „България" в уводната статия „Пред опасност" на 24 март писа: „За никого не е тайна, че отношенията между България и Турция са достигнали до най-критично напрежение". Съглашението от 26 март, отстрани опасността от ужасна, неизбежна и от висока степен ненавременна война. Когато „Japan Times" във всеки брой отпечатва заявления за неизбежността на турско-българската война, за започване на военни действия не по-късно от началото на април, – ние напълно разбираме гледната точка на този вестник. Но когато приятелският на Русия в. „България" съветва своите читатели да се отнасят отрицателно към съглашението от 26 март, ние се загубваме в догатки: от какви съображения се ръководи той? Не ни се иска да мислим, че почтенният вестник поставя интересите на партията по-високо от интересите на страната и славянството.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 69 и 70. Оригинал. Ръкопис. Печатно на руски език.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 16 април 1904 г. и е заведен под № 906 в Тайната архива.

[2] Великден.

[3] Става дума за споразумението между представители на Великите сили и Турция по повод на Съединението на Княжество България с Източна Румелия, станал известен като Топханенския акт, подписано на 5 април 1886 г. в Топхането в Цариград. С успешния акт на Съединението и на победата си в Сръбско-българската война България спечели симпатиите на Англия и Франция и неудобрението на освободителката Русия, тъй като успехите бяха постигнати въпреки нейното несъгласие. Определено може да се каже, че Топханенския акт е един успех за младата българска държава, узаконяващ в международен план постигнатото обединение на двете български държави. Текстът на Топханенския акт вж. в *Б. Кесяков*, Принос към дипломатическата история на България, с. 16–19.

[4] Княз Александър Батенберг (1857–1893), първи български княз (1879–1886), абдикира от българския престол (на 26 август) след детронирането му от офицери русофили (на 9 август 1886 г.).

[5] На 27 април 1881 г. с държавен преврат княз Александър Батенберг отменя Търновската конституция, който акт е узаконен от II ВНС на 1 юли 1881 г. в Свищов, като се установява т.н. режим на пълномощията. Отменен е на 7 септември 1883 г. като конституцията напълно е възстановена.

[6] Сръбско-българската война е започната от Сърбия на 2 ноември 1885 г., тъй като според сръбската страна България е увеличила територията със Съединението, което е нарушило не само съществуващото равновесие, но и статуквото на Балканите. Войната завършва с победата на България, която не само разгромява сръбската войска, но и започва настъплението си в сръбска територия, като на 15 ноември завладява и Пирот. Под австро-унгарски натиск и заплахи на 7 декември е подписано във Виена примирие, а на 19 февруари 1886 г. Букурещкия мирен договор. Авторът на тази статия се опитва да внуши на читателите взаимната вина на двете славянски държави, не отговарящо на фактите.

[7] Под „Филипополския преврат" авторът разбира обявяването на Съединението на 6 септември 1885 г. в Пловдив, използвайки старото име на града – Филипопол.

[8] На 2 февруари 1896 г. престолонаследникът княз Борис Търновски е миропомазан в източноправославната вяра, като израз на добрата воля на княз Фердинанд и българското правителство за изглеждане на българо-руските взаимоотношения. Негов кръстник е руският император Николай II.

[9] Става дума за Шипченските тържества по случай 25 годишнината от победата на Русия в Руско-турската война и Освобождението на България.

[10] Авторът има предвид русофилските кабинети на Петко Каравелов (1901) и д-р Стоян Данев (1901–1903).

[11] Става дума за нерешителната българска политика по време на Илинденско–Преображенското въстание от

лятото на 1903 г., която е в резултат на натиска на Великите сили и преди всичко на Русия, упражнен върху България да се въздържа от намеса и оказване на помощ на въстаналите българи в Македония и Одринско.

[12] Николай Карлович фон Гирс (1820–1895), статс-секретар, външен министър на Русия (1882–1895).

[13] Джеймс Брайс, британски политически и държавен деец, първия президент на Балканския комитет, заместник министър на външните работи на Великобритания (1886), канцлер на Ланкастърското херцогство, член на Хагския трибунал.

[14] Виктор Александър Джордж Робърт Литон (1876–1947), британски политически и държавен деец, лорд на адмиралтейството, вицекрал и генерал-губернатор на Индия.

[15] Ноел Едуард Бъкстон (1869–1848), депутат от Либералната (1905–1906, 1910–1918) и от Лейбъристката (1922–1930) пария, председател и президент на Балканския комитет (1903–1946).

[16] Артър Джеймс Балфур (1848–1930), британски политически и държавен деец, първи граф, лидер на Консервативната партия и член на парламента (1874–1922), министър-председател (1902–1905), първи лорд на адмиралтейството, министър на външните работи (1916–1919).

[17] В. „България" (1898–1921), орган на Прогресивно-либералната партия, основан и редактиран от Драган Цанков.

[18] В. „Мир" (1894–1944), орган на Народната партия, основан и редактиран от д-р Константин Стоилов. Негови редактори са били и Михаил Маджаров, Иван Пеев Плачков и др.

№ 169

Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с благодарност от княз Фердинанд за получената телеграма от султана.

София, Двореца, 12 април 1904 г.

Н. Ц. В. е получил една твърде любезна телеграма от султана. Щастлив за таз от голямо значение телеграма Н. Ц. В. сърдечно ви благодари за нейното извоюване. На господаря ще бъде особено приятно да приеме Мюнир паша. За неизлишно счита, обаче да ви яви, че Н. Ц. В. се намира за сега в Евксиноград от гдето предполага да се завърне в София сряда или четвъртък.

Добрович

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1090, л. 37. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

№ 170

Шифрована телеграма № 223 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за изработения от Хилми Паша проект за връщане на бежанците и уточняване условията с турската страна.

София, 13 април 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Моля съобщете ми какво е направено по въпроса в писмото ми № 212. Комисарството ми представи един проект за възвръщането на бежанците, изработен от Хилми Паша, който обаче не дава почти гаранции за бежанците. Предпочтително е тоя въпрос да разрешите в Цариград от колкото да се споразумяваме с болния и враждебно настроен Турски комисар. Желателно е бежанците при възвръщание н групи да се съпровождат и от български чиновници, които да наблюдават за връщанието им.

Петров

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 74. Копие. Ръкопис.

№ 171

Писмо № 225 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за необходимостта от съвместни действия на търговските агенти в Османската империя по изпълнението на съглашението между Княжеството и Империята.
София, 13 април 1904 г.

Поверително.
До Г-н Начович,
княж[ески] дипл[оматически] агент
Цариград.

Г-н Агенте,

Пред вид на съглашението ни с Турция е влязло вече в сила и че за точното изпълнение на което ще трябва да следят и да имат инструкции нашите търговски агенти в Турция, имам чест да Ви помоля, г-не агенте да ги повикате незабавно един след други или всички на едно в Цариград, за да им дадете нужните за тая цел инструкции.

Възползувани от същия повод, ще бъде от голяма полза да се вземат наедно с Н[егово] Блаженство нужните решения и да се обсъдят ония мерки, които ще трябва да се предприемат за поддържанието и развитието на нашето народно дело в Турция както и да се определи незабавно начина, по който ще трябва да се пристъпи за постигането на тая цел.

Върху тоя важен въпрос имал съм случай да Ви пиша няколко пъти и се надявам че нашите търговски агенти доста добре осведомени и вещи въръху положението и нуждите, които представлява сирконскрипцията на всеки един отделно, ще имат възможност да дадат своето мнение за общи мерки, днес особено, когато чуждите пропаганди са обърнали всичката си енергия против българизма в Турция.

Възползувани от благоприятното положение, което ни създава съглашението с Турция не трябва да изпуснем нито момент, за да използуваме всички ония средства, които са необходими, за да се съвземе народа от катастрофата, която недавна претърпя и да се постави на предишното му цветущо положение.

За направеното по тоя въпрос, моля да ми съобщите своевременно.

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 75–76. Чернова. Ръкопис.

№ 172

Рапорт № 551 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съставен от турска страна проект за приемането на бежанците на турската граница.
Цариград, 13 април 1904 г.

Господин Р. Петров, министър-председател,
Министър на външните работи и пр.,
София

Господине Министре,

Съгласно наставленията Ви от 8-ий того, под Н[оме]р 212, говорих повторно на В[еликия] везир относително по-скорошното завръщане на бежанците. Той ми отговори, че има вече изработен проект за приеманието им на турската граница през известни пунктове и ми обеща да ми изпрати препис за днес. Щом като го получа ще Ви го изпратя да ми дадете по-нататъшните си наставления по тоя въпрос.[1]

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 77. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е с вх. № 902 от 15 април 1904 г. на Тайната канцелария на МВРИ и има резолюция „Н. Ц. В." и подписа на княз Фердинанд, означаващо че се е запознал с него.

№ 173

Бележка от Г. Вернаца за разговора му с минаващия през България френски посланик в Цариград Констанс за Турско-българското споразумение.

София, 13/26 април 1904 г.

С влака тази сутрин мина г-н Констанс, посланик на Франция, връщащ се в Константинопол.[1] Отидох на гарата да му пожелая добър път от името на правителството; г-н Добрович също беше там от името на Княза.

Срещайки ни, посланикът ни каза, че поздравява Княза и Неговото правителство за споразумението с Турция; „това е голям успех за вас", повтори той няколко пъти.

„След като бе сключено това споразумение, следва да се надяваме сега, че ще го видим наистина да се изпълнява. Вече е поставено началото на това изпълнение: известиха ни за освобождаването на повече от хиляда задържани българи; и се надяваме, че всички тези, които са се възползвали от амнистията ще бъдат освободени бързо. Но има и една друга категория българи, която ни интересува и за която апелираме към Вашето благоволение и щедрата Ви загриженост, г-н посланик: това са бежанците, които трябва да се върнат в родината си колкото е възможно по-скоро, с цел да се захванат с работа, за да изкарат прехраната си не само през лятото, но също и да спестят нещо и за зимата. – Според проекта на Хилми паша, за който ни съобщи Имперския отомански комисариат, турците вземат предвид само бежанците от трите вилаета на Македония и изглежда пренебрегват тези от Одрин, които даже са по-многобройни. Турците желаят сами да пристъпят към връщането на тези бежанци, въпреки че бежанците молят завръщането им да се контролира от български служители и по-добре от някои представители на Великите сили. Молим Ви, г-н Посланик да използвате голямото си влияние пред Султана, за да даде гаранция на тези бежанци, обещайте ни Вашата подкрепа по този въпрос."

„Молбата е много основателна, отговори г-н Констанс, тъй като не можем изобщо да се доверим на турските действия, чиито „маниер" познавате. Обещавам Ви, че при първата си аудиенция при Султана ще препоръчам начина за връщане на бежанци под контрола на български служители или представители на Великите сили; ще Ви помогна по въпроса за бежанците, както го правя – и г-н Начович го прави, за да облекчим доколкото е възможно положението на задържаните. Предайте на Княза, че моето съдействие е спечелено и според мен ще постигнем необходимите облекчения от страна на Султана, защото той иска мир."

Вернаца

П. С. Предайте този разговор на Г-н Начович (чрез куриер на 14/27.IV.) с № 204.[2]
Вернаца.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Констанс, френски посланик в Цариград (след 1899 г.).
[2] На първата страница има следната резолюция: „В делото".

№ 174

Кроеспонденция на в. „Български търговски вестник" от Берлин за ролята на Германия и германския посланик в Цариград барон Маршал за подписването на Българо-турската спогодба.

София, 13/26 април 1904 г.

Германия и България. Нашият кореспондент фон В. ни пише от Берлин: „Приведените от вас на 3/16. того изявления на „С[анкт] Петербургския Ведомости" относително ролята на Германската империя в балканския въпрос дават повод към следните забележки, като поправка на казаното от споменатия вестник. В тукашните меродавни кръгове с удоволствие е посрещнато признанието, че „в Берлин много е направено за запазването на международния мир"; подчеркват тъй също и констатирания на меродавно място в странство факт, че в Източния въпрос Германия и днес строго се държи о стремлението да не излезе за пределите на доброволните функции на „честен маклер"[1], както се изрази Бисмарк. Небезинтересен за българските кръгове е и факта, че тези функции са упражнени в последно време по извънредно лоялен и ефикасен начин. Без неутомимата намеса на германския посланик, без неоценимото влияние, което барон Маршал упражни върху Н. В. султана, Турско-българската спогодба едва ли щеше да бъде подписана до днес. Тъй или иначе неоспоримо е, че туй влияние, което не еднъж в трудни минути е послужило за запазването на европейския мир почива помимо личните качества на влиятелния в Илдъза германски представител, върху неоспоримата безкористност на Германия. Ясно е, прочее, че е преувеличено твърдението на „С[анкт] Петербургския Ведомости", че Германия действува като интимен приятел на Турция. Именно с енергията, с която германската дипломация поспособствува за сключването на Турско-българската спогодба, се даде ново ясно доказателство за безпристрастието на Германия в балканския въпрос. Защото, ако съглашението се смята в София за победа на българската политика, то горното възззрение е безспорно уместно и способно да подигне в значителна степен доверието на германската политика към миролюбието и стабилността на българското правителство".

В. „Български търговски вестник", София, 13/26 април 1904 г., ЦДА, ф. 176 к , оп. 1, а.е. 2022, л. 89. Печатно.

[1] (нем.) – от der Makler – търговски посредник.

№ 175

Заявление от Ст. Н. Шишков до ген. Р. Петров с настояване да се направят постъпки за освобождаването на повторно хвърлени в затвора освободени българи от Ахъчелебийско.

Станимака, 13 април 1904 г.

До Господина Министра на външните дела и изповеданията в София.
Заявление от Ст. Н. Шишков, понастоящем учител в г. Станимака, а родом от Ахъчелебийско, Одринско (Турция).[1]

Господине Министре,

Поради известните вълнения в пределите на Европейска Турция, през 1901 година, юни месец, турското правителство арестува маса българи и от Ахъчелебийската кааза и чак през миналия месец март Извънредният военен съд в Одрин осъди 14 души свещеници, учители и първенци, кои по на 15, кои на по-малко години. Между тях се намира и един мой брат – учител, който вчера ми обади от затвора в Одрин следното:

Вследствие на съглашението между княжеското и турско правителства на 1 того се получила амнистия на всички затворници българи и в Одрин, между които и споменатите ахъчелебийци се пуснали на свобода. След като ги фотографирали и положили клетва за вярност на 3 того се отправили за домовете си по железницата Одрин–Дедеагач–Скеча. Обаче на 5 същия ги повръщат обратно от Дедеагач в Одрин и изново ги хвърлят в затвора, без да им обаждат защо.

Поменатите ахъчелебийци не съвпадат в числото не само в ония, които се обвиняват в някакви атентати по железници и др. т., но тяхното залавяне и осъждане е станало само по едни подозрения.

Като смея да Ви съобщя всичко това, чест ми е да Ви помоля, господине министре, да благоволите и направите потребните постъпки, дето трябва, дано и тези нещастници се избавят от влажните турски зандани и благославят и те българското правителство, което сполучи да облекчи съдбата на толкова други нещастници там.[2]

С най-дълбоко почитание смея да бъда към вас

Вам покорния слуга *Ст. Н. Шишков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 80–81. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Стою Н. Шишков (1865–1937), книжовник и учител, етнограф, фолклорист и езиковед, журналист и писател.

[2] Заявлението е обгербвано с гербова марка и подпечатано с печата на МВРИ. Получено е в МВРИ на 21 април 1904 г. и е заведено под № 2569 в Тайната архива.

№ 176

Шифрована телеграма № 550 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за предстоящото уточняване на гаранциите за българските бежанци от турска страна.

Цариград, 14 април 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

На № 223.

Утре съм поканен в комисията по изпълнение съглашението и там ще гледам да прокарам изказаното желание в депешата Ви.[1]

(п.) *Начович*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 90. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 15 април 1904 г. и е заведена под № 889.

№ 177

Писмо № 227 от МВРИ до Гр. Начович, с което му изпраща инструкцията за завръщане на бежанците, изработена от Хилми Паша.

София, 14 април 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Приложен при настоящето си, имам чест да Ви изпратя за сведение един препис на френски от инструкциите до валиите в трите македонски вилаети изработени от Хилми Паша, относително възвръщанието на бежанците по домовете им.

Настоящият препис е същият, за който ставаше дума в шифрованата ми депеша под № 223 и върху който ще Ви изложа мнението си допълнително.

За м[инистъ]р Р. Петров, *Г. Вернаца.*

Приложение:

Копие на инструкциите адресирани към Валиите относно начина за завръщане на българските бежанци

(Връчено от Отоманския Имперски Комисариат на Княжеското Министерство на външните работи на 14/27 април 1904 г.)
(„Copie des instructions adressees aux Valis au suJet du mode de rapatriement des refuglies bulgares (remise par le Commisariat Imperial Ottoman au Ministere Princier des Affaires Etrangeres le 14/27 avril 1904)")

1. Дейностите засягащи завръщането на българите в родните им места ще бъдат поверени на комисии съставени от компетентни лица от съветите на първенците и от цивилните и военни власти, които главният инспектор ще назначи.

2. Всяка от тези комисии ще разполага със списък на фамилните имена на тези, които произхождат от вилаетите Солун, Косово, Манастир, напуснали домашните си огнища по време на размириците през последните две години.

Тези списъци ще бъдат съставени по каази и селища.

3. Граничните пунктове, през които комисиите ще допускат тукашните българи да се завърнат по родните си места са: Бараково, за тези от Солун и Деве-Баир за тези от вилаетите Косово и Манастир; българите от всеки вилает ще бъдат упътвани към съответните места за приемане.

4. Българите, които ще се завърнат по горепосочения начин няма да заплащат при преминаването си през границата никакви мита за собствеността и добитъка си; но ще бъдат подложени на митническа проверка.

5. Вносът на огнестрелно оръжие и експлозиви е строго забранен. Предмети от подобен род ще се конфискуват.

6. Установяването на самоличността на тукашните българи, които са се върнали в България по време на размириците, ще се осъществява по гореспоменатите списъци. За тези които не са споменати в тези списъци било по грешка или по невнимание ще се изисква гаранция от техни близки; възможно е също да им се изиска и лична

гаранция. Лицата, чиято самоличност остане съмнителна след тези показания, ще бъдат отвеждани при управителя на съответната кааза за необходимите проучвания.

7. Броят на българите преминаващи през един от горепосочените гранични пунктове няма да надвишава [...] на ден; те трябва в рамките на възможното да се събират по селища преди да напуснат България.

8. Всеки българин глава на семейство ще получи специално издадено „тескере" установяващо самоличността му; това „тескере" ще му служи като гаранция през цялото пътуване. Никой не може под никакъв предтекст да се възползва от това тескере; притежателят му се ангажира да го регистрира в местното управление в деня на пристигането си по местожителство.

9. Завръщащите се българи ще следват, доколкото е възможно, предварително указан маршрут. Те ще бъдат съпровождани от жандарми.

10. На местните българи, при тръгването от пограничната зона, ще бъдат раздавани сухари, достатъчни за цялото пътуване.

11. Главният инспектор ще назначава специални служители задължени да се предвижват на коне, с цел да инспектират прилагането на плана отнасящ се до завръщането на българите.

12. С цел да осигурят изпълняването на задачата им, граничните и другите власти ще трябва да оказват цялостно съдействие на служителите, натоварени да следят завръщането на българите.

13. Тукащните българи, които са избягали в България и Източна Румелия по време на размириците, ще бъдат приемани през споменатите гранични пунктове от [...], а завръщането им по селата ще приключи до 1/14 юни.

14. Императорското правителство ще предостави кредит за подпомагане на повечето местни българи, завърнали се по горепосочения начин.

15. Посочените разпореждания ще бъдат съобщени незабавно на Българското правителство, за да вземе мерки по въпроса.

Предварителни Разпоредби

I. Тези инструкции ще бъдат отпечатани и предадени на вилаетите и там, където е необходимо.

II. Ще бъде заповядано на Валиите да изготвят и предадат спешно на Главния инспектор списъците на българите, които са напуснали селата си по време на размирицте. Тези списъци ще бъдат изготвяни по съответните санджаци, каазии, нахии и села.

III. Ще бъде заповядано на Валиите да уведомят Главния инспектор за начина на пътуване в техните вилаети.

IV. Главният инспектор ще нареди отпечатването на документи, за посочване самоличността и името на българите, които ще бъдат съставяни както следва: Тези документи ще съдържат името и фамилията на техните притежатели, имената на членовете на семействата им, името на вилаета, санджака, каазата, нахията и селото, граничният пункт, през който ще се приемат, датата на преминаването, маршрутът, който ще следват, жандармът на който ще бъдат поверени; номер и подпис на един от членовете на комисията. Датата на пристигането ще бъде отбелязана от представител на местното управление.

V. Ако има къщи, принадлежащи на българи, които са заети от други, ще бъдат взети предварителни мерки за спешното им освобождаване.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 82–87, а.е. 2024, л. 143–144. Чернова. Ръкопис. Копие на френски език. Ръкопис и машинопис.

№ 178

Бележка от Г. Вернаца за разговора му с английския представител Бушано за Турско-българското споразумение.

София, 15 април 1904 г.

Г-н Бушано, британски представител[1], ме попита днес докъде сме стигнали с прилагането на Турско-българското споразумение. Говорих му в същия дух както и на френския посланик за начина за връщането на бежанците. Той обеща да пише на Сър О'Конор[2], за да подпомогне постъпките на нашия дипломатически агент.[3]

Вернаца

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 91. Оригинал на френски език. Ръкопис.

---

[1] Бухман, дипломатически агент на Великобритания в София (1904).

[2] Николас Родерик О'Конор (1843–1908), британски дипломат, на дипломатическа работа в Китай (1883–1886, 1892–1898), дипломатически агент и генерален консул в България (1887–1892), посланик в Цариград (1898–1908).

[3] В края на документа има следната резолюция: „В делото".

№ 179

Рапорт № 309 от А. Тошев до Гр. Начович за амнистираните участници във въстанието в Битолско и за правените пречки за освобождаването на останалите от турските власти.

Битоля, 17 април 1904 г.

Господине Агенте,

Днес посетих валията с цел да узная какво решение е взето за останалите още в затвора, около стотини българи. Каза ми, че комисията натоварена с амнистирането затворниците, била вече привършила своята работа. Всички, които подлежали на амнистия били вече амнистирани. Тяхното число е 267.

Останалите се считали за обикновени престъпници и като такива нямало да бъдат освободени. На забележката ми, че между тях по-голямата част, ако не всички, са политически престъпници, отговори ми, че той споделял моето мнение, но че някои от членовете на съда не биле съгласни с него. За туй, той решил да направи запитване по този въпрос, с предложение, особена комисия да ревизира процесите на останалите затворници и да се освободят всички ония от тях, политическия характер на чиито престъпления е неоспорим.

За избягалите от затвора тоже запитах, защото и между тях имало неколцина, които минавали за обикновени престъпници. Говорих му за двамата от тях: Димитър Динев и Мите Вангелче от Зелениче (Леринско), които пак хвърлиха в затвора, подир като се предадоха в Лерин, но ми обеща, че щели да ги освободят. Задържали ги само, за да ги разпитат, как е станало избягването от затвора.

За българския офицер Илия Петров Балтов, ми съобщи, че бил амнистиран, но още не освободен, защото не било решено досега, дали да го изпратят в България, или да му позволят да остане в Македония.

За затворниците от селата Буф и Брусник, ми каза, че няма да бъдат освободени, понеже били обикновени убийци. Същото ми отговори приблизително за всички

ония, чиито имена фигурират в тук приложения списък. Такова поне било мнението на съдебните власти.

От всичко изглежда, че за останалите затворници ще се появят доста затруднения, докато се разбере, кой от тях се счита за политически и кой за обикновен престъпник.

Примете и пр.

Княжески търг[овски] агент: (подп.) *А. Тошев.*
Вярно, за секретар: *А. Паница.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля"]
Списък изпратен само в Цариград.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 93–94. Препис. Ръкопис.

---

[1] Писмото има следната резолюция: „Н. Ц. В.", а до нея стои подписа на княз Фердинанд със син молив. Писмото е получено на 22 април 1904 г. в МВРИ и е заведено под № 942 в Тайната архива.

№ 180

Бележка от Г. Вернаца за разговора си със секретаря на Отоманския имперски комисариат в София Салих бей за необходимостта осъдените бежанци да подадат молби за амнистиране.

София, 17/30 април 1904 г.

Салих бей, секретар на Отоманския комисариат, ми каза днес, че според сведение на Портата, съгласно обявената от Султана амнистия (от 28 март/10 април), отнасяща се за осъдените, трябва да получим техните молби в срок от 40 дни и, че осъдените българи, които понастоящем са избягали в България трябва да направят своите молби за прехвърляне до 7/20 май.

Предайте на Министър Председателя.

Вернаца.

Бележка [продължение]

Във връзка със същия въпрос, Салих бей ми каза, че между лицата от въстаническата чета затворени в Серес преди няколко дни, някои ще бъдат изпратени и ще пристигнат скоро в България (през Петрич и Бачево до Разлог).

Вернаца.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022. Оригинал на френски език Ръкопис.

№ 181

Шифрована телеграма № 228 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за определянето от турска страна срок за валидност на амнистията.

София, 19 април 1904 г.

Секретарят на Турското комисарство ми съобщи, че амнистията имала валидност само в течение на 40 дена от обявяването ѝ и само заявившите през тоя срок ще се възползуват от нея; всички ония, обаче, които до изтичането на тия 40 дни не заявят за това – изключват се от нея. Това е много странно и не логично защото преди всичко за амнистията обикновенно не се туря срок от такова естество; второ

може да има още мнозина, които не знаят за съществуването ѝ, нито пък даже, че са подозрени или пък обвинявани в някакви политически престъпления; тоя срок от 40 дни е съвсем недостатъчен и освен това неизвестно е от кога начева, понеже никой не знае кога и каква амнистия е обявена тъй като само в последното това съобщение на В[исоката] Порта до Т[урското] комисарство е било поменато за първий път, че амнистията е **генерална**.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 95. Копие. Ръкопис.

№ 182

Рапорт № 138 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за разговора му с руския външен министър граф Вл. Ламсдорф за подписаното Българо-турско споразумение.

Санкт Петербург, 19 април 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

„Официалната Русия" се изказва твърде удобрително за сключеното Българско-турско съглашение.

Граф Ламздорф призна пред мен политическия такт на Княжеското правителство, което в съдържанието на съглашението приема като база Австро-Руските решения и Мюрцщегските реформи. Той удобрително се произнесе и намира за твърде уместно, гдето в съглашението ни не се говори за въвеждание на реформи в Одринския вилает. Ако България би настоявала да се задължи Султана – писмено – за въвеждание реформи и в тоя последен вилает, то съглашението, по всяка вероятност, не би било се състояло. – Щом реформаторската деятелност почне в трите вилаети, графа вярва че тя, без съмнение, ще си пробие път и в Одринския; за това е било говорено между граф Ламздорф и граф Голуховски още в Мюрцщег.

При тия разисквания, които имах с графа, той мимоходом ми забеляза, че един от дипломатическите представители тук (уверен съм, че той е гръцкия) го е запитал, ако е вярно че България е сключила с Турция и **една военна конвенция**. Аз отговорих на графа, че не намирам даже за нужно да опровергавам тоя слух и че от Вас, господине министре, не съм получил ни най-малко сведение по него.

Негово Сиятелство ме запита още, ако всички политически мъже в България удобрявали Турско-българското съглашение, като прибави, че той се научил, какво в България правителството срещнало доста голяма опозиция по целесъобразността на подписания в Цариград акт.

По тоя повод дадох на графа нужните сведения, като ги придружих с обяснения за начина, по който у нас, парламентарна страна, се води политиката. Тука считам за „не без интерес", да Ви кажа че графа с усмивка ми подметна, какво си спомнял, когато бил посетил Народното събрание, че видял написано на фонтона на здание-то девизът „Съединението прави силата"!!

Общественото мнение и пресата не споделя напълно горепоменатото официално мнение, обаче аз не считам за нужно, да Ви говоря по-надълго по тоя предмет; откъслеците на в. в. „С. Петербургски Ведомости" и „Новое Время", които Ви пратих, достатъчно, мисля, са Ви осветлили. А пък мнението на разните тукашни кружоци, които от лично удоволствие се занимават с политика, – няма никакво значение пред руския правителствен и меродавен съвет.

Сам граф Ламздорф ми каза, че Императорското Министерство на външните работи най-много страда от вестникарските вреви, защото всеки иностранен дипломатически представител намира повод да се оплаква от съдържанието на руските вестници, като забравя „иностранецът", че Русия няма предварителна цензура и че наказанията, които могат да се наложат на един вестник не са в състояние да изменят непостоянството или даже противоречието в статиите на тия вестници.

От разговорите си, които имах с посланиците, констатирах, че Берлинският кабинет е дал извънредно голямо значение на Турско-българското съглашение, като напълно го удобрява и намира: „sehr nutzlich"[1], също можах да се убедя, че и Quai d"Orssay го счита като много ползотворно – в политическо отношение – за Княжеското правителство; Англия намира, че Софийския кабинет е помогнал в дадения случай на реформаторските сили и това било твърде полезно; Австрия дава значение на факта, че българския дипломатически представител можал да третира направо със съветниците на Султана; Сърбия и Румъния не са държели тукашните си представители в течение на нашите работи, а Гърция изглежда да е недоволна от нашето съглашение с Турция, като намира, че Високата порта, черпи из него кураж, да се обърне сега против гърците.

Приемете, господине Министре, уверение в безкрайното ми към Вас уважение.[2]

Д. Станчов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 113–114. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (нем.) – твърде полезен.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 25 април 1904 г. и е заведен под № 965 от Тайната архива. Рапортът е подписан от княз Фердинанд със син молив.

№ 183

Заявление от Кръстьо Калчев, служител в Българската болница в Цариград до ген. Р. Петров за арестуването му, влачението по затворите и интернирането в родното му място с молба да му се разреши да се върне отново в Цариград.

София, ул. „Мария Луиза" № 7, 19 април 1904 г.

До Господин Р. Петров, министър-председател и
Министър на вънкашните работи. Тук.

Заявление от Кръстьо Калчев.

Господин Министре,

Подписаний, родом от село Дърмени, Ресенско, Македония, преселен ранно семейно в Цариград, дето баща ми беше градинар, а по-сетне и притежател на една печатница, аз вследствие нещастието, което сполетя семейството ни, и, което ще ми позволите да изложа по-доле в няколко думи, бях принуден да търся своята прехрана и да помагам на домашните си, като служащ в Българската болница „Евлогий Георгиев", в Цариград. Там служих две години, но на 17-ий октомврий 1903 год. полицията ме арестува в присъствието на г. А. Петров и г-да докторите, без да зная защо – и без да го зная още, защото никъде ми не казаха защо се обвинявам – и след като ме държаха в затвора до 21 октомврий, интернираха ме през Солун, Битоля и Ресен, за родното ми място дето стигнах едва след един месец. В Цариградския затвор, единствените въпроси, които министъра на полицията ми зададе бяха тези: от къде съм, на колко години съм и къде работя. В родното си село бидох свободен, но положението ми стана още по-

тежко, защото нямах близки роднини, па и да имах никой не можеше да се грижи посред гладът и разорението в Ресенско. Аз трябваше да се грижа за себе си и домашните си, на които съм едничката подкрепа. Защото, покойният ми вече баща и по-големият ми брат бяха в Синоп на заточение. Още на 3-ий февруарий 1901 год., печатницата ни биде обискирана, запечатана, баща ми и брата ми арестувани и на 22-ий май 1902 год., осъдени на вечни окови и изпратени в Синоп. С това семейството ни се опропасти. А на 28-ий октом., когато мене ме влачеха по затворите, баща ми се помина на заточение; остава брат ми, Нанчо Калчов, слаб и болен, когото очаква същия край.

Като получих известието, за смъртта на баща ми, аз трябваше по-скоро да се върна в Цариград, от дето бях интерниран, като съмнителен човек – като всички интернирани българи. Но познавах безброй случаи, в които от вилаетите се издават тескерета за Цариград, а от там полицията наново интернира пътниците и за това отидох в Св[ета] Гора. От руските монастири ми обещаха поддържка пред посолството в Цариград, за да мога да сляза там. Но и това не помогна и след като слязох, по донесенията на шпионите които бяха ме арестували, пак ме заведоха пред министъра, който ми заяви, че стоенето ми в Цариград било невъзможно и ми предложи да избера за къде искам да ме изпратят. Аз заявих, че желая да отида в Одеса, но полицията, която ми зима паспорта, хвърли ме в един параход за Варна, дето пристигнах на 15-ий февруарий 1904 г.

От тогава, г. министре, аз съм без работа, нито пък имам надежда, че скоро ще намеря. Какъв е живота ми, какъв е оня на домашните ми и на заточения ми брат, който от никъде помощ няма, Вий виждате. Затова най-покорно Ви моля да благоволите и се разпоредите да ми се съобщи дали в сила на амнистията връщанието ми в Цариград е възможно и дали стоението там е възможно.[1]

Като се надея, че прозбата ми ще бъде земена под внимание, моля Ви господин министре, да приемете уверение в най-отличното ми към Вас почитание.

Кръстьо Калчев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 96–97. Оригинал. Ръкопис.

[1] Въз основа на молбата на Кр. Калчев в МВРИ е изготвена нота на френски език с дата 19 април 1904 г. Вж. същата а.е., л. 98, 99.

№ 184

Нота на МВРИ II до Отоманското имперско комисарство в София с питане за връщането на Кръстьо Калчев в Цариград.

София, 19 април 1904 г.

Споменатият Кръстьо Калчев, родом от Дърмени, (кааза Ресен), разказва, че баща му и брат му, собственик на печатница в Константинопол, са били депортирани през 1902 г. в Синоп и, че от тогава той сам издържа семейството, за което изкарва прехраната, работейки в Българската болница „Евлоги Георгиев". Но, константинополската полиция го е арестувала на 17 октомври в присъствието на Господин А. Петров и лекарите в болницата, без да е разбрал причините. На 21 с. м., след кратък разпит, отнасящ се до родното място, възрастта и заниманията му, той е бил интерниран в Дърмени, където не познавал вече никого. По време на пребиваването си в Дърмени той узнава за смъртта на баща си в Синоп и пожелава да се върне в Константинопол. Във връзка с това, след като отишъл в Атонския манастир и руските монаси му обещали сътрудничеството на Руското консулство, той се връща в Константинопол. Обаче, полицията го разкрива бързо. Отно-

во бил арестуван и отведен при началника на полицията, който му заявил, че не може да остане в града и му оставил възможност да избира града, където да бъде препратен. Избирайки Одеса, го натоварили на кораб, отплуващ за Варна, където пристигнал на 15 Февруари.

Калчев желае да знае, дали по силата на амнистията, завръщането и престоя му в Константинопол са разрешени от отоманските власти.[1]

В[ернаца].

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 99. Копие на френски език. Машинопис

[1] Нотата е с изходящ № 152.

№ 185

Заявление от Тома Кузманов Бакрачев, търговец до ген. Р. Петров с молба да се завърне в Цариград, откъдето е бил интерниран за родното му място.
София, ул. „Кн. Мария Луиза" № 5, 19 април 1904 г.

До Негово Превъзходителство Г-н господин Р. Петров,
министър-председател и министър на външните работи,
Тук.

Заявление от Тома Кузма Бакрачев.

Господин Министре,

Подписаний родом от село Вишени, Костурско (Македония) преселен рано в Цариград и живущ в квартала Шишли, където се занимавах с търговия. Бидох арестуван на 12 май и след като се направи щателен обиск в дукяна ми, където нищо подозрително не е намерено, а на 29 същия бидох интерниран през Солун, Битоля, Корча и после в родното ми място Костур, където и бидох освободен. Тук стоях няколко месеци, но сред гладът и разореното ми село, но обаче стоението ми беше невъзможно, а освен това престарелите ми родители, жена и деца оставаха в Цариград без да имат от къде и кого да очакват. Колкото за Цариград аз се не решавах да отпътувам, защото зная много случаи с редовно тескере за Цариград, където са пристигали, но полицията не е допущала да останат и обратно ги е връщала.

Пред вид на това аз се не решавах и вместо без да си издействам тескере за Гърция и от там за София, където и се намирам още от месец ноември без да имам никаква работа.

За това най-покорно моля да благоволите и се разпоредите да ми се съобщи дали в сила на амнистията връщанието ми в Цариград е възможно и дали стоението там е възможно.

Като се надея, че прозбата ми ще бъде вземена под внимание, г-н министре, да приемете уверение в най-дълбоката ми признателност.[1]

Тома К. Бакрачев.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 100–101. Оригинал. Ръкопис.

[1] В същата а.е., л. 102 и 103 се съхраняват нотата на МВРИ с предложение за връщането на Т. Бакрачев. Вж. док. 216.

[2] Тома Кузманов Бакрачев (1877–1951), член на Цариградския революционен комитет, председател на Костурско-Леринското дружество в Цариград. Препраща от Цариград динамита за солунските атентатори.

№ 186

Нота III на МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София за връщането на [Тома] Кузма Бакрачев в Цариград.

София, 19 април 1904 г.

Назованият Кузма Бакрачев[1], родом от село Вишени (кааза Костур) има малък дюкян в Костантинопол, квартал Шишли. На 12 май е бил арестуван и през Солун е върнат в родното си място, където е пуснат на свобода. Нямайки никой в Костур, – родителите му, както жена му и децата останали в Константинопол, лишени от единствения си закрилник – той успял да се снабди с редовен документ за Гърция, откъдето е дошъл в София през ноември. Лишен от всичките си средства, той би желал да се върне в Константинопол, но иска да бъде предварително сигурен, че ще го оставят да се занимава спокойно с работата си. Той би искал да знае, както следва, дали амнистията може да му осигури завръщането и престоя в Константинопол.[2]

В[ернаца]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 102. Копие на френски език. Машинопис.

[1] Името е сгрешено в оригинала. Става дума за Тома Кузманов Бакрачев. Вж. док. 185.
[2] Нотата е с изходящ № 152.

№ 187

Заявление от Георги Атанасов, търговец до ген. Р. Петров за интернирането му от Цариград в родното му място и молба за връщането му в Цариград.

София, ул. „Кн. Мария Луиза" № 5, 19 април 1904 г.

До господин Р. Петров,
министър-председател и министър на външните работи
Тук.

Заявление от Георги Атанасов от с. Черешница, Костурско.

Господине Министре,

На 18-и август миналата година, в надвечерието на султанския празник, когато работех в гостилницата си в Цариград, Пера, Галата сарай един пристав облечен цивилно ме покани да отида в участъка дето щели да ме разпитват нещо.

Аз отидох и вече не се върнах в дукяна си. След като ме изкараха пред министра на полицията, който ме разпита за родното ми място, за името ми и за занаята ми, на 20 същия месец ме интернираха, който имах нещастието да пътувам пеша от Солун надолу. С големи страдания стигнах да станцията Суровичъ, от дето трябваше под конвой да ме изпратят до родното ми място с. Черешница. Въстанието тогава беше в разгара си и всички интернирани, които имаха нещастието да пътуват пеша не отиваха по-далече от Вратчанското езеро три часа от Суровичъ, там войниците, които конвоираха, ги закаляха и хвърляха в езерото. Благодарение на застъпничеството на богатия

и влиятелен пред хюкюмата Кърстьо Хаджи Динев от Сурович и на парите които получих в Солун, аз можах да избегна смъртта и останах да живея в Сурович.

През време на пребиването ми в Сурович, правиха се много постъпки, за да мога да се завърна в Цариград, дето работата ми остана в ръцете на съдружника ми, но всичко бе напразно.

Най-сетне на 4-и февруарий сполучих да изкарам паспорт за странство и от 30-и март се намирам в България, без средства и без работа. Върх всичко това съдружникът ми не се уморява да ми каже да побързам да си уредя работата, за която съм положил толкова годишен труд и, която рискувам да изгубя безвъзвратно. За това връщанието ми в Цариград е необходимо, от него зависи и бъдещето ми, защото известно ви е, нашето село е обърнато на пепелище.

Ето защо, господин министре, аз най-покорно Ви моля да се разпоредите да ми се отговори дали след амнистията отиването ми в Цариград е възможно. Ако за в бъдеще живота ни там е невъзможен, то дали мога да бъда поне сигурен, че ще ми се позволи да предстоя поне десетина дни, за да си уредя сметките със съдружника си и да замина да търся щастието си на друго място дето да се трудя за себе си и за своите си, а не за турската тайна полиция, която е ненаситна.[1]

Като се надея, господин министре, че молбата ми ще бъде чуена, моля да приемете уверението в най-дълбоката ми признателност.

Георги Атанасов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 104–105. Оригинал. Ръкопис.

[1] В същата а.е., л. 106, 107 се съхранява нотата на МВРИ за разрешение за връщането на Г. Атанасов в Цариград. Вж. док. 188.

№ 188

Нота IV от МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София за връщането на Г. Атанасов в Цариград.

София, 19 април 1904 г.

Назованият Георги Атанасов от Черешница (Костурска кааза) разказва, че на 18 август докато бил взет в ресторанта си в Константинопол (Пера – Галатасарай), един цивилен полицай му заповядал да го последва в полицейския участък, с цел да го разпитат. Началникът на полицията лично провел разпита и на 20 август го върнали в Костур през Солун, след като го накарали да върви пеш разстоянието от Солун до Сурович, където благодарение на намесата на почтения Христо Хаджидинев е могъл да остане.

В Сурович той е направил многобройни постъпки, за да получи разрешение за завръщане в Константинопол, без да успее. Най-накрая успял да получи паспорт за чужбина на 4 февруари и от 30 март се намира в България, лишен от средства и работа. От друга страна, той рискува да загуби всичките си капитали вложени в заведението му в Константинопол, съдружникът му го притиска да уреди тази работа и завръщането му в Константинопол е наложително, за да осигури препитанието на семейството си.

Той пита, както следва, дали му е разрешено да се върне и остане в Константинопол по силата на амнистията, а, в противен случай, би искал да получи разрешение да се върне само за десетина дни, с цел да може да оправи сметките със съдружника си.[1]

В[ернаца]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 106. Копие на френски език. Машинопис.

[1] Нотата е с изходящ № 152.

№ 189

Шифрована телеграма № 580 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за отказа от българска страна да се приеме срок за амнистия за българските бежанци.

Цариград, 20 април 1904 г.

Ще обявя на Саид Паша, че ограничение, с какъв да е срок, на амнистията е неприемлив.1

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 121. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е заведена в МВРИ под № 937 от 21 април 1904 г.

№ 190

Рапорт № 585 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за получените писмени инструкции от Великия везир за възвръщането на бежанците и приложен проект.

Цариград, 20 април 1904 г.

Господин Р. Петров, министър-председател,
Министър на външните работи и пр.,
София

Господине Министре,

Имам чест да Ви изпратя за сведение, ведно с настоящето си, в превод на български и френски, извлечението което получих от В[еликия] Везир на турски език от инструкциите за възвръщанието на бежанците. Аз прегледах това извлечение, прочетох и проектът, който Турското комисарство Ви бе представило в София и съставих един нов проект за същата цел, в който поместих някои малки изменения и улучшения, които намерих за уместни.

На председателя на Комисията, която се занимава с изпълнението на съглашението, съобщих моя проект, подкрепих го с данните, които имах на ръка и Саид паша лично го намери за приемлив, като заяви, че ще го представи на разисквание в комисията и ще ми отговори. Като го изпращам тук приложен в препис, моля Ви, господине министре, да ми дадете, колкото се може по-скоро, окончателните си наставления по тоя въпрос, за да може да се пристъпи час по-скоро на работа по възвръщанието на бежанците.

Благоволете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.[1]

Г. Д. Начович.

Висока Порта
Великия Везир

Извлечение от дадените, съгласно Височайше Императорско Ираде, наставления, относително начина на възвръщанието и приеманието на бежанците.

1. Ще се съставят комисии от вещи лица – местни първенци и граждански и военни чиновници за изпращанието, съгласно специалните наставления, по родните им села, ония от жителите от съседните на България и Източна Румелия Вилаети, които поради въстанията са избягали в България и Източна Румелия. Тия комисии ще определят пътищата, по които тия бежанци би могли по-лесно да се завърнат и ще стоят в определените за минаването граница пунктове.

2. Допуснатите да се завърнат бежанци, ще бъдат придружени от жандармерийската стража до самите им родни места.

3. Разрешава се на местните ковчежничества да отпуснат средства за храна, от казаните погранични пунктове до селата им, на ония от допуснатите да се завърнат бежанци, които са бедни.

4. На тия комисии ще се дадат нужното число секретари, полицейски и жандармерийски агенти, както и нужното число войска, ако туй потрябва за охранението и сигурността на възвърналите се.

5. Заповядано е още, по силата на същото Императорско Ираде, да се внимава щото от никого да не се правят изследвания спрямо приетите да се върнат бежанци, както и да не им се случи по пътя нищо което бе предизвикало оплаквание. Специално се препоръчва да се обърне особено внимание за защитата на жените.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 115, 118. Оригинал и превод от турски. Машинопис.

---

[1] Резолюция от ген. Р. Петров: „Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи, да направи разпореждания съгласно предл[ожения] проект от Г. Начович. *Р. Петров*. 23.IV.1904".

[2] Давам тук и превода от френския оригинал, тъй като има някои видими различия: „Извлечение от инструкциите, които бяха дадени на компетентните власти съгласно с Императорското ираде, отнасящо се до начина за връщането на българските бежанци".

1. Съобразно със специалните инструкции, ще бъдат създадени комисии от компетентни лица, първенци, граждански функционери и местни военни, за завръщането на жителите от съседните на България и Източна Румелия вилаети, които вследствие на размирицте са избягали в България и Източна Румелия. Тези комисии ще определят граничните пунктове, през които бежанците ще могат най-лесно да се върнат в страната, както и маршрутите, които трябва да следват при завръщането си по родните места.

2. Българите на които е разрешено да се върнат в страната, ще бъдат придружени до домовете си от жандарми.

3. Държавните каси са упълномощени да раздават храна на крайно бедните бежанци от границата до домовете им.

4. Достатъчен брой секретари, полицейски агенти и жандарми ще бъдат предоставени на разположение на тези комисии. Редовните войници (низами) също ще бъдат на разположение в случай на нужда, за да гарантират сигурността на българите, връщащи се в страната.

5. По силата на споменатото Императорско ираде, са дадени строги заповеди да се възпира всякакво издирване и преследване спрямо лицата, на които е разрешено да се завърнат в страната и да се избягва всякакво действие, което може да даде повод за оплаквания. Вниманието на властите беше привлечено особено върху това да се пазят и почитат жените. „Оригиналите са били на бланка на „Високата порта, Великото Везирство". Вж. л. 108 и а.е. 2024, л. 146.

№ 191

Инструкция на Великият везир, изработена от Гр. Начович за определяне реда за възвръщане на бежанците в Турция.

Константинопол, 20 април/3 май 1904 г.

Завръщане на бежанците

Българските власти ще изготвят списък на отомански граждани, които през изминалите две години са избягали на територията на Княжеството и Източна Румелия, и които искат да се върнат по родните си места, намиращи се във вилаетите Одрин, Косово, Монастир и Солун.

Тези списъци ще бъдат съставени по село, нахия, кааза, санджак и вилает и ще съдържат името и фамилията на бежанците.

Тези последните, разпределени доколкото е възможно по село, нахия, кааза и т. н., ще бъдат съпроводени от българските власти:

1. През пункта Бараково, тези които са родом от вилает Солун;

2. През пункта Деве Баир, тези които са родом от вилаетите Монастир и Косово;

3. През пункта [...] тези от вилает Одрин, и по не повече от по пет групи на ден, ще бъдат предавани със съответния списък на комисиите, създадени от османските власти по споменатите гранични пунктове, с цел да приемат и препращат бежанците по родните им места.

Тези комисии ще бъдат съставени от мюсюлмански и български първенци, избрани доколкото е възможно от нахиите на бежанците, както и цивилни и военни власти, назначени с тази цел.

Споменатите комисии ще имат на разположение необходимия им персонал за бързото приключване на делата на бежанците, както и жандарми, които да охраняват тези бежанци по време на пътуването им до дома. Комисиите ще издават на всеки бежанец или глава на семейство тескере, което никой не може да им отнема и, което ще им служи за пропуск.

Самоличността на всеки от бежанците ще бъде установявана по места. Тези между тях, на които самоличността не може да бъде установена, ще бъдат връщани в България.

Бежанците няма да плащат митнически такси за вещите и добитъка, който водят със себе си. Вносът на оръжие и амуниции е забранен, властите ще конфискуват подобен род предмети, които ще бъдат намерени.

Властите ще дават на най-бедните от бежанците средства за прехрана до пристигането им по родните места и Имперското правителство ще отдели кредит, за да подпомогне и да направи възможно крайно бедните българи, върнали се по горепосочения начин, да се заемат отново със заниманията си.

По силата на Императорско ираде са дадени строги заповеди на различните власти на вилаетите да се въздържат от всякакви разследвания и гонения спрямо лицата, на които е разрешено да се върнат в страната и да избягват всяко действие, което може да даде повод за оплакване. Обръща се специално внимание на защитата на жените.

Бележка

Този проект, представен от Господин Начович, бе приет от Великия везир.

Освен пунктовете Бараково и Деве Баир, по взаимно съгласие са определени и тези на Демир Капия, Лъджене и Чепеларе (за Разлог и Неврокоп).

Пунктовете определени за завръщането на бежанците от Одринския вилает са: Хебибчево, Татаркьой, Кайбиляр, Урумкьой и Дуденово.

Великият везир прие също и предложението на Българското правителство граничните отомански и български власти да решават помежду си въпросите, отнасящи се до завръщането на бежанците и всички дела на местно ниво.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 145. Копие на френски език. Машинопис.

№ 192

Писмо от Тома Васильов до Г. Вернаца с предложените на турската страна пунктове за преминаване на бежанците.

София, 21 април 1904 г.

Уважаемий г. Вернаца,

Ето кои пунктове трябва да се определят на границата за преминуването на бежанците, които ще се върнат

1. **Към Одринско**: Хебибчево, Татаркьой, Кайбиляр, Урумкьой и Дуденово. От тях първият и последният, ако Портата не се съгласи, могат да се изхвърлят.

2. **Към Солунския и Косовския вилаети**: Чепеларе, Лъжене (в Чепино при българския пост Пашово и турския пост Аврамово към Якоруда), Демир Капия (при Самоков за Белица), Бараково и Деве Баир. Ако Портата не се съгласи, Демир Капия, а в краен случай и Чепеларе, може да се изхвърлят.

Моля направете бързо нужните постъпки, пред Портата. Отговорете ни поскоро, кои пунктове приема турското правителство, за да съобщим на бежанците, които насилват да си вървят, без да чакат да се постигне тъй дълго протаканото съглашение с Портата.

Дано може да ни отговорите до утре.

С почитание

Т. Васильов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 125. Оригинал. Ръкопис.

№ 193

Шифрована телеграма № 236 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за определяне пунктовете за преминаване на амнистираните бежанци през българо-турската граница.

София, 21 април 1904 г.

Пунктовете през които предлагаме да се върнат бежанците са следующите: За Одринско: Хебибчево, Татар Кьой, Кайбиляр, Урум Кьой и Дудиново. Първият и последният могат да се изменят, ако Портата не се съгласява. За Солунско и Скопско: Чепеларе – в Чепино бълг[арски] пост Пашово, турски Аврамово за Якоруда–Демир Капия за Белица, Бараково и Деве Баир. Демир Капия в краен случай може да се измени. Горните пунктове са съобщени и на Т[урското] ком[исарст]во, което ни заяви че има вече наставления за приемание на Бараково, Деве Баир и Аврамово. Моля направете незабавно постъпки пред Портата, защото бежанците бързат да заминат, без да чакат разрешението на въпроса. Желателно е да имаме по възможност отговор утре.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 127. Копие. Ръкопис.

№ 194

Шифрована телеграма № 605 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за приемането от турска страна предложените пунктове за преминаване на амнистирани български бежанци и настояване на Великия везир да се реши и мюфтийския въпрос.

Цариград, 22 април 1904 г.

Великият Везир, прие всичките пунктове, които Вий предлагате за връщание бежанците. Той предлага ний да съставим списъците. В[еликият] везир настоятелно Ви моли да се свърши мюфтийския въпрос, който му причинява неприятности в Министерския съвет.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 132. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена още същия ден и е заведена в МВРИ под № 939.

№ 195

Прошение от Томе Никлев и Никола Карев до ген. Р. Петров за желанието им да се завърнат в Крушово.

София, 22 април 1904 г.

До Г-н Господина Министра на външните работи
и изповеданията в София.

Прошение
От Томе Никлев[1] и от Никола Карев[2],
родом от гр. Крушово, Битолски окръг в Македония

Понеже подписаните спадаме в числото на ония, които се обвиняват за активни участници във въстанието през миналото лято (1903 г.) в Битолския окръг; нещо повече, тъй като върху нас двамата се приписва всичкото станало през времето на въстанието в Крушово; то с настоящето си, предвид че стоенето ний по за дълго тук става невъзможно, молим, господин министре, за разпореждането Ви, да се узнае чрез княжеския дипломатически агент в Цариград, дали ний спадаме в в числото на амнистираните и следователно, дали можем безпрепятствено да се върнем в отечеството си.

При това считаме за неизлишно да Ви съобщим следните данни относително нашите личности:

Томе Никлев, родом от гр. Крушово, на възраст 48 год., бивш градски кмет (коджабашия).

Никола Карев, родом от гр. Крушово, на възраст 28 год., бивш учител в града.

С почитание:

Томе Никлев, Никола Карев[1]

Адрес: улица „Гурко" № 48,
Тома Никлев, София.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 128–129. Оригинал. Ръкопис.

[1] Тома Никлев (1860–1909), крушовски районен началник, председател на първият Крушовски революо-

ционен комитет, член на Крушовското горско началство през Илинденско–Преображенското въстание. [2] Никола Карев (1877–1905), учител, крушовски войвода, член на Крушовското горско началство и един от организаторите на Крушовската република през Илинденско–Преображенското въстание. [3] Прошението е написано от ръката на Никола Карев, което е видно от оригинала. В а.е. 2024, л. 83 се съхранява и втори екземпляр от прошението, изпратен до турското правителство от София на 17 юни 1904 г., отново написано от Н. Карев.

№ 196

Бележка V от МВРИ до Отоманското имперско комисарство в София с питане за амнистирането на Тома Никлев и Никола Карев.

София, 22 април 1904 г.

Споменатият Тома Никлев, роден в Крушево, на 46 г., бивш кмет (коджабаши) на града, и Никола Карев, също роден в Крушево, 28 годишен, бивш учител в същия град; признават, че са участвали в събитията от миналата година и, че са причинили вреди на града (като: опожаряването на конака, пощата и телеграфа и т.н.)

Желаейки да се върнат в родните домове, те искат да знаят дали постановената амнистия в Турско-Българското споразумение се отнася до лицата от тяхната категория и дали няма да има пречки за завръщането и пребиваването им в Крушево.[1]

В[ернаца].

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 130. Копие на френски език. Машинопис.

[1] Вж. док. 195. Нотата е с изходящ № 152.

№ 197

Писмо от Г. Вернаца до Т. Васильов за полученият рапорт от Гр. Начович със съгласието на Великия везир да се приеме българското предложение за пунктовете за преминаване на бежанците.

София, 23 април 1904 г.

Cher M. Vassileff,

Г-н Начевич ни телеграфира, че Великия Везир прие всичките пунктове които предлагаме за връщанието на бежанците и че той предлага ний да съставяме списъците.

Ваш и пр. *Г. Вернаца.*[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 134. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. шифрована телеграма № 605 от Гр. Начович. Към това писмо е приложена и следната бележка, парафирана и от Г. Вернаца: „Бележка. Настоящия рапорт е предаден лично на Г-на Василиева, за да си вземе бележки от него. *Г. П. Радев.* 29.IV.1904". Вж. л. 135.

№ 198

Вербална нота № 6225/133 на Отомански Имперски Комисариат в София до МВРИ, с която се определя срока за завръщане на отговарящите на условията за амнистията бежанци.

София, [23 април]/5 май 1904 г.[1]

Вербална нота,

В допълнение на устната си информация, Имперският Комисариат има честта да информира Княжеското министерство, че общата амнистия, провъзгласена по инициатива на Негово Императорско Величество Султана, ще продължи 40 дни от деня на провъзгласяването и, че тези, които биха прибягнали до тази Господарска милост през този срок ще имат право сами да се възползват от нея. Лицата, които са се признали или биха се признали за виновни по някакво престъпление след датата на обявяването на тази амнистия са изключени от нея и ще бъдат извършени съдебни разследвания спрямо тях.

За да се популяризират тези мерки взети по решение на Съвета на Министрите са направени обявления.[2]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 24. Оригинал на френски език. Ръкопис.

---

[1] Оригиналната датировка е 5 май 1904 г. нов стил.

[2] Нотата е получена в МВРИ на 24 април 1904 г. и е заведена под № 954 в Тайната архива. Върху нотата има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се протестира против подобно разбиране в приложението на всеобщата амнистия. *Р. П.* 24. IV. 1904" и резолюцията на главния секретар: „Телеграфирано в Цариград. *Г. В.*"

№ 199

Рапорт № 332 от Г. Стоев, управляващ търговското агентство в Сяр до ген. Р. Петров за реда на приемането на бежанците от турските власти.

Сяр, 24 април 1904 г.

Препис за сведение изпратен
на Княжеското дипломатическо агентство в Цариград.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че мютесарифа ми яви какво днес ще се започнело приеманието на бежанците. За въдворяването им биле назначени полицейски и войници, които да ги придружат от границата до огнищата им. А за прехрана, мютесарифа бил получил заповед да им се раздава, за първо време, от войнишките сухари.

Приемете, Господине Министре, уверение в най-отличното ми към Вас почитание.[1]

Управляющий Агентството: *Г. Стоев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 138. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 29 април 1904 г. и е заведен под № 993 в Тайната архива. На първата му страница има следната резолюция от ген. Р. Петров: „Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи. *Р. П.* 29.IV.1904."

№ 200

Писмо от Г. Вернаца до Гр. Начович, с което му препраща нотите на МВРИ за амнистирането на Кр. Калчев, Т. Николев, Н. Карев, Г. Атанасов, Н. К. Бакрачев.
София, 24 април/7 май 1904 г.

Уважаеми Г-н Начович,

По поръчение, направено от Г-н Министър Председателя, се ангажирах да Ви изпратя приложените тук пет бележки, с молбата, да благоволите да направите необходимото по тях.

Позволявам си, да привлека специално Вашето внимание върху параграф 2 и 3 на бележка I, както и върху споменатите Николев и Карев (бележка V)[1]

Приемете, Уважаеми Г-н Начович, уверението ми в искрените ми чувства.

Вернаца.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 139. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Писмото е с изходящ №152 и има резолюция „В делото."

№ 201

Шифрована телеграма № 241 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за изпратената заповед до пограничните окръжни и околийски началници за започналото преминаване на амнистираните бежанци.
София, 26 април 1904 г.

Дали сме вече телеграфическа заповед на нашите окръжни управители и околийски началници на пограничните ни с Турция окръзи, да влезнат веднага в сношение с турските погранични власти за минаването и приемането на бежанците. Моля Ви, съобщете на В[исоката] Порта, за да даде и тя незабавно подобни инструкции на надлежните власти, и след като узнаете, че тези инструкции са вече дадени, уведомете за това и нашите търговски агенти в Одрин, Солун, Сяр и Скопие. Моля съобщете ми резултата телеграфически.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 140. Копие. Ръкопис.

№ 202

Писмо № 247 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за освобождението на заточените в Акия Ив. Гарванов, Христо и Никола Влахови.
София, 27 април 1904 г.

Г-не Агенте,

Между неосвободените след амнистията от Солунския затвор е и Христо Янаки Влахов, родом от Кукуш[1] и арестуван в тоя град вследствие обвинението му, че е вземал косвено участие в едно покушение станало в Солун, преди още динамитните атентати. Той бе осъден на 3 год. затвор в Солун и при всичко, че е излежал досега 1 1/2 година, и се смята за политически престъпник обаче досега още не бил освободен.

Освен него, заедно с учителя Гарванов, бяха съдени и изпратени в Акия още други двадесет и трима (23) кукушани, политически престъпници, за освобождението на които нямаше досега никакво известие. Между тях е и един ученик на 17 год. възраст, на име Никола Влахов, брат на горепоменатий Христо Влахов, който съвсем случайно е бил арестуван и осъден.

Като Ви съобщавам това, имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да направите потребното, за да се узнае дали са освободени и горепоменатите лица, а в против[ен] случай да направите сериозни постъпки пред тур[ското] правителство за бързото освобождение както на горепоменатий Христо Влахов, така и за другите заточеници, които заедно с Гарванова са изпратени в Акия и другите малоазиатски затвори.

За резултата на постъпките Ви, моля да ми съобщите по възможност по-скоро.

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 141–142. Препис. Ръкопис.

---

[1] Христо Янакиев Влахов (1871–1957), председател на Кукушкия околийски революционен комитет, участва в Солунският конгрес на ВМОРО (2–4 януари 1903 г.)

№ 203

Шифрована телеграма № 635 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съгласието на Великия везир да възложи на турските погранични власти да разрешават на място по незначителните въпроси, свързани с преминаването на амнистираните български бежанци.

Цариград, 28 април 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.
и в М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи.

Великият Везир ми отговори, че приема предложенията Ви да натовари пограничните власти да разрешават дребните въпроси по възвръщанието на бежанците, както въобще да стоят помежду си в близки отношения, за да разрешават всички въпроси между двете страни от локален характер.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 143. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Телеграмата е получена още същия ден и е заведена в МВРИ под № 987.

№ 204

Открита телеграма № 249 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за осигуряване от турските погранични власти преминаването на по-голямо количество бежанци през пунктовете.

София, 28 април 1904 г.

Според телеграфическите рапорти от Чепино 145 бежанци минали на 26 април и 331 на 27 април през пунктовете Пашово–Аврамово за Разложко. Но спо-

ред един рапорт от Дупница турските погранични власти не позволявали същевременно минаването в Бараково на повече от 100 души бежанци, на ден. Моля направете настоятелни постъпки пред Портата да даде категорически заповеди на надлежните власти да улеснят бързото преминаване на бежанците и да не ограничават по тоя начин тяхното число.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 145. Чернова. Ръкопис.

№ 205

Писмо № 1553 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ за тежкото положение, в което са изпаднали одринските бежанци и настояване да се изиска от Високата порта да им се възстановят жилищата и им се осигури семе за посев.

София, 29 април 1904 г.

Бързо.

Г-ну министру на външните работи и на изповеданията.

Както Ви е известно, г-не Министре, къщята на голяма част от бежанците, особено на тия от Одринско, са разрушени и, сега, при поканата им да се завърнат на огнищата си, те не се съгласяват, защото не щѐ има где да се настанят. За да може да се улесни въпроса по възвръщане на тия бежанци и се даде възможност на властта да ги убеди и насърчи, чрез известна гаранция за възобновяване жилищата им, имам чест да Ви помоля, г-не Министре, да поискате телеграфически от Високата порта да вземе грижата за построяване жилищата на тия бежанци, като се обещае и задължи да се започне постройката едновременно с връщане на бежанците. Също необходимо е, за да се улесни прехраната им, да им се дадат средства за снабдяване със семе и земеделчески сечива, та да могат да посеят земите си. Освен туй, като ще има известни филантропи, чужденци, да отидат наскоро в селата на бежанците, за да им облегчат положението, желателно е да се поиска от Портата да не прави препятствие на тия благодетели, за свободното им преминаване и посещаване бежанците, след завръщането им в родните места, както това е правила досега (препятствувала е).

Моля ви, г-не министре, да настоите за час по-скорошното разрешение на горните въпроси, та да се премахнат спънките за възвръщане бежанците.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп.1 , а.е. 2022, л. 146. Оригинал. Машинопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 29 април 1904 г. и е заведено в Тайната архива под № 997.

№ 206

Писмо № 250 от Главното секретарство на МВРИ до Гр. Начович., с което препраща писмо и телеграма на МВР с условията за възвръщането на бежанците на пограничните пунктове.

София, 30 април 1904 г.

Поверително.

М[инистерство]то на в[ъншните] р[аботи] и на изп[оведанията] като изпраща за сведение на Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Цариград тук приложената в препис окръжна телеграма на М[инистерство]то на вътр[ешните] раб[оти] от 24.IV., № 1474 по въпроса за възвръщането на бежанците, счита за нужно да му яви, че съгласно придружающето горепоменатата телеграма съобщение на това м[инистер]ство, необходимо е щото в пограничните пунктове, определени за преминаване на бежанците, постоянно да се намират турски власти или комисии, които да приемат бежанците и ги упътват за към селата им.

За гл[авен] секретар (п.): *Г. Вернаца*
Секретар на министра (п.): *Г. Радев.*[1]

Приложения:

Писмо № 1476 на МВР до министъра на външните работи.
София, 24 април 1904 г.

Като изпращам с настоящето препис от телеграмата под Н-р 1974, която днес изпратих до окръжните управители, имам чест да Ви моля, г-не Министре, да я съобщите на нашия дипломатически агент в Цариград. Необходимо е в пограничните пунктове, определени за преминаване на бежанците, постоянно да се намират турски власти или комисии, които да приемат бежанците и ги упътват за към селата си. Връща се рапорта на г. Начовича под № 585 с приложенията.

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*[2]

Телеграма № 1474 на МВР до окръжните управители в Кюстендил, Пловдив, Стара Загора, Бургас, Варна.
София, 24 април 1904 г.

Към № 1466. По съглашението между нашето и турското правителство, бежанците ще се върнат за родните си места през следните погранични пунктове: Деве Баир (Кюстендилско), Бараково (Дупнишко), Демир Капия (Самоковско), Лъжене при поста Пашово (Пещерско), Чепеларе (Станимашко), Хебибчево (Харманлийско), Татаркьой и Кайбиляре (Казълагачко), Урумкьой и Дуденово (Бургаско). Съобщете това на бежанците, находящи се във Вашия окръг и ги поканете да заминат. Заминуването да става по групи и всяка група по възможност да състои от лица из едно село или една нахия. Всяка група да се снабдява с един списък подписан и подпечатан от околийския началник или местния кмет. Листът да съдържа имената и презимената на възръщающите се бежанци, с обозначение селото, нахията и казата от където са избягали. Всяка група да се придружава до пограничния пункт от околийски началник, пристав или старши стражар и да се предава със списъка на пограничните турски власти или на специалните комисии дето такива има. В пограничните пунктове бежанците ще бъдат снабдявани от турските власти с тескерета и придружавани до селата си от чиновници и стражари. Вещите и добитъка на бежанците

се освобождават от мито. Оръжие и боеви припаси по никакъв начин не бива да се носят. Турските власти ще дадат на бедните бежанци помощ за прехрана. Заповеди са дадени да се покровителствуват възвръщающите се и да не им се правят никакви мъчнотии, преследвания или претръсвания. Особено ще бъдат покровителствувани жените от всяко посегателство. От наша страна на бежанците, които нямат никакви средства, ще се пусне малка помощ, за да си набавят най-необходимото за път. Надлежните околийски началници да събират точни сведения и яват телеграфически на право в министерството, колко семейства имат нужда от помощ за завръщане и в какъв размер. От 1 май няма да се отпуща никаква помощ на бежанците, защото до тогава всички могат да се върнат. За всяко заминуване на бежанци, околийските началници да телеграфират в министерството с обозначение колко души и през кой пункт се връщат. За децâта, старците и болните, ако има нужда, да се земат от населението кола и коне, за които, ако притежателите претендират, ще се заплати. Дайте широка гласност на тая телеграма и я съобщете на пограничните военни власти.

(п.) Министър: *Д. Петков.*

Вярно, за началника на отделението: *Ст. П. Киров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 136, 137, 152. Оригинал, препис и чернова. Ръкопис и машинопис.

---

[1] Писмото има входящ № 986/1904 в Тайната архива на МВРИ.

[2] Писмото има входящ № 986 от 28 април 1904 г. в Тайната архива и резолюция на ген. Р. Петров: „Да се изпълни. 28.IV.1904. *Р. П.*“ и подписа на Г. Вернаца, че е изпълнена на 29.IV.1904 г.

№ 207

Шифрована телеграма № 254 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за нежеланието на амнистираните бежанци да заминат по родните си места, тъй като къщите им са разрушени и необходимостта от съдействие от страна на турските власти за настаняването им.

София, 30 април 1904 г.

М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи съобщава, че понеже къщята на голяма част от бежанците особенно на ония от Одринско, са разрушени те не се съгласяват да се върнат на огнищата си, защото няма где да се настанят. За да се улесни възвръщанието им и се даде възможност на властта да ги убеди и насърчи в това чрез гаранция за възобновяване жилищата им, нужно е самата В[исока] Порта да вземе грижата за построяване жилищата им като се задължи да почне постройката едновременно с връщанието на бежанците. Необходимо е тоже да се улесни прехраната им, да им се дадат средства за семе и земеделчески сечива за обработване земите. Желателно е тоже да не се правят никакви спънки на чужденци филантропи, които наскоро би отишли по селата, за да облекчат положението на бежанците, защото досега Портата е правила доста мъчнотии на такива благодетели. Моля настойте за бързото разрешение на тия въпроси.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 150. Копие. Ръкопис.

№ 208

Шифрована телеграма № 652 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за обещанието на Саид Паша да се пускат на пунктовете повече от амнистираните български бежанци.

Цариград, 30 април 1904 г.

Саид Паша ми обеща да телеграфира на Комисията при пунктовете да пущат през границата колкото по много бежанци е възможно без всяко ограничение на числото.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 153. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 1014.

№ 209

Шифрована телеграма № 653 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за обещанието на френския посланик за съдействие при възвръщането на амнистираните български бежанци в Одринско и за предстоящото пътуване на Мюнир паша до София.

Цариград, 30 април 1904 г.

Конфиденциално.

Французкий посланик ме уведоми, че ще натовари французкото консулство в Одрин да вземе под свое покровителство възвръщащите се и да накара турските власти да им повърнат движимите и недвижимите имоти.

Мюнир Паша ми извести че няма надежда да замине за София днес и утре.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2022, л. 154. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена още същия ден в МВРИ и е заведена под № 1015.

№ 210

Шифрована телеграма № 663 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за разговора му с френския и италианския посланици и обещанието им да съдействуват при настаняването на амнистираните български бежанци по родните им места.

Цариград, Пера, 1 май 1904 г.

Портата нищо не отказва, постоянно обещава и рядко изпълнява; за това отдавна съм в конфиденциални преговори с французкия и италиянски посланици за покровителствуване на възвръщащите се бежанци. Съобщих съдържанието на телеграмата № 254 на посланиците. Те и двамата ми отговориха, че бежанците трябва да се върнат по селата, а те чрез своите консули и военни

аташета ще се грижат за построението къщите им и снабдяването с оръдия, семена и храна.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 3. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е приета още същия ден в МВРИ и е заведена под № 1029.

№ 211

Рапорт № 330 от А. Тошев до Гр. Начович за разговора му с битолския валия за продължаващото задържане на българи в затвора и след амнистията.

Битоля, 1 май 1904 г.

Господине Агенте,

В отговор на писмата Ви от 26 того под № № 625 и 626, чест имам да ви съобщя, че днес ходих при валията отново да му говоря за несправедливо задържаните в затвора българи, след амнистията.

Отговори ми, че най-късно до 2–3 дена щели да бъдат окончателно привършени списъците на всички арестувани още българи. Тогава той щял да ме покани, в мое присъствие да се определи кои от затворниците още са политически престъпници и следователно трябва да се освободят и кои не.

Поверително ми каза, че искал освобождението на всички затворници, но му са правили спънки от Солун и Цариград.

Съобщи ми тъй също, че задържането на мнозина българи било незаконно, призна, че избягалите из затвора не се явяват сега, защото двамината им другари що се предадоха, бяха отново арестувани. Изказа съжаление, че не го оставили той сам да разреши тия въпроси и завърши с думите, че мимо всички спънки щял да даде доказателство на добра воля.

Като зная обаче, че трепери от сянката на Хилми Паша и че няма инициатива, аз без да се съмнявам в добрите намерения на валията, много малко вярвам в добрите резултати от тия негови намерения. Както съм имал случай да казвам и други път, той не е лош човек, но не е за администратор, а още по-малко за битолски валия.[1]

Приемете и пр.

Княж[ески] търг[овски] агент: (подп.) *А. Тошев.*

Вярно, за секретар: *А. Паница.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 4. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 4 май 1904 г. и е заведен под № 1049 в Тайната архива. На първата страница има следната резолюция: „Н. Ц. В.“ и подпис на княз Фердинанд с чер молив.

№ 212

Телеграма № 257 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване турската страна да допусне през Доспатския пункт 1300 бежанци от с. Ковачевица.

София, 3 май 1904 г.

Бежанците от с. Ковачевица 1300 души ходатайствуват да им се позволи да се възвърнат в селото през пункта Доспат, от гдето разстоянието е един ден вместо през Лъжене и Якоруда, гдето се изисква петдневно пътуване. Моля направете постъпки в тая смисъл и отговорете ми незабавно.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 8. Чернова. Ръкопис.

№ 213

Шифрована телеграма № 684 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за обещанието на Саид Паша да се пропуснат през Доспатския пункт амнистирани български бежанци и за необходимостта от предварително обискиране на завръщащите се в Османската империя бежанци за компрометиращи неща.

Цариград, Пера, 3 май 1904 г.

На № 257. Саид Паша обеща да иска от В[еликия] Везир да удовлетвори това Ваше желание. Добре би било нашите власти да претърсват бежанците, да отнимат компроментирующите неща, преди да ги заведат на пунктовете.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 13. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 1029.

№ 214

Рапорт № 690 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за назначени комисии от турска страна на пропускателните пунктове за преминаване на амнистираните български бежанци и за допълнителните им пълномощия.

Цариград, 3 май 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

В отговор на писмото Ви от 30 истеклий април Н-р 250, чест имам да Ви съобща, че на определените погранични пунктове има вече назначени комисии които да приемат бежанци и да ги упътват за селата им.

Освен това, както Ви телеграфирах и по-рано с Н-р 635, пограничните турски власти щѐ да са получили вече и нужните наставления да разрешават съвместно с нашите власти дребните въпроси по възвръщането на бежанците, както и да стоят

въобще в близки отношения помежду си да разрешават всички въпроси между двете страни от локален характер.

Благоволете да приемете, Господине Министре, уверение във високото ми към Вас уважение.[1]

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 14. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 5 май 1904 г. и е заведен в Тайната му архива под № 1053.

№ 215

Телеграма № 258 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за правените затруднения на връщащите се бежанци от турските власти на пропускателния пункт Урумкьой.

София, 3 май 1904 г.

Agence Dipl. Bulgarie, Pera

Бургазкият окол[ийски] началник донася, че турските погранични власти не пропущали бежанците през пункта Урумкьой, защото на миллазимина не било съобщено, че там ще има пропускателен пункт, нито пък каймакамина е забиколил границата. Пристигналите в Урумкьой бежанци чакат на границата. Имаме сведения също, че до властите в Мустафа Паша нямало никакво разпореждане за приеманието бежанците. Има повече от десет дена как Високата порта яви, че приема предложените от нас пунктове, а досега не е дала нужните заповеди на всякъде или турските погранични власти не изпълняват добросъвестно разпорежданията на Портата.

Моля настойте пред имп[ераторското] правителство да изпълни обещанията си и да разпореди потребното на всичките приети от него пунктове.

(п.) *министър Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 9. Чернова. Ръкопис.

№ 216

Телеграма № 259 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за правените затруднения на връщащите се бежанци от турските власти на пропускателния пункт в Чепеларе.

София, 3 май 1904 г.

Agence Diplomatique Bulgarie, Pera

Към 258. На първи май са повърнати от турската комисия при Чепеларския пункт 29 души бежанци, под претекст че те били избягале по-рано от две години.

Моля настойте пред имп[ераторското] правителство да заповяда на турските погранични власти да не вършат произволи при възвръщанието на бежанците.[1]

(п.) *министър Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 121. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1035 в Тайната архива на МВРИ.

№ 217

Заявление от Кр. Калчев до ген. Р. Петров с настояване да се застъпи за амнистирането на заточения му брат в Синоп.

София, ул. „Мария Луиза" № 7, 3 май 1904 г.

До господин Р. Петров,
министър-председател и министър на вънкашните работи.

Заявление от Кр. Калчев.

Господин Министре,

В заявлението си от 19.IV.1904 г. аз Ви молих да се разпоредите да ми се отговори дали връщането ми в Цариград е възможно, единствената причина, за да искам да се върна е, както знаете положението на домашните ми и на заточения ми брат Нанчо Калчев в Синоп. За неговото освобождение, по случай на амнистията, майка ми в Цариград и жена му в Солун правят постъпки и пред българските представители и пред чуждите. Снаха ми получила отговор, че освобождението на мъжа ѝ, моя брат Нанчо Калчев е невъзможно, понеже той бил осъден като обикновен убиец.

Господин министре, той е може би виновен за всичко друго, но не и като убиец. Както Ви е известно от първото ми заявление, той бе арестуван заедно с покойния ми баща на 3-й февруарий 1901 г. и едва на 22 март 1902 г. осъден, на същото наказание както и баща ми. Обвиняваха ги, че искали да хвърлят с динамит Отоманската банка в Цариград.

В същност работата стои така: брат ми Нанчо, като управител на печатницата ни в Галата, близо до банката, беше наел за склад един дукян срещу банката. Дали насилствено или доброволно, той остави водителите на Революционния комитет Славе Мерджанов[1], обесен по-сетне в Одрин и Петр Соколов[2], убит в Одринско, да копаят подземен канал от дукяна до банката. Тоя канал биде открит три месеца след екстернирането на Мерджанова и Соколова в България и брат ми заедно с баща ми, който не знаеше нищо от всичката работа, бидоха арестувани, осъдени мистериозно и пратени на заточение до живот в Синоп, дето баща ми се помина на 28-й октом. 1903 год.[3]

Като Ви излагам горното, господин министре, най-покорно Ви моля да се застъпите за амнистирането на брата ми, като знаете, че никакъв материал не се намери нито в печатницата, нито в склада, нито в канала, нито другаде някъде в Цариград. Майка ми, снаха ми, братята ми и аз възлагаме на Вас всичките си надежди, за да видим освободен останалия жив заточеник, когото инак скръбта и мъченията скоро ще убият.[4]

С почитание

Кръстьо Калчев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 15–16. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Славчо Мерджанов (1876–1901), анархист, войвода, член на Македонския таен революционен комитет и на ВМОК, участник в цариградската група на „гемиджиите".

[2] Петър Соколов, анархист, член на Македонския таен революционен комитет, участник в цариградската група на „гемиджиите".

[3] За дейността на цариградската група на „гемиджиите" по прокопаването на канал за взривяването на Отоманската банка в Цариград вж. *П. Шатев*, В Македония под робство, С., 1968.

[4] Заявлението е обгербвано и подпечатано в МВРИ и е получено в министерството на 7 май 1904 г. и е заведено под № 1076 в Тайната архива.

№ 218

Рапорт № 380 от А. Шопов до ген. Р. Петров за разговора му с Хилми Паша, че четниците на ВМОРО не са се възползували от дадената амнистия.

Солун, 4 май 1904 г.

До Господина Р. Петрова, министър-председател и
министър на външните работи и на изповеданията.
В София.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че вчера Хилми Паша в един разговор ми съобщи между другото, че от турските погранични власти не били забележили да минуват от България в Турция чети или четници.

Приемете, Господине Министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.[1]

Княжески търговски агент: *А. Шопов*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 19. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 7 май 1904 г. и е заведен под № 1069 в Тайната архива. На първата страница има подписа на княз Фердинанд със син молив.

№ 219

Рапорт № 381 от А. Шопов до Гр. Начович за определения срок за действие на спогодбата за амнистията и за намерението на войводите на ВМОРО да сложат оръжието си не пред турските власти, а пред жандармерийските офицери.

Солун, 4 май 1904 г.

До Господина Г. Д. Начовича,
Княжески дипломатически агент в Цариград.

За сведение до Министерството на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

Както Ви е известно, турските власти обявиха публично, че се дава един срок от четиридесет деня (начиная от 30 март) на всички ония четници или други политически личности, които желаят да се приберат по местожителствата си и да се предадат на мирни занятия. Той срок изтича на 10 текущий май. Досега обаче тук не се е предал нито един четник.

Справедливо бе, господине агенте, казания срок от 40 деня да се почнеше не от 30 март, а от деня когато европейските офицери отидат по определените си места и започнат да изпълняват длъжностите си, толкова повече, че преди един два месеца се слушаше, че известни водители на чети се произнасяли, че те ще могат да третират и ако е нужно да слагат оръжието си, освен само с и пред европейските офицери.

Като Ви съобщавам това си мнение, имам чест да прибавя, господине агенте, че аз по тоя въпрос в тая смисъл действувам както пред цивилните агенти и консулското тяло, тъй и пред тукашните турски власти.[1]

Приемете и пр.

Княжески търговски агент: *А. Шопов*
Вярно: Секретар: *А. Димитров*

[Печат: „Българско търговско агентство в Солун“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 20. Препис. Машинопис.

[1] Рапорта е получен в МВРИ на 7 май 1904 г. и е заведен под № 1068 в Тайната му архива.

№ 220

Рапорт № 382 от А. Шопов до ген. Р. Петров за разговора му с Хилми паша за облекчено пропускане на завръщащите се бежанци и за възможността да се използва и железницата за придвижване.

Солун, 4 май 1904 г.

До Господина Р. Петрова, министър-председател и министър на външните работи и на изповеданията в София.
Препис до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград.

Господине Министре,

До сведенията на повереното ми Агентство доде, че Турското комисарство в София правило затруднение на ония бежанци македонци, които не желаят да се върнат по сухо през четирите определени точки на границата, а предпочитат, като по-състоятелни, да пътуват с железницата. Комисарството им искало старите тескерета, каквито те, като бежанци, нямали. Оттам и затрудненията под разни форми.

Аз разказах това на Хилми Паша, който си взе бележка и ми обеща, че ще направи нужната постъпка дето трябва щото на ония бежанци, които желаят да се върнат с железницата, Турското комисарство, или неговите органи в провинцията, да издават особни гарови билети, които ще бъдат представлявани на турските погранични власти в Мустафа Паша, или Зибевче.

Хилми Паша ми съобщи при това вчера, че дал заповед на четирите погранични пункта да пропущат на ден не само по 100 души бежанци, а по толкова, колкото успеят през целия ден.

Приемете, господине Министре, уверение в отличното ми към вас почитание.[1]

Княжески търговски агент: *А. Шопов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 21. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапорта е получен в МВРИ на 7 май 1904 г. и е заведен под № 1067 в Тайната архива.

№ 221

Открита телеграма № 261 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за правени спънки от страна на турските власти за завръщането на одринските бежанци по родните им места.

София, 4 май 1904 г.

Към № 258. Голяма част от одринските бежанци се намират в Татар Кьой, гдето чака разрешение да мине турската граница. Турските обаче погранични власти неизвестно защо, не ги пропускат. Когато на бежанците от Солунский и

Скопский вилаети се правят всички улеснения за възръщането им от страна на императорските власти, за ония от Одринско, констатираме една явна тенденция на властите да попречат или да забавят тяхното възвръщание. Моля направете енергични постъпки за премахването на тия спънки, които са противни на взетите от Високата порта задължения.

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 17. Копие. Ръкопис.

№ 222

Писмо № 262 от МВРИ – Главно секретарство до МВР за издаването на безплатни паспорти и билети за връщащите се бежанци.

София, 4 май 1904 г.

Бързо.

Надпис върху надписа на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи от 30 априлий т. г. под № 1572, относително ходатайството на Централната комисия за помагание на бежанците да им се дадат безплатни паспорти и пътни билети по железницата за бедните и болните от тях.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята като възвръща настоящата преписка на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи, има чест да му съобщи, че то може да се застъпи за безплатно издавание на паспорти. Пътни билети обаче по железницата, и то за болните – могат да се изискват само от турската граница (Зибевче) нататък, а през българските и сръбските, тряба да им се издадат от нашите администрации, тъй като турското правителство няма да се съгласи да им плати билетите за пътуване по чуждите железници. Освен това, за да могат да пътуват бежанците по железницата през Зибевче, министерството ще иска специално разрешение от Ц[ари]град понеже тоя пункт не е предвиден в ония, които са определени за пропускането на бежанците.[1]

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистерството] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 18. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1017/1904.

№ 223

Писмо от Стр. Добрович до Гр. Начович за невъзможността княз Фердинанд да се срещне с Мюнир паша, тъй като е отпътувал за Маджарско.

София, 4 май 1904 г.

Многоуважаемий г. Начович,

Негово Царско Височество Князът на заминавание ме натовари да Ви съобщя колко е останал недоволен от постоянното отлагание на Мюнирпашовата визита. Негово Царско Височество два пъти е бил принуден да напуща лятните си резиденции (Ситняково и Евксиноград) и да дохожда тук предполагайки, че ще има щастието да посрещне ожидаемия гост. Последният, обаче, чак тогава се сети да

доде, когато Негово Царско Височество напусна София. Аз няколко пъти Ви телеграфирах, че Княза намерява да отпътува и че ако Мюнир има намерение да доде трябва да побърза. Наконец министър-председателят Ви телеграфира, че Княза заминава на 1-й май и че ако Мюнир желае да го свари тук трябва да доде преди 30-й впр[очем]. Нищо не помогна. На 1-й май сутринта, когато се получи депешата на Мюнир паша, нямаше вече абсолютна възможност да се отложи заминаването на Негово Царско Височество, тъй като Господаря беше вече на път. Мюнир паша искал да се срещне с Господаря в Маджарско. Аз телеграфирах за това на Негово Царско Височество, но съм повече от уверен, че ще получа отрицателен отговор, тъй като Похорела и Пусто поле, гдето Господаря се намира понастоящем, са ловни замъци с абсолютна липса на помещения за приемание гости, а в близост на Похорела няма някой по-голям град гдето Господаря би могъл да се срещне с Мюнира.

С дълбоко почитание

С. Добрович.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1090, л. 56–58. Оригинал. Ръкопис.

№ 224

Шифрована телеграма № 694 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за направени постъпки от него за допускането на одринските бежанци да се върнат по родните си места.

Цариград, Пера, 5 май 1904 г.

На № 261. Направих постъпки за одринските бежанци и се надявам, че въпроса е вече уреден.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 23. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е заведена в МВРИ под № 1057.

№ 225

Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с поръка да проучи кога и как ще пътува Мюнир паша за София.

София, Двореца, 5 май 1904 г.

Моля явете наложително дали Мюнир паша ще отпътува за София утре с Ориент Експрес. Необходимо нужно е да зная това до довечера.

Добрович

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 1090, л. 42. Бланка. Оригинал. Машинопис и ръкопис.

№ 226

Писмо № 1662 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ за правени спънки от страна на турските власти на завръщащите се бивши четници.

София, 7 май 1904 г.

Бързо.

Г-ну Министру на външните работи и изповеданията.

Дупнишкият околийски началник телеграфира, че турските власти правели спънки на четниците при завръщането им в Македония и под предлог, че едни от тях били напуснали селата си по-рано от две години, а други не фигурирали в семейните книги, не приели, на 5 того, 23 души, а на 6 други 45 души повърнали от границата.

Пред вид че амнистията се простира на всички четници и напусналите по-рано от две години са твърде малцина, имам чест да Ви помоля, г-не министре, да направите телеграфически нужните постъпки в Цариград, за да се даде незабавно заповед за пропущането тоя род бежанци. Подобни спънки не са от естество да улеснят завръщането на бежанците. Желателно е да се премахнат час по-скоро и се предостави на местните власти да разрешават сами подобни дребни въпроси.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 30. Оригинал. Машинопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 7 май 1904 г. и е заведено под № 1058 в Тайната архива.

№ 227

Писмо № 1676 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ за правени спънки от страна на турските власти на завръщащите се бивши четници и бежанци от Одринско.

София, 7 май 1904 г.

Бързо.

Г-ну Министру на външните работи и изповеданията.

От приключената тук, в препис, телеграма на бургаския окръжен управител под № 3473, става явно, г-не министре, че въпреки предварителните ни съглашения с Портата върху подробностите по възвръщане бежанците и определяне пограничните пунктове, през които ще се пропущат, турското правителство и досега още – и след направените завчера от Ваша страна, телеграфически постъпки „Урумкьой“ и събралите се там бежанци стоят още да чакат разрешение, за да преминат границата. От всичко туй проглежда тенденцията да се правят систематически от Цариград всевъзможни мъчнотии, за да се попречи на бежанците от Одринско да се завърнат по огнищата си. Това положение, ако се продължи, ще затрудни твърде много въпроса за възвръщане на тия бежанци и ще създаде неприятности на правителството ни. За да се премахне всичко това, моля Ви, г-не министре, да се направят повторно в Цариград най-настоятелни постъпки, за да се пущат свободно бежанците и четниците от Одринско, като се отвори незабавно пункта „Урумкьой“ и се дадат най-големи улеснения при на-

станяването им в родните места, както и гаранции, че ще им се дава помощ за храна, за жилища и че над тях никакви насилия и преследвания, било от страна на властите, било от съжителите и съседите им турци, няма да се правят.

За резултата моля да ме уведомите колкото е възможно по-скоро.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 32. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 7 май 1904 г. и е заведено под № 1060 в тайната архива. Телеграмата на бургаския окръжен управител вж в същата а.е., л. 33.

№ 228

Рапорт № 395 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му с Хилми Паша за неспазването от четите на ВМОРО на споразумението за завръщането си и за направени улеснения от страна на турските власти при завръщането на бежанците от с. Белица.

Солун, 7 май 1904 г.

За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

Имам чест да ви известя, че днес Главния инспектор Хилми Паша дохожда в повереното ми Агентство, за да повърне визитата, която бях му направил при завръщането си. Той ми съобщи между другото, че досега никой от четите и четниците, които се намерват в гората, не се е възползувал от дадения срок и от амнистията и че е сложил оръжието. От разговора разбрах, че Хилми Паша е наклонен да се продължи дадения срок. Той ми повтори удоволствието си, че от подписването Турско-българското съглашение към границата не се е случило нищо, за което може да се хвърли някаква отговорност на българските власти. Досега се били върнали в Македония около три хиляди бежанци. Въпросът за бежанците, които искат да се върнат с железницата, тоже бил уреден. Комисарството щяло да издава особни листове за подобни хора. Бежанците от с. Белица му се оплакали, че им бил ограден добитъка и ограбена храната. Той запитал мехомийския каймакамин, който бил отговорил, че голяма част от добитъка им бил намерен, а при това, по разпореждането на властите, имало събрани миналата есен около три хиляди оки царевица, които се съхранявали в селото Белица.

Въобще в разговора, който имахме, Хилми Паша показа готовност и обещание да бъде безпристрастен в разпорежданията си... Той завари в повереното ми Агентство Дебърския митрополит г-н Козма, когото проси да се обръща за каквото и да било прямо до него с писма, на които той щял да дава бързо разрешение...[1]

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас почитание.

Княжески търговски агент: (п.) *А. Шопов.*
Вярно: секретар: *А. Димитриев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 35. Препис. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 9 май 1904 г. и е заведен под № 1090 в Тайната архива. Върху текста на

първата страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се запита Г. Начович, какво е направено по повод на амнистията за войводи и четници, които още не са сложили оръжие или се намират в България съгласно писмото на министерството от 8.IV.1904, № 212. *Р. Петров.* 12. V. 1904."

№ 229

Открита телеграма № 266 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за голямо струпване на бежанци на пограничните пунктове.

София, 8 май 1904 г.

Около шест (6) хиляди души бежанци, чакат от няколко дена насам при пунктовете Урумкьой и Татаркьой; турските погранични власти не ги пропускат; моля съобщете кои са причините на това поведение, въпреки взетите задължения за свободното преминаване на бежанците.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 36. Чернова. Ръкопис.

№ 230

Открита телеграма № 267 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за създавани затруднения от турските власти за завръщащите се бежанци.

София, 8 май 1904 г.

Към 266. Колегата ми, министъра на вътрешните работи съобщава, че въпреки предварителното ни съглашение с В[исоката] Порта върху подробностите по връщание бежанците и направените постъпки, турските погранични власти държат затворени пунктовете Урумкьой и Татаркьой гдето многобройни бежанци натрупани чакат разрешение да заминат. Юзбашията от Скопак, който се е срещал с бургазкия окол[ийски] началник, му съобщил, че имал заповед от командира на пограничните турски войски, да се придържа строго о дадените му инструкции за пропущането бежанците само пред Дудиново. Дубнишкият окол[ийски] началник съобщава това че турските власти правили спънки на разни четници да се върнат по домовете си под предлог, че напуснали селата си преди 2 години и че не фигурирали в семейните книги, когато амнистията е за всички. Така в два дена са повърнали 68 души и от Бараково. От всичко изглежда тенденцията да се правят мъчнотии, за да се попречи на бежанците особено на одринските да се върнат по огнищата си. Ако се продължи това, ще затрудни много възвръщанието им и ще създаде неприятности на правителството, и парализира стараниятa на властта да ги предума да се върнат. Мнозина от тях отказват вече да се връщат и положението ще стане невъзможно. Затова, моля Ви, направете най-настоятелни постъпки за свободното преминаване на бежанците и четниците, особено на ония от Одринско, като се отворят пунктовете Урумкьой и Т[атар]кьой и им се дадат най-големи улеснения и храна при настаняването им по селата и гаранция че няма да бъдат преследвани от когото и да е.

М[инистъ]р Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 37. Чернова. Ръкопис.

№ 231

Писмо № 268 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за създавани затруднения от турските власти за завръщащите се бежанци в Лозенградско.

София, 8 май 1904 г.

Бързо.

Г-не Агенте,

Както ще забележите от приложения тук в препис рапорт № 3220 на Бургаския окр[ъжен] управител, почти всичките бежанци и освободени от турските затвори стояли още в Лозенград и властите не им позволявали да отидат по селата си. Това ме навежда да заключавам, че тези щѐ да са причините по които имп[ераторското] правителство е избягвало до сега да даде съгласието си да има и представители от българска страна при настаняването на бежанците.

Чест ми е да ви помоля, прочее, да настоите пред Високата порта да даде неотлагателно нужните заповеди за пълното и добросъвестно изпълнение на съглашението ни и да позволи поне на местните черковно-училищни настоятелства да взимат участие при настаняването на бежанците и да раздават свободно помощите, които би им се изпратили за тая цел от княж[еското] правителство или от някои благодетелни комисии.[1]

Приемете и пр.

п. *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 38. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1036/1904 в Тайната архива. В същата а.е., л. 39 се съхранява черновата на писмо на МВРИ – Отделение политическо до Търговското агентство в Одрин, с което се искат допълнителни сведения за задържаните в Лозенград от турските власти бежанци и освободени затворници.

№ 232

Рапорт № 1707 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за срещата му в Цариград с одринския, скопския и серския търговски агенти и за награждаването им от султана с турски ордени.

Цариград, 8 май 1904 г.

Н. Ц. В.

Господине Министре,

Съгласно писмото Ви от 13 изтеклий април под Н-р 225, разпоредих да се повикат търговските ни агенти, за да разменим мисли върху бъдещата им деятелност след станалото съглашение. Пръв дойде тук, и замина за поста си, управляющий Одринското търговско агентство г. д-р Кожухаров; намират се по настоящем в града, от няколко дена, скопский и серский агенти г. Недков и г. Стоев, след заминаването на които ще повикам и тези от Солун и от Битоля.

Всички дошли досега княжески търговски агенти имаха случай да посетят Негово Блаженство и да го изслушат еднаж и дваж.

Отведоха ги тоже и в Илдъза при Тахсин Паша, който ги прие твърде добре и който ми изпрати снощи три ордена, с които Негово Величество Султанът благоволил да ги награди, а именно: г-на Недкова с III степен от ордена Османие, а г.г. Кожухарова и Стоева с III степен Меджидие.

Приемът, който се направи на нашите търговски агенти в Илдъза, ще се отрази, надявам се, благотворно в бъдещите им сношения с турските власти, с които ще имат работа.

Орденът за г. Кожухаров ще му се изпрати направо в Одрин, а тези за г. г. Недкова и Стоева им се предадоха още тук.

Благоволете да примете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.[1]

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 40. Оригинал. Машинопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 9 май 1904 г. и е заведен под № 1091 в Тайната архива. На първата страница има подпис на княз Фердинанд със син молив. В горния ляв ъгъл е написано с молив: „Да се намери предписание № 225 и да се приложи към преписката за „Съглашението."

№ 233

Рапорт № 345 от А. Тошев до Гр. Начович за предстоящото пускане на 30 политически затворници и оспорването статута на някои от затворниците като политически от Високата порта.

Битоля, 8 май 1904 г.

Господине Агенте,

Днес Валията ми съобщи, че вчера е било решено да се амнистират още 30 души затворници, които утре щели без друго да бъдат пуснати на свобода. Обеща да ми достави техния списък, който своевременно ще Ви изпратя. Каза ми при туй, че ходатайствувал за освобождението на други 25–30 затворници, които той считал тоже за политически престъпници, при всичко, че в Цариград още се оспорявал политическия характер на техните престъпления. Той се надява обаче, че и те ще бъдат освободени.[1]

Княжески търговски агент: (подп.) *А. Тошев.*

Вярно, за секретар: *А. Паница.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Битоля"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 42. Препис. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 12 май 1904 г. и заведен под № 1099 в Танйта архива.

№ 234

Писмо от Ив. Гарванов до Гр. Начович за премеждията по време на амнистирането му и пътуването му от Акия до България, за броя на българите затворници и заточеници из турските затвори.

Стара Загора, 8 май 1904 г.

Многоуважаеми г-н Начевич,

Преди всичко аз трябва да Ви благодаря за моето освобождение, а също и

за другите 2–3 000 души затворници и заточеници, които ако тази година бяха останали в затворите сигурно едва ли биха останали половината живи. Тактът и умелостта, с които Вие избавихте поробеното и свободното отечество от безизходния път са големи, но позволете ми да прибавя, че направеното е твърде малко спроти онова, което още трябва да се направи. Кожите на 2–3 000 души, от които болшинството аслъ е търсило своя гроб далеч още да послужат за откупна цена на мъките, страданията и жертвите, които даде нашия народ пред изтеклата година и продължава да дава през настоящата под друга форма. Платформата, която вие изобразихте ни спаси, но... тя ни спаси само сега за сега, велика грешка ще бъде от Ваша страна – толкоз повече, че очите на цял български народ са обърнати към вас – ако мислите, че тази платформа ще бъде в състояние да понесе и товара на бъдещето. Аз ни за минута не допущам, че във Вашите кроежи е надтегнал принципа: „Sucht die Menschen zu verwirren, sie zu befriedigen ist schwer“[1] защото всяко заблуждение е заблуждение кратковременно и разкрито, то отваря грозни ями, в които падат първи причинителите им. Наопаки, аз вярвам, че Вашите стремежи, а може би и ония на високите турски сановници в Ц[ари]град са искрени, защото в интереса на сюзерена и васала е да се разбират и споразумяват посред онази глутница от вълци, които само в тяхното схващание би намерили сгодния момент да ги разкъсат на парчета. Но до когато ние сме в състояние да устоим на нашите задължения и със славянска искреност да изпълним и най-дребните точки, турците – даже да би биле искрени и от душа да би желали това, не са в състояние да изпълнят и най-крупните си задължения, защото вследствие на рушветите и влиянието на видните лица контролът е толкова слаб, щото смело може да се каже, че у тях има толкова султани колкото вилаети и каази има. На това разбира се, много подпомага простото фанатизирано и от памти века в особен дух възпитано население. Дано даде Бог аз да се лъжа в своето схващание аз ще Му се всекидневно моля да Ви подкрепи, та крачка по крачка да изпълните целия си план, но преди да Ви изложа сведенията що ми се искат чрез писмата до г-н А. И. и онова от Г. С. до мен, аз моля, да ми простите, че се осмелих да Ви изкажа някои мои възгледи по работи, в които Вашата опитност и умелост стои несравнено по-високо от моята. Впрочем от подоле изложеното вярвам да извадите сами заключение сходно с моите възгледи. „Турчин вяра няма“ не напразно е измъдрувано от простия българин. Но да пристъпя към самото изложение.

Да захвана от мен и моите другари от Акия Шам Тараболуз. Още на 28 март получихме частна телеграма, с която ни се известяваше, че амнистията е дадена. Мюдюринът на затвора поиска чрез телеграфиста 2 л. т. бакшиш за радостната вест. Едвам се отървахме с 1 меджидие, като обещахме когато дойде официалната депеша да бъдем по-щедри. На 6-и април се получи телеграма от Бейрут, с която се търсеха 5 души от Акия и 9 от Шам Тарабулуз. Двете имена от исканите от Акия бяха нечетливи и едва с мъка се прочетоха моето име, Никола Влахов от Кукуш и Атанас Каракондак от с. Петрово (Ениджевардарско). Макар и да има параход на ден за Бейрут нас ни оставиха един ден на старите места и утрото ни изкараха в стаята на джандармите. Четири дни ни държаха уж до пристигането на параход, като една ден ни позволиха да се разходим из града придружени от един гардианин. През това време предложенията за бакшишите било чрез затворниците, гардианите, а даже и направо се сипеха като град. Мюлязиминът Хамси ефенди поиска един „франсъз“, а юзбашията Емин бей 2 л. т., като прибавиха, че уж сме дали на пощаджията 1 л. т., та на него се падало повечко.

От страх да не ни напакостят, а още повече на останалите 43 българи ние раздадохме на мюлязимина, мюдюра, гардианите и чаушите една сума от 2 1/2 л. т. Това обаче не ги задоволи и на 10-и април дена, в които щяхме да отпразнуваме

под предлог, че сме имали у себе си престъпни писма ни заведоха в конака и лично юзбашията ни направи обиск, като даже юрганите и дюшеците ни разпра. За негово очудване освен писмата що му дадохме от джебовете си други не намери. Заловените ни писма от тримата: 5–6 на затворници до роднините им за пари, 20 мои от майка ми, роднините ми и от приятелите ми по затворите и България, в които нищо друго няма освен новини по вървежа на съглашението и онова що става в страната – и един разказ „Първенецът", превод от немски, който направих в затвора, запечатаха в един плик и ги изпратиха в Бейрут, като ги дадоха на чаушина, който ни придружаваше. Макар и да заявих, че всичките си писма аз съм получил отворени от мюдюра, след като има такива скъпи спомени за мен не ги повърнаха. Аз си тълкувам, че това ми направиха защото не дадох 2 л. т. на юзб[ашията] Емин бег, но възможно е да е имало и специална заповед. На бърза ръка ни хвърлиха в парахода, който след 18 часа ни отведе заедно с чаушина, който беше платил и за нас в Бейрут. Чаушинът обаче под предлог, че ще ни съдействува по-бързо да ни изпратят ни взе един бакшиш повисок и от навлото. В Бейрут поискаха да ни турят в затвора, но ние се силно възпротивихме и ни оставиха да спим 2 нощи в коридорите на правителственото здание. На втория ден пред нас се яви един шпионин на име Юсуф от Корчанско и ни се препоръча, като човек на валията. Той ни предложи да му дадем нещо ако искаме да отидем на хана. Обещахме. Наистина този ден дохожда терджуман да ни прегледа писмата, фотографираха ни и ни отведоха на един хан със заповед да не излизаме, защото на другия ден ще отпътуваме. На хана стояхме 4 дни докато пристигнаха 6 души заточеници от Шам Тарабулуз. През това време с нас се разигра една комедия, която малко остана да ни тури в затвора. Пред мене се яви шпионинът Юсуф и ми каза, че ако желаем да си получим писмата трябва да заплатим 1 1/2 л. т. за полиц мюдюри и 1/2 л. т. нему.

Като се страхувахме писмата да не станат причина и в Солун да ни държат дълго време, съгласихме се. Оставихме парите у един затворник, за да им ги даде след като ни повърнат писмата. Оказа се, че мюдюрят нямал известие за работата, но че той бил член в една компания за рушвет, състояща се от Али ефенди, негов баджанак и цивилен комисар, полицейския Юсуф, шпион и на Юсуф и един комисар, на когото името не научих. Като не сполучиха да вземат писмата от мюдюрина, почнаха да ме убеждават, че в парахода ще ми ги дадат, защото Али ефенди ще ни придружава и още повече, до солунския валия нищо не се поменува за тях. За по-голямо уверение заведоха ме пред очите на Али ефенди да ни даде писмата в парахода. Като разбрах комедията, отказах се от писмата и им казах, че ще си взема парите назад. Проводих другаря си Никола да повика шпионина Юсуф, за да види, че затворникът ни повръща парите, за да му не прави главоболие, Юсуф обаче, разправяйки, че писмата още днес ще ни се предадат му ударил една плесница пред полицая. Юсуф, който заедно с Али ни придружиха до Солун. Тъкмо що си получих парите дойде Юсуф в затвора и пак по същия начин се хвърли отгоре ми обаче Никола го награби и от страни. Той извади ножа си, но един от вън стоящи затворници го изтласка вън от затвора. Човешкото ни достойнство беше силно подиграно, но аз само с една ръка можах да смачкам този гад, но капанът да ни вкарат в затвора или най-малко да ни задържат беше явен, та нито дума направихме за това. От Али цивил[ният] агент, що ни придружаваше искахме съвет дали да заявим на валията, но той ни съветва да замълчим, защото пак за нас лошо ще стане. От това обстоятелство и от разпитването на някои арапи разбрахме, че макар сегашният валия да се ползува с добро име като нерушветчия, то пак съществува една компания от арнаути – полицейски и цивилни, които ограбват всички. На 4-ия ден от пристигането ни в Бейрут пристигнаха 6 души с поп Филип начело от Шам Тарабулуз. Те всички бяха от с. Фращанье (Серско 3 ч.). Те всички били 9 души, но тримата им другари умрели

от холера. Те ни разправиха, че били освободени 2 дни преди нас, но след като ги фотографирали и закълнали ги държали в хюкюмата, гдето били хранени от тамошния православен владика. Последният ги снабдил и с пътни разноски до Бейрут. Из пътя обаче търпели голяма мъка от джандармите. В Джебел лебнен пренощували в затвора при другите затворници. Из пътя до Джебел джандармите им ударили белекчета и след като им дали 2 б[ели] меджидии им ги извадили. Те се установиха на нашия хан, обаче както те така и ние за хляб, ядение и хана сами си платихме.

На 16-и април ние 9 души и полицейските Али и Юсуф заминахме с парахода „Caritia" след като си заплатихме до парахода, а те ни дадоха един билет за 9-мата като на войници, по 23 гр. на глава до Смирна. Из пътя 7 дни благодарение на служащите прекарахме добре, полицейските почти не се интересуваха за нас. На 23-и април пристигнахме в Смирна гдето се остановихме на хана. На другия ден с гръцкия параход „Анатоли" отпътувахме за Солун, гдето на 26 сутринта пристигнахме. Отведоха ни в правител[ственото] здание, гдето ни държаха до 5 часа (а. ф.). повикаха ни и ни зъкълнаха всички, при все че 6-мата фращани бяха кълнати. При всичкото ми настоявание да остана в Солун 2 дни, за да си прибера вещите и разплатя борчовете, още повече че на другия ден намаше прав трен за България, не ме оставиха. Влахова пуснаха за 2 дни в Солун с поръчител, а нас 8 души откараха на хана. Пратих известие в агентството да ми съдействува да остана 2 дни в Солун, обаче секретаря г. А. Димитров, не отишел при Хилми Паша, както аз бях поискал, а пратил писаря г. Чолчева при полиц мюдюри. Последният казал да питат валията, но той категорически отказал като оправдавал това с буквата на ирадето. Хазяите ми, с които имам сметки подали прошение до Хилми Паша, но той не го приел, защото било късно. На 2 ч. аз излязох от хана с позволението на ханджията и след като се качих на трамвая бях заловен от Челеби ефенди – един от старите комисари. Обясним му, че отивам да си прибера вещите и че ако се съмнява у мен да ми даде един стражар до къщата. Той изпрати шпионина Юсуф от Прилеп. Прибрах си вещите и се върнах на хана, гдето ханджията ми разправи, че хана бил блокиран от шпиони, които няколко пъти питали за мен. Придружающият шпионин ми предлагаше да станем приятели, та да подпомага на комитета, тъй като 13 год. служил пък заплатата му не повишавали. Той разбърка имената на няколко почетни граждани като хора на комитета, за което аз го изругах и му казах, че не ще оставя така напразно техните домогвания. На 27-и Каракондак откараха пеш в с. Петрово, а нас 7 души придружени от един полицейски откараха в Сяр, като ни платиха и навлото до там. Характерното е че докато в Солун забелязвахме известно мълчание и страх от някаква нова сила на Кукушката станция – стражарят ни посрещна с думите „будър, Македония куртаран". В Сяр 6-мата фращенци бяха посрещнати от техните сродници, които някак куражлия говореха и се застъпваха, защото станали патриаршисти и владиката бил зад гърба им. Тях ги пуснаха с поръчители и ги изпратиха в село, а мен ме забравиха. Пратих една записка до г-на агента и той незабавно се яви и застъпи пред мютесарифа. Обещаха да ме пуснат на хана с поръчител. Подобен мимо старанията на агента и личната ми молба до един от гражданите не се намери. От полицията мен ме предадоха на бинбашията, защото той трябвало да изпрати стражарин с мен. Явих се пред него и му съобщих, че мютесариф паша позволи да отида на хана и че чакам да дойде кефимина. Нищо не отговори. След час пак се явих и помолих барим в стаята на полицията да ме оставят. Но отговор получих една тлъста псувня и алън шуну ичери. Затвориха ме в една мръсна стая, заключена и вардена от войник. Напразно виках, че от падишаха няма поголям и че криво ме третират. С 5 гроша бакшиш предложих на изметчията Али

да предаде една записка на агента. Той отказа, като обеща устно да съобщи. Обаче след 1 ч. се яви и ми предложи да напиша записката. Като си описвах в нея новото положение и молех барим в пол[ицейската] стая да ме оставят свършвах с думите в противен случай бий телеграма на Хилми Паша". След два часа ме извадиха от затвора, като се извиниха, че по погрешка станало, а най-вече защото нямали по-добро място. Обаче това е лъжа, защото аз бях заявил, че съм благодарен да ме оставят вън на коридорите, гдето имаше и други определени за пътување. После узнах, че записката не отишла да агента, а попаднала в ръцете на мютесарафина. От Сяр ме предадоха в Дедеагач, гдето благодарение застъпничеството на О. Дионисиев, предс[едателят] на сер[ската] община ме оставиха свободен през всичкото време. Кой знай защо, но у мен се сложи убеждението, че гдето няма агенти турците са по-отстъпчиви и по стария си навик с ридже са готови на всички отстъпки. От Сяр искаха да ме карат за България през гората, обаче аз заявих, че имам пари за железницата и платих не само моето навло, но и няколко гроша за стражара, защото му дали по-малко пари. От Д[еде]агач платих не само за мен, но и за стражара – отивание и връщание. В Одрин пристигнахме през нощта, та затова отидохме на хана. На другия ден се явихме пред бинбашията, който след 2 ч. ме предаде на полицията. След дълги молби и с лъжа, че навсякъде са ме оставяли на хана, комисарят се съгласи да отида на хана, толкоз повече, че този ден беше петък, а книжата ми трябвало да се представят на мезлича. На другия ден, 1-и май, книжата бяха готови и ме предадоха на бинбашията, който мимо молбите ми да ме остави на хана и да ме изпрати с трена остави ме да пренощувам в джандарма кауши и ми услови кола до Мустафа Паша, за която аз си заплатих. В М[устафа] Паша чаках 3 ч., след което пак си хванах кола и с един стражарин при големи мъчнотии и молби минах турската граница и стигнах до бълг[арския] пост. Издадоха на стражара един илчи хабер, че ме е предал и мен с един войник, не като пазач, а като другар, ме отведоха в Хебибчево. От Харманлий се свърши моята одисея и аз се почувствувах като свободен гражданин на майка България. Няма нужда да прибавям, че никъде из пътя не само не ни даваха храна, но и пазачите ни се хранеха от нас. Пътните ни разноски платиха до Сяр, обаче доколкото разбрах придружающите ни хора на властта винаги умеяха да икономисват по нещо от отпуснатите за нас пари. След като останах сам от Сяр аз си плащах за всичко сам. Благодарение че Св[етата] Екзархия ни беше изплатила последните 2 тримесечия от уч[ебната] 1902/1903 г. у мен се намираха пари и аз не си послужих с никакви общи или частни помощи. Шам Тарабулуз заточеници са подпомогнати от владиката с по 5–6 меджидии. В Бейрут п[оп] Филип ходи в Руското консулато да иска помощ за храна за из пътя, но от там му предложили пътен билет, но не и пари. Той беше заявил, че властта ще им даде пътни билети, та нищо не получи. Доколкото знам френските консули никому не са помогнали с нищо, нито пък им е искано. Ако на диарбекирските затворници е дадено нещо – това не знам. При настоящето си Ви прилагам един списък на излезлите и останалите в Акия затворници[2]. Както ще видите от него там остават още 33 души, които и властта признава като политически престъпници, но не ги пуща, защото са от Одринско. Друга причина – кръв или динамит няма. От останалите 10 души, макар и в книжата им да не е записано, че са осъдени за политика има 3 души, а именно: 1) Петко Иванов, с. Мутулово, 2) Ив. Ацев, ковач от Велес, 3) Христо Митрев от с. Извор (Гевг[елийско]), които са осъдени за политически престъпления, макар че в съда не е представено това. От тях Петко Иванов е един много благ, мирен и извънредно много заслужил за народа ни човек. Ето защо, аз моля, за тримата, а най-вече за Петка, ако не можат се вмъкна в амнистията, то по друг някакъв начин да се измъкнат от акийската гробница, за която

други път ще Ви напиша на дълго и широко. 33-та одринчани би трябвало да се пуснат, ако е въпроса за умиротворение на Одринско. Те всички са невинни хора, а болшинството са видни българи. Подробни списъци за другите малоазийски затвори аз бих могъл да Ви изпратя като приложения след 1 месец – ако е нужно съобщете ми. Сега да Ви изброя що знам за другите затвори: 1) Шам Тарабулуз – заточени 9, освободени 6, умрели 3 – няма от останалите никой да подлежи на амнистия, 2) Паяз Кале – заточеници българи има 14 души: 7 учители, 3 попове, 4 селени; никой не амнистиран досега, защото са от Одринско, впрочем там има някой си Александр из България, 4) Родосто – заточеници българи калеибент имаше 9 души – всички здрави са се върнали. Там никой не е останал, 4) О[стров] Митилин – освободени Дим. Мирчев, учител и един селянин от с. Петрово, други не вярвам да има, 5) Подрум – всички политически заточеници освободени, 6) Синоп – никой досега не освободен, има обвинени в динамитни покушения, а останалите – болшинството са одринци, 7) Диар Бекир – с нашата поща имаше 66 души всички от Битолския вилает, но от после изпратили и други та всичко били 350 души, от които 118 души умрели. Преди 4 месеца аз получих от тях писмо, в което ми съобщаваха, че са умрели 18 души; но по-после се пръсна слух, че числото нараснало на 118 души – вижда ми се малко невероятно, но в скоро време ще събера сведения. В Смирна узнах, че мнозина от тях били освободени, но дали има и неосвободени не знам, 8) За затворите по вилаетските и казалийски градове ще помена, че има множество още политически затворници, които се задържат главно под предлог, че са замесени в дела, в които има кръв. Аз още не съм се отказал от мисълта, за освобождението на по-съмнително оставените затворници българи, турци, арнаути и пр., и пр., за да може с това да се прокламира новия живот, който уж се захваща в страната. С това пословичния „мерхамитлик" на Н. И. В. султана ще се демонстрира и ще се задоволи амбицията на всичките народности, а ще се намали и бюджета с няколко стотин хиляди лири. Разбира се, че има и субекти, които трябва да се задържат, като вродени престъпнически типове. Всичко това, разбира се, ако се има надежда да се върви в прокламирания път, макар, че аз лично си оставам на убеждението, че изобретената платформа ще се скърши под товара на новите събития, които по естествен път ще настъпят. На всеки случай нека бог Ви помага в трудната задача. Приемете моите най-сърдечни поздрави.

С уважение: *Ив. Гарванов*

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 864, л. 3–14. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (нем.) – „Гледай да замотаеш (заблудиш) хората, защото да им удовлетвориш интересите е по-трудно!"

[2] Списъкът не се съхранява в тази а.е.

№ 235

Телеграма № 710 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за питането на великия везир и одринския валия за местонахождението на пунктовете за завръщане на бегълците.

Цариград, Пера, 9 май 1904 г.

Одринския валия телеграфически запитва Великия [везир] къде точно се намират пунктовете Урумкьой и Татаркьой, за да отвори и тях на бегълците. Аз отговорих на везира по картата, обаче за по-голяма сигурност и за избягване на по-

нататъшни недоразумения моля да ми явите тутакси и на подробно срещу кои турски пунктове стоят тия местности.

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 43. Бланка. Оригинал с латински букви. Ръкопис.

---

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още на същия ден и заведена под № 1092 в Тайната архива. На празното поле в долната част на телеграмата е нахвърлян в чернова текста на телеграма № 271 на на МВРИ до Гр. Начович.

№ 236

Отворена телеграма № 271 от ген. Р. Петров Гр. Начович за местонахождението на пунктовете за завръщане на бегълците.

София, 9 май 1904 г.

На № 710. Урумкьой е срещу Конак. Пътят през Гйоктепе при Сърмашик се дели за Малко Търново и Кърклисе. Пост Татаркьой е на големия път от Кьзълагач за Одрин пет километра западно от десния бряг Тунджански срещу село Фикел. Това са два много известни пунктове, за да може валията да се приструва, че не знае къде се намират.[1]

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 44. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Телеграмата има входящ № 1092.

№ 237

Рапорт № 194 от Данаилов, управляващ Одринското търговско агентство до ген. Р. Петров за положението на завърналите се бежанци в Лозенградско и за отношението към тях на турските власти.

Одрин, 11 май 1904 г.

Господин Министре!

Преди 6 дена предупреден от едно знакомо лице (родом от Л[озен]град а живущ тук), че заминава за Лозенград, натоварих го с изучване на въпросите: Дали има да са се възвърнали бежанци из България, от кои пунктове са се възвърнали, от кои са села, начина по който са ги приемали и отвеждали властите и пр., и пр. След двудневното си престоявание в Л[озен]град, то лицето се върна и ми разказа следующето:

1. На отивание и връщание по шосейния път Одрин–Л[озен]град не са се забелязвали никъде партии от въоръжени турски войници, каквито по-рано (15–20 дни) е имало да сноват денем и нощем.

2. От Лозенград са се върнали почти всички бежанци из България, но още не искали да се предадат на работа, а се готвели наново да избягат в България, поради страхът, че наново щели да бъдат преследвани от турците.

3.От селата Енидже и Кавакли са се възвърнали почти всички бежанци. При минаването на рапортьора ми през с. Енидже, там е имало случайно сбор, на който всички хора изглеждали весели и доволни. Тези и близки до града села

са чисто български и с време богатички не особено пострадали от въстаническите движения, т.е. нямали са разрушени къщя.

4. За забелязване било, че във всички села, гдето е имало избягали българи, щом последните са се завърнали, веднага квартирующите там войски (50–100) души аскер са се обирали в Лозенград. Тъй е станало с аскера в с. Енидже, а в града се е разказвало, че това се прилагало и към др[уги] села.

5.Връщането на бежанците из България в Л[озен]градско ставало през пограничните села: Малкоч и Урумкьой. Според рапортьора ми спазвал се порядък по приемание и изпращание на бежанците почти такъв упоменат в окръжната телеграма на г-на министра на вътрешните работи.

Пограничните турски административни и военни власти не са упражнявали никакви насилия или беззакония спрямо бежанците.

6. Що се касае до съдържанието на рапорта на Бургаския окр[ъжен] управител, според рапортьора ми, вярно е че няколко от пуснатите из Одринския затвор българи (родом и живущи по-рано в Лозенград пред 10-на дни са избягали в България за семействата си; но с предубеждение в недоверие към бъдещото добро поведение на турските местни власти спрямо тях.

В Л[озен]град са се намирали бежанци и затворници само такива родом и порано живущи в града. Дали помежду им се намерват бежанци от изгорелите и съвършено сринати къщи български села – това не можа да ми се обясни, но аз правя заключение, че подобни там ще има, като базирам това си заключение върху изказаните от валията Н[егово] В[исоко] Превъзходителство Маршал Ариф Паша думи пред г. Георги Данаил Марш (американски поданик, дошел в гр. Пловдив с благодетелна мисия), че чак когато се възвърнат бежанците и видят колко са по число, от къде са, кои какви нужди ще имат – чак тогава ще пристъпим към раздаване на помощи, от което следва, че турските власти, при всичко, че им са известни добре изгорелите и уничтожените български села, не са направили предварително никакви приготовления на материали и средства за построявание поне на привременни колибки за убежище на възвръщащите се бежанци.

Нивите на избягалите бежанци не са изгорени, но не са и посети от турското население, вследствие на което правели печални впечатления на пътниците.

Според рапортьора ми изглеждало, че от страна на турското население и властите е нямало никакви заплашвания, също изглеждало за невероятно съобщението, че турското население е грабило материал от разрушените къщи на избягалите българи пред очите на властите.

Тук от преди 4–5 дена е пристигнал г. Марш с мисия да помогне с материали и средства на възвръщащите се бежанци из Лозенградско. (Първоначалните средства, с които разполага, според него, възлизали на около 600 лири, но разчита че според нуждите които ще се укажат, да получи още два пъти пари.) Той купи тук: брадви, киркомотики, триони и др., и инструменти, които след 1–2 дена ще отнесе за раздаване в Л[озен]град и М[алко]търновско.

Г-н Марш с г-жата си заедно биде приет от валията два пъти. Последний телеграфически иска разрешение от Цариград за мисията на първий в Л[озен]градско и М[алко]търновско и лично му съобщи, че е свободен в изпълнението ѝ.

Тая сутрин от Ц[ари]град тук пристигна и биде посрещнат на гарата от г. Марша – г-жа Брахам, кореспондентка на в. „Таймс". Г-н Марш нарочно е искал да се срещне лично с нея и я предупреди в обиколката си из вилаета да не пише нищо по миналите работи, за да не би чрез това да изостри духовете на местните турски власти.

Добре би било, ако във всички български вестници се съобщи за благодетелната мисия на г. Марш, за личното присъствие на г-жа Брахам, а също и за доброто разположение на турското население и власти. Това се би подействувало в добрата смисъл за ускорявание на възвръщането на бежанците.

Приемете, господин министре, уверението на отличното ми към Вас уважение.[1]
За управляющия Агентството: *Данаилов*.

ЦДА, ф. 176 к, оп.1, а.е. 2023, л. 55–58. Оригинал и препис. Ръкопис и машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 12 май 1904 г. и е заведен под № 1111 в Тайната архива. Преписът е предназначен за пресата.

№ 238

Писмо № 275 от МВРИ – Главно секретарство до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград за пунктовете, за които е получено разрешение за преминаване на бежанците, снабдени с необходимите документи от Турското комисарство.

София, 14 май 1904 г.

Поверително.
В свръзка с рапорта на Княж[еското] т[ърговско] агентство в Солун от 4 май т. г. № 382, М[инистерст]вото на в[ъншните] р[аботи] и на изп[оведанията] счита за нужно да яви в Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Цариград какво тукашното Турско комисарство съобщи устно в м[инистерст]вото, че се е получило разрешение за преминаването на бежанците и през пунктовете Зибевче и Мустафа Паша под условие щото тия бежанци да отидат и се снабдят със специални пътни билети (тескерета) от тукашното Турско комисарство, а в провинцията – от надлежните т[урски] агентства.

За гл[авен] секретар: (п.) *Г. Вернаца*.
Секр[етар] на м[инистъ]ра: (п.) *Г. Радев*.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 64. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1067/1904 в Тайната архива.

№ 239

Писмо № 276 от МВРИ до МВР за възможността по-състоятелните бежанци да се завръщат по железницата и за пунктовете, за които е получено разрешение за преминаване на бежанците, снабдени с необходимите документи от Имперското комисарство.

София, 14 май 1904 г.

Поверително.
Княж[еският] търг[овски] агент в Солун с рапорта си от 4 май того под № 382, съобщава в М[инистерст]вото, че понеже тукашното Турско к[омисарст]во, е правило разни спънки и мъчнотии на мнозина от бежанците, които като по-състоятелни желаят да пътуват по железницата, направил е постъпки пред Хилми Паша, за да се даде разрешение на подобни лица да пътуват по железницата през пограничните пунктове Зибевче и Мустафа Паша.

Последният е вземал бележка от това оплаквание, и се обещал да направи нужното разпореждание в тая смисъл.

От друга страна тукашното Турско к[омисарст]во, съобщи устно в м[инистерст]вото, че се е получило разрешение за минаването на бежанците през горепоменатите пунктове, под условие щото тия бежанци да отидат и да се снабдят със специални пътни билети (тескерета) от тукашното Турско к[омисарст]во, а в провинцията – от надлежните турски търговски а[гентст]ва.

За гл[авен] с[екретар]: *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъра]: *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 65. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Писмото има входящ № 1067/1904 в Тайната архива.

№ 240

Рапорт № 411 от А. Шопов до ген. Р. Петров за съдбата на четите на ВМОРО след подписването на споразумението и мнението на Дж. Баучер за действията на четите.

Солун, 14 май 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

В настоящето време тук всякой продължава да се пита какво ще станат българските чети, които се намерват още по селата и горите и с които от време на време продължават да стаят стълкновения. Мнението на всичките тукашни консули и въобще чужденци е, че е в интереса на работата за сега тия чети да сложат оръжието и да се приберат. Даже кореспондента на „Таймс“ г-н Баучер[1], който тия дни пристигна в Солун с цел да споходи някои вътрешни градове на Македония, се произнася ясно, че действуването в настоящето време на български чети в Македония би направило лошо впечатление в Европа и недобра услуга на самото македонско дело.

Според сведенията ми, началниците на Вътрешната организация не са още решили какво поведение трябва да хванат, колебаят се, нерешават се и, както се вижда, продължават преговорите помежду си. Между тях има хора, които разсъждават, че за известно време четите трябва да изчезнат от горите, но вижда се, че повечето поддържат мнението, че четите трябва да се оставят да съществуват и функционират дето могат. Преди десетина деня някои четници от Ениджевардарско изявили готовност и влезли в преговори да сложат оръжието; началника им обаче Апостол[2] се научил, запретил им това и написал едно писмо до солунските консули, датирано 3 май от Ениджевардарско, в което в хубава риторическа форма се изказва, че четите не ще сложат оръжието додето невидят реформите приложени.

Онова, което не трябва да изпущами от пред вид, то е че самото население започва да се отнася непременно, даже открито враждебно към тия чети. Председателят на Серската община, който преди няколко дена беше в Солун, открито ми заяви, че българското население в Серско показвало вече тук–там готовност да вземе участие в унищожението на българските чети.

Това обстоятелство е много важно и не може да се не вземе в съображение.

Приемете, Господине Министре, уверение в отличното ми към вас почитание.[3]

Княжески търговски агент: *А. Шопов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 13. Оригинал. Машинопис.

[1] Джеймс Баучер (1850–1920, кореспондент на английския вестник „Таймс" за Балканите, голям приятел на България. По негово желание, погребан край Рилския манастир. Вж. Кореспондентът на „Таймс" съобщава от София, С., 1983, с. 191.

[2] Апостол Петков (1869–1911), ениджевардарски войвода.

[3] От лявата страна на първата страница има следните резолюции: „Препис до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград" и „Н. Ц. В." и подпис на княз Фердинанд с червен молив. Рапорта е получен в МВРИ на 17 май 1904 г. и е заведен под № 1143 в Тайната архива.

№ 241

Рапорт № 200 от д-р Кожухаров, управляващ Одринското агентство до Гр. Начович за разговора му с одринския валия за необходимостта да обиколи Одринско, за да се запознае с положението на върналите се бежанци.

Одрин, 14 май 1904 г.

Поверително.

Господин Агенте,

Завчера, подир обед, посетих валията. Между другия разговор наведох дума за тревожните новини и мълви, които в мое отсъствие от Одрин се носеха между населението и пресата в България и за възбудеността на митинга в София; за слуха какво пограничните вилаетски власти не оказвали радушен прием на възвръщающите се бежанци и че нямало уж кой да се грижи за сигурността и облекчението положението им във вътрешността на вилаета – причини по които не трябвало и не са се връщали бежанците. За да се отнеме възможността на пресата и на злорадствующите, които осъждат както поведението на княжеското правителство, така и това на императорското – особено относително Одринско, г-н министър-председателя и министър на външните работи, г-н генерал Р. Петров – казах на валията – изказа желание да помоля Н. В. Превъзходителство валията да се нареди една малка обиколка из вътрешността в градовете Лозенград и М[алко] Търново и някои от селата дето има да се връщат бежанци. Обиколката да се извърши например от агента с чиновник от агентството и чиновник от вилаетското управление. Тази обиколка, за да произведе своя ефект ако Н. В. Превъзходителство валията удобри, може да се уповести в официалния орган „Едирне", даже да се даде гласност и в българските вестници. Тази новина споходка ще вдъхне доверие на бежанците да се върнат, а на пресата и злоумишлено – неверующите ще запуши устата – да не нападат княжеското и султанското правителства за сключената дружелюбна спогодба. На това, валията, след кратко съвещание с директора на политическите работи Мизрахи ефенди, с твърде ласкави думи изказа пълна готовност да нареди и улесни такъва една обиколка, само че, за тази цел трябвало да има изрична заповед или позволения от Високата порта. Извършването на такъва една обиколка, той намира, че ще е твърде целесъобразно колкото за уягчаване дружбата на княжеството с Турция; толкова повече и за самия интерес на населението, което трябвало да се върне за да се предаде на мирни занятия, нещо от което турското правителство би имало само полза: "Колкото един овчар има повече овци, за да им взема максуля, толкова по-добре ще е за него." Това са негови собствени думи. Във всеки случай, подчеркна той, предварителното разрешение от Високата порта

за тази цел и друга е необходимо нужно. При това, прибави той, да се отнесе вилаетското управление с просба до Високата порта се счита за неловко и не ще има оная сила, която би се сполучила, ако Княжеското дипломатическо агентство в Цариград – би настояло пред Великия везир да даде заповед на валията да улесни обиколката. И в такъв случай, ако Великия везир се отнесе със запитване до него, валията, той ще изкаже най-голяма готовност, за да се извърши тя. На излазяние, той повторно ме помоли да съм пишел в министерството или в Цариградското агентство, щото да му се заповяда от Цариград.

Този отказ аз го предвиждах, защото знаех от по-рано, че валията нищо не предприема, нито разрешава, докато не получи заповед от Цариград. Ето защо непременно трябва да се подействува пред Високата порта в Цариград.

Вчера отидох и надълго се разговорих с френския тук консул, г-н Meyrier. Изброих му няколко примери от мъчнотии, които турските власти създават на възвръщающите се бежанци и че не само не им дават безплатно пътуване по железниците до родните им места, но ги карат да плащат и на придружающите ги жандарми. Помолих го, на основание инструкциите, които е получил от посолството си по тоя случай, да улесни мисията ми. Той отговори, че досега не бил получил от никого никакви инструкции относително даването каквото и да било съдействие за настаняването бежанците и др. и че щом получи такива охотно ще се нагърби да бъде полезен на българската кауза, която той и така, по свое собствено влечение обича да помага.

По същия въпрос, днес, говорих с руския тук в[ице] консул, г-н Жуковски. Той обеща да пише в посолството и да го моли да въздействува да се уреди такава походка от българския агент и чиновник от вилаетското управление като ефикасно средство за умиротворяване на духовете и запазване на мира и тишината.[1]

Приемете и пр.

Управляющий агентството: (под.) *Д-р Кожухаров.*
Вярно, за секретар: *Вл. Робев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 67–68. Препис. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 17 май 1904 г. и е заведен под № 1150 в Тайната архива.

№ 242

Рапорт № 731 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за необходимостта от командироване на секретаря на Одринското агентство за проверка на получената информация за положението на завърналите се бежанци.
Цариград, 15 май 1904 г.

Господине Министре,

Сведенията на бургаский окръжен управител изложени в рапорта му, който придружаваше писмото Ви от 8 того Н-р 268, са в противоречие с онези, които е получило Одринското ни търговско агентство относително до положението на възвърналите се там бежанци и на освободените затворници.

Пред вид на това, мисля, че най-добре е да се командирова по селата секретаря на Одринското агентство, а именно сега когато се е вече завърнал г. д-р Кожухаров на поста си.

Ако удобрявате това предложение моля Ви да изпратите част по-скоро в тая смисъл нужните заповеди до господин Кожухаров.[1]

Благоволете да приемете, Господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 73. Оригинал. Машинопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 17 май 1904 г. и е заведен под № 1148 в Тайната архива. На първата страница има резолюция на ген. Р. Петров: „Да се командирова секретаря на Търг[овското] агентство за проучвание положението на възвръщащите се бежанци. *Р. П.* 17.V.1904."

№ 243

Извлечение от писмо на Гр. Начович до Г. Вернаца на поставени въпроси около прилагането на Турско-българското споразумение.
Цариград, 17 май 1904 г.

За лицата споменати в бележките ви от 24 април, ще ви кажа следното:

По принцип, Комисията, под председателството на Саид паша, приема да се върнат в Цариград всичките българе, които са били изгонени без причина, по просто подозрение, но които не са празноскитающи, а имат някой занаят: градинари, локатанджии, бакали и пр. тъй щото, лица от тая категория могат да додат тука, и аз се надявам, че ще мога да издействувам да се остават на свобода и да се заловят за мирните си занятия. Добре ще е, в паспортите им да се указва занятието им. (Notices III.IV.)

За Христа Калчева (Notice II), много се старах да издействувам свободното му връщане тука, но досега не сполучих. Отговориха ми 1. Че полицията има много лоши бележки за него и за семейството му; 2. Че той нямал някакъв занаят, а бил само слуга на болницата. Обаче, ще следвам пледоарията си в негова полза.

Всички политически престъпници, стари и нови, трябва да се амнистират и се амнистират постепенно; всеки ден се пущат и такива, за които по-преди имаше съмнение дали попадат или не в категорията на ония, които влизат в амнистията; тъй щото, всички които на са динамитари и искат да се върнат в огнищата си, могат да се върнат. Истина е, че, може би, на първо време, додето се узнае кои са и какви са, може би ще ги разкарват по конаците, но такива случаи са неизбежни, въпреки добрата воля на големците в Цариград. (Not. I.V.)

Колкото за 40-те дни срок, в който да се върнат ония, които са още по полето, аз отдавна вече съм искал неговото продължение и вярвам, че ще го продължат. Въобще, забелязвам че В[еликият] везир е много large в това отношение и че ще направи големи отстъпки от тоя род, за да се уталожат духовете. Нашите агенти и аз ще се стараем да избавяме всички ония, които биха били обезпокоявани само защото са изпуснали срока.

По разменението на екземплярите на съглашението ето що стана: Като споменах на В[еликия] везир, той ми отговори че това е работата на Саид Паша. Тоя последният ми отговори, че няма наставления. И от тогава не съм подигал въпроса, защото гледам да се осъществи съдържанието на тия екземпляри па после ще се занимая с тяхната участ.

Турците изпълниха голяма част от приетите в това съглашение задължения: амнистията, възвръщането на бежанците. Аз мисле, че ние трябва поне avoir l'air, че се грижим за изпълнението на нашите задължения. По тая причина, г-н Стоянович би трябвало да отговори tres poliment на предложенията на

тукашното телеграфо – пощенско управление и да предложи своя проект за споразумуние, в който да направи всичките отстъпки справедливи. Нека предложим такива проекти каквито са нашите договори с другите т[елеграфо]-пощ[ен-ски] управления. Във всеки случай, кореспонденцията да върви, да не спи. По тоя начин, и аз ще имам лице да отивам при Саид Паша по-често и да хлопоча за едно и за друго. Тая тактика ще употребя с мюфтийския въпрос, сега като получих наставления от г-на Петрова.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 16. Препис. Машинопис.

№ 244

Вербална нота № 6479/148 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за броя на освободените българи след влизането в сила на споразумението.

София, [18]/30 май 1904 г. [1]

Вербална нота,

В допълнение на устната си информация, отнасяща се до затворниците освободени в съответствие с амнистията, провъзгласена по великодушната инициатива на Негово Императорско Величество Султана, Имперският комисариат има честта да уведоми Княжеското министерство, че до края на април повече от 303 българи са освободени в Монастир, 79 затворници са освободени от затвора в Косово, последвано от освобождаването на 598 българи, които след като са били задържани в затворите на вилает Солун са били депортирани на Родос, Митилени, Подрум и Акиа.[2]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 141. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Оригиналната датировка е 30 май 1904 г. нов стил.

[2] Нотата е получена в МВРИ на 18 май 1904 г. и е заведена под № 1162 в Тайната архива.

№ 245

Рапорт № 417 от А. Шопов до Гр. Начович за дейността на създадената от Хилми Паша смесена комисия за прилагането на реформите и приемането на бежанците.

Солун, 18 май 1904 г.

За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че вчера Хилми Паша ми съобщи какво, за пого-лямо улеснение възвръщането на бежанците, той изпратил в Разложко и Горноджумайско членовете на смесената комисия, която работи при него по прилагание реформите. Тая комисия, както знаете, състои от представители на всичките народности в Македония и още в началото се нарече „комисия на еветчиите". От българска страна в тая комисия е стария г-н Николаки

Робев[1]. Членовете в тая именно комисия Хилми Паша бил изпратил да наблюдават връщането на бежанците.

Желал бих да имам нередовностите, които стаят по преминуване бежанците, защото Хилми Паша ежедневно почти ми съобщава, че всичко вървяло твърде добре и твърде редовно и аз съм заставен да приемам всичко за чиста монета. Тукашното консулско тяло, освен това, много се интересува да знае съществуват ли някои нередовности при преминуване на бежанците.[2]

Приемете, Господине Агенте, уверения в отличното ми към Вас почитание.

Княжески търговски агент: (п.) *А. Шопов.*

Вярно: Секретар: *Анас. Димитриев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 74. Препис. Машинопис.

---

[1] Никола Робев (1831–1906), охридски търговец и общественик.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 20 май 1904 г. и е заведен под № 1172 в Тайната архива. От лявата страна на рапорта има следната резолюция: „Да се съобщи г-ну Шопову писмото на Минист[ерството] на вътр[ешните] работи от 20.V. № 1829 н. г. *Р. Петров.* 21.V.1904"

№ 246

Рапорт № 366 от А. Тошев до ген. Р. Петров за броя на освободените затворници и заточеници.

Битоля, 18 май 1904 г.

Поверително.
Препис изпратен в Кн[яжеското]
дипл[оматическо] агентство в Цариград.

Господине Министре,

В отговор на поверителното Ви предписание от 14 того, под № 277, имам чест да Ви явя, че до 30 мин[алия] м[есец] от тукашния затвор са освободени всичко 268 души, българи, а от тази дата до днес други 31 души, тъй щото общото число на освободените досега възлиза на 299 души.

В затвора остават още 183 души българи, при всичко, че поне три четвърти от тях са политически престъпници.

Според сведенията, получени от вилаетското управление, от затворите на казалийските градове са били освободени 24 българи, а именно: 2 в Лерин, 3 в Кичево, 8 в Прилеп, 9 в Костур и 2 в Серфидже.

Както имах честта да Ви донеса и по-рано, валията няколко пъти вече ми съобщава, че направил постъпки за освобождението още на мнозина, но и досега не бил получил отговор от Цариград. При туй, днес пак намери случай, да ми каже конфиденциално, че той имал най-добри намерения, но че ръцете му биле вързани, главно от Хилми Паша.

На многократните ми запитвания, какво ще стане заточените в Диар Бекир българи, той ми каза, че и този въпрос бил отнесъл за разрешение в Цариград.

От една частна телеграма от Александрета (Мала Азия), получена тук на 3 май, се вижда, че 200 души от находящите се 329 заточеници българи в Диар Бекир, биле освободени и се намирали на път за Солун. Досега обаче, никой от тях не е пристигнал тук.

Някои от заточениците в Синоп са съобщили на свои роднини телеграфически, че никой от заточените там българи политически престъпници не е освободен досега.

Примете, Господине Министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.

Княжески търговски агент: *А. Тошев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 75–76. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 21 май 1904 г. и е заведен под № 1185 в Тайната архива. На първата страница има резолюция от ген. Р. Петров: „Телеграфически да се поиска от г. Начович да направи енергически постъпки за приложение амнистията върху полит. престъпници. *Р. Петров.* 22.V.1904."

№ 247

Прошение от одринските заточеници в Мала Азия до ген. Р. Петров с молба да се направят постъпки за тяхното освобождаване.
Паяс Кале, 18 май 1904 г.

До господина министра на вънкашните дела.

Прошение от политическите престъпници българи из Одринско, заточени в азиятските крепости.

Господине Министре,

От сведенията, които сме получили до днес, виждаме, че всички затворници, заточеници и бежанци из Румелийските вилаети се завръщат в домовете си. При все, че амнистията е била обща, около 120 души затворници из Одринско, заточени в Акия, Синоп и Паяс Кале ще гният из влажните зандани. От това поне, що се е направило до днес, заключаваме, че само ние се лишаваме от амнистията. Кои са причините на това, ние не можем да разберем. Сега, когато след толкова смутове настъпи най-благоприятният момент и за нашето помилване и с пълна надежда очаквахме края на нашите четиригодишни страдания, мъки, теглила и лишения, що виждаме? Виждаме, че ние сме били забравени от всички и никой от тези, които са били и са морално задължени да ни помагат, не се е застъпил за нашето освобождение. И ние, доколкото ни достигаха силите се борихме за народното дело и за него страдаме до днес. Ако всички наши братя, обвинени или осъдени, се амнистират, защо ние да бъдем изоставени на произвола на съдбата?!

Впрочем най-покорно Ви молим, господин министре, да благоволите и направите нужните постъпки за нашето амнистиране.

Ако и Вие не обърнете нужното внимание към просбата ни, трябва вече да се опростим с надеждата за излизание и да се примирим с мисълта, която толкова пъти ни е заплашвала, че и нам, както на мнозина наши другари, е било орисано тук да оставим кости.[1]

С най-отлични почитания: (за всички подписали) *Яни Ан. Читаков, Александър Филипов, Димитър Груев, Ил. Тошев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 77. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] На първата страница на просбата има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се изпрати на г-н Начович да направи съответни постъпки. *Р. П.* 27.V.1904."

№ 248

Шифрована телеграма № 288 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за създаваните затруднения от турските власти при завръщането на одринските бежанци и настояване да се направят постъпки за връщането на имуществото и добитъка им.

София, 19 май 1904 г.

Според сведенията на пограничните окр[ъжни] управители, бежанците от Одринско много мъчно се решават да се връщат по домовете си, защото не са сигурни, че ще встъпят безпрепятствено във владение на земите си и че ще им се върне произведението получено миналата година от нивите, които оставиха засети, както и ограбения добитък. Освен това, Комисията при Дудиново отнимала от бежанците българските монети, които уж щяла да им ги замени в М[алко] Търново с турски. Понеже тия спънки могат да попречат окончателно на възвръщанието на бежанците, моля направете постъпки, за да се добие гаранция от В[исоката] порта, че ще им се възвърнат нивите, произведенията и добитъка щом се върнат по селата. – Нужно е тоже да се нареди въпроса за прихода от засетите тази година от турците ниви на бежанците. Относително размяната на монетите, нека туй се предостави на самите бежанци.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 79. Чернова. Ръкопис.

№ 249

Вербална нота № 6495/151 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с протест срещу печатани материали в българските вестници и за опитите на дейци на ВМОРО, организирани от Михаил Герджиков да се завърнат в Одринско покрай бежанците.

София, [19]/31 май 1904 г.[1]

Вербална нота,

Във връзка с няколко недоброжелателни публикации, появили се в някои софийски вестници относно бежанци от Одрин, Имперският Комисариат извърши необходимите проучвания, за да открие източника на тези злословия.

Сведенията, които му се предоставиха установиха, че десетина престъпници са се присъединили към бежанците, които се готвят да се върнат през различните пропускателни пунктове, с цел да ги увещаят да удължат престоя си и за това им разказват, че са се връщали по родните си места, но са били принудени да ги напуснат отново, за да избегнат преследвания. Имперският Комисариат научава от друга страна, че тези машинации са организирани по инициатива на Михаил Герджиков[2], който през последната година се е отдал на разбойничество в Одринския вилает и в чиято къща в Филипополи е избухнала експлозия.

Впрочем, известието, че Княжеските власти в Бургас е трябвало да арестуват няколко лица, затова че са се отдали на подобна пропаганда, потвърждава достатъчно разследванията на Мисията. Ето защо, тя моли Княжеското министерство да вземе необходимите мерки, за да сложи край на тези интриги, толкова пагубни и за интересите на Българското правителство и за благоденствието на тези, на които те пречат да се приберат по родните места.[3]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 142. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Оригиналната датировка е 31 май 1904 г. нов стил.
[2] Михаил Иванов Герджиков (1877–947), учител и журналист, анархист, основател и ръководител на МТРК (женевската група), подвижен член на ЦК на ВМОРО, войвода в Македония и Одринско, член на Главното ръководно боево тяло на Илинденско–Преображенското въстание в Одринско. Бащината му къща в Пловдив била използвана от организацията за склад за оръжие и за пълнени на бомби за четите. Поради невнимание при работата боеприпасите избухват и къщата изгаря, като в нея загиват работещите там революционери.
[3] Нотата е получена в МВРИ на 19 май 1904 г. и е заведена под № 1170 в Тайната архива.

№ 250

Писмо № 1829 от Д. Петков до ген. Р. Петров с настояване да се махне от Бараковската комисия гъркът създаващ спънки на завръщащите се бежанци и да се замени с българин.

София, 20 май 1904 г.

Бързо.

В министерството постъпи оплакване, че в комисията по приемане бежанците на пункта „Бараково" заседавал един фанатик грък – помощник на джумайския каймакамин и правел големи спънки за преминаването на бежанците. Известно Ви е, че в тая кааза няма никакви гърци и, следователно, държането на това лице в Джумая на такъв пост и делегирането му в комисията за бежанците не е никак от естество да успокои духовете и да улесни задачата на властите по настояване на бежанците. Поради това имам чест да Ви помоля, Г-не Министре, да направите колкото е възможно по-скоро нужните постъпки в Цариград да се замени той грък в комисията с българин, а така също да се дигне от Джумая като вредителен за българското население в тоя край.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 81. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ още същия ден и е заведено под № 1182 в Тайната архива. На първата му страница има резолюция от ген. Р. Петров: „Да се телеграфира на г. Начович да направи нужните постъпки. *Р. П.* 21.V.1904."

№ 251

Заявление от представители на бежанците от Малко Търново и Лозенград до ген. Р. Петров за желанието им да се завърнат по родните си места и искането им да се открие в Лозенград българско търговско агентство.

Бургас, 20 май 1904 г.

До господин министър-председателя и министра на вънкашните работи
В ст[олицата] София.

Заявление от представителите на бежанците
от Малко Търново и Лозенград

Уважаеми Господин Министре,

Въпреки тежките обстоятелства, които от провидението ни се наложиха, днес сме заставени да се повърнем в разорените си огнища, макар и с болки на сърцата си. Загубата от нашето отсъствие там е чувствителна и при всичката мизерия, която изпитахме и изпитваме, решихме да заминем за ония развалини, които крият дни на радост и на скръб. И макар че новото положение, което ни се обещава и да не е розово, ние правим тази втора жертва за доброто на робския народ и за щастливото разрешение на освободителната кауза. Но за да бъдем бодри в тази нова обстановка и да можем с гордост да се движим помежду другите нации там, желаем да изпросим, най-накрай съдействието Ви, за откривание търговско агентство в лозенград с персонал от емигранти из този край, които знаят нашия живот и нужди и които в дадени случаи ще бъдат подкрепа от чужди посегателства. Желаем също назначението на енергичния младеж от Малко Търново, Димитър Стамболиев, засега подсекретар на Бургаската град[ска] община, като едничко засега лице, на което възлагаме надеждите си, да бъде назначен или в Одирнското търговско агентство или в Лозенградското, ако се открие такова, като му се даде подходяща, що годе длъжност, която ще послужи като мотив, за да могат бежанците или техните представители из този края да се сношават с него.

Като разчитаме, че в едно недалечно бъдаще прозбата ни ще бъде удовлетворена.

Оставаме с покорно почитание:

Представители:

От Малкотърновско: *свещеник Слав Георгиев, Ив. Берберов*
От Лозенградско: *Христаки Димитров, Полихрон Костакев*
От Бунархисарско: *свещеник Панайот Димитров и Костадин Димитров*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 121. Оригинал. Ръкопис.

№ 252

Писмо № 290 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за необходимостта да бъдат амнистирани от Високата порта и войводите и четниците на ВМОРО, за да могат да се завърнат по родните си места.

София, 21 май 1904 г.

Поверително.
До Господин Начович,
Княжески дипломатически агент,
Цариград.

Г-н Агент,
Към Н-р 212/1904.

С писмото си от 8-й априлий, т.г. под горний Номер, имах случай да Ви изложа възгледите си по въпроса за възвръщането на бежанците, войводите и четниците, голяма част от които още не са сложили оръжието си, или се намират в България. Този въпрос, който е един от най-важните, бе винаги предмет на нашите грижи и усилия, и от сполучливото му разрешение, няма съмнение, зависи и по-нататъшното нормално и безпрепятствено развитие на българския елемент в Турция. За жалост обаче, опитите, които се направиха до сега от няколко от тия лица, не постигнаха някой окончателен успех вследствие на несигурността и спънките които те срещат било от страна на турските власти, било от ръководящите революционното движение кръгове в Македония. Според сведенията ми, мнозина от живущите в България войводи и четници изявяват силно желание да се възвърнат по домовете си и при семействата си, които те са оставили от дълго време на произвола на съдбата, и желаят да се установят като мирни граждани. – Ако може да се постигне свободното им връщане при условието, че не ги грози по-нататък опасността да бъдат заловени без причина от турските власти, ще се направи една голяма крачка напред и към умиротворението на страната.

Но и от друга точка зрение, бързото и благоприятното разрешение на тоя въпрос се явява наложително. – Ако се запрети възвръщането на всички ония войводи и четници, които се намират по настоящем в България, те по силата на обстоятелствата, ще бъдат принудени рано или късно да се заловят наново за оръжие с цел да навлезат в Турция за нови размирици; българското правителство ще трябва на всяка стъпка да ги следи, и турските власти ще бъдат принудени да държат постоянно големи войски за наблюдение на границата. Така ще се създаде, наново едно съвсем несносно положение, което може да повреди значително на добрите отношения на двете държави. – Ако се разреши обаче възвръщането на тия лица, те, сити вече от изгнанието на което бяха изложени през дълго време, ще се предадат на мирна работа, която ще гарантира спокойствието на страната. Турското правителство, при това условие, ще може винаги да упражни по-добър надзор върху тези лица, в случай че се поддадат на нови революционни предприятия, от колкото ако те останат в България, гдето при всеки възможен случай, ще се принудят да създадат положението, което Ви изложих по-горе. Ето защо, в самия интерес на турското правителство е да амнистира час по-скоро тези лица и да им гарантира безопасното възвръщане по домовете, и само в такъв случай амнистията ще има стойност, защото тя ще бъде обща, за каквата ний собствено сме действували и каквато трябва да бъде.

Пред вид на тия съображения, имам чест да Ви помоля, господине агенте, да направите най-настоятелни постъпки пред Високата порта и да изискате незабавното амнистиране на тия лица, и свободно и безопасно възвръщане по родните им места.

За резултата от постъпките Ви, моля да ми съобщите своевременно.[1]

Приемете, Господине Агенте, уверение в най-отличното ми към Вас уважение.

Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 88–89. Чернова. Машинопис.

[1] Писмото е с входящ № 1090/1904.

№ 253

Шифрована телеграма № 754 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за разговора му с Великия везир, за гаранциите от турска страна, че ще бъдат върнати имотите и добитъка на връщащите се бежанци.

Цариград, Пера, 21 май 1904 г.

На 288. Великият Везир отговори, че недвижимите имоти се връщат тоз час на собствениците; че храните и добитъка ще се отнемат от усвоителите и върнати на ония, които докажат че са техни собственици, че ще се забрани на пограничните комисии да отнемат от бежанците български пари.

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 85. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

№ 254

Шифрована телеграма № 289 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се иска от Високата порта отстраняването на грък от Бараковската комисия, създаващи спънки на бежанците.

София, 21 май 1904 г.

В Комисията по приемание бежанците в „Бараково" има един грък, помощник на джумайския каймакамин, който правел големи спънки за преминаването на бежанците. Моля направете постъпки за отстранението му и заместването с други.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 86. Чернова. Ръкопис.

№ 255

Писмо № 291 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред турските власти за завръщането на заточениците и затворниците от Лозенградско в Мала Азия.

София, 22 май 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Приложен при настоящето си, имам чест да Ви изпратя един списък на заточеници и затворници във М[ала] Азия от Лозенградския санджак и да помоля да направите най-настоятелни постъпки и за тяхното амнистиране и незабавно освобождение.[1]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 95. Чернова. Ръкопис.

[1] Списъкът не е запазен в тази а.е.

№ 256

Открита телеграма № 293 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред турските власти за завръщането на заточениците и затворниците в Малоазийските затвори.

София, 22 май 1904 г.

Според сведенията на министерството досега твърде малка част са амнистирани и освободени от политическите затворници в Диар Бекир, Синоп и другите Малоазиатски затвори. Моля направете най-енергични постъпки за добросъвестното прилагание на обща и широка амнистия.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 96. Чернова. Ръкопис.

№ 257

Открита телеграма № 294 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред турските власти за завръщането на заточениците и затворниците в Малоазийските затвори.

София, 22 май 1904 г.

Моля обърнете сериозно внимание върху рапорта от Битоля под № 366[1] и направете най-енергически постъпки за освобождението на заточениците в М[ала] Азия, по повод на които Ви изпратих откритата телеграма под № 293[2].

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 97. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 246.

[2] Вж. док. 256.

№ 258

Писмо № 296 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с предложение бургаския окръжен управител заедно с турския търговски агент да обиколят селата в Малкотърновско за да съдействат на завръщащите се бежанци.

София, 22 май 1904 г.

Бързо.

Г-не Агенте,

За да се улесни завръщанието на бежанците в Одринско, бургаския окр[ъжен] управител, с телеграмата си от 20 того под № 384 до г-на министра на вътр[ешните] работи предлага да се разреши на бургас[кия] окол[ийски] началник, да отиде заедно с тамошния турски търг[овски] агент до Малко Търново и заобиколи околните села. Понеже г-н министра на вътр[ешните] работи изиска предварителното съгласие на В[исоката] порта, за да даде това разрешение, имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да направите постъпки пред В[исоката] порта и да изискате и нужното от нейна страна съгласие по тоя въпрос.

За резултата от постъпките Ви моля да ми съобщите незабавно.
Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к,2 оп. 1, а.е. 2023, л. 98. Чернова. Ръкопис.

№ 259

Писмо № 299 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеското търговско агентство в Солун с настояване да се изпрати в министерството циркуляра на Високата порта с условията за завръщането на бежанците.

София, 22 май 1904 г.

Поверително.

М[инистерст]вото на в[ъншните] раб[оти] и изп[оведанията] има чест да помоли Княж[еското] т[ърговско] а[гентст]во в Солун да му изпрати повторно препис от циркуляра на Високата порта по въпроса за възвръщанието на бежанците, тъй като преписа за който става реч в рапорта от 15 май т. г., под № 415, не се оказа приложен към него.

Понеже и други път се е случвало да не се оказват приложенията, за които се е съобщавало в рапортите на Агентството, м[инистерст]вото счита за нужно да го помоли да изпраща редовно тия приложения.

За гл[авен] секретар (п.) *Г. Вернаца.*
За секр[етар] на м[инистъ]ра (п.) *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 99. Чернова. Ръкопис.

№ 260

Рапорт № 378 от А. Тошев до ген. Р. Петров с подробности около освобождаването на диарбекирските заточеници и пътуването им до родните им места.

Битоля, 22 май 1904 г.

Препис изпратен в Кн[яжеското] дипломатическо агентство
в Цариград.

Господине Министре,

Чест имам да Ви донеса, че 203 души от заточените през октомври м. г. в Диар Бекир и амнистирани на 5 април българи пристигнаха в доста добро състояние на 20 и 21 того от Солун. Те почти всички са от Битолския вилает.

Числото на всички заточеници, които през октомври м.г. са били откарани от тук на групи от по 70–80 души за Диар Бекир, възлиза на 324. Сто и двама от тези нещастници са умрели още по пътя между Битоля и Диар Бекир, и то почти изключително вследствие нанесеният им побой от суварите, които са ги конвоирали. Други 10 души са станали жертва на шарката, която се появила през януарий м[есец] в Диарбекирския затвор „Хасан Пашов хан“ и която болест може би щяла да покоси всичките обитатели на този затвор, ако по инициативата на Лондонския „Балкански комитет“ не са били взети о време нужните санитарни мерки.

Заточениците са били хранени в затвора само с хляб (по 300 драма на ден) и вода. През първите дни, синът на местния валия пращал в затвора на свои разноски топла храна, ходил даже сам при заточените, утешавал ги и им издействувал разни облекчения. Хората на „Балканския комитет“ са се грижили също твърде много за заточените, раздавали им на няколко пъти захар, чай и сапун и подарили на всекиго от тях по един кат дрехи.

На 5 април, заточениците, които изгубили вече всяка надежда за свобода, биле изненадани с амнистията.

Радостта била неописуема. На 8 апр. те напуснали Диар Бекир. Повечето от тях, трябвало да пътуват пеша, по нямание средства, тъй като властта им отпуснала само 14 коня.

В Александрета те биле причакани от френския консул, който още при пристигането им дал по 20 гр. на човек. Тук те престояли 12 дена и получили още по 23 гр. всякой, от същия консул, който ги настанил в един френски параход, като им заплатил и билетите до Солун. В Измир, властта не позволила на заточениците да излязат на пристанището, но на парахода дошле няколко сестри от „Балканския комитет“ и раздали по 20–30 гр. на човек. В Чанак Кале, те биле причакани от тамошния френски консул, който също им дал по 23 гр. на всекиго и им казал много благи и насърчителни думи.

Най-после на 19 того, парахода пристигнал в Солун и стоварил заточениците на пристанището, гдето те биле посрещнати пак от сестрите на „Балканския комитет”, които им раздали помощ по 2 1/2 лева на човек.

На завръщание, заточениците изгубили един от своите другари, който се поминал по пътя между Диар Бекир и Александрета.

Не са амнистирани и са останали в Диар Бекир само 8 души, обвинени на времето и осъдени по следните причини: **Петре Мицев и Никола Търпчев** от с. Зелениче (Леринско); осъдени, първият за дето синът му бил четник, вторият за дето при един обиск намерили в градината му един патронташ с патрони и една пушка „Гра“.

Пандо Киров и **Георги Николов**, от Пътеле (Леринско); осъдени защото у тях биле намерени късове от телеграфни жици, вследствие на което властта предполага, че те са секли телеграфните жици между Солун–Битоля.

Коста Проданов от Лерин, защото при един обиск в къщата му биле намерени две бомби.

Йованчо Марков от Цапари (Битолско); обвинен, че убил уж някой си войник във време на едно сражение до селото през м. априлий м.г.

Мице Николов и **Тале Костов** от с. Спанци (Леринско), защото в къщата им била намерена една бомба.

Както виждате, господине министре, тия хора не са заловени като динамитни атентатори, та справедливо би било те да се възползуват от амнистията.

Точен списък на всички заточеници в Диар Бекир на умрелите от тях, на завърналите се, както и на неамнистираните, ще имам грижата да Ви изпратя допълнително.

На всички заточеници които се явиха в агентството, преди да заминат за домовете си, счетох за нужно да им дам по 15 гроша помощ.

Приемете, господине министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.

Княжески търговски агент: *А. Тошев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 100–101. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 25 май 1904 г. и е заведен под № 1227 в Тайната архива.

№ 261

Писмо № 302 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до А. Шопов за настояване пред Хилми Паша да се махне гърка от Бараковската комисия за бежанците.

София, 22 май 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

В свръзка с рапорта Ви от 18 май т. г. под № 417, М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да Ви цитира тук приложено в препис отношението на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи от 20 същия под № 1829.

М[инистерст]вото за неизлишно счита да Ви съобщи при това, че днес се направиха телеграфически постъпки в Ц[ари]град за премахването гръка от тая комисия, и ще бъде от голяма полза да направите и Вий постъпки пред Хилми Паша за същата цел.[1]

За Гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъра] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 104. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 250 и 254. Писмото има входящ № 1172/1904.

№ 262

Открита телеграма № 305 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за убийството на бежанеца Стою Георгиев от турски пост.

София, 24 май 1904 г.

Както Ви е известно на 8-ий того биде убит бежанец от село Татарларе Стою (Тоглу) Георгиев, които връщайки се в селото минал границата между селата Калкан Серот и Вайсал. Убийството е станало при върха „Бакаджак" гдето имало турски пост, и от там трупа бил пренесен половин час на вътре при кладенеца „Кос–Бунар". Понеже от изпратените комисии за изследване убийството, не се е констатирала самата истина, заявете моля на Високата порта, че бълг[арското] правителство настоява да се отправи една смесена комисия, която да изследва на мястото убийството. Това е единственото средство за успокоение бежанците и местното население.

(п.) Министър Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 105. Чернова. Ръкопис.

№ 263

Заявление от бежанци от Ахъчелебийско до ген. Р. Петров с молба да им се съдейства пред турските власти да се завърнат по родните си места в Ахъчелебийско.

Борисовград, 24 май 1904 г.

До господина министра на вънкашните дела.
В ст[олицата] София.

Заявление
От долеподписаните бежанци от Ахъчелебийска околия, Турция.

Господине Министре,

Когато стана известна амнистията за бежанците от Турско и ний ахъчелебийските емигранти се зарадвахме, че ще имаме щастието да се завърнем в родните си огнища, които от 2–3 год. сме напуснали. И действително нямаше за нас по-голяма радост от тази, когато борисовградският и станимашкият окол[ийски] началници ни обадиха, че съгласно амнистията и ний бежанците от Ахъчелебийско безопасно можем да се завърнем в родните си места. И опоени от неизказано удоволствие ний се запътихме към пункта Чепеларе, дето учредената българска комисия трябваше да ни предаде поименно на турската комисия.

Обаче за голямо съжаление на нас, нещастните бежанци, които се скитаме 2–3 год. като немили-недраги из България, щом отидохме на самата граница, заедно с българската комисия, назначената турска комисия, не знаем по кои съображения, прие само някои бежанци и то само от избягалите през 1903 год., а нас които сме избягали преди 1–2 години по-рано не ни прие. Това нещо безкрайно ни опечали и ний останахме като гръмнати, без да знаем причината задето не се приемаме, още повече като се знае, че в Ахъчелебийско никакви въстанически сбивания с турската войска не е имало, нито пък са ставали някакви динамитни покушения на железници или обществени учреждения. Ний, понеже бяхме подозрени от турското правителство в подържание на комитетите, емигрирахме чисто и просто, за да не попаднем в ръцете на правителството, както стана в същото време с ахъчелебийските затворници в Одрин, които тогава се заловиха, затвориха и сега още стоят затворени, само по подозрение.

Понеже никакви други причини е нямало, както за нашето емигриране, така и за ахъчелебийските затворници в Одрин, то естествено е че, както ний, също и затворниците имаме право на амнистия, като политически престъпници.

Като Ви изложихме накратко, господине министре, че толкова очакваната амнистия не се приложи за нас бежанците от Ахъчелебийско, емигрирали преди 2–3 години, при всичко, че имаме право, най-покорно Ви молим да направите нужното, за да можем и ний, бежанците от Ахъ Челеби, да се завърнем в родните си места и да се предадем на мирни занятия.

При това молим Ви, господине министре, ако ни се разреши завръщането и ако е сигурно, че след завръщането ни не ще бъдем преследвани, като политически престъпници от турските власти, то да разпоредите да ни се съобщи резултата чрез окол[ийските] началници в г. Борисовград и Станимака.[1]

С отлично почитание сме

Ахъчелебийски бежанци: *Тодор Торопанов, Дечо Янев, Стою Н. Чилингиров, Тодор М. Диев, Стайко Камбуров, Васил Николов, Иван Вълчев, Лазар Манолов, Гавраил Кубатев, Никола Д. Шишков.*

П. П. Освен горните лица емигранти, които се намираме в Борисовградско, има и други, които се намират другаде из България.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 109–110. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Заявлението е обгербвано и е получено в МВРИ на 2 юни 1904 г. и има входящ № 1292 в тайната архива. Върху първата му страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се направят постъпки в София пред Турското комисарство и в Цариград пред В[исоката] порта за удовлетворение молбата на просителите. *Р. П.*, 3.VI.1904."

№ 264

Молба от вдовици бежанки от с. Сърмашик до ген. Р. Петров с настояване да се освободят техните близки от турските затвори.

Бургас, 24 май 1904 г.

Чрез господина бургаския окръжен управител.
За господина министър-председателя и министъра на външните дела
В София.

Подписаните вдовици-бежанки от село Сърмашик, Турция – Тодора Д. Дапчева и Златана Д. Стайкова, опълномощени от съселянките ни, сестри по участ – Мара Т. Стоянова, Фила В. Русинова, Мария Ив. Ангелова, Ирина Ст. Куртева, Гина Балйова, Стана Ат. Анегностова, Мара Н. Петкова и Рада Купенова – всички майки на осиротели семейства, имаме чест, господине м[инистър]-председателйо и на външните дела, да представим на вниманието Ви следното:

1. На 20-и юлий 1901 год. по повод явяването в землището на селото ни на една агитаторска революционна чета, издадена от стоиловския свещеник Слав Шаренков от селото ни бидоха заловени и осъдени по на 6-годишен крепостен затвор в Синоп следните наши синове и мъже: Градю Атанасов, Никола Петков, Купен Димитров, Атанас Желязков, Стойчо Пейов и Балйо Тодоров; и

2.На 20-и март 1903 година по издайничеството на съселянина ни Димитър Папазов в селото ни биде открита от турците друга революционна чета, откри се пристрелка и четата отстъпи от селото, като даде две скъпи жертви: войводата Пано Ангелов[1] и четника Никола Равашола[2] паднаха убити, а турската войска даде десетина жертви. По този случай бидоха заловени и арестувани следните наши бащи, мъже и братя: дядо Желязко Стойчев, дядо Русин и син му Вълчо Русинов, дядо Стоян и син му Тодор Стоянов, свещеник Ангел Панайотов, Иван Ангелов, Димитър Станков, Стойчо Георгиев, Дико Дапчев, Киро Тодоров и Костадин Петков. От изброените тук десет души са осъдени в Одрин по на 15 годишен затвор, който излежават в „Паяс кале, гдето вече 3-ма – дядо Желязко Стойчев, дядо Русин и дядо Стоян са умрели вследствие на лошия живот и неприятелското поведение от страна на всичко небългарско в затвора спрямо нашите клетници; а Костадин Петков и досега гние в Цариградския затвор, без да е осъден.

Като Ви долагаме горнето, най-покорно Ви молим, господине м[инистър]-председателю, в името на най-елементарните човешки права, жертва на които са изброените в 2-те точки наши мъже, най-сетне, в името на хуманността и състраданието към осквернените ни семейства и гладуещите ни деца Ви молим да благоволите и направите нужните постъпки пред турското правителство, за да се освободят нашите затворени бащи и мъже; още повече че заловените спо-

ред точка 2, трябваше досега да бъдат освободени, понеже тях напълно засяга амнистията, съгласно Турско-българското съглашение от 26-и март т.г., а защо са задържани досега? За другите в точка 1 да се направят тоже постъпки: и те са политически престъпници.

Ще чакаме резултата от настоящата ни просба в България, защото няма при кого да се връщаме в родното ни село, докато нашите бащи и мъже гинат в турските зандани в Мала Азия; тук в България, поне е защитена нашата чест и право на труд.

Уверени, че просбата ни ще намери отзив във Вашето високо патриотично и състрадателно сърце, ласкаем се да вярваме, че тя не ще остане без последствие.

Приемете, г-не м[инистър]-председателю, нашите и на съселенките ни просителки почитания.

Просителки: *Тодора Дикова Дапчева и Злата Димитрова Станкова.*

№ 3981. Настоящото заявление чест имам да представя в Министерството на външните работи за надлежно разпореждане.

За окр[ъжен] управител: *Ст. Величков*
Секретар: *д-р В. П. Кравaров*[3]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 111–112. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Пано Ангелов (1877–1903), малкотърновски войвода.

[2] Никола Атанасов Равашола, четник в четата на П. Ангелов в Одринско.

[3] Молбата е получена в МВРИ на 2 юни 1904 г. и е заведена под входящ № 1291 в Тайната архива. На първата страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се иска застъпничеството на г. Начовича пред Високата порта по настоящата молба. *Р. П.*, 3.VI.1904."

№ 265

Нота от МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София с протест срещу обирите на завръщащите се от България бежанци от турски войници.

София, 24 май 1904 г.

Според сведенията достигнали до Министерството на Външните Работи, един отряд от турски войници се е настанил в местността „Чанов мост" на река „Голема река", между Дуденово (област Бургас) и Малко Търново (санджак Кърклисе). Тези войници обират бежанците в момента на тяхното преминаване през тази местност и отвеждат жените им в гората.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 107. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Резолюции в началото текста: „Предайте на Имперския отомански комисариат и на Г-н Начович." и „В делото."

№ 266

Рапорт № 774 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съгласието на Високата порта да се върнат по родните си места войводите и четниците на ВМОРО след съответно подадени молби и представени списъци.

Цариград, 25 май 1904 г.

Поверително.
Господин Р. Петров,
Министър-председател,
Министър на външните работи и пр.,
София.

Господине Министре,

По повод поверителното Ви от 21 того Н-р 290, аз направих нужните постъпки пред В[исоката] порта, която по принцип се съгласява да включи в амнистията и да позволи да се възвърнат по домовете си и войводите и четниците, стига те да поискат това със заявления като дадат обещание, че ще се предадат на мирните си занятия и че ще станат добри граждани на Турската империя.

Пред вид на това, чест имам да Ви моля, господине министре, да благоволите да разпоредите нужното за изработването и изпращането ми на един поименен списък на всички лица от тази категория, находящи се в България и желающи под тия условия да се завърнат в отечеството си, който придружен от едно общо заявление от тяхно име, аз ще представя на В[исоката] порта и ще настоя повторно за безпрепятственото им завръщане и спокойно настаняване из родните им места.

В интереса на работата в тоя списък да ми бъде доставен в едно възможно най-непродължително време.

Благоволете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.[1]

Г. Начович

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 118. Оригинал. Машинопис.

---

[1] Рапортът е заведен под № 1236 от 27 май 1904 г. в Тайната архива на МВРИ и има следната резолюция от ген. Р. Петров: „Да се прати копие в Министер[ството] на вътр[ешните] работи и да се поиска списъка на желаещите да се възвърнат в Турция. *Р. П.* 27.V.1904."

№ 267

Писмо № 307 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеските дипломатически агентства в Петербург, Париж, Виена, Рим, Лондон за изпращането им на писмата на министерството за амнистирането на дейците на ВМОРО.

София, 25 май 1904 г.

Поверително.

М[инистерство]то на в[ъншните] р[аботи] и изп[оведанията] има чест да изпрати на Княж[еското] дипл[оматическо] а[гентст]во в Петербург (Виена, Париж, Рим, Лондон) тук приложените преписи от писмата му до Кн[яжеско-

то] д[ипломатическо] а[гентст]во в Цариград от 8.IV. т.г., № 212 и от 21 май т.г. № 290 за сведение.[1]

За гл[авен] секр[етар] (п.) *Г. Вернаца.*
Секр[етар] на м[инистъ]ра (п.) *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 113. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1147/1904.

№ 268

Писмо № 308 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеските търговски агентства в Скопие, Битоля, Сяр и Одрин за решаването на въпроса за връщането по домовете им дейците на ВМОРО намиращи се на територията на Княжество България.

София, 25 май 1904 г.

Поверително.

М[инистерство]то на вън[шните] работи и и[зповеданията] има чест да изпрати до Княж[еското] т[ърговско] а[гентст]во в [Скопие, Битоля, Сяр и Одрин] препис от писмата от 8 април и от 21 май т. г. под № 212 и 290 до Княж[еското] дипл[оматическо] а[гентст]во в Ц[ари]град по въпроса за амнистираниятa и възвръщанието по домовете на находящите се в княжеството войводи и четници.

М[инистерст]вото счита за нужно да съобщи при това понеже според сведенията му турските административни власти давали едно своебразно тулкуване на амнистията, а именно че тя се отнасяла за полит[ически] престъпници, които се смятали за такива само от две години насам, правени са постъпки в Ц[ари]град, за да се дадат заповеди на провинциалните административни власти в смисъл, че амнистията според духа и ясното разбиране на съглашението ни с Турция се отнася за всички полит[ически] престъпници, които се смятат за такива от когото и да било до денят на обявяването ѝ.[1]

За гл[авен] секр[етар] (п.) *Г. Вернаца.*
Секр[етар] на м[инистъ]ра (п.) *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 114. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1147/1904.

№ 269

Писмо № 309 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Кожухаров, управляващ търговското агентство в Одрин с настояване секретаря на агентството да обиколи родните места на връщащите се бежанци в Одринско.

София, 25 май 1904 г.

Поверително.

Г-не Управляющий,

Към № 269/1904. Пред вид, че сведенията на бургаския окр[ъжен] упра-

вител, изложени в рапорта му, който придружаваше писмото ми от 8-ий май т. г. под горния №, са противоречиви с ония които е доставило повереното Ви А[гентст]во в Цариград за положението на възвръщащите се бежанци в Одринско, имам чест да Ви помоля, г-не управляющия, да съобщите на секретаря при повереното Ви а[гентст]во да замине незабавно, за да изучи положението за няколко дена на възвръщащите се бежанци в Одринско.

По същия въпрос е уведомено и Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град.[1]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 115. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1148/1904.

№ 270

Писмо № 310 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович за заминаването на секретаря на Одринското агентство на обиколка на родните места на връщащите се бежанци в Одринско.

София, 25 май 1904 г.

Г-не Агенте,

В отговор на писмото Ви от 15 май т. г. под № 731, имам чест да Ви съобщя че днес предписах да замине за няколко дена секретаря на Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Одрин за изучавание положението на възвръщающите се бежанци в Одринско.[1]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 116. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1148/1904.

№ 271

Писмо № 312 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за неправилното тълкуване от турските власти членовете от спогодбата за политическите престъпници и за създадени от тях проблеми на войводите Георги Радев и дядо Илю Кърчовалията.

София, 25 май 1904 г.

Поверително.

Господине Агенте,

По повод рапорта на управляющий Княжеското търговско агентство в Сяр, от 15-й май т. г. под № 369, препис от който е изпратен и до повереното Ви Агентство, имам чест да Ви помоля, Господине Агенте, да направите енергически постъпки пред В[исоката] порта за допусканието да се върнат в родните си

места, заедно с другите бежанци и войводите Георги Радев от Горно Броде[1] и дядо Илю, от Кърчево (Демирхисарско)[2], толкоз повече че тяхното възвръщание и предаване било в зависимост с разрешението на Горнобродския въпрос.

От горепоменатий рапорт, както и от други подобни се вижда, че турските власти давали едно своеобразно тълкуване на амнистията, а именно, че тя се отнася само за политическите престъпници, които са се провинили в такива престъпления само от две години насам, а не и за по-рано, когато едно подобно тълкуване на амнистията противоречи на самия дух и ясната смисъл на съглашението ни с Турция, според което трябва да се амнистират всички политически престъпници, които се смятат за такива от когото и да било, до денят на обявяването на амнистията.

В тая смисъл имам чест да Ви помоля, Господине Агенте, да направите постъпки пред В[исоката] порта, за да даде нужните заповеди до провинциалните административни власти за разбирането и прилагането амнистията в тоя дух. Добросъвестното прилагание на амнистията е толкова по-наложително колкото българското правителство изпълнява съвестно и точно поетите със съглашението ни с Турция задължения.[3]

Приемете, Господине Агенте, уверение в отличното ми към Вас уважение.

(под.) *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 15. Чернова. Машинопис.

---

[1] Георги Николов Радев (Бродалията) (1857–1942), серски войвода.

[2] Илия Аргиров Джютов (Кърчовалията) (1856–1918), демирхисарски околийски войвода, пунктов началник на ВМОРО в с. Рила (1906–1908).

[3] Писмото е на бланка на МВРИ – Отделение Главно секретарство и има входящ № 1177/1904. С леко променен текст същото писмо под № 306 от същата дата е изпратено и до търговския агент в Солун А. Шопов. Вж. същата а.е., л. 14. Становището си по създалия се проблем със завръщането на войводата Г. Радев като отговор на писмо № 306 А. Шопов след срещата си с Хилми Паша изпраща на 1 юни 1904 г. с рапорт № 466 до ген. Р. Петров. Хилми Паша изтъква като причина да не бъде допуснат Г. Радев да се завърне в Македония убийствата на гъркоманина Шишко Петар през 1899 и на мюдюрина Хаджи Димитър и Георги Чипев през 1900 г. от Г. Радев. Вж. същата а.е., л. 16–17.

№ 272

Рапорт № 774 от Гр. Начович до ген. Р. Петров с искане на списъка на желающите да се върнат по домовете си дейци на ВМОРО, намиращи се на територията на княжеството.

Цариград, 25 май 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

По повод поверителното Ви от 21 того Н-р 290, аз направих нужните постъпки пред В[исоката] порта, която по принцип се съгласява да включи в амнистията и да позволи да се възвърнат по домовете си и войводите и четниците, стига те да поискат това със заявления като дадат обещание, че ще се предадат на мирните си занаятия и че ще станат добри граждани на Турската империя.

Пред вид на това, чест имам да Ви моля, господине министре, да благоволите да разпоредите нужното за изработването и изпращането ми на един поименен списък на всички лица от тази категория, находящи се в България и

желающи под тия условия да се завърнат в отечеството си, който придружен от едно общо заявление от тяхно име, аз ще представя на В[исоката] порта и ще настоя повторно за безпрепятственото им завръщание и спокойно настаняване из родните им места.

В интереса на работата в тоя списък да ми бъде доставен в едно възможно най-непродължително време.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 118. Оригинал. Машинопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 27 май 1904 г. и е заведен под № 1236 в Тайната архива. На първата му страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се прати копие в Министер[ството] на вътр[ешните] работи и да се поиска списъка на желающите да се възвърнат в Турция. *Р. П.* 27.V.1904".

№ 273

Рапорт № 445 от А. Шопов до ген. Р. Петров, с който му праща окръжното на Високата порта с инструкциите за връщането на бежанците в територията на Европейска Турция.

Солун, 26 май 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

В отговор на писмото Ви от 22-ий т.г. под Н-р 299[1], при настоящето си имам чест да Ви приложа искания препис от циркуляра на Високата порта по въпроса за възвръщанието на бежанците.[2]

Приемете, господине министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.

Княжески търговски агент: *А. Шопов.*

Превод от турски.

Препис от окръжното на Високата порта под № 87 от 5-и сафер 1322, 8-и нисан 320 (8-и април 1904) год.

Ваше Превъзходителство,

След изучването от специалния Министерски съвет на изработените от Ваше Превъзходителство инструкции относително начина за възвръщането и приемането на македонските бежанци, находящи се в България и Източна Румелия, издадено е било Императорско ираде, което предписваше, че трябва да се съставят по една комисия, състояща от вещи лица, от местните старейски състави и от цивилните и военните власти, които да присъствуват в приемателните пунктове и при възвръщането на бежанците да внимават, щото българите, които искат да се върнат, да са от Турско, да имат тук къщи и свои и да са избягали в България и Източна Румелия вследствие на смутовете през последните две години, та да не се даде възможност на други българи от княжеството, които казвайки, че са от Турско, да се вмъкнат в страната и да намерят по този начин средство за увеличаване населението (българския елемент). Б[ележка на] др[агоманина]); че натоварването жандармерийските офицери от Белгия с испекторска мисия става в същност излиш-

но, но че бежанците трябва да бъдат под жандармерийска защита до настаняването им по техните села и къщи и че и за Одринския вилает трябва да се избират един или два удобни приемателни пункта и да се пристъпи към работата по възможност с по-голяма енергия. Изработените по-рано от военните власти инструкции относително възвръщането и приемането на македонските бежанци, които предвиждаха назначението на комисия от цивилните и военните власти, са еднакви с горепоменатати. В черновката на казаните инструкции са прибавени някои и други клаузи, понеже съгласно Императорския ферман при комисиите трябва да присъствуват и вещи лица и местните старейшински състави, които да приемат само жителите от Турско, които имат отсам границата къща и свои и са избягали във време на смутовете през последните две години, като не се даде по този начин възможност на други българи от княжеството да се вмъкнат в страната. При това понеже се намери за добре да се избират и в Одринския вилает два приемателни пункта и да се съставят по една комисия от вещи лица, от местните старейски състави и от цивилните и военните власти, които да внимават, както е казано погоре, щото българите, които ще се връщат, да са от Турция, да имат отсам границата къщи и свои и да са избягали в България и Източна Румелия във време на бъркотиите пред последните две години и понеже е трябвало да се разреши изразходването от местните приходи на сто хиляди гроша за поддържане (хранене) само бедните българи до настаняването им по техните села, както и понеже се оказа нужно веднага да се съобщи, чрез Комисарството на българското правителство изложеният в тия инструкции начин на възвръщането, за да се вземат съответните мерки, – то се състави нужната мазба, която се представи на Негово Императорско Величество Султана, и последва Височайше ираде, за да се направи потребното съгласно нея (мазбата). В Императорския ферман между друго е казано, че в края на всяка седмица трябва да се съставя и представя по една таблица, съдържаща имената и паспортните подробности на завърналите се лица, да се внимава, според както е решено, щото те да бъдат от избягалите в България и Източна Румелия вследствие на смутовете през последните две години, които имат отсам границата къщи и свои, да се дадат на разположението на комисиите достатъчно писари, полицейски и жандари и в случай на нужда да се изпрати и малко войска, която да се държи на далечно разстояние, с условие обаче да се съобщи предварително на българите, та да не се даде повод за недоверие, нито пък при проверката и минаването на бежанците жандарите и полицейските да направят неща, които биха предизвикали оплаквания, а да се обърне особно внимание да не би да има безпътни обръщения към жените. Понеже подобни упътвания са дадени на М[инистерство]то на вътрешните работи на одринския валия, на Военното министерство и на Комисарството в България, – то приключено се изпраща и на Вас, Ваше Превъзходителство, утвърденият препис на поменатите инструкции с молба да се направи потребното по възможност по-скоро.

За верността на превода – *І. Драгоман д-р Гаджанов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 124–130. Оригинал, копие на турски език и превод. Машинопис и ръкопис.

---

[1] Вж. док. 252.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 28 май 1904 г. и е заведен под № 1242 в Тайната архива. Върху рапорта има следните резолюции на Г. Вернаца: „Г-н Гаджанов. Да преведе. *Г. В.*28.V." и „В делото. *Г. В.*"

№ 274

Рапорт № 799 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за очакваното съгласие от Високата порта за обиколката на бургаския околийски началник и одринския агент в Малкотърновско за среща с пристигналите бежанци.

Цариград, 26 май 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя че, съгласно с писмото Ви от 22 того под Н-р 296, веднага направих надлежните постъпки пред В[исоката] порта, за да се разреши на бургаский околийски началник да отиде заедно с одринский ни търговски агент до Малко Търново и околните села, за да дадат полезни съвети на бежанците. Щом като получа съгласието на В[исоката] порта по тоя въпрос ще имам грижата да Ви уведомя телеграфически.[1]

Благовелете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 131. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 28 май 1904 г. и е заведен под № 1254 в Тайната архива.

№ 275

Рапорт № 450 от А. Шопов до ген. Р. Петров за поставянето от него въпроса за махването на гърка от Бараковската комисия за бежанците пред Хилми Паша.

Солун, 27 май 1904 г.

Поверително.
Препис до Княжеското дипломатическо агентство
в Цариград.

Господине Министре,

В отговор на писмото Ви от 22 май т.г. под Н-р 302[1] относително отстраняване от комисията при Бараково гърка – помощник на джумалийския каймакамин, имам чест да Ви явя, че вчера направих нужната за това постъпка пред главния инспектор Хилми Паша, който ми обеща че ще даде нужната заповед щото тоя грък да бъде заместен от друго лице.

Хилми Паша прибави, че подобни дребни въпроси би трябвало да се разрешават приятелски без да стаят постъпки в Цариград.

Приемете, господине министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.[2]

Княжески търговски агент: *А. Шопов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 134. Препис. Машинопис.

[1] Вж. док. 261.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 29 май 1904 г. и е заведен под № 1257 в Тайната архива.

№ 276

Молба от Мицо Будов до ген. Р. Петров, в която излага причините за емигрирането му в България.

[София, преди 29 май 1904 г.]

До г-на г-на министра на вънкашните работи и изповеданията.
Тук.

Молба
от Мицо Будов, жит[ел] софийский, по занятие кафеджия, ул. „Клементина".

Господин Министре!

На 12 април 1900 год. в къщата ни в с. Гавалянци, Кукушко (Македония) се откри една революционна чета под водителството на Кольо Мъжкото от с. Зарово (Лъгадинско)[1], състояща се от 6 души. При откриването на четата завърза се сражение, резултата на което бе, от страна на турците, падна убит самия чауш, именуем Осман Чауш, и няколко заптиета ранени, а от страна на четата ранен самия войвода. Подир сражението нам не оставаше друго освен да напуснем всичко и да побегнем, аз, брат ми и остарелия ни баща, Георги, 70 годишен старец, а останалите, майка ни, 65 год. и жена ми с едно тримесечно момиче, бидоха арестувани от турското правителство, и подир дълги изтезания от самата власт, дадоха ход на делото, резултатът на който бе следния: жена ми биде оправдана, след като погреба момичето в затвора, а майка ми осъдена на пет годишен тъмничен затвор и ний, тримата осъдени задочно по на 5 (пет) години тъмничен затвор.

От емигрирането ни от родното място, живеем постоянно в столицата, със занятие опинчарство и кафеджилък, ежедневно и с голямо нетърпение, като очаквахме една подходяща се амнистия за нашето възвръщание и вследствие обещаната амнистия от Турция опитахме да се възползуваме и ето резултата.

На 9 т[ози] месец заминаха 8–9 души за родното място съгласно постановленията на почитаемата власт, между тях бе и баща ми, но след големи мъки, задавани от турската власт, те биват откарани в Солун и след разпитването им, всички биват освободени с изключение на баща ми и друго едно момче от същото село на име Гоне Гудов и биват арестувани под предлог, че за тях нямало амнистия, до днес те се намират в затвора и според сведенията, които имаме кога ще се освободят и дали ще се освободят не се знае.

Баща ми е задържан въз основа на това, че при разглеждането на делото, обвиняемите, майка ни и жена ми са били заставени силом от водителите на Революционната организация – за в интереса на освободителното дело да кажат пред турското правосъдие, че откривщата се чета е била разбойнишка, а не революционна и нам осъждат като разбойници, а не като политически престъпници; а другото момче е действувало като прост четник през последните три години...[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 140. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Кольо Мъжкото, кукушки войвода. Смята се че ниговата чета води първото сражение с турската войска на 20 март 1898 г. при с. Гавалянци, Кукушко.

[2] Липсва краят. Молбата е обгербвана и подпечатана. Получена е в МВРИ на 29 май 1904 г. и е заведена с входящ № 3531 в Тайната архива.

№ 277

Вербална нота № 321 от МВРИ до Имперския отомански комисариат за издаването на необходимите документи от турска страна за завръщането на бежанците по родните им места.

София, 31 май/3 юни 1904 г.

Много спешно.

Княжеското Министерство на Вътрешните Работи с циркулярно писмо № 1780 от 15/28 май, т. г. информира граничните провинции на Империята, че македонските и одринските бежанци желаещи да се върнат по родните си места през Зибевче или Мустафа паша трябва да се обърнат към Имперския комисариат или към съответните търговските имперски агентства, за да получат необходимите документи за път.

В отговор на това съобщение, управителят на Бургас узна, че многоуважаемият Сабри бей още не е получил инструкции по този въпрос и за това отказва да издаде на заинтересованите документите за път, за които става въпрос.

Поднасяйки гореспоменатото на вниманието на Имперския отомански комисариат, Министерството на Външните Работи има честта да го помоли да благоволи да вземе необходимите мерки, така че Имперското търговско агентство в Бургас да се съобрази с поетия ангажимент по този въпрос.

ЦДА, ф. 176 к,оп. 1, а.е. 2023, л. 143. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Нотата е заведен в Тайната архива под входящ № 1285.

№ 278

Писмо № 322 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Д. Петков с молба да се изготвят списъци на намиращите се в България войводи и четници на ВМОРО, желаещи да се възползват от дадената амнистия.

София, 31 май 1904 г.

Бързо. Поверително.

Г-не Министре,

След започналото възвръщание на бежанците, на два пъти имах случай да повдигна въпроса и за възвръщанието на ония бежанци войводи и четници, които възползувани от съглашението ни с Турция и от амнистията, би желали да се върнат по домовете си.

По тая заповед, г-н Начович, с тук приложеното в препис писмо от 25 май т. г. под № 774, съобщава че турското правителство било съгласно по принцип за тяхното възвръщание, стига те да изпълнят някои леки условия изложени в същото писмо.

Като Ви съобщавам гореизложеното имам чест да Ви помоля, г-не министре да разпоредите потребното, за да се приготвят списъците на всички желаещи да се върнат в Турция, по гореизложения начин и да се изпратят в повереното ми м[инистерст]во.

Желателно е да се даде по-широка гласност на това съобщение, за да могат да го узнаят всички заинтересовани лица и да изявят желанието си за възвръщането им в Турция.[1]

За м[иниста]р *Р. Петров*
И за гл[авен] секретар *Г. Вернаца*
С[екретар] на м[инистъра] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 144–145. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1236/1904.

№ 279

Писмо № 323 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович за арестувани от турските власти завърнали се бежанци кукушани и за нарушаването на спогодбата.

София, 31 май 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Както ще видите от рапорта на г-на Шопова от 21 май т. г. под № 421, някои от пристигналите в Солун бежанци из Кукуш, но били заловени и веднага арестовани, под предлог че те са забягнали в България по-рано от две години.

Независимо от начина, по който трябва да се разбира амнистията, и за който имах случай да Ви пиша напоследък, самият факт, че биле арестовани някои от тия бежанци, съставлява флагрантно нарушение на съглашението ни с Турция.

Пред вид на това имам чест да Ви помоля, г-не агенте да направите постъпки за освобождението и на останалите двама бежанци в затвора, както и неповторението на подобни арести в бъдеще.[1]

Приемете и пр.

За министъра *Г. Вернаца.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 146. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1206/1904 г.

№ 280

Писмо № 1262 от Хр. Мирски, съдебен следовател при Софийския окръжен съд до ген. Р. Петров за възбудено углавно преследване срещу Ал. Протогеров, Ил. Балтов и др. за участието им в революционните борби в Македония и с питане дали тези им действия са опростени.

София, 31 май 1904 г.

На 5 май 1903 год. в следствената ми камара е възбудено углавно преследване срещу: Александър Протогеров[1], Илия Балтов, Милан Христов, Митю Иванов, Никола Жълтов и Димитър Трайкович за престъпление по чл. 179 от Наказат[елния] закон; защото същите лица формировали въстаническа чета в България,

през същата година и преминали в Македония, гдето четата е разбита, а част от четниците се върнали в България.

Обвиняемите отричат да са извършили горното престъпление и силаят, че за революционните движения в Турция последвало опрощаване и по силата на чл. 7 от Наказателния закон и чл. 11 от Закона за углавното съдопроизводство, считат, че отговорността по делото е вече покрита чрез опрощаване.

Член 89 от Закона за углавното съдопроизводство вменява в обязаностите на съдебните следователи да проверят верността във възраженията на обвиняемите защото при обсъждане на въпроса за виновността, трябва да се имат предвид всички приведени в делото обстоятелства и факти. Ето защо по силата на чл. 94 от същия закон, моля, господин министра, ако има официални данни, че за революционните движения в Македония, от рода на които е делото посочено по-горе в Турция, е последвало опрощаване, да благоволи и съобщи в камарата ми.

Съдебен следовател: *Хр. Мирски*

[Печат: „Софийски окръжен съд. Съдебен следовател“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 151. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Ген. Александър Протогеров (1867–1928), войвода на ВМОК, председател на Българското офицерско революционно братство, член на ЦК на ВМРО.

№ 281

Писмо № 329 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за поставяне пред турските власти въпроса за връщането и на бежанците, за които не става дума в споразумението.

София, 1 юни 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

При настоящето си имам чест да Ви изпратя тук приложени в препис отношението на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи от 26 того под № 1921, както и рапорта на Кюст[ендилския] окр[ъжен] управител от 22 същий под № 3010 относително спънките на забегналите по-рано от 2 години бежанци.

Като Ви съобщавам това, имам чест да Ви помоля, г-не агенте да направите наново постъпки според духа на писмото ми от 25 май, т.г. под № 312, за допускането да се възвърнат и тия бежанци, които не са много и имат семейства и имот в Македония.

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 1. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Писмото има входящ № 1229/1904. В лявата страна на първата страница има следната бележка с молив: „Да се снеме препис от писмата.“

№ 282

Нота № 3230 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София за арестуването от турските власти на завърналия се бежанец Георги Гудов.

София, 1/14 юни 1904 г.

Министерството на Външните Работи има честта да информира Имперския отомански комисариат за следното:

На 12 април 1900 г., имперските власти са разкрили една революционна чета в къщата на назования Георги Гудов, от с. Гаваланци, кааза Килкич. Тази чета, състояща се от 6 човека е била предвождана от назования Кольо Мъжкото, от село Зарово, кааза Лангаза.

Вследствие на това, назованият Георги Гудов на 70 год., двамата му сина, 65 год. му жена, снаха му и племенницата му, са били обект на съдебно разследване. Разследването на процеса е приключило със задочна присъда на 5 год. затвор за тримата мъже, които са успели да избягат в България. Арестуваната стара жена на Гудов също е била осъдена на 5 год. затвор. Що се отнася до снаха му, тя е била оправдана след като е имала нещастието да бъде изнасилена в предварителния арест.

Вследствие на обявяването на общата амнистия, Георги Гудов и 8 други бежанци са тръгнали от България на 9 май, за да се върнат в родните си места.

Арестувани незабавно, те са отведени в Солун, където след разпит са ги пуснали на свобода, с изключение на Георги Гудов и още един млад мъж от Галванци, назован Гоне Гудов, под предтекст, че те не са политически престъпници, а са съдени по гражданското право и не могат да се възползват от амнистията.[1]

Княжеското правителство си позволява да изрази мнение, че с подобни юридически мерки вместо да въдворят мира сред населението имперските власти дразнят духовете и предизвикват вълнения в двете страни. И, действително, арестуването на бежанците връщащи се по родните си места, под предтекст, че се бунтуват, се прави за да се попречи на другите бежанци да се върнат в родината си и да се заемат с мирните си занимания. Защото е от жизнено важен интерес за Имперското и за Българското правителство да се избягва всичко, което може да предизвика подобни вълнения, от техен интерес е да възродят доверието и спокойствието в двете страни.

Министерството на Външните Работи има честта да помоли Имперския отомански комисариат да благоволи да се застъпи спешно пред Високото си правителство, за да се освободят споменатите лица и да се осигури максималното прилагане на амнистията и на мерките за завръщане.[2]

Българското министерство благодари предварително на Имперския комисариат за любезното му съдействие по този въпрос.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 3. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 276.

[2] Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 3531/1904.

№ 283

Молба от иконом Авр. Г. Младенов до ген. Р. Петров за съдействие за връщането му заедно със семейството му в Горна Джумая.

С. Кочериново, 1 юни 1904 г.

До господина министъра на външните дела и изповеданията
В София.

Господине Министре,

Подписаний съм бивш архиер[ейски] наместник в Г[орна] Джумая (Турция). На 6-ий с[ептем]врий 1901 година бях принуден и избягах в България. Тук Св[етия] Синод благоволи и ме назначи за вр[еменен] енорийски свещеник на с. Кочериново, а от няколко дни съм уволнен от длъжността и ми се поръчва тутакси да замина за енорията си в Турция. Аз, макар и с риск за живота си, с радост приемам това разпореждание на Св[етия] Синод и желая да се завърна и споделя там всичко с народа. Обаче още на 18-ий май се представих лично с полицейский пристав на турската комисия при пункта „Бараково", която отказва да ме приеме и досега, че съм бил емигрирал преди 2 години и според тях съглашението е било само за бежанците от 2 години, а ония по-рано не се амнистирали.

Вследствие на това тук стоя вече две седмици, през ден с 8 членно семейство, да ме пропуснат да се завърна. От тук съм уволнен от длъжността и поръчват да се завърна тутакси, а в Турско не ме приемат – не знам какво да правя, нито има от къде да издържам семейството си.

Ето защо апелирам към вас, господине министре и Ви моля, ако е вярно, че няма да ни приемат, защото сме избягали преди 2 години и ако се вижда, че няма да се уреди въпроса да се завърнем, то уведомете и упътете ме какво да правя. Най-после смилете се за невинното ми семейство и стига да се блъскаме като гъски в мъгла. Турците почнаха да се подиграват с нас, че ги питаме всекидневно дали има разрешение да се завърнем като казват „подайте прошение на Хилми Паша".

Вярвам, че ще ме удостоите, господине министре с отговор.

С почитание

Иконом Авр. Г. Младенов

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 5. Оригинал. Ръкопис.

№ 284

Писмо № 332 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за поставяне пред турските власти въпроса за амнистирането на затворниците от Одринско, намиращи се в азиатските крепости.

София, 2 юни 1904 г.

Г-не Агенте,

Като Ви изпращам тук препис от прошението на няколко души политически престъпници българи из Одринско, заточени в азиатските крепости, от което ще видите, че тий се държат още в затворите, имам чест да Ви помоля, да направите енергически постъпки пред турското правителство за освобождението на тия нещастници и за резултата от направеното да се съобщи о време в повереното ми м[инистерст]во.

Приемете и пр.

М[инистъ]р генерал Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 6. Чернова. Ръкопис.

№ 285

Нота от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат в София за освобождаването на заточениците от Диарбекир.

София, 2 юни 1904 г.

Според сведенията достигнали до Княжеското Министерство на Външните Работи повечето лица от вилает Монастир, осъдени последната година на заточение в Диар Бекир, още не са се възползвали от амнистията. Запазвайки правото си да му изпрати по-късно пълен списък на лица от тази категория, Министерството на външните работи има честта да представи на Имперския отомански комисариат следните имена: 1. Петър Мичев, от село Зелениче, кааза Флорина, осъден на заточение заради своя син, който участвал в една революционна чета; 2. Никола Типчев, от същото село, осъден заради една пушка, система „Гра" и една паласка, открити при него след обиск; 3 и 4. Пандо Киров и Георги Николов, от село Пътеле, същата кааза, осъдени заради открита у тях телеграфна жица, дала основание за обвинение, че те са прекъснали телеграфните комуникации между Солун и Монастир; 5. Коста Проданов, от Флорина, осъден заради две бомби открити в дома му при обиск; 6. Йованчо Марков, от село Цапари, кааза Монастир, осъден за убийството на един войник при сбиване, близо до същото село през април 1903; 7 и 8. Мице Николов и Тасе Костов, от село Спанци (кааза Флорина), осъдени заради една бомба, открита в дома им по време на обиск.

Тъй като тези лица не влизат в категорията на динамитаджиите, общата амнистия, която беше обявена наскоро, трябва да им бъде приложена. Във връзка с това, Министерството на външните работи има честта да помоли Имперския отомански комисариат да благоволи да се застъпи спешно пред Високото си правителство, така че тези лица да бъдат незабавно освободени и му благодари предварително за любезното му съдействие по този въпрос.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 10. Копие на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в края на текста: „Да се изпрати копие на тази нота до Г-н Начович. 2.VI., *Вернаца*." Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 1227/1904.

№ 286

Рапорт № 375 от Тодор Недков, княжески търговски агент в Скопие до Гр. Начевич за необходимостта от удължаване на срока за изпълнението на спогодбата по отношение на четниците на ВМОРО.

Скопие, 3 юни 1904 г.

Бързо – поверително.

Господине Агенте,

Срока за предаването на четниците, както Ви е известно е отдавна изтекъл, а между това и сега има четници, находящи се в планините, които желаят да се предадат и които заявяват, че не сторили това досега, понеже не били известени на време за амнистирането им.

Вчера се яви в Агентството един кожленец, синът на когото се намира в планината с пушка, да пита за сина си и за един негов другар дали ще бъдат простени ако се предадат на властите.

Аз го опътих да се обърне със заявление до Хилми Паша и същевременно помолих консулите на реформаторските сили да направят и от тяхна страна постъпки пред цивилните агенти, за да се продължи с няколко недели срока за предаването на ония четници, които по независящи от тях причини, не са могли да сторят това досега.

Съмнявам се обаче дали постъпката на консулите в случая би имала успех. Затова счетох за дълг да се обърна към Вас, господине агенте, и да Ви помоля да настоите за да се даде възможност, без оглед на изтеклия срок, на всички желающи това, четници да се предадат и с това да се намали още броя на находящите се тук – там въстанически чети.

По тоя въпрос от Вилаетското управление ми заявиха, че те нямали изрична заповед, за да преследват всички ония, които след изтичането на предвидения срок биха се предали, но тъй също не се съгласиха на свой риск и отговорност да оставят на свобода ония от четниците, които сега биха се предали, без да имат за това заповед.

Ето защо една такава заповед от Цариград е необходима.[1]

Благоволете и пр.

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 18–19. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 7 юни 1904 г. и е заведен под № 1322. В горния ляв ъгъл на първата страница има следната бележка: „Пр. Въпросът за амнистиране шефовете на въстаниците и самите въстаници."

№ 287

Нота на МВРИ до Отоманското имперско комисарство в София за извършвани насилия от страна на турските войници на завръщащите се бежанци в Одринско.

София, 3/16 юни 1904 г.

Министерството на външните работи вече има случай да насочи вниманието на Имперския отомански комисариат към постъпките на някои органи на имперските власти, които са далеч от това да съдействат на делото за успокояване, предприето от двете правителства и са в услуга само на каузата на агитаторите, като дразнят духовете и пречат на бежанците да се върнат по родните си места.

Това е въпрос от жизненоважно значение за интересите на двете страни и Княжеското правителство счита за свой дълг да представи на вниманието на Отоманския комисариат следните факти:

На 17 май т.г. докато се прибирали селяните от с. Кладара, били нападнати от няколко отомански войници. Всички мъже били бити, а жените изнасилени от последните.

На 15 същия месец две жени, едно младо момиче и един мъж, от същото село Кладара, отишли на близката река да белят платно. Към 11,30 ч. четирима въоръжени войници се приближили и успели да отвлекат една от двете жени и младото момиче, които задържали за шест часа.

В град Малко Търново, двама войници влезли в два часа през нощта в къщата на госпожа Марица Попова и опитали да я изнасилят. Когато се развикала, войниците избягали, след като я намушкали много пъти с ножове.

На 16 май няколко селяни (бежанци) от село Керациново отишли в Малко Търново да молят местната администрация за парични помощи. На връщане в селото, четирима отомански войници им събличат дрехите и им взимат хляба, който носели със себе си.

На 20 същия месец, войници отишли в с. Сърмашик и опитали да изнасилят жените на две семейства бежанци, върнали се наскоро. Войниците си тръгнали само заради сърцераздирателните крясъци на нападнатите жени. Тези две семейства били принудени да се преместят в Малко Търново.

В същото село, войници опитали да проникнат със сила през нощта в къщата на Желязко Димов, където били и жена му и дъщеря му. След това нощно нападение, бащата трябвало да скрие дъщеря си в Малко Търново.

На 17 май т.г., войници срещнали селянина Стоян Цуров на пътя от Стоилово за Кладара и му взели дрехата, наречена „аба".

Подобни неща са се случили също и в кааза Бунар Хисар.

Информирайки за горепосоченото, Министерството на външните работи има честта да помоли Имперския отомански комисариат да благоволи да се застъпи пред Високото си правителство да се вземат строги мерки, които да попречат на подобни деяния. Необходимо е още, да се открият и накажат виновните за споменатите престъпления, за да се даде пример.

Княжеският департамент благодари предварително на Имперския комисариат за услужливото му посредничество по този въпрос.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 9. Копие на френски език. Машинопис.

---

[1] Резолюция в началото на текста: „Копие изпратено на господин Начович на 3/16.VI.1904, *Вернаца*".

№ 288

Рапорт № 382 от Т. Недков до Гр. Начевич за необходимостта от образовани българи от Македония, които да бъдат назначавани на турски административни служби, налагащо реформирането на екзархийското образование в Османската империя.

Скопие, 4 юни 1904 г.

Г-не Агенте,

Княжеският търговски агент в Солун с рапорта до министерството от 12 мин[алия] месец май под № 404, препис от който своевременно получих, съобщава, че главният инспектор Хилми Паша му поискал една листа на българи–македонци свършили преимуществено Цариградското юридическо училище, Цариградския лицей или Июлкието, за да бъдат назначени по съдебното ведомство и администрацията.

До колко българи притежаващи нужните условия биха били допуснати до поменатите ведомство, това е друг въпрос, за нас важи факта, че когато ги поискаха такива ний не можахме да посочим.

Тук е мястото, г-не агенте, да се повърна още веднъж върху слабата, а главно не пълна организация на нашето дело в страната, което е пренебрегнало много и важни средства за използуване, някои от които бяха предмет на разговорите ни при повикването ми в Цариград.

Оставам на страна училищата, които със своите програми, наредби, копирани от наредбите на свободното княжество са далеч да отговарят на местните условия и за това ни дават възпитаници, които нямат ни най-малка връзка със страната, която ги е родила и веднъж излезли от училището бързат час по-скоро да я напуснат. Това е работата на компетентните да се занимаят с въпроса какъв тип училища ще бъдат най-пригодни за нуждите и целите на българското дело в Македония, за сега ще се ограничa да посоча, че липсата на хора подготвени за турска служба представлява най-голяма пречка за използуване на новото положение. Извън хора подготвени, които със своето участие в съдебната и административна организация на страната биха значително помогнали, за да се намалят ония чудовищни злоупотребления, които се вършат за сметка на българското земледелческо население, нам ни трябват и хора за свободните професии, за да станем причастни в оная гражданственост, създаването на която е видима цел на тъкмените подобрения.

Ето защо, като указвам още веднъж на тия належащи нужди ида да Ви помоля, г-не агенте, да благоволите и в споразумение със Св[етата] Екзархия, се погрижите, за да се разреши още тая година въпроса за настаняването в разните турски училища, средни и висши на македонски–българи, а за сега да настоите за по-скорошното връщание в Македония, на всички ония, живущи в княжеството македонци, които биха отговорили на сегашните нужди на българите в страната.

Благоволете и пр.

Вярно, секретар на министра: *Г. Радев.*

НА БАН, ф. 175 к, 2 л. Препис. Машинопис.

№ 289

Рапорт № 475 от А. Шопов до Гр. Начович за настояването му пред Хилми Паша и пред цивилните агенти за удължаване на срока за амнистията и за конкретния случай на арестуване на предалия се четник Пенчо Иванов.

Солун, 4 юни 1904 г.

Господине Агенте,

Няколко пъти вече молих посредничеството на заместниците на цивилните агенти за назначение нов срок за слагание оръжието от страна на четниците, които не са се още прибрали. Това бе по повод завършването след изтичането срока на един четник, някой си Пенчо Иванов от Гевгелий, когото гевгелийските власти веднага арестували. Тоя четник разказвал на родителите си, че бил се върнал само за опит – да видят другите четници дали действително ще го амнистират, та и те после да се завърнат. Помощниците на цивилните агенти няколко пъти в реформаторските си заседания са настоявали да се амнистира тоя четник, та да могат да се завърнат и другите, но Хилми Паша отказал решително както амнистирането на въпросния четник, тъй и назначението нов срок за завръщане въобще на четниците, като заявил, че това не било от негова компетентност, а трябвало да се разреши от Цариград. Обещал се обаче, по причина, че Пенчо Иванов не бил се провинил в нещо престъпно, да предпише на Гевгелийското съдилище да се прекарат за формалност през правосъдието и да го оневинят.

Що се касае до четниците, които желаят да сложат оръжието, цивилните агенти ми казаха, че по причина че не се дава нов срок, те, четниците, трябва предварително да изразяват по някакъв начин желание да се върнат по селата

си, което желание, или просба цивилните агенти щели силно да поддържат в заседанията си и щели да се пращат нарочни чиновници за приемание и настанявание желающите да се върнат в селата си четници.

Четникът Пенчо Иванов разказва, че в Гевгелийско и Ениджевардарско имало три български чети, едната по-голяма, а другите две от по шест–седем души. Войводата на голямата чета бил Апостол[1], а на другите две – някой си Тодор[2] и някой си Кьосето[3], и троицата от гевгелийските села.

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас почитание.[4]

Княжески търговски агент: (п.) *А. Шопов.*

Вярно: Секретар: *Асен Димитриев.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Солун"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 20. Препис. Машинопис.

---

[1] Апостол Петков, ениджевардарски войвода.

[2] Тодор Иванов Чочков Серменински (1883–1907), гевгелийски и воденски войвода.

[3] Андон Лазов Янев-Кьосето (1854–1953), терорист на ВМОРО, войвода, след Илинденско–Преображенското въстание организира селската милиция в Кукушко, Поройско, Малешевско и Струмишко.

[4] Рапортът е получен в МВРИ на 8 юни 1904 г. и е заведен в Тайната архива под № 1338. Той е адрсиран и „за сведение до министерството на външните работи и на изповеданията" и има следните резолюции: „Н. Ц. В." и „Госп. Начович да настои пред В[исоката] порта за амнистирание и непреследвание на четниците, които тепърва слагат оръжието и се връщат в жилищата си. *Р. П.* Настоящето да се съобщи на княж[еските] дипл[оматически] представители при В[еликите] сили и на търг[овските] агенти. *Р. П.* 10.VI.1904" и „Б[ележка] на прес[ата]." – „Изпълнено. *Х. Г.* 10.06.1904".

№ 290

Писмо № 339 от ген. Р. Петров до Хр. Мирски за ангажиментите, които е приело турското правителство за амнистирането и настаняването на участниците в революционните движения в Македония.

София, 4 юни 1904 г.

В отговор на рапорта Ви от 31 май т. г. под № 1262[1], считам за нужно да Ви съобщя че по силата на съглашението ни с Турция, се амнистират всички политически престъпници, независимо от мястото гдето са извършили престъплението. Член 3-ий от това съглашение гласи че „стипулираните[2] между Турция, Австро-Унгария и Русия реформи за трите македонски вилаети ще бъдат приложени от страна на импер[аторското] правителство, следователно надарените от Н[егово] И[мператорско] В[еличество] Султана обща амнистия ще влезе напълно. По тоя начин всички ония, които се намират задържани или заточени вследствие някаква присъда или обвинение, че са взимали прямо или косвено участие в революционни деяния, ще бъдат освободени и изпратени по домовете си, с изключение на ония, които са осъдени вследствие динамитни атентати."

Същото съглашение (чл. 4) предвижда не само амнистията, но и други улеснения, за престрояването домовете на пострадалите вследствие движенията бежанци и др. подобни, така щото не само изричните уговорки, но и самия дух на съглашение предвижда амнистия, на която трябва да се даде общо приложение.[3]

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 14. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 280.
[2] От „стипулация" – уговаряне в договор. (лат.)
[3] Писмото има входящ № 1281/1904.

№ 291

Писмо № 343 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за връщането в Цариград на екстернираните костурски българи.

София, 4 юни 1904 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да помоли Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град да благоволи да поднови постъпките си за възръщанието на екстернираните от Ц[ари]град българи, особено ония от Костурско, които фигурират в бележките I, II, III, IV и V, придружающи писмото на господин Вернаца под № 152.

Зав[еждащ] с[екретарството] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъра] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 15. Чернова. Ръкопис.

№ 292

Заявление от Георги Атанасов до ген. Р. Петров с молба за съдействие да се завърне в Цариград.

София, ул. „М. Луиза" № 5, 4 юни 1904 г.

До господин г-н Р. Петров,
министър-председател и министър на външните работи.

Заявление
от Георгий Атанасов, родом Костурско, Македония, с. Черешница.

Господин Министре,

На 19.IV.1904 г. се отнесох към вас с молба да се застъпите, за да мога да се завърна в Цариград, дето по неволя съм оставил работата на съдружника си. До днес положението ми тук не се изменило и аз най-сетне се реших да поискам паспорт от Турското комисарство. От там ми заявиха, че те са готови да ми издадат паспорт за Цариград, но са сигурни, че полицията ще ме върне.

Затова, господин министре, най-покорно Ви моля пак да благоволите и се разпоредите да ми се отговори на заявлението.[1]

С най-отлично към Вас почитание.

Г. Атанасов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 18. Оригинал. Ръкопис.

[1] На първата страница има следната бележка: „Не обгербвано по бедност. *Г. Радев*, 4.VI.1904."

№ 293

Писмо № 347 от МВРИ – Отделение Политическо до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за удовлетворяването на молба на ахъчелебийски българи бежанци.

София, 5 юни 1904 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на изповед[ани]ята има чест да изпрати на Княж[еското] дипл[оматическо] агентство в Цариград, приложен тук препис от заявлението на няколко бежанци от Ахъчелебийска кааза, Турция, с молба да направи потребното пред турското правителство, за да се удовлетвори молбата на просителите и за резултат от направеното да яви о време в м[инистерст]вото.[1]

За гл[авен] секр[етар] *Вернаца*
За и[зпълняващ] д[лъжността] нач[алник] *Бешков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 19. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1292 в Тайната архива.

№ 294

Писмо № 348 от МВРИ – Отделение Политическо до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за удовлетворяване молба на вдовици – бежанки от с. Сърмашик.

София, 5 юни 1904 г.

М[инистерст]вото на външн[ите] раб[оти] и на и[зповедани]ята, като изпраща на Княж[еското] дип[ломатическо] агентство в Цариград, приложен тук препис от заявлението на няколко вдовици – бежанки от с. Сърмашик, Турция, има чест да го помоли да се застъпи пред турското правителство за удовлетворение молбата на просителките и за резултата от направеното да яви о време в м[инистерст]вото.[1]

За гл[авен] секр[етар] *Вернаца*
За и[зпълняващ] д[лъжността] нач[алник] *Бешков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 20. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1291 в Тайната архива на МВРИ.

№ 295

Бележка от Г. Вернаца за дадени сведения от Високата порта на кореспондентите за преминаването през границата на четите на ген. Ив. Цончев и полк. А. Янков.

София, 5/18 юни 1904 г.

Повечето от кореспондентите в Константинопол телеграфират на вестниците си, че Портата се стреми да ни убеди в преминаването на чети от България

под ръководството на Цончев и Янков[1]: мотивът на Портата е да докаже безполезността на европейската жандармерия (прибавят кореспондентите).[2]

Вернаца

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 22. Копие на френски език. Ръкопис.

[1] Полковник Анастас Янков (1860–1906), офицер от българската армия, войвода на ВМОК.
[2] Резолюция в края на нотата „В делото".

№ 296

Бележка от Г. Вернаца за здравословното състояние на турския комисар Али Ферух Бей, възпрепятстващо връзките между МВРИ и комисарството.
София, 7 юни 1904 г.

Предвид здравословното състояние на Али Фарух бей, постъпките които ще направим пред Отоманския комисариат няма да имат никакъв шанс да бъдат решени. От известно време комисарят е болен.[1]

Вернаца

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 91. Копие на френски език. Ръкопис.

[1] Бележката е заведена под входящ № 1284/1904. Върху нея има следната резолюция в края на текста: „За сега в делото." След нея Г. Вернаца е добавил: „Когато Вие започнете да разпределяте сумите в Стопанската банка, Ние ще се върнем на въпроса за обиколките, предприети от г-н Кожухаров. 20. VI. *Вернаца*."

№ 297

Рапорт № 881 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за срока за преминаване на бежанците през определените пунктове.
Цариград, 8 юни 1904 г.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че Н[егово] превъзходителство Саид Паша ми съобщи вчера, че срокът за преминаването на бежанците не е до 1 юний, а до 25 того и че следователно при пункта Татаркьой нямало право да отказват преминаването на бежанците. Той ми обеща да телеграфира на всичките определени за бежанците пунктове да пропущат свободно тия последните до 25 того.[1]

Благоволете да примете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 25. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен на 10 юни 1904 г. и е заведен под № 1359 в Тайната архива.

№ 298

Рапорт № 882 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съгласието на турската страна да се върнат по родните си места и войводите и четниците на ВМОРО след съответно подадени молби и представени списъци.

Цариград, 8 юни 1904 г.

Поверително.
Господин Р. Петров,
Министър-председател,
Министър на външните работи и пр.,
София.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобща, че говорих на Н[егово] Превъзходителство Саид Паша в смисъл на повереното Ви от 21 май т. г. под Н-р 290. Комисията е наклонна да разреши в благоприятния смисъл въпроса за завръщането на бежанците – войводи и четници, които се намират в България, но иска да ѝ се представи предварително един подробен списък на всички тия лица, като се означи в него родните им места и от кога се намират в България.

Вследствие на гореизложеното имам чест да моля разпореждането Ви, господине министре, за да се състави и изпрати подобен списък.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 26. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 10 юни 1904 г. и е заведен под № 1360 в Тайната архива.

№ 299

Рапорт № 883 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за направена промяна в състава на Комисията за бежанците и изваждането от нея на гърка, създаващ им спънки.

Цариград, 8 юни 1904 г.

Поверително.
Господин Р. Петров,
Министър-председател,
Министър на външните работи и пр.,
София.

Господине Министре,

В отговор на шифрованата Ви депеша от 21 май т.г. под Н-р 289, имам чест да Ви съобщя, че вследствие на направените ми постъпки пред Н[егово] Превъзходителство Саид Паша, последният ми яви вчера какво гръкът в комисията по приемането бежанците в Бараково бил отстранен вече.

Благоволете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 27. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 10 юни 1904 г. и е заведен под № 1361 в Тайната архива.

№ 300

Заявление от Георги А. Шишков до Д. Петков с молба за съдействие за завръщането му в родното му място.

С. Чепеларе, 8 юни 1904 г.

До господина министра на вътрешните работи
В ст[олицата] София.

Заявление
От Георги А. Шишков от с. Чокманово, Ахъчелебийска кааза, Одринско, на възраст 32 год., българин, православен, грамотен, под съд и следствие не съм бил.[1]

Господине Министре,

Преди три и повече години настъпиха ненормални времена в каазата ни, предизвикани от онеправдани недоволници, подтиснати от частни лица силни пред властта, вследствие на които властта почна безразборно да преследва и арестува, а в такива смутни времена, естествено е, страда повечето и невинното население. Опасявайки си, че може да пострадам невинно по неверни доноси и лични ненависти, избягах през м[есе]ц юний 1901 год. в **княжеството** и сега, понеже са настъпили нормални времена, желая да се завърна в родното си село и предам на търговските си занятия, като се обещавам, че ще бъда верен поданик, какъвто съм и бил, на **Н. И. В. султана** в кръга на законите. В случай, обаче, че се подигнат преследвания за неверни доноси и интриги с каквито си служеха, за да се възползуват мнозина, необходимо е да ни покровителствува самото правителство, а не да ни преследват за неверни доноси на частни лица.

Като Ви излагам това, моля, господине министре, да благоволите и ходатайствувате пред надлежното място да ме приемат и имат под защитата на законите от разни интриги.[2]

С почитание

Георги А. Шишков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 28. Оригинал. Ръкопис.

[1] В същата а.е. от същата дата (8 юни 1904 г.) се съхраняват и молби от Георги Ангелов Киров от с. Чокманово, Ахъчелебийска кааза, Одринско, на 24 год., българин, православен, грамотен, неосъждан (л. 30–30 а), Васил Христев Кара Кехайов от с. Чокманово, Ахъчелебийска кааза, на 32 год., българин, православен, грамотен, неосъждан (л. 31–32), Никола Неделев Шишков от с. Устово, Ахъчелебийска кааза, Одринско, на 28 год., женен с едно дете, българин, православен,грамотен, неосъждан (л. 33–34), Васил Колев Величков от с. Устово, Ахъчелебийска кааза, Одринско, на 30 год., с майка си, българин, православен, грамотен, неосъждан (л. 35–36), Костадин Николов от с. Райково, Ахъчелебийска кааза, Одринско, на 26 год., българин, православен, грамотен, поданик турски, неосъждан (л. 37–38), Гавраил Николов Кубатев от с. Райково, Ахъчелебийска кааза, Одринско, на 45 год., женен с две деца, българин, православен, грамотен, поданик турски, неосъждан (л. 39–40) с почти единтично съдържание, което означава, че веро-

ятно са писани от един и същ просбописец, което се вижда не само от стила, но и от правописа.
[2] Заявлението е обгербвано и подпечатано. На л. 29 в същата а.е. има подпечатан от рупчоския полицейски пристав формуляр с личните данни на Г. А. Шишков.

№ 301

Открита телеграма № 353 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за непускането на бежанците да преминават през пункта Татаркьой.

София, 9 юни 1904 г.

Към 349. Според една вчерашна телеграма на бург[аския] окр[ъжен] управител императорските власти още не пущат бежанците през пункта „Татаркьой".

Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 44. Чернова. Ръкопис.

№ 302

Писмо № 2130 от Д. Петков до ген. Р. Петров за изготвен списък на желаещите да се върнат в Османската империя четници на ВМОРО при предложените от турска страна условия.

София, 9 юни 1904 г.

Вследствие разпорежданията, които се направиха по повод отношението Ви под № 322, дупнишкият околийски началник изпраща 30 заявления с един списък на бежанците–четници, които под разни предлози, не са били приети от турската комисия, на пункта „Бараково" и сега молят да им се разреши да се завърнат под условията, показани в писмото на нашия дипломатически агент в Цариград.

Като прилагам при настоящето списъка със заявленията на казаните бежанци, имам чест да Ви помоля, г-не министре, да настоите най-енергично пред Високата порта за пропущането им в Турция, както за тях, които чакат на границата тъй и за други такива, за които допълнително ще Ви се пратят нужните списъци и заявления щом се получат в министерството.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 45. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 10 юни 1904 г. и е заведено под № 1368 в Тайната архива.

№ 303

Прошение от Мицо Иванов до Турското правителство да му бъде разрешено да се върне в родното си място.

Бараковски пограничен пункт, 9 юни 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя

Прошение
от Мицо Иванов, с. Богданци, Гевгелийска каза,
бежанец в Българското княжество

Основан на съглашението станало между Императорското отоманско правителство и Княжество България и амнистията дадена от Негово Императорско Величество милостиявия господар на високо славния отомански престол с всите бежанци наедно да си замина за своето огнище – родното си място, гдето да се предам на мирните си занятия и проживявания със семейството си, обаче не знам по какви причини, комисията определена на пункта на с. Бараково за приемание бежанците отказа да ме приеме.

Моля почитаемото Отоманско правителство да нареди и заповяда чрез гдето трябва на комисията да бъда приет, като обещавам, че без да се гледа на миналото, аз ще се предам на мирно занятие в отечеството си и ще бъда един от мирните и най-добри и примерни граждани на империята.[1]

С високо почитание и покорен поданик:

Мицо Иванов

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, *л.* 75. Оригинал. Ръкопис.

[1] В същата а.е., л. 76 се съхранява със същото съдържание и молбата на Николая Иванчов от с. Селище, Джумайско, представляващо литографно копие на формуляр, в който само името, родното място и подписа са оригинални, но не е нанесена датата.

№ 304

Шифрована телеграма № 355 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с питане по въпроса за амнистията на останалите емигранти в България.

София, 10 юни 1904 г.

Заявете устно на В[исоката] порта и на Саид Паша, че въпроса за легализацията, който е на изучвание у нас трябва да бъде разрешен едновременно с всичките други въпроси предвидени в съглашението. Вижда ми се, че импер[аторското] правителство се старае да изтръгне съгласието ни за разрешението на ония въпроси, които го интересуват и като постигне един път това съгласие, да отклони разрешението на въпросите, които нас интересуват.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 48. Чернова. Ръкопис.

№ 305

Писмо № 2645 от Светия Синод на Българската православна църква до ген. Р. Петров за създаване на проблеми от страна на туската комисия на завръщащите се в Македония и Одринско български свещеници.

София, 10 юни 1904 г.

До Господина Министра на
външните работи и изповеданията, Тук.

Господине Министре,

По силата на дадената от Турция амнистия, бежанците свещеници из Македония и Одринско, които временно бяха настанени на длъжност в Княжеството, се приканиха от страна на Св[етия] Синод да се завърнат в енориите си. От тия, обаче, свещеници малцина успяха да се завърнат свободно по местата си. На повечето от тях се направиха всевъзможни препятствия от страна на учредените за тая цел турски комисии, особено в пограничния пункт „Бараково" и не се допуснаха да влязат в Турция. Така, по-рано иконом Авраам Младенов и други още свещеници из Джумая пожелаха да се завърнат, но комисията не ги допусна. Това същото се повторило вчера и с други още трима души, именно свещениците: Найден Златков, Димитър Константинов и Никола Атанасов. В телеграмата си, отправена по този случай до Св[етия] Синод, тия трима свещеници се оплакват, че Бараковската комисия ги заставлявала гологлави да се кълнат пред Евангелие и защото те не склонили да направят това, комисията ги повърнала.

По решение на Св[етия] Синод от днес, като Ви изпращаме препис от тая телеграма и от оная на иконом Авраама Младенов, имаме чест да ви помолим, господине министре, да благоволите и наредите да се улесни възвръщанието на свещениците, както и да се освободят същите от принуждение да дават клетва, каквато свещениците и в самата турска държава не дават.[1]

Като Ви молим да ни уведомите за разпорежданията, които ще направите по това, призоваваме над Вас Божия благодат и оставаме

Ваш молитствовател,

Председателствующий на Св[етия] Синод

+ Варненский и Преславский Симеон[2]

[Печат: „Светий Синод на Българската църква"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 53. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Документите, свързани с възникналия проблем при завръщането на българските свещеници вж. в същата а.е. л. 54, 55, 56, 57–58, 60, 61–62, 66, 67.

[2] Симеон Варненски и Преславски (1840–1937), митрополит, председател на Светия Синод на Българската православна църква, член на БАН, преводач.

№ 306

Заявление от Гаврил Георгев до куртбунарския околийски началник за завръщане в родното му място.

Куртбунар, 10 юни 1904 г.

До господина куртбунарски окол. началник.

Заявление
От македон[ския] бежанец Гаврил Георгев,
Родом от с. Берово, Солунски санджак; Македония, а по настоящем
на местожителство в с. Куртбунар.

През 1902 год. от м[есе]ц юлий до октомврий бях в четата на Дончо войвода[1], но понеже след този последния м[есе]ц се спре от българското правителство действието на македонските комитети, аз избягах в България още тогава и през м[есе]ц януарий 1902 год. ме изпратиха тук от Софийското градоначалство, за въдворение на местожителство.

Понеже сега желая да се завърна в родното си село, гдето обещавам да се предам на мирното си занятие и стана добър гражданин на Турската империя, моля Ви, г-не началнико, да направите нужното разпореждание, за да ми се разреши свободното безпрепятствено завръщание в родното ми село.[2]

С почитание:

Гаврил Георгев,
като неграмотен и по молбата му го подписвам
Ив. [второто име нечетливо]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 98. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Дончо Златков (1856–1918), петрички войвода на ВМОК.

[2] Заявлението е обгербвано и има входящ № 5244 от 10 юни 1904 г.

№ 307

Открита телеграма № 364 от ген. Р. Петров до А. Шопов за спънките правени на българските свещеници от Бежанската комисия при завръщането им в Македония.

София, 11 юни 1904 г.

Според сведенията ми при пункта „Бараково" комисията за приемание бежанците правила разни спънки и мъчнотии при завръщанието им. Еднъж заявявали, че не могат да ги приемат понеже избягали преди повече от 2 години, че срока за приемание бил до 1-ий юний и че не фигурирали в списъците. Освен това на някои свещеници бежанци са налагали клетва каквато не допускат религиозните ни закони. Във формулата на клетвата думата „заклевам се" трябва да се изхвърли за свещениците и вместо нея да се употреби „обещавам се тържествено". Това е установено не само тук, но се прилага при заклеването на свещениците и в Отоманската империя. Заклеването им от мирско лице, член на комисията, макар и неудобно ще се допусне, но изкарването на калимавката може да стане само при целуването на Евангелието.

Моля направете постъпки пред Н[егово] Превъзходителство Хилми Паша за отменението на спънките, особено на ония правени на свещениците и въобще за добросъвестното прилагание на съглашението.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 63. Чернова. Ръкопис.

№ 308

Писмо № 2665 от Светия Синод на Българската православна църква до ген. Р. Петров за дадени инструкции на завръщащите се в Македония и Одринско български свещеници при преминаването им през бежанските комисии.

София, 11 юни 1904 г.

До Господина Министра на
външните работи и изповеданията, Тук.

Господине Министре,

В допълнение на писмото ни от вчера под № 2645, идем да Ви уведомим, че телеграфически явихме на бежанците свещеници в Кочериново, какво те са длъжни да дадат не клетва, а тържествено обещание, като при целуване светото евенгелие ще си снемат калимавките, – нещо, което те вършат при всеки подобен случай.

За неизлишно се намери да приложим при настоящето си постъпилия в Св[етия] Синод чрез Св[етата] Екзархия препис от списъка на свещениците из Неврокопска епархия, които трябва да се завърнат.

Призоваваме над Вас Божията благодат и оставаме

Ваш молитствовател

Председателствующий на Св[етия] Синод

+ Варненский и Преславский Симеон.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 60. Оригинал. Ръкопис.

№ 309

Писмо № 366 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград за отправената от министерството телеграма до солунския агент за правените спънки на завръщащите се български свещеници.

София, 12 юни 1904 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати на Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град за сведение, тук приложения препис [на] телеграмата му от 11 того под № 364, отправена до княж[еския] търг[овски] агент в Солун, по повод спънките, които е правила турската комисия при завръщанието в Македония при пункта Бараково на някои свещеници бежанци.

За Гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъра] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е . 2024, л. 67. Чернова. Ръкопис.

№ 310

Рапорт № 512 от А. Шопов до ген. Р. Петров по въпроса за даването на клетва от завръщащите се свещеници–бежанци, удължаването на срока за завръщане на амнистираните и за въпроса за забягналите в България бежанци преди повече от две години.

Солун, 12 юни 1904 г.

Препис за сведение изпратен в Цариград.

Господине Министре,

В отговор на телеграмата Ви с вчерашна дата, под № 364[1], имам чест да Ви явя, че аз тая сутрин се срещнах с Хилми Паша, който ми обеща още днес да заповяда в Бараков щото от свещениците да се взема клетва тъй както се взема от всичките православни свещеници в Турско, когато дават пред съдилищата или другаде клетва.

Що се касае до обстоятелството, че комисията при Бараково правила мъчнотии, като казвала че срока за връщание бил само до 1-ий юний, Хилми Паша ми отговори, че срока, бил до 25-ий юний, и ако действително са правени някои мъчнотии, той щял да заповяда да се прекратят.

Относително бежанците, забягнали в България преди повече от две години, той повтори да ми каже, че тоя въпрос не бил от негова компетентност, а трябвало да се разреши в Цариград.[2]

Моля приемете, господине министре, уверение в най-отличното ми към Вас почитание.

Княжески търг[овски] агент: *А. Шопов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2023, л. 68. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 307.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 18 юни 1904 г. и има входящ № 1413 в Тайната архива. Ген. Р. Петров е поставил следната резолюция на първата страница „Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи и Св. Синод. *Р. П.* 18.V.1904."

№ 311

Нота № 3483 на МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат

София, 12/25 юни 1904 г.

Отец Аврам Г. Младенов, по преди викарий на Джумая–Бала, избягъл в България през септември 1901, се е настанил от тогава в Кочериново, като свещеник обслужващ енорията на това село. Желаейки да се възползва от общата амнистия, той се представил на 18/31 май на граничния пункт Бараково; но отоманската комисия отказала да го приеме под предтекст, че не спада към категорията на бежанците предвидени в чл. 4 от споразумението.

Министерството на външните работи моли настоятелно Имперския комисариат да се застъпи според правомощията си, за да се разреши на отец Младенов да се върне в Джумая–Бала заедно със семейството си, съставено от осем члена.

Княжеското министерство благодаре предварително на Отоманския комисариат за любезното му съдействие по този въпрос.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 66. Копие на френски език. Ръкопис.

№ 312

Писмо № 367 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за желаещите да се завърнат по родните си места бежанци–четници от ВМОРО при предложените от турска страна условия.

София, 14 юни 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Към № 290/1904. Съгласно писмото Ви от 25 май т. г. под № № 774 и 882, имам чест да Ви изпратя при настоящето си 30 заявления и един списък на бежанците–четници, които по разни причини не са биле приети от турската комисия за приеманието бежанците, и сега молят да им се разреши възвръщанието под условията упоменати в горепоменатите Ви писма.

Предвид на това, имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да направите постъпки пред В[исоката] порта, за да бъдат включени и те в амнистията, и да им се разреши по-скоро тяхното връщание, както на ония, за които ще Ви изпратим списъци допълнително, щом се получат в повереното ми м[инистерст]во.[1]

За резултата на постъпките Ви, моля да ми съобщите своевременно.

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 69. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1368/1904.

№ 313

Прошение от свещеник Димитър Попгеоргиев до ген. Р. Петров за съдействие да се завърне в родното си място.

София, 14 юни 1904 г.

До господина министра на външните работи и изповеданията.

Прошение

от свещеник Димитър П[оп]георгиев, родом от гр. Криворечна паланка, Скопски вилает (Турция, Македония), а по настоящем живущ в гр. Кюстендил.

Господин Министре,

Подписаний във време на Виничката афера, некои смутове, които станаха в Турция, през 1898 година, дойдох в Княжеството България, от което време досега намирах се на служба. Свещенодействувах няколко години в София и в Кюстендилската околия, от дохождането ми вследствие на горните причини аз не можах да се завърна в отечеството си, останах досега в България.

Сега последствие дадената амнистия, аз ходих на границата и молих да ме приеме комисията и пусне да се завърна в отечеството си (гр. Паланка), обаче приемателната комисия отказа да ме приеме и пусне в отечеството ми.

Последствие на което аз като зная себе си за невиновен и желая да се завърна в отечеството си, родния ми град Криворечна Паланка, принудих се да се обърна

към Вас, господин министре, с най-покорна молба да Ви моля да благоволите и направите зависящето от Вас ходатайство пред почитаемото отоманско правителство да ми разреши, за да се завърна в отечеството ми.

При това добавям, че макар и да не съм провинен в нещо, ако е нужно да бъда амнистиран, то моля и за това да се ходатайствува от моя страна.[1]

С почитание:

Свящ[еник] Димитър П[оп]георгиев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 71. Оригинал. Ръкопис.

[1] Прошението е обгербвано и е получено в МВРИ на 14 юни 1904 г. Заведено е с входящ № 1377 в Тайната архива.

№ 314

Писмо № 2213 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ, с което му изпраща нови списъци на желаещи да се завърнат по родните си места четници от ВМОРО.

София, 16 юни 1904 г.

В допълнение по отношението ни от 9 текущаго под № 2130, Министерството на вътрешните работи има чест да изпрати при това в Министерството на външните работи и изповеданията, за по-нататъшно негово разпореждание още две заявления с два списъка на бивши четници, пратени от дупнишкия околийски началник и други седем такива с един общ списък, представени от пловдивския окръжен управител.[1]

За министра, главен секретар: *Т. Васильов.*

Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 72. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 18 юни 1904 г и е заведено под № 1429.

№ 315

Писмо № 903 от Гр. Начович до Т. Недков за застъпването му за амнистиране на осъдените българи по Винишката афера.

Цариград, 16 юни 1904 г.

Господин Т. Недков, княжески търговски агент,
Скопие.

За сведение до Министерството на външните работи и пр.
в София.

Господине Агенте,

Имам чест да Ви съобщя, че не съм пропуснал да употребя всичките си усилия и да се застъпя за освобождението на затворниците, за които се отнася рапорта Ви от 30 май, н[оме]р 363, а най-вече и специално за осъдените по Винишката афера. Резултатът от постъпките си очаквам и се надявам да получа наскоро отговор.

Приемете, Господине Агенте, уверение в отличното ми почитание.[1]
(подп.) *Начович.*
Вярно – I секретар: *П. Патев*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2069, л. 4. Препис. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 18 юни 1904 г. и е заведен под № 1397 в Тайната архива. Има бележка в горния ляв ъгъл на първата страница „Пр. Ходатайства за освобождение, помилване и пр."

№ 316

Молба от Илва Т. Арнаудова до ген. Р. Петров за съдействие да бъде помилван и брат ѝ Александър Филипов, съгласно споразумението.
София, 16 юни 1904 г.

До господине министра-президента
на външните работи и изповеданията.

Молба от Илва Т. Арнаудова,
жителка софийска, ул. „Пирот" № 20.

Господин Министре,

През месец март 1902 година брат ми Александър Филипов, роден в гр. София, по възраст 20 години[1] биде излъган от комитетски хора и замина в Македония с чета, но през месец юний същата година, като се връщал обратно в България бил хванат от турския аскер на разстояние един час зад нашата граница в Одринското; след това стоя затворен няколко месеци в Одринския затвор и сетне биде осъден на 15 години заточение в „Пейяс кале", Адънски вилает (Мала Азия), където се намира и до днес, лишен от всякаква защита и поддръжка и изложен на ужасен глад и мизерия. На 5-й юний аз получих от него писмо, в което ми съобщава, че въпреки дадената от Н. И. В. султана пълна амнистия от техния затвор не е бил амнистиран нито един затворник при всичко, че се намират там 36 души българи затворени почти без никаква вина. Имайки пред вид похвалната инициатива на българското правителство за издействуването от Н. И. В. султана пълна амнистия на всички политически престъпници през време на вълненията в Македония, най-покорно Ви моля, господин министре, да се застъпите гдето трябва, за да се направи нужното разпореждане за освобождението на брат ми Александър.[2]

С почитание: *Илва Т. Арнаудова.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 78. Оригинал. Ръкопис.

[1] Александър Филипов, терорист на ВМОРО, гюмюрджински войвода.
[2] Молбата е получена в МВРИ на 18 юни 1904 г. и е заведена под № 1436 в Тайната архива.

№ 317

Писмо на управляващия българското агентство в Сяр до княжеския дипломатически агент в Цариград за положението на завърналите се българи–бежанци в с. Белица, Разложко, и в Балдево и Обидим, Неврокопско

Сяр, 17 юни 1904 г.

Господине Агенте,

Имам чест да Ви съобща следующия пример за положението на завърналите се бежанци от изгорелите села в Разложко.

Белица преди нещастието е броило 400 къщи български и 100 къщи турски. От българските къщи са останали здрави само 14, а от турските са изгоряли 42.

В селото е имало около 2 000 българи – мъже, жени и деца. До 6 того са се завърнали 1 060; така че почти половината от населението липсва. От тия, що ги няма, едни са избити, други са още в България, по всяка вероятност от тия, които и по-рано са се занимавали у нас с кираджилък – а и мнозина са си прибрали семействата и окончателно са се заселили в Румъния, дето от години са си изкарвали прехраната като шекерджии и бозаджии.

Комисията, назначена за приемането на бежанците, е раздала на границата по три сухара (около една ока) на човек и ги е снабдявала с товарен добитък за пренасяне на багажа от границата до Якоруда. От Якоруда до селото бежанците са трябвали сами да се грижат. Първите семейства, които са пристигнали, са стояли два дни гладни. След това една комисия, състояща се от един жандармерийски офицер и двама местни турци, е раздала на всеки пристигнал бежанец по 40 оки царевица с кочаните (около 26 оки зърно) и по 150 драма фасул, за прехрана за два месеца и по половин лира турска на семейство за купуване на земеделски сечива. Раздадената царевица и фасул биле десятък, събран от произведенията на избягалите българи. За възвръщанието обаче храните на бежанците, от които е събран десятъка, и дума не ставало.

Освен тия помощи на българите биле раздадени на 3 того от госпожа Кинг Луиз[1] по една турска лира на семейство и на 6 того от Негово Високопреосвещенство свети Неврокопския митрополит по десет гроша на лице.

Турците, на които са изгорени къщите, са получили досега от правителството по 6 лири турски и по една лира от госпожа Кинг Луиз.

Каймакаминът указва съдействие на бежанците, за да издирят и приберат ограбените им движими имущества. Колкото добитък или покъщина са познали, им са били повърнати, задължавали ги само да платят по нещо на тоя, у когото е бил добитъка, за прехрана, ако във всеки случай добитъка не е могъл да го ползува.

След избегването на жителите една част от добитъка им е бил прибран от властта и продаден на търг. Получените пари властта сега повръща на стопаните на продадения добитък.

Земледелческата каса е отпуснала с обикновената лихва от 300–500 гроша на семейство, за 10 години и под взаимно поръчителство. Смята се обаче, че цялата сума касата я е заела на държавата, така че кредита на земеделците от тоя заем не е намален пред касата.

Храни за семе не са раздадени.

Турците са изорали и посеяли най-добрите ниви на бежанците, повечето от които те са оставили угари. Властта е наредила произведенията от тия ниви да се делят наполовина между стопанина на нивата и тоя, който я е посял. Тук властта е направила една несправедливост, мъчна може би да се избегне: според местните обичаи наполовин делят само когато всичкия труд и семето са от наемателя, а

пък турците са само посеяли с една оран, когато бежанците, за да приготвят угарта, са орали по 3 и 4 пъти.

Строението на къщите отивало много бавно по причина, че нямало нито добитък за пренос, нито сечива, нито строителен материал. Всички биле още на открито небе. Досега е била построена само една къщица, и то от един, който не е бил избягал и който е почнал да зида още през марта. Опасяват се, а някои не се и съмняват, че повечето ще прекарат без покрив идящата зима. Властта е обещала парично помощ за съзижданието на къщите, но и досега още нищо не е дала. Освен това обещание тя е задължила жителите на Якоруда да пренасят безплатно с добитъка си гредите, които ще са нуждни, но якорудчани са пренесли досега само 70 греди, па и тях са ги прибрали турците.

Селото имало добри пасбища, които давали на общината един годишен приход от 100–120 лири турски. От тоя приход 3/4 е вземала българската община и 1/4 турската. От 5–6 години обаче държавата е била турила ръка на тия пасбища. Сега каймакаминът е можал да нареди да се повърнат пасбищата на селото и ползуването на една част от тях е било продадено на каракачани за 85 лири. Турският коджабашия обаче искал да прибере всичките 85 лири, за да построял с тях блокхауза при Семково по пътя за Самоков, когото въстаниците били изгорили през миналата година. Българите са се оплакали на каймакамина и той им обещал, че ще си получат дяла.

Както виждате, господине агенте, човек ще си криви душата, ако би казал някакъв упрек против властта в Разложко. И всичко според казванията на всички се дължело на каймакамина.

Не същото нещо за съжаление може да се каже обаче и за Неврокопско. Макар и да нямам още пълни и подробни сведения за там, но туй, което зная, съвсем не е тъй, както в Разложко. В Балдево напр. от едната страна на селото е излязла госпожа Кинг Луиз, а от другата е дошъл таксилдарина[2] и е събрал раздадените от нея помощи за данъка върху добитъка, на заранта след заминаването на госпожа Кинг Луиз от Обидим, привтасал таксилдарът да събира същия данък, но селяните отказали да го платят. И когато някой от пострадалите отивали при каймакамина да му се оплачат или да поискат съдействието или съветите му за нещо, той ги пращал при тяхните чорбаджии, които ги биле научили да правят въстание.

Господин Веран[3], комуто бях съобщил за събирането на данък от Обидим и Балдево, ходи да запита мютесарифина по този въпрос. Отговорил му, че общо разпореждане по това нямало, освободени биле от данъци само ония лица или села, изрично поместени в заповедта, която бил получил.

Опожарените села чувствуват най-голяма нужда от дребни сечива, като мотики, лопати, тесли, триони. Ако се има възможност да се изпратят няколко стотина, ще се помогне много повече, отколкото с раздаването на парични помощи.

Приемете и пр.

Управл. Агентството (п) *Г. Стоев*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1943, л. 53–55 а. Оригинал. Ръкопис. Публ. в Македония. Сборник от документи и материали, изд. на БАН, С., 1978, с. 499–501.

---

[1] Кинг Луиз, англичанка, една от изпратените за разпределяне на английската помощ за пострадалите през Илинденско–Преображенското въстание.

[2] (тур.) – бирник.

[3] Веран, френски полковник, член на международната комисия за преустройство на турската жандармерия, началник на френската секция в Серско.

№ 318

Прошение от Мицо и Петър Гудови до Турското правителство за помилване и разрешение да се завърнат в родното си място.

София, 17 юни 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя.

Прошение
От братя Мицо и Петър Гудови от с. Гавалянци, Кукушка кааза (Турция).

През месец април 1900 г. в къщата ни в с. Гавалянци властта откри една революционна чета под водителството на Никола Мъжкото. Подир разбиването на четата от императорската жандармерия, ние оплашени бяхме принудени да избягаме в България и сега се намираме в г. София, гдето се занимаваме с опинчарство. Тук ние се научихме, че сме били осъдени задочно на по 5 годишен тъмничен затвор.

Сега, основани на сключеното между императорското и княжеското правителства съглашение и прокламираната от Негово Императорско Величество султана амнистия, ние желаеме да се завърнеме в родното си място при семействата си, за да се предадем на мирните си занятия. Затова най-покорно молиме високото Отоманско правителство да благоволи да ни разреши свободно завръщане в с. Гавалянци (Кукушко), като обещаваме да бъдеме верни поданици на Негово Императорско Величество султана, да живееме мирно, предадени на занятията си и не предприемаме нищо против държавата.

С високо почитание:

Мицо Гудов, Петре Гуде

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 82. Оригинал. Ръкопис.

№ 319

Прошение от Томе Никлев и Никола Карев до Турското правителство за помилване и за разрешение да се завърнат в Крушово.

София, 17 юни 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя.

Прошение
От Томе Никлев и от Никола Карев,
родом от град Крушово, Битолски вилает в Турция

Понеже подписаните спадаме в числото на ония, които се обвиняват за активни участници в движението през миналото лято (1903 г.) в Битолския вилает и забягнали сме в същото лято; нещо повече, тъй като върху нас се приписвало всичкото станало и през време на движението в Крушово, като на водители и след два–три месечното ни скитане из горите, решихме да минем границата още през месец септември същата година; сега като се разкайваме за тази не добре обмислена от наша страна работа, в която ние бяхме увлечени и като се отказваме от досегашното движение; то с настоящето си молим, почитаемото ни

правителство на Отоманската империя, на основание амнистията дадена от Н. И. В. султана, да бъдем помилвани, за да можем да се възползуваме от амнистията и да се завърнем при домашните си, да се отдадем на мирна работа и да бъдем верни поданици на почитаемата Отоманска империя?

При това считаме за неизлишно да съобщим следните данни относително нашите личности: Томе Никлев, на възраст 48 години, бивш коджабашия на Българската махала. Никола Карев, на възраст 28 години, бивш учител в града.

С почитание:

Томе Никлев, Никола Карев[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 83. Оригинал. Ръкопис.

[1] Прошението е написано от ръката на Никола Карев, което е видно от оригинала. Вж. и док. 195.

№ 320

Молба от свещеник Димитър Попгеоргиев до Турското правителство за разрешение да се завърне в родното си място.

Кюстендил, 17 юни 1904 г.

Чрез господина кюстендилски окр[ъжен] управител
За почитаемото правителство на Отоманската империя в Цариград.

Молба
от свещеник Димитър П[оп]георгиев, от гр. Криворечна Паланка – Скопски виалет, а сега временно живущ в гр. Кюстендил.

От шест години насам съм прибягнал в България и сега желая да се върна в родното си място, затова най-покорно моля почитаемото Отоманско правителство да благоволи и ми разреши да се завърна в отечеството си, като давам тържествено обещание, че ще бъда покорен поданик и ще си гледам духовните работи, без да обръщам внимание на всичко друго, което не влиза в моите свещенически обязаности.[1]

С отлично почитание:

Свещ[еник] Димитр П[оп]георгиев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 104. Оригинал. Ръкопис.

[1] Молбата е обгербвана на 17 юни 1904 г. в Кюстендил.

№ 321

Рапорт № 407 от Т. Недков до Гр. Начович за изключването на бежанците, които се намират в България повече от две години от амнистията по спогодбата.

Скопие, 18 юни 1904 г.

Поверително.

Господине Агенте,

Почитаемото Министерство на външните работи и изповеданията с предписанието си от 25 миналий месец май под № 307, като явява за своеобразното тълкува-

ние, което турските административни власти давали на амнистията, а именно, че последнята се отнасяла за политическите престъпници, които се считали за такива само от две години насам, добавя, че са направени постъпки в Цариград, за да се дадат заповеди на провинциалните административни власти, в смисъл, че амнистията според духът на съглашението ни с Турция се отнася за всички политически престъпници, които се смятат за такива без оглед на миналото време, до деня на обявяването ѝ.

В свръзка с това, ида да Ви явя, господине агенте, че местните административни власти разбират така амнистията не само по отношение политическите престъпници, но и по отношение всички емигрирали, по едни или други причини в България, македонци, върху които не тежи ни съдебно, ни полицейско преследване.

Такъв случай се представи с именуемия Ангел Николов от с. Драмча, Кочанска каза.

Поменатият емигрирал в България преди повече от две години. След дадената амнистия, тръгнал за родното си място с бежанците от Лозенградско. От Лозенград, по разпореждането на Одринското вилаетско управление, се изпраща на местожителство в родното му село. Щом пристигнал тук, тукашната власт го арестувала. Известен за това, направих веднага постъпки пред валията, който разпореди за пускането му, обаче едновременно с това дал заповед за връщането му в България, като човек емигрирал преди повече от две години в България.

По тоя повод имах и устни обяснения с валията. Последният ми заяви, че заповедта в това отношение от Цариград била категорична и той не е компетентен да ѝ даде едно тълкуване в смисъл на моето искание, за това ще чака наставления от Цариград.

Гореизложеното, като Ви съобщавам, чест имам да Ви помоля, господине агенте, да благоволите и ускорите разрешението на въпроса, за да се избягнат незадоволствата, които предизвика у населението, нетърпеливо да види своите близки, своеобразното тълкуване, което дават на последната амнистия турските власти.

За резултата от постъпките Ви моля да не бъда оставен без своевременно уведомление.[1]

Благоволете и пр.

Княжески търговски агент:

Т. Недков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 79–80. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 21 юни 1904 г. и е заведен под № 1458 в Тайната архива.

№ 322

Прошение от Мицо Бълджиев до Високата порта за разрешение да се завърне в родното си място.

София, 18 юни 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя.

Прошение

От Мицо Бълджиев от с. Чугунци, Кукушка околия – Солунски вилает.

През месец август 1901 година се откри една революционна чета под во-

дителството на Михал Попето[1], след разбиването на четата от императорската жандармерия от страх избягах от селото и живея постоянно в столицата, досега като работник – воденичар по софийските воденици.

Сега основавайки на сключеното между императорското и княжеското правителства съглашение и прокламираната от Негово Императорско Величество султана амнистия, аз желащ да се завърна в родното си място при семейството ми, за да се предадем на мирното си занятие.

За това най-покорно молим високото Отоманско правителство да благоволи и да ми разреши свободно завръщание в с. Чугунци (Кукушко) като обещавам да бъдем верен поданик на Негово Императорско Величество султана, да живея мирно предаден на занятието и нема да предприема нищо против държавата.[2]

С високо почитание

Мицо Бълджиев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 84. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Михаил Апостолов Райнов-Попето (1871–1902), унтерофицер от кавалерията, войвода на ВМОРО, един от организаторите на четите на организацията.

[2] Към прошението е прикрепен следния списък от софийския градоначалник от 18 юни 1904 г.: „Списък на македонските бежанци, които са подали заявления че желаят да се върнат в родните си места. 1. Томе Никлев, от гр. Крушово, Битолско, 2. Никола Карев, от гр. Крушово, Битолско, 3. Мицо Гудов, от с. Гавалянци, Кукушка каза, Солунски вилает, 4. Петр Гудов, от с. Гавалянци, Кукушка каза, Солунски вилает, 5. Мицо Бълджиев, от с. Чугунци, Кукушко, Солунски вилает". Вж. л. 85.

№ 323

Прошение от Яно Георгев до Високата порта да му бъде разрешено да се завърне в родното си място.

София, 18 юни 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя.

Прошение
от Яно Георгев от с. Казаново, Кукушка околия, Солунско окръжие

На 8-ий март 1901 година императорската жандармерия търсейки пушки и революционна чета в селото, уплашен избягах от селото като оставих да гладуват децата и цялото домочадие, а аз изваждайки храната като прост работник по кафенетата в София. Сега основайки се на сключеното между императорското и българското правителство и прокламираната от Негово Императорско Величество султана амнистия аз желая да се завърна при семейството ми в родното си място, за да се предадем на мирното си занятие.

За това покорно моля високото императорско правителство да благоволи и да ми разреши свободно завръщание в с. Казаново, като обещавам да бъда верен поданик на Негово Императорско Величество султана да живея мирно предаден на своето занятие и няма да предприема нищо против държавата.

С високо почитание:

Яно Георгев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 94. Оригинал. Ръкопис.

№ 324

Прошение от Гоце Трайков до Високата порта за разрешение да се завърне в родното си място.

София, 18 юни 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя.

Прошение
от Гоце Трайков от с. Крецово, Кукушка околия, Солунски окръг

На 15-ий февруарий 1901 год. бидоха открити от страна на императорската жандармерия няколко пушки, от които пушки уплашен избягах в България и като прост работник препитавам себе си с големи трудности и оставени да гладува цялото семейство. Сега основа[вай]ки се на сключеното между императорското и княжеското правителство и прокламираната от Негово Императорско Величество султана амнистия аз желая да се завърна в родното си място при семейството ми, за да се предадем на мирното си занятие.

За това най-покорно молим високото Отоманско правителство да благоволи и да ми разреши свободно завръщание в с. Крецово, като обещавам да бъда верен поданик на Негово Императорско Величество султана да живея мирно предаден на своето занятие и няма да предприема нищо против държавата.

С високо почитание

Гоце Трайков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 95. Оригинал. Ръкопис.

№ 325

Рапорт № 412 от Т. Недков до Гр. Начович за необходимостта да бъдат амнистирани и затворените по подозрение, гарантирали освобождението си с имотите си.

Скопие, 19 юни 1904 г.

Господине Агенте,

Миналата година, както е известно на повереното Ви агентство, освен съдените за политически престъпления българи имаше и затворени по просто подозрение.

Последните, които брояха 103 души в трите македонски вилаета, правителството, по предложение на Хилми Паша тъкмеше да изпрати на временно изгнание в някое място от азиятските владения на империята. Мярката обаче се отмени и затворените по подозрение се освободиха срещу парична гаранция в недвижими имоти – такива поне трябваше да представят всичките 25 от тая категория затворници в Скопския вилает.

Дадената амнистия, която се отнасяше за всичките политически престъпници, естествено трябваше да подразбира и затваряните по подозрение. При все това обаче представените от последните гаранции не са още освободени, а гарантите са хора, занимаващи се със земание давание и им е необходимо, най-вече сега при малкото оживление, което се почувствува в търговията да разполагат напълно с имотите си. Постъпки за освобождението на заложените имоти са направиха и пред валията и пред цивилните агенти, но понеже е възможно

разрешението на въпроса да закъснее, счетох за по-добре да се отнеса и към Вас, господине агенте, и да Ви помоля да благоволите и настоите за по-скорошното разрешение на тоя въпрос, за което най-настоятелно ходатайствуват заинтересованите лица.[1]

За резултата от постъпките Ви моля да не ме оставите без своевременно уведомление. Приемете и пр.

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 86. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 21 юни 1904 г. и е заведен под № 1459 в Тайната архива.

№ 326

Писмо № 372 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да отправи питане до Високата порта за амнистирането на непредалите се още четници на ВМОРО.

София, 20 юни 1904 г.

Поверително.

Арестуването в Гевгели на четника Пенчо Иванов, за когото г-н Шопов ни съобщава с рапорта си от 4-й того под Н-р 475, действително е малко насърчително за постигането добри резултати от разрешението въпроса за обезоръжаването и доброволното предаване на четниците, за които досега сме положили не малко старания. За нещастие, първият пример, който би дал насърчение на мнозина други като П. Иванова да се предадат, излезна крайно пакостен!

Не съм на мнение, господине агенте, че всички четници ще искат да се възползуват от едно опрощение, което би им дало турското правителство, но според мен, слабата страна на въпроса не е толкова там, колкото в нежеланието на турското правителство да направи добросъвестни и действителни отстъпки при опрощението на желающите да се възвърнат четници. Ако турското правителство е опрощавало без разлика всички четници, в критически за него моменти, както то бе през миналото лято, аз не виждам защо то сега резервирано гледа на въпроса, когато духовете са несравнено по-уталожени и има много по-малко четници, които без големи опасения за бъдещето си, биха могли да се предадат на турските власти. По тоя начин, каквато и да е част от тези четници, която би сложила оръжието си, все ще бъде една печалба не само защото ще можеме да очакваме в бъдащето и други такива случаи, но не ще се даде и възможност да се увеличи числото, на онези които биха грабнали оръжието на ново, вследствие честите стълкновения на войските с многобройните чети.

Важността на въпроса, от който главно зависи умиротворението на страната, е напълно схваната от цивилните агенти, които са действували за разрешението му и само турското правителство продължава още да упорствува. Но указанията за бързото и окончателното му разрешение са толкова очевидни, щото ако турското правителство желае да принесе действителна услуга на интересите си, не остава освен да прокламира това си намерение, както то намира достолепно за себе си, стига само да се вдъхне доверие у населението, че турското правителство няма да държи сметка за миналото на четниците, щом те се предадат на мирен живот. За да се вдъхне обаче това доверие, трябва да престанат не само всякакви преследвания на четниците,

които в бъдаще ще сложат оръжието си и се връщат в жилищата си, но и да се пуснат на свобода всички ония, които напоследък са се предали и биле арестувани от турските власти.

В тоя дух именно, имам чест да Ви помоля, господине агенте, да направите постъпки пред Високата порта и да ми съобщите техния резултат.[1]

Приемете, господине агенте, уверение в най-отличното ми към вас уважение.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 87. Чернова. Машинопис.

[1] Писмото има входящ № 1338 /1904 на Тайната архива на МВРИ.

№ 327

Писмо № 373 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за разрешаването на въпроса за връщането на емигриралите в княжеството свещеници от Македония.

София, 20 юни 1904 г.

Господине Агенте,

Въпроса за възвръщането на мнозина избягали от Македония свещеници представлява доста мъчнотии не само защото нямаме точен списък за тях и по единично се явяваха в министерството да искат съдействието му за възвръщането им в Македония, но и защото има различни категории от тях, които не могат да се възвърнат в огнищата си без специално за всеки един разрешение от Цариград. Тоя недостатък се попълва до някъде със списъка, който ни достави Св[етия] Синод, за избягналите свещеници от Неврокопската епархия, доставен му от Св[етия] Неврокопския владика, и завръщането на които било необходимо за нуждите на тая епархия.

Като ви съобщавам това, имам чест да Ви помоля, господине агенте, да направите постъпки да се разреши на тия свещеници да се върнат по домовете си, с уверението че те няма вече да се предадат на някакви бунтовнически действия, ако действително има някои между тях, обвинявани в това престъпление.

Подобни списъци ще разпоредя да ми достави Св[етия] Синод и за всички останали свещеници в България, които желаят да се върнат по родните си места, и ще Ви ги изпратя своевременно, за да се иска разрешение и за тях.

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас уважение.

(под.) Министър Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 88. Чернова. Машинопис.

№ 328

Заявление от Таню Стоев до борисовградския околийски началник за съдействие да се завърне в родното си място.

Борисовград, 20 юни 1904 г.

До господина борисовградски околийски началник.

Заявление
От Таню Стоев от село Чокваново, Ахъчелебийска околия (Турция)[1],
а по настоящем в гр. Борисовград.

Господин Началник,

На 7-ий юний 1901 година избягахме от Турската империя в България по подозрение от турските власти, че сме поддържали Българските комитети и досега живея в Борисовград, аз съм родом от село Чокманово, Ахъчелебийска околия, Одрински вилает от дето съм избягал сам без семейство. Сега желая да се завърна в родното си село Чокманово и да се предам на мирните си занятия като обещавам да стана добър гражданин на Турската империя. Затова моля Вашето по-нататъшно разпореждание за моето завръщание в Турция. При това моля да се направи потребното щото да ми се не хвърли някое частно престъпление, за което да бъда съден от турските власти, понеже такова не съм извършвал.[2]

С почитание:

Таню Стоев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 133. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Таню Стоев Лакудов, председател на Смолянския околийски революционен комитет на ВМОРО. Работи в бомболеярницата в Пловдив. Четник в четата на Ан. Дечев през Илинденско–Преображенското въстание.

[2] Заявлението е с входящ № 5859 от 22 юни 1904 г. и Д. № 20. В същата а.е. са запазени и молбите на Дечю Янев от с. Устово, Ахъчелебийско, живущ в с. Козлук, Борисовградска околия от 14 юни 1904 г., входящ № 5703 от 18 юни 1904 г. (л. 134), на Стою Чилингиров от с. Аламидере, Ахъчелебийско, живущ в Борисовград от 17 юни 1904 г., входящ № 5702 от 18 юни 1904 г. (л. 135), на Лазар Манолов от с. Бесотина, Ахъчелебийско, живущ в с. Новакову, Борисовградска околия от 20 юни 1904 г., входящ № 5855 от 22 юни 1904 г. (л. 136), на Тодор Диев от с. Устово, Ахъчелебийско, живущ в с. Караджалово, Борисовградска околия от 14 юни 1904 г., входящ № 5856 от 22 юни 1904 г. (л. 137), на Ивана Вълчев от с. Бесотина, Ахъчелебийско, живущ в с. Кържаларе, Борисовградска околия от 20 юни 1904 г., входящ № 5857 от 22 юни 1904 г. (л. 138), на Митю Атанасов от с. Райкову, Ахъчелебийско, живущ в с. Караалан, Борисовградска околия от 21 юни 1904 г., входящ № 5858 от 22 юни 1904 г. (л. 139) до борисовградския околийски началник с идентичен текст и почерк, писани вероятно от един и същ прошбописец.

№ 329

Открита телеграма № 380 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да поиска от Високата порта одължаването на срока за връщането на емигрираните в княжеството бежанци.

София, 22 юни 1904 г.

На границата и във вътрешността на княжеството се намира още едно голямо число бежанци, които желаят да се върнат по домовете си, но не са могли, поради препятствията, които са срещали от страна на турските погра-

нични власти, които по разни и често неоснователни причини са ги връщали обратно. Понеже срока за възвръщанието и на тия бежанци се свършва на 25 того, а е необходимо нужно е да бъде продължен и за възвръщанието на останалите бежанци, моля направете постъпки пред В[исоката] порта, за продължението на тоя срок.

М[инистъ]р Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 101. Чернова. Ръкопис.

№ 330

Шифрована телеграма № 381 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за разрешаването на висящите въпроси за пощите, телеграфите, легализацията на документи и др. между България и Османската империя.

София, 22 юни 1904 г.

На 924. На мнение съм да се направят някакви отстъпки в аванс макар и временно било за пощите и телеграфите, било за легализацията на документите. Има много въпроси важни за нас отдавна висящи, които трябва да се разрешат най-малко едновременно с горните, (каквото е) например въпроса за фаровете, и ако тур[ското] правителство е готово и искрено разположено за разрешението на тия висящи въпроси, и ний сме готови. Питайте кога ще се назначат комисии, за да назначим и ний.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 102. Чернова. Ръкопис.

№ 331

Рапорт № 548 от А. Шопов до Т. Недков за нареждането на Хилми Паша да не се връщат пристигналите в Солунско бежанци, които не се амнистират по спогодбата.

Солун, 22 юни 1904 г.

Поверително.
За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

В отговор на писмото Ви от 18-ий юний под Н-р 407 до г-на Начовича, копие от което сте направили чест да изпратите и в повереното ми агентство, имам чест да Ви явя, че в Солун и околността са пристигнали доста бежанци, забягнали в България по-рано от преди две години, но тукашните власти, по заповед на Хилми Паша, не ги върнаха надиря, защото главният инспектор обвини за тяхното възвръщание не самите тях, а турските погранични власти. Така щото по такъв начин Хилми Паша тури началото, че веднъж пристигнали подобни бежанци, не трябва да се прави втора погрешка от страна на турските власти и да се повръщат надиря в България.[1]

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас почитание.

Княжески търговски агент: *(п.) А. Шопов.*
Вярно: за секретар: *Сл. Чолчев.*

[Печат: „Българско търговско агентство. Солун“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 105 а. Препис. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 24 юни 1904 г. и е заведен под № 1495 в Тайната архива.

№ 332

Рапорт № 549 от А. Шопов до Т. Недков за освобождаването на арестувани български първенци в Солунско.

Солун, 22 юни 1904 г.

Поверително.
За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

В отговор на писмото Ви от 19-ий юний под Н-р 407, имам чест да Ви явя, че въпросните 33 български първенци от Солунския вилает, които миналата година щяха да се изпращат по административен ред на жителство в Тунис, се освободиха после без да им вземат парична гаранция в недвижими имоти, както са направили в Скопие.[1]

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас почитание.

Княжески търговски агент: *(п.) А. Шопов.*
Вярно: за секретар: *Сл. Чолчев.*

[Печат: „Българско търговско агентство. Солун"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 106. Препис. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 24 юни 1904 г. и е заведен под № 1496 в Тайната архива.

№ 333

Рапорт № 430 от Г. Стоев до Гр. Начович за намерението на серския мютесариф да спази сроковете на приемането на бежанците съобразно спогодбата.

Сяр, 23 юни 1904 г.

Поверително.
За сведение до Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

Имам чест да Ви съобщя, че мютесарифина снощи ми яви, че след три деня изтичал срока за приеманието на възвръщающите се бежанци и че щял да запрети след това приеманието им, за да се съобразял с дадената му заповед. В случай обаче, че на границата имало още много желающи да си дойдат щял да поиска да се продължи срока.[1]

Приемете и пр.

Управляющий агентството (п.) *Г. Стоев.*

Преписът е верен.

Управляющий агентството: *Г. Стоев.*

[Печат: „Българско търговско агентство. Сяр"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 107. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 26 юни 1904 г. и е заведен под № 1507 в Тайната архива.

№ 334

Писмо № 382 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с ходатайство за завръщането на Н. Карев, Т. Никлев и др. дейци на ВМОРО за завръщането им в Македония.

София, 23 юни 1904 г.

Господине Агенте,

В допълнение на писмото ми от 14 того под № 367, имам чест да ви изпратя тук приложени още няколко списъци на 14 души четници из разни краища в Турция, които със заявления подадени до нашите власти, ходатайствуват да им се разреши от страна на тур[ското] правит[елство] да се върнат като мирни граждани по домовете си. Между тези лица фигурират две по-важни, а именно Никола Карев и Тома Никлев, първият бивши учител родом от Крушово, а вторият таксилдарин в същия град. И двамата се обвиняват като водители на движението в гр. Крушово и превзиманието му от въстаниците, следователно, за да могат те безопасно да се върнат по домовете си нужно е да им се даде специално разрешение. Те категорично заявяват не само, че се въодушевляват от най-миролюбиви намерения в бъдаще, но и се каят горчиво за постъпката си.

За същите лица, повереното ми м[инистерст]во има случай да Ви изпрати и специална бележка.

За резултата на постъпките ви моля да ми съобщите своевременно.[1]

Приемете и пр. *М[инистъ]р Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 109. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1429/1452/1904.

№ 335

Рапорт № 426 от Т. Недков до Гр. Начович за определен нов едномесечен срок за амнистиране на четниците на ВМОРО.

Скопие, 24 юни 1904 г.

Господине Агенте,

Двама четници от казата именуемите Стойчо войвода от с. Долно Солно С. каза и Димитр Янакиев от Тетово, бяха изявили желание да сложат оръжието си и се предадат на властите след изтичанието на дадения за това срок.

Главният инспектор Хилми Паша отговаряйки удовлетворително на тяхната просба отправена до него и до цивилните агенти, явява че е даден един едномесечен срок начиная от 22 того ст. стил, в който всички четници желающи да сложат оръжието си, тряба да се отнесат с просба до властите, на които се заповядва да приемат просбите им, като се погрижат веднага за обезпечаването свободата на просителите.

Валията се разпореди да се даде днес още гласност на това разпореждание, за да може да се донесе до знанието на тук таме находящите се в санджака ни четници.

От наша страна ще направим също такова разпореждание чрез архиерейските наместничества.

Някои от ближните на организацията хора ми обещаха съдействието си, за да убедят шефовете на четите за слагание на оръжието си.

Какъв ще бъде резултата ще имам честта допълнително да Ви съобщя.[1]

Благоволете и пр.

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2097, л. 21. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 26 юни 1904 г. и е заведен в Тайната архива под № 1514.

№ 336

Писмо № 387 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР, с което препраща превод на получена нота от Турското комисарство в София.

София, 24 юни 1904 г.

Поверително.

Министерството на външните дела и изповеданията има чест да изпрати за сведение на онова на Вътрешните дела тук приложения в превод бележката на Турското комисарство от 12/25 юний т.г.[1]

За глав[ен] секретар *Г. Вернаца.*
С[екретар] на министра *Г. Радев.*

Приложение:

Превод от бележката на Турското комисарство от 12/25. VI.

Вследствие на едно съобщение на одринския валия, в което се казва, че някои освободени по силата на амнистията лица избягват в Източна Румелия веднага след освобождението им, решено е щото бежанците от тая категория да се не приемат от специалните за приемание бежанците комисии и че ония от тях, които бъдат заловени във вилаета ще бъдат наказани за престъпленията, които би извършили през време на второто им отсъствие.[2]

Вярно, секретар на министра *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 115 и 119. Чернова и превод. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1480/1904.

[2] Оригиналният екземпляр от нотата на Турското комисарство в София на френски език вж. в същата а.е., л. 118. Върху него ген. Р. Петров е поставил следната резолюция: „За се съобщи в Министер[ството] на вътр[ешните] работи. *Р. П.* 18.VI.1904".

№ 337

Нота № 383 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат в София за даване разрешение на свещеник Димитър Попгеоргиев да се завърне в родното си място.

София, 24 юни/7 юли 1904 г.

Свещеникът Димитър Попгеоргиев, родом от Егри–Паланка, е избягъл в България преди шест или седем години, от времето на Винишката афера. От тогава той е живял последователно в София и в Кюстендил, където се намира и в момента.

Възползвайки се от общата амнистия, той се е представил наскоро в Бараково, но отоманската комисия е отказала да го приеме, позовавайки се на чл. 4 от споразумението, подписано между Империята и Княжеството.

Тъй като този свещеник не е участвал в тази афера, Княжеското Министерство на външните работи има честта да помоли Имперския отомански комисариат да благоволи да се застъпи според правомощията си, така че да му бъде позволено да се върне в Егри –Паланка и му благодари предварително за любезното му съдействие по този въпрос.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 111. Копие на френски език. Ръкопис.

---

[1] Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 1377/1904. В края на текста има следната резолюция на Г. Вернаца: „Важно. Да се изпрати копие на тази бележка на г-н Начович, за да направи също постъпки. (№160) 24.VI. *Вернаца.*"

№ 338

Нота № 384 на МВРИ до Имперския отомански комисариат в София с настояване да се амнистират затворниците Райко Петров, Войно Димов и Константин Петков.

София, 24 юни (7 юли) 1904 г.

Много спешно.

От информация достигнала до Министерството на Външните Работи следва, че търговците Райко Петров[1] и Войно Димов, от Малко Търново, кааза Къркклисе, както и обущаря Константин Петков, от същия град, са задържани в Централния затвор в Константинопол, от месец февруари и март 1903, по подозрение че са членували в революционни комитети.

Без да оспорва, на този етап, прекалената строгост на мерките взети по отношение на тези българи, които се намират в предварителния арест повече от година и един от които, Райко Петров, е тежко болен, Княжеското правителство смята, че тези нещастници трябва първи да се възползват от общата амнистия, отнасяща се до всички лица участвали в събитията от миналата година.

Следователно, Министерството на външните работи има честта да помоли Имперския отомански комисариат да благоволи да се застъпи спешно пред Високото си правителство, така че господата Райко Петров, Войно Димов и Константин Петков да бъдат освободени незабавно и властите да ги върнат в родните им места.

В очакване на благоприятно решение, Княжеският департамент благодари предварително на Имперския комисариат за любезното съдействие по този въпрос.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л . Копие на френски език. Машинопис

[1] Райко Лалов Петров (1876–1933), учител, председател на Малкотърновския околийски революционен комитет

№ 339

Рапорт № 428 от Т. Недков до Гр. Начович за категорията бежанци, които са обект на Българо-турската спогодба.

Скопие, 25 юни 1904 г.

Поверително.

Господине Агенте,

В отговор на постъпките ми пред валията по въпроса, предмет на рапорта ми от 18 того под № 407, същия допълнително ми яви, че запитал вторично главния инспектор Хилми Паша, който отговорил, че амнистията подразбира, само емигрантите преди две години и че всички други емигранти, даже и такива, против които не съществува никакво преследване ще се повръщат в България, щом се установи, че те са емигрирали преди повече от две години.

Отговорът на Хилми Паша е категоричен в това отношение и нови постъпки пред него ще бъдат излишни.

Вследствие на това ида да повторя пред Вас, господине агенте, молбата си да благоволите и разрешите тоя въпрос в Цариград, във възможно по-скоро време.[1]

Благоволете и пр.

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 124–125. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 26 юни 1904 г. и е заведен под № 1515 в Тайната архива. На първата страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се поискат обяснения от г-н Начовича. *Р. П.* 29.VI.1904."

№ 340

Писмо от Ив. Гарванов до Гр. Начович, с което му съобщава за задържаните още в турските затвори българи.

София, 25 юни 1904 г.

Уважаеми г-н Начович,

Прилагам Ви при настоящето ми един списък на политическите затворници в Паяс Кале, който получих от самите тях.[1] Вярвам, че наскоро ще мога да Ви изпратя списъка на затворниците от Синоп – оттам аз получих писмо, с което ми известяват че всичките затворници възлизат на 40 души. В Диар Бекир са останали не освободени от амнистията 8 души, на които имената ще Ви изпратя. Ако Ви са нужни списъци на затворниците по разните градове в Македония и Одринско съобщете ми, за да Ви ги доставя. Аз няма да Ви съобщавам, че очите на всичките тези нещастници са обърнати към Вас, защото единствения Вие сте, който със своята умелост и тактичност можете да ги извадите от гробовете, в които са живи закопани. Аз мисля, че императорското правителство прави една голяма грешка,

гдето не амнистира всичките затворници, защото подобна постъпка зле се тълкува от народа и не е възможно да се постигне желаното успокоение на духовете. Мен ми се вижда, че станалото съглашение между България и Турция не е подето от последната с искреност и доверие, колкото и първото да се старае да дава доказателства за това. Това зле влияе върху поробения народ и неговата интелигенция, която близо до ума е, че не ще се задоволи с трохите, които Н. И. В. ѝ дава. Мир може да има само там, гдето числото на недоволните се намали до най-големия минимум. Как може да се иска от нещастното Одринско мир, когато почти цялата му интелигенция гние по затворите. Там според моето убеждение не би могло да има никакви нови гюрултии ако заточениците и затворниците се освободят. Аз пак си оставам на мнението, че султана трябва да ознаменува своето 30 год. царувание с една всеобща амнистия, която да обгръща затворници от всички народности. Няма да бъде първи случай да се простят всички ония напр. които са излежали по 5 год. или 1/3 от наказанието си, това е практикувано и от другите султани. Както и да бъде необходимо е одринското население да се задоволи с някакъв великодушен акт. Лично Вас аз моля да се застъпите или да поискате, както това правят гръцките посланици, освобождението на неколцина българи осъдени съвсем несправедливо в известни частни престъпления. Такива аз Ви бих наброил неколцина, но за сега се спирам на ония двама от Акия, за които и по преди Ви писах, именно: Петко Иванов от с. Мутулово и Иван Ацев от Велес. Това са хора много заслужили и по сляп случай не осъдени като политически престъпници. Аз вярвам, че ще се разпоредите да ми се пише до колко мога да се надявам в амнистирането на одринци, за да мога на време да ги условя.

Оставам с отлично почитание и уважение:

Ив. Гарванов.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 864, л. 15–16. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Списъкът не се съхранява в тази а.е.

№ 341

Заявление от Яне Иван Куцаков до ген. Р. Петров за съдействие за връщане на заграбените му имоти в Мехомия от турчина Мустафа Салиов.

София, 26 юни 1904 г.

До господина министра на външните дела.

Заявление
От Яне Иван Куцаков, родом от г. Мехомия, Разложко, Македония и временно живущ в с.Столник, Соф[ийска] околия.

Господин Министре!

Подписаний бежанец в родния ми г. Мехомия известния чифликсайбия г-н Мустафа Хаджия Салиов ми е превзел следующите имоти: 45 брави овце, 2 вола, 4 юнчета, 1 крава, ниви – местностите: 3 в Средногорско, 2 в Полето и 1 Тарик и Ливадите, Крушата и произведението от нивите за една година. В Мехомия имам сестра Милана Тумбева, та затова имам чест да помоля господин министре, да благоволите и разпоредите, дето трябва, за да се вземат имотите ми от Мустафа Х. Салиов и се предадат на сестра ми за пазение, след което сам аз ще се върна в Мехомия.

А за доказателство, че в казаний Мустафа Х. Салиов се намират казаните неща може да се разпитат: Неделю Николов Куцак, Дафе Куцак, Цвета Куцакова, Ангел Велов и др. т. от Мехомия, както и Михалаки Д. Желанов.

Тук съм със семейството ми и щом стане разпорежданието, за да ми се повърнат имотите и аз ще се повърна.

С почитание:

Яне Ювaеонов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 128. Оригинал. Ръкопис.

№ 342

Прошение от Ат. Д. Палеников до ген. Р. Петров за застъпничество за освобождаването на неговия брат и другарите му заточеници в Синоп.
С. Малко Ченге, Айтоска околия, 27 юни 1904 г.

До господина министра-председателя
и министра на външните дела и изповеданията.
В ст[олицата] София.

Прошение
от Ат. Д. Палеников от с. Малко Ченге, Айтоска околия

Господине Министре,

Според Турско-българското съглашение, всичките българи – политически престъпници, осъдени или заточени, трябва да бъдат амнистирани и освободени от затворите, а между това брат ми Купен Димитров, от село Сърмашик, Малкотърновска околия, Одрински вилает, който е осъден от Одринский военен съд на 6 години по предателство **за сношение с въстаниците**, и досега още лежи в затвора в Синоп (Турция), заедно с другарите си: Грагю Атанасов, Стойчо Пеев и Балю Тодоров от същото село. – По сведенията, които имам, там нито дума можело да става за някакво Турско-българско съглашение и всякой, който го помене, бивал наказван.

Като Ви донасям това, г-не министре, моля Ви, да благоволите и се застъпите, на основание на съглашението, за освобождението на брата ми Купен Димитров и другарите му от затвора в г. Синоп, за да прибере нещастната си жена, която с две дребни дечица се скита тука, без троха хляб и с нетърпение очаква освобождението на мъжа си, за да ги прибере и заведе в многострадалното им родно място. Но уви! Турските власти, непонятно защо, не са освободили досега нито един от заточениците от М[алко]търновско и Кърклисийско.

Повтарям, г-не министре, да не откажете Вашето енергическо застъпване, понеже той и другарите му са осъдени за **приготвяние бунт в Турската империя**, следователно са политически престъпници, а не обикновени, за каквито може би ги представляват турците, за да оправдаят неосвобождаването им.[1]

С отлично почитание:

А. Палеников.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 140. Оригинал. Ръкопис.

[1] Прошението е получено в МВРИ на 2 юли 1904 г. и е заведено под № 1562.

№ 343

Писмо № 396 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР за продължаването на срока за връщането на бежанците от Великия везир с още един месец.

София, 28 юни 1904 г.

Поверително.

На Н-р 2270/1904. М[инистерст]во на външн[ите] раб[оти] [и] изп[оведанията] има чест да съобщи за сведение на онова на вътр[ешните] раб[оти], че съгласно телеграмата на г-на княж[еския] дипл[оматически] агент в Цариград от 23 того, под № 942, Великия везир по собствена инициатива е продължил с един месец срока за възвръщането на бежанците главния инспектор Хилми Паша е бил уведомен вече за тази мярка.[1]

За глав[ен] секр[етар]: (п.) *Г. Вернаца*
Секр[етар] на м[инистъ]ра: *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 126. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящи № 1478 и 1481/1904 в Тайната архива.

№ 344

Писмо № 397 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което препраща списък на четници на ВМОРО, искащи да се завърнат в Турция.

София, 28 юни 1904 г.

Към № 382. М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати при настоящето си още един списък на 4 четници, които със заявления до нашите власти ходатайствуват да им се разреши от турското правителството да се върнат по родните си места. Умолява се а[гентст]вото да съобщи час по-скоро за резултата на постъпките си, както за възвръщането на настоящите лица, така и за ония, за които се отнася писмото му от 23 того под отвъдния №.[1]

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца*
С[екретар] на м[инистерството] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 127. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящи № 1476 и 1477/1904.

№ 345

Писмо от ген. Р. Петров до Гр. Начович с питане по въпроса за амнистията на останалите емигранти в България.

София, 30 юни 1904 г.

Г-не Агенте,

С рапорта си от 25 юний т. г. под № 428[1], Княжеския търговски агент в Скопие съобщава какво е било тълкуването, което е дал Хилми Паша на

амнистията, особено за находящите се в България емигранти из Македония.

По тоя повод имам чест да ви помоля да ми съобщите какъв е резултата от постъпките Ви по въпроса за тълкуването и разбирането на амнистията, за който става дума в писмото ми от [...]

Приемете, господине Агенте, уверение в отличното ми към Вас уважение.[2]

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 12 и 13. Чернова и копие. Ръкопис и машинопис.

---

[1] Вж. док. 339.

[2] Писмото има входящ № 1515/1904.

№ 346

Прошение от Илия Аргиров Кърчовалията до ген. Р. Петров за застъпване пред турските власти да му се разреши да се върне в родното си село.

София, 30 юни 1904 г.

До господина министъра на външните дела.

Прошение
от Илия Кърчовалията, родом от с. Кърчово, Демирхисарско – Македония.

Уважаемий Господин Министре,

Миналата година, по случай въстанието, аз бях принуден да прибягна в свободната част на нашето отечество, заедно със сина си.

След като се получи известие, че сме амнистирани, аз пожелах да си отида, но турците не ме приеха. Стоях в с. Бараково повече от 1 месец, молих се на турския пристав, но ми отказаха, защото съм бил комита и турския цар не ми прощавал.

Преди няколко дни пратих сина си, поне той да си отиде да гледа къщните работи и да не гладува заедно с мене, но и него не приеха.

Искрено желая да си отида.

Моля Вашата помощ, за да ме пуснат да си ида в селото.

Понеже се намирам в крайна бедност и нямам работа, моля да ми се отпусне някоя помощ догдето замина.

Тук в България ме поддържа вече 8 месеца комитета, но мене ме е вече срам да искам на г-н Цончева пари, като виждам вече че никому не дават.

С дълбоко почитание:

Илия Аргиров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 151. Оригинал. Ръкопис.

№ 347

Молба от Димитър Ил. Аргиров, син на Илия Кърчовалията до дупнишкия околийски началник за завръщане в родното му място.

Дупница, 2 юли 1904 г.

До господина околийския началник.
Тук.

Господин Началник,

Подписаний, родом от с. Кърчево, Демирхисарска околия през 1903 година избягах в България на 19-ий октомврий и до 20-ий юний живях в София. На 24-ий юний тая година се явих пред Комисията за приемание бежанците на „Бараковския пост". Обаче председателят на комисията отказа да ме приеме като каза, че не съм бил забелязан в списъка на бежанците и се повърнах надире. След четире деня ме повикаха повторно и ми съобщиха, че няма по никакъв начин да ме приемат, защото баща ми бил избягал преди седем години, бил четник и незнам още какъв си. Като виждам, че почти всички бежанци избягали от две години насам се приемат и се завръщат по домовете си, желая и аз да си отида, толкова повече, че няма още една година от избягването ми. Ето защо г-н началник, най-покорно Ви моля да направите нужните постъпки гдето трябва, за да ми се разреши да се завърна в отечеството си.

Уверен, че покорната ми просба ще бъде удовлетворена, оставам с отлично почитание.[1]

Димитър Илиев Аргиров

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 170. Оригинал. Ръкопис.

[1] Молбата е постъпила в Дупнишкото околийско управление на 2 юли 1904 г. и е заведена под № 9082. На първата страница на молбата е отбелязано: „По бедност необгербвано (чл. 42 от „Закона за герб[овия] налог".)

№ 348

Молба от Георги Николов до дупнишкия околийски началник за завръщане в родното му място.

Дупница, 2 юли 1904 г.

До господина околийския началник.
Тук.

Господин Началник,

Подписаний, родом от с. Ерникйой, Серски санджак, учител из Македония, на 4-ий август 1902 год. излязох от родното си село Ерникйой и отидох за учител в с. Влахи, Мелнишка околия, гдето престоях до 23-ий септемврий, същата 1902 год. На тая дата (23-ий септемврий 1902 год.) вследствие настаналите смутове в Джумайската и Мелнишка околии, избягах в България и до 20-ий юний 1904 год. престоях в Дупница. Желаейки да се завърна в родното си място на 21-ий юний т. г. се представих пред определената за приемание бежанците комисия. Председателят на тая комисия, заседающа на „Бараковския пост" ми каза, че няма да ме приемат като бежанец, защото съм бил избягал преди три години, когато от гореприведените дати става ясно като бял ден, че няма още

две години от избягването ми от дома. Вследствие на това, г-н началник, най-покорно Ви моля да благоволите и направите нужните постъпки гдето трябва, за да ми се разреши да се завърна в отечеството си.

Уверен, че покорната ми просба ще се удовлетвори, оставам с отлично почитание.[1]

Георги Николов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 171. Оригинал. Ръкопис.

[1] Молбата е постъпила в Дупнишкото околийско управление на 2 юли 1904 г. и е заведена под № 9081. На първата страница на молбата е отбелязано: „По бедност необгербвано (чл. 42 от „Закона за герб[овия] налог".)

№ 349

Молба от Стоимен Каранфилов до дупнишкия околийски началник за завръщане в родното му място.

Дупница, 2 юли 1904 г.

До господина околийския началник.
Тук.

Господин Началник,

Подписания, родом от с. Равна, Серския окръг, учител през 1901–1902 учебна год. в с. Грамадна (Кукушка околия), а през следующата 1902–1903 учебна год. бях назначен за такъв в с. Крушово (Серския окръг), от гдето още през априлий същата година следствие смутовете в този район бях заловен от властта и арестуван в гр. Сяр до 9-ий юний, а от 9-ий същий м. освободиха ме от затвора, но оставиха ме под полицейски надзор да живея в същия град.

В края на юний от поменатия град избягах в България, гдето и досега живея.

Напоследък възползуван от дадената от Негово И. В. султана амнистия за всички политически престъпници забягнали не по-рано от (2) две години и аз като такъв изявих желание да се завърна в родното си място; защото на 19-ий юний 1904 година отидох на Бараковския пост, представих се пред комисията за приемание бежанците и пожелах да се завърна у дома си.

Председателят на поменатата комисия след като ме разпита от къде съм, що съм работил преди да избягам, каза ми че комисията им не могла да ме приеме; тъй като съм бил забягнал не преди година, нещо което явно се вижда от поменатите дати, а преди (3) три години.

Желаейки да се завърна обратно в родното си място, моля Ви най-учтиво г-н началник да благоволите и направите нужното разпореждание и постъпки гдето намерите за добре; за да ми се разреши възвръщанието ми в отечеството си.

Уверен, че покорната ми просба няма да остане без последствие, оставам Ваш покорен просител.[1]

Стоимен Каранфилов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 172. Оригинал. Ръкопис.

[1] Молбата е постъпила в Дупнишкото околийско управление на 2 юли 1904 г. и е заведена под № 9080. На първата страница на молбата е отбелязано: „Необгербвано по чл. 42 от „Закона за герб[овия] налог" по бедност."

№ 350

Писмо № 408 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което препраща списък на искащи да се завърнат в Одринско.

София, 3 юли 1904 г.

Към № ... М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати на Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град за понататъшна от негова страна разпореждане тук приложения в препис списък на 7 лица, избягали през 1901 г. из Одринско, които със заявления до нашите административни власти, ходатайствуват да им се разреши от страна на турското правителство, свободното им завръщание по домовете им.

Умолява се а[гентст]вото да съобщи час по-скоро за резултата на постъпките си по тоя въпрос.[1]

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца*
С[екретар] на м[инистерството] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 147. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящи № 1557/1904.

№ 351

Писмо № 2453 от Д. Петков до ген. Р. Петров с настояване да се иска от Високата порта да разреши въпроса да се завърнат по родните си места бежанците, намиращи се в България.

София, 3 юли 1904 г.
Бързо.

Към № № 2130, 2213, 2238, 2254, 2269, 2311 и 2424. Пред вид запитванията, които ми се правят от разни места, за резултата от заявленията, постъпили от страна на бивши четници и други прибягнали в България порано от преди 2–3 години, имам чест да Ви помоля, г-не министре, да направите потребното, за да се ускори разрешението на въпроса, относително възвръщанието на тия бежанци, тъй като те са останали тук без всякакви средства и еднаж заявили, очакват с нетърпение исканото разрешение и настояват да се завърнат по-скоро. Освен туй, възможно е Високата порта с отлагането на въпроса, да чака да изтече срока, определен за връщане на бежанците и възползувана от това да поиска да спре възвръщането на тия лица, макар и да са заявили те по-отрано. Във всякой случай, желателно е да се не отслабне от наша страна, та да се добие благоприятно разрешение и с това се даде възможност на желающите да се завърнат по-скоро на родните си места.[1]

За резултата моля да бъда уведомен колкото е възможно по-скоро, за да се отговори на запитванията.

Министър: *Д. Петков*
Главен секретар: *Т. Васильов*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 148. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 5 юли 1904 г. и е заведено под № 1575 в Тайната архива.

№ 352

Прошение от Стоян Ташев до Високата порта за амнистиране и разрешение да се завърне в родното си място.

Бургас, 5 юли 1904 г.

До почитаемото правителство на Отоманската империя.

Прошение
от Стоян Ташев, родом от село Колибите, Бунархисарска нахия,
Кърклисийски санджак, Турция.

Подписаний подозрен, като член на някакъв си Таен революционен комитет, избягал съм преди 3 години в Българското княжество, където съм се занимавал с частна работа до 20 юний 1903 год. и вследствие въстаническото движение през същата година в Кърклисийския санджак, зимах участие като четник.

Сега като се разкайвам за тази не добре обмислена от моя страна работа, в която съм бил увлечен и като се отказвам от досегашното движение, то с настоящето си моля почитаемото правителство на Отоманската империя на основание амнистията дадена от Негово Императорско Величество султана, да бъда уведомен мога ли да се възползувам от амнистията и да се завърна при домашните си, за да се предам на мирно занятие и да бъда верен поданик на почитаемата Отоманска империя.[1]

С почитание:

Стоян Ташев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 167. Оригинал. Ръкопис.

[1] В същата а.е., л. 168 се съхранява прошението и на Андрея Стоянов, родом от с. Бунар Хисар, Кърклисийски санджак, четник през въстанието със същото съдържание и писано със същия почерк.

№ 353

Телеграма № 942 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за удължаването на срока за завръщането на бежанците от Великия везир с още един месец.

Цариград, Пера, 6 юли 1904 г.

На 380. Великият везир по своя инициатива продължи с един месец срока за приемане на бежанците. Хюсеин Хилми Паша беше вече информиран за това.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 149. Бланка. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 23 юни (6 юли) 1904 г. и е заведена под № 1481 в Тайната архива.

№ 354

Писмо № 416 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да направи постъпки пред Високата порта за по-скорошно разрешаване въпроса за връщането на бежанците по родните им места.

София, 7 юли 1904 г.

Бързо.

Г-не Агенте,

Към № 408/1904. Повереното ми м[инистерст]во е имало случай да Ви изпрати досега няколко списъци на разни четници – бежанци, които със заявления до нашите административни власти, са искали разрешение от страна на турското правителство да се възвърнат по домовете си. Повечето от тези лица, са останали без всякакви средства и като са заявили един път да се завърнат по-скоро по домовете си, те с нетърпение очакват исканото разрешение, обаче досега не е получен никакъв отговор. Ежедневно те се явяват в повереното ми м[инистерст]во и в М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи и искат да знаят дали се е получило някакво разрешение за тяхното възвръщание. Възможно е Високата порта с отношението на въпроса да чака да изтече срока, определен за връщането на бежанците и възползувана от това, да поиска да спре възвръщането на тия лица, макар и да са заявили те това си желание по-отрано. За мнозина от тях, между които фигурират и няколко свещеници, Ви съм изпратил отделни бележки, както на тукашното Турско к[омисарст]во, което макар и да е издало досега на 1–2 паспорти, турските обаче пограничи власти не ги приемат и ги връщат обратно.

Пред вид на това, имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да ми явите час по-скоро какъв е резултата от постъпките по тоя въпрос. Желателно е да се прибърза от наша страна да се разреши въпроса, за да се даде възможност на желающите да се върнат по-скоро по родните си места.[1]

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 152–153. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1575/1904.

№ 355

Нота № 420 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София за даване разрешение за връщането на Илия Кърчовалията в родното му място.

София, 9/22 юли 1904 г.

Споменатият Илия Аргиров Кърчовали, от Кърчово, Демирхисарска каза, е избягал в България миналата година придружен от сина си. Желаейки да се възползва от общата амнистия, предоставена на лицата включени във въстаническото движение от миналата година, той се е представил пред отоманската комисия в Бараково, която е отказала да го приеме под предтекст, че Негово Императорско Величество Султана не е помилвал революционери. Въпреки повторните му настоявания, в продължение на един месец, комисията в Бараково остава непоколебима в своя отказ.

Представяйки горепосоченото на знанието на Имперския отомански комисарат, Министерството на външните работи има честта да Го помоли да благоволи да се застъпи спешно пред Високото си правителство за подходящото и правово решение на въпроса и му благодари предварително за любезното съдействие.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 158. Копие на френски език. Машинопис.

№ 356

Нота № 421 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София, с която настоява да бъдат освободени българите затворници от Одринския затвор.

София, 9/22 юли 1904 г.

Българите изброени в тук приложения списък, от които тринадесет са от Ахичелебийска кааза и единадесет от други части на Одринския вилает[1], са били осъдени за различни престъпления и политически провинения през миналата година, и в момента са задържани в централния одрински затвор, въпреки общата амнистия, която беше обявена за лицата от тази категория и от която те трябва да се възползват.

Представяйки гореспоменатото на знанието на Имперския отомански комисариат, Министерството на външните работи има честта да Го помоли за благосклонно посредничество пред Имперското правителство за подходящо и правово разрешаване на въпроса, и Му благодари предварително за любезните Му постъпки по този въпрос.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 162. Копие на френски език. Машинопис.

---

[1] Посоченият списък вж. в същата а.е., л. 161.

№ 357

Заявление от Иван П. Ботушанов до кмета на с. Лъджене за разрешение да се завърне в родното си място.

С. Лъджене, 10 юли 1904 г.

До господина Лъдженски общински кмет.
Тук.

Заявление
от Иван П. Ботушанов, родом от с. Якоруда, Разложка околия (Турция)[1]
Господине Кмете,

Понеже съм напуснал отечеството си още преди шест години и желая сега да се завърна в родното си място, и съгласно окръжното предписание на г-на пещерски окол[ийски] началник от 7 того н. год. под № 4270, обещавам се, че след като бъда допуснат да си отида в с. Якоруда ще се предам на мирни занятия и ще стана добър гражданин на Турската империя, като ще се стремя да не давам повод за някакви подозрения върху ми от страна на турските власти.

С почитание:

И. П. Ботушанов

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 99. Оригинал. Ръкопис.

[1] Иван Петров Ботушанов (1874–1919), леринski, воденски и разложки войвода, търговец.

№ 358

Шифрована телеграма № 1225 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за създадени трудности за въздействие над турското правителство след преминаването на чета на ВМОРО от България в Османската империя.

Виена, 14 юли 1904 г.

Към № 1183. Господин Мерей ми каза днес, че след добитите достоверни сведения за преминаването тия дни на една чета въстаническа направо от България в Турция по-мъчно ставало за тях да направят каквито и да било постъпки в Цариград в желаемата от нас смисъл.

Гешов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 188. Бланка. Оригинал (шифрован и дешифриран). Ръкопис.

№ 359

Заявление от Христо Поппантелеев до пловдивския окръжен управител за завръщане в родното му място.

Станимака, 14 юли 1904 г.

Чрез г-на пловдивския окръжен управител
за г-на министра на вън[шните] работи.
В ст[олицата] София.

Заявление

От Христо П[оп]пантелеев, с[тани]машки жител, улица „Св. Димитрий".

Г-н Министре,

Покорно подписавший съм родом от с. Райково, Ахъчелебийска околия, Одрински вилает, Турция. Избягал съм от турските насилия преди (3) три години. Обаче сега като сме амнистирани, то моля най-любезно да ходатайствувате на надлежното място и се завърна в родния си кът.[1]

С почитание:

Хр. П[оп]пантелеев

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 191. Оригинал. Ръкопис.

[1] Заявлението е обгербвано и е прието в Пловдивското управление на 15 юли 1904 г. под № 1008.

№ 360

Молба от Георги Хр. Групчев и Елена Групчева-Чобанова до ген. Р. Петров за освобождаването на брат им Иван Групчев от затвора в Синоп.

София, 19 юли 1904 г.

До господина, г-на министра-председателя
и министър на външните работи и изповеданията.
Тук.

Многоуважаемий г-не министре,

Подписаните от няколко дни сме в столицата на България, пристигнали от родното ни място гр. Охрид (Македония). бързаме да се възползуваме от присъствието ни тук, за да поднесем нашите обнадеждени, от видената свободна българска държава молба до министра-председателя и министра на външните дела и изповеданията на свободна България.

Имаме рожден наш брат затворен в тъмните зандани на крепостта Синоп (Трапезундски вилает); казва се Иван Христов Групчев, от гр. Охрид, 30 годишен, неженен, със слабо телосложение.[1] Осъден е на 5 години и ето вече 2 1/2 години как лежи там. Под никоя амнистия, нито под последнята предизвикана от вас с Турско-българското съглашение, не искаха да го подведат турските власти.

Ето неговото престъпление: беше директор на училищата в гр. Ресен. Подозрян за участничество в комитетите, без всякакъв повод един ден явява се един стражар и го вика в хюкюмата. Явяването на стражар вътре в училищните стаи във време на преподаване е предизвикало писък и олелия из между малките деца. За да се умири вълнението брат ни казал на стражарина, че ще дойде сам след него и го поканил той да си отиде. Стражаринът не слушал и искал насила из сред децата да го изтръгне и вземе със себе си. Като видял брат ни, че по-зле става, оставил в неописуем плач и трепет децата и отишъл в хюкюмата заедно със стражарина. Затварят го и вече не видя свобода. Задържаха го и скроиха му обвинението, че извадил револвер срещу ето този стражар във време на повикването, а не обадиха и защо са го викали. Съдиха го по това също обвинение и при все, че не можа да се докаже никакво изваждане на револвер, осъдиха го на 5 годишен тъмничен затвор.

Хилядите ни молби пред Хилми Паша и пред цивилните агенти нищо не спомогнаха.

Като Ви съобщаваме това многоуважаемий, г-не министре, най-покорно молим Вашето застъпничество за освобождаването на измъчения ни брат, който надали е останал вече получовек от тежките изпитни.

Уверени, че молбата ни до нашите братя по род и тегло няма да остане като оная до цивилните агенти, макар християни, но пак чужденци, оставаме с отлично към Вас почитание:

Георги Хр. Групчев, Елена Групчева-Чобанова.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 197. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Иван Христов Групчев (1874–1963), учител, член на Охридския околийски революционен комитет (1905–1907), кмет на Охрид пред Първата световна война.

№ 361

Шифрована телеграма от княз Фердинанд до ген. Р. Петров за случайната му среща с турския посланик в Белград в Мариенбад.

Мариенбад, 20 юли 1904 г.

Турский посланик в Белград неприятно ме изненада с присъствието си в Мариенбад. Защо правителството не ме е своевременно осведомило за пътуването на Фети Паша. Каква е неговата мисия.

Мюрани.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 559, л. 15. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

№ 362

Шифрована телеграма № 443 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се поиска от Високата порта да удължи срока за завръщане на одринските бежанци, поради ангажиментите им със селскостопанска работа в България.

София, 27 юли 1904 г.

В княжеството се намират понастоящем още 5 400 бежанци из Одринско, които не можаха да заминат в определения срок защото бяха заняти с жетвата на някои землища, които бяха посели. Моля настойте пред В[исоката] порта да се продължи срока, който се свърши на 25 того още с един месец, за да могат тези бежанци да довършат работата си по хармани и да се върнат на време по домовете си.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 202. Чернова. Ръкопис.

№ 363

Молба от Тодор Органджиев до началника на Политическото отделение при МВРИ с питане дали е амнистиран според Турско-българското съглашение заради участието си в солунските атентати.

София, 27 юли 1904 г.

До господина господина началника на Политическото отделение
при Министерството на външните работи.
Тук.

Господин Началник,

Долуподписаний, родом от гр. Велес (Македония) съм емигрант по политически престъпления от миналата година и като се надявам, че ще мога да се опра на обещаната напоследък поради Турско-българското съглашение амнистия, желая най-горещо да се върна назад в родното си място. Но има една спънка, една несигурност, която ми пречи да изпълня намерението си. И за туй се обръщам към вас, г-н началник, да ме осведомите върху въпроса: хваща ли ме амнистия или не. Нека Ви е известно, че съм осъден от Извънредния военен съд в Солун по повод известните солунски атентати. Обвиненията хвърлени върху ми се състоят

от две: че съм земал участие при прокопаването на стария канал до банката през 1900-та година и че по-сетне съм се поставил на разположението на атентаторите, като съм им прекарал почти сичките материали от границата до Солун. И двете обвинения са верни. Но едно трябва да се знае, че напоследък от като се започнаха наново подготовленията за атентата до самия атентат, аз нито един път не бях в Солун, защото не съчувствувах на тоя начин на действие. А за, че съм услужвал при пренасянето на материалите, то това се дължи на приятелството и старите връзки, които имах с атентаторите и които връзки не можах да скъсам окончателно. – Разправям Ви туй, г-н началник, за да се разбере че не би трябвало да бъда зачислен в категорията на атентаторите, защото не съм такъв и не съм земал прямо участие в атентата. Но като не изключвам възможността, че мога да бъда разглеждан като атентатор – динамитар – опасявам се да се върна назад.

За туй Ви моля повторно, г-н началник, в едно по възможност най-кратко време да се научите и ме осветлите по въпроса: амнистиран ли съм или не.

В надежда че просбата ми ще бъде приета, оставам

С почитание:

Тодор Органджиев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 199. Оригинал. Ръкопис.

№ 364

Заявление от Вълчо Николов и Георги Мавродиев с молба за съдействие при преминаването им на границата, тъй като са изпуснали определения срок и по този начин са разделени от семействата си.

Бургас, 2 август 1904 г.

До господина бургаския окр[ъжен] управител.

Заявление

От Вълчо Николов и Георги Мавродиев, от село Паспалово, Малкотърновска околия (Турция), пребивавши като бежанци, първий в село Азаплий, а вторий в с. Буюклий (Айтоско)

Г-не управителю,

Понеже имахме свързани, след преминаването ни от сам границата, интереси с местните жители, не можахме да сколасаме да се приготвим да си заминем до изтичание първий за завръщанието на бежанците срок. Ако не се бе продължил този сигурно щяхме да си останем като не щеше да има възможност да се завърнем тук.

Като се продължи, обаче срока за същата цел до 25-ий изтекшаго, ний положихме усилия да си уредим работите и снабдим с нужните от тукашните власти книжа за заминавание.

Като привършихме всичко, изпратихме си семействата напред, а ний двамата и непълнолетний на мене първий, Вълчо Николов, около 19 годишен, останахме да караме дребний ни добитък, състоящ ся на мене първий от 109 овци, 81 кози, 31 ягнета и 20 ярета и едно мъжко магаре, а на мене вторий от 45 овци, 60 кози, 21 ягнета и 32 ярета и едно магаре.

Семействата ни, фигурирующи в списъците, в които са записвани завръщающите се бежанци, бидоха пропуснати от властите и на двете страни да си заминат и си заминаха, защото пристигнали на пропускателний пункт „Дудево“ няколко дни преди изтичание последний срок; а с нас, понеже пристигнах-

ме в последний ден на свършването на последний срок, а именно на 25 истекшаго, се случи следующето: българските власти, имевши предвид, че до 25 казаннаго могат да преминават бежанците отвъд, пропуснаха ни, съгласно наредбата за тази цел, да заминем отвъд; като преминахме отвъд турските чиновници, макар както видяхме по-горе, да минахме в срока, спряха ни на селото Заберново два дни, а след това ни повърнаха с добитъците ни обратно!

Сега децата ни са отвъд, а ний отсам: разделени без причина.

Туй като Ви занимаваме, имаме чест да Ви помолим, г-не управителю, да направите следующото се – да ни пропуснат турските власти да си заминем, или поне ако не ни искат в държавата си, да позволят на децата ни да се завърнат отсам понеже известно Ви е, не е възможно – ний да сме тук, а децата ни отвъде.

Ако за тази цел е потребна намесата и на централната власт, молим Ви да походатайствувате пред тях да направят нужното по въпроса, по който се касае настоящето ни. Ако е възможно, по-скоро понеже зимата настъпва и ако не се уреди работата ни до тогава, ще трябва да се съвършено опропастим.[1]

С почитание: *Вълчо Николов* и *Георги Мавродиев*,
като неграмотни по молбата им подписах ги аз: *Градинаров*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 206–207. Оригинал. Ръкопис.

[1] Молбата е постъпила в Бургаското окръжно управление на 3 август 1904 г. и е заведена под № 8408. От там е препратена в МВР със следния текст: „Имам чест да представя настоящето заявление в Министерството на вътрешните работи с ходатайство да направи, гдето трябва нужните постъпки, за да се разреши на въпросните двама бежанци да се завърнат в родното си село. Като имам предвид, че този не ще бъде единствен случай, моля министерството да направи общо разпореждание за пропущанието през границата на всички бежанци, които по различни причини не са могли в срока да се завърнат. Бургас, 3 август 1904 г. Окр[ъжен] управител: *Муткуров*. Секретар: *Ст. Величков*." Текстът на бургаския управител има входящи номера 4295 от 5 август 1904 г. и № 6214.

№ 365

Писмо от А. Давидов до д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов за хода на тайните преговори в Цариград между ЗП и турското правителство, за изявленията на д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов във вестниците с цел да се повлияе за благоприятен изход от преговорите и за водени официални българо-турски преговори.

Цариград, 4 август 1904 г.

Секретно
Г-да д-р Татарчев, Б. Сарафов, София

Вярвам да сте притежатели на писмото ми от 9. IV. т. г., което Ви пратих чрез г-н Кушев.

Мисля да Ви е известно, че за реализирането на станалото съглашение има една комисия под председателството на Саид Паша, председател на Държавния съвет, с когото се сношава г-н Начевич. Не много скоро след съглашението г-н Начевич бил почувствувал своята грешка, от постъпката си спрямо Мемдух Паша, та в един разговор ми каза, че Саид Паша бил много добър човек, но като нямал власт какво да му направил, когато Мемдух Паша като министър на вътр[ешните] дела имал бил всичката възможност да му прави препятствия, по-

ради което ме помоли да поканя неговия драгоман Осман бей, с когото бяхме в София, и го заведа в него на обяд или вечеря да може да се приготви да способствува за едно помирение с Мемдух Паша, като същевременно и мене задължи да действувам в това направление пред. М[емдух] Паша. По тоя случай аз от своя страна направих всичко възможно, но Мем[дух] Паша нито позволи на Осман бей да отиде в г-н Начевич, нито иска да се вижда и говори с него, за когото каза, че е един лъжец и чапкънин.

Мемдух Паша като един важен фактор в управлението на Турция, вместо г-н Начевнч да се старае да го спечели на своя страна, вместо да се възползува от възложената ми чрез него мисия до комитетите за техните искания, които да се имат предвид при преговорите между двете правителства, а особено при информирането му от М[емдух] Паша за моята мисия до к[омитети]те по заповед от София, се бил турил в негово разположение за едно споразумение и г-н Начевич, вместо да държи сметка на даденото му обещание и да се възползува от добрия случай, че М[емдух] Паша е бил натоварен да води преговорите с него, след завръщането си от София казал бил в Илдъза, че к[омитети]те са нищо и че М[емдух] Паша да се бил заменил с друг, който знаел французки език, нещо, което Ви е известно от първото ми писмо.

От какви цели и съображения се е ръководил в случая г-н Начевич, та е постъпил тъй, и дали е прав, не е моя компетентност, а само Ви съобщавам факта по какъв начин е била парализирана моята мисия до Вас, за сериозността на която не трябва да има веч никакво съмнение, и според както се научавам, М[емдух] Паша се е бил стремил с тая работа да стане велик везир, та затова толкова много се е бил амбицизирал против г-н Начевич.

Независимо от обстоятелството, че турците много обещават, а малко изпълняват, но протакането на и тъй пресилено съглашение и създаваните пречки по изпълнението му, мисля, да има подкладка и постъпката на г-н Начевич с М[емдух] Паша, от която е следствие и известният Ви случай с драгоманина г-н Добрев, та затова и г-н Начевич се стреми да поправи тази си грешка, но, както се вижда, да е изключена възможността за едно помирение. Това, което още тогава Ви писах, че г-н Начевич не съумя да използува този случай, дойде сам да признае впоследствие и нека допуснем, че ако нещо повече не можеше да се сполучи, то без съмнение същото съглашение щеше да има други резултати, ако то бе чрез М[емдух] Паша, който като м[инистъ]р на вътр[ешните] дела и ще го прилага в изпълнение.

Исканото от мене мнение по съглашението изказах, че с него не се туря край на положението, докато не се вземат във внимание исканията на населението, и че едно от най-главните условия за умиротворението на областта е да се даде участие в управлението и на българ[ския] елемент, за да има доверие в прилагането на реформите. Също и изказаното мнение от г-н д-р Татарчев по съглашението във в. „Тан“, който ми се даде от г. др[агоманина] Д[обрев] и онова на г-н Сарафова в нашите вестници ги предадох.

От станалото съглашение досега имал съм три свиждания с Мемдух Паша, в които разговорът е бил все по съглашението и к[омитети]те. Г-н Начевич е бил представил един списък за чиновници, в който влизали и някои чиновници от бълг[арските] агентства, що знаели турски, но, както се вижда, и това да не може да прокара, щом има образувано течение, което много държи за едно споразумение и с к[омитети]те. Той е говорил да се поканели и бившите министри г-н г-н Помянов[1] и Радев[2].

Когато говорехме върху 15 точки[3], каза ми: „Исканията на к[омите]та в толкова много точки се виждат много на султана, нека да се задоволят с помалко, за да се постигне едно съгласие.“

Също ми каза: „Пишете на к[омите]та, ако желае искрено да се споразумеем, нека Ви явят.“ А за г-н г-н Петров и Петков[4] каза да им пиша, че докато е тук г-н Начевич, той не искал да има среща с него по тези работи.

Когато бях натоварен с тази мисия, не знаех нищо повече от онова, което ми бе съобщено, но сега, както ми са известни много работи, мога да Ви кажа, че се заблуждаваме и лъжем, ако очакваме желаните резултати от станалото съглашение. Не стоят работите тъй, както се представляват, и с лъжи тази работа не се върши. Той е веч безполезен тук.

Както са поставени работите, този обществен въпрос може да вземе добър край само и с Вашата намеса, инак събитията и времето остава да го решат. Въпросът е влязъл пак в една благоприятна фаза и имам голямо основание да вярвам, че ще може да се постигнат добри успехи по миролюбив начин, ако се постъпи от наша страна умело и тактично и преди всичко, мисля, добре ще бъде, ако г-н д-р Гатев[5], който знае и турски, като виден и близък до г-н Петкова, в когото имат тукашните кръгове голямо доверие, дойде честно като на разходка, за да се срещне с М[емдух] Паша, при когото ще го заведа, и се удостовери лично за всичко от самия него, а така също ще има случай да го информира и за други много обстоятелства по този въпрос, след което остава да се обсъди от компетентните места какво трябва да се постъпи и предприеме по-нататък.

Като близък партизанин на г-н Петкова бях удостоен и натоварен с известната Ви мисия, която доколко съвестно съм изпълнил дълга си, остава времето да покаже, а сега в това мога да Ви уверя, че съумях известни висши влиятелни кръгове да спечеля в полза на каузата, що преследвате, и ако Вие намирате за добре, че трябва да се предприеме нещо в това направление, то предвид важността на въпроса, по който всичко не може да се предаде писмено, ще мога да дойда до София за 2–3 дена, за да направя и едно обстоятелствено изложение на г-н г-п Петрова и Петкова, като същевременно отида преди тръгването ми при М[емдух] Паша, за да ми яви кои от 15 точки ще бъдат приети, за да ги съобщя па Вас за знание.

С почитание: (под.) *А. Давидов*

ЦДА. ф. 3 к, оп. 2, а. е. 677, л. 30–33. Препис. Ръкопис. Публ. в *Д-р Хр. Татарчев*, Спомени ..., с. 301–303.

---

[1] Константин Помянов е бивш министър на правосъдието в правителството на Ст. Стамболов.

[2] Александър Радев е бивш министър на правосъдието в правителствата на П. Каравелов и д-р Ст. Данев и на народното просвещение в Даневото правителство.

[3] Вж. док. 194.

[4] Ген. Р. Петров, министър-председател и министър на външните работи и Д. Петков, лидер на Народнолиберална (Стамболовистка) партия, по това време е министър на вътрешните работи в правителството на ген. Р. Петров.

[5] Д-р Тодор Гатев е министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството в правителството на ген. Р. Петров.

№ 366

Прошение от Петър Петков до бургаския окръжен управител за съдействие да замине за родното си място, поради изпускане на срока на споразумението.

Бургас, 8 август 1904 г.

До господина бург[аския] окр[ъжен] управител

Прошение
От Петър Петков, от село Граматиково (Малкотърновска околия).

Г-не управителю,

Като се установих, като бежанец на местожителство в село Гьозекен (Анхиалско), посях, понеже не знаех какво ще е бъдещето на бежанците, в землището на горното село няколко къса ниви, за да си препитавам семейството.

След станалото между България и Турция съглашение, като се разпореди да се завръщат бежанците по местата си и се определи за тази цел срок, побързах, след спазване нужните за това формалности да си отида със семейството си на огнището си и да почна отново да се нареждам за живеяние, без да можах да прехвърля последната си храна върху някого у горното село Гьозекен.

След като си отидох в Турция, аз докато бяхме още отворена границата, се върнах пак в поменатото село Гьозекен за прибиране на храната си.

Сега, прибрах си храната, но не мога да се завърна, понеже като не съм взел при идването ми обратно отсам Турция пасапорт, не ме пущат турските власти да си се завърна.

Поисках от турский у Бургас търговски агент някакво улеснение в това отношение, но и той сви рамена.

Сега, понеже мене не ми е възможно да остана тук, тъй като семейството ми, както видяхте, с оттатък остава нужда да се намери лесно да ми се даде възможност да си се завърна в Турция, което би могло лесно да се постигне, понеже фигурирам в списък на завърналите се бежанци.

Следователно, моля ви, г-не управителю, да благоволите да направите потребното – да ми се даде възможност да си отида в Турция, с необходимост за това средства, за да не бъда преследван и подозиран от турските власти за някакви въображаеми неща.[1]

С почитание:

Петър Петков,
като неграмотен подписвам го ази *Градинаров*.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 211–212. Ориигнал. Ръкопис.

---

[1] Бургаският окръжен управител препраща прошението в МВР със следната бележка: „В допълнение на надписа № 6214 от 3 того, имам чест да представя настоящето зявление в Министерството на вътр[ешните] работи, с молба да направи нужното разпореждание за пропущанието на Петкова в Турция, защото тукашния турски търг[овски] агент не му дава пропускателен билет. Гр. Бургас, 10 август 1904 г. Окр[ъжен] управител: *Муткуров*. Секретар: *Ст. Величков*." От МВР препращат получените прошения със следната бележка под № 2997: „Към № 2792 и 2921. Министерството на вътрешните работи има чест да изпрати настоящата преписка в Министерството на външните работи и изповеданията, за надлежно разпореждане. Г. София, 12 август 1904 г. За главен секретар: *К.* За началник на отделението: *А. Игнатов*." Прошението е получено в МВРИ на 14 август 1904 г. и е заведено под № 5475.

№ 367

Писмо № 472 от Д. Петков до Гр. Начович за необходимостта от удължаване на срока за завръщането на бежанците в Османската империя.

София, 12 август 1904 г.

Поверително. Бързо.

Г-не Агенте,

В допълнение на шифрованата ми депеша от 27 юлий т. г. под № 443 имам чест да Ви помоля да ми съобщите дали В[исоката] порта се е съгласила да се продължи срока за възвръщанието на бежанците с още един месец, тъй като мнозина от тях, по причини изложени в горепоменатата ми депеша не са имали възможност да се върнат в отечеството си.

В случай, че Портата не е дала още отговор, моля Ви, да настойте отново за по-бързото и благоприятно разрешение на тоя въпрос, тъй като повече че зимата наближава и бежанците не ще имат възможност да наредят работите си и да изорат земите си.[1]

Приемете и пр.

За м[инистъ]ра на вън[шните] работи, м[инистъ]р на вътр[ешните] раб[оти]

Д. Петков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 208. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1808/1904.

№ 368

Писмо от Салих от Отоманското имперско комисарство в София до Г. Вернаца за получена информация от Великия везир за предстоящото пускане от затвора на още 33 осъдени дейци на ВМОРО.

София, 11/24 август 1904 г., Четвъртък

Уважаеми Господин Вернаца,

Великият Везир ни информира, на базата на сведения от Хилми Паша, че още 33 осъдени за политически престъпления ще бъдат освободени от Монастир[1] и, че всички останали затворници са обвинени в обикновени престъпления.

Предавам Ви тази информация писмено, за да не Ви безпокоя лично.

С почит

Салих

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 209. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Монастир – Битоля.

№ 369

Писмо № 473 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до А. Тошев с искане да се потвърди информацията за освободените затворници от Битолския затвор.

София, 12 август 1904 г.

Поверително.

Тукашното Турско к[онсулст]во съобщава в м[инистерст]вото, че според едно съобщение на Хилми Паша, биле освободени от Битолския затвор още 33 политически престъпници, а останалите са биле задържани като обикновени престъпници. М[инистерст]вото като съобщава това, има чест да помоли Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Битоля да провери дали действително са освободени тия 33 лица, кои са останалите затворници, кога са биле арестувани и в какво се обвиняват и да съобщи час по-скоро в това м[инистерст]во.[1]

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъра] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 210. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 368.

№ 370

Рапорт № 1131 от Гр. Начович до Д. Петков за възможността бежанците да се връщат в Турция, като използват обикновените пътища след разпускането на пограничните бежански комисии.

Цариград, 16 август 1904 г.

Господине Министре,

Бързам да отговоря на писмото Ви от 12 того под № 472[1] относително възвръщането на бежанците и да Ви съобщя, че назначените за приемането им комисии били вече разпуснати от пунктовете. Въпреки това застъпих се пред Великия везир, който ми обади, че бежанците могат да се върнат през обикновените пътища, гдето имат заповед да им правят всичките улеснения.[2]

Благоволете, господине министре, да приемете уверение в отличното ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 213. Оригинал. Ръкопис.

[1] Вж. док. 367.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 18 август 1904 г. и е заведен под № 1884.

№ 371

Писмо № 3039 от МВР – Отделение Административно-полицейско до МВРИ за прекратяване на дейността на турската комисия за приемането на бежанците на Деве баир.

София, 17 август 1904 г.

В допълнение на отношението от 26 мин[алий] юлий под № 2792, Министерството на вътрешните работи има чест да яви в Министерството на външните работи и изповеданията, че според сведения, доставени от кюстендилския околийски началник, турската комисия по приемане бежанци при пункта „Деве баир" от 1 тек[ущи] август е престанала да действува.[1]

За главен секретар: *Карагьозов*
За началник на отделението: *А. Игнатов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 214. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 18 август 1904 г. и е заведено под № 1872 в Тайната архива.

№ 372

Писмо № 476 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР за възможностите бежанците да се завръщат в Турция и след разтурянето на турските погранични комисии.

София, 20 август 1904 г.

В отговор на отношението на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи от 26 юлий т. г. под № 2792, М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да му яви, че според съобщението на Княж[еското] д[ипломатическо] агентство в Ц[ари]град от 16 того под № 1131[1], назначените за приеманието на бежанците комисии биле вече разпуснати, но вследствие застъпничеството на г-на агента В[еликия] везир обадил че бежанците могат да се върнат през обикновените пътища, гдето била дадена заповед да им се правят всички улеснения.

Пред вид на това, умолява се м[инистерст]вото да разпореди потребното, за да се съобщи гореизложеното както на всички заинтересовани бежанци, така също и на нашите погранични административни власти, които да се поканят да ни държат в течение на всички ония случаи при които турските погранични власти би правили спънки при възвръщанието на бежанците от тази категория.

При това умолява се м[инистерст]вото да разпореди потребното да се състави един точен списък на всички ония бежанци, които снабдени напоследък с редовни паспорти от страна на тукашното Тур[ско] к[омисарст]во не са биле пропуснати да минат границата или пак пропуснати един път във вътрешността, са биле повърнати след кратко време обратно в България.[2]

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъра] *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 216–217. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 370.

[2] Писмото има входящ № 1884/1904.

№ 373

Рапорт № 539 от Г. Стоев до Гр. Начович за разговора му с френския полковник Веран за нежеланието на Високата порта и на Хилми Паша да приеме останалите незавърнали се бежанци.

Сяр, 24 август 1904 г.

Поверително.
За сведение в Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

Преди да замина по обиколката си из санджака, бях говорил на полковник Веран за несправедливостта и неблагоразумието на турското правителство за неразрешението на забягналите преди повече от две години да се завърнат по огнищата си. Господин Веран напълно сподели моите взглядове по тоя въпрос и още тогава писа на французкия консул в Солун и на цивилните агенти.

Завчера, обаче, е получил отговор, че Хилми Паша поддържа гледището на Високата порта и че той нямал да се съгласи да се разреши на останалите бежанци да се завърнат.[1]

Приемете и пр.

Управляващий агентството: (подп.) *Г. Стоев.*

Преписът е верен: Управляющий агентството: *Г. Стоев.*

[Печат: „Българско търговско агентство. Сяр"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 218. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 28 август 1904 г. и е заведен под № 1936 в Тайната архива.

№ 374

Рапорт № 674 от А. Тошев до ген. Р. Петров за невярната информация за броя на амнистираните затворници от Битолския затвор.

Битоля, 25 август 1904 г.

Господине министре,

В отговор на предписанието Ви от 12 того, под № 473[1], чест ми е да донеса до знанието ви, че последните амнистирани затворници от Битолския затвор са 11-те души, за които своевременно ви явих с рапорт от 23 миналий мисец, под № 445.

Изглежда, че Хилми Паша е съобщил за 33 души, като притурил към горното число и амнистираните 24 души от казалийските затвори, за които тоже Ви съобщих на времето с рапорт от 18 май, под № 366[2].

При всичко, че бях напълно уверен, какво нови затворници не са биле амнистирани напоследък, аз пак запитах Хилми Паша, който ми отговори, че вън от тия 35 души, за които е дума по-горе, никой политически затворник не е бил амнистиран.[3]

Приемете, господине министре, уверение в отличното ми към вас почитание.

Княжески търговски агент: *А. Тошев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 221. Оригинал. Машинопис.

[1] Вж. док. 369.

[2] Вж. док. 246.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 30 август 1904 г. и е заведен под № 1950 в Тайната архива. На първата му страница има следните резолюции на Д. Петков и Г. Вернаца: „Излиза невярно съобщението на Сали бей. *Д. П.*“ и „В Делото. *Г. В.*“ Съобщението на Сали бей от Турското комисарство в София до Г. Вернаца за освободените 33 души от Битолския затвор от 11/24 август 1904 г. вж. в същата а.е., л. 209, док. 398.

№ 375

Бележка от Г. Радев за невъзможността Т. Органджиев да бъде амнистиран поради участието му в солунските атентати.

София, 25 август 1904 г.

Бележка.

Т. Органджиев не щѐ може да се ползува от амнистията. За него даже е ставало дума при разследването на заловените динамитари. Обстоятелството, че той не е земал прямо участие в атентатите и че се отказал от тях по-рано, няма да му помогне, [...] той е взел участие в копането на канала и пренасян[ето] [на] динамит. Това е добре известно на турските власти.[1]

Г. Радев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 198. Оригинал. Ръкопис.

[1] Върху бележката има резолюции на Г. Вернаца: „Не можем нищо да направим в негова полза. *Г. В.*, 25. VIII.“ и „В делото. *Г. В.*“

№ 376

Шифрована телеграма от ген. Р. Петров до Г. Вернаца, и. д. главен секретар на МВРИ с настояване да му бъде изпратен рапорта на А. Тошев.

Париж, 30 август 1904 г.

Рапортът № 613 от Тошев, да не се остави в архивата. Пратете ми веднага оригинала или препис тук – Париж.[1]

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 222. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 31 август 1904 г.

№ 377

Шифрована телеграма от Д. Петков до ген. Р. Петров за препращането на рапорта на А. Тошев до княз Фердинанад.
София, 31 август 1904 г.

Чрез Княж[еското] дипл[оматическо] а[гентст]во
в Париж, за м[инистъ]р Р. Петров.

Рапортът № 613 получен лично от мен и изпратен направо на Н. Ц. В. Княза.

(п.) Петков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 223. Чернова. Ръкопис.

№ 378

Писмо от Д. Петков до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред Високата порта да бъдат пропускани в Турция и останалите бежанци.
София, 31 август 1904 г.

Твърде бързо.

Г-не Агенте,

На № 1131/1904. Въпреки заявленията на В[еликия] везир, че останалите бежанци могат да се върнат през обикновените пътища, гдето имало заповед да им се правят всички улеснения, обаче както тукашното Турско к[омисарст]во, така и другите търговски а[гентст]ва в България не са получили никакви подобни инструкции, вследствие на което те отказват да издават било паспорти, било обикновени пътни листове на останалите бежанци.

Секретарят на тукашното Турско к[омисарст]во заяви вчера, че догдето не получат инструкции от Ц[ари]град, те не ще могат да издадат никакви паспорти.

Пред вид на това, имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да настоите отново пред В[исоката] порта, за да се дадат нужните заповеди и на турските търг[овски] а[гентст]ва в България да издават безпрепятствено паспорти или пътни билети и на останалите бежанци, за да могат да се върнат по домовете си.

За резултата на постъпките Ви моля да ми съобщите час по-скоро.[1]

Приемете и пр.

За м[инистъ]р на вън[шните] раб[оти],
м[инистъ]р на вътр[ешните] раб[оти] *Д. Петков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2024, л. 224. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1884/1904.

№ 379

Писмо № 499 от Д. Петков до Гр. Начович с настояване да протестира пред Високата порта за неправилното предаване на български черкви на Патриаршията във възникналия спор при преминаването на патриарши села към Българската екзархия.
София, 3 септември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Въпросът за черквите на отказавшите се от Патриаршията села според рапортите на княжев[ските] търг[овски] агенти в Солун и Битоля от 28 и 27 август т.г. под № № 679 и 685 е разрешен съвсем неблагоприятно за нас. Принципът на statuquoto, който е приет от турското правителство, няма друга цел, освен да тури една непреодолима спънка на желающите да се откажат от Патриаршията села, като се спазва при това – под една благовидна форма – законността и безпристрастието към борещите се елементи в Македония българи и гърци. С тази мярка тур[ското] правителство чисто и просто заобикаля законите и узурпира по един флагрантен начин всички права на Екзархията признати с фермани на султана.

Известно е, че преди учредяването на Екзархията, всички села са признавали духовното ведомство на Патриаршията. Съгласно горепоменатия принцип следователно всички черкви, построени от незапаметни времена, докато известно село е признавало Патриаршията, трябва да се отнемат от българите и да се предадат на гърците, с изключение само на ония, които са биле построени след като селото е признало духовното ведомство на Екзархията. Очевидно е че този принцип докарва до абсурд, защото днес не би трябвало да съществуват бълг[арски] черкви в Македония с някои само изключения. Същата аномалия се явява и при друго положение на въпроса, а именно ако вземем за пример черквите, които са построени, когато известни села са признавали духовното ведомство на Екзархията и подир са се отказали от нея. Такива случаи по настоящем надали съществуват, но през миналогодишното движение няколко села в Серския санджак се отказали от Екзархията, и интересно би било за нас да ни се посочи един поне пример, гдето са запазени правата на Св[етата] Екзархия. Напротив нито тоя принцип се е спазвал, когато се касаело да се обезпечат правата на Екзархията спрямо сръбската пропаганда, какъвто е случая с черквата в селото Карбинци (Кичевско). Възможно е турското правителство да възрази, че този принцип се прилага от известно време насам и не за всички черкви. Но това възражение няма никаква стойност. Какви обстоятелства и условия ще се вземат пред вид, за да се определи епохата, която ще служи като начало за прилагането на тоя принцип върху едно дело, което се е развивало постоянно и е следвало една постепенна еволюция? В Македония има много села, които в разни времена са се отказали от Патриаршията; въпроса за техните черкви се разрешавал ту в една, ту в друга смисъл. Много черкви са оставали затворени, макар в селото да не е имало нито един гъркоманин, а пак има други гдето последователно са служили на български и гръцки. При такива разнообразни условия, възможно ли е да се постави такъв един принцип, който усложнява наново някои разрешения помежду селските въпроси, и не гарантира абсолютно никакви права на българите?

Всичко това, показва несъстоятелността на принципа, именно от оная точка зрение, от която както цивилните агенти така и тур[ското] правит[елство] искат повидимому да намалят черковната борба в Македония.

Прилагането на statuquoto върху този въпрос, даже там гдето не оставал нито един гъркоманин, се стреми да прокламира гръцките владици изобщо гр[ъцко-

то] духовенство като съобственици на тия църкви, когато те се съграждат от самите селени и само за тях. Църковните и административните закони, могат да признаят всевъзможно права на владиците върху църквите изобщо, но не и съобствеността, особено когато тези църкви не носят качеството на манастирски в пълната смисъл на думата. Явно е прочее, че властта иска да фаворизира гърцизма и да запази под ведомството на Партриаршията останалите под нейното иго бълг[арски] села. По тоя начин нашето национално дело се осъжда на гибелен застой, а естеството му, историята, самите условия при които съществува, го тласка постоянно напред, няма прогресивно развитие. Ето защо, ако принципа на statuquoto, може да се приспособи върху други въпроси, ний не можем да го приемем доброволно в случая, и да осъдим нашето дело на насилствена смърт.

Пред вид на това, считам за нужно да Ви помоля да протестирате пред В[исоката] порта против тоя принцип по най-настоятелен начин с цел да прокараме един друг modus vivendi, а именно: там гдето селените са разделени на две равни партии, да се допусне последователното служение на българи и гърци, а в селата гдето болшинството принадлежи на една страна, последнята да служи един път повече в месеца на своя език. Този начин, естествено не е най-добрия, има и своите недостатъци, обаче е по-рационален от другия, защото запазва сравнително правата и на двете страни, а при това и подхожда на желанието на реформаторите в Македония да се изглаждат ежбите между жителите на едно и също село. Този начин се е практикувал по-рано в много села, и е дал добри резултати. Във всеки случай, ще бъде полезно, в споразумение със Св[етата] Екзархия, ако е възможно да се изработи някой нов план, като не се пропуснат из предвид и условията, при които се намират нашата църква в местата гдето е проникнала сръбската пропаганда, за да имате всичко пред вид, когато ще направите постъпки по тоя въпрос.[1]

Приемете и пр.

(подписал) *Д. Петков*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 2–3. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1948/1952/1904.

№ 380

Заявление от Савва Христонев до ген. Р. Петров за отпътуването му за Мустафа Паша и връщането му от турските власти.

С. Хебибчево, 6 септември 1904 г.

До господина министъра на външните работи
В ст[олицата] София.

Заявление
от Савва Христонев, жител от гр. Мустафа Паша (Турция), бивши учител.

Господине Министре,

Съгласно разпорежданието Ви с окръжно под № 2948 от 9 август н. г. и по увещание на административните власти в гр. Ст[ара] Загора, напуснах заетата си работа от една година певец в ст[аро]загорската църква „Св[ети] Николай", и заминах за Турция, предаден от полицейските власти в България (Хебибчево) в Мустафа Паша на турските власти, които ме държаха само една нощ

на гарата в Мустафа Паша и ме повърнаха обратно в Хебибчево. Като фамилиен човек оставам за днес без работа и положение и Ви донасям на Ваше Височайше знание за патриотическата Ви милост.[1]

С най-голямо почитание тъжител:

Савва Христонев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 4. Оригинал. Ръкопис.

[1] На първа страница има следните бележки: „Член 42, п. 54 от закона за гербовия налог" и „Видяното за разрешение въпроса за бежанците. *Г. Р.*, 23.IX.1904."

№ 381

Писмо № 3306 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ за създавани спънки от турските власти на завръщащите се в Турция бежанци.

София, 9 септември 1904 г.

Бързо.

Вследствие отношението Ви от 20 мин[алия] август под № 476, направи се от наша страна нужното разпореждане с окръжно под № 3124, един екземпляр от което се тук прилага. Сега бургаския окръжен управител телеграфира, че пограничните турски власти повръщали бежанците, защото не били уведомени за пропущането им. Същото се потвърдява и от сведенията на старозагорския окръжен управител: на 25 бежанците от Мустафа Паша Сево Христонев, Ванилуда и Христо Христоневи заминали за родното си място, но биле повърнати и сега се намирали в Хебибчево. Пред вид на това, имам чест да Ви помоля, г-не министре, да направите телеграфически нужните постъпки в Цариград, за да се даде незабавно заповед на всичките погранични турски власти да пропущат свободно бежанците и им дават всички улеснения по завръщането и настаняването им в родните места.

За резултата моля да ме уведомите колкото е възможно по-скоро, защото мнозина бежанци чакат в Бургас да се завърнат.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

Приложение:

Окръжно писмо № 3124 от МВР – Отделение административно-полицейско до кюстендилския, софийския, пловдивския, старозагорския, бургаския и варненския окръжни управители и до софийския градоначалник.

София, 23 август 1904 г.

До другите окръжни управители, за сведение.

Към № 2948. Според едно съобщение на Княжеския дипломатически агент в Цариград, от 16 того, назначените за приемането на бежанците комисии били вече разпуснати, но вследствие застъпничеството на г-на агента, Великият Везир обадил, че бежанците могат да се върнат през обикновените пътища, гдето била дадена заповед да им се правят всички улеснения.

Предлагам Ви, г-не управителю, да съобщите горното на всички заинтересовани бежанци в поверение Ви окръг, както и на подведомствените си административно – полицейски власти, и същевременно да заповядате на началниците на пограничните околии да държат в течение повереното ми министерство за всички ония случаи, при които турските погранични власти би правили спънки при завръщането на бежанците от тази категория.

При това моля да се разпоредите да се състави един точен списък на всички ония бежанци, които снабдени напоследък с редовни паспорти от страна на тукашното Турско комисарство, не са били пропуснати да минат границата, или пък, пропуснати един път във вътрешността, са били повърнати, след кратко време, обратно в България. Този списък ще представите в министерството.

Министър: *Д. Петков.*

За главен секретар: *[...]*

За началник на отделението: *[...]*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 5 и 6. Оригинал и копие. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 9 септември 1904 г. и е заведено под № 2014 в Тайната архива.

№ 382

Открита телеграма № 511 от Д. Петков до Гр. Начович с настояване да се поиска от Високата порта свободно да се пропускат идващите от България бежанци.

София, 10 септември 1904 г.

Към № 494. Бежанците от последната категория още не могат да се възвърнат. Според сведения от Бургас и Стара Загора, въпреки обещанието на В[еликия] везир, турските погранични власти повръщали бежанците под предлог, че не биле уведомени за пропущането им. Участта на тези бежанци е непоносима и разкарването им до границата и обратно е една жалка ирония с тяхната съдба.

Моля застъпете се пред В[исоката] порта да даде инструкции за свободното пропускане на тия бежанци, съгласно даденото Ви обещание.[1]

(п.) *Петков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 7. Чернова. Ръкопис

[1] Телеграмата има входящ № 2014/1904.

№ 383

Вербална нота № 7644/272 на Отомански Имперски Комисариат в София до МВРИ с настояване да бъде наказан войводата Христо Чернопеев.

София, [15]/28 септември 1904 г.[1]

Вербална нота,

Имперското правителство, информирано за неотдавнашното завръщане в България на четническия войвода Чернопеев[2], отдал се на разбойничество в

пограничните области и на други престъпления, с цел да смущава обществения ред и спокойствие, нареди на тази Мисия да поиска от Княжеското правителство залавянето и наказването на този престъпник съгласно законите, по силата и непреклонността на поетите ангажименти в последната спогодба.

Справяйки се с тази задача Имперският Комисариат се надява, че Княжеското правителство ще благоволи да наложи на Чернопеев наказанието, което е заслужил с гореспоменатите действия.[3]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 48, 49. Оригинал и копие на френски език. Ръкопис и машинопис.

---

[1] Оригиналната датировка е 28 септември 1904 г. нов стил.

[2] Христо Чернопеев (Черньо Пеев) (1868–1915), фелдфебел от българската армия, струмишки войвода, член на ЦК на ВМОРО, един от основателите на Народната федеративна партия (българска секция) и на Българската народна македоно-одринска революционна организация.

[3] Нотата е получена в МВРИ на 15 септември 1904 г. и е заведена под № 2074 в Тайната архива.

№ 384

Открита телеграма № 515 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се изиска от Високата порта да бъдат пропуснати през границата намиращите се в Бургас бежанци.

София, 17 септември 1904 г.

Към 511. Според официални сведения множество бежанци от Бургас и околностите чакат покрай одринската граница да се завърнат; моля направете най-енергически постъпки пред В[исоката] порта да даде бързи разпореждания до надлежните власти за свободното пропускане на тия бежанци. Чакам отговор телеграфически.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 17. Чернова. Ръкопис.

№ 385

Вербална нота № 7661/274 Отомански Имперски Комисариат в София до МВРИ за изпълнението на спогодбата от турската и българската страна и за неспазването на поетите ангажименти от България за спиране дейността на ВМОРО в нейна територия и преминаването на границата от революционните дейци.

София, 17/30 септември 1904 г.

Вербална нота,

Във връзка с устната информация на Княжеското министерство предадена от Мисията, така както и тази от г-н Начович в Константинопол, отнасяща се до тези бежанци, които още не са се върнали в родните си огнища, Негово Височество Великият Везир информира Имперския комисариат, че мазбата представена от комисията се проучва ад хок с цел да се постигне искания резултат. Негово Височество добави все пак, че Имперското Правителство вече е приложило в действие поголямата част от разпоредбите на споразумението подписано с Княжеското прави-

телство. Така, от учредяването на специалната комисия, около шестнадесет хиляди бежанци от Одринския и други вилаети, са били върнати по родните им места. Около две хиляди българи, задържани в затворите на вилаетите и осъдени на различни присъди, са били освободени. От друга страна, са дадени необходимите нареждания на упълномощените лица така, че случаите на заточените или останалите в затвор да бъдат разследвани с цел да се приложат съответстващите на спогодбата решения. Имперското правителство взе също необходимите решения, за подпомагане на завърналите се бежанци. Бяха взети извънредни мерки, отнасящи се до транспорта и пътниците и влаковете се движат навреме без никакви пречки.

Княжеското правителство също трябва както подобава да се постарае да изпълни разпоредбите, които е длъжно да изпълни съгласно споменатото споразумение и приложения към него протокол, за да покаже своята добра воля и да не се ограничава основно върху това да подновява собствените си искания, подчертавайки че проучването на делата не е могло да бъде завършено или, че Негово Превъзходителство министър-председателят не се е завърнал, за да изкаже мнението си.

Претенциите на Високата Порта се отнасят предимно до следните случаи:

В член първи на споразумението е постановено, че Княжеското правителство се ангажира да налага тежки наказания на разбойниците, които са избягали в България или Източна Румелия, след като са извършвали престъпления в пограничните области. А ето, че Чернопеев, който е в тази категория, се разхожда свободно дори в София.

Съответните спогодби за пощите, телеграфите и специалните комисии, създадени за надзор на охраната на граничната линия, също са останали неуредени.

Имперското правителство, вземайки предвид завръщането на Негово Превъзходителство министър-председателя, се надява, че тези въпроси ще получат бързо разрешаване в смисъл на повторените уверения на Княжеското правителство.

Що се отнася до бежанците, ще бъдат обсъдени подходящи мерки, за да се избегнат всички трудности, които биха могли да възникнат с приближаването на зимата. Ето защо, е уместно, спешно да уведомите Мисията за броя на бежанците, които са удължили пребиваването си тук, въпреки договорените срокове, както и причините, поради които не са пожелали да се върнат в този период.

Освен това, шифрован документ от комитета в Монастир от 24 август 1904, който е конфискуван от едно лице, арестувано при Ракаби порт, показва че някой си Иван Петрачов от склада за муниции в София е изпратен в Охрид от Централния комитет („Върховен комитет“)[1], и че офицерите от запаса ще се върнат в пограничните вилаети под претекст, че ще търгуват или упражняват някакъв занаят.

Други документи, също конфискувани от имперските власти, говорят за обещание, което комитетите са получили да назначават учителите в българските училища в Монастир и другаде измежду лицата, които те биха искали. Тези документи биха могли с непоколебима точност да бъдат представени в подкрепа на това, че споменатите факти не се основават само на недоказана информация.

Ето защо, Имперският комисариат е натоварен да привлече вниманието на Княжеското министерство, което да увери, че изборът на учители ще бъде извършван измежду лица известни с честността си и разумните си идеи.[2]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 15–16. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Така е в оригинала. Вероятно става дума за ВМОК, макар че той не съществува официално от януари 1903 г.

[2] Нотата е получена в МВРИ на 17 септември 1904 г. и е заведена под № 2083 в Тайната архива.

№ 386

Шифрована телеграма от Гр. Начович до ген. Р. Петров за отлагане отговора на поставен въпрос на Великия везир.

Цариград, Пера, 18 септември 1904 г.

Отговорът на В[еликия] везир се отложи за понеделник след утрешния Мин[истерски] съвет. Писмо следва.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 1. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 21 септември 1904 г. и има входящ № 2125.

№ 387

Шифрована телеграма № 1287 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за изказване на Великия везир да се спре приемането на бежанци от България, поради неизпълнени от нейна страна ангажименти по споразумението.

Цариград, Пера, 18 септември 1904 г.

На № 515. Не намерих В[еликия] везир в конака му; ще отида след пладне на В[исоката] порта. Имах дълъг разговор със Сайд Паша; поверително ми съобщи че В[еликият] везир докладвал на Министерски съвет не трябвало да се приема в Турция остатъка от бежанците, понеже ний не сме били изпълнили нито едно от задълженията си.

Отговорих му, че ако в два–три дена не получа удовлетворителен отговор ще си дам оставката и ще напусна Цариград. Същото ще обявя след пладне и на комисията.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 20. Препис. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под входящ № 2105.

№ 388

Шифрована телеграма № 2500 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за отлагане отговора на Великия везир на въпроса за завръщането на бежанците.

Цариград, Пера, 18 септември 1904 г.

В[еликият] везир ми отговори, че ще вземе решение по въпроса за завръщането по селата си на останалите още в България от миналата година бежанци, само когато Тур[ското] комисарство му даде сведения, които му поискал валията, съм отказал. Идущата събота надявам се да получа отговор.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 23 и 26. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 2129.

№ 389

Молба от свещеник Стоимен Попхристов до ген. Р. Петров с искане на съдействие да се завърне в родното си място.

София, 18 септември 1904 г.

До господина министра на външните работи и на изповеданията.
Тук.

Молба
от свещеник Стоимен П[оп]христов, родом от с. Осиково, Неврокопско.

Господине Министре,

На 15 септември м. г. напуснах родното си място, заедно с бежанците. До 6 септември т. г. бях на служба в с. Бели Брод, вследствие решението на Св[етия] Синод от м. май ме уволниха. Обаче, аз не можах да изпълня това решение и да спазя срока за бежанците по семейни причини. (По това време жена ми тежко заболе и до днес едвам можа да се поправи). Имайки предвид Св[етият] Синод това, ме остави да бъда на служба до 6 септември т. г., в който ден ме уволниха. С пристигането ми тук (в София), явих се в Турското комисарство да им искам нужното съдействие за по-лесното ми минаване през границата, обаче те ми отказаха, като ми заявиха, че са направили запитване в Цариград за всички останали бежанци. Отидох след десет дни, пак ми повториха същото: ще чакаш още. Крайно беден, без никаква работа, а при това и фамилиярен, ако остана за по-дълго време тук, осъден съм на глад.

Затова се обръщам към вас, господин министре, да благоволите и ми укажете нужното съдействие, там където трябва, за по-скорошното ми заминаване.[1]

С дълбоко почитание

Свещеник Ст. П[оп]христов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 22. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] На отделна бележка е отбелязано „Отец Стоимен П[оп]христов, родом от с. Осиково (Неврокопско) дошъл е в България през с[ептем]врий 1903 като бежанец, със семейството. Закъснял да се завърне по болест на жена му."

№ 390

Вербална нота № 518 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат в София, отговор на вербалната нота на комисариата за войводата Хр. Чернопеев.

София, 18 септември/1 октомври 1904 г.

С вербална нота от 15/28 септември № 7644/272, Имперският отомански комисариат информира Княжеското Министерство на външните работи, че „Имперското правителство, разбирайки за скорошното завръщане в България на четническия войвода Чернопеев, настоява пред Княжеското правителство за арестуването и наказването на този разбойник за разбойническите деяния, които е извършил по граничните провинции."[1]

В отговор на това съобщение, Княжеското министерство заявява категорично, че споменатия Чернопеев не се намира в България.

По-добре от всеки друг отоманските власти знаят, че това лице е преминало преди няколко месеца съседните вилаети и по-точно Солун, без да бъде проследено, нито даже обезпокоено от тях и докато той продължава пакостното си дело те убеждават Имперското правителство, че се намира в България!

Имперското правителство може да бъде сигурно, че денят в който присъствието на Чернопеев бъде констатирано на българска територия, Княжеското правителство незабавно ще го арестува и предаде на правосъдието, защото българските власти не пренебрегват дълга си, когато се отнася до преследването и наказанието на престъпници. До тогава османските власти са тези, които са отговорни за арестуването и наказването на това лице и те носят отговорността, че са го оставили толкова дълго да върши „разбойническите дела", от които първо българското население от пограничните провинции пострада.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 18–19. Чернова на френски език. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 383.

[2] Вербалната нота е заведена в Тайната архива под вх. № 2074.

№ 391

Нота от МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София за даване разрешение свещеник Стоимен Попхристов да се завърне в родното си място.

София, 18 септември/1 октомври 1904 г.

Свещеникът Стоимен Попхристов, родом от Осиково (Неврокопско), е избягал със жена си в България през септември 1903 г. Той не е успял да се върне в родния си дом в определения срок, защото жена му е трябвало да роди и е била болна. Тъй като този свещеник желае да се върне в родното си село, където има още три деца и където трябва да изпълни свещеническата си служба, Княжеското Министерство на Външните Работи моли Имперския отомански комисариат да му издаде документ за преминаване през пункта Аврамово, и да впише в него съпругата и новороденото му дете.[1]

По време на пребиваването си в България, свещеникът Христов е бил в диоцес Враца и притежава удостоверение от митрополит Константин[2] в уверение на това, че свещеникът е изпълнявал службата си при пълното удовлетворение на висшите духовни власти в диоцеза.[3]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 25. Копие на френски език. Машинопис.

---

[1] Вж. док. 389.

[2] Константин, врачански митрополит (1884–1912).

[3] Резолюция в ляво от текста: „В делото. *Г. В.*" Нотата е заведена под входящ № 167.

№ 392

Шифрована телеграма № 2501 от Гр. Начович до ген. Р. Петров съобщено му от Великия везир, че в Македония са се появили три български чети.
Цариград, Пера, 20 септември 1904 г.

Към № 2500. В[еликият] везир ми прочете получените днес три телеграми, които съобщават за появяването на три български чети, които нападнали селата, и добавя, че ще се даде заповед да се мобилизира отново войска в Македония.[1]
(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 24. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 21 септември 1904 г. и е заведена под № 2130.

№ 393

Писмо № 527 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща списък на петима неосвободени заточеници в Мала Азия.
София, 24 септември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Между другите списъци, които Ви са изпратени в разни времена, на политическите затворници из малоазиатските затвори за неизлишно считам да Ви изпратя и тук приключения списък на още 5-ма такива, за да се имат предвид при някой благоприятен случай.[1]

Приемете и пр.

За м[инистъ]р *Г. Вернаца.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 39. Чернова. Ръкопис.

[1] Става дума за заточените в Бодрумската крепост в Мала Азия Гйорги Стоянов Тумбев от с. Калайджидере, Шапче–ханска нахия, Гюмурджински санджак, Коте Наумов Лямов от Ресен, Филип Василев Настев от с. Церово, Леринско, Никола Иванов от Прилеп и Дельо Андонов от с. Гари, Дебърско, за които има сведения в същата а.е., л. 40–41.

№ 394

Открита телеграма № 531 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се изиска от Високата порта да бъдат пропуснати през границата намиращите се в Бургаско 400 семейства бежанци.
София, 30 септември 1904 г.

Повече от 400 семейства чакат на границата, откъм Бургаско, разрешение да се завърнат в Турция. Това положение не може да продължава нескончаемо. Моля явете резултата от постъпките ви по завръщането на останалите бежанци.[1]
Ministre – President Petroff.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 50. Чернова. Ръкопис.

[1] Телеграмата има входящ № 2177/1904 в Тайната архива.

№ 395

Шифрована телеграма № 2502 от Гр. Начович до ген. Р. Петров съобщено му от Великия везир, че се подготвя наставления за приемането на останалите бежанци.

Цариград, Пера, 30 септември 1904 г.

Препис изпратен на
господина министра на вътрешните работи.

Великий Везир ми обяви, че се готвили наставления за приеманието (на) бежанците, че до два дена най-много ще се пратят до надлежните власти.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 51. Оригинал. Ръкопис

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 1 октомври 1904 г.

№ 396

Писмо от Ив. Гарванов до Гр. Начович за освобождението на малоазийските заточеници и за приблизителното число на останалите неосвободени затворници и заточеници.

София, 3 октомври 1904 г.

Многоуважаеми г-н Начович,

Преди всичко длъжен съм да Ви благодаря от името на онези нещастници – малоазийски заточеници, които Вие с Вашите ходатайства и застъпничества извадихте живи от гробниците. Според писмата, които получих от Акия и Бейрут, освободени са от двете калета – Пиас Кале и Акия – 33 души заточеници, от които един – Георги Х[аджи]димитров от с. Кавакли, Лозенградско е умрял. За сега мога да Ви дам точни сведения само за затворниците в Акия. На 4-и септември е пристигнала телеграмата за амнистията. На 6-и се качили на парахода и отплували за Бейрут на свои разноски. В Бейрут са ги държали в общия затвор три дни. След като дали прошение на валията, освободили ги и настанили на хан пак на техни разноски. „До кога ще ни държат тук, кога ще ни изпратят и от где ще вземем пари, пишат те, не знаем". От Акия са освободени всички, на евращите на които е написано, че са осъдени за политика (Сия си). По погрешка на името е останал само Сотир Димитракев – мухтар от с. Карахадър, Лоз[ен]градско. Той е баща на 3–4 деца и е един от най-добрите българи. Представям си какви душевни мъки изпитва този благ и прост човечец, като е оставен в затвора само по погрешка на името му. Не се съмнявам, че веднага ще направите справка и ще извадите и този мъченик от затвора, преди да го е постигнало някакво нещастие от душевни терзания. Още трима души има, които заслужават Вашето внимание, макар че в книжата им пише, че да осъдени за частни престъпления.

Те са: 1) Петко Иванов от с. Мутулово (Кукушко), 2) Иван Ацев от Велес и 3) Христо Миларов от с. Извор. Те и тримата лежат не по своя вина в затвора. Аз Ви моля да се застъпите за тях и да ги поискате като лично благоволение на Н. И. В. султана към вас. Не е първи случай когато Н. Ц. В. султана е изваждал по застъпничество на гръцкия посланик най-върлите разбойници гърци от затвора. Тяхното освобождение ще избави от явна смърт три семейства с няколко дребни дечица. Аз вярвам, че покрай много благодеяния що вършите не щѐ се откажите да направите и това.[1]

С уважение

Ив. Г. Гарванов.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 864, л. 17–18. Оригинал. Ръкопис.

[1] Под текста е допълнително написано „Галиб бей, пом[ощник] на Ибраим Паша."

№ 397

Шифрована телеграма № 2503 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за неговото настояване пред Високата порта да се разреши завръщането на останалите бежанци.

Цариград, Пера, 5 октомври 1904 г.

След изпращането днешната поща, отидох отново в Илдъза да искам да се заповяда на Портата да пусне бежанците да се върнат, Тахсин Паша се обеща да докладва на султана.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 52 и 53. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 2238.

№ 398

Шифрована телеграма № 537 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с предложение от българска страна да се отговори на взетото решение за бежанците от турския Министерски съвет.

София, 5 октомври 1904 г.

Вчера Салих бей, секретар на Отоманското комисарство, ми съобщи че според решението на Министерския съвет в Цариград, Великият везир искал щото княж[еското] правителство да приготви и представи един подробен списък на останалите бежанци, с указание имената и родните им места, за да могат турските власти да направят предварителна проверка. С това искание, което е един нов претекст за отсрочване завръщането поради приближаването на зимата – княж[еското] правителство счита, че единствената разумна и справедлива мярка в случая е да се дадат още от сега нужните заповеди на надлежните турски власти да приемат веднага бежанците, като им вземат на границата имената и други сведения, от които би имале нужда, и да проверят показанията при

настаняването бежанците в родните им места. Почти всички останали бежанци са от Одринско и се намират в Бургаски окръг. Моля направете енергически постъпки пред Високата порта за приемането и незабавното прилагане на предложената от нас мярка.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 54. Чернова. Ръкопис.

[1] Върху първата страница има резолюция на ген. Р. Петров: „Да се шифрова и изпрати. *Р. П.* 5.X.1904."

№ 399

Шифрована телеграма № 2504 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за направено от него предупреждение до руския и италианския посланици в Цариград, че ако не се разреши бежанците да се върнат по домовете си ще бъде отзован.

Цариград, 6 октомври 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. Височество
и на господина министър на вътрешните работи.

Обявих на руский посланик; държах английския (и) италианский посланици, ако би, че в два дни Портата не остави бежанците да се върнат по селата си, ще бъда повикан назад в България. Молих ги да се застъпят за злощастните семейства, които има на границата.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 57. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден и е заведена под № 2243.

№ 400

Писмо № 540 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за неизпълнението от страна на турското правителство постигнатите точки от Българо-турското споразумение.

София, 8/21 октомври 1904.

Господин Агенте,

Според споразумението, сключено на 26 март (8 април) 1904 г. Отоманското имперско правителство и правителството на Княжество България поеха съответните ангажименти с цел да съдействат за успокояването, благополучието и развитието на християнското население, подложено на жестоки изпитания по време на бунтовете през последните две години във вилаетите Солун, Монастир, Косово и Одрин.

Имперското правителство се ангажира да позволи на всички затворени и заточени по обвинение или предубеждение, че са участвали в революционното дело пряко или косвено да се възползват от общата амнистия, провъзгласена от Негово Величество Султана; да улесни завръщането по родните места на всички, които са избягали в България и да възстанови всички щети, които те са

претърпели по време на бунтовете; да възстанови нормалните и редовни търговски отношения между двете страни; да направи достъпни гражданските и съдебни служби за българите и да гарантира духовническите и училищни постове, така както и свободните професии; да прилага програмата с реформи подписана между Турция, Австро-Унгария и Русия[1].

От своя страна, княжеското правителство се ангажира да забрани образуването на своя територия на революционни комитети, вносът на всякакви експлозивни и отровни вещества в съседните вилаети; да наказва лицата, които са виновни за подобни действия; да осигури защитата на границата срещу преминаването на разбойници и въоръжени чети.

Такива са най-важните ангажименти поети от едната и от другата страна според споразумението, извън специалните и второстепенни въпроси предвидени от окончателния протокол.

В каква степен двете страни подписали споразумението са спазили съответните си ангажименти, в продължение на изминалите шест месеца от сключването на споразумението? Ето това е важно да се провери, още повече, че от известно време на Имперското правителство му хареса да твърди, че е изпълнило всичките си задължения и да обвинява Княжеското правителство, че не е изпълнило нито един от своите ангажименти.

По силата на чл. 3 от споразумението, общата амнистия провъзгласена от Негово Императорско Величество Султана трябва да обхване всички, обаче според нашата информация българските свещеници и учители, които са били помилвани не могат да упражняват задълженията на своята институция в Турция; Имперските власти са ги интернирали по родните им места и им забраняват да се върнат в селищата, където са били назначени от Екзархията, да изпълняват свещеническите и учителските си функции.

От друга страна свещениците и учителите, които са избягали в България и би трябвало да се възползват от амнистията не могат още да се върнат в Турция, Имперският отоманският комисариат в София е получил инструкции да не им издава паспорти. Във всеки случай независимо дали са били или не са били включени във въстаническите движения, те няма да получат разрешение да упражняват свещеническите и учителските си задължения в селата, които са се отказали от Патриаршеското ойкумене и са припознали юрисдикцията на Българската Екзархия. Негово превъзходителство Хилми Паша заяви, че няма да разреши изпращането на български свещеници и учители в селата от тази категория, „до тогава, докато има въстанически чети в имперските провинции". Главният инспектор заяви същевременно, че ще позволи и подкрепи изпращането на гръцки свещеници и учители в тези селища![2]

Ето защо българските екзархисти са поставени извън закона, църквите и училищата им са и ще останат затворени, за да бъдат принудени да приемат с течение на времето и дори със сила патриаршистките свещеници и учители![3]

С какво са виновни тези български свещеници и учители, които са били помилвани, които желаят да забравят миналото и да се отдадат почтено на мирните си занимания, че имперските власти не успяват да разбият няколко единични чети, които съществуват още на някои места на отоманска територия? Каква зависимост има между съществуването на тези чети и искреното и смело заявено желание на българското население да се освободи от Патриаршията, за да признае Екзархията, от която иска свещеници и учители?

Доказателство за това, че амнистията обявена от Негово Императорско Величество Султана не е обхванала всички е, че един голям брой осъдени за политически престъпления все още са задържани в затворите на Мала Азия и Европейска Турция и, че тези, които са излезли от там са били интернирани по месторождение,

където вече не са имали връзка със семейството си, нито са имали собственост, нито работа, с която да осигурят прехраната си: върху тези последните тегнат същите гонения и същите страдания, които понасят свещениците и учителите.[4]

По този начин ли Имперското правителство се надява да възроди мира и спокойствието сред населението на Империята и да приложи договорените реформи между Турция, Австро-Унгария и Русия?

Съгласно член 4 от споразумението Имперското правителство трябва да подсигури завръщането и настаняването по родните домове на всички лица, произхождащи от отоманските провинции, които вследствие на бунтовете са избягали в България. Тези бежанци са около двадесет и пет хиляди на брой. Ограничителните мерки, които Отоманското правителство приложи преди всичко към тяхното завръщане, препятствията, които срещнахме впоследствие от страна на неговите гранични власти в момента на завръщането на тези нещастници, повечето от които са били малтретирани от турските войници и са избягали отново в българска територия, имат за резултат това, че седем хиляди от тях не са могли да се завърнат в родните си домове.[5] В това число, има и такива, които разполагайки с добитъка, с който са избягали в България се залавят с полска работа и не могат, следователно, да се завърнат преди събирането на реколтата. Имперското правителство не държи сметка за тези обстоятелства и отказва да удължи сроковете за завръщане: то отзовава учредените комисии ад хок от различните гранични пунктове. Но накрая, през август, по наше повторно настояване, Негово Височество Великият везир Ви обеща, господин агенте, че те ще могат да се върнат през граничните пунктове от където обичайно преминават пътниците и, че инструкциите за това са изпратени на компетентните власти. Обаче, нищо не е последвало от това, защото малко след това властите на вилает Одрин абсолютно забраниха преминаването на бежанци.

Впрочем, подкрепата, която завърналите се бежанци трябваше да намерят в лицето на имперските власти за обезщетяване на щетите, които са претърпели по време на бунтовете почти не се осъществи, особено във вилает Одрин. Не само че не получиха никаква помощ, но често са били задължавани да плащат на ръка на жандарми и на служители на държавната хазна данъци със задна дата, с паричните суми, които са им били раздадени под формата на помощи от страна на щедри дарители или филантропски организации от чужбина![6]

Член 7 от споразумението постановява, че няма да се създава никакво препятствие при пътуванията на българските поданици, снабдени с редовни документи, които се завръщат в Турция по собствените си дела. За да покажем нагледно как отоманските власти съблюдават тази разпоредба ни е достатъчно да отбележим измежду другите следния факт, който се е случил едва преди петнадесетина дена.[7]

Двама търговци от Сливен отишли в Одрин с цел да купят от там вълна за тъкачните си фабрики и не откривайки желаното количество и качество те помолили за тескерета, за да се отправят към Чаталджа и Константинопол, където има складове за вълна; но полицията им отказва тези пътни документи, казвайки че „не е разрешено на българите да пътуват в тези селища"! Един от агентите на полицията им предложил иронично тескерета за Дедеагач, където те не могат да направят нищо, за да купят вълна! И търговците трябвало да се върнат в Сливен.

С такива средства ли Имперското правителство възнамерява да установи нормални и трайни отношения между Империята и Княжеството?

От гореказаното се вижда, че основните клаузи на Турско-българското споразумение, които се отнасят до ангажиментите поети от Имперското правителство не са напълно изпълнени от него, въпреки че са изминали шест месеца от сключването му.

През последните два месеца, Вие, господин агенте, правехте постъпка след постъпка както до Негово Височество Великия везир, така и до комисията председателствана от Негово Превъзходителство Саид Паша, за да издействат незабавно окончателен регламент по въпроса за бежанците и този за свещениците и учителите. Вие получихте само обещания, които се повтарят без прекъсване и не се реализират никога. Но, накрая, благодарение на Вашите настоявания успяхме да научим защо Високата порта си служи с извъртания и протака изпълнението на задълженията си.

Негово Височество Великия везир обвинява Княжеското правителство, че не е спазило ангажиментите, които е поело към Имперското правителство и в подкрепа на тези обвинения Негово Височество цитира следните факти:

1) Въоръжени чети напоследък нахлуват от България в Турция и нападат села от пограничните области;

2) Войводата Чернопеев, обвинен в разбойничество в съседните вилаети, понастоящем се намира в България и княжеските власти не вземат никакви мерки, за да го арестуват и накажат, съобразно с договореностите от член 1 на споразумението;

3) Офицерите от българската армия са оторизирани да се върнат във вилаетите, за да организират там нови чети;

4) Българското правителство не се е решило още да приключи съответните уговорености за охраната на границата, както и тези за пощите и телеграфите.

Чрез подобни обвинения Отоманското правителство се надява, че ще може да отклони общественото мнение, за да оправдае забавянето на цялостното изпълнение на собствените му ангажименти по споразумението към българското правителство.

По първите три точки, въпреки че се визират конкретни факти, Имперското правителство е длъжно да докаже своите твърдения.

Как, откъде и на коя дата четите, за които се споменава са преминали границата и кои села поименно са нападнали? Точните данни по този въпрос ще бъдат по-полезни, но правителството се въздържа да ги даде, и има защо.

Що се отнася до Чернопеев, Министерството на външните работи съвсем наскоро изпрати на Имперския отомански комисариат следната информация:

„Княжеският департамент заявява категорично, че споменатия Чернопеев не се намира в България. По-добре от всеки друг отоманските власти знаят, че това лице е обиколило преди няколко месеца съседните вилаети и по-точно Солун, без да бъде проследено и обезпокоено от тях; и, докато той продължава пакостното си дело, те убеждават Имперското правителство, че е в България! Отоманското правителство може да бъде сигурно, че денят в който присъствието на Чернопеев бъде констатирано на българска територия, Княжеското правителство незабавно ще го арестува и предаде на правосъдието, защото българските власти не пренебрегват дълга си, когато се отнася до преследването и наказването на престъпници. До тогава, османските власти са тези, които са задължени да арестуват и накажат това лице и те са тези, които носят отговорността, че са му позволили толкова дълго да върши безнаказано „разбойническите си действия", от които пострада първо българското население от пограничните райони."

В последствие се взеха енергични и ефективни мерки да се прекъснат революционните вълнения на наша територия и да се забрани преминаването на въоръжени чети в съседните вилаети, – и, заявяваме открито, че нито една чета не е организирана в България и никакво размирно действие от наша страна не е било предприето срещу реда и сигурността на съседната страна – обвиняват ни, че сме разрешили на офицерите от нашата армия да застават начело на бунтовнически чети! С негодувание протестираме срещу тази клевета, отправена по отношение на нашата лоялност. Не сме ли дали достатъчно доказателства за искреното си

желание да видим да възтържествува мира и спокойствието във вилаетите на Империята? А, Отоманското правителство от своя страна какви доказателства е дало по този въпрос? Ако има още чети в някои части на тези вилаети, то е напълно сигурно, че те не са дошли от България и е всеизвестно на обществото, че преминават страната без да бъдат обезпокоявани от отоманските власти. Вместо да ги преследва и унищожава Имперското правителство ги използва като предтекст да откаже завръщането на бедните бежанци, така както ги използва за предтекст Негово Превъзходителство Хилми Паша, за да забранява и до сега църковната и училищна дейност в българските села принадлежащи на Екзархията. Вместо да прилага стриктно и лоялно клаузите на споразумението, които предвиждат конкретни мерки за по-бързото успокояване в духа на разума и възстановяване на реда и спокойствието в страната, Имперското правителство шести месец забавя завръщането на бежанците по родните им места, с цел да го направи по-трудно, дори и невъзможно, и пречи на отварянето на българските църкви и училища. Вместо да възстанови реда и спокойствието, което трябва да бъде основната му грижа, съобразно поетите от него ангажименти, то се задълбочава в изпълнение на второстепени задачи, каквито са въпросът за пощите и телеграфите или този за назначаването на главен инспектор на граничната охрана.

Вече изминаха петнайсетина години откакто Княжеското правителство предложи на Имперското правителство проекто-споразумение за регламентиране на пощенските и телеграфни връзки между двете страни. Ако това споразумение не е постигнато досега, то причината е, че Имперското правителство винаги изтъква, а Българското правителство винаги изключва споменаването на Източна Румелия в текста на споразумението. Повече нито Княжество България от своето образуване, нито Източна Румелия от Топханенския акт не щѐ бъдат смятани за привилегировани провинции на Империята, по подобие на Ливан и о-в Самос. От гледна точка на вътрешнопубличното право, както и на международното право, те образуват неделима цялост. Още повече, че това състояние на нещата е многократно потвърдено от страна на Великите сили по време на сключването на търговски договори и конвенции, отнасящи се до пощите и телеграфите, където никъде не се споменава Източна Румелия. Не на последно място Имперското правителство ще благоволи да се съгласи, че от изхода на дебата за пощите и телеграфите, съществуващ от дълги години между Империята и Княжеството, не зависи възстановяването на мира и спокойствието в пограничните вилаети.

Преди повече от пет години Княжеското правителство представи на Имперското правителство проект за споразумение за окончателно уреждане на всички гранични въпроси. Високата порта обаче не даде никакъв отговор не само на въпроса що се отнася до защитата на границата срещу нахлуването на разбойници, но също така и до фиксиране на точните ѝ очертания; до определяне задълженията и правата на османската охрана, която няма нито грижа, нито понятие за отношенията ѝ с пограничното население; до уреждане въпросите с ветеринарната служба за преминаването на добитък и определения ред за експлоатация на горите или обработването и правото на ползване на реколтата и доходите на смесената собственост. Имперското правителство знае добре, че разбойничеството не съществува в България, а нахлуването през 1888 г. на една чета дошла от Турция е показателен пример за това. Ако след последните събития Имперското правителство имаше грижата да пази границата и държавата си от революционерите, които според него са разбойници и, за да спре временната вреда бе потърсило сътрудничеството на Княжеското правителство, тогава то от своя страна щеше да има правото и дълга да иска останалите въпроси за границата, които са от траен интерес за двете страни, да получат съответно правилното решение.

И така, между въпросите предвидени от споразумението от 26 март 1904, Отоманското правителство демонстрира намерение да уреди само тези, които отговарят на интересите на Империята и да постави на заден план тези, които са важни за интересите на Княжеството. Още повече изглежда, че то желае да подчини изпълнението на споразумението на разрешаването на някои въпроси предвидени от финалния протокол, които го засягат директно. Надяваме се, че Отоманското правителство няма да продължи по този път, чиято цел е диаметрално противоположна на тази, която двете правителства са си поставили да следват чрез подписаните ангажименти; защото, уреждането на въпроси включени в протокола не би имало смисъл, доколкото ангажиментите поети по силата на същото споразумение са напълно изпълнени.

Имайки предвид горепосоченото и в съответствие с разпоредбите на споразумението, сключено между двете правителства, Ви моля, господин агенте, да направите незабавни постъпки пред Негово Височество Великия везир да настоява пред Имперското правителство да благоволи да нареди спешно на властите си необходимите инструкции по следните точки:

1) Да разреши и улесни незабавното завръщане на бежанците, които още се намират в България;

2) Да освободи всички осъдени, депортирани или заточени, които имат право да се възползват от амнистията;

3) Да отмени постановленията за интерниране на тези, които директно или индиректно са се включили във въстаническите движения;

4) Да отмени ограничителните мерки обявени срещу българските свещеници и учители;

5) Да не възпрепятства църковната и училищна дейност на българските свещеници и учители в селата, които са се отказали от гръцката Патриаршия и са признали юрисдикцията на Българската Екзархия;

6) Да разрешат на българските поданици, които са се снабдили с редовни документи да пътуват свободно по работа във всички провинции на Империята.

Веднага след като тези мерки бъдат ефективно изпълнени ще последва разрешаването не само на постановленията отнасящи се до пощите и телеграфите и охраната на границата, но и на други въпроси предвидени от финалния протокол. Тези различни спогодби трябва да влязат в сила на същата дата.

Приемете, господин агент, уверението в моята висока почит.

п. *Р. Петров*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025. Чернова на френски език. Машинопис и ръкопис.

---

[1] Става дума за Мюрцшегските реформи.

[2] В страни от текста с черно мастило е отбелязано: "Вербален рапорт от 1 септември, № 702 от Монастир."

[3] В страни от текста с черно мастило е отбелязано: "Вербален рапорт от 30 август, № 685 и от 2 септември, № 701 от Солун; – рапорт от 2 септември, № 549 от Серес; – рапорт от 17 септември, № 637 от Скопие."

[4] В страни от текста с черно мастило е отбелязано: „Вербален рапорт от 11 септември, № 731 от Монастир; депеша от Министерството от 24 септември, № 527."

[5, 6, 7] не са отбелязани забележки по текста.

№ 401

Шифрована телеграма № 2505 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за заседанието на османския Министерски съвет по патриаршеската криза и за необходимостта да му бъдат изпратени списъците на бежанците.

Цариград, 11 октомври 1904 г.

Вчерашний Министерски съвет не се занимал с въпроса (за) бежанците, понеже разисквал въпроса (за) патриаршеската криза. Казаха ми, че сте обещали на комисарството изчислена исканата листа на бежанците. Молих да ми пратите препис, за да го предам (на) Великия везир. Наставленията Ви под № 540 приех, ще се ръководя по тях.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 67. Препис. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 12 октомври 1904 г. и е заведена под № 2297. На първата страница на телеграмата има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Списъците да се изпратят на г. Начович щом се получат. *Р. П.* 12.X.1904."

№ 402

Шифрована телеграма от Гр. Начович до ген. Р. Петров съобщено му от Великия везир, че до два дни ще бъде разрешен бежанския въпрос.

Цариград, 13 октомври 1904 г.

В[еликият] везир ми обяви, че се готвят наставления за приеманието бежанците, че до два дена най-много ще се пратят до надлежните власти.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 69. Бланка. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ още същия ден.

№ 403

Отворена телеграма № 541 от МВРИ – Отделение политическо до Българското дипломатическото агенство в Цариград за броят на желаещите да се върнат в родните си места в Одринско.

София, 14/27 октомври 1904 г.

Според сведенията на бургаския управител[1] триста и три семейства на бежанци желаят незабавно да се върнат по родните си места във Одрински вилает както следва: кааза Малко Търново: 51 семейства Малко Търново, 20 Цикнихор, 10 Граматиково, 14 Камила, 3 Кладара, 3 Мокрочево, 2 Маглан, 4 Чьоктепе, 4 Дерекьой, 24 Паспалово, 2 Пиргопло, 2 Конак, 22 Чаглайк, 9 Карадере,

2 Кирацитово, 11 Сармашик, 2 Велика, 4 Тегалово. Кааза Кърклисе: 4 семейства Урумкьой, 3 Кетругхере, 8 Пирок, 7 Кадиево, 7 Кулата, 10 Терзидере, 6 Тастепе, 1 Коево, 3 Алмаджик, 7 Ковчас, 21 Каракоч. Кааза Василико: 17 семейства Стоилово, 1 Марзово, 11 Ургари, 3 Резово. Кааза Виза: 2 семейства Винска. Седемдесет и шест семейства вече чакат на границата, от които 18 на пункта Дуденово и 58 на Урумкьой. Моля Ви да се застъпите пред Високата порта да даде заповеди на своите власти да приемат без забавяне и да настанят споменатите семейства.

Веднага щом получа сведения за други семейства, ще Ви ги изпратя.[2]

Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 71. Чернова на френски език. Ръкопис.

---

[1] Сведенията са взети от телеграми на бургаския управител до Министерството на вътрешните работи, с изходящи № 8269, 8270, 8300, което е посочено в началото на текста горе в дясно.

[2] Резолюции в ляво от текста: 1. „Бележка. Трябват също и имената на бежанците. *Вернаца.*" 2. „Бележка. Изпратено копие до новия отомански комисар Сарик паша. 20.X.1904. *Вернаца.*"

№ 404

Рапорт № 1679 от Михаил К. Сарафов, княжески дипломатически агент във Виена до ген. Р. Петров за вижданията на Австро-Унгария и Русия по въпроса за прилагането на реформите и в Одринско и разрешаването на бежанския въпрос, за проблемите с назначаването на чуждестранни офицери за реформиране на турската жандармерия и др.

Виена, 14/27 октомври 1904 г.

Поверително.

Имам чест да донеса до знанието Ви следното, което узнах от едно официално лице най-добре информирано.

Двете реформаторски сили гледат на завръщането на бежанците из Одринско назад в Турция като на въпрос, по който те не могат да правят политически отстъпки пред Портата, защото Одринския вилает не влизал в Мюрцщегската програма. Въдворяването на бежанците из вилаетите назад по домовете им било свързано с материални жертви. Двете сили биле поели на себе си грижата да принудят Турция да настани бежанците из тритех вилаета, като им даде тя нужните материални средства за поправяне жилищата им и за прехрана на първо време. Тая задача, за жалост, е само отчасти изпълнена, но като се има предвид добрата воля и постоянството на двете сили, има се изглед да се приведе напълно в изпълнение. По отношение на бежанците из Одринско двете сили би могли да действуват само от хуманитарни побуждения. Но който ще прави человеколюбие трябва да бъде готов да плаща, а Турция, както е познато, не може да плаща задълженията си, камо ли да прави человеколюбие. На България оставало, следователно, да носи материалните жертви за нещастниците из Одринско, които било доброволно, било по принуждение от турските власти или революционните чети са напуснали огнищата си. Най-после, съмнително било дали ще се извърши человеколюбиво дело ако се действува за завръщането на тия злочести хора в една страна, гдето те ще бъдат изложени на мъки и неволи както от страна на съгражданите си инородци, така и от страна на административни и военни власти, които недавно са изтезавали самите тия бежанци. Надежда за скорошно поправяне на тия власти няма, защото силите не са поели досега тия грижи върху си. Голяма

погрешка било направено, когато революционното движение било разширено и върху Одринско. В Македония, наистина, реформеното дело не е напреднало много, но за там поне съществува моралната отговорност на силите, които са длъжни да вървят напред в пътя за създаването на едно сносно управление.

Заминаването на новоназначените руски и австроунгарски офицери се е забавило за няколко дена, защото Портата не е искала да приеме и назначените унтерофицери. Тъй като въпроса за последните не бил йоще решен, то след няколко дена, само офицерите – австроунгарски 6-ма и руски 4-ма – щели да заминат за Македония. Реформаторските сили, на всеки начин, ще прокарат в скоро време и заминаването на унтерофицерите в брой равен на оня на офицерите чужденци в жандармерията. В Русия по погрешка са биле назначени офицери, които трябвало да заминат с полковете си за Дальний Изток и сега трябвало да се прави нов избор, за да се допълни броя на новоназначените на 6 души. Франция щяла да прати сега нови 6 души офицери, Италия – 4 души, Англия, макар района ѝ да е сравнително мирен, но за да се запази принципа, щяла да прати йоще двама души офицери. Засега Великите сили биле решени да изпълнят уговорения брой 60 души европейски офицери в турската жандармерия, та към 25-мата души, които там се намират, ще пратят йоще 35-ма души. Остава, следователно, да се очаква силите да си разпределят и назначат йоще 11 души офицери. Финансовите мероприятия за осигуряването разноските (заплатите и др.) за 60 души чужденци офицери биле вече установени. По въпроса за изпращането на европейците офицери се посрещнала една неочаквана спънка. По своето положение г-н генерал Диджоржи е трябвало да поиска назначението на нови офицери, а пък тоя заявил, че няма нужда от такива. Ала „on a passe outre“[1] и назначението станало. Реформаторските сили няма да се задоволят с 60 души офицери и толкова унтерофицери, а постоянно ще уголемяват броя им докато видят, че турската жандармерия е станала действително едно тяло годно за запазване честта и имота на населението.

Най-важния въпрос, който сега занимавал реформаторските сили и цивилните агенти бил уреждането финансите на тритех вилаета. Вярвало се, че приходите на страната щели да могат да осигурят едно честно управление. Когато се успее да се направи един правилен бюджет за Македония, когато органите на местната организация захванат да получават редовно заплатите си, ще бъде направена най-сериозната крачка към същинското подобрение управлението на страната. Разбира се, Македония няма да се обърне скоро на Елдорадо, но ще настъпят отношения поне по-сносни, за да може населението да си отдъхне и да се предаде на мирни занятия за изкарване на прехраната си.[2]

Благоволете да приемете, г-не министре, уверенията в отличните ми към вас почитания.

М. К. Сарафов.[3]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 72–73. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (фр.) – не обърнали внимание на това.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 16 октомври 1904 г. и е заведен под № 2322 в Тайната архива. Върху първата страница има следните резолюции: „Н. Ц. В.“, „Да се съобщи на Княж[еските] дипл[оматически] представители при В[еликите] Сили и в Цариград. *Р. П.* 16.X.1904“, „Изпълнено. Б. Спасов.“ На първата страница има и подписа на княз Фердинанд със син молив.

[3] Михаил К. Сарафов (1854–1924), министър на просветата в правителствата на П. Каравелов и К. Ернрот (1880–1881), министър на финансите в правителството на Др. Цанков (1884), министър на вътрешните работи в правителствата на П. Каравелов и д-р Ст. Данев (1901–1902), министър на

финансите в правителството на д-р Ст. Данев (1902–1903), директор на Солунската българска гимназия „Св. Св. Кирил и Методий“ (1893–1896), директор на статистиката, дипломатически агент във Виена (1903–1909), пълномощен министър в Цариград (1909–1912), член на БАН.

№ 405

Шифрована телеграма № 2506 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за необходимостта да се упражни натиск от българска страна, за да бъде решен окончателно бежанския въпрос от турския Министерски съвет.

Цариград, Пера, 18 октомври 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

Изпратих в събота листата на бежанците на Великия везир и Сайд Паша и молих да разрешат въпроса във вчерашний Министерски съвет. Днес Сайд Паша ми съобщи поверително следующето: „Във вчерашний Министерски съвет Великия везир докладвал, че английския, италианския и руския представители настоявали да пуснат бежанците да се върнат по селата си, но той бил на мнение че трябвало да се направят между тях от [...] и да се пуснат само добрите; след това докладвал други въпроси и М[инистерс]ки съвет се дигнал без да вземе (решение?); отговорил на Сайд Паша че поведението на В[еликия] везир е провокаторско и ще произведе остър конфликт между България и Турция; Той се замисли и прибави, че това ще е целта на В[еликия] везир, за да [...] Солунският [...] необходим в Илдъза, но се мъже.“ По моето мнение ний трябва да се ползуваме от тия затруднения по тоя въпрос, в който имам симпатиите на цяла Европа, за да строша [...] безобразието на Портата, и най-малкото, което сме длъжни да направим, е Господаря да остави новия турски комисар в София като частно лице да не го приеме на аудиенция догдето не се върнат последните бежанци. Тая мярка ще произведе ефектът си в Илдъза [...] Солунския валия (?) вечно ще [...] прави шикани.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 78. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена на 19 октомври 1904 г. в МВРИ и е заведена под № 2342. С квадратни скоби са отбелязани недишифрираните думи в оригинала.

№ 406

Шифрована телеграма № 1459 от Гр. Начович до ген. Р. Петров със съобщение, че турския Министерски съвет отново не се е занимал с бежанския въпрос.

Цариград, Пера, 21 октомври 1904 г.

Вчерашний Министерски съвет никак не се занимал с въпроса за бежанците.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 79. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена още същия ден в МВРИ и е заведена под № 2349.

№ 407

Писмо № 1934 от Тодор Гатев, председател на XIII ОНС (III редовна сесия) до ген. Р. Петров за отправено запитване от народния представител Стефан С. Бобчев защо не е публикувано още турско-българското съглашение.

София, 22 октомври 1904 г.

При настоящето изпращам Ви, господине министре, препис от запитването, отправено към Вас от народния представител от I-та Софийска селска избирателна околия г. Ст. С. Бобчев[1], относително необнародването досега официално Турско-българското съглашение.

При това Ви моля да ми явите, кога ще може да отговорите на това запитване, за да се постави на дневен ред.[2]

Председател: *Т. Гатев.*[3]

Началник на канцеларията: *Т. К.*

[Печат: „Народно събрание. Българско княжество“]

Приложение:

Запитване от Стефан С. Бобчев до ген. Р. Петров
София, 20 октомври 1904 г.

Запитване

Съгласно чл. 107 от Българ[ската] конституция и чл. 43 от Правилника за вътрешния ред на Народното събрание, моля г-н министра-председателя, министър на външните работи да отговори на следното запитване:

В тронното слово се поменава за Турско – българско съглашение и за някои от неговите последици. На времето си това съглашение, печатано във вестниците в различни форми и съдържание, направи голям шум в българското общество. Досега, обаче, правителството не е обнародвало официалния текст на това съглашение, за да се знаят афтентичните му форми и съдържание.

Сега, естествено, по случай – отговора на тронното слово да станат някои разисквания върху това Турско-българско съглашение и неговите последици. Като е тъй, не мисли ли г-н министъра на външните работи, че е вече време да се обнародва официално автентичния текст на това съглашение? Ако не мисли така, кои могат да бъдат причините за криенето един акт, за който говори самото тронно слово.[4]

Народен представител от I Софийска селска околия.

Вярно, началник на канцеларията: *Т. К.*[5]

[Печат: „Народно събрание. Българско княжество“.]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 80 и 81. Оригинал и препис. Машинопис и ръкопис.

---

[1] Стефан С. Бобчев (1853–1940, професор по история на българското право в Софийския университет, директор на правосъдието в Източна Румелия, министър на народното просвещение в правителството на Ив. Ев. Гешов (1911–1912), пълномощен министър в Петербург (1912–1913), депутат в НС, член на БАН.

[2] Писмото е получено в МВРИ на 23 октомври и е заведено под № 2359 в Тайната архива. Върху него има резолюция: „В делото. *Г. В.*“

[3] Тодор Гатев председател на XIII ОНС (1904–1905), министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството в правителството на ген. Р. Петров (1905).

[4] На 15 октомври 1904 г. по време на откриването на Втората редовна сесия на XIII ОНС княз Фердинанд в тронното си слово за българо-турските отношения споменава следното: „Известни ви са миналогодишните събития в съседните нам провинции на Отоманската империя, които тъй зле се отразиха на търговията и поминъка в Княжеството и хвърлиха в окаяно положение множество от нашите сънародници в тия области. Правителството Ми, водимо от мисълта да запази мира и заветните интереси на българския народ и да обезпечи на сънародниците ни в Турция мирния напредък и благата на правдините, осветени от международните договори, влезе в споразумение с Императорското отоманско правителство и сключи едно съглашение с него. Първото последствие от тоя акт бе, че на Възкресение Христово се отвориха вратата на тъмниците за заточеници и затворници: на бежанците се позволи да се върнат в огнищата си и търговските сношения на двете съседни държави влязоха в нормалния си път. Между жертвите, които България направи за мира и за участта на едноплеменното население в Турция, е и отпущането на един заем от един милион лева за настаняване и помощи на пострадалите. Доказателствата на твърд патриотизъм, които народното представителство е дало, Ме убеждава, че вие ще оцените по достойнство делата и поведението на правителството Ми в тия трудни и съдбоносни времена." В отговора на тронното слово на 29 октомври 1904 г. без да е взета бележка от питането на С. С. Бобчев отново се повтарят почти същите общи думи, но като се посочва и първото голямо международно постижение, резултат от споразумението – правото на България да се грижи за съдбата на българите в Македония и Одринско. В отговора дословно е казано следното: „Миналогодишните събития в съседните нам провинции на Отоманската империя подложиха на тежки изпитания нашите сънародници в тия области и заплашваха мира. Народното представителство високо цени поведението на правителството Ви и напълно одобрява взетите мерки и всичките жертви, които се направиха за помагане и настаняване на пострадалите. Съглашението, сключено по тоя случай с Отоманското императорско правителство, е един акт, с който на времето си правителството, под мъдрото ръководство на Ваше Царско Височество, съумя да извлече страната без сътресение из трудното положение, в което бе поставена, спомогна да се пуснат на свобода множество затворници и заточеници, да се възвърнат в огнищата си хиляди бежанци и да се възстановят нормалните търговски отношения между двете съседни държави. Колкото и да е скръбно, че не са още постигнати всичките добри сетнини за двете държави от това съглашение, народното представителство е проникнато от убеждението, че с тоя договор на България се признава правото да се грижи за съдбата и мирния напредък на нашите сънародници в Турция и да бди да им се обезпечат благата на правдините, които са осветени от международните договори." Вж. Българските царе в Народното събрание (1879–1946). Тронни слова. С., 1996, с. 160, 163.

[5] Запитването има входящ № 1803/23.X.1904 г.

№ 408

Писмо № 555 от ген. Р. Петров до всички княжески дипломатически и търговски агенти и управляващи, с което им изпраща нотата № 540, изпратена до Гр. Начович.

София, 25 октомври 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте (Управляющий),

Имам честта да ви изпратя, за сведение, препис от нотата № 540 която отправих на 8/24 того, до княж[еския] дипл[оматически] представител в Цариград, по повод сключеното на 26 март н. г. съглашение между имп[ераторското] отоманско и княж[еското] българско правителства.[1]

Настоящата нота ще имате за ваше лично ръководство и, за сега няма да оставяте препис от нея нито да съобщавате съдържанието ѝ на [...] правителство или на други лица.[2]

Приемете и пр.

(п.) Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 82. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 400.

[2] Писмото има следната бележка в полето: „по 2 екз[емпляра]“ и „I до дипл[оматическите] агенти. II до търг[овските] агенти.“ Нотата не е приложена към писмото.

№ 409

Доклад на турският Генерален щаб „Нови формирувания в Турската армия”.
[Цариград, 25 октомври]/6 ноември 1904 г.

Поверително.

1. 20 низамска пех[отна] дивизия.

В Кирк – Килисе, II Одрински корпус (Орду), е вече формирована новата 20 низамска дивизия. Тя е под командата на дивизионния генерал Садик Паша, който командуваше испреди 5 Одринска редифска дивизия. – Към дивизията се числят бригадите 39 и 40, които състоят от 77, 78, 79 и 80 полк. Дивизията няма стрелков баталион и не изглежда да е предвиден такъв.

2. Стрелкови баталион (Нишанджи табор).

За преследване на явившите се чети са съставени 4 особни стрелкови батальона, на които офицерите и войниците са избрани от войските на II корпусна област (Кон-орду), Одрин, и III Солунска корпусна област (Кол-орду) за организирането на тая отбор войска (troupe d'elite). На всички офицери се полагат коне, багажът се носи с 200 товарни животни. Всяка рота състои от 200 войници и 5 офицери. В Германия възпитани офицери нямало между тях, във всеки случай няма между командующите германски възпитаници. В тия стрелкови баталиони щяла за пръв път в турската армия да се упражнява сериозно стрелковата служба.

Предвидено е да се прибавят към всеки баталион по две скорострелни планински оръдия и то по 2 германски скорострекови (Maschinengewehre), както и 16 колоездачи, обаче до сега няма още нищо подобно.

Стрелците са непосредствено под началника на армейския корпус и са сега така разпределени: 1. стрелков баталион в Кирк–Килисе, 2. в Битоля (Monastir), 3. в Щип, 4. за сега в Солун, щял после да се премести в Сяр.

3. Редифни дивизии 2 клас.

Формируването на щабовете за редифите – дивизии 2 клас е за 11 дивизии – всички в Европейска Турция – довършено. – Щабовете състоят от 52–68 офицери и 80–120 войници за всеки полк, на всичко значи 572–748 офицери и 880–1230 войници. Складове за 7,65 мм. маузерови пушки щели да бъдат построени за всичките 11 дивизии. С това са пригатвя формируването на 11 редифни полеви дивизии. Към II Одрински корпус принадлежат 2 1/2 от тия дивизии, към II Солунски корпус (Орду) 8 1/2. Инспектор на редифите 2 кл[ас] във II Орду е дивизион[ен] генерал Сайфулах Паша, на III Орду дивизион[ен] генерал Мемдух Паша. Много от войниците са биле през 1903 г. във формируваните тогава Илавети, друга военна подготовка нямат. Намерява се да се повикат постепенно всички долни чинове на обучение, по настоящем, биле само 24 баталиона свикани, в замяна на разпуснатите редифни войски I кл[ас]. – Стойността на тия за сега не особено значителни редифи 2 кл[ас] ще расте с времето, което ще се остави на турците за тяхното осъвършенствувание.

Разширението на тая организация в азиатските вилаети изглежда да не е в намерението на турците.

Един редифен баталион мобилизиран имал 700–750 строеви.

Скорострелни оръдия.

Освен вече пристигналите 32 оръдия други няма. При Круп стоят още няколко батареи, готови за предаване, но стойността им още не е внесена. Приетите вече 32 оръдия са в Топхане в Цариград още опаковани. Всички заявления относително съставянието на една учебна батарея за тия оръдия останаха досега без последствие. Инструкции, наставления за стрелба и пр. са изработени, но не още служебно съобщени.

Технически войски.

За всички в случай на война в Европа определени войски има само 2 пионерни баталиони с 2-те телеграфни роти на II и III Кол-орду. Нито за редифите I кл[ас], нито за тия II кл[ас] са предвидени пионерни баталиони, но началника на артилерията има за това пък цял полк пионерски в и около Цариград изключително на негово разположение. Този полк има 2 сапйорни баталиона, 2 понтонни роти, 2 торпедни роти и 1 баталион за стражева (караулна) служба при фабриките. По настоящему е внесен в сераскиерата един реорганизационен план на техническите войски, според който ще получи всяка низамска дивизия един баталион пионери и една телеграфна рота. Крепостно-пионерския полк щял да си остане, понеже никой не се решава да стури[1] това старо учреждение, което е добило право на съществувание за заслуги, които никога не е правило.

При всичко, че от месеци стоят 15 дивизионни мостови принадлежности опаковани в Топхане и формируването на поне един учебен пионерски баталион е много належащо, няма голяма надежда за въвеждание на една реорганизация по мостовото дело и употреблението на пристигналия материал в скоро време.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 538, л. 84–85. Превод. Ръкопис.

[1] В смисъл „да разруши, да разтури".

№ 410

Рапорт № 200 от д-р М. Шишманов, управляващ Дипломатическото агентство в Берлин до ген. Р. Петров за разговора му с външния министър на Германия барон фон Рихтхофен за Българо-турското споразумение и очакването на Гр. Начович на съдействие от германския посланик барон Маршал за окончателно решаване на бежанския въпрос, за надеждата да се подпишат двустранните конвенции с Германия и за впечатлението, което е направило посещението на сръбския крал в България.

Берлин, 30 октомври 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

I. Вследствие едно известие от автентичен източник – (от княжеския дипломатически агент в Цариград г-н Начевич) – че Портата, даже въпреки посредничеството и на някои посланици, упорито отказвала да пропуща остатъка от македонските бежанци, около 3 000 души, повечето жени и деца – и че това поведение на Портата може да докара скъсването на отношенията ни с Турция, аз счетох за свой дълг, като български представител да помогна тук, колкото мога и за това се възползувах от вчерашния (петък) прием у г-н барон Рихтхофен, държавен сек-

ретар и министър на външните дела, за да му изложа и опиша цялата сериозност на работата и в смисъла на желанието на г-на Начовича, което отговаря несъмнено на интенциите[1] на почитаемото княжеско правителство – да го помоля да даде наставления на германския амбасадьор в Цариград г. барон Маршал да подействува енергически върху Портата за неотлагателното пропущание на нещастните бежанци, които сега пред прага на зимата на открито небе, на границата, ужасно страдат от глад и студ. Обясних на г-на барона цялата непоследователна, необяснима и късогледна постъпка на Портата в тоя случай. Посочих му факта, че Портата по-рано е освободила от затвор 2 000 истински престъпници и пусна да се върнат други 15 000 подобни бежанци, а сега се е заинатила за тоя остатък и прави неимоверни спънки на тяхното завръщание, която постъпка е толкова по-необяснима и осъдителна че както се каза и по-горе, тия 3 000 души, които още чакат репатрирането си по селата си, са съвършено невинни хора, прости земледелци, които миналата година, по време на смутовете от страх са напуснали жилищата си и се спасили отвъд границата.

Обърнах така също вниманието на г-на барона върху тежките и опасни за мира последствия, до които може да доведе подобно необмислено, обстинатно[2] поведение на Портата, особено сега, когато нашето правителство и с един най-тържествен държавен акт – тронното слово – е документирало своята коректност и лоялност към Турция.[3] Прибавих още, че ако Турция не отстъпи, то крайното последствие от тоя нейн инат може да бъде прекъсването на отношенията между България и Турция.

Г-н барон Рихтхофен ми благодари много за това съобщение и каза, че веднага ще иска сведения от барон Маршала по тоя въпрос и ще му даде нужните наставления. Баронът се надява, че след няколко дена въпросните бежанци ще бъдат пуснати да се завърнат по селата си.

II. При тоя случай г-н барон ме попита дали ще бъде разгледана скоро от Народното ни събрание и вотирана митническата тарифа, за да можем тогава и ний както и сърбите, да пристъпим към преговорите за търговски договор с Германия. Отговорих му, че реченатa тарифа е вече внесена в събранието и ще бъде разгледане par preference, та скоро ще бъде и вотирана и санкционирана. Баронът със задоволствие взе за сведение това заявление и прибави, че ще му бъде драго да види скоро и българските претенции. Както ми съобщи сам сръбският пратеник г. д-р Миличевич, сръбската делегация ще състои от него и от един, най-много двама делегати от Белград. Пристигането на последните се очаквало днес–утре.[4]

Мисля, г-не министре, че делегатите ни, които ще бъдат определени да водят преговорите с германското правителство за бъдещий ни търговски договор с Германия или поне някои от тях, би могли да бъдат натоварени и с водението преговорите за сключването на консулската, екстрадиционната и съдебната конвенции, на основание ония, сключени преди три години с Австро-Унгария, подобни конвенции. Сега ще му бъде тъкмо удобния случай да се свърши и тая работа, защото иначе, ако не се възползуваме от преговорите по търговския договор, сключването на горните три не по-малко важни конвенции, може да се отложи за по-дълго време.

III. Посещението, което Н. В. Сръбския крал направи на Негово Царско Височество Господаря, в тукашните меродавни политически кръгове не е направило особено впечатление. Считат тая среща като акт на особено внимание на Сръбския крал към нашия Княз и на лично приятелство между двамата монарси, но не вярват, че тя ще остави по-дълбока следа в двата народа. Което е, обаче, особено приятно за нас, българите, това е че и тук съглеждат в това посещение на Сръбския крал – което е в същност една формална встъпителна визита, а не, както иска да се твърди от сръбска страна, само повръщание на направената

от Негово Царско Височество – en passant – посещение – едно признание от страна на Сърбия на важната роля, която има нашия Княз, като балкански владетел и на политическото значение, тъй да се каже на супремацията, надмощието на България между славяните на Балканския полуостров.

Прочее и тек желаят да видят двете страни в добри, приятелски, съседски отношения без никакви планове или компромиси по отношение на Македония и от тая гледна точка не могат да не сърадват нашето правителство с мъдрата и разумна политика, която води и по отношение на тоя си съсед.[5]

Благоволете, господине министре, да приемете уверение в дълбоките ми към Вас почитания.

Временно управляющия агентството: *Д-р М. Шишманов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 84–86. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (лат.) – намерение, стремеж.

[2] ((лат.) – твърдоглавие.

[3] Вж. бел. 4 на док. 407.

[4] Встрани на бялото поле ген. Р. Петров е резолирал: „Копие от тоя пасаж да се предс[тави] на ми[истъра] на финансите. *Р. П.* 4. XI. 1904."

[5] Рапортът е получен в МВРИ на 2 ноември 1904 г. и е заведено под № 2427 в Тайната архива. На първата страница рапортът е подписан от княз Фердинанд със син молив.

№ 411

Вербална нота № 8005/330 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с настояване да се съставят списъци на желаещите да се завърнат в родните си места бежанци, които са нарушили сроковете.

***София, [30 октомври]/11 ноември 1904 г.*[1]**

Вербална нота,

Във връзка със съобщение от Великия Везир, Имперският комисариат поиска от Княжеското министерство с вербална нота от 30 септември №7661/274 спешно да нареди съставянето на поименните списъци на бежанците, които са удължили престоя си тук въпреки договорените срокове. От тогава Негово Превъзходителство министър-председателя ни уведоми, че са взети мерки и тези списъци са в момент на изготвяне от властите.

След като Негово Височество Великия Везир телеграфически подкани Мисията да повтори постъпките си за спешното предаване на тези списъци, Имперският комисариат се постара да сезира Княжеското министерство за това ново съобщение от Великия Везир и Го моли да вземе мерки да завърши и предаде тези списъци колкото се може по-бързо.[2]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 83. Оригинал на френски език. Ръкопис.

---

[1] Оригиналната датировка е 11 ноември 1904 г. нов стил.

[2] Нотата е получена в МВРИ на 30 октомври 1904 г. и е заведена под № 2409 в Тайната архива. Върху нотата ген. Р. Петров е поставил следната резолюция: „Да се запита Мин[истерството] на вътр[ешните] работи, какво е станало с тия списъци? *Р. П.* 30. X. 1904."

№ 412

Рапорт № 518 от Г. Стоев, управляващ Одринското агентство до Гр. Начович за разграбването на българските села в Малкотърновско от мухаджирите, завземането на земите и грабенето на строителен материал от къщите им.

Одрин, 31 октомври 1904 г.

Н. Ц. В.

Господине Агенте,

По решение на властта, мухаджирското село Хебибчево, Малкотърновско, отстояще на 1/2 час на запад от българското село Дерекьой, е пренесено върху землището на това последното, на 1/2 час на юг от него, от ляво на шосето водяще от Лозенград за Малко Търново. На мухаджирите властта е дала около 1 000 уврата ниви частна собственост и около 1 600 уврата общинска гора отнета от дерекьойци. Още преди десетина години властта се е била опитала да пренесе Хебибчево на сегашното ново селище, но дерекьойци са сполучили тогава да осуетят намерението ѝ. Дерекьойци са подали тъжба на валията, мютесарифа и каймакама против незаконното заграбване на имотите им, но им било отговорено, че решението на властта е неотменимо. Мютесарифът им е обещал, че щели уж да им дадат в замяна нивите на мухаджирите, нещо което сигурно не ще сторят.

Хебибчевци са построили вече 15 къщи и продължават да строят. Освен ощетяването на Дерекьой, с преселването на Хебибчево, ощетени са и всички пътници. Новото селище е тъкмо на половин път между Лозенград и Малко Търново. Чушмата и пасбищата на това място, които сега са също така обсебени от мухаджирите, са биле място за почивка на пътниците и добитъка им.

Дерекьой е едно от пострадалите в смутовете села. То е било почти цялото ограбено и има изгорени 120 къщи.

Но туй, за което чест ми е да Ви помоля да благоволите да се направят бързи постъпки, то е, се същите тия мухаджири събарят къщите на с. Пиркос, тоже Малкотърновско, жителите на което не са се още завърнали от България, и пренасят материала за новото си селение.

Турците от околните села постъпват също така с къщите на Терзидере, Тастепе, Кешарник, Ковчас и Коджатарла. Коджатарла е вече развалено до основите и не останала ни една керемида незадигната.

Нивите на всички тия села са посети от турците.

Ако туй продължава, както виждате, господине агенте, бежанците и да им се позволи да се завърнат – валията впрочем не е получил още никакво съобщение по тоя въпрос – ще намерят развалини и ще трябва да прекарат зимата без подслон, па ще намерят и земите си с нови стопани.[1]

Приемете и пр.

Управляющ агентството: (под.) *Г. Стоев.*
Вярно, за секретар: *С. Тодоров.*

[Печат: „Българско търговско агентство. Одрин“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 87–88. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 2 ноември 1904 г. и е заведен под № 2421 в Тайната архива. На първата му страница в полето има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се направят енергически

постъпки пред В[исоката] Порта и да се телеграфира до княж[еските] дипл[оматически] представители при В[еликите] Сили. *Р. П.* 3.XI.1904 ." Извлечение от същият рапорт в превод на френски език вж. в същата а.е., л. 89.

№ 413

Шифрована телеграма № 1501 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за предаването на чуждите посланици в Цариград рапорта на Одринския агент за разграбването на българските села в Малкотърновско.

Цариград, 2 ноември 1904 г.

Днес дадох на посланиците извлечение от рапорта № 518 на одринския търговски агент.[1]

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 90 и 91. Оригинал. Ръкопис.

[1] Вж. док. 412. Телеграмата е получена още същия ден в МВРИ и е заведена под № 2439.

№ 414

Шифрована телеграма № 562 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с нареждане да протестира пред Високата порта срещу заграбването на имуществата на бежанците.

София, 3 ноември 1904 г.

На № 1501. Направете енергически постъпки пред Портата против тази злонамерена мярка, като държите турското правителство отговорно за запазването имуществата на бежанците до завръщането им. Явно е сега защо правят пречки за връщането бежанците и защо се търсят претексти да не изпълнява Турция задълженията по съглашението. По същия въпрос ще отправя нота на тукашния турски комисар.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 97. Чернова. Ръкопис.

№ 415

Шифрована телеграма № 563 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически агенти при Великите сили с информация за протеста на Гр. Начович пред турското правителство срещу заграбването на имуществата на бежанците в Малкотърновско.

София, 3 ноември 1904 г.

От добитите напоследък сведения става още по-явно защо тур[ското] правителство не позволява завръщането на останалите бежанци, особено от Одринско. Селата, които са били напуснати от тях се колонизират с турски семейства, на които се отпускат материали от разрушените християнски къщи. Имотите, землищата

и горите им се предават на турски преселници, по начин щото бежанците от християнските села между Малко Търново, Лозенград и бълг[арската] граница, няма да намерят ни следа от техните имоти. Нашият дипл[оматически] агент съобщи това положение на посланиците в Цариград, съобщавам го на Вам за сведение и ръководство. Подробности с писмо.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 98. Чернова. Ръкопис.

№ 416

Писмо № 566 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически представители във Виена, Париж, Лондон, Петербург, Рим и Берлин с нареждане да информират съответните правителства за турската политика на заселяване и заграбване на селата на напусналите ги бежанци.

София, 6 ноември 1904 г.

Г-не Агенте,

В допълнение на шифрованата ми депеша от 3 того под № 563[1] имам чест да Ви изпратя в препис рапорта на Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Одрин от 31 ок[том]врий т. г. под № 518, относително заселяването с турски семейства напуснатите от бежанците села в Одринско. Г-н Начевич е натоварен да направи енергически постъпки по тоя въпрос, по който ще подам същевременно и нота до тукашното Турско к[омисарст]во. За неизлишно считам да Ви препоръчам да обърнете вниманието и на правит[елст-вото], при което сте акредитирани върху тази злонамерена мярка на турското правителство.[2]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 102. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 415.

[2] Писмото има входящ № 2421/1904.

№ 417

Писмо № 567 от ген. Р. Петров до управляващият Одринското търговско агентство, с което го информира за направените постъпки от Гр. Начович и дипломатическите представители пред правителствата на Великите сили за действията на турските власти по заграбването на къщите и имотите на бежанците от Одринско.

София, 6 ноември 1904 г.

Поверително.

Г-не Управяющий,

В отговор на рапорта Ви от 31 ок[том]врий т.г. под № 518 имам чест да Ви съобщя че г-н Начович е натоварен да направи енергически постъпки пред Портата, както и княж[еските] д[ипломатически] представители в странство, да обърнат вни-

манието на правителства, при които са акредитирани върху тази злонамерена мярка на тур[ското] правителство.[1]

Примете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 103. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 2421/1904.

№ 418

Вербална нота № 569 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София с протест срещу нарушенията на споразумението от турска страна и заграбването на българските имоти в Одринско.

София, 6/19 ноември 1904 г.

Според сведенията достигнали до Княжеското правителство, имперските власти от вилает Одрин раздават на мюсюлманите „мухаджири" обработваемите земи, горите и друга недвижима собственост, принадлежащи на бежанците от каза Малко Търново, които още не са се завърнали по родните си места по напълно известни на Имперското правителство причини.

Освен това, на тези мухаджири им е било разрешено да вземат строителния материал от къщите в изоставените от споменатите бежанци селища, вследствие на последните събития и да ги използват за изграждането на собствените си жилища в българските селища, където се намират обработваемите земи, които са им били предоставени.

Тези мерки на конфискация и разрушение вече са били приложени в селата Дерекьой, Пиркос, Ковчас, Кешерлик, Таштепе, Коджатарлъ и т.н., гранични на Бургаска област.

Българското правителство не може да повярва, че подобни действия от страна на властите на вилает Одрин са били разрешени от Имперското правителство, но ако са били удобрени ще бъдем в правото си да кажем, че до днес под различен предтекст Имперското правителство бави и възпрепятства завръщането на бежанците, с намерението да конфискува собствеността им или да я разглежда като ничия свободна собственост.

Княжеското правителство има честта да се надява, че Имперското правителство ще благоволи да поеме отговорността за необмислените действия на местните си власти и няма да пропусне да вземе спешно необходимите мерки, така че собствеността на бежанците да бъде уважена и съхранена, съгласно чл. 4 от Турско-българското споразумение от 26 март 1904.

Представителството на България в Константинопол беше натоварено да предприеме действия по този въпрос пред Високата порта. Все пак Министерството на външните работи е много задължено на Имперския отомански комисариат, че благоволи от своя страна да се застъпи по същия въпрос пред своето Високо правителство и да пише на Княжеското министерство за резултата от благосклонното си посредничество.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 104–105. Копие на френски език. Ръкопис.

[1] Вербалната нота е заведена под входящ № 2421/1904.

№ 419

Рапорт № 586 от Д. Минчович,княжески дипломатически агент в Рим до ген. Р. Петров за разговора му с Фузинато, италианския държавен подсекретар във Външното министерство за направените постъпки от италианския посланик в Цариград маркиз Империяли за разрешаването да се върнат по родните си места одринските бежанци и за дейността на гръцките андартски чети в Македония.
Рим, 11 ноември 1904 г.

Поверително.
Настоящия рапорт е съобщен направо на
Негово Царско Височество Господарят в София

Господине Министре,

Чест имам да Ви донеса, че днес ходих при държавния подсекретар в Министерството на външните дела господин Фузинато и му говорих наново, относително отказването на турското правителство да разреши връщането на одринските бежанци и заселяването на техните села с турски семейства. Господин Фузинато ми съобщи, че италианското правителство преди няколко дни е направило енергични постъпки в Цариград, чрез своя посланик там, както по тоя въпрос тъй и по църковно – училищния, по който му бях говорил по-рано. Господин Фузинато ми каза още, че тоя път marquis Imperiali е натоварен да направи сериозни представления пред турското правителство и да настои, за да се пропуснат въпросните бежанци и да се прекратят преследванията и интернированията на нашите свещеници и учители в Македония.

Господин Фузинато, говорейки за положението в Македония отбеляза с голямо прискърбие появяването на гръцки чети в тая област и немилостивата борба, която се води между тях и българските чети. Тия последните са вече станали едно хроническо зло, на което европейската дипломация е привикнала, но гръцките чети са една нова и неочаквана язва, която още повече ще затрудни и без това достатъчно щекотливата задача на тая дипломация за умиротворението и реформирането на Македония. той счита, че турското правителство има пръст в устройството на тия чети и за доказателство на това ми наведи случая с Melas, който бил офицер в гръцката армия[1] и е принадлежал на едно видно гръцко семейство. Неговото убийство е направило силно впечатление в Гърция и е предизвикало голямо вълнение насочено против правителството.[2]

Благоволете, господине министре, да приемете уверение в най-отличното ми към Вас почитание.

Д. Минчович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 107–108. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Павлос Мелас, подпоручик от гръцката армия, андартски войвода, един от организаторите на гръцката въоръжена пропаганда в Македония, загинал през октомври 1904 г.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 15 ноември 1904 г. и е заведен под № 2521 в Тайната архива. В лявата страна на първата страница на рапорта има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Копие от настоящето да се съобщи на г-на Начовича в Цариград и на д-р Станчов в Петербург. *Р. П.* 16.XI.1904.“

№ 420

Писмо № 576 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до княжеските дипломатически и търговски агентства в чужбина за отправената нота до Имперското комисарство в София срещу заселването на одринските български села с турски семейства.

София, 12 ноември 1904 г.

Министерството на външните работи и на изповеданията има чест да изпрати за сведение на княжеските дипломатически и търговски агентства в странство препис от нотата му от 6/19 н[оем]врий т.г. под № 569[1], отправена до тукашното Турско комисарство, по повод взетите напоследък мерки от страна на турските власти, спрямо напуснатите от бежанците села в Одринско и заселяването им с турски семейства.[2]

За главния секретар: *Г. Вернаца.*
Секретар на министъра: *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 109–111. Чернова и копие. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 418.

[2] Писмото има входящ № 2421/1904.

№ 421

Рапорт № 927 от д-р Л. Золотович до ген. Р. Петров за разговора му във Френското външно министерство за целите, които преследва турското правителство при заселването на турски семейства в Одринско в напуснатите български села

Париж, 12 ноември 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

На № 563 и 566. Завчера, като не се състоя дипломатическия прием по причина болестта на г-на министра на външните работи, не ми бе възможно да сезирам самия министър с въпроса, предмет на шифрованата Ви телеграма под № 563 и на поверителното Ви писмо под № 566.

Но, за да не се закъснее със съобщението на тези факти, аз намерих за добре да изложа и обясня всичко това г-не Луи, директор на Affaires Politiques, който от своя страна да докладва г-ну Делкасе, комуто и аз лично, на следующия дипломатически прием, ще повторя съобщението.

Главно, в разговора ми с г-на Луи, аз изтъкнах целта, която с тези деяния се гони от турското правителство, сиреч да разреши и даже да изгони българското в тези местности население, като го замести с турци–мохаджири.

За по-голямо осветление на въпроса, аз оставих г-ну Луи, за предаване г-ну министру, във вид на проста бележка, едно точно резюме от рапорта № 518 на Княжеското търговско агентство в Одрин, като обърнах вниманието на г-на директора върху това обстоятелство, че след това предаване българските села с имотите им на турци–мохаджири, даже да разрешеше турското правителство на бежанците българи да се приберат в Одринско, тези бежанци ще се намерят на открито

небе, без покрив, без имоти; в такъв случай не щѐ съмнение, че тези ограбени бежанци или ще гледат отново да търсят прибежище в гостоприемното княжество или хвърлени в отчаяние от всичките тези неправди и оголвания, ще прибегнат пак към крайности, каквито може да диктува отчаянието след изгубване на всичко, което можеше да ги придържи към предишните им огнища, сега безвъзвратно притежание на мохаджирите, покровителствувани от властите.

Пред вид на всичко това, аз настоятелно помолих г-на директора, догдето и аз мога да се срещна с г-на министра, да обърне сериозното внимание на г-на Делкасе върху всичките тези факти и евентуалности, след което французкото правителство да вземе грижата да се застъпи в Цариград за тези нещастници и с това да спомогне за предотвратение нежелателни крайности от страна на оголените бежанци, понеже всичките Велики сили не престават да повтарят че трябва да се избягват сега всякакви смущения и усложнения на Изток. Настоях още на факта, че с тези си жестоки обноски, турското правителство като че ли нарочно гони за цел да отчае пак българското население и го застави да се хвърли в някои смутове, от които да вземе благовиден претекст, за да въдвори по своему порядъка и тишината, сиреч в дадения случай изкоренението из тези краища и останалото българско население.

Прибавих още че догде е време, нека Великите сили, во главе на които стои за хуманността Франция, упражнят своето влияние и давление в Цариград за предотвратение злото, което застрашава българското в Одринско население и с това излага на риск мирът и тишината в тази част на Турската империя.

Като се видя с г-на Делкасе ще му направя същото изложение, като го помоля от името на справедливостта и хуманността, той поне да издигне гласа си в Цариград за туряние край на това систематическо изкоренение българщината в Одринския вилает.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверенията в отличното ми към Вас почитание.

Д-р Л. Золотович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 112–113. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 15 ноември 1904 г. и е заведен под № 2524 в Тайната архива. На първата му страница има подпис на княз Фердинанд със син молив.

№ 422

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за разговорите му с италиянския посланик Империяли и предложение да бъде награден от княз Фердинанд с българско отличие за евентуално съдействие в българо-турските отношения.

Цариград, 14 ноември 1904 г.

Уважаемий Господине С. Добрович,

Снощи дохажда в Агентството маркиз Империяли и ми се оплака, че в София говорили за него, че бил станал туркофил. Той не рачи да ми каже нито кой му е дал тая новина, нито кой е произнесъл това обвинение, но от продължителния разговор с него косвено разбрах, че се касае до някого в двореца. Империяли е много признателен към Господаря и много държи да е добре виден в българския дворец и по тая причина беше много развълнуван. Аз му отговорих, че тая новина ще е само

една интрига и че в София не могат да имат за него такова мнение понеже аз съм съобщавал на г-на Петрова всичко каквото той е правил тука за нас.

И наистина, зная от най-верен източник, от самите паши на Портата, че Империяли е подкрепял всичките мои постъпки и че неговия драгоманин г-н Канджа се е карал с министрите по нашите работи. Сам Саид Паша ми се оплака един ден от неговия тон по българските въпроси. (В парантез[1] казано, дали не би трябвало да му се даде някое **тенекенце**, както тука деликатно наричат вожделенните знакове на декорациите?) Тъй щото, лично маркизът не може да се обвинява в неблагоприятни към нас и благоприятни към турците чувства и за това добре ще е да се направи от двореца нещо, което да опровергае това съобщение. То е особено за това необходимо, защото иначе рискуваме да загубим тука неговата помощ, която все си има тежестта.

Въпроса е други когато се касае до италианската политика. Тя се отбива от нашата. Доколкото съм можал да разбера, тая политика има за основа запознаването a tout prix[2] в Ориента на **статуквото** и на мирът, от страх на една намеса на Австрия. и вчера обърнах вниманието му върху условията на тоя мир; казах му, че той зависи от бързото изпълнение на реформите. Империяли съзнава, че това условие е твърде тежко по много причини: от една страна, неразбранщината на турците и от друга, мекошавостта на реформаторските сили. Казах му, че Италия би трябвала да вземе инициативата, за да се постигне съучастието и на либералните три сили в реформирането на Европейска Турция, но той, след един жест, който значеше че Италия не е в състояние да направи нещо, ми отговори буквално: „Дръжте Берлин. Само той има влияние едновременно и в Петербург и във Виена и само той може да подействува за постигане добри резултати. Сега поне имате пари, направете поръчки и в Германия и ще улесните постигането целта си."

Говори ми и за ползата от едно наше сближение с Румъния, което било полесно и по-естествено, отколкото със Сърбия. Той е обаче партизанин на съюза между всичките източни държавици и желае да ни види в добри отношения и със Сърбия и Черна Гора.

След дълбоката политика да додем на по-плитка. Тука има един англичанин, който им е правил големи услуги и когото ще познавате лично: г-н Пирс. Той е бил награждаван с български декорации: 2-ра Александър и 2-и заслуга. Това лято обаче разбойници обраха къщата му и му задигнали и декорациите му. Г-н проф. Панаретов[3] ми каза, че ще направим добре, ако му изпратим наново знаковете на тия ордени. Г-н Пирс и сега следва да пише в Лондон в наша полза и то не само по вестниците – между другите и в „Daily News" – но и на частни лица и дружества. Той там е познат като компетентно лице по източните работи и за това много се обръщат към него за сведения по българските и арменските работи. И аз често му давам материал. За това добре ще е да се изпълни молбата на г-на Панаретова и да се направи даже нещо повече.

С отлично почитание

Вам преданний

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 23–25. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (фр. ез.) – в скоби.

[2] (фр. ез.) – на всяка цена.

[3] Проф. Стефан Панаретов (1853–1931), преподавател Робер колеж в Цариград, пълномощен министър във Вашингтон (1914–1925).

№ 423

Вербална нота № 8201/349 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с настояване да се ускори изработването на списъците на желаещите да се завърнат в Османската империя бежанци.

София, 15/28 ноември 1904 г.

Вербална нота,

На базата на нова информация от телеграмата на Негово Височество Великия Везир, Имперският комисариат има честта да помоли отново Княжеското министерство да благоволи да ускори изготвянето на списъците на бежанците, които още не са се върнали в родните си домове и да му ги връчи в най-краткия възможен срок.

Имперският комисариат благодари предварително на Княжеската канцелария за информацията, която ще благоволи да му предостави по този въпрос.

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 114. Оригинал на френски език. Ръкопис.

---

[1] Нотата е получена в МВРИ на 15 ноември 1904 г. и е заведена под № 2526 в Тайната архива.

№ 424

Писмо № 583 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за гонения на български учители в Костурско и Кичевско.

София, 17 ноември 1904 г.

Поверително.

Господине Агенте,

Според получените сведения от Битолско, турските власти са започнали наново да интернират, без всякакви причини, българските учители в Хрупишката нахия (Костурско) със забранение даже да учителстват. Подобни мерки турското правителство е предприело и спрямо учителите и някои свещеници в Кичевско, на които им е забранено да свещенодействуват в селата.[1]

Пред вид на това, имам чест да Ви помоля, господине агенте, да ми съобщите какви мотиви дава Портата за тия преследвания на българите в Македония.[2]

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас уважение.

(п.) *Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 115. Чернова. Машинопис и ръкопис.

---

[1] Следва задрасканият текст: „Подозренията на турските власти спрямо нашите културни ратници в Македония, каквито са учителите и свещениците превишават всякаква логика и законност. Ако те смятат тоя елемент за най-големия враг на държавата, не по-малко опасни са в туй отношение и водителите на чуждите пропаганди в Македония, каквито са гръцката и сръбската, които се ползуват от обширна свобода в своите действия, безразлично против кого те са отправени. Явно е, прочее, че с тези мерки турските власти искат да нанесат смъртен удар на нашето учебно и черковно дело в Македония, резултатите от които не в далечно бъдеще ще се явят във всичката си грозна действителност."

[2] Писмото има входящ № 2464.

№ 425

Писмо № 4486 от Светия Синод на Българската църква до ген. Р. Петров с молба да се съдейства на забягналите свещеници да се завърнат в енориите си в Македония.

София, 17 ноември 1904 г.

Господин Министре,

Подир прогласената амнистия от турското правителство над избягалите през последните години наши братя из вилаетите, мнозина свещеници се завърнаха, а на други не се издадоха от Турското тук комисарство паспорти, или пък на границата им възпрепятствуваха, та не можаха да се приберат у своя си. Повечето от последните са необходими за енориите си във вилаетите, и Св[етата] Българска Екзархия неведнъж е писала на Св[етия] Синод да бъдат подканени, за да си отидат. Дългото заседяване на тези свещеници тук може да улесни заместването им по енориите с гръцки свещеници, тъй като християните не щѐ поминат продължително време без свещеник. Не е желателно и да се заместят с новоръкоположени български свещеници, защото бежанците свещеници, временно тук проживявавши, не са тъй грамотни, за да могат с полза да се употребят в България.

Като се занима напоследне с този въпрос, Св[етия] Синод намери за благопотребно да ви помолим, господин министре, в грижите си, които полагате за възвръщане на невъзвърналите се още бежанци, да имате и горнето пред вид.[1]

Призоваваме над Вас Божието благословение и оставаме,

Ваш молитствовател,

Председателствующий на Св[етия] Синод:

\+ *Варненский и Преславский Симеон.*

[Печат: „Светий Синод на Българската църква“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 118. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Писмото е получено в МВРИ на 19 ноември 1904 г. и е заведено под № 2564. На първата му страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се направят постъпки за възвръщането в енориите на останалите още в България прибягнали от Македония свещеници. *Р. П.*, 20.XI.1904.“

№ 426

Рапорт № 942 от д-р Л. Золотович до ген. Р. Петров за разговора му с френския министър на външните работи Т. Делкасе за целите, които преследва Високата порта при заселването на турски семейства в Одринско в напуснатите български села

Париж, 18 ноември 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

На № 566. В допълнение на поверителния ми рапорт под № 927 от 12 того[1], чест имам да донеса, че на последния дипломатически прием, в сряда, 17 того, аз повторих, с подробности г-ну Делкасе изложението, което бях направил при г-на директора на Affaires Politiques относително одринските бежанци.

В заключение аз привлякох вниманието на г-на министъра на външните работи върху този факт, че турското правителство не гони друга цел с това си поведение освен да изгони българското население от тези краища и да го замести с мусулманско население. Като си постигне целта, продължих аз, турското правителство навярно, за да заблуди европейското обществено мнение и се покаже пред него като ръководено от хуманни чувства, ще разгласи на всеослушание, че разрешава на българските бежанци да се завърнат в селата и огнищата си. Обаче, които от бежанците, основавайки се на това разрешение се завърнат в селата си ще намерят къщите си и имотите си окупирани и притежавани от чужди стопани, които ще са ги завладели със съдействието на самите турски власти, ще останат без покрив и без ниви и без жилище и в конце концов или ще се принудят отново да се завърнат в княжеството, или паднали в отчаяние, като са изгубили всичко, което би могло да ги придържи към предишните им огнища, ще прибегнат, волею неволею, към крайности каквито отчанието само може да диктува. Това което е така и понеже тук е въпроса за хуманност и справедливост, прибавих аз, не намира ли г-н министъра за добре, в интереса на мирът и тишината в тези краища, да издигне гласа си в Цариград, за да се предотврати практикуваната въпиюща неправда, която турското правителство гледа да прокара с оголването и изгонването българското население и за спирание понататъшните преселвания на мусулманско население в селата и жилищата на българското население? Толкози повече, добавих още, че когато се касае за справедливост и хуманност в le Gouvernement de la Republique Francaise ne marchande pas aux malheureux son concours et son intervention.[2]

Г-н Делкасе ме запита за числото на бежанците, взема няколко бележки и ми каза че ще види какво може да се направи от страна на французкото правителство.[3]

Благоволете да приемете, господине министре, уверенията в отличното ми към Вас почитание

Д-р Л. Золотович.

P. S. При настоящето прилагам един изрязък от в. „Gaulois" от 19 того съдържащ една статия, платена от гърците, под заглавие „Grece et Turque".

Приложение:

Статия „Гърция и Турция" от в. „Gaulois".[4]
Париж, 19 ноември/2 декември 1904, петък.

Кой не си спомня големия шум и виковете на недоволство, които в Гърция миналата година в пресата и в някои политически кръгове, ловко лансираната от заинтересовани новина за съществуването на един т.н. алианс[5] между Турция и Гърция в момент, когато българските чети смятаха да се борят в Македония за свобода? Тази новина, която се породи главно от факта, че македонските гърци са се въздържали да вземат участие в българското движение, защото са счели това като маневра за българизиране на Македония, е послужила много от този момент на българските комитети в ущърб на гърците.

Неверността на тези слухове за гръцко-турски алианс не закъсня да стане очевидна и българските комитети не го коментираха повече. Но, ето че напоследък, намирайки се без доказателства и пред пълното неодобрение, което среща в Европа престъпната им политика в Македония, те опитват отново да се оправдаят било в статии на приятелски вестници, било в други публикации, обвинявайки гърците, че са се повели сляпо по турците и са се споразумели с тях, за да се борят срещу българския елемент и т.н., и т.н., и то в момент, когато българските банди колят

стотици от македонските гърци и се радват на абсолютна безнаказаност от страна на турските власти, защото няма пример, че само един поне от многобройните убийци да е бил заловен и наказан от тях.

Въпреки че общественото мнение в Европа е привлечено към този проблем, няма да е излишно да обърнем вниманието му към нашия прочит на следващия документ, от който безспорно става ясно, че по времето, когато българите разпространиха за първи път неверните слухове за гръцко-турския алианс и отправяха проклятия срещу гърците, че се уговарят с турците, те самите са били в преговори, под покровителството на една велика сила, за да сключат съюз със Султана.

Синя книга, Турция, № 1 (1904)

Г-н Елиът, английски дипломатически агент в София, до маркиз Лансдаун,[6]
София, 26 май 1903 г.

Господарю,

Новият председател на Съвета, министър на външните работи, генерал Петров, заяви – както и другите членове на кабинета, който председателства, с които аз се срещнах – най-официално, че Българското правителство желае да бъде в добри отношения с Турция и възнамерява да затвори границата за четите и да използва влиянието си в Македония, за да накара населението да се успокои. Но, със същата официалност, заяви, че ако то ще трябва да спазва тази политика, турското правителство ще трябва да му помогне, слагайки край на преследванията в Македония и т.н.

Ако, обаче, въпреки очевидността на доброжелателството ни, турското правителство упорства в пътя, който следва сега, ние не ще можем да удържим на натиска на общественото мнение в България, ограничителните мерки ще бъдат отменени и ще чакаме с примирение да бъдем атакувани – както предполагаме – от Турция. „Това би било много лошо и за двете страни и така ние ще изпуснем случая да последваме политиката на Стамболов и да подобрим отношенията между двете страни до сключването на съглашение."

Обясних на турския комисар моето непоколебимо мнение, че ще бъде в интерес на турското правителство да изпревари българското правителство и да му предложи позицията, с която очевидно ще се постигнат резултати, и която ще доведе в Македония политика на добро държание с Турция. Турският комисар се убеди в това, но няма съмнение – каза той – че както при Стамболов, българското правителство ще поиска компенсация за усложливостта си под формата на епархии, училища и т. н. в Македония и т.н. и т.н....

От четенето на този документ, чиито сведения са извън всякакво съмнение, защото са дадени от самия представител на великата сила, която води преговорите между българското и турското правителство, се вижда каква е двойната игра, която българите играят през последната година.

Възприемайки днес тактиката, която сполучи миналата година и разпространявайки отново било чрез пресата, било чрез брошури новини ту за гръцко-турски съюз, ту за договори между гърци и турци в ущърб на българите, за което няма никакви доказателства, а напротив, ние научаваме постоянно за прояви на очевидно неразбирателство между гърци и турци, такива като инцидента в Смирна и неотдавнашната смърт на П. Мелас, този офицер от гръцката армия, който успя да излъже бдителността на правителството си и се беше върнал тайно в Македония, където ръководеше чета от македонски гърци, от типа на родна стража – е бил обсаден и атакуван от турска военна част и убит от турски куршум – българите не си дават изглежда точна сметка за общественото мнение в Европа и си въобразяват, може би, че ще успеят с многобройните си движения да омаловажат в очите на света много голямото значение на гръцкия елемент в

Македония и да издействат от Великите сили жертването на този елемент в изключителна полза на българите, които впрочем с мъка наброяват 1/6 от цялото население на тази провинция, нещо което е лесно да се провери с преброяване на място, направено с помощта на тези Велики сили.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 119–120. Оригинал. Ръкопис. Печатно на френски език.

---

[1] Вж. док. 421.

[2] (фр.) – „Правителството на Република Франция не продава участието и намесата си на тези нещастници."

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 23 ноември 1904 г. и е заведен под № 2589 в Тайната архива.

[4] В бялото поле над статията Золотович е отбелязал: „Статия платена от Гръцкия пропаганден фонд."

[5] (фр.) – съюз.

[6] Франсис Елиот, английски дипломатически агент и генерален консул в София (1896–1904)

№ 427

Вербална нота № 590 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София, с която изпраща списъците на желаещите да се завърнат в Османската империя бежанци.

София, 22 ноември/5 декември 1904 г.

Министерството на Външните Работи има честта да предаде понастоящем на Имперския отомански комисариат три поименни списъка на бежанци, които се намират понастоящем в различни области на Бургаско и, които молят, да се върнат в родните си места във вилает Одрин. Тези документи за завръщането на 215 семейства, които съдържат 241 мъже, 259 жени и 432 деца; те посочват съответно и местата, откъдето въпросните бежанци произхождат.

Очаквайки сведение за други подобни списъци, Княжеското министерство моли настоятелно Имперския отомански комисариат да благоволи да направи постъпки пред Високата порта, така че необходимите заповеди да бъдат дадени на властите на вилает Одрин, с цел да се осигури без повече забавяне настаняването на споменатите семейства по родните им места, съгласно чл. 4 на споразумението от 26 март 1904.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 142. Чернова на френски език. Ръкопис.

№ 428

Рапорт № 591 от Д. Минчович до ген. Р. Петров за разговора му с италианския външен министър Титони за възникналия проблем с жилищата и имотите на одринските бежанци и за намесата на италиянския посланик за разрешаването му.

Рим, 22 ноември 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

След няколко месечно прекъсване министъра на външните дела вчера първи път прие дипломатическото тяло и по тоя случай аз го посетих в консула-

тата. В течение на разговора ни стана дума за отказа на турското правителство да разреши завръщането на бежанците в Одринския вилает и министъра ми потвърди онова що ми беше казал по-рано държавния подсекретар, именно, че италианското правителство е направило настоятелни постъпки в Цариград за пропущане на въпросните бежанци. Господин Титони добави, че той не престанал да съветва турското правителство да поддържа дружелюбни и лоялни отношения с българското и да гледа да се споразумее с него за изглаждане на съществуващите недоразумения. Тия съвети и увещания за голямо съжаление не са дали никакъв резултат и министра предвижда гибелни последствия за Турция от нейната неразбранщина и вироглавието °.

Министърът не пропусна и тоя път да признае, че работите в Македония не вървят добре, че почти нищо до сега не се е направило по прилагането на реформите, с изключение на жандармерията и не скри опасенията си от нови смутове и усложнения през идущата пролет, в случай че тая зима не се направи нещо повече от онова което е направено досега.

Относително новите италиански офицери, господин Титони ми каза, че те няма да бъдат изпратени докато не се уреди окончателно въпроса за тяхното приемание с Портата, която още не е дала съгласието си за увеличението числото на чуждите жандармерийски офицери.

В заключение министра ме увери, че италианското правителство ще направи нови постъпки пред турското правителство по въпроса за одринските бежанци и ще продължи своята акция за по-скорошното прилагание на реформите.[1]

Благоволете, господине министре, да приемете уверение в най-отличното ми към Вас почитание.

Д. Минчович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 140–141. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 25 ноември 1904 г. и е заведен под № 2606.

№ 429

Телеграма № 593 от ген. Р. Петров до български дипломатически агент в Цариград, с която го информира за предаването на списъците на желаещите да се завърнат по родните си места бежанци на Отоманския имперски комисариат.

София, 23 ноември 1904 г.

Вчера изпратихме на Имперския отомански комисариат три поименни списъка на 215 семейства бежанци в Бургаска област, родом от вилает Одрин, наброяващи 241 мъже, 259 жени и 423 деца. Получете копие на тези списъци.

Министър Председател

Р. Петров

ЦДА, ф 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 144. Копие на френски език. Ръкопис.

№ 430

Писмо № 601 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща нотата до Имперското комисарство в София.

София, 24 ноември 1904 г.

Г-не Агенте,

Приложени при настоящето си, имам чест да Ви изпратя в препис нотата си до тукашното Турско к[омисарст]во от 22 того под № 590[1], както и три списъци, съдържащи имената на бежанците из Одринско, находящи се в България, на които турското правит[елство] не е разрешило още възвръщанието им по домовете. Като направите постъпки за незабавното разрешение на тоя въпрос, моля да ми съобщите и отговора, който ще получите по него от страна на турското правит[елство].[2]

Приемете и пр.

За мин[истъ]ра *Г. В.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 146. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 427.

[2] Писмото има входящ № 2565/1904.

№ 431

Бележка от Г. Радев за поискан списък на свещениците от Македония, намиращи се в България.

24 ноември 1904 г.

Бележка.

За да можем да съобщим нещо по-положително в Ц[ари]град, поисках от секретаря на Св[етия] Синод, списъците на находящите се в България свещеници от Македония. Понеже не притежават такива, било разпоредено телеграфически да им се доставят такива и щом ги получат ще ни ги съобщят. Вследствие на туй, закъсне и изпращанието писмото в Ц[ари]град.

Г. Т. Радев.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 147. Оригинал. Ръкопис.

№ 432

Шифрована телеграма № 1910 от М. Сарафов до ген. Р. Петров за ангажиментите на Австро-Унгария да направи постъпки пред турските власти в Цариград при положение, че българското правителство не допуска преминаването на чети на ВМОРО в Одринско.

Виена, 28 ноември 1904 г.

На №№ 621 и 623. М[инистерст]вото на външните работи ще възложи на австроунгарския посланик в Цариград да направи нужните постъпки, но очаква

че и българ[ското] правителство не щѐ допусне преминаването чети в Одринско. Подробности в писма.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 152. Оригинал. Ръкопис.

№ 433

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за благодарността на италианския посланик маркиз Империали от вниманието на княз Фердинанд към него.

Цариград, 30 ноември [1904 г.]

Многоуважаемий Господин Добрович,

Писмото ви много зарадва г-на маркиза Империяли, понеже много цени благоволението на Господаря. За да уголемя радостта му аз преведох на френски оная част от писмото ви, която се отнасяше до него, четох му я и му оставих превода. Той ми поръча да ви изкажа неговата благодарност.

Получих от друго едно лице едно дълго изложение на страхът му от черните облаци, които са се надвесили над главата му, от г-на Тричкова. Той е наистина благороден човек и неуморим работник. Служил е при мене и познавам добре неговите безценни качества. Затова и ви го препоръчвам много горещо.

Приемете, драгий г-не Добрович, уверението на отличните чувства на предания вам

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 26. Оригинал. Ръкопис.

№ 434

Писмо № 4960 от Светия Синод на Българската църква до ген. Р. Петров с приложен списък на свещениците от Македония, на които са създавани пречки за завръщането в енориите им.

София, 1 декември 1904 г.

Господин Министре,

В допълнение на писмото ни под № 4486 от 17-й м. ноември[1] тук приложен имаме чест да Ви изпратим списък на свещениците, македонски бежанци, които се намират в България и на които не е възможно да се завърнат в Турция или поради неиздаването им паспорти от Турското тук комисарство, или поради препятствия, направени им на границата.[2]

Призоваваме над вас Божието благословение и оставаме

Ваш молитствовател,

Председателствующий на Св[етия] Синод

+ Варненский и Преславский Симеон.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 153. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 425.

[2] Писмото е получено в МВРИ на 2 декември 1904 г. и е заведено под № 2645 в Тайната архива. На л. 154 в същата а.е. е приложен списък на 38 „свещеници, македонски бежанци, на които се препятствува за завръщането им в Турция."

№ 435

Рапорт № 693 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за разговора му с английския министър на външните работи лорд Х. Лансдаун за спънките, които турските власти правят на завръщащите се македонски и одрински бежанци и за включването на английски офицери в жандармерийските реформи в Македония.

Лондон, 3 декември 1904 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Вчера на приемния ден имах свиждание с господина министра на външните работи лорд Лансдаун. Разговорът ни първо бе за отказа, който турското правителство поставя за завръщането на македонските бежанци по домовете си и специално за тези от Едриненский вилает – предмет на шифрованата Ви депеша от 16-ий ноември № 563 и писмата Ви от 25 октомврий и 13-ий ноември т.г. № № 555 и 576.[1] Обясних на уважаемия лорд целта, която гони с това турското правителство, а именно: да засели опразнените от бежанците села и паланки с турски пришълци – моаджири и за да направи за всякога невъзможно завръщането на избягалите в България македонци, то – турското правителство, предава имотите им – къщя, ниви и пр. на новозаселилите се турски пришелци. Министърът на външните работи взе бележка от думите ми.

След това зададох въпрос на лорд Лансдаун защо Англия изпраща само един допълнителен жандармерийски офицер, когато другите Велики сили, Франция напр. изпраща пет, а Русия и Австрия и повече.

Получих отговор, че Англия е изпратила тоя допълнителен офицер само, за да покаже своята солидарност с другите държави по македонский въпрос, но в същност в Английската административна секция не се чувствува нужда от увеличение числото на офицерите.

Най-сетне попитах господина министра да ми яви какви са намеренията на английското правителство по предстоящите преговори за сключването на търговский договор между Англия и България. Лорд Лансдаун ми отговори, че не се бил още консултирал по тоя въпрос със своя колега по търговията и че след няколко време ще може да ми даде по-положителни сведения.[2]

Благоволете да приемете, господине министре, уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 155–156. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 408, 415, 420.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 6 декември 1904 г. и е заведен под № 2677. На първата страница е поставен подписа на княз Фердинанд със син молив.

№ 436

Писмо № 613 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да направи постъпки пред Високата порта да се разреши завръщането на българските свещеници по родните им места.

София, 4 декември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Една голяма част от избягалите през миналогодишните събития в Македония свещеници се намира още в княжеството. На мнозина от тях тукашното Турско к[онсулст]во е отказвало да им издаде паспорти да заминат в родните си места, а други под разни предлози, са биле повръщани от границата, когато са правили опит да заминат. Светата Екзархия, няколко пъти е писала на Св[етия] Синод да подкани въпросните свещеници да заминат, обаче те, мимо горещото им желание по гореизложените причини, нямат възможност да напуснат България. Сега, когато българизма преживява голям кризис в Македония, когато на гръцкото духовенство и пропаганда се правят всевъзможни улеснения от тур[ските] власти, за да подбият съществуването на българина в Турция, присъствието и нуждата от нашите свещеници в тая страна е повече от належащо и крайно необходимо.

Предвид на тия съображения имам чест да Ви помоля, г-не агенте, да направите настоятелни постъпки пред турското правит[елство], за да разреши на изброените тук [в] приложения списък свещеници, да се върнат час по-скоро по родните си места. В случай, че тоя списък е недостатъчен или Св[етата] Екзархия, няма възможност да даде сведения за месторождението им, моля да ми съобщите, за да Ви изпратя допълнителен списък.[1]

За резултата на постъпките Ви, моля да ми съобщите своевременно.

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 157 – 158. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Писмото има входящ № 2645/1904.

№ 437

Писмо № 614 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с което му изпраща препис от рапорта на българския агент в Берлин с германския заместник министър на външните работи по бежанския въпрос.

София, 4 декември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Както се вижда от тук приложения в препис рапорт на княж[еския] дипл[оматически] агент в Берлин от 28 миналий месец под № 283, в разговора, който той е имал с г. Мюлберг, заместник на м[инистъ]ра на вън[шните] работи в Берлин, по въпроса за възвръщанието на бежанците, последний му съобщил, че в България имало много свободно място, гдето бихме могли да заселим тези бежанци. Такъво едно странно мнение, ако бе изказано от тур[ското] правителство, бесъмнено щеше да предизвика нашите протести, но в случая, ний можем само да се очудваме че в М[инистерст]вото на вън[шните] работи в Берлин,

може да съществува подобно мнение. Това Ви съобщавам за сведение и ръководство при разговорите Ви с герм[анския] посланик, за отценка на евентуалното му съдействие по тоя въпрос.[1]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 159. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 2640/1904.

№ 438

Писмо № 615 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович и до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им изпраща инструкциите по бежанския въпрос на английския министър на външните работи лорд Х. Лансдаун до управляващия Английското посолство в Цариград.

София, 4 декември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

При настоящето си, имам чест да Ви изпратя за Ваше лично сведение, тук приложените в препис инструкции дадени от м[инистъ]ра на вън[шните] работи в Лондон маркиз Лансдаун, до г-на Cownley, управляющия Анг[лийското] посолство в Ц[ари]град, по въпроса за възвръщанието на бежанците.

Приемете и пр.

За м[инистъ]ра Г. Вернаца.

Приложение:

Инструкции дадени от Маркиз Лансдаун на британския шарже-д'афер в Константинопол Каунли.
Лондон, 6 декември 1904 г.

Правителството на Краля одобрява напълно постъпките направени от Вас пред Негово Превъзходителство министъра на външните работи и Негово Височество Великия везир по въпросите за връщането на бежанците от Одринския вилает и Ви упълномощава да ги повторите. От самосебе си се разбира обаче, че То няма да оспорва факта, че Високата порта, изпълнявайки ангажиментите си към България, има правото да се подсигури чрез умерени мерки по границата за доброто поведение на бежанците при завръщането им в Турция. Но, Ви приканвам, в същото време да обърнете внимание на Портата, че исканията на Българското правителство произтичат от ангажиментите, уговорени в споразумението и поето от Нея към него и Правителството на Краля изпитва голямо безпокойство, виждайки, че що се отнася до завръщането на бежанците по родните им места, Турция не изпълнява посочените задължения, и това може, по мнение на Кралското правителство, да доведе до сериозни проблеми.

Ако Високата порта откаже да удовлетвори исканията формулирани от Българското правителство в подкрепа на нещастниците, за които То се интересува поради расовата и религиозна общност с тях, и, които вследствие на неот-

давнашните размирици са били принудени да търсят убежище на негова територия, почти неизбежно е, че от този отказ ще произлязат тежки усложнения, които могат да унищожат усилията на Великите сили да възстановят реда в тези региони.

В този случай, отговорността за по-нататъшните трудности, които могат да възникнат, пада върху Портата и Тя не трябва да очаква подкрепа от страна на Великите сили.

ЦДА, ф. 176 к , оп. 1, а.е. 2025, л. 160, 161. Чернова. Ръкопис.

№ 439

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович по въпроса за сключването на българо-турска телеграфо-пощенска конвенция, въпроса с връщането на българските бежанци и въпроси от двустранните отношения.

Цариград, 7 декември 1904 г.

Многоуважаемий Господине Добрович,

Н[егово] Ц[арско] Височество ще е в течение на въпроса по нашата Телеграфо-пощенска конвенция с Турция. Директорът на пощите и телеграфите и аз бяхме на мнение, че тая конвенция трябваше да се сключи това лято. Той поддържаше това мнение, защото турците ни правеха големи отстъпки и вярваше, че тя ще ни принесе голяма полза; а аз, защото щяхме да отнемем от Портата едно оръжие против нас. И наистина всеки път когато отворех дума на някой посланик по въпроса на бежанците ми се ввираше в очите отказването ми да сключим конвенция и да платим на Портата сумите, които сме събрали от западните бюра за сметка на Турция. Тоя укор ми беше толкова много дотегнал, щото още преди два месеца бях приготвил за Господаря едно частно писмо, за да го моля да изпрати тука Стояновича[1], за да се отнеме от Турция това оръжие против нас. Аз изпратих тогава писмото, защото по онова време Везиря започна да прави такива мъчнотии за връщането на бежанците, щото се убедих, че намерението му въобще е да не ги остави да се върнат в селата си. Аз тогава подигнах тука всичките посланици против тая мярка на Портата и те всички ходиха да се карат с министрите за това тяхно настроение срещу българите. Но в същото време всички бяха на мнение, че отказването ни от пощенската конвенция е една грешка. На това възражение аз постоянно отговарях, че сключването на казаната конвенция est une de vingt quatre heures et que je me fais fort de liobtenir de Sofia aussitot que les refugies auront reintegre leurs foyers[2]. И те тогава отговоряли на Везиря, като се основавали на тия мои може би самонадеяни думи.

Сега положението е изменено и за това ви отправям тия думи за Н[егово] Ц[арско] Височество Господаря. Осилването на българските чети в Македония, появяването на гърцки, отказването на турците да приемат новите европейски офицери и въобще да направят нещо по реформите, Скутарския конфликт с Австрия, който щеше да предизвика ескадрова демонстрация. Вчера на царския празник в руското посолство Зиновиев изказа за Турция следните замечателни думи: Que voulez-vous d'un pays qui provoque des naciales pour 15 centimes de timbres?[3] – всичко това е отчаяло тукашното дипломатическо тяло, което е започнало да гледа много мрачно на положението. Отзивите за България обаче не са лоши; напротив, нашето тактично държание, както и умереността на комите-

тите правят превъзходно впечатление и по тая причина ожесточението против турците още повече расте.

Понеже сега никой вече не споменава за Телеграфо-пощенската конвенция[4] и понеже ние имаме интерес да върнем бежанците в селата им, аз мисля че е дошло времето да се изпрати тука – по чиста наша инициатива – г-н Стоянович, но по-скоро, догдето не е станало някое променение. Стоянович да доде тука с наставления да иска следньото изменение на съществующата вече канава за конвенция: България ще изплати дълга си шест месеца след като се въведе в Турция новата конвенция и **след като се настанят по селата си в Одринския вилает бежанците, които се намират още в България**.

Портата може да приеме това условие, защото е жадна за пари и бежанците ще се настанят в имотите си. Ако не го приеме тогава тя ще навлече на себе си цялата мръсотия за осуетяването на конвенцията и за преследването на бежанците, и не ще може вече да хвърля никакво обвинение против България. Садък Паша ми спомена за желанието на г-на Петрова да свържи въпроса на Т. П. Конвенция с въпроса на фаровете, като се изказа силно неудобрително. Аз съм на мнение, че ние ще трябва да третираме фаровия въпрос в Париж и да се споразумеем с френското правителство, понеже компанията е френска. Ако искаме да вземеме нещо по фаровите от Портата ние с време можем да го задължим от Румелийския трибут и по тая причина сега да не подигаме работи, които ще получат френците.

Садък Паша ми говори, че минаването на чети от България за Македония било нещо обикновено, катадневно, понеже границата не можела лесно да се пази. Разбира се, че аз му възразих с пълно убеждение, че той е жертва на турските шпиони в София. Той дал на султана рапорт, в който уверявал, че България се въоръжавала с намерение да нападне на Империята и че Н[егово] Ц[арско] Височество бил много войнствено настроен. По тая причина и султана имал намерение да усили въоръжението на войските си. От старата поръчка на 40 скорострелни батареи обаче Портата можала да плати и да получи само 20-те и те всички стояли още в сандъците си в арсенала въпреки молбите на Зеки Паша да ги вземе и раздаде на войниците. Султанът се боял да въоръжава войските си. Тъй щото никой не вярва, че турската войска ще може да се въоружи по-добре от сега.

С отлично почитание вам преданний

Г. Д. Начович.[5]

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 27–30. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Иван Стоянович, деец по Съединението, главен директор на пощите, телеграфите и телефоните, редактор на в. „Балканска зора“ и „Независимост“, генерален консул в Будапеща.

[2] (фр. ез.) – е работа за 24 часа и ще се почувствувам по-силен когато го получа от София, веднага щом бежанците се приберат по домовете си.

[3] (фр. ез.) – Какво искате от една страна, която предизвиква морски демонстрации за 15 сантима?

[4] Телеграфо-пощенската конвенция между България и Турция била сключена на 3 август 1905 г. в Цариград, утвърдена е на 23 ноември 1905 г. Вж. „Държавен вестник“, бр. 267 от 1905 г.

[5] На първата страница писмото е парафирано от княз Фердинанд със син молив и с инициала „R“.

№ 440

Рапорт № 581 от Г. Стоев до Гр. Начович за тежкото положение на българското население в Одринско в резултат на заселването на мухаджири в българските села и за подкрепата, която заселниците имат в лицето на турската власт, за опасността от възобновяване на революционните борби на българите ако не се вземат мерки и др.

Одрин, 7 декември 1904 г.

Поверително.

Господин Агенте,

С поверителното си от 31 миналий октомврий № 518, имах честта да Ви съобщя, че къщите на незавърналите се още от княжеството бежанци из М[алко]търновско и Лозенградско се рушат от местното турско население и че нивите им са изорани и засети от турците.

Сведенията, които сега получих макар и още съвсем непълни, рисуват положението в него край още по-грозно. Нашите там сънародници са поставени в пълно безправие. Те не са стопани на нищо свое. И с частни и селски имущества войската и местните турци разполагат по прищевките си. Не се щадят ни даже черквите. Всякой заедно и властта, граби що може и що иска.

На 25-ий миналий октомврий в Дерекьой е заседнал, за да прекара зимата, 4-ий стрелкови табур от 77 пехотен полк. В селото казарма няма. Изгонили са много семейства от къщите им и са завзели дюкяните, за да настанят войниците. Войниците къртели къщите, в които са настанени, за да събират дърва за топливо. Изкъртили са и пейките по дюкяните. Сега са започнали да събарят оградите на градините. Изсекли са църковната гора. На 9 того, отворили малката църква, ограбили всичко, което има що-годе цена, разкъсали пердетатата по иконите, а самите икони изпочупили, разхвърляли ги по земята и ходили по тях. През Дерекьой минава войсковия обоз за Малко Търново и Гьоктепе; войниците квартирующи в Дерекьой заставлявали селяните да отиват, за нуждите изгаряли не само нивите на незавърналите се още бежанци, но и на тия, които са в селото: двете най-хубави ниви на Иван Тодоров са изорани и засети от Идиризоглу Идириз; три ниви на Желязко Митрев са засели Хюсеиноглу Хюсеин и Халиоглу Амед. Турците от Кешерлик са изсекли и всичките гори на Тастепе.

През смутовете в Ереклер са биле убити 30 души българи. Властта е събрала от останалите живи данъка бедел и теметту и за убитите. Освен това, обложили са българите, само българите (селото се състои от 80 къщи българи и 100 къщи турци) с по 8 гр. на чифт волове помощ (имдад) за войската.

Кешерлик е броило 60 къщи български; сега са останали само 18. Всички са биле съборени и ограбени от съселените им турци. Започнали са най-напред с къщите на затворените през смутовете българи, като са изгонили семействата им, но продължили и продължават с другите. Турците и досега държат добитъка що са ограбили от своите съселени – за покъщнината и дума не можало да става – и, при всички молби и оплаквания пред властите, не могли да си го вземат. Кравите напр., на Димо Тодоров биле у Сали ага, а у Мехмед оглу Сами – 90 овци на Стоян Стоев. Освен това, турците заплашвали българите, че ще ги изколят, за да ги принудели да напуснат селото.

Най-добрите ниви на селените от Корудере, брояще около 180 къщи български и около 40 гръцки и гръкомански, са биле изорани и засети през миналата година от турците от Манастирдере и Бейбунар. Още тогава ограбените се оплакали на лозенградския мютесариф. Въпросът е бил внесен на разглеждание в Идаре Межлиси и се взело решение за нея година турците да платят наем на стопаните на

нивите и да не ги орат през тая година. Турците, обаче, не само не са платили никакъв наем, но и тая година наново са ги изорали и засели. Наново са се оплакали на мютесарифа, но и досега нищо. Същите турци са изсекли и всичката гора на корудерчани. Селяните са искали да условят някой турчин за поляк, та да им запази имотите, но не са могли да намерят, защото другите турци са заплашвали, че ще убият всеки, който би станал поляк на Корудере.

През октомврий т. г. са биле убити в колибите си над селото Панайот Радославов и Желязко Петков и тежко е бил ранен Димо Вълчев от Кородере, М[алко]търновско. Убийците биле откарали и един чифт волове. За разследване престъплението властта изпратила един жандармерийски юзбашия от Малко Търново, който заедно с роднините на убитите тръгнал по дирите на откраднатите волове. Когато обаче станало явно, че дирите водят в близкото турско село Саздра, юзбашията изгонил българите и с туй се свършило следствието. Роднините ставало вече се оплакват 5–6 пъти, и устно и писмено, но и досега нищо. И досега съдебните власти не са завели дело. Не е разпитан ни даже останал жив Димо Вълчев, който според казването му, бил познал убийците. На всички оплаквания е било отговорено, че убийците биле българските комити.

Освен черквата в Дерекьой от 9 до 16 того са ограбени още в Цариградско и черквите в Карахадър, Кавакли, Енидже, Скопо и Скупело. Последните две села са гръцки.

На 1 того дойдоха в Одрин свещеника, кмета и стареите на с. Сулиоглу, Хавсенска кааза, да се оплакват за теглата си от своите съселени турци. Разказите на тия селени са добър пример за положението на българите, от както са започнали да заселват мухаджири във вилаета, а така също и за сегашното им положение, та ще ми позволите, господине агенте, да Ви предам техните оплаквания поне в кратце. – През последната Руско-турска война от това село избягали в България 16 семейства. На тяхно място властите настанили 16 мухаджирски семейства от Хасан Бегли, Каваклийска околия, като им дали къщите и всички недвижими имущества на изселилите се български семейства и още 700 уврата от селските пасбища за ниви. Изселилите се са биле оставили в селото си свои близки роднини – братя, сестри – които по право са трябвали да ги наследят; мнозина саим анагария в Малко Търново; мнозина селени, защото са се отказали да отидат, са биле бити от войниците.

На 18 того войниците са убили десет (10) свини на Тодор Кетков; щели са да убият и самия стопанин, ако не бил сварил да се скрие. Подгонвания на жени, вземание на хляб, мляко, масло, сирене, избивание на домашни птици – биле работи що се вършили всеки ден. А селото е едно от най-пострадалите през смутовете: половината от къщите му са изгорени и цялото е било почти ограбено. Като че ли не му стигали дето отнеха на това нещастно село най-хубавата част от мерията му, най-хубавата му гора, най-хубавите ниви на селените, за да ги дадат на мухаджирите на новостроящето се в землището му турско село; а трябваше да стоварят върху гърба му една гладна и необуздана паплач от 600 души, на която от 5 месеца не е платено ни стотинка. И забележете, господине агенте, че през лятото властите са обложили с „волни пожертвувания“ за постройка на казарма в Дерекьой: Карахалил – с 16 лири; Докузюк – с 6 лири; Коюнгяур – с 8 лири; Кавакли – с 22 лири; Енимахале – с 10 лири; Енидже – с 34 лири и пр., а селата на север са задължили да доставят дървения строителен материал. И забележете още, че тоя стрелкови табур е новосформирувания, който ще усмирява страната.

В Ковчас почти всички къщи биле срутени от войниците, които квартируват в него село. Започнали са да разрушават и черквата; от дъските ѝ си правели софри.

Таспете е брояло 80 къщи. От тях, през време на смутовете, са биле изгорени само шест. Жителите му, с изключение на четири семейства, както и тия на Ковчас, са още в княжеството. Преди месец и половина, войниците от Ковчас са

разрушили много къщи, а турците от Кешерлик и до днес продължавали да разрушават останалите още здрави. Така: Мустан ага и Емин ага са развалили зданията на Стоян Минов и с материала им са си построили нови здания в селото си; Тарладжи Мехмед Али е разсипал саите на дядо Станко Богоев. Освен това, турците от същото село са биле и редовно продали имуществата на свои съселени, но властите минали върху всичко това. Покрай тия първи мухаджирски семейства, полека лека, надошли още други и в продължение на няколко години броели вече повече от 45. И освен обикновените безчинства започнали да отнемат насила нивите на съселените си българи. Положението на тия последните станало до там нетърпимо, че през 1892 се оплакали и по заповед на тогавашния валия Хаджи Иззет Паша, завело се следствие и съда пред когото е било изнесено делото на разглеждание, решил щото, освен настанените първоначално от властите 16 семейства, всички други мухаджири трябва да напуснат селото и незаконно заграбените ниви да се повърнат на стопаните им. За нещастие, обаче, българите позволили на мухаджирите да прекарат още зимата в селото. А те останали и до днес. Животът на българите от мухаджирите е бил сякога тежка неволя. Оплаквали са се постоянно на каймакамина в Хавса, но и досега нищо не е направено, за да се подобри участта им. Напротив, положението им от ден на ден ставало по-лошо, а от последния байрам – нетърпимо. Ето оплакванията им:

1. Мухаджирите им са заграбили в разни времена повече от 900 уврата ниви частна собственост, с тапии.

2. Лозята и бостаните им редовно обират. Миналата година условили съселянина си Димитр Николов за бекчия на лозята и бостаните, но коруджиите на Деревер бей, помак Ибрахим и Ариф-оглу Хюсеин, мухаджири от същото село го били до смърт, за дето се осмелявал да пази лозята и бостаните. Побойниците не са ни даже биле разпитвани за злодеянието си.

3. Ако се случвало някой мухаджирин да свари на воденица българин с бой го накарвал да извади житото си, за да си смеле той първом.

4. Не плащали нищо за общите селски разходи. Българите плащали за тях и на куруджия, и на бекчия, и на говедар, и на кехая. Само българите носели тягостта за разни ангарии и издръжката на проходящи стражари, войници и чиновници, даже и в случай, когато идват по работа на мухаджирите.

5. Мухаджирите отнели на 10-ий ноември т.г., черковната им къща находяща се в черковния двор, на десетина крачки от самата черква и я дали под наем на арнаути бозаджии. Жените вече не можали да отиват в черква, защото при бозаджиите било постоянно пълно с турци, които ги закачали.

6. От години вече не можали да отпразнуват ни свадба, ни божествения празник, от години не могли да имат и хоро, защото мухаджирите идвали да закачат жените.

7. На първия ден на последния байрам, Мола Хюсеин-оглу Хасан, заедно с други турци, бил в дукяна на българския кмет около 30 души българи, просто за кеф.

8. На втория ден на байрама, същите турци били Димитра Павлев, Тодор Стойков и Никола Димитров.

9. Същия ден вечерта стреляли с револвери връз Никола Попгеоргиев, Илия Иванов и Димитр Геолишев.

10. Същата вечер, пред джамията и турското кафене, били до смърт овчарина Никола Димитров Картала, когато е прибирал овцете си и му откраднали обущата от краката.

11. В неделя българите тръгнали за Хавса да се оплачат, но мухаджирите ги върнали от път. Същата още вечер, Никола Станчев и Петър Стоянов отивайки си в къщите били наново нападнати. Никола, за да се забрани, наранил с ножа си Хасан- оглу Хамид и избягал. Мухаджирите след случката, на тълпа нападнали къщите на Петра Стоянов и на брата му Атанаса и били зле и двамата.

12. Българите не можали вече да излазят по полето да си гледат работата. От видело до видело не можали да си покажат главата от къщи навън. Жените нито за вода можали да отидат.

Свещеникът, кметът и стареите са дошле тук, за да се оплачат по настояването на младежите. Младежите са заявили, че ако не се обуздаят мухаджирите, ще избягат от селото.

Положението на българите в Чопкьой – 350 къщи; Търново – 400 къщи; Ерменикьой – 70 къщи, и Еникьой – 280 къщи; Узункьоприйско, е същото. Мухаджирите, заселени от властите в землищата на тия села, постъпват с българите също тъй, както ония в Сулиоглу.

Обсебили им са много и най-добрите ниви. Обсебили им са и горите. Търновци вече нямали отде съчец да наберат. На търновци и еникьойци не са останали ниви, за да се поминават със земледелие. До миналата година те са си изкарвали прехраната с надничарство по железопътната линия.От тогава, обаче, по искането на властите, управлението на Източните железници не ги приема вече да работят да не би, като българи да улесни въстаниците в извършване на динамитни покушения. И клетниците сега гладуват.

Най-чудноватото в случаите, дето мухаджирите са заграбили земите на българите е, че властите събират всички даждия за тия земи от законните им стопани българите. Има земи заграбени от мухаджирите от преди повече от 25 години; и до ден днешен българите плащат данъците за тия ниви!

Селените – ще ми позволите, господине агенте, да привлека най-сериозното Ви внимание върху това – селените, макар и не малко изпитни да са прекарали от смутовете и не малко пакости да им са навлекли четите, са доведени от несносното си положение да се повлекат по думите на първия нехранимайко комуто ще скимне да им заговори за отмъщение и свобода. Аз имах случаи да идват селени при мен да ме молят да ходатайствувам да им се изпратят войводи, за да сформируват чети (sic); указвали ми и на лицата, които искат да им се изпратят; за четници – всички младежи биле готови да вземат оръжието. Дали е някому в интереса да стават смутове – не зная, или по-добре зная, че не е ни в наш интерес, ни в интереса на Турция. Във всеки случай, считам за свой дълг да донеса поне, господине агенте, до знанието Ви, че ако не се направи нещо, за да се подобри участта на българското население, смутовете са неизбежни и ще са рожба на несносното положение.

Тукашните консули, с които съм говорил по тия работи, не само не гледат иначе на положението, но се чудят, че населението може още да понася безропотно тия неволи.[1]

Приемете и пр.

Управляющий агетството: (под.) *Г. Стоев.*
Преписът е верен, за секретар: *С. Тодоров.*

[Печат: „Кн[яжеско] Българско търговско агентство. Одрин"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 162–168. Препис. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 10 декември 1904 г. и е заведен под № 2707 в Тайната архива. Върху текста на първата му страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Копие от настоящия рапорт да се изпрати на Княж[еските] дипл[оматически] представители при В[еликите] сили със задължение да направят постъпки при респективните правителства за застъпване за угнетените, та да се предотвратят събития нежелателни, за които да не се обвинява пак българското правителство. *Р. П.* 11.XII.1904." В същата а.е. се съхраняват и преводът, черновата му и копията на рапорта на френски език, предназначени за изпращане на агентите при Великите сили. Вж. л. 169–184.

№ 441

Писмо № 621 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им изпраща препис от рапорта на агента в Одрин за тежкото положение на българското население в Одринско.

София, 11 декември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Тук приложен, имам чест да Ви изпратя в препис рапорта на упр[авляващия] Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Одрин от 7 того под № 381[1], в който най-добре и без всяко преувеличение, се рисува твърде печалното положение на бълг[арското] население в Одринско, и изключителните мерки, които тур[ското] правит[елство] прилага спрямо него.

Пред скръбните факти, които така ясно се илюстрират в тоя рапорт, считам за дълг както към себе си, така и към правит[елството], при което сте акредитирани, да му обърнете сериозното внимание върху това крайно несносно положение, което неминуемо може да предизвика твърде лоши и опасни последствия за спокойствието и мирът на Балк[анския] полуостров. Ако за жалост това предупреждение се сбъдне, България пред наличността на тия факти, отхвърля всякаква отговорност от себе си за тия събития, които не се дължат, както се е казвало понякога, на външни агитации, а изключително на непоправимото притеснение, на което турското правит[елство] подлага бълг[арското] население в тоя край. При това, съобщавам Ви за сведение, че днес държах същия език на дипл[оматическите] представители тук, които дойдоха да ме посетят.[2]

Примете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 190–191. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 440.

[2] Писмото има входящ № 2702/1904.

№ 442

Писмо № 622 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с което му изпраща препис от писмото си до българските дипломатически агенти при Великите сили.

София, 13 декември 1904 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Тук приложено в препис имам чест да Ви изпратя за сведение писмото ми от 11 того под № 621, до княж[еските] д[ипломатически] представителства при В[еликите] сили[1] съдържащи инструкциите ми, дадени по повод рапорта на упр[авляващия] Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Одрин от 7 същий под № 581, относително положението на българското население в Одринско.[2]

Приемете и пр.

М[инистъ]р Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 192. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 441.
[2] Писмото има входящ № 2707/1904.

№ 443

Писмо от П. Патев до Г. Вернаца, с което му съобщава неофициално за предадени преписи от Гр. Начович от рапорта на одринския агент Стоев на чуждите посланици в Цариград.

Цариград, 13 декември 1904 г.

Уважаеми Господине Вернаца,

С днешно официално писмо Ви съобщаваме че г. Начович предаде на някои от посланиците едно извлечение от рапорта на г. Стоева върху несносното положение на българите в Малкотърновско и Лозенградско.

Г-н агентът ме натовари да Ви обадя, по тоя случай следното:

Г-н Варге, като получил извлечението изказал мнение конфиденциално, че добре ще бъде ако нашите агенти в странство подадат същото или подобно изложение на респективните правителства на Великите сили. Тогава е мнението и на г. Начовича. Все по негова поръка, пратих още днес на г. Чапрашикова[1] копие от въпросното извлечение.[2]

Бързам за пощата, но ще Ви пиша по надълго тия дни.

Благоволете да приемете моите поздравления за празниците и изражението в най-дълбокото ми към Вас почитание.

П. Пат.

ЦДА, ф. 176 к, оп.1, а.е. 2025, л. 193. Оригинал. Ръкопис.

[1] Стефан Чапрашиков, втори личен секретар на княз Фердинанд, секретар на Дружеството за подпомагане на бежанците след Горноджумайското въстание от 1902 г.
[2] В горния ляв ъгъл на първата страница има следната резолюция: „В делото". *Г. В.*

№ 444

Рапорт № 1673 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за връчването от него на рапорта на одринския агент на чуждите посланици в Цариград.

Цариград, 14 декември 1904 г.

Н. Ц. В.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобща, че днес подадох конфиденциално на някои от посланиците едно извлечение на френски от рапорта № 581 с дата 7 того, в който търговский ни агент в Одрин г. Стоев описва несносното положение на българското население в Малкотърновско и Лозенградско.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение във високото ми към Вас уважение.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 194. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 16 декември 1904 г. и е заведено под № 2748 в Тайната архива. Върху рапорта стои подписа на княз Фердинанд със син молив.

№ 445

Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за невъзможността да се приложат Мюрцщегските реформи в Турция и за спазване линията за компрометирането на Турция за недъзите в нейното управление и др.

Цариград, 14 декември 1904 г.

Многоуважаемий Господине Добрович.

Приех отговора ви и ви благодарям. То е едно удоволствие да четем отговори на писмата си, даже и когато не са благоприятни; човек се осветлява, знае какво се мислеше и какво се иска от него. Още по-голямо е удоволствието – както в сегашния случай – когато отзива е благоприятен.

Вчера подигнах посланиците против Портата, като им раздадох превод от рапорта на Стоева № 581, 7 дек. Тука вече никой не вярва на Мюрцщегските реформи, всички са убедени, че конфликта с България е неминуем и за това добра политика ще е от една страна да печелим симпатиите на Европа чрез лоялността си и доброто си поведение и да компрометираме Турция, като обнародваме, разгласяваме недъзите на нейното управление.

Само една неполитическа работа:

Тука има един компониер – пиянист, когото Н[егово] Ц[арско] Височество познава; той е унгарин и се казва Hegyei. Не само, че е първия пиянист тука, но има достъп в най-първите фамилии, даже в Илдъза, и съчувствува на българите. Аз поддържам, че българете са послявянчени унгари. Артистите са честолюбиви и вероятно за това той много настоява да му се позволи да даде в София един концерт с благотворителна цел. Желае обаче да даде тоя концерт когато и Господаря е в София и с надежда, че Н[егово] Ц[арско] Височество ще присъствува. Той за себе си не желае възнаграждение, целия доход иска да остане за целта на концерта. Може би, че ще го блазни мисълта да получи някое българско тенекенце[1].

Понеже зная, че вие се срещате с настоятелствата на благотв[орителните] дружества намислих да се отнеса до вас, за да припомните на някое от тях, че би могло да използува тенекелюбието на г-на Хегей.

С отлично почитание

Преданий вам *Г. Д. Начович.*

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 31–32. Оригинал. Ръкопис.

[1] Става дума за орден.

№ 446

Писмо № 623 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им съобщава за предстоящото изпращане на препис от рапорта на одринския агент на френски език за връчване на съответните правителства.

София, 15 декември 1904 г.

Към № 621.

Съобщавам Ви за сведение, че наскоро ще получите едно официално извлечение от рапорта № 581 от Одрин преведено на французки, което да представите на респективното правителство при постъпките Ви за положението в Одринско.

(п.) Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 195. Чернова. Ръкопис.

№ 447

Писмо № 628 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща препис от телеграма за положението на бежанците в Джумайско.

София, 15 декември 1904 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати на Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град за сведение, препис от телеграмата на кюстендил[ския] окр[ъжен] управител под № 6789, и от отговора на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи под № 4172, относително преследваните от Джумайско бежанци.[1]

За гл[авен] с[екретар] *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъ]ра *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 196. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 2699/1904.

№ 448

Шифрована телеграма № 1910 от М. К. Сарафов до ген. Р. Петров за обещанието от австроунгарския външен министър, че ще бъдат направени постъпки пред турското правителство за разрешаването на бежанския въпрос и настояване българското правителство да не допуска преминаването на чети на ВМОРО в Турция.

Виена, 15 декември 1904 г.

Препис изпратен на Н. Ц. В.

На № 621 и 623.

Министърът на външните работи каза ми, че ще възложи на австроунгарския посланик в Цариград да направи нужните постъпки пред Портата, но очаква и българското правителство не ще допусне преминаването чети в Одринско. Подробности с писмо.[1]

(п.) Сарафов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена на 16 декември 1904 г. и има входящ № 2742.

№ 449

Вербална нота № 8472/388 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ, с която се опровергава информацията, че турските власти са предоставили българските имоти в Одринско на мухаджири.

София, 16/29 декември 1904 г.

Вербална нота,

С вербалната си нота от 6/19 ноември № 569 Княжеското министерство информира Имперския комисариат, че имперските власти на вилает Одрин предоставят на мюсюлмански преселници обработваемите земи, горите и други недвижими имоти принадлежащи на бежанци от Малко Търново и, че освен това е позволило на тези „мухаджири" да използват материал от изоставените къщи на споменатите бежанци за изграждането на собствените си жилища.

Тази информация от Княжеското министерство бе изпратена на Великия Везир. Негово Височество уведоми тази Мисия със заповед да сезира Княжеската канцелария, за това, че нито един от обработваемите терени или изоставените домове в Ахтопол, Тирноваджик и Кокджагаз не е бил отстъпен на мюсюлмани и, че тези имоти и досега са незаети.

Княжеското министерство ще благоволи да отбележи от гореспоменатото, че доверието му пак е било измамено от тенденциозни измислици.[1]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 198. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Нотата е получена в МВРИ на 17 декември 1904 г. и е заведена под № 2756 в Тайната архива.

№ 450

Телеграма № 1923 от М. К. Сарафов до ген. Р. Петров с искане да му се изпратят още екземпляри от рапорта на одринския агент.

Виена, 20 декември 1904 г.

Към № 1914. Изпратете още няколко френски екземпляра от рапорта 581 Одрин[1].

Сарафов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 199. Бланка. Оригинал с латински букви. Машинопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 21 декември 1904 г. и е заведена под № 2781 в Тайната архива. Върху нея има следната резолюция: „Изпратени още 4 екземпляра. *Б. Спасов.* 21.XII.1904."

№ 451

Писмо № 637 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща нотата на Имперското Отоманско комисарство в София за положението в Одринско.

София, 21 декември 1904 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати до Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град за сведение тук приложена в препис нотата на тукашното Тур[ско] к[омисарст]во от 16 того под № 8472/388[1], относително положението в Одринско. Същата нота е изпратена до Княж[еското] търг[овско] а[гентст]во в Одрин за проверка на изложените у него твърдения.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 200. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 449.

[2] Телеграмата има входящ № 2756/1904.

№ 452

Писмо № 638 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до търговския агент в Одрин, с което му изпраща нотата на Турското комисарство в София за положението в Одринско за проверка.

София, 21 декември 1904 г.

В свръзка с рапорта на Кн[яжеското] тър[говски] а[гентст]во в Одрин под № 581, М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да му изпрати тук приложена в препис нотата на Турското к[омисарст]во от 16 същий под № 8472/388[1], с молба да се проверят изложените у нея твърдения.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 201. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 449.

[2] Телеграмата има входящ № 2756/1904.

№ 453

Рапорт № 713 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за разговора му с лорд Х. Лансдаун за тежкото положение, при което живеят българите в Македония и Одринско и за мерките, които трябва да се вземат, за да се подобри положението им.

Лондон, 24 декември 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Съгласно поверителното Ви писмо от 11 того № 621[1] на последния приемен ден, между другото говорих обстоятелствено на господине министра на

външните работи върху несносното положение на българския елемент в Македония, а особено в Едренския вилает и му предадох съгласно инструкциите Ви, копие от рапорта на търговския ни агент в Едрине. Казах на министра, че произвола, както на войската, тъй и на администрацията е достигнал кулминационната точка и че за българите в тази нещастна провинция няма защита, няма правосъдие, те са вън от закона. Време е, прибавих аз, да се тури край на това несносно положение; три години вече от как Европейска Турция се намира в пълна анархия и Европа гледа със стоическо хладнокръвие да се вършат ежедневно убийства над старци, жени и деца, да се изтреблява систематически цял един народ. Това е необяснимо, прибавих аз, за века в който живеем, век на свобода, хуманности и человеколюбие.

След този енергичен език лорд Лансдаум ми каза, че действително известията които имал от Македония „are for from being reassuring", т.е. са далеч от да бъдат утешителни. След това уважаемия лорд ме попита: какви мерки по мое мнение биха подобрили участта на християнското население в Европейска Турция. Отговорих, че най-малкото, което трябва да се направи се състои в следующето: 1. Християнски губернатор или, в краен случай, турчин, но под контрола на един съвет съставен от представителите на всички Велики сили, а не както досега под контрола само на две Велики сили; 2. Увеличение числото на европейските офицери и унтерофицери, като им се дадат и екзекутивни права, а не да бъдат само неми свидетели на това, което се върши; и най-сетне, но не помалко важно е да бъде сключен един заем гарантиран от Великите сили на сума около 8–10 милиона, която сума да се употреби за снабдяване пострадалото население с необходимото за по нататъшно съществование и обработване на земята.

Впечатлението, което изнесох от разговора с лорд Лансдаун е, че английското правителство е дошло до убеждение от опитите направени досега по приложението на Мюрцщегската програма, че тя не щѐ да има никакви практически резултати и че в късо време ще трябва да се търси друг способ за туряне край на това несносно положение.[2]

Благоволете, господине министре, да приемете уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 202–203. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 441.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 27 декември 1904 г. и е заведен под № 2825 в Тайната архива.

№ 454

Рапорт № 1944 от М. К. Сарафов до ген. Р. Петров за срещата му с де Мерей от Австро-унгарското външно министерство, на която са обсъдили положението на българското население в Одринско и Македония и за българските черкви в Македония.

Виена, 24 декември 1904 г.

Поверително.

Господине Министре,

Към № 1914. На 20 т.м. изпратих на Негово Превъзходителство г. де Мерей извлечението на френски от рапорта № 581 на нашия търговски агент в Одрин, според както му бях заявил в разговора си на 18 т.м. Вчера посетих г. началника на първото отделение, за да узная какво впечатление му са направили изложените в извлечението събития. Негово Превъзходителство ми съобщи, че съобщеното не било ново за него, защото бил получил два дена по-рано от г. барон Браун[1] из София същия превод и ме попита дали няма да му съобщя писмено нотата, за която във вестниците се говорело, че били натоварени нашите агенти да предадат на правителствата на Великите сили. Отговорих му, че това що бях натоварен от г. министъра на външните работи, съобщих го словесно на Негово Превъзходителство графа Голуховски и Вам в последното свиждание. Но тъй като събитията, които обусловляват ония изявления на българското правителство съдържат данни, които мъчно да се предаде писмено извлечение от рапорта на одринский наш агент, което се и направи. На мое запитване Негово Превъзходителство има добрината да ми съобщи, че министерството е писало на австроунгарский посланик да провери дали наистина положението в Одринский вилает е такова, както ние го представляваме и ако се окаже вярно да направи, съвместно с другите посланици, представления на Портата за премахването на злото. Не е пропуснато да се съобщи на г. барон Каличе и забележката, която ми направи Негово Превъзходителство граф Голуховски, че не е достатъчно българското правителство да снеме от себе си отговорността за спокойствието в Одринско, но трябва и то да направи потребното, за да не преминава размирието от българска територия. В Министерството на външните работи нямали досега известие от Цариград по тая работа.

Г-н де Мерей ми съобщи, че цивилните агенти поискали от Хилми Паша да отвори за престоящите коледни празници някои затворени от турската власт български черкови в Македония. Генерал инспекторът бил дал разрешение само за няколко черкови, но за другите се отнесъл до Цариград да иска наставления.

Се при тоя случай узнах, че проектирания от цивилните агенти, особено от австрийския г. Мюлера, 6 милионен заем, можал да се осъществи до идящий м. февруарий. Но това зависело много от волята на Турция, която според проекта, трябвало да бъде заемоприемателка. В случай, че заема се направи произведението му имало да се раздаде на пострадалото население в трите вилаета за построяване разорените къщи, за набавяне добитък и земеделчески оръдия и пр. Кой ще бъде заемодателя, както и другите условия на заема не можах да узная.[2]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение в отличното ми към Вас уважение.

М. К. Сарафов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 204–206. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Барон Карл Браун, австроунгарски дипломатически агент и генерален консул в София (1904–1905).

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 27 декември 1904 г. и е заведен под № 2826 в Тайната архива.

№ 455

Вербална нота № 8608/7 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ, с която отхвърля твърденията на българското правителство, че земите на българските бежанци от Одринско са били предоставени на мухаджири.

София, 27 декември 1904/9 януари 1905 г.

Вербална нота,

С вербална нота от 16/29 декември с.г. № 8472/388[1], Имперският комисариат има честа да изпрати на Княжеското министерство информация от Великия Везир отнасяща се до собствеността на бежанците от Малко Търново.

Откакто бяха разпространени някои тенденциозни слухове, целящи да убедят, че българите от вилает Одрин са подложени на преследвания, че облекченията не се отнасят за бежанците и, че накрая мюсюлманското население или войниците от армията на Империята заграбват имуществото на бежанците, на оторизираните власти бе наредено ново разследване. Резултатът от това разследване доказва, че слуховете по въпроса са чисти злонамерени измислици и, че българите не са обект на никакво насилие.

Що се отнася до имуществото на бежанците, само в района на Кърк-Клисе земите на няколко бежанеца са били дадени под наем на желаещи срещу обичайната наемна цена и със съгласието на техните преки съседи, и завърналите се бежанци са изразили пълно съгласие с извършеното. При все това, са били дадени необходимите указания на компетентните органи, така че да бъдат предвидени щателни грижи, за да се избегне всякакво поведение, което би могло да предизвика най-незначително оплакване. [2]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 207. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Вж. док. 449.

[2] Нотата е получена в МВРИ на 28 декември 1904 г. и е заведена под № 2835 в Тайната архива.

№ 456

Телеграма № 1729 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за подписването на султанското ираде за одринските бежанци.

Цариград, Пера, 28 декември 1904 г.

Негово Превъзходителство Великия везир и негово превъзходителство Тахсин Паша ме информираха, че Негово Величество има добрината да подпише днес ирадето, заповядващо репатрирането в страната на бежанците от Одрин. Следва писмо.

Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. Бланка. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 29 декември 1904 г. и е заведена под № 2842 в Тайната архива. В празното поле на телеграмата има следните резолюции: „Да се прати копие на Н. Ц. В. *Р. П.*" и „Препис изпратен на Негово Царско Височество и на г-на министра на вътрешните работи – Д. Петкова. *Б. Спасов.* 29. XII. 1904."

№ 457

Окръжно писмо № 1731 от Гр. Начович до търговските агенти и управляващите княжеските български агентства в Солун, Битоля, Скопие и др. за султанското решение за бежанците от Одринско и за предложената записка от Начович с българските искания.

Цариград, 29 декември 1904 г.

За сведение в Министерството
на външните работи и изповеданията – София

Господине Управляющий,

В един разговор, който имах с Тахсин Паша миналата сряда, той ме помоли да му изложа нашите най-належащи желания, за да ги докладва на Н[егово] Им[ператорско] Величество. Два дена по-после аз му представих една записка, която съдържа девет точки от такива наши желания. Днес негово Превъзходителство ми прочете следното решение на Н[егово] Им[ператорско] Величество:

„С височайше императорско ираде се разрешава да се върнат по домовете си в Одринско ония от избягалите в България лица, които не се бяха завърнали при промулгирането на императорското ираде за тая цел.

Като се донесе до височайше сведения, че амнистираните българи били предмет на преследвания и не им се позволявало да изпълняват занаятията си, с които се препитават. Н[егово] И[мператорско] В[еличество] заповяда на Главния инспектор да разпореди да се постъпва с такивато лица напълно в духът на даруваната им амнистия.

На същия се съобщава императорската заповед щото при преследването на заподозрените българи от страна на вилаетските полицейски органи да се постъпва строго според предписанията на законите и да не се вършат над тях действия противни на височайшата воля."

Както виждате, от 9-те точки се удовлетвориха за сега само три; за постигането на другите ще следвам и по-нататък усилията си.

Тия три точки бях формулирал по следния начин:

„Българските бежанци трябва да бъдат оставени свободни да се завърнат в родните си огнища и властите трябва да им помогнат да си възвърнат движимото и недвижимо имущество.

На високите нива признават, че цялото българско население е вярно на трона на султана и че бунтовниците съставляват незначително малцинство. Необходимо е да се убедят всички власти в Европейска Турция и да им се нареди да не малтретират българина с думи или действия.

В случай, когато някой българин е предаден на въпросните власти, на съдия – изпълнител, но без насилствени действия и ако знаците за виновност не са сериозни, така че да изискват гарант, да го оставят да се движи спокойно до момента, в който ще се яви пред трибунала.

Политическите престъпници, които Негово Императорско Величество амнистира или помилва и всички тези, които са излежали престъпленията си, трябва да бъдат считани от властите за невинни и оставени свободно да упражняват занаята, който ги храни; не трябва да се [преследват], освен в случаите когато са допуснати нови кражби или престъпления, и това – по предходния член."[1]

Записката на Тахсин Паша отговаря на горенаведените точки и има за цел премахването на злоупотребленията, които властите вършат над невинните българи и които аз денонсирах[2] на Илдъза. Следователно, за напред, по височайша заповед, тия власти не щѐ имат право да запрещават на търговец, учител, свещеник и пр. да си упражнява занаята под предлог, че

е бил някога си осъждан за това или онова, а още по-малко защото е бил арестуван с или без причина; тия власти не щѐ имат право да отделят никого от дюкеня му, от писалището му, от училището му, от черквата му, която го храни и да го интернират в родното му място. И в случай, че някой българин бъде наклеветен или наистина би се провинил в нещо на властите се запрещава да употребяват срещу него каквито и да било грубости и безправди и им се заповядва да постъпват според законите.

Вие можете още от сега да съобщите тия сведения на властите, при които сте акредитирани и които ще получат нужните за това заповеди и е желателно да следите за точното изпълнение на тая височайша воля.

Другите точки от моята записка, които още не са разрешени се касаят: до черковно–училищните въпроси, десятъка, общинското самоуправление и до излезлите от Турция преди две години българи и до приеманието българи на държавни служби.

Разбира се, че има още някои други нужди, които остават неудовлетворени, но и за тях ще се ходатайствува при удобно време.[3]

Приемете, господине управляющий, уверение в отличното ми почитание.

(подп.) *Начович.*

Вярно: за I секретар: *А. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2025, л. 20–210. Препис. Машинопис и ръкопис.

---

[1] Текстът в кавичките е на френски език.

[2] (фр.) – съобщавам.

[3] Рапортът е получен в МВРИ на 31 декември 1904 г. и е заведен под № 2846. На първата страница има следната резолюция: „Да се съобщи на княж[еските] дипл[оматически] представители в странство. *Р. П.*, 5.I.1905."

№ 458

Вербална нота № 8638/13 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за разрешението от Великия везир българските бежанци от Одринско да се завърнат по родните си места.

София, 31 декември 1904/13 януари 1905 г.

Вербална нота,

В отговор на вербалната нота на Княжеското министерство от 22 декември/5 януари с. г. № 590, с която той благоволи да предостави на Комисариата три поименни списъци на 215 семейства, родом от вилает Одрин, Имперският комисариат има честта да го информира по сведения от Великия Везир, че са дадени необходимите инструкции на гореспоменатия вилает за приемането на тези бежанци по родните им места.[1]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 3. Оригинал на френски език. Ръкопис.

---

[1] Нотата е получена в МВРИ на 3 януари 1905 г. и е заведена под № 1 в Тайната архива. Върху нотата има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се съобщи на Минист. на вътр. работи. *Р. П.* 3.I.1905 г."

№ 459

Бележка на Стр. Добрович до княз Фердинанд за намеренията на военните в Османската империя към България при положение, че съглашението не се изпълни.

Б. м., Б. д.

Тия думи са отзива на военните приготовления в Цариград. Тука обаче предпочитат мирът и съглашението с България под известните условия; те се смятат за честити, ако могат да обяват на военната партия, че войната се отлага защото България се е **подчинила**, сиреч е обуздала комитетите.

Но ако военната партия надвие – което не вярвам в случай, че ние изпълним съглашението – teat miex pour nous[1] под условие, че ние ще сме предизвикали войната. Нека турците ни нападнат, нека се революират[2] против султана, нека откажат реформите: всичко това води към – автономията.

ЦДА, ф. 3 к, оп. 8, а.е. 589, л. 33. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] (фр. ез.) – Толкова по-добре за нас.

[2] (лат.) – обърнат.

№ 460

Писмо от Екзарх Йосиф I до Гр. Д. Начович за тежкото положение на българите в Македония и за политиката на правителството на ген. Р. Петров.

[Цариград, 1905 г.]

Многоуважаемий г-не Начович,

С настоящето си като ви поздравлявам с именний Ви ден и като ви молитствувам от Бог добро здравие и дългоденствие, за да видите българската политика по̀ в добър път, от която очакваме и за българската народност в Турско по-счастливи дни, ползувам се от случая да Ви отговора на Вашето писмо от 31 март миналата година, в което тъй патриотически пледирахте за едно променение на отношенията ни с турското правителство, аз и досега не съм отговорил. Българите в [...]. От тогава и досега тука във вилаетите положението на българите не само че си е същото, но и полошо е по причина че систематически гонението на българский елемент следва, че се изтреблява и самоизтреблява безцелно. Надеждите за реформи съвсем отслабнаха. Прочутата реформа жандармерийска, като че не съществува, понеже войската върши изтребителската работа. Слабата съдебна контрола едвам ще се прокара и даже ако се прокара, то ще е да е да констатира убийствата и неправдите но не и да ги изправи. С една дума намесата на Силите уж да подобрят участта на християнското население, изглежда да е че се възползуваха от затрудненията на турското правителство, за да извлекат от него полза и концесии за себе си. Ний повдигнахме един въпрос от който другите сили велики и малки се възползуваха в наш ущърб, ний себе си разорихме, за да подобрим положението на другите и заставихме самите турци да се събудят и да вървят напред. Ний добихме само тоя резултат да накараме нашата младеж да учи турский език с надежда, че ще взема участие в управлението. В черковно–училищно и национално отношение нам се не дава нищо, и по един начин ни се отнема и онова, което имаме. Народът, който уверяваше, че има

България, която денонощно мисли за него повярва в пратените освободители, та си съсипа огнищата и изгуби най-добрите си сили.

Казаха ми че общественото мнение в България ще застави властта да прекрати четническата политика, че във вилаетите са викнали хората аман от тия освободители, и че се чака знак, за да се отърват от тях. И аз за да помогна на своите духовни представители и владици отчислих известно число учители и издадох окръжно да отстранят такива елементи от редовете на екзархийските служители. Но излезе, че тия елементи са по-силни в София, отколкото в Македония и че властта е с тях. Как Екзархията, която е на Княжеството, се поддържа от него материално и морално и чака от него осветление по положението да воюва против него, което гони постигането на автономия! Храни комитета, за да плячкосват и разоряват населението. Все за еволюция приказват, а революция поддържат! Здрав разум не може да допусне, че цяло правителство, на което са поверени съдбините на един народ, което носи отговорност пред потомството и историята, ще си играе с най-свещен свой дълг към народа си. Не знае човек какво да вярва и постоянно гледа в нерешителност, това е най-мъчителното. Най-после промяна на правителството, за каква политика е таз тука, турците мислят, че това е продължение на политика по македонский въпрос.

Блокът стана и се разтуря. Всичко това не показва ли че няма идеали у нашата интелигенция, че идеалът на партиите е да се докопат до властта да се облажат и за това не се спират пред никакви средства? Фатално ний отиваме към пропаст, защото няма в България обществено мнение престорено, което да наложи на властта своята воля и това ще върви тъй докато народът възмъжее. Когато един народ не е достоен за свобода политическа и когато властта не го възпитава в тоя дух, то той ще тегли. Българщината в Турско зависи от умната политика на княжеското правителство. Дано Бог там даде да излезе на добре, та и тук да видят рахат.

Аз адмирирам ваший кураж и вашата неуморна деятелност. Вярвате ли, че това правителство като води твърдата политика има вяра в нея? И ако няма вяра в нея, защо дойде да ѝ служи? Като не могат направи нищо, защо провокират турците. Каква полза? Тая е енигмата при която се постоянно намирам.

Икономически въпрос – можеха да направят полезна работа.

ЦДА, ф. 989 к, оп. 2, а.е. 48, л. 1–2. Чернова. Ръкопис.

№ 461

Писмо № 1 МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР, с което препраща нотата на Имперското комисарство в София по въпроса за връщането на бежанците.

София, 3 януари 1905 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи за сведение и по нататъшно от страна му разпореждание, тук приложена в препис нотата на тук[ашното] Тур[ско] к[омисарст]во от 31 д[екем]врий м. г. под № 08638/13, относително въпроса за възвръщанието на бежанците.[1]

С[екретар] на м[инистъ]ра *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 4. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1/905. Оригиналът на нотата на френски език се пази в същата а.е., л. 3. Вж. док. 458.

№ 462

Вербална нота № 8659/14 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с питане за пунктовете, през които ще се завръщат бежанците.

София, 3/16 януари 1905 г.

Вербална нота,

В резултат на информацията от 31декември/13 януари, № 8638/13, Имперският комисариат има честта да помоли Княжеското министерство по нареждане на Негово Височество Великия Везир да го информира кога и през кой граничен пункт бежанците, чието завръщане е позволено, ще се приберат по родните си места, за да могат впоследствие властите на вилаета да вземат мерки.

Имперският комисариат благодари предварително на Княжеското министерство за сведенията по този въпрос. [1]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 5. Оригинал на френски език. Ръкопис.

---

[1] Нотата е получена в МВРИ на 3 януари 1905 г. и е заведена под № 12 в Тайната архива. Върху нотата има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Бързо. Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи. *Р. П.* 5.I.1905."

№ 463

Рапорт № 1 от секретаря на Скопското търговско агентство до Щаба на българската армия при Военното министерство за пристигането на оръжие и снаряжение за турската армия за македонските вилаети от Цариград и назначението на турски паши във военните области в Македония за борба с четите на ВМОРО.

Скопие, 3 януари 1905 г.

Поверително.

1) На 22-и декември м. 1904 год. са докарани от Солун тук 13 вагона, а на 24-и с.м. – 19 вагона с пушки и патрони, а именно 31 200 маузерови репетиционни пушки и 6 200 сандъка с маузерови патрони (по 500 патрона в сандък, всичко 3 100 000 патрона). Тези пушки и патрони са складирани тук в джамиите: „Мустафа Паша" и „Бурмала". Предназначението им е за въоръжение на редифите от II клас (бивши илавета) от Скопския вилает. Говори се, че част от тия пушки щели да бъдат раздадени на албанските доброволчески дружини, които ще се формират в случай на война.

2) Има слух за докарването от Цариград тук на 48 скорострелни оръдия от фабриката на Круп, които оръдия щели да бъдат раздадени по 12 (две батареи) на всеки артилерийски полк, от квартирующите такива във вилаета.

3) За частите от III-а корпусна област са отпуснати от Цариград 4 000 шинела, които вече са донесени в Солун и от там ще се разпратят по частите.

4) От Илдъзкия палат са подарени за караулите от III-ия корпус 100 ката войнишки дрехи, 136 шинели, 6 ямурлука подплатени с кожи, 35 чифта калцуни и 16 мушами, които вещи са донесени в Солун.

5) Войниците–албанци от султанската гвардия, от призива 1314 г. (1898 г.) са уволнени едва преди двайсетина дена, като всички са произведени в чауши и

им е дадено по едно малко парично възнаграждение. Те бяха доведени тук преди Коледа от Тахир Паша Лива (албанец, адютант на султана, безграмотен) и от тук се разпратиха по местожителствата си.

6) Министерският съвет в Цариград е решил щото 5 % от държавните доходи в Европейска Турция да се употребят за поправка на пътищата и съобщенията. В свързка с това е разпоредено щото всички държавни инженери от 29.XII.1904 г. да почнат изучването на пътищата влизащи в техните райони, преимуществено тези които водят към границите, и в продължение на една седмица да представят рапорти за тяхното състояние и проекти за поправката им и след това да чакат, в центровете на районите си, заповед за почване работата по поправката им.

7) Назначените за вземание мерки против действията на четите и за запазване спокойствие в македонските вилаети, а именно: Насър Паша (от Ген[ералния] щаб, Ферик от I клас) за началник и инспектор на шасьерите в трите македонски вилаети, със седалище в Солун, Ферид Паша (от Ген[ералния] щаб, ферик от II клас, бивш н[ачални]к ва Скопската редифска от II клас дивизия) – за такъв в Солунския вилает, Сейфула Паша (от Ген[ералния] щаб, ферик от I клас, инспектор на всички редифи от III-а корпусна област) – за Скопския вилает и Хаади Паша (от Ген[ералния] щаб, ферик от I клас, бивш комендант в Битоля) – за Битолския вилает, са вече заели местата си и са почнали обиколката из вилаетите си с цел да разделят тези последните на дружинни и районни участъци, а тия последните на застави и постове, а също да определят и пътищата на шасьерните патрули. На всички шасьерни началници е съобщено, че те ще бъдат отговорни за всички смутове и престъпления, които стават в поверените им райони и участъци и ще бъдат строго наказвани, ако не могат да открият своевременно появяването на някоя чета или извършването на някое престъпление.

В свързка с мерките, които се вземат за преследването на четите е и излязлото решение на Министерството на правосъдието, удобрено от султана с ираде, в което се казва: „че всички мухтари (кметове) и ази, а също и поляците са отговорни за всички пристъпления, които стават в селата им, ако не намерят или окажат престъпниците, които са ги извършили и без да губят време не се заемат да ги открият и известят на властите. Мухтарите, които знаят за появяването на някоя чета и не съобщят за нея своевременно на най-близката каза или нахия, ще бъдат най-строго наказвани."

„Никой селянин не може да излиза вън от селото си след 1 часа ала турка вечер. Ако някой има належаща нужда, то такъв ще трябва заблаговременно да предупреди мухтара и началника на най-близкия шасьерен патрул."

8) Постъпилите в жандармерийските училища младежи, които не са преминали срока на действителната военна служба, се освобождават от нея, понеже в тия училища се преминавало всичко, което се иска от един войник.

9) Инспекторът на турско-българската граница Хамди Паша (лива от генер[алния] щаб) на 30.XII.1904 г. пристигна в града ни и тези дни ще замине за София, за уреждание на някои пограничи въпроси. Той е получил от султана 100 лири турски, като възнаграждение за представения от него проект за пограничната стража.[1]

Секретар на Скопското търговско агентство *[Пинтев]*

ЦВА, ф. 22, оп. 3, а.е. 89, л. 2–4. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът има входящ № 6 от 8 януари 1905 г. в Щаба на армията.

№ 464

Писмо № 2 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович за уточняване на подробностите с турската страна по изпълнението на султанското ираде за връщането на бежанците.

София, 5 януари 1905 г.

Бързо.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята, като изпраща при настоящето си в препис отношението на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи от 4 того под № 11, има чест да помоли Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град, да разпореди потребното, за да се изпълнят изложените в това отношение въпроси, като благоволи при това да направи нужните постъпки гдето трябва, за да се уговорят час по-скоро подробностите по възвръщанието на бежанците.[1]

Секр[етар] на м[инистъ]ра *Г. Радев.*

Приложение:

Писмо № 11 от МВР до МВРИ

София, 4 януари 1904 г.

Бързо.

По повод писмото Ви от 3 текущаго под № 1, относително въпроса за възвръщане бежанците от Одринско, имам чест да Ви съобщя, г-не министре, че за да се направят от наша страна нужните разпореждания, необходимо е да се дадат подробни указания за начина по туряне в изпълнение султанското ираде, с което се разрешава завръщането на тия бежанци. Така напр. ще има ли да се назначават специални комисии по приемане и настаняване бежанците, както бе по-рано, определено ли е в какъв срок ще трябва да се завърнат, през кои пунктове и пр. В телеграмата на г-на Начовича от 28 декември м. г. казано е, че писмо следва, та вероятно в него ще има някои подробности, които моля да ни се съобщат. Нужно е да се разясни дали разрешението се ограничава само за ония бежанци, отбелязани в изпратените Вам поименни списъци, които бяха изявили желание да се върнат в родните си места, както това се разбира от вербалната нота на Турското комисарство с дата 31 декември м. г. под № 8638/13, или ще се простре на всички ония, които пожелаят да си отидат. Не щѐ съмнение, че като се отвори границата, такива ще има много и не би трябвало да се затруднява въпроса с нови ограничения и спънки, които в тоя случай си нямат никак мястото и оставят отворен въпроса за бежанците. Едно друго важно условие за сполучливото изпълнение на работата е да не се иска непременно в 1–2 месеца да се завърнат бежанците, защото сега, при острите студове и затворените от снегове пътища, това е немислимо. Ако е нужно да се определя срок за възвръщане, добре ще е да се даде повече време, не по-малко от 2–3 месеца, считано от 1 идещий февруарий. Моля Ви, г-не министре, наредете нужното да се уговорят час по-скоро подробностите в смисъл на настоящето и ми ги съобщете за по-нататъшно разпореждане.[2]

Министър: *Д. Петков*
Главен секретар: *Т. Васильов*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 6–7, 8. Оригинал и чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 23.

[2] Писмото на МВР е получено в МВРИ на 4 януари 1904 г. и има входящ № 23 на Тайната архива.

№ 465

Писмо № 3 МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР, с което препраща нотата на Отоманското комисарство в София по въпроса за връщането на бежанците.

София, 5 януари 1905 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи за по нататъшно от страна му разпореждание, тук приложена в препис нотата на тук[ашното] Тур[ско] к[омисарст]во от 3 того под № 8659/14, по въпроса за възвръщанието на бежанците.[1]

М[инистерст]вото счита за нужно да добави при това, че още днес се писа в Ц[ари]град в смисъл на отношението на Вътр[ешните] работи от 4 того под № 11.

Секр[етар] на м[инистъ]ра *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 4. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 12/905. Оригиналът на нотата на френски език се пази в същата а.е., л. 5. Вж. док. 462.

№ 466

Рапорт № 16 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му с Хилми Паша за султанското ираде за връщането на одринските бежанци.

Солун, 6 януари 1905 г.

Поверително. Бързо.
За сведение в Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

В допълнение на писмото си от 3-ий януарий под Н-р 12, имам чест да Ви явя, че най-после днес главният инспектор Хилми Паша, избавен от своята инфлоенца, можа да ме приеме, за да се разговорим върху последното ираде на Негово Императорско Величество султана. По тоя въпрос Хилми Паша ми съобщи, че Великият везир му телеграфирал само едно, именно, че на одринските бежанци било позволено да се завърнат. Запитал го, освен това, истина ли е, че амнистираните и заподозрените българи се преследвали от властите във вилаетите и той, Хилми Паша, отговорил, че това не било истина, но, че само на амнистираните свещеници и учители не се е позволявало и не се позволява да учителстуват и да свещенодействуват.

Тогава аз му казах, че според моите сведения ирадето на Н. И. В. султана разрешавало на амнистираните учители и свещеници да упражняват своите занятия, а Хилми Паша ми отговори, че подобно съобщение от Цариград той не бил получавал.[1]

Примете, господине агенте, уверението в отличното ми към Вас почитание.

Княжеский търговски агент: (п.) *А. Шопов.*
Вярно: секретар: *Д. Геров.*

[Печат: „Българско търговско агентство в Солун"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 11. Препис. Машинопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 8 януари 1904 г. и има входящ № 49 на Тайната архива. На първата му страница има следната резолюция на ген. Р. петров: „Да се съобщи на княж[еските] диплом[атически] представители при В[еликите] сили. *Р. П.* 9.I.1905."

№ 467

Вербална нота № 8706/22 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с повторно питане за пунктовете, през които ще минават одринските бежанци.

София, 6/19 януари 1905 г.

Вербална нота,

На базата на информацията на Негово Превъзходителство Главният управител отговорен за вилает Одрин, Имперският комисариат има честта да повтори съобщението си от 31 декември/13 януари текущ № 8638/13 с молбата да го информирате час по-скоро кога и през кой граничен пункт бежанците ще се завърнат по родните места.[1]

[Печат: "Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 10. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Нотата е получена в МВРИ на 6 януари 1905 г. и е заведена под № 36 в Тайната архива. Върху нотата има следната резолюция на Г. Радев: „Да ми се даде нотата в понеделник. *Г. Р.* 8.I.1905."

№ 468

Писмо № 9 от МВРИ – Отделение Политическо до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им изпращат нотите на Имперското комисарство по бежанския въпрос.

София, 8 януари 1905 г.

М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята, има чест да изпрати до Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в [...] тук приложени в препис нотите на тукашното Турско к[омисарст]во под № № 13, 14, 22 относително въпроса за възвръщането на бежанците, съгласно издаденото напоследък ираде от султана по тоя въпрос.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 12. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 36/1905.

№ 469

Шифрована телеграма № 46 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за уговаряне с Великия везир на пунктовете, през които да се завръщат бежанците.

София, 10 януари 1905 г.

Препис изпратен г-ну министру на вътрешните работи.

В[еликият] везир отговори следующето за точките, през които бежанците ще минат границата, да се споразумеете с турския комисар; при точките ще има комисия, която ще приема бежанците срещу списъци от нашите власти; ще се приемат всички с изключение на престъпниците. Срок за приемание не е поставен. В[еликият] везир обеща големи улеснения.[1]

(п.) Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 13. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен на 11 януари 1905 г. в МВРИ и е заведен под № 73.

№ 470

Рапорт № 39 от А. Шопов до Гр. Начович за получени телеграми от Хилми Паша от Тахсим Паша за пропускането през границата на завръщащите се български бежанци.

Солун, 12 януари 1905 г.

Поверително.
За сведение в Министерството
на външните работи и на изповеданията.

Господине Агенте,

По последното султанско ираде имам чест да Ви съобщя следующите секретни телеграми. – Главният инспектор Хилми Паша е получил следующата телеграма подписана от Тахсим Паша и носяща дата 28 декември: „Българското княжество се оплаква, че уж както съдебните тъй и административните власти във вилаетите безразборно и произволно преследват амнистираните миналата година българи, като не им позволяват да упражняват своите занаяти. Ако това е истина, постъпя се против царската воля и неправилно се тълкуват прогласената обща амнистия. Явява Ви се това за по-нататъшно разпореждание."

Тая телеграма на 5 януари е изпратена от Хилми Паша до солунския валия, а тоя последният вчера на 11 януарий я е препратил за сведение и ръководство до прокурора и председателя на тукашното Апелативно съдилище.

Върз телеграмата Хилми Паша е написал резолюция със следующата смисъл: „Със слаби доказателства никога да не се преследват и арестуват българите."

От друга страна, министърът на правосъдието е телеграфирал следующето до председателя и прокурора на тукашното Апелативно съдилище:

„Да се внимава да не се държат дълго време в предварителен затвор подозрените. Бързо да им се разгледват делата. По просто подозрение задържаните, да не се държат дълго време в затвора."[1]

Приемете, господине агенте, уверението в отличното ми към Вас почитание.
Княжеский търговски агент: (п.) *А. Шопов.*
Вярно: за секретар: *А. Караминчев.*
[Печат: „Българско търговско агентство в Солун"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 14–15. Препис. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 14 януари 1905 г. и е заведен под № 99 в Тайната архива.

№ 471

Рапорт № 46 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му с Хилми Паша за преминаването на амнистираните българи към старите им занаяти.

Солун, 13 януари 1905 г.

Бързо.
Препис в Министерството на външните работи и пр.
за сведение.

Господине Агенте,

В допълнение на писмото си от 6 того под № 16 относително султанското ираде, че амнистираните българи трябва да се оставят свободни да се занимават със своите занятия, имам чест да ви явя, че днес бях изново при Хилми Паша, който в присъствието на г-на Демерика[1] ми каза, че още нищо не бил получил от Цариград.[2]

Приемете и пр. (п.) *А. Шопов.*
Вярно, за секретар: *Х. Караминчев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 16. Препис. Ръкопис.

[1] Н. Н. Демерик е руски цивилен агент в Солун.

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 15 януари 1905 г. и е заведен под № 119 в Тайната архива. Върху него има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се съобщи на княж[еските] дипломат[ически] представители при В[еликите] сили в свръзка с писмо № 39. *Р. П.* 17.I.1905."

№ 472

Писмо № 93 от МВР до МВРИ с определяне на пунктовете, през които да се завърнат в Османската империя одрински бежанци и до се поиска удължаването на срока за връщането им.

София, 14 януари 1905 г.

По повод писмото на Министерството на външните работи от 5 текущаго под № 3 и устно съобщената нам телеграма на г-на Начевича от 10 того под № 46, запита се бургазкия окръжен управител, който отговаря, че най-сгодни погранични пунктове, през които да се завърнат бежанците, са от наша страна, Дуденово, Урумкьой и Кайбиляр, срещу които са турските Заберново, Конак и Малкочево. До сега от бежанците в окръга изявили са желание да се върнат 297 семейства; от тях 102 през Дуденово, 74 през Урумкьой и 221 през Кайбиларе, но няма съмнение, че ще се явят

и други много след като се обяви, че с изключение на престъпниците, ще се приемат всички, които пожелаят да се върнат в родните си места. За да може да се използува разрешението, добре ще е да няма определен срок за връщане на бежанците, и ако това не може да се постигне и турското правителство настоятелно изиска непременно да има срок, то в такъв случай срокът да начина от 1 идущий март и трае поне до 1 юний или най-малко два месеца до 1 май.

Като съобщава това, министерството моли да му се яви колкото е възможно по-скоро резултата от споразумението, което ще има да стане с Турското комисарство по въпроса за пунктовете, както и за сроковете, та да може да се направят с време нужните разпореждания.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 17–18. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ още същия ден и е заведено под № 105 в Тайната архива. Върху него има резолюция на ген. Р. Петров: „Да се съобщи в Турското комисарство и на г. Начович. *Р. П.* 15.I.1905."

№ 473

Рапорт № 57 от Княжеското дипломатическо агентство във Виена до МВРИ с искане на допълнителни сведения за завръщащите се бежанци в Одринско.

Виена, 14 януари 1905 г.

На № 9. Княжеското дипломатическо агентство във Виена има честта да помоли почитаемото Министерство на външните работи и на изповеданията да благоволи и му съобщи върнали ли са се вече 215-тях фамилии, за които става реч в приложението на писмото под горния №, и колко бежанци из Одринско остават още в България.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 19. Оригинал. Машинопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 16 януари 1905 г. и е заведен под № 122 в Тайната архива.

№ 474

Рапорт № 30 от Т. Недков до Гр. Начович за неспазване на споразумението и натиска от турските полицейски и административни власти в Скопско срещу амнистираните български учители.

Скопие, 15 януари 1905 г.

Господине Агенте,

По всичко изглежда, че и последното султанско ираде, относително отменението на някои извънредни мерки срещу българите във вилаетите, ще има участта на толкова други султански грамоти, които се пишат, за да не бъдат никога изпълнени. В днешната ми среща с валията, последният пак ми заяви, че няма положително

никакви наставления по въпросното ираде, ни от Цариград, ни от Хилми Паша, чрез когото обикновено получава подобни заповеди. А между това своеволията на властите, благодарение на оная деморализация, която Хилми Паша внесе в чиновническата иерархия с незачитание на установения ред за сношенията, растат от ден на ден. Тоя ред на работите, създаден нарочно, за да предизвика съревнование у дребните служащи в преследването и подстрекателствата против българите, е насърдчил някои от тия служащи до там, че са излезли далеч от кръга на своите действия. А с това наедно и своеволието взело извънредни размери. Но за да не бъда голословен ще Ви приведа и конкретни случаи.

На 9 того полицейският комисар в Кратово се явил пред главния учител на тамошното българско училище Тополов със заповед да изпъдел от училището всичките сърбомански деца.

Онзи ден същият полицейски се явил пред Тополова с друга заповед – да изхвърлел Всеобщата история из училищната програма.

От де произтича тоя произвол, това беззаконие в случая у един полицейски чиновник, когато за училищните работи съществува специално ведомство във вилаета–моариф мюдюрлюк с неговите органи в провинцията, на което единствено принадлежи контрола упражняван върху училищата и когато е известно, че училищните програми и всичко което досяга училищната организация се решава не в Кратово, а в Цариград между компетентните места.

С тескере от респективните каймаками се запрещава да учителствуват: на главния учител в Кратово Тополов, на Кръстю П. Бурков, учител в с[ъщия] г[рад]; на Неофитов, главен учител в Паланка; на Павел Самарджиев, учител в с[ъщия] г[рад]; на Васа Караджова, учителка в с. Св[ети] Николе, Кочанска каза; Панко Димчев, учител в Куманово, Димитър Галев, учител в Скопие, Никола Д. Янишлиев, учител в с[ъщия] гр[ад], Тодор Александров, учител в с. Ново Село, Щипска каза. От гореизброените лица само последният е осъждан и амнистиран[1], другите се само гледат като неблагонадеждни.

Тоя въпрос и по-рано от султанското ираде бях подигнал пред Хилми Паша чрез тукашния валия. Първоначалният отговор на Хилми Паша беше, че всички затваряни без разлика дали са били съдени или не, не щѐ могат за настоящата година да учителствуват или да бъдат на какви и да било общински длъжности.

След дълги настоявания от наша страна и преписки между вилаетското управление и Хилми Паша (трябва да забележа, че валията в случая бе на наша страна) Хилми Паша изключи от запретителната мярка, затваряните по подозрение и не осъждани.

Сега обаче властта прилага мярката в първоначалната ѝ форма.

Валията е в недоумение по въпроса, защото подобна заповед не е давана чрез него до надлежните каймаками. Той обеща да се обърне наново по тоя въпрос до главния инспектор Хилми Паша.

За същата цел ще направя и от моя страна постъпки до последния и за резултата ще имам грижата да Ви уведомя своевременно.[2]

Благоволете и пр.

Княжески търговски агент: *Т. Недков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 20–22. Препис. Ръкопис.

---

[1] Тодор Александров (1881–1924), учител, войвода, член на ЦК на ВМОРО.

[2] Рапортът е получен на 18 януари 1905 г. в ВМРИ и е заведен под № 134 в Тайната архива. На първата страница има следните резолюции: „Да се съобщи на княж[еските] диплом[атически] представители при В[еликите] сили. *Р. П.* 18.I.1905“ и „Обнародвано. *Вацов*, 19.I.“

№ 475

Писмо № 35 от МВРИ – Отделение политическо до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград, с което му изпраща препис от писмо № 93 на МВР за пунктовете, през които могат да минават завръщащите се бежанци.

София, 21 януари 1905 г.

Бързо.

В допълнение на отношението си от 5 того под № 2, М[инистерст]вото на вън[шните] работи и на и[зповедани]ята има чест да изпрати до Княж[еското] д[ипломатическо] а[гентст]во в Ц[ари]град за по-нататъшно от страна му разпореждание тук приложено в препис отношението на М[инистерст]вото на вътр[ешните] работи от 14 същий под № 93 по въпроса за връщането на бежанците.[1]

Същото нещо ще се съобщи и на тукашното Турско к[омисарст]во.

Директор на Полит[ическото] отд[еление] *Г. Вернаца.*

С[екретар] на м[инистъ]ра *Г. Радев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 23. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 472. Писмото има входящ № 105/1905.

№ 476

Рапорт № 77 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му с Хилми Паша за даването на разрешение на амнистираните българи учители и свещеници да се занимават със старите си занаятия.

Солун, 22 януари 1905 г.

Бързо. Поверително.

Препис в Министерството на външните работи и пр.

за сведение.

Господине Агенте,

Главният инспектор Хилми Паша продължава да твърди, че не бил получавал никаква заповед от Цариград относително позволяване на амнистираните учители и свещеници свободно да упражняват занятията си. Аз се отнасях по тоя въпрос и просих съдействието на цивилните агенти, които ми отговориха, че нямат специално уведомление по въпроса от респективните си посолства. Тая сутрин замолих г-на Демерика и той ми обеща да запита Цариградското Руско посолство за последното султанско ираде относително позволяване на амнистираните учители и свещеници да упражняват занятията си. След получаване един отговор, той ще може да настои пред Хилми Паша. Тая вечер ще помоля и г-на Мюлера да запита в респективното си посолство върху същия въпрос.[1]

Приемете и пр. (п.) *А. Шопов.*

Вярно, секретар: *Д. Геров.*

[Печат: „Княжеско търговско агентство в Солун“]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 24. Препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 25 януари 1905 г. и е заведен под № 199 в Тайната архива. Върху него

има следните резолюции на ген. Р. Петров: „Да се съобщи на княж[еските] дипломат[ически] представители при В[еликите] сили. *Р. П.* 25.I.1905." И „Да се искат обяснения от г. Начович. *Р. П.* 25.I.1905."

№ 477

Вербална нота № 39 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София с молба за съдействие при преминаването на българските бежанци през граничните пунктове за Одринско.

София, 24 януари/6 февруари 1905 г.

Министерството на Външните Работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, в отговор на вербалната му нота от 6/19 януари т.г., под № 8706/1905, че Княжеското Министерство на вътрешните работи предложи за събиране и преминаване на бежанците, граничните пунктове Дуденово, Урумкьой и Кайбилар, срещу които се намират съответно отоманските постове Заберново, Конак и Малкоч.

Семействата на бежанците, които молят понастоящем да се върнат в родните си села, са 397 на брой и ще бъдат върнати както следва: 102 през Дуденово, 74 през Урумкьой и 221 през Кайбилар.

Княжеското министерство ще бъде много задължено на Имперския комисариат да Го информира дали Високата порта приема тези пунктове за преминаването на бежанците и на коя дата Тя ще може да даде необходимите инструкции на пограничните отомански власти, за да бъдат бежанците приети и настанени по родните им места.

Българското правителство се надява, че Високата порта ще благоволи да вземе спешно необходимите мерки за улесняването на завръщането на гореспоменатите семействата, така че да окуражат останалите бежанци да се върнат по родните си места.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 25. Копие на френски език. Ръкопис

---

[1] Документът е заведен под входящ № 36, 105/1905.

№ 478

Писмо № 43 от МВРИ – Политически отдел до М. Сарафов със съобщение, че бежанците от Одирнско още не са се завърнали по родните си места.

София, 25 януари 1905 г.

Господине Агенте,

В отговор на рапорта Ви от 14 того под № 57, имам чест да Ви съобщя, че останалите бежанци още не са се завърнали в Одринско. По настоящем се третира въпроса за начина и пунктовете, през които ще преминат границата. Числото на семействата не е още точно определено, но според представените сведения от Минист[ерство] на вътр[ешните] работи до сега са заявили за възвръщанието в огнищата около 320 семейства.

Приемете, господине агенте, уверение в отличното ми към вас уважение.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 26. Чернова. Машинопис и ръкопис.

№ 479

Рапорт № 135 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за подадена от него записка до Великия везир за разрешаване въпроса за одринските бежанци.

Цариград, 27 януари 1905 г.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че в смисъл на писмото Ви от 21-й того № 35, направих днес постъпки пред Великия Везир, като му връчих и една записка на френски, от която тук Ви прилагам копие. В отговор на това, Великият Везир ми обеща че ще даде надлежните заповеди в тоя смисъл, до одринския валия.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение в отличното ми към вас почитание.

Г. Д. Начович.

Приложение:
Записка от Гр. Начович до Великия Везир
Константинопол, 17 януари 1905 г.

Господин Петров ме натовари да помоля Ваше Превъзходителство да бъде така добър да посочи пунктове, през които бежанците ще се прибират по домовете си в селата Малкоч, Конак и Заберново, както и техните съотечественици в България от Кайбилар, Урумкьой и Дуденово.

Като се има предвид суровото време, г-н Петров ме натовари да съобщя на Ваше Превъзходителство, че бежанците не щѐ могат да напуснат временните си жилища и да преминат границата преди края на месец февруари.

Това завръщане ще става на групи, превеждани през границата от чиновници снабдени със списъци, изготвени от българските власти, посочващи имената на бежанците от всяка група, както и селищата, от където са и тези, в които отиват.

Вярно.

Секретар: *П. Патев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 30, 31. Оригинал и препис. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 29 януари 1905 г. и е заведен под № 255 в Тайната архива. На първата му страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи. *Р. П.* 2.II.1905". Записката до Великия везир вж. в същата а.е., л. 31.

№ 480

Писмо № 56 от МВРИ – Отделение Политическо до Гр. Начович за уточняване на подробностите с турската страна по изпълнението на султанското ираде за връщането на бежанците.

София, 28 януари 1905 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

С окръжното Ви писмо от 29 декември м. г. под № 1731 съобщавахте, че с последното султанско ираде продължава се срока за завръщане на бежанците, допуща се на амнистираните българи свободно да упражняват занятията си и се опре-

деля поведението, което ще трябва да държат полицейските и съдебни власти спрямо заподозрените. В същото това окръжно като тълкувахте значението на втората точка от иредето, изказвахте мнение, че за напред, по височайша заповед, властите не щѐ имат право да запрещават на търговец, учител и свещеник да упражнява занятието си под предлог, че бил някога осъждан или арестуван с или без причина.

От сведенията, които пристигат в повереното ми м[инистерст]во се установява, че провинциалните власти не са изменили ни най-малко поведението си спрямо учителите и свещениците, на които, както и по-преди се запрещава да упражняват занятията си.

Кн[яжеският] търг[овски] агент в Скопие с рапорта си до Вас под № 30 от 15 того изброява ред факти, които противоречат на последното султанска воля. От друга страна, кн[яжеският] търг[овски] агент в Солун с рапортите си от 6-и и 22-и того под № № 16 и 77, адресирани също до Вас, съобщава, че главният инспектор Хилми Паша отказва да е получавал каква и да е заповед в смисъл на горната точка от иредето и продължава да запрещава на учителите и свещениците да упражняват занятията си.

Като Ви съобщавам гореизложеното, чест имам да Ви помоля, г-не агенте, да направите потребното на това справедливо и умиротворяюще решение по отношение на учителите и свещениците, а тъй също да ме не оставите без уведомление за положението, в което се намира сега тоя въпрос, и да резумирате на онова, което Вий ще направите.

Моля и пр.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 28–29. Чернова. Ръкопис.

№ 481

Просба от бежанците, живущи в Самоков до ген. Р. Петров с молба за помощ.

Самоков, 28 януари 1905 г.

До господина министра-президента
В ст[олицата] София.

Просба

Господин Министър,

Бежанците живущи по настоящем в г. Самоков предизвикани от непоносимото ни тежко положение, на което сме изложени днес гладни, полуголи, беззащитни пред зимните виелици и студове, принудени сме, като безсилни да търсиме външна помощ при тези казваме отчаяни минути, които преживяваме, за което имайки предвид благодеянията и грижите, които е полагало почитаемото министерство към нас нещастни, имаме честта и повторно се обръщаме с горещи сълзи и сърдечно Ви молиме, господин министер, бъдете и сега тъй добри и се притечете на помощ, ако не за по-дълго време, то поне привременно.

Уверени, че покорната ни просба ще намери добър прием и ще бъде в най-скоро време удовлетворена оставам с отлично почитание.

Из бежанците: *Васил Георгьов, Лазар Иванов, Спас Николов, Павел Андреев, Захариа Ил. Камов, Тодор Ритонов, Алекса Кифев, Никола Лазаров, Атанас Сачков, Илия Иванов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 27. Оригинал. Ръкопис.

№ 482

Писмо № 85 от ген. Р. Петров до Д. Петков за очакваното разрешение да бъдат пуснати да се завърнат одринските бежанци след намесата на Великия Везир.

София, 7 февруари 1905 г.

Г-не М[инист]ре,

На № 93. В отговор на отношението Ви под отсрещния номер чест имам да Ви съобщя, че вследствие постъпките на кн[яжеския] дипл[оматически] агент в Ц[ари]град, Великият Везир е обещал на последния да даде заповед до одринския валия за пропущане на бежанците през определените в настоящето Ваше отношение пунктове.

Съгласно подадената от г-на Г. Начович до Великия везир записка, минаването ще стане около края на м. февруарий. Бежанците, разпределени на групи, ще бъдат предавани на границата от наши чиновници срещу списъци, които нашите власти ще съставят предварително за всяка група по отделно с означение имената на бежанците, от где дохождат и къде отиват.[1]

Моля и пр.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 32. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 255/1905.

№ 483

Писмо № 409 от Д. Петков до МВРИ с питане за допълнителни подробности около прехвърлянето на бежанците от България в Турция.

София, 9 февруари 1905 г.

Министерството на вътрешните работи има чест да съобщи в Министерството на външните работи и изповеданията, че се направи разпореждане до бургаския окръжен управител в смисъл на отношението му под № 85. Обаче, както се вижда от него, споразумението ще съдържа всички подробности по завръщане бежанците. Така: не е определено кому ще се предават бежанците на границата, няма ли да има специални комисии, както и по-рано, или други отредени чиновници и кои. Също и за групите не е показано до колко да възлиза числото им и дали от това турските власти не би се възползували да отлагат или ограничават числото на явившите се на пункта бежанци за приемане. Желателно е в това отношение да не се прави никаква пречка и ако може още от сега да се узнае кои турски чиновници или комисии ще приемат бежанците и кои точно ще заемат местата си, та да се съобщи на нашите власти.[1]

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 33. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено на 10 февруари 1905 г. в МВРИ и е заведено под № 386 в Тайната архива.

№ 484

Писмо № 97 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с нареждане да уточни с Великия везир новите подробности около завръщането на одринските бежанци.

София, 15 февруари 1905 г.

Г-не Агенте,

Вследствие на шифрованата Ви депеша от 10 м.м. под № 46, отправих до Им[ператорското] турско комисарство вербалната нота, препис от която прилагам при настоящето. Малко подир това получи се писмото Ви от 27 м.м. под № 135, с което съобщавате че В[еликият] Везир бил обещал да даде заповеди до одринските власти в смисъл на подадената нему Ваша записка.

Пред вид на това, че Имп[ераторското] турско комисарство още не е отговорило на въпросната вербална нота, за да знаем дали са получени от одринските власти заповедите, които В[еликият] Везир Ви е обещал, а също и за да не се излагат бежанците на риска да бъдат връщани обратно поради недостатъчно уясняване на подробностите по приемането на бежанците, моля Ви, да направите потребните постъпки за ускоряване хода на тая работа и в същото време да се съгласите с В[еликия] Везир върху следните точки:

1.Кои са лицата, които ще съставят комисиите за приемане на бежанците;

2.Кога тия комисии ще бъдат на пунктовете готови да приемат бежанците;

3.От колко души ще състои всяка група бежанци.[1]

Моля и пр.

Министър Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 34. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 386.

№ 485

Рапорт № 243 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за уговорените с Великия везир подробности по преминаването на одринските бежанци през границата.

Цариград, 18 февруари 1905 г.

Господине Министре,

В отговор на писмото Ви от 15 февруарий т. г. под № 97 имам честта да Ви съобщя, че Великият Везир прие като място за преминуването на бежанците предложените от мен три пункта, предмет на писмото ми до Вас от 27-й януарий т.г. под № 135. Като дата на завръщането биде определено началото на месец марта.

Бежанците ще трябва да бъдат завеждани до границата на групи, придружени от чиновници, снабдени със списъци, които да съдържат имената на бежанците от всяка група, както и тези на селата, от които са и за които се отправят. За избягване обаче на недоразумения, ще трябва да се предизвестят **една неделя по-рано** Комисарството в София и Великия Везир за деня, когато бежанците ще почнат да пристигат на определените погранични пунктове.[1]

Приемете, господине министре, уверение в отличното ми към Вас почитание.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а. 2070, л.35. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 21 февруари 1905 г. и е заведен под № 487 в Тайната архива. На първата страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи да вземе своевременно нужните мерки. *Р. П.* 21.II.1905."

№ 486

Писмо от ген. Р. Петров до българските дипломатически агенти в страните от Великите сили с инструкции да информират външните министри за неизпълнението от турска страна на подписаното споразумение и продължаващите издевателства на българското население в Македония и Одирнско.

[София, след 18 февруари 1905 г.]

Господин Агенте,

Не пренебрегвайте това, че след размириците, избухнали неочаквано през 1903 г. във вилаетите на Европейска Турция, ние взехме всички мерки по нашите възможности, за да успокоим духовете в България и да прекъснем революционните вълнения сред българското население в пограничните на Княжеството отомански провинции: вярваме, че така допринесохме от наша страна за запазване на мира съобразно препоръките и желанията на Великите сили.

Вие знаете също, че с цел за помирение настояхме за сключване на Турско-българското споразумение от 26 март (8 април) 1904 и, че от неговото подписване не сме спирали стриктно и лоялно да го прилагаме.

Трябва за съжаление да отбележим, че нашата политика, пълна с почтителност и лоялност спрямо Великите сили и Високата порта, не бе възнаградена.

Далеч от изпълнението на ангажиментите, които пое към Княжеското правителство, Високата порта се стреми да ги отбягва по такъв начин, че повечето от разпоредбите от нашето споразумение остават така да се каже на хартия, както Ви обясних в своята телеграма от 8/21 октомври, № 540, адресирана до представителя ни в Константинопол[1] и от която Ви предадох копие.

Амнистията беше една примамка; тя дори се превърна в един вид закон за заподозрените български свещеници и учители, които са помилвани, но не получават разрешение да изпълняват дълга на професията си.

Завръщането на останалите бежанци родом от вилает Одрин още не може да се осъществи, вследствие на заобикалките и протаканията на Високата порта. Най-напред през миналия август, както е разказано в моята телеграма № 540, Негово Височество Великия везир ни заяви, че тези бежанци ще могат да се върнат по редовните пътища и, че инструкциите за тази цел са дадени на компетентните имперски власти. Тогава, повече от две хиляди от тези нещастници са се представили на повечето гранични пунктове и след като са чакали няколко седмици, без да успеят да получат разрешение да се върнат в родните си домове, отново са се разпръснали в селата от Бургаска област. Ето как междувременно Високата порта си смени мнението за начина на връщане! Тя не пожела нито да приеме бежанците през редовните пътища, нито да създаде както в миналото комисии ад хок, за да ги приеме през определени гранични пунктове: тя пожела Княжеското правителство да състави предварително поименни списъци, които после да бъдат контролирани и проверени от отоманските власти в селищата, от където са тези бежанци. Напразно, за да не се губи време, поради наближаването на зимата, ние

предложихме списъците да бъдат съставяни в момента на преминаване на бежанците през границата, а проверката да се прави при настаняването им в селата; а в случаите, когато между тях ще има хора, дали лъжливи сведения за домакинствата си, имперските власти ще могат да ги съдят и наказват по тази точка и да ги връщат в България. Напразно препоръчахме възприемането на този начин на действие, който предлага безспорно предимство да осигури практично и бързо завръщане на бежанците. Високата порта остана непоколебима в искането за списъци, за да проведе предварителни разследвания на лицата за връщане. И по време на тези преговори тя се впусна да разрушава къщите на тези бежанци и да раздава обработваемите им земи на мюсюлмани! Все пак, за да докажем нашата готовност за отстъпки, ние ѝ изпратихме през ноември миналата година първи списък на 215 семейства на бежанци в Бургаско, и които въпреки суровостта на зимата пожелаха да се върнат в селата си в санджака Кърклисе (Лозенград): тези семейства обхващаха 241 мъже, 259 жени и 425 деца. Накрая, на 10 януари т. г. едно Императорско ираде разреши връщането на останалите бежанци, но чак на 18 февруари ст. ст. ние официално получихме съобщение, че отоманските власти са приели необходимите за изпълнението му инструкции и ще видим как ще процедират при настаняването на тези от бежанците, чиито къщи са разрушени, а земите им понастоящем заети от мюсюлмани. В очакване на доказателство за противното, ние сме в правото си да сметнем, че въпросът за толкова упорито изискваните списъци е бил само предтекст за възпрепятстването на връщането на бежанците и прави всичко възможно да изпълни намерението, което отоманските власти преследват от миналата година да заменят българското население с мюсюлмани по цялото протежение на северната граница на вилает Одрин.

Ето защо, ние стигнахме до заключението, че нито с прилагането на амнистията, нито чрез съответните мерки, било до завръщането на бежанците, било до упражняването на религиозния култ и образованието на българите в Турция, Високата порта не е доказала и до днес, че иска да забрави миналото и да възстанови реда и спокойствието на населението в лоното на Империята.

Може ли да става въпрос за забравяне на миналото и възстановяване на мира в страната, докато още има хиляди бежанци в България, докато достатъчно голям брой осъдени, депортирани или заточени още чакат помилване, докато постановленията за интерниране тегнат още над тези, които са били помилвани, докато упражняването на религиозния култ и образованието е строго забранено на българските свещеници и учители в селата, които са се отделили от Гръцката патриаршия и са припознали юрисдикцията на Българската екзархия.

И като че ли за нея не бяха достатъчни тези причини за недоволство, които бяха използвани от подстрекателите и поставени в полза на тези, които имат интерес от избухването на нови размирици в Македония, та българското население от известно време се видя на мушката на нападенията на гръцки, турски, албански и др. разбойнически банди и отоманските власти ги оставят да действат, защото имат интерес да насъскват антагонизма и омразата между расите и националностите, за да засегне и нарани най-скъпото на българския народ – неговата националност и религия.

Разбира се, Княжеското правителство е първото, което отрича и порицава атентатите, като тези в Солун и Гарчища, извършени от екзалтирани или раздразнени българи; но, както Ви обясних в моята неотдавнашна телеграма от 31 януари № 69, трябва да се признае, че тези дела, колкото и осъдителни да са били, имат различни подбуди от престъпленията, извършени в Зелниче, Месимер, Марвинци и другаде от организирани банди с цел да принудят българския елемент да се подчини на религиозната и политическа пропаганда, отправена срещу собствената му религия и националност.

Оставяйки безразлична към това тъжно състояние на нещата, позволявайки гръцките, албански и други банди безнаказано да вършат престъпните си нападения, Портата не може да не признае факта, че върху нея пада отговорността за конфликтите, които възникват между различните националности в страната ѝ, така както и за тежките усложнения, които ще се появят рано или късно. Тя изобщо не изглежда загрижена за това, обсебена от фикс идеята да унищожи българския елемент. От една година тя преследва тази цел с изключителни мерки за благосклонност и протекция спрямо другите християнски националности, както подробно доказва такрира от 21 октомври 1904 № 1313 на Негово Блаженство Екзарха до Негово Превъзходителство имперския министър на правосъдието и религиите. И най-типично доказателство, след програмата в Мюрцщег, че Високата порта поставя нова система за преследване и унищожение, е именно склонността да изключи напълно българския елемент. В това отношение, днес ще се разбере, че не съм се излъгал в предположенията и опасенията, които си позволих да изложа в телеграмата си от 20 октомри 1903 № 539. Но също, повече от всякога, днес трябва да се отстъпи пред очевидността на факта, че българският елемент е осъзнал силата и правото си въпреки всичко: нито гоненията на османските власти, нито чуждите пропаганди няма да му попречат да защити собствената си религия и националност.

Ако Високата порта продължава да упорства и да не удовлетворява справедливите искания на българите от вилаетите на Европейска Турция, ако продължава да не изпълнява ангажиментите, които е поела по силата на споразумението от 26 март, тя няма да има основание да държи Княжеството отговорно за размириците, които биха мотли да избухнат отново в имперските провинции; защото, предвид окаяното положение на българите от тези провинции и особено на тези от Одрин, Княжеското правителство се вижда длъжно да заяви, че повече не е в състояние да упражнява влиянието си, за да увещава за още търпение и да ги накара да се надяват в подобрението на съдбата им.

С телеграмата си от 11 декември № 621, аз Ви натоварих, господин агент, да привлечете вниманието на правителството, пред което сте упълномощени, към злоупотребите с властта и небивалите жестокостти, на които българите от Лозенград и Малко Търново са били жертва от страна на властите, турските войници и мюсюлманите. А, от известно време е ред на българите от Ортаккьой–Гюмюрджина–Дедеагач, да бъдат преследвани и затваряни, заради една банда, която се е появила в този район, като че ли те са отговорни за нейните престъпления.

Не можем да повярваме, че Великите сили проявяват безразличие към страданията на българите от вилает Одрин, само защото тази област беше изключена от програмата за реформи от Мюрцщег, както отказваме да повярваме, че ще позволят да продължи във вилаетите на Солун, Монастир и Косово режим на управление, при който тази програма не може да даде очакваните резултати: стига ни да споменем жестоките покушения, извършени наскоро (3 февруари т.г.) от отомански войници и башибозука в село Куклиш, очевидци на които са били чуждестранни офицери наблюдаващи преустройството на османската жандармерия.

Също, апелираме към чувството за справедливост и човечност на Великите сили, за да се намесят в полза на българското население в Турция. Не се съмняваме, че в интерес на мира, те не пренебрегват опасността от усложнение, в която ни кара да се опасяваме настоящето положение в страната, и Ги молим, да апелират пред Портата, не само за обещания, базирани на програми и декрети, лишени от одобрение, но също и за ефективни и енергични действия, които да дадат практично и реално удовлетворение на желанията и молбите на това население, чиято съдба ни е също толкова скъпа, колкото нашата.

Нашите опасения от усложнения са още по-основателни, защото, от една страна се старят да накарат да се повярва, че Княжеското правителство би толерирало отново създаването в България и преминаването в Турция на въоръжени чети, за да се предизвика в кратък срок въстание и че от друга страна, под предтекст да попречи бързо на всякакъв опит за това отоманската армия е подсилена с войски от Средна Азия, изграждането на военни части от запаса и пренасянето на много оръжие и амуниции в пограничните с Княжеството имперски провинции.

Не е необходимо да се задълбочаваме много в намеренията на Високата порта, за да разберем за какво се готви. Гоненията срещу българското население стават от ден на ден все по-жестоки, с цел да го подтикнат към отчаяние и бунт и по този начин да предизикат в Княжеството народни вълнения, за да въвлекат Княжеското правителство в някаква маневра, която може да послужи като предтекст за война с Империята. Така също, за да оправдае приготовленията си за военен конфликт Високата порта напоследък започна отново да разпространява новини, толкова тревожни, колкото и клеветнически, за предполагаемото малтретиране на мюсюлманското население в България, за възстановяването на революционните чети и комитети в тази страна и за предстоящо въстание на българите във вилаетите на Империята.

Княжеското правителство не може да остане безучастен свидетел на гоненията, обременяващи българите в Турция, нито да стои безразлично към военните приготовления, които са прекалено явно отправена демонстрация към България. Но, решено да изпълни докрай, макар и в ущърб на най-жизнено важните интереси на страната си и противно на народните чувства, ангажимента поет към Великите сили да следва коректна и лоялна политика, то счита за свой дълг да им обърне сериозно внимание на опасностите от сегашното положение. Княжеското правителство Ги моли настойчиво да благоволят да се застъпят пред Високата порта, за да се сложи край на гоненията, на които е подложено българското население в съседните вилаети и на въоръжаването и концентрирането на отомански войски на българската граница. С това свое действие Княжеското правителство държи да даде ново доказателство за благоразумното и мирно поведение, което се е ангажирало стриктно да спазва по мъдрите съвети на Великите сили.

Упълномощавам Ви да дадете на господин министъра на външните работи да прочете настоящата телеграма и да му оставите копие, ако Негово Превъзходителство пожелае.

Приемете, Господин Агент, уверението във високата ми почит.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 1856, л. 136–144. Копие на френски език. Машинопис.

---

[1] Вж. док. 400.

№ 487

Писмо № 122 от МВРИ до МВР, с което му съобщава за постигнатите договорености между Гр. Начович и Великият везир за прехвърлянето на одринските бежанци през границата.

София, 23 февруари 1905 г.

В отговор на отношението Ви от 9 тек[ущи] месец под № 409 и съгласно рапорта на княжеския дипломатически агент в Цариград от 18 същи месец № 243, чест имам да Ви явя следното:

Великият везир е приел като място за преминуване на бежанците предложените от Вас три пункта, предмет на отношението Ви от 14 изтекший януарий под № 93. Като дата за завръщание е определено началото на месец март.

Бежанците ще трябва да бъдат завеждани до границата на групи, придружени от чиновници, снабдени със списъци, които да съдържат имената на бежанците от всяка група, както и тези на селата, от които са и за които се отправят. За избягване обаче на недоразумения ще трябва да се предизвестят една неделя по-рано Комисарството в София и Великия Везир за деня, когато бежанците ще почнат да пристигат на определените погранични пунктове.[1]

М[инистъ]р (п.) *Р. Петров.*
Д[ирек]тор (п.) *Г. Вернаца.*
С[екретар] на м[инистъ]ра: (п.) *Н. Джебаров*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 36–37. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 487.

№ 488

Писмо № 150 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович за пристигането на две групи бежанци за преминаване през пункта Кайбиларе.

София, 7 март 1905 г.

Бързо.

Г-не Агенте,

В отговор на писмото ви от 18 миналий февруарий № 243, чест ми е да ви явя, че за сега се намерват на пункта Кайбиларе две групи бежанци от 46 души. Първата група се състои от 7 семейства и 9 отделни лица, всичко 38 души, а втората от две семейства от 8 души. От първата група, 5 семейства и един отделен человек, всичко 22 души, заминават за с. Кара-Коч; едно семейство от 4 души за с. Кадиево; едно семейство и 4 отделни лица за с. Ериклери (Лозенградско). Втората група от две семейства, 8 души, заминава също за с. Кара-Коч (Лозенградско).

За по-скорошното приемане и настаняване на гореказаните бежанци от надлежните турски власти, предизвестих още днес тукашното Имп[ераторско] комисарство. Моля ви да направите нужното и от ваша страна пред Великия Везир.[1]

Примете и пр.

За министра: п. *Г. Вернаца.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 43. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 565 Х 641/1905 в Тайната архива.

№ 489

Вербална нота № 149 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София с молба за съдействие при преминаването на българските бежанци от Одринско през турския граничен пост.

София, 7/20 март 1905 г.

В допълнение на вербална нота от 24 януари/6 февруари под № 39, и базирайки се на съобщението на Негово Височество Великия везир отправено към българския представител в Константинопол, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че две групи бежанци от 46 човека, които молят да се върнат по родните села се намират в момента на граничен пункт Кайбилар, срещу отоманския пост Малкоч. Тези групи са съставени, съответно първата от 7 семейства, 29 лица и 9 други лица, втората от 2 семейства с осем члена. Пет от тези семейства и един мъж, общо 22 души, се връщат в село Каракоч; едно семейство от 4 члена – в Кадиево; едно семейство от 4 члена и 4 други лица – в Къркклисе; и 4 отделни лица – в Ериклери (кааза Къркклисе). Втората група от две семейства (8 души) се връща съответно в Каракоч.

Княжеското министерство моли Имперския комисариат да благоволи да направи необходимото, така че посочените бежанци да могат да бъдат приети възможно най-скоро от пограничните отомански власти и да се настанят по родните си места.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 41–42. Чернова на френски език. Ръкопис.

№ 490

Рапорт № 31 от Т. Марков, секретар на Солунското търговско агентство до началник щаба на армията за свикването на новия набор в османската армия от новобранци от Европейска Турция и за успешната борба срещу четите на ВМОРО.

Солун, 7 март 1905 г.

Тайно.

Положително се установява, че е издадена заповед да се направят всички разпореждания за една предстояща мобилизация на редифите. Новината се потвърждава от Серес и до някъде от Битоля. Днес с едно частно писмо от Цариград ми съобщават, че заповедта се касаела само до мобилизацията на 3 дивизии. В силата на тази заповед, лицата които се числят в редифа и се намират вън от района на техните табури, са заставени от властите да напуснат работата си и се завърнат незабавно в постоянното си местоприбивание, гдето да чакат заповед. С тази заповед турците навярно преследват целта – възможно по-скоро да изпълнят мобилизацията си.

Потвърждава се също така и съобщеното по-рано (Рапорт № 24, 28. II) за превозка на 10 000 души от областта на IV-и корпус. Според сведенията от Цариград ирадето гласяло: „да се назначат 1 000 новобранци от областта на IV-и корпус в частите разположени в Европейска Турция, с цел да се доведат тези части до щатния състав". Транспортирането на тези новобранци, както донесох по-рано (Рапорт № 19, 21. II.) вече е наченало.

В комисията за преследване на революционните чети и на която председател е известния Насър Паша (член на Военната комисия в Цариград), Лива

Ихсан Паша (аташе от Генералщабната комисия в Илдъза) и подполковник Шукри бей (аташе в 1-о отделение от Главния Генерален щаб). Ако се съди по последните събития из Македония, трябва да се признае че новите мерки против четите са доста ефикасни. В последно време много малки и големи чети са или разпръснати или съвършено уничтожени. Твърде голяма услуга в това отношение принасят на турците гръцките и сърбските чети.[1]

Секретар на агентството

Т. Марков.

ЦВА, ф. 22, оп. 3, а.е. 89, л. 47. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е заведен в Щаба на армията под № 202 от 10 март 1905 г.

№ 491

Рапорт № 360 от Гр. Начович до Д. Петков, министър на вътрешните работи и управляващ МВРИ за нареждането на Великия везир да бъдат приети завръщащите се бежанци.

Цариград, 11 март 1905 г.

Господине Министре,

Имам чест да Ви съобщя, че съгласно с писмото Ви от 7-й того № 150, оставих бележка на Великия Везир относително завръщането на двете групи бежанци. Замолен В[еликият] Везир обеща да даде надлежните в случая разпореждания.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение в отличното ми към вас почитание.

Г. Д. Начович.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 47. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 14 март 1905 г. и е заведен под № 673 в Тайната архива.

№ 492

Вербална нота № 161 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат за пропускането през граничните пунктове завръщащите се бежанци в Одринско.

София, 12/25 март 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 7/20 т.м., под № 149, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че двама бежанци от Кърккилисе, завръщащи се в този град, ще се намират на 20 т.м. на граничен пункт Кайбилар. Една друга група от три семейства: 3 мъже, 3 жени и 4 деца, връщащи се в Киширлик и Пирок (кааза Кърккилисе) и в Провадия (кааза Одрин), ще се намират на 25 т.м. съответно на граничен пункт Кайбилар. Трета група от две семейства, съставени от 5 души, връщащи се в Паспалово (кааза Малко Търново), ще се намират на 23 т.м. на граничен пункт Дуденово.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 48. Ръкопис, оригинал, фр. език.

[1] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович, в допълнение на № 150 от 7.III.1905/12.III.1905. М. Мил." Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 620, 640, 667/1905.

№ 493

Вербална нота № 170 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за присъединяването на нови групи бежанци към основните групи от завръщащите се в Одринско.

София, 16/29 март 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 12/25 т.м., под № 161, Министерствата на Външните Работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че към двете семейства, които се връщат в Паспалово (кааза Малко Търново) ще се присъедини едно семейство от 3 души, връщащи се също в Паспалово през граничен пункт Дуденово.

Друга група от 5 семейства, съставена от 30 души, връщащи се в Терзи дере (кааза Кърклисе); едно семейство от 7 души връщащи се в Пирок (кааза Кърклисе) и едно семейство от 4 души връщащи се в Дерекьой (кааза Малко Търново), ще преминат през граничен пункт Кайбилар.

Едно семейство от 5 души връщащи се в Кара дере (кааза Кърклисе) и трима други връщащи се в Малко Търново, ще преминат през граничен пункт Урумкьой.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 52. Копие на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович.16.III.1905. *М. Мил.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 701, 714/1905. Вж. док. 492.

№ 494

Вербална нота № 176 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за отпътуването на нова група от завръщащи се бежанци за Одринско към пограничния пункт

София, 17/30 март 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 16/29 т.м., под № 170, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че една група от 4 семейства на бежанци, съставена от 19 души, връщащи се в село Паспалово (кааза Малко Търново), ще се намират на 24 т.м. (стар стил) на граничен пункт Урумкьой.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 53. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 17.III.1905. *М. Мил.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 725/1905. Вж. док. 493.

№ 495

Писмо № 183 от МВРИ – Отделение II политическо до Гр. Начович, с което му изпраща връчените на Имперското комисарство в София вербални ноти за бежанците.

София, 17 март 1905 г.

Бързо.

В допълнение на писмото от 7 тек[ущий] месец под № 150, М[инистер]ството ва външ[ните] работи и на изп[оведанията] има чест да изпрати тук приложените преписи от вербалните си ноти, отправени до тукашното Турско комисарство от 12, 16 и 17 март под № № 161, 170 и 176, относително бежанците, които са заявили на властите за намерението си да се завърнат в родните си места, както и за датите на завръщането и пункта през който ще минат.[1]

Директор: *Г. Вернаца.*
Секр[етар] на м[инистъ]ра: (п.) *Н. Джебаров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 54. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящи № 620, 640, 667, 701, 714 и 725/1905.

№ 496

Писмо от Д. Петков до А. Тошев за проблемите, създадени от групата на Борис Сарафов и за дейността на гръцката пропаганда в Македония.

София, 18 март 1905 г.

Уважаемий г. Тошев,

Писмото Ви от 11 март получих. Виках Борис Сарафов и го молих да повика Попов от там. Той обеща, но кой го знае. Напоследне ние вдигнахме ръце от Бориса, защото неговите хора направиха големи пакости в някои места. Във всеки случай ще настоя пред него да го свърши.

Що се отнася до исканата сума 1 200 л., след заминаването на г. Петрова ми поднесоха едно писмо, с което Ви запитват защо искате тия пари. Като се върне г. Петров ще му говоря да Ви авансира тая сума. До неговото идване аз не мога да направя нищо, защото парите са на негово **лично** разпореждание. Обещавам Ви да го убедя да Ви отпусне тая сума.

Друго. От рапортите на нашите търг[овски] агенти се вижда, че гърците са се заловили да правят големи пакости на българщината. Трябва да се съветват българите да мируват за сега, защото не е подготвено още всичко. Да не се предизвика без време бъркотии. От своя страна, аз взех мерки тук да пазя и недопущам минаването на чети и отделни лица доколкото това е възможно.

С поздрав

Д. Петков

НА БАН, ф. 175, оп. 1, а.е. 27, л. 1–2. Оригинал. Ръкопис.

№ 497

Вербална нота № 189 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за насочване към пограничния пункт Дуденово нова група бежанци, завръщащи се в Одринско.

София, 19 март/1 април 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 17/30 март т. г., под № 176[1], Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че седем бежанци, от които 4 връщащи се в село Колибите, един в Курудере, един в Бунар Хисар (кааза Бунар Хисар) и седмият в Малко Търново, ще преминат през граничен пункт Дуденово.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 56. Чернова на френски език. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 494.

[2] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 19.III.1905. *М. Мил.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 755/1905.

№ 498

Писмо № 190 от МВРИ – Отделение II политическо до Гр. Начович, с което му изпраща връчената на Имперското комисарство в София вербална нота за завръщащи се бежанци.

София, 21 март 1905 г.

Бързо.

Към № 183/1905. М[инистер]ството на външ[ните] работи и на изп[оведанията] има чест да изпрати на Кн[яжеското] дипл[оматическо] а[гент]ство в Цариград тук приложений препис от вербалната си нота № 189, отправена на 19 того до тукашното Турско комисарство[1], относяща се до завръщането на една група от 7 бежанци в родните им места.[2]

И. д. Директор на Отд[ела]: (п.) *Г. Радев.*
Секр[етар] на м[инистъ]ра: (п.) *Джебаров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 58. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 497.

[2] Писмото има входящ № 755/1905.

№ 499

Вербална нота № 195 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за завръщащи се бежанци в Малкотърновско.

София, 22 март/4 април 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 19/1 т.м., под № 189, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански коми-

сариат, че едно семейство от 4 бежанци връщащи се в Малко Търново, ще премине през граничен пункт Урумкьой; едно семейство от 6 души, връщащо се в Ковчас и едно семейство от 4 души, връщащо се в Камила (кааза Малко Търново), ще се намират на граничен пункт Кайбилар; един бежанец връщащ се в Малко Търново, ще премине през граничен пункт Дуденово.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 59. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюции в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 21.III.1905. *М. Мил.*" и „Препис изпратен в Цариград. М. И. Д." Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 788/1905."

№ 500

Рапорт № 130 от Данаилов, секретар на Одринското търговско агентство до Д. Петков, министър на вътрешните работи и управляващ МВРИ за продължаващото задържане на българи от Ортакьойска кааза в затвора без съд и присъда.

Одрин, 23 март 1905 г.

Поверително.

Препис за сведение е изпратен в Княжеското дипломатическо агентство в Цариград.

Господин Министре,

Днес от разни села на Ортакьойска кааза са пристигнали в гр. Одрин единадесет (11) жени с децата си, с цел устно или писмено да помолят валията да се разпореди за преместване мъжете им от Ортакьойския затвор в тукашния централен затвор, понеже тях безбожно малтретирали в провинциалния затвор (в г. Ортакьой) и да се назначи поскоро съд за разглеждане причините за тяхната виновност или невиновност.

Като Ви представям тук един списък на изтезаваните арестувани българи, от разните села на Ортакьойската кааза – (съставен според показанията на самите жени) уведомявам Ви, господине министре, че според показанията на жените, по настоящем само в Ортакьойския затвор се намират 115 души арестовани българи, от които 29 са от чисто българското село **Гьокче-Бунар**. Аз почерквам името на това село, защото в един свой обширен рапорт, в скоро време, ще Ви дам едно истинско изложение за причините на тия арести – причини, които се крият не толкоз в турци и гърци, отколкото в ръководителите на учебно-църковното ни дело тук, в тяхната несъобразителност, нехайство и каприз, които проявяват в деятелността си по назначаване и преместване на учители и попове по селата. С тази деятелност, те, вместо да подобрят училищно-църковното ни дело, раздразняват турските власти, правят ги по-свирепи от колкото са; а от всичко това гърците не изпущат благоприятните случаи да подготвят почвата си, като се указват услужливи на турците.

По мисията на дошлите тук жени от Ортакьойско, уведомих руския, австрийския и французкия консули, като им изпратих и списъка на арестуваните и изтезавани българи и ги замолявам да направят и те, от своя страна, нужните постъпки пред Н. В. Превъзходителство валията, в смисъл да се удовлетвори молбата на жените.[1]

Приемете, господин министре, уверение в най-отличното ми към Вас почитание.

За управляющий агентството:

Секретар: *Данаилов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 60 61. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 26 март 1905 г. и е заведен под № 848 в Тайната архива. Върху първата страница има следната резолюция на Д. Петков: „Да се прати препис на княжеските дипл[оматически] агентства в странство. Да се поиска по-скоро рапорта му и прати на дипл[оматическите] агентства, та да може да се печата в английската синя книга. *Д. П.*“ Списъкът със затворниците българи в Ортакьойския затвор от селата Долно Суванли, Гьокче Бунар, Горно Суванли, Арнаут Кьой, Попов, Нова махала, Дутли и Крушево вж. в същата а.е., л. 62–63.

№ 501

Шифрована телеграма № 199 от МВРИ до Гр. Начович за неподготвеността на османските власти да приемат пристигащите бежанци на пункта Кайбилар.

София, 24 март 1905 г.

Според нашите сведения, турските погранични власти нямали още никакви наставления за приемането бежанците. Претендират, че комисията щяла да доде тези дни, за да приеме само няколко семейства от Каракоч. Това изявление безспокои много бежанците, които чакат на пункта Кайбилар от 17 того и за които е съобщено на комисарството и вам на 7 того. Моля настойте най-енергически по този въпрос.[1]

п. *Петков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 66. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 834/1905 в Тайната архива.

№ 502

Шифрована телеграма от Д. Цоков до Д. Петков с питане да се представи на английското правителство рапорта на одринския агент за публикуване в синята книга.

Лондон, 25 март 1905 г.

Английското правителство ще публикува новата синя книга. Моля уведомете незабавно може ли рапорта на търговский агент в Одрин от 7 декември № 581 да бъде публикуван в тази синя книга.[1]

(п.) *Цоков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 68. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 26 март 1905 г. и е зарегистрирана на 29 март 1905 г. с входящ № 908.

№ 503

Вербална нота № 201 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за предвижването към граничния пункт Кайбилар нова група връщащи се бежанци за Одринско.

София, 26 март/8 април 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 22/4 т.м., под № 195, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че 21 семейства съставени от 118 бежанци, връщащи се в кааза Кърккилисе, ще преминат през граничен пункт Кайбилар. Тези бежанци са тръгнали както следва: 6 семейства от 24 души за село Ковчаз; 10 семейства от 59 души за село Кулата; 3 семейства от 21 души за Терзи дере и 3 семейства от 14 души за Тастепе.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 69. Чернова на френски език. Ръкопис.

---

[1] Резолюции в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 26.III.1905. *М. Мил.*" и „Препис изпратен на Господин Начович. 26.III.1905. *Б. Спасов*". Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 835/1905.

№ 504

Писмо № 202 от МВРИ – Отделение II политическо до МВР за направените постъпки от Гр. Начович пред Високата порта да бъдат приети новата група бежанци.

София, 26 март 1905 г.

В отговор на отношението на М[инистер]ството на вътр[ешните] работи от 24 того под № 886, М[инистер]ството на външ[ните] работи и на изп[оведанията] има чест да му яви, че то телеграфически замоли Кн[яжеското] д[ипломатическо] а[гент]ство в Цариград да направи постъпки пред В[исоката] порта, за да се разпореди от турска страна на бежанците, желаещи да се завърнат по домовете си.

Днес това последното явява в м[инистер]ството, че Великият Везир обещал да се разпореди веднага за приемането на бежанците.

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Секр[етар] на м[инистъ]ра: *Джебаров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 70. Чернова. Ръкопис.

№ 505

Шифрована телеграма № 203 от Д. Петков до Д. Цоков със съгласие да се публикува рапорта на одринския агент в английската синя книга.

София, 26 март 1905 г.

Към 623. Княж[еското] правителство е съгласно да се публикува в синята книга рапорта № 581, съгласно изпратения Ви официален текст на френски, за който се отнася телеграмата ми от миналий декември № 623.

(п.) *Петков.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 71. Чернова. Ръкопис.

№ 506

Шифрована телеграма № 449 от Гр. Начович до Д. Петков за обещанията на Великия Везир да издаде заповед да бъдат приети бежанците.

Цариград, 26 март 1905 г.

Щом получих депешата помолих Великий Везир да даде надлежната заповед по приемание бежанците и той обеща на направи това още днес.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 72. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ още същия ден и е заведен с входящ № 861.

№ 507

Вербална нота № 204 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за завръщащи се семейства бежанци от Малкотърновско през граничните пунктове Урумкьой и Дуденово.

София, 28 март/10 април 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 26/8 т.м., под № 201[1], Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че две семейства от 7 бежанци, връщащи се в селата Велика и Моглико (кааза Малко Търново), ще преминат през граничния пункт Урумкьой.

Шест семейства от 21 души се връщат в село Камила; три семейства от 18 души – в село Цикнихор; едно семейство от 5 души – в село Кирациново; седем семейства от 27 души и 3 отделни бежанци се връщат в Малко Търново. Всички тези бежанци ще преминат през граничен пункт Дуденово.[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 109. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Вж. док. 503.

[2] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 28.III.1905. *М. Мил.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 867, 868/1905.

№ 508

Писмо № 207 от МВРИ до Гр. Начович за връчената вербална нота на Имперското комисарство за приемането на бежанците на пунктовете Урумкьой и Дуденово.

София, 30 март 1905 г.

Бързо.

Към № 190. М[инистерст]вото на вън[шните] р[або]ти и на изп[оведания]та има чест да изпрати на Кн[яжеско]то д[ипломатиче]ско а[гентст]во в Ц[ари]град тук приложений препис от вербалната нота № 204 с дата 28 того, отправена до тукашното Турско комисарство, относително завръщанието в род-

ните им места на няколко семейства бежанци от Одринско, едни чрез пограничния пункт Урумкьой, а другите чрез пункта Дуденово.

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]к на отд[еление]то: (п.) [...]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 83. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящи № 867 и 868/1905.

№ 509

Писмо № 960 от МВР до МВРИ за създавани затруднения от османските власти при прехвърлянето на одринските бежанци през границата.

София, 30 март 1905 г.

От телеграмите на околийските началници бургаский, казълагачкий, карнобатский и айтоский с дата 29 того под Н-ра 3747, 2960, 2216, 1722 и 1752, адресирани и до Министерството на външните работи и изповеданията, се вижда, че макар и от дълго време да е последвало разрешение за възвръщането на бежанците от Одринско, тия последните и до сега не са могли да преминат границата, защото турските власти под разни предлози бавят и спъват работата по това завръщане. Така: те още не са пратили комисия в пунктовете Дуденово и Урумкьой, а пристигналата в Кайбиларе отказва да приеме бежанците, които не фигурирали в някакъв неин списък, без да обяснява защо става това. При това положение, необходимо е да се разясни добре еднаж за винаги ще се даде ли свободен път на лицата, които пожелаят да си отиват, защото ако се протака все тъй с обещания, бавежи и спънки, по-добре ще е да не разкарваме бежанците и ги заставляваме да чакат на границата лишени от средства за прехрана. Моля, прочее, да се направят телеграфически от Министерството на външните работи и изповеданията най-настоятелни постъпки в Цариград, за да не се спират бежанците на границата и да не се правят спънки за приемането им. Комисията, ако ще дохожда, трябва по-скоро да пристигне. Щом бежанците са от Одринско няма защо да не се пущат за родните си места. Всякакви заявления от турска страна за не фигуриране някои от бежанците в непознати нам списъци, като неоснователни, трябва категорически да се отхвърлят.

За резултата моля по-скоро да се съобщи в министерството, за по-нататъшно разпореждане.

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 84. Оригинал. Машинопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ още същия ден и е заведено под № 927 в Тайната архива.

№ 510

Отворена телеграма № 217 от Д. Петков до българския дипломатически агент в Цариград за неспазването от турска страна на Българо-турското споразумение за връщането на одринските бежанци по родните им места.

София, 31 март/13 април 1905 г.

Преди два месеца Високата порта определи граничните пунктове Дуденово–Урумкьой–Кайбилар за сборно място и преминаване на бежанци родом от вилает Одрин посочени в поименните списъци и по групи, които комисиите трябва да приемат ад хок последователно и настаняват по родните места от началото на март. Въпреки това до днес никаква заповед не е предадена на имперските власти намиращи се на постовете Дуденово–Урумкьой, нито е изпратена комисия в тези постове за прием на бежанци, въпреки предварителните и повторени искания отправени към Високата порта от Вас и от Имперския комисариат. Единствената комисия пристигнала в Кайбилар отказва да приема бежанци, които не фигурират в собствените ѝ списъци, това е необяснимо, всички лица, повечето със семейства споменати в нашите списъци със сигурност произхождат от пограничните селища, където искат да се върнат. Високата порта ще се съгласи, че тези нещастни бежанци лишени от всичко няма да останат безкрайно на границата, несигурни в съдбата си. Княжеското правителство иска да знае дали Високата порта е склонна да осигури безпрепятствено и без повече забавяне завръщането на бежанците, за да им позволи да се заемат с полската си работа през настоящия благоприятен сезон. Ако обичате, предприемете незабавни действия и ми телеграфирайте за резултата.

Министър Петков

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 85. Копие на френски език. Машинопис.

№ 511

Писмо № 221 от Д. Петков до Д. Минчович за продължаващите проблеми със завръщането на одринските бежанци.

София, 1 април 1905 г.

Въпреки повтаряните обещания на Високата порта, бежанците от Одринско стоят на границата, по разни предлози не се допущат да се върнат по домовете си. Вчера изпратих открита телеграма до Начовича, за да направи енергически постъпки за приемането им. Моля при първия случай съобщете това министру на външните работи. Г-н м[инистъ]р-пр[едседате]л се завърна в София.

Петков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 86. Чернова. Ръкопис.

№ 512

Окръжно писмо № 222 от Д. Петков до княжеските дипломатически агенти при Великите сили с настояване да бъдат запознати съответните външни министри с проблема, създаван от османските власти при завръщането на одринските бежанци.

София, 2 април 1905 г.

Г-не Агенте,

С императорско ираде, съдържанието на което бе съобщено на г. Г. Начовича на 29 декември м.г. допуща се на незавърналите се до тогава бежанци от Одринско да отидат по домовете си при спазването на известни условия, които след предварително съгласие с тур[ското] пр[авителст]во, ний всецяло изпълнихме.

Бежанците, явили се на определените пунктове, под разни предлози на местните турски власти не се допущат да стигнат границата.

Това действие на турските власти може да се обясни със стремежа на султанското правителството да отчае бежанците в надеждата им да стъпят отново в огнищата си, за да останат техните имоти в неоспоримо владение на мухамединте, които след въстанието от 1903 г. ги заеха.

По тоя повод изпратих до г-на Г. Начовича откритата депеша под № 217 от 31 март[1], която като Ви препращам тук приложена, моля Ви да се възползувате от първия сгоден случай, за да съобщите устно съдържанието ѝ на Н[егово] Превъзходителство министра на външните работи и да помолите неговото застъпничество по тоя въпрос.[2]

Моля и пр.

Петков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 87. Чернова. Ръкопис.

---

[1] Вж. док. 510.

[2] Писмото има входящ № Д 1/4/1905 в Тайната архива на МВРИ.

№ 513

Вербална нота № 224 от МВРИ – Отделение Протокол. до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за завръщащите се бежанци от Одринско.

София, 2/15 април 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от 28/10 т.м., под № 204, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че една група от 4 семейства на бежанци, включваща 4 мъже, 5 жени и 7 деца, връщащи се в село Паспалово (кааза Малко Търново), ще се намират на 10/23 т.м. на граничен пункт Дуденово.

Едно семейство от 5 души, връщащо се в село Маджура и 4 семейства от 22 души, връщащи се в село Резово (кааза Василико), ще преминат през граничен пункт Дуденово.

Три семейства от 10 бежанци, връщащи се в Тас тепе; 16 семейства от 72 души – в Каракоч; 8 семейства от 30 души – в Кулата; 20 семейства от 71 души

– в Терзи дере; едно семейство от 4 души – в Новата махла (кааза Кърккклисе) и едно семейство от 7 души – в Резово (кааза Василико), ще преминат през граничен пункт Кайбилар.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 88. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 2.IV.1905. *М. Мил.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 915, 932/1905.

№ 514

Писмо № 225 от МВРИ – Отделение II политическо до Гр. Начович, с което му препраща връчената вербална нота на Отоманското Имперско Комисарство в София за одринските бежанци.

София, 2 април 1905 г.

М[инистер]ството на в[ътрешните] работи и на изп[оведанията] има чест да изпрати на Кн[яжеското] д[ипломатическо] а[гент]ство в Цариград тук приложения препис от вербалната си нота № 224, отправена на 2/15 того до тукашното Турско комисарство относяща се до завръщането на няколко групи бежанци в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Секр[етар] на м[инистъ]ра: (п.) *Н. Джебаров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 89. Чернова. Ръкопис.

[1] Вербалната нота на френски език вж. в същата а.е., л. 88. Вж. док. 513.

№ 515

Шифрована телеграма № 497 от Гр. Начович до Д. Петков за отговора на османската страна след българските обвинения за неизпълнение на спогодбата за бежанците.

Цариград, 2 април 1905 г.

Всякога, когато излезнем с обвинения против Портата, тя побързва да ни отговаря с контра обвинения. Комисията Саид Паша по заповед от Великия Везир ми обяви, че Портата иска да се уредят въпросите по Телеграфо-пощенската конвенция, по пазението границата, легализация (на) документи. Четох и телеграмата Ви относително бежанците. Комисията отговори, че сте били зле уведомени, че листите които сме предавали са били всички изпратени на валията със заповед да се приемат вписаните в тях бежанци, че са били задържани само трима, за да се провери идентичността им. Предложих да се изпрати от двете правителства на местото лица, за да следят от близко за процедурата на приемането, но отказа. Вярвам, че ще е била вече дадена заповед да се улеснява приемание бежанците.[1]

(п.) *Начович.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 90–91. Оригинал. Ръкопис.

[1] Телеграмата е получена в МВРИ на 3 април 1905 г., а на 6 април е заведена под входящ № 999. На първата страница на телеграмата има следната резолюция на Д. Петков: „Да се съобщи в Минист[ерството] на вътр[ешните] работи за надлежното разпореждание само последната част на тая депеша. *Д. П.* 4.IV.1905."

№ 516

Писмо № 234 от МВРИ – Отделение II политическо до МВР със съобщение на получената информация от Гр. Начович за препращането на списъците с бежанците за приемането им от одринския валия.

София, 6 април 1905 г.

На № 960. С шифрована телеграма от 2-ий того под № 497, княжеският д[ипломатиче]ски агент в Ц[ари]град съобщава, в отговор на отправената до него телеграма от 31 март т.г. под № 217, че според твърдението на Турската комисия по приеманието на бежанците, ние сме били зле уведомени, че листите, които сме предавали, са били всички изпратени на валията със заповед да се приемат вписаните в тях бежанци, че са били задържани само трима, за да се провери идентичността им. На предложението от страна на княжеският д[ипломатиче]ски а[ген]т да се изпратят от двете правителства на мястото лица, за да следят от близо за процедурата по приеманието на бежанците, даден бил отказ; но г-н Начович вярва, че щѐ да е било вече дадена заповед да се улеснява тяхното приемание.[1]

Гореизложеното имам чест да Ви съобщя г-не м[инист]ре за надлежното от страна Ви разпореждание.

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]к на отд[еление]то: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 94–95. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 999.

№ 517

Вербална нота № 236 от МВРИ – Отделение протокол до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за преминаването на бежанци от Малкотърновско през пограничния пункт Дуденово.

София, 7/20 април 1905 г.

Вследствие на вербалната си нота от 2/15 т.м. № 224, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че двама бежанци се връщат в Малко Търново и един в село Зуджекьой (кааза Къркклисе) и ще преминат през граничен пункт Дуденово.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 98. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста: „Спешно. Бел. Да се съобщи същото и на Г-н Начович. 7.IV.1905. *М. Мил.*" Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 997/1905.

№ 518

Вербална нота № 238 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за преминаващи бежанци от Малкотърновско през пункта Дуденово.

София, 7/20 април 1905 г.

В допълнение на вербалната си нота от днес, под № 236, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че 30 семейства съставени от 125 бежанци, връщащи се в каза Малко Търново и едно семейство от пет члена, връщащи се в село Марчево (каза Василико), ще преминат през граничен пункт Дуденово. Тези бежанци са потеглили както следва: 8 семейства от 33 души за Малко Търново; 3 семейства от 18 души за Цикнихор; 2 семейства от 8 души за Камила; 5 семейства от 15 души за Стоилово; 9 семейства от 27 души за Паспалово; 2 семейства от 17 души за Ургари; 1 семейство от 7 души за Граматиково и 1 семейство от 5 души за Марчево (каза Василико).[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 99. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста на български език: „Спешно. Бел. Да се съобщи също и на г-н Начович. 7.IV.1905. *М. Мил.*" Вербалната нота е заведен в Тайната архива под входящ № 1008/1905.

№ 519

Писмо № 239 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалните си ноти до Отоманското комисарство за завръщането на одринските бежанци.

София, 7 април 1905 г.

Министерството на външните работи и на изповеданията има чест да изпрати на Княжеското дипломатическо агентство в Цариград, тук приложени преписи от вербалните си ноти № № 236 и 237, отправени на 7 и 20 т. м. (н. ст.) до тукашното Турско комисарство, относящи се до завръщането на няколко групи бежанци в родните им места.[1]

Директор: (под.) *Г. Вернаца.*
Секретар на министра: (под.) *Н. Джебаров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 100. Чернова. Машинопис.

[1] Вербалните ноти на френски език вж. в същата а.е., л. 98 и 99.

№ 520

Шифрована телеграма № 412 от генерал – майор Н. Никифоров до ген. Р. Петров за поставянето на въпроса за българските бежанци и за клането в с. Загоричане, Костурско пред Мюлберг в Германското външно министерство.

Берлин, 7 април 1905 г.

Днес направих енергически постъпки пред Мюлберга по въпроса за бежанците и за произшествията в Загоричане и въобще за днешното положение в Македония, съгласно предписанието и телеграмата Ви под № № 222 и 228.[1] По 1-ий въпрос, той ми обеща пълно и бързо съдействие. По втория, обаче, ми обяви, че взема съвременно акт от моите съобщения и предупреждения. Подробности с писмо.[2]

Генерал-майор Никифоров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 104. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] В МВРИ е отбелязано зад № 228: „№ 228 се отнася по аферата „Загоричане", за която специална преписка." Тук става дума за опожаряването на с. Загоричане, Костурско и избиването на българското му население от гръцка андартска чета.

[2] Телеграмата е получена в МВРИ на 8 април и е заведена с входящ № 1059 от 11 април 1905 г.

№ 521

Рапорт № 52/413 от генерал-майор Н. Никифоров до ген. Р. Петров за поставянето на въпроса за българските бежанци пред Мюлберг в Германското външно министерство и за впечатленията му от немската политика спрямо Османската империя.

Берлин, 7 април 1905 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Както Ви бях вече предупредил с рапорта си от 19 марта под № 49/339 при последния прием в тукашното Министерство на външните работи, аз отново повдигнах въпрос пред г. Мюлберга по всичките точки, които съдържаше оня ми рапорт. След получаването на предписанието и телеграмата Ви № № 222 и 228[1] от т.м. по мое искание днес имах извънредно свиждание със същия Мюлберг и като направих пред него едно достатъчно развитие по въпросите, които съдържат гореказаните Ваши предписания и телеграма поисках настоятелно едно възможно от страна на германското правителство застъпничество в полза на нашето дело и по двата въпроса. На кратко за резултата имах честта да Ви съобщя днес с телеграма № 412.

Тук по-долу ще Ви изложа някои подробности по предмета.

Преди всичко трябва да забележа, че от всички изучвания, които съм имал възможността да направя тук, аз съм дошъл до окончателното убеждение, че германското правителство, с много малки изключения направени най-последно време продължава да води своята традиционна от Бисмарково време политика на Балканския полуостров, която се състои в неограниченото поддържание на турския суверенитет и пълното игнорирание на България. Наистина, в послед-

но време се забелязва, че някои техни доста меродавни политически мъже са си турили за задача да реформират тази своя традиционна политика съобразно с появившите се напоследък на Балканския полуостров нови фактори; обаче в тази страна гдето не само по външната, но даже и по вътрешната политика борави само волята на императора, както на един абсолютен монарх, такива промени мъчно си пробиват път щом като те не се харесват на тоя последния, а пак е известно, че германският император с най-твърда воля, поне до скоро, е бил сляп последовател на традиционната Бисмаркова туркофилска политика.

Както всякога друг път, така и сега по въпросите, за които е дума по-горе, г. Мйлберг ми отговори много сухо, че за македонския въпрос не може да се предвиди как би могъл да се разреши, защото паралелно с различните реклама-ции и оплаквания било против турското управление, било против сръбските и гръцките тероризми спрямо българите, непрестанно са следвали други подобни от противоположните страни. След моите разяснения, че българското население в Турция води борба само против лошото турско управление, в която борба съучастието на местните гърци и сърби всякога би било най-желано, то няма никакъв raison да се допуска, че това население ще усложнява задачата си, ако би си позволило някакви неприязнени действия и против гърците и сърбите; че българите са уверени в успехът си, защото всеизвестно е тяхното значително болшинство в Македония и Одринско, следователно нямат причина да насилват естественото развитие на работите по тяхното политическо възраждание, – г. Мюлберг мълчаливо, както и друг път, се съгласи и сега да признае, че българските оплаквания са правдиви и основателни и че ония от страна на сърбите и гърците са измислени. Обаче нему това никога не е попречило, не попречи и сега, да ми отговори чисто по чиновнически, че те не могат да се противопоставят против юридическите права на султана. В един недавнашен разговор със същия, като беше дума за финансовия реформен проект на Македония, той под вид на благоразположение към България ми беше казал, че германското правителство няма да се съгласи да се остави изпълнението на финансовите реформи в ръцете на Отоманската банка, не защото имат намерение да подкрепят Турция, а само защото щяло да бъде противно на техните лични интереси, тъй като в онази банка боравили капитали на техните неприятели – французите.

Резюмето от резултата на днешното посещение у Мюлберга е това, което Ви съобщих в депешата си от днес под № 412.[2]

Благоволете да приемете, господине министре, уверение в съвършеното ми към Вас уважение.

Генерал-майор Никифоров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 101–103. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] С червен молив е направена в листа следната бележка в МВРИ: „№ 228 е по аферата „Загоричани".

[2] Рапортът е получен в МВРИ на 11 април 1905 г. и е заведен под № 1061 в Тайната архива. На първата страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се съобщи на г. Начович в Цариград и на г. д-р Станчов в Петербург. *Р. П.* 12.IV.1905."

№ 522

Писмо № 1049 от МВР до МВРИ с настояване Гр. Начович да постави пред Високата порта въпроса за завръщането на всички одрински бежанци по родните им места.

София, 8 април 1905 г.

По повод отношението Ви под № 234, чието съдържание се предаде на бургаския окръжен управител, считам за неизлишно да Ви съобщя, г-не министре, че както се вижда от отговора, даден на г. Начович, турското правителство ще продължава да прави спънки по завръщането на бежанците, защото няма да пуща освен ония, които по-рано бяха изявили желание да се завърнат и са отбелязани в изпратените от нас списъци. Това ограничение, няма съмнение, ще затрудни работата, за която цел още по-рано с отношенията си от 4 и 14 януарий т. година под № № 11 и 93, между другото, Ви молех да се издействува, щото разрешението да се простира върху всички бежанци от Одринско, които пожелаят да се върнат в родните си места, без да се прави разлика дали са те записани или не в списъците. Пред вид на това, чест имам да Ви помоля, г-не министре, да дадете повторно нужните наставления на г-на Начовича, за понататъшно действуване от негова страна, в смисъл на настоящото, с цел да се улесни, доколкото е възможно, завръщането на бежанците.

Министър: *Д. Петков.*
Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а. е . 2070, л. 105. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Писмото е получено в МВРИ още същия ден и е заведено под № 1029 в Тайната архива. На първата страница ген. Р. Петров е поставил следната резолюция: „Копие от настоящето да се изпрати на г. Начович с наставления да съдействува изпълнението му. *Р. П.* 9.IV.1905."

№ 523

Рапорт № 393 от д-р Л. Золотович до ген. Р. Петров за срещата му с директора на политическия отдел във Френското външно министерство Луис, за да иска френската намеса при разрешаването на въпроса за одринските бежанци.

Париж, 8 април 1905 г.

Поверително.

Господине Министре,

На № 222. Завчера, в сряда, на 6/19 того, не се състоя дипломатическия прием, по причина, че г-н Делкасе бе зает целия ден в Камарата на депутатите: предстоеше му да отговаря на няколко интерпелации по Марокския въпрос, който в последно време, се е поосложнил, вследствие посещението на германския император в Танджер и изникналите по този повод недоразумения между французкото и германското правителство.

Г-н Делкасе малко остана да не бъде бламиран в камарата и свален от министерския си пост: Той биде спасен от министър-председателя г-на Bouvier, който постави кабинетен въпрос, като заяви че солидаризира цялото правителство с

външната политика на министра на външните работи. За да не остане съобщението, въпросно в писмото Ви под насрещния номер 222, отложено до идущата сряда и може би за по-късно, ако би министра, както се чувствуваше, да отсъствува няколко дни в отпуск, аз вчера, отидох в Министерството на външните работи и се видях с г-на Lois, директор на Affaires Politiqes, комуто съобщих устно съдържанието на телеграмата № 217 от 31 март (13 април), отправена до г-на Начовича в Цариград.

Ползувах се от случая, за да обърна вниманието на г-на Louis, и чрез него, онова на г-на министра, върху необходимостта да се застъпят Великите сили, водими ако не от други съображения, то поне от чувството на справедливост и хуманност, за да издействуват от В[исоката] порта толкова пъти рекламираните от княжеското правителство връщание и въдворение в селата и имотите им на одринските бежанци; при това, аз не пропуснах да настоя на това, че с досегашното си поведение по този въпрос, турското правителство изглежда, безспорно, че гони целта, чрез отлагането пропущането на бежанците, да останат техните имоти в неоспоримо владение на мухамеданците, които след въстанието от 1903 год., ги бяха заели в повечето случаи с помощта на силите на турски власти.

Г-н Lois се изказа твърде съчувствието към моето съобщение и прибави че не се съмнява никак какво и г-н Делкасе ще сподели неговото мнение за една по-настойчива постъпка пред Високата порта за туряне край на това несносно положение на бежанците и за тяхното въдворение в селата и имотите им.

Независимо от това, при първо свиждание с г-на Делкасе, аз ще му напомня този мой разговор с г-на Lois и обещанието на г-на директора за една ефикасна постъпка в Цариград в полза на тези бежанци.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверения в отличното ми към Вас почитание.

Д-р Л. Золотович.

ЦДА, ф. 176 к , оп. 1, а.е. 2070, л. 106–107. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 11 април 1905 г. и е заведен под № 1062 в тайната архива. На първата страница има следните резолюции: „Да се съобщи на г. Начович в Цариград. *Р. П.* 12.IV.1905“ и „Изпълнено. *Я. Пеев.* 20.IV.“

№ 524

Рапорт № 412 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за разговора му с граф Ламздорф и барон Ерентал за създаваните препятствия от турска страна за завръщането на одринските бежанци.

Санкт Петербург, 8 април 1905 г.

Поверително.

Господине Министре,

Ползувах се от това, което ми съобщавате за препятствията от страна на турското правителство по завръщането на одринските бежанци и говорих по това, както на графа Ламздорфа, така и на барон д'Ерентала. Графът ми се обеща и днес ми каза, че е телеграфирал вече на г. Зиновиева и го натоварил да действува за премахването на тия препятствия.

Същевременно графът ме запита, ако е вярно, че Саид Паша бил отговорил на г. Начовича, че трите комисии по приеманието на одринските бежанци

били отдавна на местата си и че българските оплаквания по всяка вероятност били базирани на някакво недоразумение.[1]

Приемете, господине министре, уверението в безкрайното ми към Вас уважение.

Станчов.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 108. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 13 април 1905 г. и е заведен под № 1092 в Тайната архива. Върху първа страница има следната резолюция на ген. Р. Петров: „Да се отговори с мнението на г. Начович по въпроса. *Р. П.* 17.IV.1905."

№ 525

Писмо № 1101 от МВР до МВРИ за получена информация че пунктът за приемане на бежанци в Урумкьой още не функционира.

София, 12 април 1905 г.

На № 1049. На № 234. Министерството на вътрешните работи има чест да съобщи на Министерството на външните работи и изповеданията, за надлежно разпореждане, че бургаския окръжен управител под № 2920, на Урумкьойския граничен пункт още не е пристигнала комисия за приемане бежанците.[1]

Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 110. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 13 април 1905 г. и е заведено под № 1084 в Тайната архива.

№ 526

Писмо № 260 от МВРИ – Отделение II политическо до МВР за получените обещания от турска страна, че повече няма да се правят спънки при завръщането на одринските бежанци.

София, 14 април 1905 г.

Бързо.

В отговор на отношението на Министерството на вътрешните работи от 8 того, под Н-р 1049, М[инистер]ството на външн[ите] работи и на изповед[анията] има честта да му яви, че съгласно заявленията направени от Великия Везир на господина княжеския дипломатически агент в Цариград и съобщени в поч[итаемото] М[инистер]ство на вътр[ешните] работи с писмото от 23 февруарий т.г. под Н-р 122, никакви спънки не ще се правят на бежанците от Одринско, които би пожелали да се завърнат в отечеството си, щом при препращането на въпросните бежанци за родните им места се съблюдават условията, изброени в поменатото писмо. Г-н Начович повторно потвърди тия обещания на В[исоката] порта.

Пред вид на гореизложеното М[инистер]ството на външн[ите] раб[оти] и на изпов[еданията] умолява най-настоятелно онова на вътр[ешните] работи да разпореди по възможност по-скоро потребното до подведомствените си адми-

нистративни органи щото последните да се съобразяват точно със съдържанието на горепоменатото отношение под № 122.[1]

Директор: *Г. Вернаца.*
Началник: *Т. Карайовов.*[2]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 112–113. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1029 в Тайната архива.

[2] Тома Карайовов (1869–1950), подпредседател на ВМОК, председател на Съюза на българските конституционни клубове, публицист и дипломат.

№ 527

Писмо № 261-bis от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му поръчва да настоява пред Високата порта за назначаване на турска комисия за приемане на одринските бежанци на пункта Урумкьой.

София, 14 април 1905 г.

Бургаският окр[ъжен] управител, съобщава, че на Урумкьойският пункт още не е пристигнала турска комисия за приемане бежанците.

Моля направете настоятелни постъпки за изпращане комисията.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 114. Чернова. Ръкопис.

№ 528

Рапорт № 320 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за поставянето пред лорд Х. Лансдаун на въпроса за одринските бежанци и безчинствата на сръбските и гръцките чети над българското население с покровителството на османските власти.

Лондон, 20 април 1905 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

Но последния приемен ден се възползувах от случая да говоря на министъра на външните работи по въпроса за възвръщането на бежанците от Одринско, предмет на шифрованата Ви депеша от 2-ий того под № 221 и писмото Ви от съща дата № 222. Лорд Лансдаун ми каза, че новоназначений английский консул в Едирне бил явил, преди няколко време, че възвръщането (le rapatriement) на въпросните бежанци ставало редовно. Отговорих на уважаемия лорд, че тези сведения на консула са, няма съмнение, черпени от турските официални власти, които не веднъж до сега са изопачавали истината само, за да заблудят и Великите сили и общественото мнение в Европа относително действителното състояние на работите в Европейска Турция. На исканието на министъра съобщих му писмата на трите уговорени пункта гдето турските власти ще приемат бежанците и той обеща, че ще направи веднага постъпки за поскорошното уреждание на тоя въпрос.

След това говорих на господина министъра върху съдържанието на депешата Ви от 5-ий априлий т.г. относително опустошанието на Загоричане, Зелениче,

Куклеш, Мървенец от гръцките банди и тероризма на сръбските чети в Куманово, като изтъкнах пристрастието на турската администрация по преследването на българските чети от една страна и на гръцките и сръбските от друга; относително първите, казах аз, турската власт не се задоволява да преследва виновните, а малтретира, ограбва и убива невинното българско население; когато гръцките и сръбските терористически чети се ползуват не само с благоволението на тая власт, но и с нейното насърчение; а което е най-важно: че самата власт не само избягва да защити мирното българско население от гръцките и сръбските чети, но и с отнеманието на оръжието му, не му дава възможност поне то само да се защити.

Лорд Лансдаун зема бележка от думите ми и обеща да даде нужните наставления на своя представител в Цариград.[1]

Благоволете да приемете, господине министре, уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 120–121. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 23 април 1905 г. и е заведен под № 1198 в Тайната архива.

№ 529

Вербална нота № 713/150 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за пристигането на групата бежанци в Одринско и настаняването им по родните им домове.

София, 20 април/3 май 1905 г.

Вербална нота,

В отговор на различните сведения на Княжеското Министерство по въпроса за бежанците, желаещи да се върнат по родните места, Имперският комисариат има честта да Го информира, че според рапорта на валията на Одрин, предаден на 14 април, седем бежанци, които са се представили дотогава, са били приети и настанени в родните си домове.[1]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 117. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Нотата е получена в МВРИ на 21 април 1905 г. и е заведена под № 1174 в Тайната архива. Върху нея Г. Вернаца е отбелязал: „Справка. *Г. В.*"

№ 530

Писмо № 271 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Отоманското комисарство за завръщането на одринските бежанци.

София, 22 април 1905 г.

В допълнение на писмото си от 7 того, под Н-р 239, М[инистер]ството на външните работи и на изп[оведанията] има чест да изпрати на Княж[еското]

дипломатич[еско] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, под Н-р 269, отправена вчера до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщанието на няколко групи бежанци в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
За н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *А. Неделев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 124. Чернова. Машинопис.

[1] Писмото има входящ № 1177.

№ 531

Писмо № 1231 от МВР до МВРИ за получена информация, че пунктът за приемане на бежанци в Урумкьой още не функционира.

София, 29 април 1905 г.

На № 1101. Министерството на вътрешните работи има чест да съобщи на Министерството на външните работи и изповеданията, за надлежно разпореждане, препис от рапорта на бургаския окръжен управител под № 3327, от който става ясно как Високата порта изпълнява своите обещания и доколко желае да улесни завръщанието на бежанците.[1]

Главен секретар: *Т. Васильов.*
Началник на отделението: *Г. Симов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 127. Оригинал. Ръкопис.

[1] Писмото е получено в МВРИ на 29 април 1905 г. и е заведено под № 1272 в Тайната архива. Рапортът на бургаския окръжен управител вж. в същата а.е., л. 128.

№ 532

Рапорт № 367 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за получената нота от лорд Х. Лансдаун след поставянето на въпроса за одринските бежанци пред Великия везир и неговото обещание, че бежанците ще бъдат приети.

Лондон, 2 май 1905 г.

Поверително.
Н. Ц. В.

Господине Министре,

В допълнение на поверителното си от 20-ий м.м. под № 320 имам чест да донеса до знанието Ви, че лорд Лансдаун, вследствие на разговорите ни с него на последния му приемен ден по въпроса за репатрирането на одринските бежанци, с нотата си от вчерашния ден ми съобщава следното:

„Английският посланик в Цариград е привлякъл вниманието на Високата порта върху оплакванията на българското правителство относително препятствията правени по възвръщанието на бежанците от Одрински вилает. В отговор на това Великий Везир е заявил, че и трите означени погранични пунктове са

били отворени за всички, които желаят да се завърнат с изключение само на ония, които са били уличени в някое закононарушение. Негово Височество при все това обещал, че ще изпрати инструкции на одринския валия, за да му обърне вниманието върху горното оплакване и му предпише да бди щото точките на Турско-българското съглашение да бъдат строго прилагани.

Английският посланик е съобщил така също, че назначеният български комисар за уреждането на спора по въпроса за бежанците генерал Андреев е пристигнал в Цариград на 29 м.м.н.ст.[1]

Горното счетох за длъжност да Ви съобщя за сведение и Ви моля, господине министре, да благоволите да приемете уверението във високото ми към Вас почитание.

Д. Цоков.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 132–133. Оригинал. Ръкопис.

[1] Рапортът е получен в МВРИ на 5 май 1905 г. и е заведен под № 1342 в Тайната архива.

№ 533

Вербална нота № 826/165 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за приети и настанени български бежанци по родните им домове в Одринско.

София, 2/15 май 1905 г.

Вербална нота,

В допълнение на информацията от 20 април/3 май 1905 № 713, 150, Имперският Комисариат има честта да информира Княжеското министерство, че според рапорт от вилает Одрин, 133 бежанци са били приети и настанени по родните си домове до 15 април (ст. ст.) от които 28 през пункт Заберново и 105 през Малкочлар.[1]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 131. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Нотата е получена в МВРИ на 2 май 1905 г. и е заведена под № 1318 в Тайната архива.

№ 534

Писмо № 310 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Отоманското комисарство за завръщането на одринските бежанци.

София, 5 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 22 миналий април, под Н-р 271, М[инистер]ството на външните работи и на изпов[еданията] има честта да изпрати на Княж[еското] дипломатич[еско] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, под Н-р 309, отправена на 5/18 май т. г. до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщането на едно семейство бежанци в Одринско.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*

Н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 136. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1334 в Тайната архива.

№ 535

Рапорт № 56 от Т. Марков, секретар на Солунското търговско агентство до началник щаба на българската армия за предприемането на мерки от османските власти за изтребване на четите на ВМОРО в Македония.
Солун, 5 май 1905 г.

Тайно.

Както и други път донасям, предприетите мерки за уничтожавание на „комитите" из Македония се увенчаха с твърде добри резултати. Много чети са съвършено уничтожени, а други са разпръснати и разстроени. Пренасянието на оръжие и бойни припаси е станало много трудно. Много от последните опити са се свършвали неудачно и оръжието е попадало в ръцете на властите. Послабо е сравнително преследването на четите в Серския санджак, но заради това пък там самоизтреблението между централисти и сарафисти е снело тежката грижа на властта да се занимава с изтреблението на четите.

В последне време почти от всякъде идат известия, че турската войска е започнала вече сериозно да преследва и гръцките чети, с които е имала няколко кървави срещи. Обикновено тези срещи се свършват или с разбегвание на четата, или с предаването ѝ на войската или пък стават взаимни споразумения за доброволно оттегляние на четата.

На основание заповедите от Великото везирство и Военното министерство Насър Паша, главният инспектор на всичките войски, назначени за преследване на четите, е съставил една инструкция, която служи като общо ръководство на всичките войскови началници действующи против четите. От съдържанието на тази инструкция се виждат какви са в общи черти употребяваните приоми, които се увенчаха с такива добри резултати.

От анализирването на последните срещи може да се заключи, че най-полезни са биле за войските засадите и координираните действия на различните военни отделения. Почти в 3/4 от срещите, щом един патраул или подвижен отряд (потеря) открие огън против чета в няколко часа четата се вижда обкръжена от няколко други подвижни войскови отделения, които са се притекли към местонахождението на четата. Събирането на различните отряди става или като са се движили на изстрели, или като са биле своевременно уведомени за присъствието на четата, или пък най-после уведомяването е станало с помощта на остановените условни знаци между различните постове и застави.

Трябва да се забележи, че всичките военни чинове се отличават с особена ревност в този своего рода лов на комити. Както офицерите, тъй и войниците са изучили прекрасно районите си и добре са се втегнали в тази специална служба.

Без съмнение всичките низамски пехотни части в Македония с постоянните си действия против комитите ще преминат една прекрасна практическа школа по малката война и разведочната служба. Тези действия при чисто боеви условия, съпряжени с голям риск и опасност, са особено поучителни за офицерите, които имат възможност да добият сръчност и опитност, а така също едно пълно представление, лишено от всяка привзятост, за действия в планините. Целият македонски военен театър е планински. Всичките низами зиме и лете са заняти с пре-

следване на комитите в този театър. Това не е друго нищо освен непривични тактически занятия по малката война в планинска местност, гдето условията много се отличават от местностите, в които у нас се произвеждат обичните ежегодни шаблонни тактически занятия.

Като се имат предвид горните съображения, няма да бъде рисковано заключението, че низамската пехота е добре подготвена и за постоянни военни действия в македонския театър. В случай на война от тези войски ще могат да се формират добри отряди за смели и рисковани предприятия. С една реч обширните действия против четите в настояще време, ще допълнят по един съвършен начин недостатъка в тактическа подготовка на низамската пехота.

Като куриоз на турската стилистика представлявам приложеното към настоящия рапорт предписание на военния министър до командира на III-и корпус. Това предписание датира от декември 1904 год. Написано е без препинателни знаци, без главни букви и без нов ред. Разположението на предложенията в превода е значително изменено, защото в противен случай е почти невъзможно да се предаде смисла на български. Господина, който направи превода, е свършил турска гимназия и турски факултет по правото. От 5 години се занимава с адвокатура на турски език.[1] За да дешифрира смисла на предписанието той трябваше да го прочете 5–6 пъти от начало до край, да постави разни разделни знаци и едва в 1 1/2 час успя да предаде на бълг[арски] язик смисла му.

Инструкцията е написана на параграфи и смисла се разбира много полесно.

Секретар на агентството

Т. Марков.

Приложения:

№ 1. Инструкция
За длъжностите и действията на подвижните и неподвижните военни отделения, които ще бъдат поставени в разни пунктове съобразно нуждите.

1. От последните действия на комитетите се вижда, че те още продължават да върлуват в разните ройони, затова всичките войскови отделения трябва да се стараят да въдворят мир и спокойствие, като постоянно обхождат и претърсват селата и разните пунктове в районите си.

2. Войсковите отделения, които се намират в разните пунктове в състав не по-малко от 1 рота ще образуват два подвижни отряда (потери) на по-малки от по 50 человека. Тези отряди, според сведенията на местните власти, ще се стараят колкото е възможно да преследват и уничтожават четите. В случаят когато местните власти не са съобщили нищо за присъствие на чети в района, единият от отрядите ще отива в централния пункт на района, а другия ще обхожда и претърсва района по един път в неделята. Този обход трябва да трае най-малко два дни. Обхождането ще става по ред от двата отряда.

3. Войсковите части, които се намират на гарнизон в градовете според нуждата ще изпраща и от своя страна потери не по-малки от по 30 души, които ще претърсват околностите на града, като се стараят да въдворят мир и спокойствие, както в целия район, тъй в особености и в централния пункт.

4. Онези от войсковите команди, на които е поверено да охраняват някои местни предмети и имат състав до 50 души ще изпращат патраули, които да претърсват околната местност. Тези патраули не трябва да се отдалечават от мястото на командата, за да могат в случай на нужда да получават своевременна помощ.

5. Подвижните отряди и команди трябва да вземат със себе си по няколко жандарми и да се придружават с офицери или местни чиновници. Ако някоя чета се скрие в село, то за претърсването му, освен жандармите и чиновниците трябва да се вземат селските мухтари и протогери.

6. Подозира се, че всичките български селски пъдари, овчари, говедари и пр. всякога известяват на четите за движението на войската. За това във важни случаи движението да се извършва нощно време. В подобни случаи командите и патраулите тъй могат да спят в полето, да се движат по скритите места, а не по пътищата и зорко да следят и обгледват местността, през която се движат.

7. Началниците на съседните военни отделения (застави) трябва да се уславят и често да излизат едновременно от различни пунктове за претърсване на някои местности. Ползата от такива задружни рекогносцировки е много голяма, защото ако една потеря се натъкне на комитите и те се опитат да избегнат то ще се срещнат с другата потеря, която може да ги уничтожи.

8. Подвижните команди щом открият следите на някоя чета, длъжни са да я преследват. Ако при това стане нужда да се премине в чужди район, то трябва веднага да се съобщи на неговия началник и изисква неговото съдействие по преследване на четата.

9. Селските пъдари носят оръжие на основание дадените им официални позволителни, в които се отбележва и системата на оръжието. Тези оръжия трябва често да се преглеждат и проверяват по книжата, в случаи на съмнение пъдарите да се предават на административните власти.

10. Началниците на подвижните команди трябва да обърнат сериозно внимание за постоянно държание в комплект на амуницииите, както и за изразходването им безполезно.

11. Ако една команда срещне по-силна от себе си чета, то за да не се увреди военната чест, ще поиска помощ, от най-близкия военен пункт и след като се състави сила по-голяма от тази на четата, ще се старае да ѝ се съпротивлява или при възможност ще се мъчи да я уничтожи.

12. Предполага се, че в този сезон[2] четите се скриват повече в селата или около тях. Поставянието на военните команди и постове из селата има за цел да затрудни както движението на четите, тъй и тяхното съществувание. Като имат пред вид това, началниците ще се старят да наредят денонощно наблюдение в селата и техните околности.

13. Всеки началник на по-голяма войскова команда трябва да поставя от своите хора скрити часови по онези места, гдето се предполага, че минават четниците. Нощно време, когато условията позволяват, да устройват около селата засади.

14. Началниците на съседните застави (военни отделения) трябва да съставят помежду си известни знаци, посредством които да си съобщават сведенията, които са получили за четите. Трябва да се съставят също и знаци, с които да си служат подвижните команди и патраули и по време за взаимно разпознаване. Тези знаци трябва при известни случаи да се сменяват от време на време.

15. От опит е узнато, че в някои окръзи четите влизат в селата по някога в 3 ч. вечерта (по турски), а по някога в 1 ч. сутринта (призори). Пред на това, за да не се изморяват войниците напр. добре би било да се образуват засади понякога от смръквание до 4 ч. (по турски), а по някога сутрина зори. Във всеки случай в замивисимост от условията определение времето за засадите се оставя на усмотрение на началниците.

16. За действие против четите, употребление на засадите е твърде успешно средство. По това средство трябва да се прибягва до измама, като се движи например войската в противоположна посока от мястото определено за засада,

или пък като от начало се върви в разни посоки докато се стъмни и се скрие от очите на селяните и след това се отива на определеното място.

17. Желанието на Н. И. В. султана е да се запази живота и стоката на верноподанното му населениезатова началниците трябва да наставляват войниците в духа на военните добродетели, които са присъщи на всеки войник. Никой няма право да влиза в лозята, градините и домовете било на мохамеданите, било на християните. Всички трябва да се отнасят добре с населението, за да се не дава никакъв повод към оплаквания и жалби. Ако такива неща се случват, ще се държат отговорни офицерите.

18. Началниците на военните отделения трябва да се сношават с местното население, да му внушават, че четите в никой случай няма да сполучат нещо добро за него, че единственото спасение то (населението) да бъде преданно на държавните закони, защото царското правосъдие е голямо и общо за всички. По този начин началниците ще се стараят да повърнат предишните верноподанически чувства на населението.

19. Когато началниците на военните отделения се намират в обход и зачуят пушечни гърмежи, трябва веднага да вземат със себе си всичките войници, които могат да вземат участие в преследването и да се отправят към местото от където са се зачули гърмежите.

20. Когато се прибягва до разпитване на местното население с цел да се получат сведения за четите, не трябва да се малтретира, за да не се дава повод към оплакване.

21. Всички покупки от местните продавачи трябва веднага да се заплащат по цените на каквито обикновено продават стопаните, без да бъдат в нещо ощетени последните.

22. Всички началници и подчинени са длъжни денонощно да изпълняват службата си добросъвестно към престола, като бъдат всякога уверени, че трудовете им ще бъдат щедро възнаградени.

23. Всяка неделя ще се представлява по един подробен рапорт, в който да се излага в какви посоки са биле изпращани разведочни партии или патраули, какви особени мерки са вземани през нощите и пр. такива рапорти ще се изпращат от началниците на участъците до районните началници, а последните до главните инспектори.

24. Всички началници на военните отделения се държат отговорни за неизпълнение на настоящата инструкция, а началниците на районите ще отговарят за не изследване на направените нарушения.

Към тая инструкция са прибавени следующите членове от главния инспектор на македонските вилаети Хилми Паша:

1. Военните отделения постоянно да следят за действията на селското население. Трябва по-рано да се изучват личностите, които дохаждат отвън в населените пунктове, от где са дошле, причините на дохаждането им, времето през което ще останат и пр. Сведенията за тези лица ще се събират от различни източници и в случай, че личностите са съмнителни, ще се изпращат под конвой до най-близките административни власти.

2. Да се поддържа постоянен надзор над овчарите, говедарите и др., които се намират около селото. Всичките чужденци, които са се настанили в селото като овчари и всички лоши съмнителни хора ще се изпращат в близките аднимистративни пунктове за по-точното определение на тяхната личност.

3. Българските революционери често пъти дохаждат в селата като свещеници, просяци, продавачи, работници и пр. В качеството на такива те влизат между населението, съвещават се, пропагандират, събират пари и пр. Офицерите на военните отделения трябва да внимават и следят такива лица, когато се

явят в селата, като държат сметка с кого се събират, по какъв начин се сношават. Събраните сведения ще се съобщават на административните власти, а съмнителните лица веднага ще се залавят и изпращат в аднимистративните пунктове.

4. Положително се знае, че лошите хора, които живеят по селата се отдалечават от време на време, влизат в четите с цел да се упражняват да владеят оръжие или пък заедно с четите отиват да извършват злодеяния или бунтовничество. Военните отделения трябва постоянно да следят кои хора от селата на техните райони ходят вън от селата си, по каква работа отиват, колко време се бавят и пр. Онези от тях, които отиват и дохаждат скришом и не могат да дадат точни сведения за причините на тяхното отсъствие и за мястото гдето са биле, ще се изпращат в близкия административен пункт за изследването им според закона.[3]

№ 2. Предписание от Военний министър Риза Паша до командира на III-а ордия в Солун. 14 декември 1904 г.

Съгласно царското ираде стана заседание във Върховната военна комисия, за да обсъди мерките които трябва да се вземат за съвършеното уничтожаване на комитетите, които в последне време много са се умножили в румелийските вилаети и за въдворение мир и ред като се разделят румелийските вилаети на райони, за която цел комисията раздели III ордия на райони за преследване и излавяние на комитетите и понеже българските бунтовници се крият под вид на малки чети в селата заразени с бунтовнически дух и вършат злодеяния то стана нужда да се усилят и подобрят мерките за по-скорошното уничтожаване на разбойническите действия в Солунския район и за въдворение мир и ред в него се назначава дивизионния генерал Ферид Паша, началник на Скопската редифска дивизия, който се намира сега в Солун за уничтожаване комитите, за въдворяване реда и спокойствието в Скопския вилает и за наблюдаване делата на България и Сърбия се назначава първокласния дивизионен генерал (бирлиджиферик) Сейфула Паша за уничтожаване комитите в Битолския район се назначава Хади Паша, на Серския район се назначава маршала Ибраим Паша, началника на 9-а дивизия за инспектиране на тези райони с изключение на Серския се назначава дивизионния генерал от 1-а класа Насър Паша. На тези паши ще се назначат подведомствени чиновници. Онези от офицерите и чиновниците, които ще избере Насър Паша горните паши ще назначат за началници на участъците в техните райони онези военни началници, които се отличават по своята вярност, бодрост, пъргавост, способност и издръжливост. Тези началници ще представят във Военната комисия по едно кроки, в което да се вижда разделението на районите на по-малки участъци и да се представят имената на началниците, на които те са поверени ще се счита отговорен началника на всеки участък, в който се забележи нехайство по отношение разбойническите случки ще се задължават и ще се считат отговорни административните чиновници на санджаците, каазите и нахиите. За несвоевременното даване сведения на военните власти за присъствието и движението на комитите в техните области. За такива простъпаци ще се завеждат углавни дела. Началниците на районите ще дават телеграфически сведения на Великия везир, на главния инспектор и на Военната комисия за всичките движения на комитите в поменатите райони. Те ще се старят да бъдат достатъчно силни военните отделения, които ще се изпращат за преследване на четите. След като се е представело гореизложеното от Насър Паша във Военната комисия направен е доклад до Н. И. В. султана. В следствие на този доклад издадено е ираде от 8-й декември 1904 година и е съобщено от канцеларията на двореца до Великата порта, за длъжностите на едминистративните чиновници, за това се съобщава и вам да направите нужните разпореждания.

От Военния министър *Риза.*

Освен този документ в агентството има още няколко шифровани телеграми (преписи), касаещи се до преследване на четите. Между тези документи има един, в който се оказва, че подкупничеството между българите е голямо и разни платени лица са оказвали голямо съдействие за откриване намеренията на комитетите и движението на четите. Предвид на това препоръча се, да се практикува тази мярка, от сумата, която специално за тази цел била назначена.

№ 3. Копие от шифрованата телеграма на Великия везир до цивилните власти. 15.XII.1904 г.

Започването въстанието в румелийските вилаети, за помахването и за следването на четите румелийските вилаети са разделили на няколко области, това разделение има цел по-успешното запазване на тишината и взимането потребните мерки против четите – повечето от четите са влизали в селата и са биле укривани от населението, за да извършват наедно въстанието. Ако в някоя област стане въстание и ако не се потуши успешно, отговорни за всичко остават командирите на областите и на отрядите. Всичко до тук изложено се вменява в обязаност и на цивилните власти, които тоже са отговорни наравно с военните власти, ако знаят цивилната власти за някое движение на чети и не известяват едновременно на военните власти – наказват се. Ако военните и цивилните власти успешно потушат някое подигнато въстание възнаграждават се. Според решението на Министерския съвет е излязло ираде да се съобщи това решение на военни и на цивилните власти, за това се известили на военните власти и тъй също от Ваша страна да се съобщи на потребните места.

ЦВА, ф. 22, оп. 3, а.е. 89, л. 81 – 88, 151. Оригинал и превод. Ръкопис.

---

[1] Преводачът е Панчо Дорев, тогава адвокат в Турция.

[2] Инструкцията е писана през зимата. (бел. на Т. Марков.)

[3] Екземпляр от тази инструкция попада и в ръцете на ресенския войвода Спиро Олчев, който го преписва през 1905 г., когато лежи болен в с. Саракиново, Воденско. Вероятно му е предаден от воденския войвода Лука Иванов, което се вижда от бележката върху преписите. Върху екземпляра, с който е разполагал Сп. Олчев е отбелязано, че е изработен от Назър Паша и Хилми Паша. Сп. Олчев е направил следният коментар: „Горният правилник е изработен от специална комисия под председателството на **Назър Паша**, назначен за преследване изключително на нашите чети и прегледан и удобрен от **Хилми Паша**, който го допълнява със следните членове:[следват 4 члена, изработени от Хилми Паша]". От инструкцията Сп. Олчев е преписал 21 члена, като за останалите е отбелязал: „Следват още три члена, но са без значение." Изпратеният текст от Т. Марков и преписът на Сп. Олчев са почти идентични, разликата е незначителна и то в превода на някои думи. Вж. ЦДА, ф. 892 к, оп. 1, а.е. 15, л. 1–13. Преписи. Ръкопис.

№ 536

Писмо № 315 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 7/20 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 5 того, под Н-р 310, М[инистер]ството на външните раб[оти] и на изп[оведанията] има чест да изпрати на Княж[еското]

дипломатич[еско] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, под Н-р 314, отправена на 7. V. т. г. до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщанието на няколко групи бежанци в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 139. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1352.

№ 537

Вербална нота № 316 от МВРИ – Отделение II Политическо до Имперския отомански комисариат в София с информация за завръщащи се бежанци в Одринско през пограничния пункт Дуденово.

София, 9/22 май 1905 г.

Спешно

В допълнение на вербалната си нота от 7/20 т.м. под № 314, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че през граничния пункт Дуденово ще преминат: 9 семейства съставени от 35 бежанци, връщащи се в село Вургари, нахия Граматиково, кааза Василико; 2 семейства от 8 члена връщащи се в село Цикнихоре, кааза Малко Търново; едно семейство от 7 члена, връщащо се в село Граматиково, кааза Василико, както и двама други бежанци връщащи се в село Урумбегли, нахия Бунархисар, кааза Кърклисе.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 141. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] *Резолюция в ляво от текста:* „Копие за дипломатическото агентство в Константинопол. *Я.П.*" Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 1380.

№ 538

Писмо № 317 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 9 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 7 того, под Н-р 315, М[инистер]ството на външните работи и на изп[оведанията] има честта да изпрати на Княж[еското] дипломатич[еско] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, № 316, отправена на 9 май до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщанието на няколко групи бежанци от Одринско в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачали]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 143. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1380.

№ 539

Писмо № 318 от ген. Р. Петров до д-р Д. Станчов с изложение на вървежа на изпълнението на споразумението и пречките, правени от турска страна при завръщането на одринските бежанци и настояване да бъде информиран по въпроса руския външен министър граф Ламсдорф.

София, 10 май 1905 г.

Поверително.

Господине Министре,

В отговор на рапорта Ви от 8-й април, т.г. под № 412, чест имам да Ви съобщя следното по въпроса за завръщанието на бежанците в Одринско.

От писмото ми под № 540/1904 и от това под № 263, от 18 м.м. Вам е известно, че след като се подписа съглашението ни с Турция В[еликият] Везир бе обещал на г-на Начовича да допусне възвръщанието на одринските бежанци през всички пътища и без никакви особенни формалности. Миналата година няколко хиляди от тях, след като стояха безполезно цели недели на границата, принудиха се да се разпръснат пак в България. След дълги настоявания и преговори, в течението на които и зимата настъпи, най-после излезе второто ираде от 29 декември 1904, с което се допущаше на незавърналите се бежанци да се настанят по домовете си при следните условия:

1) преминаването на границата ще започне на 1-й март;

2) то ще става само през пунктовете: Дуденово, Кайбилар и Урумкьой;

3) турските комисии ще присъствуват на съответствующите в тяхна територия пунктове и ще приемат бежанците въз основа на поименни списъци, които ще се съставят от нас с означение на местото от гдето тръгват и онова, за което се отправят бежанците. Препис от тия списъци ние се задължихме да даваме на комисарството тука и да изпращаме на г. Начовича в Цариград.

Всички тия условия бидоха спазени от нас от началото и до сега.

Първият наш списък, даден на комисарството след появяването на последното ираде е вербалната ни нота от 24 януарий под № 39. С втора вербална нота от 7 март под № 149 съобщавахме за втора група бежанци, желающи да се върнат. Други ноти следваха непрекъснато. При все това към края на март предвидените турски комисии още не бяха на пунктовете Дуденово и Урумкьой. Комисията дошла в Кайбилар отказала да приеме част от няколко групи бежанци, изпратени от околийските началници в Казъл Агач и Айтос. Съобщението за тоя отказ се получи от нашите административни органи на 30-ий март. На 2 априлий г. Начович съобщаваше, че бил получил нови обещания от комисията на Саид Паша, за което вероятно Ви е говорил граф Ламсдорф. Обаче, въпреки тия обещания бургаският околийски началник с една телеграма от 6-ий април и с друга от 19-ий същий съобщава, че комисията на пункта Дуденово отказала да приеме трима, и тая на Кайбилар тринадесет души. Други оплаквания тоже следват. Най-последното от тях е от бургаския окр[ъжен] управител от 27-ий априлий. Той съобщава, че турския мюлязимин известил на старшия стражар в Урумкьой, какво турската комисия за приемане на бежанците нямало вече да дойде на тоя пункт и желающите да се връщат да побързат да минат през Дуденово, защото след 15 дена приеманието щяло да се прекрати.

От гореизложеното се установява:

1) Че комисиите за приемане бежанците не са биле на време на местата си, както обещаваше В[исоката] порта и както е уверявало турското правителство граф Ламсдорфа. Вследствие на това бежанците бяха принудени да чакат

дълго време на границата, а едни отчаяни от тая процедура върнаха се обратно във вътрешността на княжеството;

2) Че турските власти продължават да пречат на редовното приемание, което влияе много зле върху решението на останалите бежанци да се върнат по домовете им; и

3) Че след подобни материални мъчнотии, сега се тъкмят формално и окончателно да затворят границата въпреки издаденото ираде и обещанията на В[еликия] везир и Саид Паша, давани неднократно г-ну Начевичу и въпреки декларациите на турските посланици пред съответствующите министри, при които са акредитирани.

Гореизложеното като Ви съобщавам, моля Ви, да се възползувате от случая, за да осветлите графа Ламсдорфа върху действителното течение на тоя въпрос и върху положението, в което се намира сега той, като помолите неговото застъпничество, щото границата да не се затваря докато преминат всички желающи и на правените досега мъчнотии да се тури край.

Приемете, господине министре, уверение в отличното ми към Вас уважение.

(под.) *Р. Петров.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 144–146. Литографно копие (чернова). Ръкопис.

№ 540

Писмо № 319 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически агентства при Великите сили и до Гр. Начович, с което им праща препис на писмото си до д-р Д. Станчов.

София, 10 май 1905 г.

Поверително.

Г-не Агенте,

Заедно с настоящето чест имам да Ви изпратя препис от поверителното писмо от 10 того под № 318[1], което отправих до г-на д-р Д. Станчов по въпроса за завръщането на одринските бежанци, с молба да се съобразите със заключителната част на това писмо.

Приемете и пр.

Р. Петров.

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 115 и 197. Чернова. Ръкопис.

[1] Вж. док. 539.

№ 541

Вербална нота № 333 от МВРИ – Отделение II Политическо до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за преминаването на бежански семейства през пограничния пункт Кайбилар.

София, 13/26 май 1905 г.

Спешно.

В допълнение на вербалната си нота от 9/22 този месец, № 316, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански

комисариат, че две семейства от 10 бежанци връщайки се в село Каракоч, кааза Кърклисе, ще преминат през граничния пункт Кайбилар.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 151. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста: „Копие за дипломатическото агенство в Константинопол. *Я. П.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под вх. № 1431.

№ 542

Писмо № 334 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 13 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 9 того, под Н-р 317, М[инистер]ството на външните раб[оти] и на изпов[еданията] има честта да изпрати на Княж[еското] дипл[оматическо] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота,Н-р 333, отправена на 13 май т. г. до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщанието на няколко бежанци из Одринско в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачали]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 153. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1432.

№ 543

Вербална нота № 338 от МВРИ – Отделение II Политическо до Имперския Отомански Комисариат с информация за преминаването на две семейства бежанци през пограничния пункт Кайбилар.

София, 16/29 май 1905 г.

Спешно.

В допълнение на вербалната си нота от 13/26 т. м. № 333, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че две семейства от 9 бежанци се връщат в селата Каракоч и Алмаджик, кааза Кърклисе, и ще преминат през граничния пункт Кайбилар.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 154. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста: „Копие до дипломатическото агенство в Константинопол. *Я. П.*" Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 1442.

№ 544

Писмо № 339 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 16/29 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 13 того, под Н-р 334, М[инистер]ството на външн[ите] раб[оти] и на изп[оведанията] има честта да изпрати на Княж[еското] дипл[оматическо] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, Н-р 338, отправена на 16 май до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщането на няколко бежанци от Одринско в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 155. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1442.

№ 545

Вербална нота № 1052/192 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за броя на българските бежанци, завърнали се в Одринско.

София, 18/31 май 1905 г.

Вербална нота,

Позовавайки се на информацията си от 15 май № 826, 165, Имперският комисариат има честта да информира Княжеското министерство, че броят на бежанците завърнали се от 15 до края на април през пунктовете Заберново и Малкочлар се е увеличил, според информация от вилает Одрин, на 156 души, от които 81 мъже и 65 жени.[1]

[Печат: „Отомански имперски комисариат в България"]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 157. Оригинал на френски език. Ръкопис.

[1] Нотата е получена в МВРИ на 20 май 1905 г. и е заведена под № 1499 в Тайната архива. Върху нотата Т. Карайовов е отбелязал: „В делото. 25.V.1905. *Т. К.*"

№ 546

Вербална нота № 347 от МВРИ – Отделение II Политическо до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за завръщащо се семейство от Малкотърновско през пограничния пункт Дуденово.

София, 19 май/1 юни 1905 г.

Спешно.

В допълнение на вербалнвата си нота от 16/29 май, № 338, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комиса-

риат, че през граничния пункт Дуденово ще преминат едно семейство от двама души, връщащи се в село Пиргополу, нахия и кааза Василико; двама бежанци, връщащи се в село Коюндере, нахия и кааза Кърккилисе, както и двама бежанци, връщащи се в Малко Търново.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 158. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста: „Копие за дипломатическото агентство в Константинопол. *Я. П.*" Нотата е заведена в Тайната архива под входящ № 1479.

№ 547

Писмо № 348 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 19 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 16 того, под Н-р 339, М[инистер]ството на външн[ите] раб[оти] и на изпов[еданията] има честта да изпрати на Княж[еското] диплом[атическо] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, Н-р 347, отправена на 19 май до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщанието на няколко бежанци от Одринско в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 159. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1479 от Тайната архива.

№ 548

Вербална нота № 354 от МВРИ – Отделение II Политическо до Императорския Отомански Комисариат в София с информация за завръщащи се бежанци от Малкотърновско през пограничния пункт Дуденово.

София, 21 май/3 юни 1905 г.

Спешно.

В допълнение на вербалната си нота от 19 май/1 юни т.г., под № 347, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че едно семейство от четири члена връщащо се в село Сармаджик, нахия Дерекьой, кааза Малко Търново, и един бежанец завръщащ се в Малко Търново ще преминат през граничния пункт Дуденово.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 162. Чернова на френски език. Ръкопис.

[1] Резолюция в ляво от текста: „Копие за дипломатическото агенство в Константинопол. *Я. П.*" Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 1509.

№ 549

Писмо № 355 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 21 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 19 того, Н-р 348, М[инистер]ството на външните раб[оти] и на изпов[еданията] има честта да изпрати на Княж[еското] дипл[оматическо] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, № 354, отправена на 21 май т. г. до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщането на няколко бежанци от Одринско в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *Т. Карайовов.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 163. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1509 в Тайната архива.

№ 550

Вербална нота № 360 от МВРИ – Отделение II Политическо до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за преминаването на бежанци от Малкотърновско през пограничните пунктове Дуденово и Кайбилар.

София, 23 май 1905.

Спешно.

В допълнение на вербалната си нота от 21 май/3 юни т.г., под № 354, Министерството на външните работи има честта да информира Имперския отомански комисариат, че едно семейство съставено от 5 члена, връщащо се в Малко Търново ще премине през граничния пункт Дуденово и един бежанец, връщащ се в село Колибите (Хамсабей), нахия Бунар Хисар, кааза Кърклисе, ще премине през граничен пункт Кайбилар.[1]

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 165. Чернова на френски език. Ръкопис

[1] Резолюция в ляво от текстта: „Копие за дипломатическото агенство в Константинопол. *Я. П.*“ Вербалната нота е заведена в Тайната архива под входящ № 1526.

№ 551

Писмо № 361 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат за завръщането на одринските бежанци.

София, 23 май 1905 г.

В допълнение на писмото си от 21 того, Н-р 355, М[инистер]ството на външн[ите] раб[оти] и на изпов[еданията] има честта да изпрати на Княж[еско-

то] д[ипломатическо] агентство в Цариград, тук приложения препис от вербалната нота, Н-р 360, отправена на 23 май до тукашното Турско комисарство и относяща се до завръщанието на няколко [от] бежанците от Одринско в родните им места.[1]

Директор: (п.) *Г. Вернаца.*
Н[ачални]ка на отдел[ението]: (п.) *Я. Пеев.*

ЦДА, ф. 176 к, оп. 1, а.е. 2070, л. 143. Чернова. Ръкопис.

[1] Писмото има входящ № 1380.

№ 552

Телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович за залавянето на Жул Саид, събиращ информация за дипломатическата преписка на МВРИ, кореспонденцията на Високата порта и нейните дипломати и другите дипломатически представители в София.

София, 6 февруари 1906 г.

От Добровича.

Жул Саид не се е показал достоен за вашата препоръка. Той се е опитал срещу богато възнаграждение да подкупи тукашните телеграфни чиновници, за да му доставят преписи от всичките шифровани депеши разменени между княжеското М[инистерст]во на външн[ите] работи и нашите диплом[атически] агенти в странство, между В[исоката] порта и посланиците ѝ при европейски дворове и между иностранните представители и правителствата им. Уловихме писмото му. Той се намира за сега под строг полицейски надзор. Моля явете ми телеграфически какви са вашите сведения за това лице.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 4073, л. 2. Оригинал. Ръкопис.

№ 553

Писмо от Д. Петков до А. Тошев за отношението на Италия към македонския въпрос, за групирането на Великите сили, за очакваното раздвижване и от страна на Австро-Унгария.

София, 5 май 1906 г.

Любезний господин Тошев,

Четох писмото Ви, четох и рапортите Ви. Приятно ми е, че Вие добре схващате положението, макар Княза да Ви мисли, че сте **народняк**. Съперничествата между Великите сили по работите на Балканския полуостров, не са в наша вреда, стига да умеем да ги използуваме разумно и тактично. Поведението на Италия по македонския въпрос и в Албания и Черна гора, възбужда много австрийските дипломати. И понеже от времето на Алжезираската конференция[1] насам, се забелязва, че Франция, Русия, Англия и Италия искат да групират една друга група, – възможно е Австрия да почне да ни прави „мили очи". Това, обаче няма да ни съблазнява, но можем да го използуваме против едно евентуално споразумение на Русия с Италия. Аз не вярвам още, че такова едно спора-

зумение би могло да се осъществи. Жалкото е, че в Рим нямаме добър човек, който да следи всичко, което става там зорко и да дава правилна оценка. Аз говорих вече по този въпрос с Княза, ще видим какво ще направим.

Гликозарията се усилила, значи ще искате отпуск за разходи. Чакайте бари къде юлий, та може би ще се срещнем някъде, защото и аз възнамерявам да пътувам до Карлсбад, но ще чакам да се приберат всички, та къде края на юний и аз ще искам да изляза до Карлсбад. Може и да се срещнем. Когато ще искате отпуск, ще пишете специално за това.

Ще разпоредя да Ви се отпуснат парите, които искахте, за ходенето Ви в Рагуза. То ще си върви по официалния ред.

Много здраве. Не пиша повече нищо, защото нямам време.

Ваш *Д. Петков.*

НА БАН, ф. 175, оп. 1, а.е. 27, л. 3–4. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Алжезираската конференция се провела от 15 януари до 7 април 1906 г. в испанския град Алжезирас за разрешаването на Мароканския въпрос. Тя била неуспешен опит на Германия да изтласка Франция от Мароко и да установи своето влияние там. Стигнало се до международен контрол.

№ 554

Писмо от Гр. Начович до проф. Иван Шишманов за отношението му към различните течения в македонското движение, за дейността му като дипломат в Цариград и за вижданията си за политическия живот в България и отговори на зададени му от Шишманов въпроси за мястото на сената в България, за българската конституция, за антигръцкото движение в България и др.

София, 24 август 1907 г.

Многоуважаемий господине Шишманов,

Извинете ме гдето се позабавих да ви благодаря за любезното ви писмо от 8-и т. август. То лежеше постоянно пред очите ми на писалището, но разни неприятности не ми позволиха да ви отговоря по-скоро. Тия неприятности и сега не са изчезнали, но ги оставих малко настрана. Впрочем, аз сам си ги създавам. Защо не съм и аз равнодушен като повечето? Нашите министри въоръжават чети и ги изпращат в Македония и Одринско? – Превъзходно! Тия чети предизвикват кланета на македонските братия? – Превъзходно! Те предизвикват контрачети, гръцки и сръбски, които, заедно с турските, опустошават българските части на Македония? – Превъзходно! Самите българе там са разделени на Цончевисти, Сарафисти, Гарванисти, Серакисти, Вътрешни, Външни[1] и проч. Всички насърчавани и плащани от бълг[арското] правителство и които се изтребляват помежду си? – Превъзходно! Софийската полиция, по заповед от горе, покровителствува убийците, които всеки ден обливат с българска кръв София и околността °? – Превъзходно!

Понеже всичките тия работи не докачат личната ми кожа, защо да ме вълнуват? Защо да ме принуждават да напусна хубавия Ц[ари]град с 2 000 л. на месец?[2] Други някой направил ли е такава глупост? Други някой изложил ли се е хем да жертвува хубавото си положение, хем да се изложи да го ругаят авторите на гореизброените подвиги, че бил турско оръдие? Българско оръдие можеш да бъдеш само тогава, когато си пазиш топличкото местенце, пълниш си джебчето и подсмиваш под мустак или даже ръкопляскаш на тия **патриотически** подвиги!

Но аз не се кая, че не съм хитър; не се кая, че глупостта ми ми причинява неприятности догдето силите ми държат – и аз се надявам, че те ще държат още някоя и друга година – ако и да тряба, по тая причина, да отговарям късно на приятелите, които ми пописват по някога.

Епилогът ми беше un cri du coeur[3]. Под тия условия той не можеше да отговаря на всичките условия на науката и литературата. Аз на някои места нарочно правех краските по-тъмни или по-светли – според целта, която гонех – за да я постигна по-сигурно, разбира се, без да фалшифицирам основата. Аз очаквах да възбудя с него един общ гняв, понеже, ако и да се старах да бъда умерен, не менажирах никого. Обществото обаче, не ми направи тая чест; то ме игнорира; някои вестници казаха даже и по някои добри думи за тоя ми труд. Какво чудо!

Вие ме наричате демократ. Аз обаче, не съм обръщал внимание на класификацията на партиите, не съм влизал съзнателно в такива класификации и съм бил всякога прост българин. Нарекоха ме **консерватор**, защото се бях присъединил на една дружина, която се отличаваше с умереността си, предпазливостта си в държавните работи и честността си. От тая дружина само аз съм още жив.

Вие ме наричате сега демократ. Дали обаче, аз еволюирах или народът евоюлира и аз по него? Преди тридесет години аз вярвах, че народът не беше подготвен да използувава политическите права, които конституцията му даваше и се боях да не би детето, като не знае да си служи с ножа, който му беше връчен, да си отреже някое ухо или да си изболе някое око. То се обаче, само поряза на няколко места, но оцеля. Сега детето порасна и аз го смятам за способно да си играе и със сабля. Ако живея още 10–15 години, може да поискам за това възмъжало дете и револвер и топ. Но има друга промяна в мене. Преди тридесет години, че и доскоро, аз вярвах в ума и патриотизма в нашето високо общество и бях на мнение, че е добре, по тая причина, да му се остави поголямо влияние във воденето на държавните работи; от тогава насам обаче, това убеждение се е тънило и намалявало като една грамада сняг по април; и днес съм дошел до скърбното убеждение, че колкото се качим на горе по стълбата на нашето общество, толкова по-малко срещам добродетелите, които отличаваха предишните генерации. Тия генерации, много по-сиромашки от днешните, кърtвоваха от залъка си, излагаха и себе си за народните идеали, а сегашните кърtвоват тия идеали на своите интереси и каприци! На добър час! Ние не сме първия и не щѐ бъдем последния народ, който е загивал в позор! Аз обаче, ще си правя дълга до край. Вас ще моля за едно нещо: да обръщате вниманието ми на френски и немски книги, които бих срещнал и които мислите, че заслужават да се преведат на български. Може би, че ще имам време да ги преведа, във всеки случай, ще ги прочета поне.

И аз забелязвам, че печата, – и особено оня, за когото се предполага, че служи на всичките кръгове, – се е настървил против вас и най-много след обнародването на Вашето entrevue[4]. Знаете ли обаче, на какво отдавам тоя пукот от гняв? У нас политиканите ликуват когато видят някого повален и отстранен – плод на неимоверната конкуренция – защото си казват, че са се избавили от един конкурент пред държавната трапеза! Но щом видят, че поваленият не е още издъхнал, а напротив дава знак на живот, гневът им става бестиялен. Не сте ли виждали фигурата на кучетата когато се давят помежду си пред някой леш? Такава фигура представляват борците пред държавната трапеза. Когато, преди четири години, заминавах за Ц[ари]град, официозната „В[ечерна] поща“ се провикваше: „Ние знаеме, че Начович е вече в гроба, а сега го виждаме да вдъхновява българската политика!“ Ах! с какво удоволствие тия братя биха ми изпели: „Приидите на последнее целование!“ На и на Вас, па и на хиляди други, които си позволяват да живеят и да посветяват на отечеството си своя труд! Това зре-

лище имам вече пред очите си 30 цели години, даже и повече от 30 години, понеже картината беше същата и между емиграцията в Румъния преди освобождението.

За скандала от 3-и януари, за когото споменавате в писмото си, се говори настойчиво, че продавач на свирки бил известил един пристав за плановете на железничарите и студентите и че приставът бил докладвал тос час на Пешева, но че последния бил отговорил, че не било истина. Показват се даже и имената на тоя пристав и на продавача на свирките. Други уверяват, че един пристав искал от Петкова – когато бил вече в театрото – позволение да изтика публиката зад градината, понеже се боял от демонстрации, но че Петков го бил изругал и изпъдил. От тия слухове хората дохаждат до заключението, че Вашите тогавашни събрания са търсили случки, за да се закрепят на властта, случаи, които могат да сплашат Княза.[5] Между тях има добри Макиавелевци; тъй че това заключение може да не е съвсем – aus dem Luft gegriffen[6].

В това си писмо Вие ми задавате някои въпроси, на които сега ще отговоря:

– Преди тридесет години, когато се изработи конституцията, в страната нямаше елементи за Сенат; сега обаче ги има и аз съм на мнение, че такова едно учреждение, изградено на основи подобни на ония от френския сенат, ще е полезно. Ако моята готвачка може да отиде на три инстанции да си отърве 150-те лева, които ѝ дължи предишния ѝ господар, не виждам защо държавните работи да се решават само в една инстанция и то понякога с шамари. Между многото грехове, които се приписват у нас на сенатите, най-важните са, че те намалявали **суверинитета** на Йоновци, Момчиловци[7] и проч., които поставяли известен контрол на техните патриотически подвиги. За Княза е добре да има такъв контрол – Събранието – а за депутатите не бива! Вторият грях на сенатите бил, че замедлявал решенията на събранието. По е добре да не се бърза с издаването на закони и проектите да се проучват даже от три инстанции. Аз съм срещал в сегашните закони определения, които са чисто антиконституционни, каквито в Турция няма.

– Ще съм се зле изразил на стр. 136. Мисълта ми беше за възпитанието на характера. Няма съмнение, че богатския син рядко ще добие тоя характер, тая силна воля, която добива сиромашкия син в борбата за живота. Богата Индия рано се цивилизува, но и рано увехна, а синовете на необлагодетелствуваната от натурата Европа, па и Северна Америка, не престават да напредват.

– Франция доскоро играеше първенствуваща роля в международните борби и се ползува с репутацията на войнствен народ. Аз не ѝ я оспорвам Labouhaye, като се присмива на съотечествениците си, казва негде в едно от съчиненията си: Le Saxon (l'Anglais) a ete cree pour la liberte, le Francais – pour la guerre et l'Allemend pour la chocroute et la philosophie[8]. Моето впечатление от френците е, че те нямат коравостта на немците, русите и турците, която е необходима в една война; че тяхното отечество е повече плод на рицарско – театрално възпитание наследено от средните векове, че техните успехи в предишните войни се дължат на тяхната култура, тогава по-висока от оная на техните съперници. Сега, когато културата е равно разпределена в Европа, френците се представляват такива, каквито си са на дело: 1870 е за тях един скандал.[9]

– Знаех, че болшинството у френската камара не е чисто социалистическо, но вярвах, че в повечето държавни принципи разните групи, които го съставляват, не се различават.

– Софийският градоначалник **Михайлов** е мой отдавнашен познайник. Той се е възпитавал у Виена и е един джентелмен. Да ли беше способен и за градоначалник, то е друг въпрос. При първата среща на улицата в София след завръщането ми от Ц[ари]град, по месец август м.г. той ми съобщи, че чиновни-

ци от някои министерства биле получили отпуски, за да отидат да ръководят антигърцките банди. Името на Михайлова ви съобщавам съвършено конфиденциално. Вие сте първия на когото го откривам и на втори няма да го казвам от страх, че мога да му напакостя. Аз желаях да го разпитам повече, но не смеях да го потърся, за да не го компрометирам. Преди десетина дена обаче, дохажда у дома едно македонче, сега стажант в едно съдилище. Той сам отвори дума за антигръцкото движение и ми каза буквално следното: „Чекаларов[10], бивши войвода и сега чиновник в м[инистерст]вото на търговията, изгори Анхиало. Той беше изрично изпратен да организува антигръцкото движение и беше получил 10 хиляди лева за разноски.“ И тия подробности ви съобщавам конфиденциално. Аз още в Ц[ари]град, от кореспонденцията ми с м[инистерст]вото, осещах, че се готви нещо против гърцките владици и против гърците въобще и събитията потвърдиха тия мои предчувствия.

– Относително буйствата в Университета не на Вас правя намек в Епилога си, а на други личности. Знаете ли, г-не Шишманов, защо напущах кабинетите, в които служах? Защото другарите ми се разпореждаха зад гърба ми с моите работи и вършеха тайно противното от това, което се решаваше в Мин[истерския] съвет. И тия маниери бяха правилото във всичките кабинети, даже и в оня на моя близък приятел Стоилов[11]. По такъв начин са се обхождали и Вашите другари с Вас.

– Имам Тит – Лива от Макиавела, но до сега не съм успял да го прочета. Дано в бъдеще да имам повече време.

– Зная защо младежа избягва свещеническото звание: мизерията и малкото почит, която това звание намира в обществото. Стражарството е по-завидно от попството. Но и с какво се е отличило, даже висшето духовенство? Един владика, доста скептик, когото един ден заварих в кревата по 11 1/2 часа, ми каза за оправдание: Че защо съм станал владика, ако няма да спа цял ден?

– Ако на стр. 180 споменах нещо за анкетата, направих го защото знаех, че в училището не се обръща внимание към нуждите на живота. Също така и в семействата. Така беше и в моето детинство, така е и сега. Ако родителите и учителите започнеха още от 7–8-годишната възраст на децата да обръщат вниманието им към нуждностите на живота, към условията за съществуване, както това се прави на запад, младенческите блянове щяха да бъдат по-редки и младежа щеше да излиза по-практичен. От това и обществото щеше да извлича по-голяма полза.

– Познавам испанското духовенство. Ако днес, в 20-ия век, избухнеше в Испания революция подобна на френската, вярвам, че то ще причини ужасни пакости. Но понеже това духовенство не е имало още случай да покаже **способностите** си, аз не намерих за нужно да го закачам. И Вие признавате, че съм бил в Епилога си доста тактичен.

Моята **изповед** пред Вас трябваше да бъде още по-дълга, за да заслужа по-коренна прошка за прегрешенията си, но се побоях да не Ви отегча чрезмерно, и за това Ви я надрасках набързо, за да видите, че не без мотиви, прави или криви, съм мислил и казал това или онова.

Като Ви желая добро здравие и като молитствовам скорошното Ви завръщане в България, моля Ви да поднесете моите почитания на госпожа Шишманова и моите благопожелания на г-на Шишманова junior[12], както и да приемете уверението на отличното почитание на предания вам[13]

Г. Д. Начович.

НА БАН, ф. 11, оп. 3, а.е. 1058, л. 18–30. Оригинал. Ръкопис.

---

[1] Цончевисти, Сарафисти, Гарванисти, Серакисти, Вътрешни, Външни – става дума за привържени-

ците на ген. Иван Цончев, на Борис Сарафов, на Серската група начело с Яне Сандански, на ВМОРО и ВМОК в македоно-одринското движение, оформили се след Илинденско–Преображенското въстание.

[2] През 1906 г. Гр. Начович си подава оставката като дипломатически агент в Цариград.

[3] (фр.) – вик на сърцето.

[4] (фр.) – интервю, разговор.

[5] Става дума за освирквaнето на княз Фердинанд при откриването на Народния театър през 1907 г. по времето, когато проф. Ив. Шишманов и министър на народното просвещение. След това проф. Ив. Шишманов си подава оставката.

[6] (нем.) – хванато от въздуха.

[7] По имената на дейци от Народно–либералната (Стамболова) партия.

[8] (фр.) – Саксонският (английски) бе създаден заради свободата, френският – заради войната, а немският – заради киселото зеле и философията.

[9] Гр. Начович има предвид загубата на Франция във Френско–пруската война и Парижката комуна.

[10] Васил Чекаларов (1874–1913), костурски войвода, член на Костурското горско началство през Илинденско–Преображенското въстание. Чекаларов е един от най-големите борци срещу гръцката въоръжена пропаганда.

[11] Д-р Константин Стоилов (1953–1901), министър-председател (1887, 1894–1899), водач на Консервативната и на Народната партия. При неговото управление Гр. Начович си подава оставката като министър.

[12] Гр. Начович има предвид съгругата на проф. Ив. Шишманов – Лидия Драгоманова-Шишманова и сина му Димитър Шишманов, по-късно известен писател и дипломат, министър на външните работи.

[13] Иван Шишманов (1862–1928), професор по сравнителна литературна история в Софийския университет, министър на народното просвещение в правителството на ген. Р. Петров (1903–1907), пълномощен министър в Украйна (1918), член на БАН.

№ 555

Писмо от Гр. Начович до проф. Ив. Шишманов с неговите възгледи по положението в Османската империя след Младотурската революция, ролята на султан Абдул Хамид II и за мястото на българите при новия режим.

София, 4 август 1908 г.

Многоуважаемий господине Шишманов,

Вероятно дължа любезното Ви писмо на някое антревю, което ще сте срещнали в някой вестник и което третира днешното положение в Турция. В изявленията пред публиката човек не всякога може и трябва да изкаже всичките си мисли и по тая причина аз не съм противен да Ви изповядам побужденията на моето така наречено туркофилство, и да Ви изкажа възгледите си върху днешното положение на работите в Турция.

Аз ще почна с това, че не съм доволен от превратa, който миналий юлий донесе в Македония и Турция. Аз предпочитам стария режим, който поддържаше слабостта на Турция, на новия, който може да я закрепи за известно време; предпочитах стария режим, но под известни условия. Вие знаете – но не се смейте – че в царството на бубулечките има едно насекомо, което сниса яйцето си на гърба на някоя гъсеница. Яйцето се излюпва, пробива кожата, влиза в утробата на гъсеницата, храни се от нейните сокове, порасва, преобръща се в какавида и после се преобразува и изхвръква. През това време гъсеницата не престава да се изтощава и най-после преждевременно се преселява на другия свят. Тая политика препоръчах аз на нашите големци. Но ние сме хора театрални; трябва ни бляскава светлина, па ако ще

тя да произлиза от лояни свещи; трябат ни омайни градини, па нека са от картон; трябват ни декламации, па ако ще да са и кули празни; трябват ни корони събрани в уличните бари; трябват ни и богатства спечелени кой знае как. Сърбите и гърците излязоха по-малко театрални; те не държаха конгреси, те не изпращат делегати в Европа, те не прибягнаха към атентати и въстания, а тихичко организуваха контрачети с цел да изтребят опасните за техните планове елементи. Още по-малко театрални излязоха младотурците, те се явиха на сцената само на последния час и **победиха**! Те победиха тъй добре, че минутно напуснаха полетата ония, които се бяха явили да делят тяхното имане. Това е факт и с него трябва да се расчитва.

Зная какво ми възразяват: Турският режим е причината на нашето поведение; ако управлението в Турция беше било **съвършено**, тогава не ще имаме нужда нито от конгреси, нито от организации, нито от чети. Именно съвършенността на турското управление беше противно на нашите народни интереси. И че не е тая причината на нашата агитация се вижда от лошия начин, с който нашите големци посрещнаха съвършенното управление, което младотурците обещават; Паприков, Николаев и Сие са побъркали **съвършенно** конците и чакат спасението на своята политика от някакви особици, кланета и проч. в Турция. Да, един цивилизуван народ не може да търпи илдъзкия режим, не го търпяха даже и самите турци; мен са говорили министри, паши, офицери от Илдъза, чиновници на Портата и проч. против тоя режим; синът на Шехислама (па може би и самия Шехислям) се обявяваше против Хамида; но че българската агитация в Македония и Одринско беше дело на нашите министерства, за това не може да има никакво съмнение. Коя беше обаче целта на тая агитация и на тия министерства? Зная, че Князът, **и то е главно**, беше и е против войната. Европейската намеса? – тя е против нашите народни интереси, меродавните на изток сили искат изтреблението на българския елемент в Турция. И той се изтребляваше пред очите на техните органи. Ревелските реформи нямаше с нищо да изменят положението, в това съм убеден. Значи, нашата революционна агитация във вилаетите беше най-глупава или в интерес на нашите врагове, интерес поддържан от София. Населението в Македония, (но не и това в Одринско) се повлече подир обещанията от името на Княза и подкрепи комитетите, но скоро то се виде излъгано в надеждите си и за това се обърна против агитаторите; и когато младотурците прокламираха конституцията, то се хвърли стихийно в техните обятия. И днес в България цялото население е с тях, с изключение на министрите. Последните, и то може би само Николаев, Паприков и Ляпчев, са недоволни не защото имат да заместят с нещо по-добро турската конституция, но само защото събитията изобличиха тяхната глупава или престъпна политика. Паприков се изказал пред един професор, че очаква султана да поиска съдействието на България за възвръщанието на илдъзкия режим в Турция. Вероятно той ще иска да играе за Турция ролята, която le Duc de Braunswick игра на 1792 за Франция.

Ние днес се намираме пред един свършен – добър или лош – факт и той е: прононциаменти, възприето не само от българите в Македония, но и от българите в княжеството, възприето от цялото население в Турция начело със султана и даже от кадъните. С тоя факт трябва да се разчита. Питаха ме, в едно събрание, какво да се прави и аз отговорих. Търговецът използува обстоятелствата, днес цената на една стока се качи, той продава, утре тая цена пада, той купува, за да продава в другия ден, ако цената пак се покачи. Един шегобиец ми отговори, че тогава сме трябвали да турим нашата политика на търговски основи, начала. Така и трябва!

След това предисловие ще пристъпя към отговора на въпросите, които ми полагате в точките:

1. В Ц[ари]град всички бяха убедени, че Хамид се грижи само за своите лични интереси, че за него империята е мушия, че ако фаталността докараше опропастяването на тая мушия, той пак щеше да е доволен ако двореца и неговите месясти и металически съкровища останат непокътнати. Това обаче не отговаряше на стремежите на младежите от добрите семейства и те биха убили Хамида, ако той не се пазеше толкова изкустно. Вместо това, те организуваха прононциамента, като бяха уверени, че народните **маси** ще последват. Така и стана. Тъй, че умразата на стария режим е имала по-дълбоки корени и по-широки отколкото въобще се предполагаше на първо време.

2. Султанът е ориенталски хитрец, човек без характер, без рицарски чувства, жесток, когато има силата в ръцете си, и червей когато я няма. Той ще гледа да се примири с новото си положение и ще се старае да изкара и от него колкото поголяма полза е възможно за себе си. Младотурците, вероятно, с време ще изгубят част от своя престиж, и ако направят големи грешки, могат да станат и популярни; но илдъзкия режим няма да се забрави и след десетки години и за това на Хамид ще се ползуват от него елементи може би още по-радикални. У Франция се върнаха Бурбоните, но конституциалисти; и те се върнаха благодарение на безчовечната амбиция на Наполеона, който с войните си изтощи до дъно френския народ. Ние тряба да употребим всичките си сили, за да изкараме за народната си кауза колкото по-големи ползи е възможно от днешното, може би, преходно положение в Турция; ние трябва да използуваме ентусиазма от конституционните свободи, за да съживим във вилаетите нашето население, да го организуваме в едно тяло и да го приготвим да брани с успех правата си в случай, че сегашното положение претърпи някои променения след години. Паприков и Сие са негодни за една такава акция, негодни не само по ум, но и защото са враждебно настроени против лошия режим в Турция. Македонските братства са предприели тая задача и изпращат агитатори, между които и офицери.

3. Както казах и по-горе, всички, всички мразеха илдъзкия режим, всички от единия до другия край на империята, с изключение на няколко фаворити, които дояха Хамида. Казах Ви, че министри, че офицери в Илдъза, че чиновници на Портата си мърсеха яката от него пред моите очи. Синът на Шехисляма, **Хайдар бей** беше известен в дипломатическото тяло като радикал, мен говореше като републиканец и след прокламирането на конституцията е държал слова на площадите. А не ли баща му свали от Везирата Саид Паша? После идат арменците в Ц[ари]град; те са фактор там; те, външно приличат на турците и ръководят смело движението. Те са не само интелигентни, но и добре организирани. Народът, това е неговата динамична част и в нея аз имам доверие; тя е в полза на контрола, на конституционното управление.

4. Приемат, че младотурците могат да мислят да играят на въже с християните, но именно за това ние тряба да си отваряме очите и да се осигурим с време. Младотурците не могат да се откажат от конституционното управление; събранието ще решава по-важните въпроси. В него ще има представители от разните народности и нашите депутати ще тряба да ги спечелят за по-главните въпроси, които интересуват и тях, напр. локалното самоуправление, широк избирателен закон и проч. в тях личат да вървят арменците, албанците, после арапите, гърците, па най-после и самите младотурци. Тъй и на другите въпроси. От друга страна, младотурците не лежат на розова постелка и техните най-добри съюзници могат да бъдат българските хъшове.

5. Могат ли нашите да не прегърнат конституцията, която по-после могла да се укаже, че е фантом? Могат ли е след нейното даване да следват войната по горите? В името на какво ще следват тая война? От името на **автономията** ли? – Това е един много по-сигурен фантом. Не е обаче фантом изтреблението на

българите, което четничеството причинява. За нашите македонствующи конституцията беше един благовиден поход из задръстената улица, в която се бяха втурнали. Аз съжалявам, че Князът и правителството нямаха доста такт да използуват и те тоя момент.

6. Ако сух барут значи враждебност, не съм съгласен; напротив, нашето съчувствие ще спечели доверието на младотурците, ще ги разположи към българите и ще ги вземат за съюзници в случай на размърдване на реакционните елементи, ако токова нещо би се случило.

7. Тукашното турско население има повече правдини от тия, които турската конституция признава на отоманите и за това те няма какво да желаят помного. Аз съжалявам, че нашите министерства не последваха примера на Маджарско и даже на Румъния, за да намалят народното чувство на власи, турци, гърци, даже евреи в България.

Тия са, уважаемий господине Шишманов, моите възгледи по днешното положение в Турция. Тука се пръскат постоянно благоприятни новини от вилаетите, но последните скоро се опровергават. Аз се боя от едно нещо: политическата незрелост на шефовете на нашите организации, боя се, че те могат да компрометират собственото си дело, чрез детинските си претенции и необмислени някои постъпки. Без това, аз вярвам в успеха на делото.

Ваш преданний

Г. Д. Начович.

НА БАН, ф. 11, оп. 3, а.е. 1058, л. 35–42. Оригинал. Ръкопис.

№ 556

Из дневниците на Григор Д. Начович (1902–1906 г.)

26 септември 1902 г.

Рачо Петров ми разказа следния разговор на руския агент Бахметиев с министърката Сарафовица на едно соаре в Руското агентство по случай присъствието на Игнатиева у София. Сам Бахметиев разказал тоя разговор на генер[ал] Винарова, който го съобщил на Петрова.

Сарафовица казала на Бахметиева, че било едно щастие гдето се случили на власт Цанковистите, защото ако бяха били министри хора като Д. Петкова, Рачо Петрова и проч. овациите към руските гости не щели да бъдат толкова горещи. Бахметиев ѝ бил отговорил, че това не било истина, че което М[инистерст]во и да било на власт овациите щели да бъдат все същите, а може даже и още по-горещи. В България нямало русофоби, и ако имало хора, които не обичат Русия, причината са именно Цанковистите и глупавите руски агенти като Кояндер, Йонина и проч., които злоупотребявали с името на Русия и ставали разни злоупотребления.

* * *

Също днес ми разказа д-р Цачев следното:

Дъщеря му, като жена на инжинера Вазова, трябвало да поднесе букет на Игнатиевица при нейното влизане в Българското славянско благот[ворително] дружество, на което Иван Вазов е председател. Игнатиевица я задържала при себе си и започнала да се разговаря с нея. Питала я къде се е учила. Цачевата дъщеря отговорила, че се е учила у Виена.

– Ами запазили ли сте си славянските чувства, попитала Игнатиевица, недоволна от тоя отговор на посрещачката си.

Цачевата дъщеря отговорила:
– „Родена съм си българка и ще умра българка."
Игнатиевица я изгледала зачудено и се обърнала на другата страна.

16 декември 1902 г.

Днес срещнах Рачо Петров на улицата и го питах какво е узнал за мисията на Ламсдорф, какво им е той говорил на вечерята у Руското агентство. Той ми отговори, че Ламсдорф не е говорил нищо на никого, че искал само да види мутрите на българските държавници и нищо повече. Княза тъй също бил много любопитен да чуе какво той е говорил на Бахметиевите гости и ходил от един до други да пита, но нищо не узнал. Като видял, че руският канцлер стоял при Гешова няколко министри повече отишъл и него да пита какво е научил, ако и до тогава да го е отбягвал демонстративно. Това показва, че и той (Княза) не щѐ да е чул нищо и че се е надявал, че Ламсдорф ще бъде към другите по-съобщителен. Петров обаче прибави и следното: От Ламсдорфа не научил нищо, но от шушуканията на цанковистите, на министрите помежду си, шушукания, какво чух с ушите си додох до заключението, че Ламсдорф е изпратен до Княза да му каже, че в Петербург знаят, че той най-много бърка македонските работи и че за напред тряба да бъде по-умерен, защото може да пострада. Самите министри го денонсирали пред руското правителство; – това узнал от позитивно място.

20 януари 1903 г.

Генерал Цончев ме уверяваше (20 ян. 1903), че ние не сме в състояние да турим на крак нито 150 х[иляди] души войска, понеже складовете ни биле празни; и че фанфаронството на Савова с някакви си 400 000 войници е проста **гламавщина**. Той сам не знае положението. Уголемява се числото на войниците, за да се правят поръчки и да се събират комисионни. Цончев имал случай да види един военен склад в Румъния. Редът го смаял. Всеки зап[асен] войник си има цялото облекло и въоръжение.

22 февруари 1903 г.

Днес Рачо Петров ми разказа следното:

В отсъствието на Стоилова от София управлявал Външното м[инистерст]во Т. Тодоров. По това време бил на дневния ред между силите между силите назначението на гърцкия принц за гл[авен] губернатор на Крит. Това се искало от Русия. Германия възразявала, че ако се приеме такава отстъпка за гърците, тогава и българите и другите балк[ански] държавици ще изявят претенции за отстъпки. За да обори тоя довод Русия поискала от Станчева да издействува от бълг[арското] пр[авителст]во една декларация, че то е доволно с това решение на критския въпрос и че няма да дига никакви претенции

15 април 1903 г.

Македонските комитети.

След няколко часа ще додат у дома представители от макед[онските] комитети, за да искат от мене да ги сдобря със Султана под известни условия.

Историята на тая работа е следната:

Запознах се с капит[ан] Кънчова, бившия софийски градоначалник. Един ден – преди 3–4 недели – седях на една маса в Панаховата сладкарница с Г. Калинова, Станковича и други. Той доде при нас и след малко се отвори разговор за македонските размирици. Между другото Кънчов каза, че мак[едонските] комитети приемат обещаните от Султана реформи и те биха спрели революционните движения в Турция, ако бяха били сигурни че тия реформи ще се

изпълнят. За да имат тая сигурност, те искали да се турят на чело на изпълнението тия реформи десетина души македонци. На това аз отговорих, че това желание ми се види приемливо в Цариград и че ако комитетите нямат лице, което да може да го представи на Султана аз съм готов да приема такава една мисия.

След няколко дена, пак в същата сладкарница, Кънчов доде при мене и ми отвори същия разговор. Каза ми, че се бил срещнал с Наумова, редактор на в. "Право", и с Михайловски, сиреч с членове от двата комитета и че им бил говорил за моята готовност да се опитам да придобря македонците със Султана. Те биле с радост приели моето предложение и мислели да изработят един мемоар, в който да стоял **максимума** на отстъпките, които султана трябвал да направи, за да се те подчинят. Аз му отговорих, че не **максимума** трябва да изложат, а **минимума** на тия отстъпки, понеже аз максимума зная – македонската независимост, – но минимума не зная, а това е главното. В същото време му говорих и за положението на въпроса. Казах му, че Русия не дава на македонците автономия и до гдето Портата има поддръжката на Русия и нейното насърчение да осмири Македония с всичките средства, Султанът няма да отстъпи по никой начин автономни права на македонците. От друга страна има опасност, че ако революцията се продължи Австрия ще навлезе в Македония и тогава положението на македонците не само няма да се подобри, но ще се влоши, понеже тогава ще почнат бунтовете, убийствата в тая страна. Колкото за икономическото положение на Македония, то ще е отчаяно, понеже Австрия ще удави всеки икономически напредък, освен земледелския. Освен това, има опасност, че ако Австрия завземе Македония и Русия може да окупира Варна и Бургас и даже цяла България. По тая причина добре ще е едно споразумение със Султана на основата **реформите** и осигурението на тяхното изпълнение.

Кънчов дохажда снощи да ми каже, че изложил всичко на хора от двата комитета, че всички приемали моето предложение, че Михайловски бил уведомил за това генер[ал] Цончева, а Наумов бил искал да доде у мене с още двама приятели, за да се разговорим по тая работа.

Тъй щото днес по 2 часа след пладне ще приема тия гости, които до сега не ми бяха никак симпатични.

2 часа.

Вместо гостите доде само д-р **Татарчев**. Лошав знак! си казах аз. **Матов** и **Наумов** се поболели. Доде също и инициатора на тая среща, бившия градоначалник Кънчев.

Аз изложих на Татарчева предмета на срещата. Казах му, че Кънчев ми бил казал, че имало македонци в комитета, които биле съгласни на дадените от Портата реформи, но под условие, че тяхното изпълнение ще се гарантира от приемането на служба на десетина македонски първенци, които да се грижат за осъществението им. Ако е това истина, казах аз, аз съм готов да ида в Цариград, да представя това възражение на Султана, да туря двете страни в сношение и да се постарая за едно сближение.

Татарчев възрази, че такова нещо е безполезно, защото Султанът не е господар в страната, защото никой не го слуша и защото няма никаква гаранция, че обещанията, които ще даде ще се изпълнят.

Аз му отговорих, че не знам дали аз ще бъда приет и дали моята мисия ще има някой успех, но че предполагам, че пред вид на трудното положение, в което Портата се намира, може би ще бъда послушан. Колкото за изпълнението на реформите, това ще зависи от споразумението между двете страни. Ако Султанът се реши да приеме предложените от македонците мерки, те ще се изпълнят поне в по-голямата част, понеже турците са дисциплинувани и слушат запове-

дите отгоре. А гаранцията за това изпълнение е възможността за македонците да подновят бунтовете си след няколко време, ако обещанията на Султана излязат ялови.

Като гаранция за изпълнение на реформите, на съглашението между македонците и Султана предложих да се иска: един м[инистъ]р българин, членове българи в Държав[ния] съвет, една българо-турска комисия за реформи, български офицери в турската войска, офицери българи в жандармерията, и жандарми българе, общинска полиция, избирателни права за населението, смесени съвети в общините, околиите и пр. съвети, избрани от населението, също и вилаетски смесен съвет, свобода на училищата, на строение църкви, изпълнение на Екзархийския устав, владици във всичките бълг[арски] епархии, български юристи във всичките съдилища, финансови реформи и проч.

Султанът може да се ползува от нашето подчинение, възрази Татарчев, за да унищожи и организация и деятели, за това ние ще караме напред.

След усмирението на албанците, отговорих аз, всичката войска ще се хвърли върху македонците и ще унищожи движението и героите. Не е ли язък за пролятата геройска кръв. Как мислите, че ще се свърши тая работа?

Това е революция, отговори Татарчев, революциите са всяко[га] авантюристически. Ние ще се борим до гдето се яви **европейска намеса**.

Тая намеса, възразих, няма да се яви във ваша полза. Ако движението не престане скоро Австрия може да навлезе в Македония и Албания и тогава македонците ще имат същата участ като бошняците, гдето всичко е в ръцете на австрийците, на католиците, на турците, а православните имат право да са само орачи и овчари. Освен това, от княжеството и Сърбия ще се поощряват бунтовете против австр[ийската] окупация и Македония не ще има никога мира. Следването на революцията значи работене в полза на Австро-Унгария. Другите сили ще говорят хубави работи, но няма да жертвуват нито един патрон и в Балк[анския] полуостров ще стане това, което са решили Русия и Австрия, освен ако македонците не се споразумеят със Султана. Движението може да се оправдае само, ако Султана отбегне предложението за споразумение. В тоя случай македонците са длъжни да следват борбата до край; но ако има изглед да се постигне нещо сериозно още преди пълното изтощение на силите макед[онските] водители трябва да го предпочитат. Тия водители не трябва да действуват като нихилисти, а като държавни мъже, които да имат пред очите си такава цел, каквато може да се постигне при дадени обстоятелства, а не непостижими неща. Комитетът трябва да изработи една възможна програма, която да дава на македонците всичките гаранции за един човешки живот, и като не забрави, че там има и други народни елементи доста силни, стремежите на които не могат да се игнорират, и да предложи тая програма на Портата. Аз съм готов да туря в сношение комитетите със Султана, готов съм да направя тоя опит, без да гарантирам за неговия успех, защото в Цариград не всичко се сполучва, и ако македонците се решат на такава постъпка, те могат да разчитат на моята преданост.

Татарчев си отиде върху тия думи. Кънчев, който държа моята страна, си излезе с него. От тоя разговор теглих заключение, че шефовете на движението са деца, които се хранят с илюзии, които са почнали една кървава свадба и играят на хорото без да мислят за изхода и за Македония. Те се надяват, че Европа ще се намеси или, че най-после ще принудят Австрия да завземе Македония и това смятат за една сполука, за едно избавление на отечеството си и нещат да опитат, или не смеят да опитат други средства за постигането на същата цел, постигане по-вигодни, по патриотически.

Сега се кая за тая моя ревност; с такива деца по-добре е да стои човек на страна и да ги остави да видят сами последиците от своята неразбранщина. Те разпо-

лагат със зган от разбойници и убийци и най-доброто е човек да не им се меси в работите, особено че е безполезно.

1903 април–май.

Разговор с Цончева и С-ие за отиване в Цариград от страна на комитетите.

1 май 1903 г.

Разговор с генер[ал] Цончев.

Вчера Цончев дохаждал и казал на слугата, да го чакам тая заран по 10 часа. Той се яви на определения час и ме попита дали съм добил някои изявления от Виена. Четох му второто писмо от Шишманова, в което се казва, че Махмуд Недим дава всичките надежди за едно споразумение между Портата и комитета.

Тогава Цончев ми отговори, че се надява, че аз няма да отказа моето съдействие на комитета. Отговорих му, че съм готов да замина на следующия ден, но че предварително трябва да ми дадат едно пълномощие и наставленията си. Отговори ми, че за пълномощията е лесно, но че за наставленията сега се работят. Каза ми, че комитета е на мнение да се добият от турците даже и по-малко работи, но да се добият направо от Портата, отколкото да се добие повече чрез В[еликите] сили.

Казах му, че първото нещо, което ще искам, то е едно примирие между двете страни, за да могат въстаниците да организират силите си през това време. Цончев ми отговори **конфиденциално**, че силите и средствата на четите са изчерпани и че без такова примирие борбата не ще може да се продължи и турците ще възтържествуват окончателно.

Каза ми, най-после, че М[инистерст]вото Данев се опитва да влезе с комитета в споразумение, но че Цончев ще тури като условие, че Пр[авителст]вото ще тряба да даде на въстаниците всичката свобода на действие и всичката възможна помощ.

(Може би, че русите са изменили политиката си и че искат да уголемят безредиците в Македония.)

8 май 1903 г.

Днес по 2 часа след пладне се яви у дома д-р Татарчев и иска извинение, за това гдето забавил да ми донесе **отговор**. Забавил се отговора, защото трябвало да се иска съгласието на четниците в Македония. Сега тоя отговор дошел и всички са съгласни да се влезе в преговори с турците за споразумение. Работата е, че турците са избили четите, че комитетите са свършили средствата си и за това искат мир. Аз му отговорих, че със съглашението на новото М[инистерст]во положението е изменено, че сегашното М[инистерст]во може само да иска да се споразумява с турците без знанието на комитетите и че добре той, Татарчев, да влезе в сношение с д-ра Шишманова, м[инистъ]ра на просвещението и да попита каква е министерската политика по македонския въпрос. След като се узнае тая политика, ако се реши да водя аз преговорите, тогава комитетите ще тряба да формулират условията си, които да ми предадат за в Ц[ари]град. След това той си отиде. Беше въобще смирен и нямаше у него потайността, която показваше при първото свиждане.

10 май 1903 г.

Втора среща с Р. Петрова.

Той ми каза, че се срещал с Михайловски и Петрова както и с някого си Дяковича от Шумен. Всички признават, че революцията в Македония пропадва по следствие изчерпването на муниции и пари. Първите двама биле много меки

и удобрили мнението на Петрова, което било: Македонският комитет да не дава повод на Силите да се оплакват от България и да я обвиняват, че тя поддържа въстанието. Михайловски искал да прави **митинг**, но се отказал по следствие тия съвети на Петрова, който добавил, че революционерите могат да минават границата един по един и невъоръжени, сиреч без фасони, но че всяко демонстративно минаване в Македония не е желателно и е вредително за самото дело. А от своя страна Министерството ще се грижи да добие за македонците колкото по-големи правдини е възможно.

Не тъй благоразумен бил шумненеца. Той обвинил Петрова в предателство и искал война с Турция.

Относително до моята мисия в Цариград, той я схваща така: да искам от Султана, за успокоение духовете в княжеството, да престанат преследванията на невинни хора и да се съдят виновните публично, за да види всекий тяхната виновност. Мисля, че за такава една мършава работа излишно е да се праща извънреден делегат, особено, че могат да ми отговорят, че и те тъй мислят и действуват. Само, че трябва време, за да се отделят козите от овцете.

По тая причина, аз трябва само да си създам отделна мисия и мнение да искам известни реформи за Македония.

По тоя случай Петров ми чете една депеша от Петербург, в която Станчов му обажда, че Англия се кани да вземе живо участие в източния въпрос и че пътуванията на Едуарда в Рим и Париж имало за цел да контрабалансира руското влияние.

10 май 1903 г.

Рачо Петров ме вика да ми предложи да отида в Цариград на **извънредна** мисия, сиреч за няколко недели. Целта на тая мисия трябвала да е: 1. Да се накара Султана да спре изтреблението на българите в Македония, и 2. Да се спечелят няколко недели за попълване на въоръжението [на] армията. Петров казва, че войската е гола и че тя няма нищо, нито боеви припаси, нито облекло даже, нито коне. Ако не се сполучи първото и ако се сполучи второто, тогава **война**. Ние без Македония не можем, унищожението на Македония е равносилно с унищожението на България, а е по-добре това унищожение да стане сега и с чест, отколкото то да се извърши по-после и по околни средства.

Това е то дипломата! Това е то държавния мъж, на когото са поверени съдбините на един народ: по-добре е да загинем сега, отколкото по-после, когато може би, няма да загинем, когато обстоятелствата могат да се изменят и да спечелим.

Аз мълчах и му отговорих, че желая да се срещна с него няколко пъти и да се разговаряме по-надълго и по-свободно, отколкото на крак в Министерството.

14 май 1903 г.

Опитах се няколко пъти да се срещна с д-ра Татарчева, един от представителите на така наречената **Вътрешна организация**, с цел да добия от него едно изложение на желанията на тая организация. След като го търсих няклко пъти, той, най-после, доде сега сам при мене, за да види защо съм го търсил. Аз му изложих подробно какво желая от него и именно, че желая да се осветля върху исканията на македонците, за да зная какво да говоря в Цариград.

Вместо да срещна готовността, която трябаше да се очаква в тоя случай, убедих се, по злощастие, че македонците или поне той и приятелите му се боят от една сполука. Той ми каза, че когато по-преди аз съм требал да третирам с Портата от името на Вътрешната организация, той с приятелите му биле съгласни, но че понеже сега Министерството направило една декларация, че то щяло да уреди македонския въпрос, Организацията е недоволна и се тегли назад, понеже няма доверие. Всичката вина за положението в Македония пристига от

България, българите са виновни за злочестините на македонците, всичките български правителства (Радославов, Стоилов, Данев и всички) са експлоатирали македонската кауза, също ще направи и сегашното пр[авителст]во и по тая причина те не желаят да се свързват с него в тая работа.

Аз му отговорих, че българ[ските] пр[авителст]ва не са правили друго, освен да си затварят очите на това, което македонците са вършели, че те са оставили четите да се организуват и комитетите да събират пари и не им са се месили нищо. Колкото за мен, те не са в състояние да покажат нито на един факт да съм аз експлоатирал македонците, за това и сега не мисля да ги експлоатирам. На мнение съм, напротив, понеже няма други изход, да се добият за населението някои правдини; които да послужат за развитието на страната и за по-нататъшното действие на населението, и пр., и пр.

Казах му, че русите са дали карт бланш на турците и че по тая причина Портата треби македонско население.

Всичко това не само, че не послужи за нищо, но забелязах, че той ставаше все по-недоволен, колкото повече му давах надежди за сполука. Най-после той стана и си отиде по един доста груб начин.

Май 1903 г.

Каличе.

Моето идване ще принесе полза, като изгладе остротите между България и Портата. Аз съм обаче дошел, за да искам някои отстъпки. Тая наша постъпка ще има за последица едно охлаждане, понеже турците няма да ни послушат. А освен това, те ще правят мъчнотии за прилагането Руско – австрийските реформи. Трябали сме да чакаме, като се приложат тия последните, да се постараем да ги разширочим. Тези реформи не могат да се приложат догдето трае смущението в Македония, на което ние заедно с албанците сме причината. Искал съм автономията на общините и контролна комисия, но турците няма да ги изпълнят. Отговорих, че от това само те ще загубят, защото духовете по-мъчно ще могат да се уталожат. Турция трябва да се реформира, защото нашето положение става нетърпимо. В София 70 000 македонци, в България 150 000. Австрия овика орталъка и тогава да се намеси в Турция, защото няколко стотин бошняци избягали в Далмация и там стояли 5/6 месеци. В България стоят 150 000 македонци или 10/20 години насилия и изтощават страната, вън от смущението в духовете, в търговията и проч. Положението ни става от ден на ден по-нетърпимо. М[инистерст]вото е решено да не дава комитетите да размиряват Турция, но под условие, че неговите мерки ще имат някое оправяние и именно, че в Турция ще почне да владее сигурност, правосъдие и благосъстояние. Без това условие М[инистерст]вото не ще може да се задържи и ще се замести с друго, което не ще има такива добри намерения, а това не е в моща на Портата.

Той призна, че македонската емиграция е една опасност за България и една спънка за въвеждането на реда, но пак каза, че това ще поправят реформите, но че те могат да се въведат само когато бунтовете престанат да размиряват Македония.

Много искаше да научи какви отстъпки ще искаме от Портата, но аз му казах, че нямаме още наставления. Прибавих пак, че Турция само експлоатира българските поданици, че тя взема от тях даждия, подчинява ги на чауша, без да им дава нещо в замяна. Трябало би да се взимат български чиновници в управлението и българе във войската на равна нога с турците. Казах, че ние имаме превъзходни юристи, които би могле да влезат в разните трибунали. Догдето Портата гледа на българете като на чужденци добри за оголване, до тогава Македония няма да се омири.

От тоя разговор додох до заключението, че Австрия, както и Русия, не желаят да се направят на българете в Македония никакви отстъпки, за да не се остава там бълг[арският] елемент.

Ходих на М[инистерст]вото на търговията и се срещнах с Неджиб ефенди Мелхаме, на когото казах почти същото както и на барона Каличе. Казах му, че Портата трябва да отвори държавните служби и за македонските българе, ако иска да се бият за Империята. Сега македонците нямат приема да се държат за Турция, която е тяхната мащеха. Най-после присудих, че както някога, тъй и сега съм уверен, че той ще ни помогне пред Илдъза. Той ми отговори, че познава днешните м[инист]ри и има за тях най-доброто мнение, но не знае колко време те ще министерствуват и колко време България ще държи коректно поведение срещу Турция. отговорих му, че днешната политика се споделя от кн[яз] Ф[ердинанд] и че следов[ателно] тя ще е дълготрайна.

Бях на обяд днес у Екзарха заедно с г. Гешова, Начова, Мишева и архимандрита. Станаха дълги дебати върху политиката, която България тряба да възприеме срещу Турция. Много се дебатира, но все по същата тема: Грешка станало гдето се подигна революция в Македония; тая революция ще остави само морални и материални развалини, ние ще изгубим досегашните си позиции, ние няма да се съвземем от тоя удар нито след 10 години и през това време гърци и сърби ще печелят терен. Понеже сами не можем да отървем Македония, понеже всичките сили са против нейното освобождение политиката на българите за напред тряба да е сближение, съюз с Портата и използването на нейното благоволение. За да се постигне това М[инистерст]вото тряба да осветли писачите върху опасностите от досегашния вървеж на македонското дело и да обуздае македонствующите с добро, па даже и със зло. Комитетите тряба да слушат властта или да престанат да съществуват. На последното условие може да се възрази това, че тия комитети често са слушали властта, но че тя не е знаяла да ги ръководи и е злоупотреблявала с тях. Екзархът против движението в Одрин.

8 юни 1903 г.

Сега беше Цончев у мен и ми каза, че Данев го бил викал през пролетта и му бил казал, че е дошло време да се хвърлят бомби в Македония, понеже Русия била съгласна да издействува политическа автономия за македонците. Цончев и другарите му, по следствие на тия уверения, предприели агитацията в Македония. По-после Данев се опитал да спре движението, но било вече късно.

Вътрешната организация била също насърчена от Данева с цел да я противопостави на Цончева и Михайловски. Нашите шефове се ползували от откупа на Мис Стон, за да накупят динамит и бомби и да устроят атентатите в Солун и другаде.

9 август 1903 г.

Онзи ден, на 7 тек[ущи] ходих у Ферух бея да препоръчам Балбеика, който заминава за Цариград и за Македония като кореспондент на „Новое Время". Ферух бей му обеща да му приготви нужните препоръчит[елни] писма до Таксим Паша за следния ден и ми каза, че на същия ден ще споходи и мен. И наистина, вчера по 11 часа доде да ме види. Аз се ползувах от случая да му изложа следното:

Поведението на В[исоката] порта е глупаво, то продължава войната с комитетите, вместо да я прекрати с реформи. В[еликият] везир не ме разбра, е ограничен човек и той стана причина, че моята мисия в Цариград не успя. Ако беше приел моите предложения Султанът можеше след 48 часа да повика войските си назад, защото въстанието щеше да се прекрати; Зеки Паша ми се види човек по-отворен, по-интелигентен, с по-широк кръгозор и аз бих него желал за везир. – Ферух ми забележи, че Княза го мразел и го наричал: mon ennemi [мой

враг]. Той ме попита после какви реформи съм препоръчвал и аз му изброих между другите и следните:

1. Самоуправление на общините; права на населението да избира своите кметове и своя общински съвет, които избират от своя страна селската полиция и бирниците.

2. Държавната жандармерия, в която се взема голяма част от местното християнско население с офицери от същото население.

3. Един контролен съвет в Солун, съставен от трима турци, двама българи и двама гърци и който контролира изпълнението на реформите и служи в същото време като административен съд, за да съди и наказва чиновниците, за да решава спорове по админ[истративни] деяния и проч.

4. Приемане на българе в Държавния съвет и проч.

Той ми предложи да телеграфира тия предложения на Таксим Паша за Султана и да каже да се те отстъпят срещу една 10-годишна алиянция между Турция и България, алиянция, която да е една тайна между Княза и Султана. Аз му отговорих, че съм съгласен като му се обещах да се постарая да склоня Княза на тия предложения.

Споразумяхме се да има той пълномощие от Султана да влезем в преговори, за да доведем до едно споразумение Илдъза и Соф[ийския] дворец зад гърба на М[инистерст]вото.

Преди да отида за агент в Ц[ари]град. (Бел. на Гр. Д. Н.)

10 август 1903 г.

Поддържах с Феруха добри отношения и постоянно му проповядвах, че трябва да стане едно споразумение между София и Цариград, като ми изказвах и мнението си по основите на това споразумение. Главните основи бяха всякога реформи в Македония и Тракия. Той ме уверяваше, че пише в Илдъза за тия мои проповеди, че вярва в тяхната сполука и че гледа на тая сполука като едно негово собствено тържество. Днес той дохажда у мене и ми даде отговори когато получил най-после от Таксим Паша и когото да изпратя на Княза в Унгария.

Тоя отговор е формулиран в тука следващата депеша до Княза, която, в отсъствие на Добровича, предадох на Леверкюна, за да я изпрати. От разговора с тоя последния обаче, забелязах, че е студен към тая работа.

10 август 1903 г.

Ферух бей ми донесе отговор от Цариград относително до предложеното от мен споразумение и съюз между Султана и Княза и реформите в Македония. Тоя отговор изпратих чрез Леверкюна до Княза и чакам сега отговора му.

В разговора ни по тия въпроси Ферух ми каза, че Генадиев преди да стане министър, бе адвокат на Комисарството и добър негов приятел. Тоя един способ за да се подкупуват хората. Генадиев, македонски патриот, адвокат на Турското комисарство. Ферух му казал: Ти си интелигентен човек, имаш бъдеще. Тогава защо ти трябват тия крайни елементи, които ласкаеш? Те те само компрометират. Тия съвети подействували, защото Генадиев станал лоялен македонец.

Тази лоялност обаче не го спира да помага и на комитети и да действува за въоръжението на чети и изпращането тия в Македония.

13 август 1903 г.

Изненада ме днес по пладне разсилният на Рача Петрова, който ми каза, че господарят му искал да се срещне с мене. По 4 часа отидох у М[инистерст]вото, като се надявах, че може би ще има някой отговор от Княза по предложения съюз от Султана. Предварително обаче минах край Феруха и го попитах дали той няма някой отговор, понеже аз не бях нищо получил. Комисарят ми отговори, че и той

нищо не знае. Каза ми обаче, че австр[ийският] агент **Форгаш** ходил да го пита дали има някои преговори между него и мен. Ферух отговорил, че няма и се зачудил какво значи това питане. Той доде до заключението, че вероятно Леверкюн е съобщил на Форгаша съдържанието на депешата, която му предадох. „Il ete paye, mon cher, par les autrichiens" [„Той беше платил, скъпи мой, чрез австрийците"], повтаряше той.

Петров не ми говори нищо важно. Каза ми само, че решил да премести Станчова от Петерсбург, гдето станал вече невъзможен, и да го изпрати в Цариград. Може би, че се надяваше да изкажа аз желание да ида там, но аз одобрих решението му. После ми каза, че ще прати Цокова в Лондон, Минчевич в Италия, Добровича в Петерсбург. Аз всичко одобрявах и като се свърши отговора попитах го няма ли нещо от Княза за някоя моя депеша до него през Леверкюна. Той ми отговори, че нямал и тогава аз му разказах за станалото: Предложение на Султана за съюз, реформаторска комисия, спирание на бандите и **sincerite [искреност, откровеност, прямота]**. Той ми отговори, че Княза е готов на съюз с Турция и че той взема мерки против минаването на четите, обеща ми се да поиска отговора от Н. Ц. В.

16 август 1903 г.

Сега беше при мене Али Ферух бей и идеше направо от М[инистерст]вото, гдето се беше срещнал с Петрова. Отворил дума за предложението на българо-турския съюз, което аз бях изпратил на Княза. Петров му отговорил, че Нач[ович] е частно лице, че никой не го е товарил да прави преговори за съюз с Турция и че М[инистерст]вото няма никакво известие от тия преговори. Разбира се, че комисаря беше много разочарован.

На какво се надяват тия хора, за да се разреши македонското питане, не зная. Във всеки случай, аз и тоя път показах неуместна ревност.

18 август 1903 г.

Размишления.

Крал Едуард посещава Франция, Лубет спохожда Англия, италиянският тръгва тия дни за Париж, Едуард отново отива от Мариенбад у Виена, руският също след няколко недели, крал Георги посещава Едуарда в Мариенбад, Карол, австрийският император в Ишл, крал Петър обикаля царството си с дъщеря си и синовете си.

Само българският княз трепери в Унгария в една гора и се връща не в столицата си, а в Евксиноград – една осамотена крепост, почти вън от България – през Румъния: едни казват през Гюргево, други говорят, през Кюстенджа!

Не е ли скърбно!

20 август 1903 г.

Размишления.

Когато на 13 т.м. ходих у Петрова и му съобщих за моите преговори с Ферух бея и за моята телеграма до Княза, той ми отговори, че всичко одобрява и че сам ще телеграфира на Ф[ердинанда], за да иска отговор. Той ще е телеграфирал и понеже на мен не прати никакъв отговор, а на Феруха отговорил отрицателно, няма съмнение, че ще е получил от Пусто поле отговор противоположен на моите възгледи и ще се е подчинил.

Тоя факт ми потвърдява думите на Минцес, който дружеше с Петкова, когато издаваха „**Свят**" и го беше добре оценил. Минцес ми казваше, че Петров е сляпо оръдие на Княза, че няма никаква инициатива, че очаква направление за делата си от двореца и че всичко ще направи според това направление.

Когато Ф[ердинанд] го накара да влезе в М[инистерст]вото на Иванчова аз бях на мнение, че Рачо трябва да избере свои депутати, да добие едно свое болшинство в камарата и да диктува както на страната, тъй и на двореца. Той обаче нито се опита да направи нещо подобно, но се гордееше, че ще произведе **свободни** избори, както му беше казал Княза. След свободните избори Ф[ердинанд] го изпъди и доведе цанковистите на власт с Каравелова и Данева на чело. Петров, който се очакваше, че Ф[ердинанд] няма да го изпуща, побягна от гняв, но не се вразуми. Въобще той не е в състояние да добива ум. Той ще знае едно нещо и именно, че участта на кабинетите зависят от Княза и понеже иска да е министър, ще се държи у полите на Княза и ще направи всичките глупости с риск да бъде отново изхвърлен като парцал.

Опозицията не така на вятъра го нарече дворцов човек.

Но защо Князът не щѐ споразумение с турците? Защо следва да насърчава динамитарите, когато цяла Европа се погнуси от нейните дела и той сам живее по горите на Унгария и в пустинята в Евксиноград, гдето не вижда хора? Кънчов ми казваше, че това негово поведение показва, че съвестта му не е чиста. След много размишления по това негово поведение аз додох до заключението, че Ф[ердинанд] е австрийско оръдие, че той поддържа революцията н Турция с цел да позволи на Австрия да влезе в Македония и Албания и на Русия в България за компенсация. Неговото русофилство е едно лицемерие скроено с цел да може още по-спокойно да услужи на австрийските интереси. В това отношение той е съгласен с македонците, които също работят, за да предизвикат австрийската окупация.

1 септември 1903 г.

Ferrouh bey беше сега при мене, за да ме моли да приема Цариградското агентство. Каза ми, че ходил при Петрова да му убади, че Портата няма да приеме Фичева за агент и че тя предпочита мене. Тогава Петров пак се разфучал, почнал да гълчи турците, да казва, че те щели да докарат русите в България, че **за нас българите това нищо не значало, понеже сме били православни и славяни, че той си е генерал и ще остане пак под русите генерал**, но че турците да му мислят. За мене казал, че и той и Княза ме молили и че нямали вече да ми поменават за Цариград и че ако щѐ, нека той ме склони да отида; освен Фичева други човек нямали.

1 септември 1903 г.

Сега беше у мен Цоков, главният секретар на Рачо Петрова на първа визита. Каза ми, че искал отдавна да ми направи визита, но сега се ползовал от случая и да види защо не съм приемал да отида за агент в Цариград. Той се оплаква от Петрова, че бил буен, че не отбирал от дипломатически работи, че постоянно бил в спречквания, че той му опонирал, но не сполучвал всякога, че сега изпратили едно окръжно против Турция, което може да има лоши последици, че Петров тика работите към войната, като постоянно говори, че в 15 дена ще свърши с турците, че другите министри са на друго мнение, но, че и те постепенно отстъпват и че опасността за България е голяма благодарение неразбранщината на Петрова. Каза ми още, че на турската граница имало 12 000 опълченци, които правят всичките пакости и че населението пакости и че населението много страдало от тях, че кюстендилския управител обявил, че властта не е вече господарка в тоя окръг, че комитаджиите беснеят на всякъде и проч.

Отговорих на Цокова, че го правя съдия дали в такава обстановка е възможно да приема Цариградския пост. Той призна, че не е възможно. Казах му, че ще отида в Цариград, когато ще мога да донеса там мирни думи, когато сиреч Петров

улови друга политика, миролюбива, когато повърне комитаджиите от границите и въдвори ред в страната. Казах му, че народа не ще война, че никой не се интересува за професорските агитации, че това е една платформа и за правителството да спечели изборите: като обяви, че иска мир и ред. Казах му, че рум[ънският] крал е обявил на Княза, че ще нападне България, ако се подигнем против Турция, че ние и да победим пак не можем да решим македонския въпрос. На това той ми каза: Ламсдорф, при когото бил аташиран, му казал в частен разговор: „**В случай на война, аз желая на бълг[арските] войски да влезат в Цариград, но ви уверявам, че вие ще се върнете без да спечелите нито една педя земя.**“ Цоков го попитал тия думи само за него ли са, и Ламсдорф му отговорил: “**В един Ламсдорф има само един път, че в Ламсдорф двоемислие няма и че той може да предаде думите му на всеуслишание.**“ Цоков съобщил това на Княза, който му отговорил: „Il reunie des alors plus qu'a reve et a tout autre“ [„Той събира (обединява) оттогава, повече отколкото е желал (мечтал) за всяка друга“]. Цоков се чуди на това гдето Княза се съгласил на последната нота, която може да докара войната и мисли, че Княза изиграва последнята си карта; искал война, за да стане крал или, ако не сполучи, да напусне България.

На края аз му казах, че не е истина, че съм отказал да отида в Цариград, напротив готов съм утре да тръгна, но само ако правителството улови категорически спасителния път за България с мнение: да премахне от границата багабонтите, да подхване една съюзна политика с Турция и да даде всичките доказателства, че ще следва сериозно тоя път. Казах му, че от сега зная, че моето положение ще е мъчно, че нашите искат големи работи от султана, че каквито отстъпки и да издействувам все малки ще се видят на нашите патриоти, но че въпреки тия мъчнотии аз съм готов да отида в Цариград щом ми се даде гаранция, че ще мога там да работя, като се вземе и тук сериозно решение да се върви в съгласие с Турция, да се влезе с нея в приятелски отношения. Разказах му за предложенията, които телеграфирах в Пусто поле и Цоков се чуди, че са били отхвърлени и ги намира в днешните обстоятелства за приемливи.

През течението на разговора Цоков ми каза, че Петров се много влияел от момчетии, че съм бил длъжен да го спохождам на често и да давам по-правилна насока на политиката му. Отговорих му, че ми е неприятно да полемизирам с човек, който се остава да се влияе от всекиго, който няма свои убеждения, който постоянно менява посоката на делата си.

2 септември 1903 г.

Днес беше Ферух у мене да ме моли да приема цариградския пост и да ида да се срещна с Петрова. В същото време ми каза, че щял и той да види Петрова, за да узнае пространството на мобилизацията. Той предупредил Петрова, че ако се викат по-големи сили – и това лесно ще се узнае – тогава война. Турците щели да ни нападнат. По тоя случай Ферух с присмех ми разказа какво Петров му говорил: „Вие ще ни нападнете и ще влезете до Балканите, но не по-нататък, защото ние ще повикаме на помощ русите, на които ще дадем Варна и Бургас. Тогава вие да му мислите.“

3 септември 1903 г.

Размишления.

От разговора ми с Цокова стана явно, че Петров, като оръдие на Княза, pousse a la guerre. Тая ще е причината, за която Княза не ми отговори от Пусто поле, не прие, сиреч, предложенията на Портата за смесена комисия и за реформи. Цоков ми каза, че Князът иска да изиграе un grand coup, да стане крал или да оприда из България, гдето става от ден на ден по-невъзможен.

Войната е обаче много рисковано предприятие. Тъй както ние сме поставени, между обявени неприятели и с цяла Европа против нас, тя ще е едно злощастие и всичко показва, че Князът върви към пропастта си, но влече и България надире си.

Една победителна войска се обръща в преторианска, една поразна война също може да се обърне в преторианци. Една квази съдба свързва Княза с войниците биле те победители или победени. Може би на това Князът разчитва за своята бъднина. Гражданите го мразят, понеже не беше в състояние да ги привлече, сега и военните не го зачитат; той ще мисли обаче, че тия последните ще се обърнат в негови оръдия след една съдбоносна за участта им война. В това той има пример на Наполеона I-и и даже на Наполеона III-и и двамата разчитваха на войската, даже първият и след смъртта си. Но дали българският характер прилича на френския?

5 септември 1903 г.

Днес дохажда при мен главния секретар Цоков да ми предложи да отида в Цариград. Тогава Ферух бей ме беше предупредил, че Петров се оплаквал от мене, че му говорил, че се назлъндисвам, че като съм знаял, че съм потребен за Цариград, съм правел мъчнотии, аз казах на Цокова да каже следното на Петрова:

„Не е в моя характер да се назлъндисвам и да правя мъчнотии, той знае, че когато по май ми предложи да отида в Цариград и да опитам едно споразумение, аз не се отказах и не се подвоумих нито една минута. Щом е въпроса за споразумение, за мир, аз съм готов. Но понеже забелязах било от думите на Петрова на мене и на кореспондентите, било от поведението на Княза, че правителството има задни мисли и търси да предизвика война, аз реших да не отивам в Цариград и въобще да не приемам и служба от това М[инистерст]во, защото не желая да бъда прямо или косвено съучастник на войната, която по мое разбиране, ще е фатална за България без да е полезна за Македония. Като вземе човек у нас партийните органи забелязва, че освен „Нар[одни] права", никой други партиен орган не желае война; следователно, народът е против войната и в моите очи, ще е едно тежко престъпление да му се тя обстроити насилствено, изкуствено. По тая причина аз не желаех да се срещам с Петрова или с другите министри, не желаех, защото не вярвах, че ще мога да ги отбия от фаталния път по когото следваха. Те следваха по тоя път, не защото вярваха, че войната ще е полезна за отечеството, но защото македонците я искаха, а те отстъпваха от страх към македонците, с които са имали и имат, вероятно, и сега духовни връзки.

Щом обаче Князът и Петров искат сега да ме проводят в Цариград, аз отивам, но само с цел да работя за споразумение, за мир. Аз ще видя дали те искат мир и споразумение от писмените инструкции, които ще ми дадат. Аз искам да ми се дадат тия инструкции преди да излезе указа за моето назначение, понеже трябва да се убедя, че не се искат от Портата невъзможни неща, неща, които като не се изпълнят, ще оправдаят войната.

Аз изработих преамбюла за тия инструкции, моля да го предадете на г. Петрова да го види, да приготви следствието му и аз ще дода да го видя. Тогава можете да ме назначите. Тия наставления трябва да се показват на Феруха, защото аз ще се старая да постигна нещо повече от тоя минимум.

Бях се наготвил да говоря на Цокова тия работи, но той не дохожда. За това нека прибера тия листове за въспоменание.

8 септември 1903 г.

Размишления.

Споразумение със Сърбия по македонския въпрос.

Това споразумение не може да стане освен на основата поделението на Македония. Това поделение да се извърши тозчас или при по-добри условия.

Няма съмнение, че за да извърши това поделение тозчас, ще трябва съгласието на Австро-Унгария и Русия или поне само на една от тия две сили. Това съгласие може да се добие, но под известни условия, които ще бъдат тежки, съдбоносни, като на пр. избиране за господари руски князе или лица препоръчани от Петерсбург или такива от Виена.

Каква ще е ползата за македонците, ако поделението би трябвало да се извърши по-късно и ако до тогава турското господство не се покътваше? Такова едно поделение ще стане под условие, че ще се определят точно сферата на влиянието в Македония на Сърбия и България; границата на тая сфера на влияние ще е водораздела между Струма и Вардар. Екзархията ще трябва да оттегли от Западна Македония всичките си учители, свещеници и владици и да остави полето свободно на сръбската пропаганда. И това положение, под владичеството на Портата, ще трябва да трае с години, сиреч до гдето стане възможно добиването съгласието на Австрия и Русия за изтикването турците из Европа.

Ако би добили това съгласие на тия две държави, какво ще говорят черногорци и особено гърците, които също имат претенции?

Един **гордиев възел**, който може да се разсече само от Великите сили и то не в полза на едните българе!

11 септември 1903 г.

Размишления.

Онзи ден Леверкюн дохадва от страна на Княза да ме пита дали не бих отишъл за 15 дена у Виена, за да узная какво ще решат по македонския въпрос руския и австрийския императори. Аз му отговорих, че братята, майката и приятелите на Княза, които са приети в двора, са по-добре от мен в състояние да узнаят резултата когато Князът е любопитен да научи, но че ако Князът настои аз по дълг и без удоволствие бих предприел една такава мисия.

По времето на разговора ни Леверкюн ми съобщи, че бил питал Князът защо не е дал никакъв отговор на телеграмата ми от 10-и август, като прибави, че това не било фроасирано.

Дали предложението на Княза да ида у Виена няма за цел било да изпита дали му съм здраво сърдит за това невнимание или пък иска да ме предобри като ми хвърли няколко наполеона, за да направя една разходка у Виена. Той ми казваше веднаж, че съм бил австрофил и русофоб само защото у Виена се живеяло приятно. Като вярва това той може би, ще е искал да ми плати една разходка у Виена, за да заличи лошото впечатление, което ми е направило неговото невнимание, а не, че иска да знае какво са решили императорите.

Той се скара с Радева защото последния се отказал да намери пари, за да се изпратят на разходка в Италия и другаде д-р Шишманов, Вацов и още няколко под предлог на някакви мисли. Мислите са, вероятно, едно було с което Ф[ердинанд] покрива разходките, които той устроява на тия фаворити, за да ги печели.

За чудо, че и аз съм влязъл в числото на фаворитите, аз, най-умразния!

12 септември 1903 г.

Размишления.

Всичките политически стремежи у нас имат само един пей: **егоизма**.

Ако стамболовистите са русофоби причината е, че искат кокалът да остане цял за тях; а ако цанковисти и народняци са русофили; причината е, че искат да задържат кокала за себе си с помощта на руското влияние.

Руското влияние в България се основава върху надеждата да се експлоатира Русия в полза на България, която ние българите ще експлотариме в полза на джеба си.

Това се доказва и от обстоятелството, че щом някой престане да гложди бюджет някакъв, той изгубва и патриотизма си, особено когато изчерпи единомишлениците си и кредита си. Колко съм чувал, и то не от простолюдието, да викат: пуста опустяла България! Да доде Русия, че да се свърши! и проч. и проч.

Защо аз съм русофоб? Дали защото ще се изгуби българската народност ако русофилите надделеят?

Ако всичките българе бяха русофили, нямаше да съществува у нас русофилска партия; сегашните такива добиват правото на съществуване от русофобските партии. Ако тия последните да не бяха съществували, тогава целия народ щеше да е русофобски, защото русофилите въобще щяха да се боят от руските стремежи над България и от егоизъм щяха да им противодействуват.

Аз съм русофоб не защото има русофили в България, които я събличат, но само защото се боя от нашествието на русите в България, от обръщането на последнята в руска област.

Къде е злото от едно подобно събитие?

Ако русите бяха били един цивилизован народ, ако в тях и особено в тяхното чиновничество корупцията да не беше била крайна, злочестината от поробването на България не щеше да е много голяма. Русите обаче ще внесат в отечеството ни не само чиновническия произвол и тирания, но и рушветчилъка, кастофорството, развалата, пиянството и българския народ, вместо да напредне и се цивилизува, както ще стане ако запази независимостта си, ще стане посмешището на света, както са повечето евреи, ерменци и проч.

Ето защо аз съм русофоб.

13 септември 1903 г.

Видях се с Рачо Петрова и дадох съгласието си да отида в цариград. По тоя случай той ми каза, **че съм бил напсувал Княза в отговора си на неговото писмо, с което ме кани да отида за агент в Цариград**. Това му го съобщил сам Княза.

Работата е тъй: Това писмо, напротив, беше много учтиво. Но понеже в него осъждах изпращанието на чети в Македония, Княза го взел за една псувня против него същия, който се занимава преимуществено с тия чети.

1903 г.

Размишления.

Нашите **либерали** са се заловили да предизвикат в Турция европейска намеса в Македония. Те са сигур, че [ще] постигнат това си намерение, понеже, мислят те, имали същата сполука на 1876. Тогава те предизвикали в Турция кланетата, докарали руските войски отсам Балкана и способствували, уверяват те, за освобождението на България. Същата програма турят и сега в действие.

Дали обаче тогава те не са били несъзнателни оръдия на Русия и Австрия, които са търсили до откопчат нещо от Русия и си послужат с нашите герои? Види се обаче, че сега тия две сили не проявяват същия **апетит** и за това не се намесват, ако и кланетата да траят вече цяла година. Те не проявяват същия апетит вероятно защото не са могле още да се споразумеят за частите от Турция, които намеряват да усвоят.

21 септември 1903 г.

На Таксим Паша казах, че понеже се ползувам от доверието на Н. В. Султана и от доверието на Княза и правителството му, приех да послужа като посредник за премахването на недоразумението, което съществува между двете страни. Всяка една от тия страни не вярва на другата. В Цариград мислят, че България, по амбиция и със завоевателни цели, подстрекава въстанието в Македония, а ние

мислим, че Турция, по съветите на неприятелски сили, не взема мерки срещу революционерите, а ги остави да вървлуват, за да има повод да изтреблява бълг[арския] елемент и трупа войски на границата, за да нападне княжеството. Аз не вярвам нито на едното предположение, нито на другото и съм убеден, че това настроение произлиза от недоразумение между двете страни и за това приех да дода в Цариград, за да помогна за споразумението им. Македонците в княжеството са **un grand embaras** за Княза и за правителството, вземали са срещу тях най-строги мерки,но те са безбройни, съединени помежду си, силни и за това тия мерки нямат всякога желания успех. Предполагаме, че се поддържат и от вън. Чети не се образуват върху бълг[арска] територия, но във вилаетите, поединични лица обаче минават границата въпреки нашите и вашите военни постове. Населението им съчувствува и това пречи на полицията; съчувствува им последствие недостойнството на администрацията в Македония. Обещаха ни да вземат нови мерки. Сиреч да не мобилизират, а да не свикват новобранците порано, понеже бях уверен в добрите чувства на Н. В. Султана и знаех, че анадолските войски нямат това намерение, което им се приписва, сиреч да нахлуят в България; и за това ви моля да ми позволите да успокоя нашите хора в София, за да не вземат и те военни мерки. Когато един народ се готви за война, военният дух в населението расте и войната се подкача без да е съществувало по-рано във висшите сфери такова настроение и по тая причина не трябва да се играе с огъня.

Таксим в отговор ме моли да изказвам впечатленията си по всичките работи. **Гешов** подозира, че русите играят двойна роля, че говорят за мир и тикат и двете страни към война, че има сведения, че Бахметиев съветва бълг[арското] пр[авителст]во на война.

Аз му разказах това що бях чул по това нещо от Цончева и Данева.

5 октомври 1903 г.

Среща с Таксим Паша.

Поднасяние съболезнованията на правителството по случай смъртта на султановия син.

Съобщих му някои неща от телеграмата № 517, и именно, че се дала заповед да се разпусне един призив от събраните на обучение три призива; че не е истина, че са минали чети от нас в Турция, че инцидента на Демир Капия се състои в това, че една чета се връщала в България подгонена от турските войски, които навлезли на 300 метра на бълг[арска] територия.

Като доказателство, че се изпълнява добре поетото положение служи едно антрефиле в „Бълг[арския] търг[овски] вестник", че докарали в София 200 бунтовници, които са се канели да минат и че ги затворили по участъците.

Таксим ми отвори дума за Караманската случка. Прекъснах го и му казах, че я сматрям като разрешена, понеже бълг[арското] пр[авителст]во разпуща войските, които беше спряло. Ако и да имах сведения по тоя инцидент не му споменах нищо. Телеграфират ми, че ще искат обезщетения за ограбените вещи и изгорените домове. Ще ми пратят листата и тогава ще им я съобщя.

Отварям му дума за страха на бежанците да се връщат и за нуждата от амнистия, на която да се даде голяма гласност, понеже сега властите, ожесточени против българите, им правят големи пакости.

Отворих му дума и за обнародваното съобщение във вестниците по мерките, които са се взели за успокоението на Македония. Казах му, че съм благодарен, но че има нещо да куца и то е комисията. Тя се състави не тъй, както я бяхме проектирали с Али Ферух, назначи се един неспособен българин. Добре е той да се замести със способен човек, който да има престиж в населението, доверието му, и който да бъде полезен на Хилми Паша. Таксим ме пита кое е

това лице – отговорих му, че има няколко добри, благонадеждни, със същите чувства като мене и които ще му покажа, когато се приеме тая мисъл по начало.

Той ходи при Султана, и като се върна, даде ми следния отговор: Да не се разпущат войските парче по парче, но изведнаж. Султанът е готов да ги разпусне всичките изведнаж.

За бежанците ще се дадат заповеди да се назначат комисии, които да ги приемат, настоява и [...] им да не се закачат. В това отношение ще се дадат най-строги заповеди на чиновниците.

Колкото за Робев той не говорил нищо тоя път на Султана, но щял да му говори други път. Робев бил скоро назначен и не можало да се отчисли сега. Казах му на смях, че може да се разболее и замести с други, но че аз не бързам, нека му се доде времето.

26 октомври 1903 г.

Разговор с Екзарха.

Н[егово] Блаженство дохажда днес у мен и аз му разказах някои работи, които знаех. Казах му, че В[еликият] везир ми се бил обещал да издаде тия дни ираде за обща амнистия. Тогава той ми каза, че е пострадало населението в Македония, но че **водачите** са останали живи и здрави и са избягали в България. Те няма да сложат оръжието; напротив, те сега ще се съберат, ще се окопитят, ще се организуват и въоръжат и на пролет ще подновят движението, както тая година. Тъй щото тая работа ще се свърши само с изтикането на турците от Македония.

По мое мнение, движението няма да престане, защото шефовете трябва да имат предлог да събират пари; но то не може да има тоя размер както настоящата година, понеже организацията е изтощена.

18 ноември 1903 г.

Разговор с Таксим паша.

Той сам ме вика, за да ме пита за някои слухове. Сарафов се бил канел да поднови революцията на пролет, в Сърбия останали със същата цел 1 000 комитаджии. Какво мисля за тези работи. Отговорих му, че за Сърбия вярвам, че правителството няма да им позволи да агитират. Колкото за България пр[авителст]вото е безсилно, защото Портата не прави нищо, за да подигне неговия престиж. Има някои работи, които сме искали отдавна и които биха произвели силно впечатление в София ако се бяха изпълнили. Направил съм един мемоар и ако обича да му го предам. Той ме пита какви са тия работи и аз му говорих тогава за нашите стоки, за затворниците в Азия, за препятствания по железниците, като му дадох всичките подробности както в мемоара. Той ми каза, че забелязал, че не съм толкова ревностен както по-преди. Отговорих, че това е истина, понеже съм се обезсърчил, като видях, че нищо не се върши. Прибавих, че силата на комитетите стои в разногласията между двете правителства и че ако се пренахнат тия причини за разногласия, комитетите ще изгубят престижа си.

18 ноември 1903 г.

Разговор със Зиновиева.

Намерих го те особено разположен и го попитах за резултата на отговора на Султана. Казах му, че очаквам сега назначението на двамата комисари и на офицерите от жандармерията, че с това трябва да се изтръгне Македония от ръцете на Султана и тогава да се въведат реформите: автономия локална, даждийни променения, правосъдие и проч.

Отговори ми, че Русия и Австрия са вече избрали своите делегати, че ще се назначат 80 външни офицери, че и англичаните искат да проводят свои офи-

цери, че той се занимава сега с правилника на жандармерията, че работата няма да се остави на половин път, а ще се изкара цяла по всеки начин, че не може да се бърза, но че българите трябва да не правят спънки. Отговорих му, че щом започне прилагането на реформите българското пр[авителст]во ще може да обуздае комитетите. Пари за пострадалите в Македония.

20 ноември 1903 г.

Чудно! Екзархът става все повече австрофоб. Тая вечер ми разказа следното. Някой си **Реуф Паша**, близък познайник му разказал, че през 1876 година **Азис** го пратил в Далмация, за да склони избягалите там бежанци да се върнат по селата си в Босна и Херцеговина и по тоя начин да се тури ред в тия две области. Реуф отишъл в Далмация, обиколил селата, в които биле настанени казаните бежанци, намерил агенти, които да действуват между бошняците, за да се върнат и бил вече на предвечерието, за да изпълни мисията си, когато от Цариград го повикали назад. Той забелязал, когато пътувал из селата, че австр[ийската] полиция го следяла и се отнасяла враждебно към него, но не обръщал към това внимание, защото вярвал, че Австрия има интерес да се отърве от товара на бежанците, но когато се върнал назад научил в Цариград, че Австр[ийското] посолство било искало повикването му под разни измислени предлози. Азис се съгласил да го вика назад и въстаническото движение следвало да върлува, догдето най-после Австрия отворила поход против Турция и комплицирали работите до такава степен, че се предизвикали сръбската и после руската война и дележа на една част от Империята.

Екзархът е убеден, че Австрия днес върши същото в Македония.

30 ноември 1903 г.

Разговор с Екзарха.

Един ерменец, който слугувал при Хамида още когато последният бил ефенди и го познавал добре,казвал на Н[егово] Бл[аженство], че Хамид ще свърши турското царство. Хамид тогава осъждал Азиса и казвал, че ако станел султан щял да направи това и онова, все лудешки работи. След като Хамид се възцарил ерменецът отишел да му честити, но антуражът не го пуснал до Султана, но му казал, че когато Хамид попитал за него му отговорил, че е умрял и за това ще бъде пребит, ако посмее да се яви още веднаж в Илдъза. Ерменецът от тогава избягва да се доближава до Илдъза.

Екзархът е съгласен гдето България се въоружава, защото това и дава тежест, но той мисли, че война не трябва да се прави за **нищо** или за **автономия** на Македония. Автономията трябва да се добие от Силите по дипломатически начин, оръжията да се запазят за тогава, за когато ще трябва да се присъедини Македония на княжеството. Тогава сърби, гърци ще се противят и ще стане нужда да се бият.

Екзархът мисли, че четите трябва да **изчукат** и сърби **и** гърци в Македония и да покажат на Белград и Атина, че с турския режим нищо не се постига и че те трябва да се споразумеят с България и да искат реформи. Със свободата всекий да става каквото ще и тогава да има между народите само културна борба.

7 декември 1903 г.

Разговор с Таксим Паша.

Виде ми се, че той има нещо на сърцето си, което не може да каже. Започна да ми казва, че Султанът имал най-добрите намерения към България и че и ние сме имали добри чувства към Турция, но че пак не може да се доде до някое сближение. Посланици и други високи чиновници уверявали Султана, че бълга-

рете имали най-лоши намерения, че те напролет ще подигнат македонците и сами ще нападнат на Македония с войските си, че той не трябвал да слуша какво говори Начович, какви миролюбиви уверения той дава в Илдъза, понеже на тях той говорел противното. Таксим прибави, че В[еликите] сили гледали своите интереси, че затова и ние сме трябвали да гледаме нашите и да направим щото те да не се месят помежду ни. Това ще е било целта на днешния негов разговор. Аз му отговорих, че тия посланици интригуват, че аз съм говорил само, че съм тука за работи на княжеството, че македонския въпрос е работа на Султана, че наистина не съм доволен, защото много наши работи не се изпълняват, но че това няма нищо общо с въпроса на Македония, че не е истина, че България имала неприятелски намерения срещу Турция, напротив щом реформите се приложат, България, и правителство, и народ ще могат да реагират против макед[онските] комитети и да ги принудят да мируват, че моя идеал е да видя Княза в Илдъза и една бълг[арска] дружина да марширува пред Н. В. Султана.

Тогава той доде на въпроса на реформите и ми каза, че **те са вече изпълнени**, недостойните чиновници са изгонени, бекчиите са махнати и заместени с християни. Аз му отговорих, че това не е достатъчно, че ако желае, аз ще му изложа писмено какви реформи са необходими. Той ми възрази, че това не е нужно, понеже те са писани по вестниците, всички ги знаят и **те ще се изпълнят**. Той като че говореше за реформите на двете Сили. Аз му казах, че щом това стане нека е уверен, че Портата ще добие в България най-преданите си съюзници. Той ми каза, че се повикал тука Али Ферух, че Султанът заръчал да ми го проводят да се разговорим и че ако стане нужда да ида и аз с него в София – разбрах, за да прокарам пред правителството това, което се съгласим.

13 декември 1903 г.

Разговор с Ферух.

Дохажда да ме пита дали имам отговор на писмото си по предложението на реформите. Отговорих, че не чакам толкова скоро отговор.

Питах го дали може да се постигне нещо сериозно, като ми казва, че В[исоката] порта била против едно споразумение с България. Отговори ми, че **щом Султанът се убеди и Портата ще се подчини**.

В Илдъза казвали, че ако не се споразумеят с българите тогава ще се споразумеят със Силите; значи, че ни противопоставят едни на други.

Той ме пита дали вярвам в споразумението по между ни. Отговорих, че у София искат реформи, а щом те се дават заедно с други работи, аз вярвам в успеха.

13 декември 1903 г.

Разговор с барон Гизел.

Неговото впечатление е, че на пролет ще има война. Императорът го попитал кой ще е победителя и той отговорил – **България**. От гръцката война насам турците били загубили равновесието си; интелигентни турски офицери му казвали, че сега, след още някои малки поправки във войската Турция ще си уреди сметките и с **Русия**.

Наставленията на асесорите са вече изработени от двамата посланици и удобрени от двете правителства. Мнението на Султана не е искано и няма да се иска. Те тръгват след десетина дена и ще подкачат дружините си съгласно тия наставления.

Също тъй е изработен и удобрен от двете правителства и Правилника за жандармерията. Тя ще възлиза на 7–8 хиляди души отбрани хора. Тия дни ще се събере една комисия в Цариград, която да определи някои подробности. Например: къде, колко офицери, капорали и проч. са нужни и от коя държава да се поискат и други подобни работи. След това генерала и четиримата му помощ-

ници ще заминат за мънастира и ще изпълнят тия решения. Това ще може да стане през февруарий.

Напрешния директор на Отом[анската] банка г. Абасано бил изработил един правилник по финансите, който аресал. Тоя правилник предвиждал доходите на трите вилаета и тяхното събиране, които банката с чиновниците на режията ще събира. Тия доходи ще служат за изплащането на чиновниците и жандармерията. Ако артиса нещо, ще се дава на Портата, която може да прави с него каквото щѐ. Макед[онската] фин[ансова] администрация няма да се грижи за плащането на войската в Македония.

Днес двете посолства ще дадат на Портата нота, в която ще ѝ обявят, че ако до 5 дена не поиска генерал за жандармерията от Италия тия две правителства ще го поискат.

Русите били назначили за помощник генер[ал] Собеки, но се отказали, за да назначат някой полковник. Австрийският остава подполковник граф Салш. Такива ще назначат англичаните и френците.

Французите отказали да дадат помощник на италианския генерал. Остават англ[ийски], австр[ийски] и руски.

16 декември 1903 г.

Разговор с Ферух бей.

Тая заран рано дохажда Ферух бей, за да пита какъв отговор съм получил от София за неговите предложения за споразумение между двете държави. Отговорих му, че не съм получил никакъв отговор и че отдавам това мълчание на сръднята на Петрова против него, но че той нека влезе в прави сношения с Княза по тоя въпрос. Дадох му тоя отговор за утешение, понеже не желая никакво споразумение. Той ми отговори, че е доволен гдето Петров му е сърдит и че ще му е приятно ако може да напусне България. Прибавих, че Портата няма нужда да търси споразумение с България, че стига тя да задоволи своите поданици, за да не се бои от нищо, че македонците няма да предприемат никакво движение на пролет, щом реформите се изпълнят и проч.

Той ми каза, че в Илдъза бил веял войнствен дух; отговорих му, че той трябва да е чел разговора на сръбския министър Николич с редактора на „Polit[ische] Coresp[ondenz]", в който разговор се намекна на няколко места за едно споразумение на България със Сърбия, че войнственния дух на Илдъза не може да има друга последица, освен да ни хвърли в обятията на Сърбия.

В неговото предложение стоеше и сключването помежду ни на военен съюз. Казах му, че такъв съществува, че е бил сключен още по времето на Стоилова, но че е вече забравен, за това няма нужда да се сключва нов.

Тогава той ми подхвърли въпроса за Фирмилияна като една уловка; каза ми, че и иradето за освобождението на стоките ни от мъчнотиите било излязло – но не било изпълнено. Като че искаше да каже, че неговото изпълнение зависи от предложеното му споразумение.

Най-после той прибави, че е доволен гдето нищо не станало, защото се избавя от отговорност.

17 декември 1903 г.

Разговор с Таксин Паша.

Таксин казал вчера на Добрева, че ще е добре да отида да го видя още веднаж преди заминаването за София на Али Ферух бей. Нощес получих от Петрова телеграмата му № 638, която препратих и приготвих, за да му я предам. Така и направих. Отидох преди малко с Добрева у него и му прочетох тая телеграма и той заповяда да я преведат на турски за Султана. После се отвори дълъг разговор, даже препирня помежду ни. Сърди ни че, че сме се въоружавали, че посланиците

им казвали, че това въоръжение е против тях, че на пролет ще им отворим война; сърди се, че комитетите, че техните шефове тичат по цяла Европа и заплашват Турция. всичко това са признаци на една близка буря помежду ни.

Отговорих му, че въоръженията се правят по настояването на военните, че една войска не може да остане в състоянието, в което Паприков беше оставил нашата, че комитетите не искат друго освен подобрение положението на населението и понеже Н. Велич[ество] тъй също иска това подобрение и го изпълнява, няма никакъв повод за война, че най-главната точка на исканията на Али Ферух беше да не се въоръжаваме повече и това се постигва, понеже аз го уверявам, че други поръчки, освен тия, които са известни на всички, няма да се правят, че следователно тяхното искане се постига.

Тия ми думи го успокоиха. Спомена ми за Скопската епархия с намек да ни направят там отстъпки. Отговорих, че нямам никакви наставления и за това предполагам, че България не се интересува.

17 декември 1903 г.

Разговор с Али Ферух бей на Станцията.

Изказа ми съжалението си, че в София не приели предложението му за съюз между България и Турция, а това можало да докара помежду ни война. Отговорих му, че нека там подействува в същата смисъл, но че ще бъде една глупост, по следствие на недоразумения, да се скараме и да улесним на други да си поделят Балкан[ския] полуостров. Причините по които не са приели предложението му в София могат да са много. Стоилов е свързал такъв договор, който е останал без последствие; после, по причина на систематическото преследване на всичко българско, в София ще е изчезнало доверието към Портата. Отговори ми, че нали сега се изпълнявали нашите искания. (То е въпрос.) Най-после му казах, че главната точка на неговото предложение е да не следваме да се въоръжаваме, а това е постигнато, понеже ние по-нататък няма да се въоръжаваме. Отговори ми, че и той е уверен в това и го бил казал на Султана; прибави обаче, че имало и втора важна точка: внасянето в Турция на бомби и динамит. Отговорих му, че те се внасят тайно, контрабанда, и че контрабандата и сега се преследва.

Ни колко щеше да е Султанът доволен, ако се прокараше в София едно законче против комитетите! – Отговорих му, че това ще даде повод да се основат тайни дружества, които са по-опасни. Прибавих му, че цеpът на болестта са реформите. Той ми отговори, че реформите са невъзможни, parce qui il faut que S. M. tienne compte de l'opinion publique [защото трябва Н. В. да държи сметка за общественото мнение]. Каза ми, че на В[исоката] порта били ни мразили и казвали, че сме биле неприятели понеже сме държали с В[еликите] сили.

Като пример на нашето неприятелство ми даде следния пример: Екзархът подал мемоар на В[еликия] везир, който му казал, че в скоро време щял да уреди въпроса му; но на следуващия ден се явили при везиря посланици, с копия от тоя мемоар в ръка. (Зеки Паша ме пита оня ден дали е истина, че тия дни Екзархът е обиколил посланиците и се е оплаквал от Портата).

23 декември 1903 г.

Разговор с Екзарха.

На 17 тек[ущи] беше юбилея на барон Каличе. Екзархът отишъл да му честити, но щом влязъл в един от салоните дошле при посланика Тефик и Зеки Паша, които отворили дълъг разговор по **реформите**. Догдето разговаряли на саме, пристигнал от Двора един шамбелан на Султана придружен от един слуга, който носел една кутия. Каличе напуснал горепоменатите паши, влязъл във втори салон при **шамбелана** и след малко той и слугата си излезли без кутията. След това Каличе пак отишъл при пашите и като свършил разговора си с тях,

влязъл в третия салон гдето бил Екзархът и други посетители и им се извинил, като им казал че не можал да прекъсне разговора си с пашите, които биле дошле по работа. Н[егово] Блаженство предполага, че в кутията ще е имало някой скъп подарък, понеже, ако ли беше било декорация вестниците щели да споменат нещо. Освен това Каличе имал всичките турски декорации с брилянти, и не останало някоя скъпа декорация, която би могла да му се даде.

5 януари 1904 г.

Разговор с Н[егово] Блаженство.

Нашата политика не трябва да е двоелична и колеблива, да се говори на турците едно, а на комитетите друго. Ако ние се усещаме силни да извоюваме автономията на Македония ако имаме съюзници около себе си и ако се надяваме на оръжието си, тогава напред. В такъв случай могат да се жертвуват още 50 000 души българе, но да се постигне освобождението. Ако ли никоя сила не ни обещава ефикасната си поддържка и ние нямаме възможност да осигурим свободата на Македония и след една успешна война, тогава трябва да се задоволим с реформите на Великите сили и да не позволим по никой начин на комитетите да пречат на тия реформи чрез оръжия и престъпления, а напротив да помагаме за осъществението на тия реформи и да ги използуваме за развитието и оставането на българския елемент в Турция, като оставим да се подигне по-после от вътре въпроса за по-широки права и автономия. Изпращането на банди без военна акция от страна на България е едно средство за турците да изтребват българския елемент и да осигуряват безпрепятственото си владение в Европейска Турция по-нататък. Същата последица ще има и една наша злочеста война с Турция. Султанът ще се ползува тогава от слабостта на княжеството, за да онищожи във владенията си важността на българския елемент, а това не е мъчно в Македония, гдето народното чувство е още слабо в масата на простото население.

8 януари 1904 г.

Разговор с Н[егово] Блаженство.

Отидох да му прочета проекта за Съглашение с турците и да го попитам да ли е доволен от чл[ен] 4-и, който се допира до въпроса на Екзархията. Той намира, че това Съглашение ще има само целта, която и аз формулирам накрая на вчерашната си шифр[ована] телеграма до Петрова и именно, че то ще послужи да се изравнят някои текущи въпроси между Турция и княжеството.

Екзархът е също на мнение, че трябва да държим с Мюрцщегските реформи и да не влазяме в конфликт с реформските сили. Той вярва, че турците са в състояние да дигнат 500 000 души войска и да смажат нашите военни сили, както смазаха и гърцките. Гърците вярвали, че Европа ще се намеси между тях и Турция и няма да ги остави да се бият, а ще побърза да им даде Крит, на дело обаче стана противното. Турците са в състояние да ни надвият, даже и ако нашите съседи не се обявят против нас. Веднаж Турция победителка, тя ще се залови да изтреби българщината, която и тъй не е много силна в Македония. Ние сме вече потрошили други 50 мил[иона], ще се наложат и 100 мил[иона] контрибуция и това ще съсипе княжеството до такава степен, щото то не ще е в състояние да се продигне нито след 30 години.

По тая причина той осъжда нашите министри, намира ги, че са страхливци, че се боят за живота си и капитулират пред двама–трима Татарчевци във вреда на отечеството си. Той казва, че един турски чауш знае по-добре от тях да държи ред в една страна и е съвсем разочарован от тия държавници.

8 януари 1904 г.

Разговор с Екзарха.

Н[егово] Бл[аженство] ми каза още, че Лондонското дружество „Балкан" събира пари не само за благотворителни, но и за военни цели. Той е убеден, че борбата между двата комитета, че убийствата, които се вършат по побуждение на главатарите, има за повод именно парите от това Лондонско дружество. Въпросът между тях бил, кой ще докопа тия пари.

11 януари 1904 г.

Разговор с Али Ферух.

Петров му искал подаръци, искал му декорации с диаманти, но не дребни, а едри, големи като лешници. Искал ги с настояване, с кавга. По времето на преговорите Петров бил много груб и Ферух не желае да се сношава с него. Слухът, че Петров и Петков биле скарани е истински. Петков обявил на Княза, че ще си даде оставката ако Петров не престане да дрънка на кореспондентите неврели и некипели. Каза ми, че Петров няма да държи тайна и че скоро ще обяви велегласно, че Султанът напълнил гащите и за това приел неговите условия.

Бил купил за 3 000 лири около Цариград при една голяма казарма едно огромно празно място и сега се старае да го продаде на Султана на 10 000 лири.

16 януари 1904 г.

Разговор с Али Ферух.

Сега беше у мен турският комисар и ми чете една телеграма от управляющия в София Комисарството. Ферух ми каза, че вчера телеграфирал, чрез врем[енно] управляющи, че тия дни се връща в София и ще занесе на Петрова и госпожата му des signes materiels de la bienveilance a leur egard de S. M. Sultane [материални знаци на доброжелателността от страна на Н. В. Султана към тях]. Петров казал да отговорят, че е много трогнат от това благоволение, че познава чувствата на Н[егово] Величество към България и него, но че висшите представители на властта действували към царските поданици несъгласно с тия височайши чувства. Надява се обаче, че всичко ще се оправи.

23 януари 1904 г.

Политиката на Султана.

Той гледа на Империята като на своя собственост, като на една мушия наследена от праотците му, а на нейните жители, като на роби, на клакаши [каймаками]. В тая мушия има и свещеници, понеже така го е наредил Господ; но тия свещеници са негови служители, негови оръдия, понеже той е представител на Аллаха.

За да има ред в тая мушия неговите праотци са издавали в разни времена разни закони и правилници, но целта на тия мероприятия не е да ограничават волята на Господаря, а да водят в пътя на послушността робите, поданиците. Тия мероприятия уреждат отношенията на робите помежду им, но те не им дават никакви права срещу властта, срещу волята на Господаря, която е неограничена във всяко отношение. ако днес империята няма стария си блясък, ако тя е отслабнала причината е отбиването от тия принципи, непочитането на старите обичаи, непослушанието, и спасението ще доде от възвръщанието към старите обичаи.

За редовния вървеж на нещата в мушията Султана е уредил една администрация и я е поверил на свои хора под разни названия: паши, валии, каймаками и проч. Това са негови слуги, той ги туря и махва и те са добри, когато му аресват. Тяхната задача е да държат робите в покорност, да ги спогаждат помежду им, да наказват непослушните и да събират даждията. Всичко това е **домашна** работа на Султана. Той държи и войска за вътрешните и външните неприятели. Той я храни, облича и съоръжава и тя е, следователно, негово оръдие.

Лицата, които му служат с умение и преданост той ги възнаграждава, убогатява; глупавите, той има милост за тях и ги храни и облича; разваленте, непокорните той ги унищожава, и това е негово право, понеже те всички са негови роби, негова собственост също както и овцете, които служат за храна на двореца и на неговите хора.

1 март 1904 г.

Размишления.

Отказах да влизам в разисквания по новия проект, за да не съм дал оръжие в ръката за в случая, че София го отхвърли, за да изкажат, че съм го бил приел поне по принцип. (Турска половина.)

Приех да го изпратя в София, за да изчерпя всичкото търпение на бълг[арското] пр[авителст]во и докажа неговата голяма умереност, особено като видях, че двата проекта не са противоположни един на други.

На първ поглед голямата разлика между двата проекта е, че стария е правен в Илдъза от хора, които са имали само една цел пред очите си: да се доде до едно споразумение, а новия е правен от адвокатите на В[исоката] порта, **които не могат да се стърпят. Тези адвокати имат за главна цел да защищават в офиц[иални] документи хисторическия престиж на империята**. [Подчертаният текст е задраскан в оригинала. – *Бел. В. К.*]

За да вземем едно правилно и практическо решение в тоя въпрос ние трябва да се попитаме каква цел гоним и какво можем на дело да постигнем.

Нашата народна задача е да се премахне от българските земи една азиатска власт, осъждана от всичкия свят. Тая задача не може да се постигне без война.

До гдето трае руско-японската криза бълг[арският] народ чувствува, че не трябва да се пуща в приключения; освен това цяла Европа трепери пред мисълта на разширочение войната и по тая причина ще хвърли анатемата си върху всеки народ, който запали огън в Европа.

Следователно ние война не можем да водим по тая причина и по другата, че Румъния ще ни нападне изотдзад особено сега, когато Русия няма да ѝ попречи и ако предположим, че тя в други времена, би дошла на наша помощ безинтересно.

Понеже за сега не можем да изтикаме турците от бълг[арските] земи не ни остава други изход, освен да се постараем да живеем с него колкото по-добре е възможно догдето това изтикване стане възможно.

От партизанска точка едно министерство има нужда от големи сполуки, но днешният кабинет даде бляскави доказателства за своя патриотизъм в това отношение и в моите очи многомесечната борба около това съглашение е само по себе си едно достойнство. Никой човек със здрав разум на може да иска от Княз и министри големи сполуки върху едно поле, на което шест Велики сили през същото това време са извоювали още по-малки отстъпки от Турция.

При преследването на това съглашение аз съм гонил само две главни цели: избавлението на македонските заточеници и успокояването на до крайност възбудените страсти на турците въобще против бълг[арския] елемент. Първата цел ще има за последица да възвърне в Македония цвета на тамошното бълг[арско] население, а второто, подписаната от реформите, които постепенно ще напредват, да стане възможно мирувaнето на българите в Турция още известно време.

Ако отложим съглашението това няма да се постигне и положението няма да се подобри.

Нашият проект съдържа някои неприятни фрази, думи и даже мисли. Аз сам в писмото си до Петрова обръщам вниманието му на местата, които ме шокират и които трябва да изменим. Но и тия поправки ние трябва да имаме едно нещо

пред очи, че съглашението трябва да се подпише немедленно, през текущата Страстна неделя, преди Великден. За това и не трябва да сме много предирчиви. Като намалим до минимум поправките си ние трябва да искаме съглашението да се подпише в едно разстояние от 48 часа или да падне. В последният случай да ми се заповяда да напусна Цариград. И при това прекъсване на сношенията трябва да гледаме да имаме европ[ейското] общест[вено] мнение с нас. А ще го имаме, ако сме сериозни, ако исканията ни са основни, разумни.

За реформи в одр[инския] вилает.

1904 г.

Непоследователност. Размишления.

Македонските комитети в София тикат Княза и правителството към война с Турция и правителството е войнствено настроено, въоръжава се, готви се за война и поддържа агитацията в Турция. Планът му и надеждата му е да премахне поне турското управление от Тракия и Македония.

От друга страна, изпращат се ученици от България и Македония в Ц[ари]град, за да учат турския език, да свършат правото в Цариград, за да могат да служат в турските канцеларии в Тракия и Македония, някои лица, доверени на м[инистерст]вото и които служат в Екзархията, са недоволни от сегашните училища в Турция, понеже не отговаряли на условията за живота във вилаетите и се трудят с извънредна ревност да се подобрят тия училища в смисъл на тия нужди; те ги осъждат, че не се занимават повече с турския език, че не го изучавали по-добре, че не приготвяли хора за в Македония и Тракия. Същите укори тия служащи в Екзархията хвърлят и върху Семинарията, която не изкарвала лица за уждата на черквата във вилаетите, а изкарвала развратници и революционери.

Доволен от тоя вървеж на работите само Екзархът. Той не рачи турския език и иска училищата да изкарват гладници – революционери. Той обаче не вярва, че Македония ще се анавестира на България и се надява да се добие най-многото за нея автономия под чужд контрол. Понеже нашето население там е последното и в културата и в социално отношение няма съмнение, че автономията ще излезе в полза на другите по-приготвени от нас народности.

Ако се съди по делата на пр[авителст]вото изглежда, като че то се е премирило с мисълта на автономия, в която турския елемент ще има надмощието и се старае да приготви бълг[арското] население да използува правата, които ще му даде тая автономия, в която турския език ще има първенството. Макед[онските] комитети обаче не са на това мнение и тяхната надежда е, че бълг[арските] войски ще изтикат от там турското население, както руските войски го изтикаха от България, и ще предадат властта на тях. Цончев се стреми даже да анексира на България вилаетите или поне част от тях. Правителството изглежда като да върви потехните вода[чи], като да желае да се постигне тяхната цел, но в същото време изглежда, че има повече доверие и надежди на автономията с преимуществото, на първо време, на турския елемент. Няма съмнение, че комитетите си имат свои тайни планове; те поддържат в Македония четите за да налагат властта си сега и за в бъдеще. Може би че като се добие автономията, те ще искат да я унищожат, за да дадат надмощието на бълг[арския] елемент. В такъв случай ще има чужда окупация, може би на целия Балкански полуостров.

Каква е ролата на В[еликите] сили в Балк[анския] полуостров, какво те желаят да постигнат?

Няма съмнение, че **Германия** се спирала да се запази турското господство над тоя полуостров. **Русия** и **Австрия** не могат да имат други стремеж, освен да си го поделят по един или по-други начин. **Австрия** като заграби Македония, **Русия** като тури ръка на източната част. **Италия** също ще гледа да грабне поне част от

Албания. **Франция** и **Англия** ще желаят полуострова да остане на местните народи, но те не биха поместили и най-малкия си пръст, за да постигнат тая цел на сила. Те обаче биха ни поддържали в нашия стремеж за автономия. Всичките други сили не могат, освен да са против тоя наш стремеж и против реформите даже, които биха турили ред в Турция. те са в полза на поддържането сегашната анархия.

2 март 1904 г.

Разговор с барон Гизл.

Генерал Деджорджис, помощниците му и военните аташета при тукашните посланици изработили Меморандум по въпроса на Международната жандармерия и когото двамата посланици, руский и австрийский, предадоха на В[исоката] порта. Тоя меморандум се делял на две глави. В **първата** стояло условията за служенето на чуждите офицери: заплатата им, пенсията им, обезщетението им, в случай на построяване, обезщетение на семействата им в случай на смърт. **Втората** глава съдържаше атрибутите на тия офицери и именно правата им да контролират турските офицери и стражари, да ги упътват и да ги отчисляват в случай на непокорство или неспособност.

В[исоката] порта отказвала да приеме тоя меморандум под предлог, че докачал господарските права на Султана. Двамата посланици обаче настояли на неговото приемане изцяло. Тогава портата поискала от Деджорджиса обяснения по разните точки. Тя искала да знае числото на чуждите офицери, с кого ще се заменят отчислените – като се бояла да не би да се заместят пак с чужди офицери и по тоя начин всичката жандармерия да мине в чужди ръце. Сега тия обяснения се готвели от комисията и щели утре да се предадат на В[еликия] везир. Гизл се надява, че Портата ще престане да прави мъчнотии и тогава Деджорджис и помощниците му ще заминат за Македония и жандармерията ще бъде устроена в 3–4 недели. Първата работа на Деджорджиса и помощниците му в Македония ще бъде да прегледат сегашната жандармерия и да изучава нейните качества и недостатъци, втората ще е да повикат чуждестранните офицери. Но това ще може да стане само когато кабинетите се споразумеят на кой народ кой сектор ще се даде, за да може всекий народ да настани офицерите си в своя сектор. Според думите му, едва ли това нещо ще може да се постигне след 3–4 недели.

След това говорихме за важността на жандармерията и за нетърпението, с което населението я чака. Той ми чете един рапорт от Милера, в който се казва, че даже бабите ходили да искат да видят чуждите офицери и една му даже казала да ѝ поканим поне някой офицер – кукла. Често показвали на кондуктори от железницата като жандармови офицери, за да удовлетворят любопитството им.

Говорих му за нуждата от едно comunique по проекта на реформите като една мярка, която ще принесе голяма полза. Но като че ли това не им се щѐ.

11 март 1904 г.

Разговор с Мишева

Той има много лошо мнение за македонците и е страдал много от македонските жители на Цариград. Той казва за тях, че са хора безскруполни и готови да си служат със сопа, кама или револвер при първото раздразнение и без да разсъждават; поддават се лесно на раздразненията, защото са впечатлителни и са опасни оръдия в ръцете на агитатори, които знаят да ги раздразняват и да си служат с тях. Те нямат почит към никого и се отнасят към Екзарха, например, все еднакво както и с екзархийския разсилен или слуга.

Когато се строяла болницата Екзархията, която била на Пера в улицата на Агентството, много страдала от безобразията на тия македонци. Всеки ден намирали нещо за оплакване и отивали пред вратата на Екзархията няколко десет-

ки, въоръжени със сопи и разни сечива, и дигали голям шум. Един ден изказвали недоволствието си от тия или ония работници, други път биле неблагодарни от тоя и оня надзирател на работниците, други път биле недоволни от архитекта или от друго нещо. Веднаж щели да бият Кънчева без никаква причина, сиреч лицето, което всякога вземало тяхната страна и ги бранело.

Най-после Екзархът не можал да търпи тия постоянни скандали пред портата на Екзархията и решил да се пренесе помещението пак в предишната къща, в Ортакюю.

Повечето пъти тия скандали се поддържали от безсъвестни експлоататори, които се стремели да изместят някого от народната трапеза при предприятието и да седнат на неговото място или от проста омраза да напакостят на тогова или оногова. Често пъти тия манифестанти знаяли истината, знаяли целта на подбудителя, знаяли нейното безчестие, но било за хатъра, било за бакшиш или някоя почерпка отивали доброволно да правят манифестациите, да ругаят, да викат, да бият оногова, когото им покажат.

20 март 1904 г.

Петрову

В[еликият] везир ми предаде нов текст за съгласие.

23 март 1904 г.

Разговор с Екзарха.

Вчера отидох при Екзарха, за да му разкажа новия обрат на работите по съглашението с Портата. Пуснах ме се в дълги размишления по работите въобще и по нашите държавни мъже. Тогава той ми разказа какво впечатление са му правили нашите министри, когато е бил в София. „Гледах ги всичките заети с едно нещо: да пишат статии за вестниците и ги виждах доволни като че ли постигнали голямо нещо като свършат статиите си: тогава те със самодоволство се провикваха: „Отговорихме на това и онова, на тая и оная нападка", като че с това всичко свършили, победили.

31 март 1904 г.

Екзарха.

Weitz ми каза, че според неговите сведения Екзархът не бил доволен от сключването на Съглашението.

И наистина, когато му съобщих, че Съглашението е подписано, той не показа някое задоволство, напротив, като че ли посърна. В разговора, обаче, осъди правителството, че нямало една определена политика и че по следствие това Съглашение щели да освободят много злощастници. Аз отдавна подозирам Екзарха, че е полза на революционното движение, че му съчувствува. Често той е оправдавал разнородните престъпления, всичките престъпления на комитетите и на комитаджиите, като атентатите с динамит, събирането насилствено пари, тяхното злоупотребление и проч. Често е казвал, че от реформите нищо няма да излезе, че е предпочтително да се продължи въстанието, да се дадат още няколко десетки хиляди човешки жертви, но да се доде до автономията на Македония.

Той поизмени малко тая си политика като се убеди, че по нямане средства революцията не е вече възможна, но я измени насила, без убеждение, а regral. Може сега да се бои, че чрез Съглашението и реформите денят на автономията ще се отложи за дълго време.

2 април 1904 г.

Пред Даскалова, Боева, Германова, полк[овник] Маринова, Т. Симеонова и мене Екзархът говори, че балк[анските] народи трябва да се споразумеят по

тая програма: Сърбия и Гърция да вземат Македония, а България да вземе Серско и от Кавала до Дедеагач и нагоре край морето.

Той обяви, че турците се стараят да съсипят българите чрез разни мерки и особено чрез албанците, които нахлуват в бълг[арските] земи, както по-преди в Ст[ара] Сърбия.

1904 г.

Наставленията. Размишления.

Македонците могат да желаят едно нахлуване на Австрия до Солун, но жителите от княжеството не могат да работят за такава една последица, напротив, те са длъжни да предотвратят това бъдеще за целия бълг[арски] народ. Първото средство е да се отнеме от Австрия всеки повод за намеса, всяка размирица. Екзархът казваше, миналия понеделник (12-и апр.), че ако има хора, които работят против интересите на народа, те трябва да се **унищожат**. Занятието на Русия е една безопасност за Австрия и тя би се ползовала, за да окупира Македония. Германия не е на това мнение и това се види от помощта, която Маршал ми даде по въпроса на Съглашението. Максимов ми намекна, че опасност виси над главата на Македония, че сме трябвали да сме внимателни. Той се възмути, като му казах, че Зиновиев вярва в искреността на Австрия.

Следователно, до второ разпореждане от София Македония трябва да е мирна и за да се постигне тая цел трябва да се пречи на агитаторите, като се осветлява населението върху опасността. Разбира се, с такт. Македония трябва **a tout prix** да е мирна догдето Русия е занята в Манджурия и догдето Австрия има ръцете си свободни.

* * *

Трябва да се намира и да се помага за осъществението на реформите, като се действува над турските сановници и население с доказателства за тяхното спасително последствие.

Прошения до цивилните агенти от страна на населението за въвеждането на разни реформи. Да се почне от даждийските реформи.

Какво да се иска?

Бирници, определението на даждията от смесени комисии, събирането им от мухтарите, внасянето им в ковчежничеството им.

30 април 1904 г.

Разговори с Екзарха.

Гарванов от Ст[ара] Загора, учител в Солун и принадлежащ на умерената партия, която искала културното развитие на Македония. Против него и неговите другари биле Татарчев, Матов и Сие, които искали терор и революция, и заплашвали умерените с убийства. Гарванов дошел у Цариград и искал покровителството на Екзарха за своята партия и против крайните елементи, но Екзархът му казал, че не може да вземе страната на едните или на другите и че двете страни трябва да се споразумеят. За да станело обаче това споразумение трябвало умерените да се решат да се защищават с оръжие и да обявят на крайните, че ако някой от техните падне убит, умерените непременно ще убият Матова и Татарчева. Това заявление подействувало; крайните оставили умерените на мира и се ограничили да следват сами своите цели. Те устроили атентатите против ватера „Гвадалкивир" и против Отом[анската] банка в Солун. Щом обаче полицията ги уловила те предали Гарванова и другарите му на властта, като обявили, че те били шефовете на Македонския комитет в Солун. Тогава турците изловили умерените и ги изпратили на заточение.

Екзархът е решен да отвори война на тия елементи, които от глупост и фанатизъм причиняват изтреблението на бълг[арския] елемент в Турция и е убеден, че самото население ще се опълчи против тях щом българските търговски агенти обявят на всички, че България не може да отвори война на Турция и че бълг[арското] правителство ги съветва да мируват.

19 май 1904 г.

Разговор с Екзарха.

Писали му от М[инистерст]вото да се образува училищен съвет от 3 лица, които да пратят от София. Това са прищевките на комитетите, каза той, които искат да усвоят училищното дело. Писали му училищната програма да е еволюционна и революционна. Отговори, че тия две посоки са несъвместими, че революционната унищожава еволюционната. Казах му да предложи той своята програма. Отговори, че ще го нападнат по вестниците и ще го наричат ретроград.

19 май 1904 г.

Редакторът на сръбския вестник в Ц[ари]град бил добре познат на Екзарха, понеже брат му бил български стипендиант и живеел сега в България. Той редактор казвал на Екзарха: Нека гърци, сърби, българи, власи и проч. идват в Македония с парите си и нека там харчат, за да се ползуваме ние македонците, да се учим, да богатеем. Къде е злото от това?

12 юни 1904 г.

Екзархът ми беше известил вчера, че днес ще иде на Портата и на връщане щял да доде у Агентството да ме види. И наистина, той доде по 5 1/2 часа при мене. Видях го извънредно раздразнен. От думите му разбрах, че е имал конфликт с В[еликия] везир. Каза ми: Когато отида при Констана разговора ни се свършва в 1/4 час; днес Констан седя при Везиря повече от час. Какво са имали толкова да говорят, не зная, вероятно частни работи.

След Констана влезе при Везиря англ[ийският] драгоманин. И той стоя полвин час. След него влязох аз, за да му предам **такрира** по нашите черковни работи в Македония, когото бях приготвил. Везирят почти не ме остави да говоря; захвана да ми чете някакви рапорти за мними атентати на учители и чети против гърцкия елемент в Битолския вилает и свърши със заплашването, че щял да вземе мерки против тая агитация като прекъсна аудиенцията, защото го известиха, че някой посланик бил дошел. Аз съм Екзарх, представител на един народ и той няма време да ме изслуша! Аз тия дни ще отида да говоря и в Илдъза и ще дам и там препис от такрира. Портата и Султанът се занимават само с международните въпроси, въпросите на народите в Империята не ги интересуват и не искат да слушат за тях. Ще проводя препис от тоя такрир и на бълг[арското] правителство, за да подействува и то, ще дам и на вас препис. Впрочем Екзархът е доволен от комитетите, те му възвърнали в утробата на Екзархията почти цялата Леринска и Костурска каза, гдето вече гръкомански села не останали. Това сплашило и гърци и турци. Гърците подкачили да дигат врява, а турците заплашвали, че ще почнат да гонят учителите.

Онзи ден, в четвъртък, той не ни прие, мен и Тошева и аз помислих, че е сърдит на последния. Днес обаче видях, че това предполож[ение] не е вярно; напротив той говори с уважение за него и изказа мнение да отида в София и да вразумя и правителство и комитети. На тръгване ми каза повторно, че иска пак да го види. За правителството Екзархът мисли, че е двоелично, че от една страна праща търг[овски] агенти в Цариград, за да вземат уроци на емереност, а от друга насърчава комитетите в София. Той се изказа против въстанието и атен-

татите, особено сега когато Русия не е в състояние да си каже думата и когато има опасност да паднем под австр[ийска] власт. Той иска Тошев да отиде в София да напълни главите на всички. Амин!

20 юни 1904 г.

Бях у Екзарха и го питах как му се е видял битолския агент Тошев. Отговори ми, че бил добър, но че много вярвал в правотата на своите възгледи; това не било добро; човек трябва да знае, че може да греши и че и другите могат да имат право. После, много се боял от нахлеването на австрийците в Македония. Това не било толкова опасно и възгледите в София гдето не вярвали на това нещо, биле по-прави. Тоя последен недостатък на Тошева може да е една критика и към моя страх от австрийците. Тошев ще е прав като казва, че Екзархът не е чист, че той съчувствува на макед[онските] въстаници.

18 юли 1904 г.

Мнението на Екзарха.

Вчера бях у Ортакюю и се срещнах с Н[егово] Блаженство. Говорихме за много неща, повтаряхме все същото, чух обаче едно ново нещо, ново защото излезе от устата на Екзарха. Според него македонците са готови да прегърнат каквато и да е народност само, за да изкарат пари. Екзархът ги чувал да казват, че е добро да лицемерят със сърбски чувства само, за да добият и от сърбите пари. „Нека ни проводят и те малко пари, казвали, за да си поизучим децата." **„Такива са те", прибави той.**

29 юли 1904 г.

Разговор с Екзарха.

Беше дошел да ми говори за **Костурското** училище и за мъчнотиите, които турците правят на учителите в Македония. Учителите, които турците изпъждат, следват и празни да получават заплатите си и това със съгласието от София.

Пропагандата да не се купува нищо от гърцките търговци следва да се уголемява. Също правили и гърците срещу бълг[арските] търговци.

Комитаджиите в София, с изключение на Матова, който бил за Австрия (по думите на Лазарова), биле станали националисти, като отхвърлили интернационализма. Те биле решили да накарат сърбоманите да се откажат накуп от сърбизма и дошле да питат за ум Екзарха. Този отговорил, че това не било негова работа, че то е висока политика, която зависи от бълг[арското] правителство. Може би, че София не рачи да се скарва сега с Белград.

На д-ра Владова, когото много хвали, говорил, че комитетите трябвали да се примирят и да слушат заповедите на соф[ийското] пр[авителст]во. Владов отговорил, че това пр[авителст]во било причината на разцеплението, което не е вярно.

3 август 1904 г.

Зеки Паша сърдит! Пропуснати в проекта на съглашението някоя фраза, която не правела доста разлика между сузерен и васал, това използували неговите неприятели, за да го компрометират в Илдъза и днес той е изгубил там старото благоволение, смятат го за един българофил и опасен. За това и не го остават да взима участие в комисията на Саид Паша, която е учредена за изпълнението на Съглашението и в която беше и той назначен за член.

Вероятно по следствие на тая **desgrace** той беше зле разположен и ми каза, че нашето турско-българско приятелство ще догдето трае Руско-японската война и то по причина, че взаимните интереси биле противоположни. Постарах се да го разубедя, като му казах, че комитетите не са искали друго нещо, освен **реформи**. Той ми отговори, че реформите няма да се изпълнят, като намекваше, че Султанът

не ги рачи. Възразих му, че аз съм доволен от работите в Македония, гдето имало само още някои дребни неща да куцат и че това показва, че реформите са възможни. Прибавих, че от Одринско не съм доволен, защото там войниците правят големи пакости. Отговори ми, че причината на тая разлика е, че в Македония имало чужди офицери, а в Одринско нямало.

Казах му, че неговото падане в немилост ме фроасирва и че ще се оплача на Таксим Паша, ако той ми позволи. Зеки ми отговори, че тая моя постъпка би значела, че се е оплакал пред мене и това ще му повреди още повече и че е по-добре да се остави на времето да заличи от паметта на Илдъза това негово опущение.

7 август 1904 г.

Екзархът ми казваше, че директорът на Семинарията настоял на оставката си и Екзархът я вече приел. Той не рачил вече да стои директор, защото в нея имало комитет и той се боял да не пострада нещо. Екзархът му бил отговорил, че комитети имало навсякъде. Казах на Н[егово] Блаженство, че добре станало, че тоя директор не ми аресва и че трябва да назначи някой наистина способен човек, па ако ще би да го доведе и от Русия. Екзархът не е за русин и ми отговори, че ще назначи пак българин.

7 август 1904 г.

Вчера имах аудиенция у Султана. Беше ме викал да ми извести, че понеже съм му направил големи услуги, той щял да ми даде един малък подарък за спомен, нещо което се употребява всеки ден, **може би някое гърне за ноще**. След това, аз отворих една страница, която не ще да му е била приятна – нашите оплаквания. Мотивирах тая моя смелост с обстоятелството, че имам постоянно една мисъл и тя е да намеря средствата, които да сближат Турция и България и да заякчат приятелските връзки помежду ни. Той ме моли да му дам писмено тия работи, за да се занимае лично с тях. В разговора ми каза, че Екзархът трябвал да обърне внимание на учителите, защото в **Корана** било казано, че народите биле добри, но че **ходжите и хаджиите** им биле развалияли умът. Той познавал българите, на чифлика си, когото обработват преди да стане султан имал трима арнаути и 20 българе, но сега **ходжите и и хаджиите** им развалили умът.

Такова нещо не може да стои у Корана, понеже по Мохамедово време не може да е имало **хаджии**, а не ще е имало и **ходжи**. То ще стои в друго някое по-надирешно списание, което ще е влязло в убеждението на турското население, защото наистина турците се пресмиват, особено на **хаджиите** и ги мислят за развратни.

Петък. Аудиенция у Султана.

Казах му, че Н. Ц. Височество ме е натоварил да питам за неговото здравие и да му го съобщя.

Той благодари и прибави, че е доволен от българското правителство и че ще направи всичко, което зависи от Него, за да го задържи на власт.

Отговорих, че се е мислило да се изпроводи г. Греков, за да увери Султана в нашата вярност и преданост, но от една страна имахме главоболия, а от друга пожелахме да не даваме уверения на слова, а да докажем на дело нашите добри намерения, нашата лоялност и се радвам, че Султанът го признава. Нека тогава ми позволи да му направя една молба. Изказах му дълбоката признателност на Княза и пр[авителст]вото за решението на статуквото и го моля да не изменява това решение, понеже неприятелите ще се възползуват от него, за да посеят раздор и в двете страни и да напакостят на правителството и на страната. Султанът каза, че се е всякога грижил за българския народ и за правителството му, че бълга-

рите само при него могат да намерят спасение, че статуквото е решено и че не трябва вече да се говори за него, за да се забрави цялата работа, която прилича на една [...], и не трябва да се чопли. Аз отново благодарих и го помолих да ме ауторизира да известя на Княза и на правителство за обещанието на Н. Им. Величество да запази статуквото. Той отговори, че това е решено вече и че не трябва да се говори повече за него. Аз отново заблагодарих, като казах, че в дългата си политическа практика съм се убедил, че Турската империя и България са обиколени с неприятели и че само ако вървим наедно ще бъдем честити.

Тогава ме попита за реколтата. Отговорих му, че от три години насам е слаба и че за това се намираме на скъпотия. Каза ми, че и той се занимавал със земеделие, че щял да донесе семена от Америка, за да ги раздаде на населението понеже давали два–три пъти повече. Отговорих му да ни съобщи имената на тия семена, за да ги донесем и ние и че ще ги обнародваме във вестниците, за да се ползува всякой. Обеща ми да го направи.

Отворих дума за решенията на някои дребни второстепенни въпроси за улесненията на търговията.

Султанът туркофоб.

В една аудиенция Султанът ме попита на коя партия принадлежа, на туркофилската ли или на туркофобската. Аз му отговорих, че принадлежа на туркофилската партия. Защо? попита Султанът. Защото, отговорих аз, само с добри отношения между София и Цариград ще може да се помири Македония и Тракия и ще могат тамошните българи да заживеят честит живот. – Но каква полза имате от тоя добър живот на българите в Турция? попита Султана. Аз прямо няма да имам никаква полза от това, но косвено много ще се ползувам, отговорих аз.

– Не разбирам това прямо и косвено, възрази Султана.

– Въдворението на ред във вилаетите, гдето има българи, отговорих аз, ще успокои духовете в България и тогава всекий ще си гледа работата, ще има мир и тишина в княжеството и всички ще бъдем спокойни и за настоящето, и за бъдещето на България.

– Ти слушай мене, ми отговори Султанът, аз съм по-опитен от тебе и ще ти дам един приятелски съвет. Ти да станеш туркофоб и да се туриш на чело на комитетите. Министерството ще ти даде пари да издаваш вестници и с тия пари ти ще блаженствуваш в „**Червен рак**“. То ще ти плаща командировки по целия свят и поне полвината от парите ще останат в джеба ти. То ще ти дава пари, пушки, патрони да въоръжаваш чети и да ги пращаш във вилаетите; то ще ти помага да изнудваш и богаташите и от всичко туй ти ще имаш твоята част; Събранието ще гласува милиони за македонци, които твоите чети ще са озлочестили и голяма част от тия милиони ще влязат в твоя джоб; и проч., и проч. И всичко това ще вършиш без някоя опасност за себе си. В „**Червен рак**“ няма нито андарти, нито сърбски чети, нито аскер; напротив там човек е заобиколен само със сладки ястията и питиета. Вярвай ме, че ако да не бях Султан в Турция аз щях да стана туркофоб в България, защото хем щях да стана в скоро време богат човек, хем щях да минавам за горещ патриот.

12 август 1904 г.

Среща с Таксим и Везиря.

При Таксина ходих да занеса мемоара, когото Султана ми беше поискал миналия петък. Той ме пита какво значат военните маневри, които се готвят и истина ли е, че фин[ансовият] м[инистъ]р отишъл да търси заем. Отговорих, че военните обичат да играят на солдати без да мислят на разноските, които пра-

вят; колкото до заема, не вярвам по две причини: 1. Че у нас не се усеща нужда от пари, всичките платки се изпълняват редовно, и второ защото фин[ансовият] м[инистъ]р знае, че до гдето трае японската война никой няма да ни даде пет пари. Според вестниците, той отишъл в Карлсбад.

За Визиря си бях приготвил следните точки: 1. Връщането на избягалите прави 2 години (дадох му имена); 2. Стойков в Бруса; 3. Буйствата на войниците в Одринско (подадох му бележка за няколко факта); 4. Арестуването **си тоже** в Цариград (дадох му имена); 5. Връщането на останалите бежанци от Одринския вилает (Не могат да се държат вечно комисиите на границите, за това да се върнат по обикновените пътища). Изселването на българи в Америка.

За избягалите преди две години ми отговори, че се е наложило за начало да не се пущат в Турция хора, които са се занимавали с революционни дела в България в разстояние на дълги години, но да се приемат такива, които са се занимавали с търговия занаяти. Да му давам листата на такива, той ще изпитва и на които се окажат безопасни ще позволява. Отговорих, че ще направи впечатление на населението ако започнат да се подчиняват на властите и агитаторите, това ще покаже на всички че революцията слага оръжието. Той отговори, че ще се изпитва за всеки отделен случай.

2. За Стойкова отговори, че мазбатата е представена на удобрението на Султана и че ще се отчита след някой ден.

3. За буйствата на солдатите заповяда да се телеграфира тозчас на валията в Одрин.

4. За арестуванията си тоже в Ц[ари]град причината била, че се биле пръснали слухове, че ерменци и българе щели да правят атентати в денят на празника на Султана, но заповяда да се освободят ония, които могат да дадат поръчители.

5. Останалите в България бежанци да се върнат по обикновените пътища, понеже комисиите не могат да се държат вечно на пунктовете.

След това ми прочете една бележка, в която се казваше следното: На Creusot сме поръчали 3 торпильора, на Фижие 24 също; поръчали сме и барка, с която се полагат торпилите. Тия приготовления за война насърчавали македонците и давали повод на опозицията да хули миролюбивата политика на правителството, като го обвинява в непочтителност: държи миролюбива политика, а в същото време се готви за война.

„Нов Век" нападал Портата и поощрявал с това агитаторите; правителствените вестници би трябвало, напротив, да укротяват, да показват ползите от съглашението, онова, което се е сполучило, а не да релевират останалите още неизвършени дребни неща. Върнали се 25 000 бежанци и се освободили 1 600 затворници, положението, на които се изучава и от които ще се освободят вероятно още много.

Училищата биле отворени миналата година, ще се отворят и сега, Портата не е правила и няма да прави мъчнотии; но тя не може да остави да учителстват крайни елементи, които не са многобройни.

Говори ми за пощенската конвенция.

За бюрото на привилигированите области.

[Телеграма до Д.] Петкову,

Екзархията не допуща мисълта да се помага с пари на Екзархията да си съграждат черкви; предпочита да стои черквата с години затворена и да не се дава на гъркоманите.

18 август 1904 г.

Разговор с Екзарха.

Бях у него, за да попитам дали са се изготвили списъците за нуждающите се македонци, на които да се раздадат помощи. Стана дума за неговия отговор

на гърцкия мемоар и Н[егово] Бл[аженство] ми каза, че вече не се подлага на такъв дълъг труд, а го оставя на други. После ми отвори дума за някой си **Данъш** ефенди, някогашен муавинин в Русе и сега такъв при пашата в Скопие. Данъш иде понякога в Ц[ари]град и всеки път го посещавал. В политиката не се месел, бил само администратор. Тука той спохождал и големците. Везирят го питал каква е разликата между сърби и българи и Данъш му отговорил, че сърбите са като френците, а българите като немците. Освен това българите са юнаци като японците, не жалят живота си.

Екзархът ходил и у Империяли и ми каза какво е чул от него. Итал[иянският] посланик го питал не се ли боят българите от Австрия и когато Екзархът отговорил, че напротив: много се боят. Империяли му отговорил, че тогава не трябва да се дава повод на Австрия да нахлуе в Македония и че трябва да се търпи и да се работи по мирен начин. Империяли прибавил, че България трябва да е в близки отношения със Сърбия и Черна Гора, вероятно за да действуват един ден всички задружно с Италия против Австрия.

О'Конор говорил на Екзарха, че българите са неблагодарни, че каквито и добрини да им се правят, те все се показват недоволни, че за автономия на Македония не може да се говори и пр.

19 септември 1904 г.

Сега беше у мен Екзархът. Каза ми, че Везиря бил уловил писма, в които се виждало, че Екзархът е съучастник в революционното движение в Македония, че той по искането на комитетите назначава за учители лица, които ръководят револ[юционното] движение. Тия писма Везиря щял да покаже на посланиците, които се застъпвали за бълг[арските] училища. Екзархът беше много смутен и като, че се боеше, че ще има хванати такива писма. После се разговаряхме за делата на комитетите. Той имал рапорти, в които се казвало, че населението не се бояло нито от турци, нито от други някого, но че се бояло само от комитетите, които го събличали, които му грабели и последната пара. Екзархът намира, че организацията е в ръце млади, незрели, несериозни, неопитни и които вършат само зло.

22 октомври 1904 г.

Разговор с Таксим Паша.

Спомена ми, че Княза заминал с майка си и децата си за Евксиноград без да приеме Садък Паша. Можеше да иска да знае дали имам някое известие за това поведение на Княза. Отговорих му, че видях във вестниците, че Княза отишъл у Варна, но предполагах, че по-преди се е срещнал с пашата.

След това ми каза, че според сведенията от Гърция, там се готвили да минат много чети в Турция и Султанът искал да чуе моето мнение по тоя въпрос. Казах му, че ще събера сведения и ще му отговоря.

Отворих му пак дума за бежанците и му казах, че надеждата ми е у Н[егово] Величество, защото се убедих че на Портата вее вятър престрастен и несправедлив срещу българите. Отговори ми, че утре Везиря щял да отиде в двореца и Султанът щял да му говори.

По вашите сведения, в Гърция се готвели да минат в Турция голямо число чети.

Четите са като пъпките по тялото; тия пъпки се явяват по следствие на някой недостатък в организма и един умен човек, който цени здравето си, търси тоя недостатък, излекува го и се отърва и от тях. Пъпки без недостатък в организма не могат да вирeят, не могат да траят и сами изчезват.

След падането на Княза Александра явиха се и в България чети платени от нашите външни неприятели, но те не траяха нито три месеца: населението ги предаде на властта, която всички избеси.

Гърцките чети не могат да сторят никакво зло, защото те могат да върлуват само там гдето има гърцко население и като живеят от гърба на това население, което скоро ще им се насити. Вън от районите на това гърцко население те не могат да съществуват, защото хората от другите вероизповедания и поради ще се бранят срещу тях и ще ги избият.

Една добре устроена държава обаче не може да търпи върлуването на чети, защото те безпокоят мирното население, не го оставят да работи, да произвежда, да търгува, да печели, да се храни и да плаща данъци. Един умен френски цар, Louis XIII казал знаменателните тия думи:

Pauvres payxaus,
Pauvre rayaume,
Pauvre royaume,
Pauvre roi.

Много пъти съм говорил на В[еликия] везир, че царското правителство е длъжно да избави страната от четите, а не Комисията, председателствувана от Саид паша, имах случая да кажа, че в София, като не могат да повярват, че царското правителство не е в състояние да излови 3–4-ма шефове, които организуват бандите, са дошле до убеждението, че това правителство съчувствува на тия банди. На същото мнение са и някои посланици в Цариград и консули във вилаетите.

Тия банди безпокоят населението, ожесточават го против властта, която не ги изкоренява и го принуждават от страх да им помага; с това безпорядъка в страната се уголемява и търговия, земледелие пропадват, и финансиите отиват все по-зле.

За изкоренението на четите обаче не стига тяхното преследване; пъпката по тялото не може да се излекува само като се одреже, ако организма съдържа недостатъци, а се излекува без да се режи, като се поправи организма.

23 октомври 1904 г.

Разговор с Мишева.

Каза ми, че Н[егово] Бл[аженство] бил неразположен. Неразположението се състои в това, че намерили в пикочта му **албумин**. Докторът му поръчал лечение чрез млечен режим. Но това неразположение афектирало толкова Н[егово] Бл[аженство], че сега се отказва от всяко занимание.

После додохме на въпроси от обществен характер и те не могат да бъдат други, освен отнасянието на турците срещу бълг[арското] население. И той е на мнение, че трябва да се употребят **репресалии**. Трябвали сме да основем **младотурски вестници** в България, трябвали сме да изгоним софтите, които отиват да проповядват през време на рамазана.

Отговорих му, че за вестник съм писал на **Петкова** преди месец време, като съм му дал цял план, а за гоненията на софтите съм противен.

27 октомври 1904 г.

Екзархът болен.

Отколе не бях ходил у Н[егово] Бл[аженство], за това реших да отида на 25-и тек[ущи]. Като ме видя каза ми, че щял да проводи да ме викат, понеже бил зле болен, имал **албуминури**. Той се страхувал да не би да има Брайтовата болест, но му казали, че не е и че албуминорите била едно леко неразположение. Той нямал доверие в цариградските доктори и не знаял какво да чини. Аз го съветвах да отиде във Виена, но докторите му биле казали да се пази от студ, защото тогава болестта му ставала опасна. Вчера отидох пак и го намерих много по-спокоен и със старото младежко лице. Още не е взел окончателно решение, но мисли да остане тука през зимата. Не бях срещал толкова страхлив човек. Единствената му мисъл беше да напусне работата си и да отиде да живее

в Европа. Аз се старах да го убедя и сполучих. Антуражът му и той сам ми каза, че съм му бил дал голям кураж.

22 декември 1904 г.

Разговор.

Днес Таксим Паша ме повика в канцеларията си и след обикновените поздравления ми каза следното:

Султанът знаел, че аз му съм предан и когато съм чиновник и когато съм частно лице и за това го натоварил да се разговори с мен частно върху отношенията между Турция и България. Султанът знаел, че аз не съм обичал Великите сили, не съм удобрявал тяхното намесване в Турция, че съм бил убеден, че злото, което те правят на Турция се отражава и на България и че за това Таксим трябвал да ме пита какво трябва да се направи, за да се изгонят из Турция тия чужденци. После трябвало да ме пита за какво се задълбочаваме в дългове, за да се въоръжаваме, че тия въоръжения не могат да бъдат настроени освен против Турция, понеже от другиго нямаме страх, като знаел, че ако други ни нападне Султанът ще ни доде на помощ.

На тия въпроси, аз му дадох дълги отговори в следнята кратка смисъл:

Аз не обичам чужденците и съм казал на Султана, че както ние се избавихме от руските офицери тъй бълг[арското] население ще избави империята от чуждите офицери. Нашите въоръжения не са против Турция, понеже ние знаем, че сме 3 1/2 мил[иона] народ, а те са 24 милиона, понеже сме видели русите да бягат пред турските войски и знаем, че ние не можем да се бием с тях, но съм убеден, че ако и той да беше бълг[арски] м[инистъ]р ще направи същото, което и ние сега правим, за да браним отечеството си от всяко нападение. Тия оръжия могат да са на разположение на Султана на всеки час, стига той да го иска: аз съм в Цариград, за да постигна българо-турски съюз.

За да бъде нашето оръжие на разположение на Султана трябва той да престане да гони бълг[арската] раса и да е по-**aimable** с българите. Тогава му разказах всичко, каквото теглят българите по вината на В[исоката] порта, която е центъра на всичките интриги. Без никаква причина и когато всичко отиваше на добро Везиря спре връщането на бежанците и отвори една война на българите, учителите, свещениците, гражданите от Цариград и другите започнаха да се гонят и да се запират; повикаха се гърцки чети на помощ на това изтребление и дадоха повод да се уголеми незадоволството и в България и в империята. Той има добри мисли за нашите отношения, но чиновниците във вилаетите иначе мислят; трябва да се приемат на служба в жандармерията стотина българи, трябва да се отнеме воденето на бълг[арските] работи и да се основе в Илдъза едно бюро специално за тия работи с един интелигентен шеф, който всичко да знае и да осветлява него и Султана.

Най-после той предложи да му докладваме какво трябва да се направи, за да се подобрят отношенията ни и аз се обещах да направя това след 2–3 дена.

Разговор с Таксим.

Причината за прекъсването добрия вървеж на отношенията между Турция и България не е друга, освен внезапното изменение, което Портата направи в своето държание срещу българското население в Турция. Амнистирането на затворниците, връщането на бежанците, свободното управление на училищата и черквите беше произвело едно много благоприятно настроение между българското население във вилаетите и всякой усещаше, че мирът и тишината, които това положение беше създало, се ценяха с радост от всички. С изключение на трима–четирима души, които се бяха отделили от комитетите и които нападаха тук–таме на ония българе, които бяха против революционното движение в Ма-

кедония, цялото население и целите три вилаета бяха спокойни. А в Одринския вилает нямаше даже и такива редки изключения, а напротив той беше напълно тих и мирен.

Тая тишина се дължеше на голямата милост на Н[егово] Величество към затворниците и към бежанците и на дълбоката признателност на цялото население; и за да се уголемеше тая тишина необходимо беше, от една страна да се продължава милостта на Господаря и на неговите органи към населението и от друга, да се изловят двамата–трима злосторници, които вършеха престъпления над това население. Вместо това Портата прегърна едно съвсем протовоположно поведение. Тя отказа позволението си на 5–600 семейства от Одринския вилает да се върнат в огнищата си; в същото време пред очите на властите домовете, черквите, училищата на тия бежанци се събаряха от войниците и от съседните села и техните имоти се заграбваха от околното мюсюлманско население. В същото време по цяла Тракия и Македония учителите се улавяха и изпращаха в родните им села без никаква причина и само под предлог, че били някога арестувани, а много пъти и без да бяха били арестувани, и училищата се затваряха. Тия мерки явно показваха, че тука се преследват не някакви злосторници, а българското племе и това изплаши и отмая и най-верните поданици на Султана.

Миналата година, много български села се подчиниха на патриаршията само, за да се избавят от подозренията на властите, тая година, след сключването на Съглашението всичките тия села помислиха, че Портата не гледа вече неприятелски към Екзархията и побързаха да се върнат в народната си черква. Около тях преминаха и 20–30 нови села под ведомството на Екзархията. Портата зле настроена към българския елемент, погледна на това просто религиозно движение като на едно държавно престъпление, и започна да преследва по един много жесток начин тия села. В някои от тях се проводиха за наказание роти войници, които вършеха големи жестокости; от други се дигнаха по-първите хора и се арестуваха, в трето се изпъдиха учителите и свещениците и се затвориха черквите и училищата. Това всеобщо обезправдание на българите в полза на вечните техни неприятели гърците произведе и във вилаетите и в княжеството много лошо впечатление. Това и чакаха горепоменатите отстъпници от комитетите. Те почнаха да палят имотите и да убиват ония личности в полза на които властите вземаха против българите тия несправедливи мерки и числото на четите се уголеми. Но понеже палежите и убийствата се упражняваха против християни властите не преследваха виновните с необходимата ревност; те предпочитаха да видят появяването на контрачети против българите и като такива се явиха гърци, надошли от Кандия и Тесалия и които си служеха повече с арнаути и турци. От всяка страна пристигаха известия в София, че тия чети се ползуваха от съчувствието на дребните власти във вилаетите и това обстоятелство затвърдяваше убеждението, че Портата е отворила поход не против злосторниците, а против цялото българско племе. Разбира се, че такова едно убеждение не можеше да произведе в България чувства на любов и преданост към Турция и към Н[егово] Величество.

24 април 1906 г.

Разговор със Зеки Паша.

Бях отишъл да питам за отговор на прошението на г-ца Димитрова от Ресен, която иска да държи колоквиям за докторка в Ц[ари]град. Зеки ми каза, че това независело от него и щял да пита. След това се отвори дума за отношенията на България и Турция. Казах му за новата политика на Вилхелма против Италия и в полза на Австрия. Той знаеше това променение. Казах му за предложението на Мюнир Паша за Zolverein между балканските народи. Отговори ми, че Тур-

ция няма тоя кураж, не е решителна. Турците не вярвали на българите и се бояли от тях. Казах му, че променението е голямо в духовете в България, че комитетите са вече фалирали, и че една амабиенте от страна на Султана към Княза и пр[авителст]вото би подействувало благотворно. Казах му, че е лоша турската система на управление, която малтретира, наказва за недоразумения даже вместо да печели противника. В заключение той ми каза, че е отчаян, че не вярва в бъдещето на Турция, че вижда опропастението на Империята и остава всичко това зло на Султана и на неговия антураж , а l'ignorance.

17 юни 1906 г.

Ходих в Биюк–дере да изпратя Зиновиева, който заминава за Петербург за да се разговори с новия министър. Зиновиев ми каза, че Ламсдорф беше изтощен и много нервозен, че изволски бил добър и желаел да се учи. След като се върне от тая разходка Зиновиев щял да работи по-енергично.

За Султана З[иновиев] ми каза, че бил много изпаднал за империята, че на всякъде бунтове. В Арабия вече два Исмаил и Басра; недоволните войски избити от въстаниците в Басра и комендантите искат подкрепления, но Турция няма средства, за да проводи такива.

По македонското движение З[иновиев] ми каза, че у дома на Паприкова македонските комитети кроели плановете за въстанието.

Sofia, Son Altesse royale le Prince
La nuuvelle ete tout a fait fausse.
[София, Негово Царско Височество Княза
Новината беше напълно фалшива.]

Зиновиев ми каза, че Султана няма никога да се реши да обяви война на България.

НБКМ БИА, ф. 14, а.е. 4520, л. 1–11; а.е. 4632, л. 1–5, 7; а.е. 4435, л. 1–13; а.е. 4584, л. 1–6, 9–15, 83–97, 99, 101–104, 106–107, 109–114; а.е. 4393, л. 1–2; а.е. 4605, л. 1–8; а.е. 4606, л. 1–3; а.е. 4722, л. 9–24; 26–36, 38–40; а.е. 4631, л. 1–9; а.е. 4520, л. 12; а.е. 4582, л. 1–11, 13–25; а.е. 4372, л. 1; а.е. 4251, л. 1–9; а.е. 4324, л. 1–7; а.е. 4014, л. 9–12; а.е. 4478, л. 23–26; а.е. 4371, л. 1–4; а.е. 4245, л. 1–10; а.е. 4583, л. 1–4. Оригинал. Ръкопис.

РЕЗЮМЕТА

Bulgaristan'ın Siyasi Tarihine Yönelik Katkı Grigor Naçeviç ve 1904 yılı Bulgar-Türk Antlaşması

ÖZET

Bulgar-Türk Antlaşması 26 Mart/8 Nisan 1904 yılında Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da birkaç aylık zorlu ön görüşmelerden sonra imzalandı. Antlaşma 2 -19 Ağustos 1903 yılındaki (İlinden-Preobrajen Hıristiyan Bayramı) ayaklanmadan sonra Bulgar Prensliği ve Osmanlı İmparatorluğu arasında ortaya çıkmış meselelerin karara bağlanmasını gerektirmekteydi. Bunun sonrasında taraflar arasındaki savaş tehlikesi tartışması ve kışkırtma gerginliği ortadan kalkarak son buldu. Anlaşmayı teşkil eden en önemli husus; 4000'den fazla Bulgar siyasi tutukluları için af garantisi ve on binlerce göçmenin Makedonya ve Edirne'deki doğum yerlerine dönmelerine imkan vermesidir. İlk defa olarak, Bulgaristan'ın, Avrupa Türkiye'sindeki soydaşlarının menfaatlerini savunma hukuku, resmen tanındı.

Mesele üzerindeki hemen hemen bütün belgelerin ilk defa olarak yayınlanması onun daha derinlemesine ve tarafsız incelenmesine imkan vermektedir. Belge külliyatı İstanbul'daki Bulgar siyasi temsilcisi Grigor Naçoviç'in önemli çalışmaları ve sorumluluğunu inceleme imkanını vermektedir ki esas hizmeti anlaşmanın başarısıdır.Belgeler, Makedonya ve Edirne Trakya'sındaki Bulgarların meselelerini ve Makedonya meselesi ile ilgili kesin gerçeği tamamıyla ortaya çıkmasına yardımcı olan önemli safhalardan birini yansıtmaktadır.

Belgeler, tamamıyla oldukları gibi değiştirilmeden yayınlanmaktadır. Her belge, ayrıntılı tahrir başlığı, yazıldığı yer ve tarih, arşiv depolama kaydını içeren düzenli bir sıra takip etmektedir. Orada, olaylar ve kişiler hakkında açıklayıcı belgeler ve zorunlu olarak her ne yapılmışsa belgelerde zikredilmektedir.

Bu belge külliyatı, Türkler ve Bulgarlar arasındaki ilişkileri, tarihi geçmişlerindeki mecburiyetten aynı coğrafi enginliklerde iyi komşular olarak yaşamlarının incelenmesine bir katkı olacaktır.

Contribution to the Diplomatic History of Bulgaria Grigor Nachovich and the Bulgarian-Turkish Agreement from 1904

SUMMARY

The Bulgarian-Turkish agreement was signed on March 26 (April 8) 1904 Istnbul after hard negotiations lasting several months in the Ottoman capital. It was supposed to settle the problems arising in the relations between the Ottoman Empire and the Bulgarian Principality after the Ilindensko-Preobrazhensko uprising, 1903. It put an end to the increasing tension between the two countries and away with the risk of hostilities. The greatest significance of the agreement lies in the fact that it guaranteed granting amnesty for more than 4000 Bulgarian political prisoners and afforded thousands of refugees opportunities to go back to their homeland in Macedonia and Odrin region. For the first time Bulgaria was credited with the right to stand up for the interests of the Bulgarian people in the European part of Turkey.

The first publication of nearly complete official information on the matter gives a chance for its deeper impartial analysis. The documents enable the reader to study the responsible and significant work of the Bulgarian diplomatic agent in Istanbul Grigor Nachovich who is the person to be thanked for the agreement. The documents also reflect an important aspect of the problems

of the Bulgarian people in Macedonia and the region of Odrin and help unfolding the whole categorical truth about the Macedonian question.

The documents are published in full, without any changes. Each document has a file-number, full editorial heading, date and place of writing, signature of record office.

The publication includes notes about people and events mentioned in the documents. The present collection is a contribution to studying the relations between the Bulgarian and Turkish bound by history to live as good neighbours in the same part of the world.

Beitrag zu der diplomatische Geschichte Bulgariens Grigor Nachovich und das Bulgarisch-türkische Abkommen von 1904

ZUSAMMENFASSUNG

Nach schwierigen, einige Monate dauernden Verhandlungen in der Osmanischen Hauptstadt wurde am 26.03. (08.04) 1904 in Konstantinopel das Bulgarisch-türkische Abkommen unterzeichnet. Es sollte die nach dem Ilinden-Preobrashenie-Aufstand im Jahre 1903 aufgetauchten Probleme in den Beziehungen zwischen dem Osmanischen Reich und dem Fürstentum Bulgarien lösen. Durch dieses Abkommen wird der Expansion der Spannungen zwischen den beiden Staaten ein Ende gesetzt und die Gefahr vor einem Militärkonflikt beseitigt. Die wichtigste Bedeutung dieses Abkommens liegt in der Tatsache, dass es für über 4000 bulgarische politische Häftlinge Begnadigung gewährt und einigen Zehntausenden Flüchtlingen die Rückkehr in die Heimatorte in Makedonien und Osttrakien ermöglicht. Zum ersten Mal wird Bulgarien das Recht anerkannt, die Interessen seiner Landsleute im europäischen Teil der Türkei zu verteidigen.

Diese erste Herausgabe der fast vollen Dokumentation zu dem Problem dient zu einer tieferen und objektiven Forschung des Problems. Die dokumentare Sammlung gibt die Möglichkeit für die Verfolgung der wesentlichen verantwortungsvollen Tätigkeit des bulgarischen diplomatischen Vertreters in Konstantinopel Grigor Nachovich, dem die größten Verdienste zum Erzielen des Abkommens gehören. Die Dokumente wiederspiegeln auch einen wichtigen Aspekt der Probleme der Bulgaren in Makedonien und Osttrakien und helfen zur Enthüllung der ganzen unanfechtbaren Wahrheit zur Makedonischen Frage.

Die Dokumente werden in ihrer Ganzheit, ohne jegliche Veränderung herausgegeben. Jedes Dokument ist begleitet von einer laufenden Nummer, einem ausführlichen Redaktionstitel, Angaben über den Ort und das Datum seiner Entstehung, einer Signatur des Archivspeichers.

Diese Dokumentarsammlung ist ein Beitrag zu der Forschung der Beziehungen zwischen Bulgaren und Türken, gezwungen von der Vergangenheit und der Geschichte ihr Leben in denselben geografischen Breiten zu führen.

Contribution a l'histoire Diplomatique Bulgare Grigor Natchovitch et l'accord Bulgaro-Turc de 1904

RÉSUMÉ

L'accord bulgaro-turc est signé le 26 mars (le 8 avril) 1904 à Constantinople après des pourparlers difficiles durant quelques mois dans la capitale ottomane. Il doit résoudre des problèmes dans les relations entre l'Empire Ottoman et la Principauté Bulgare engendrés après l'insurrection d'Ilinden-Préobrajénié en 1903. L'accord met fin à l'escalation de la tension entre les deux pays et supprime le danger de conflit militaire. Sa plus grande importance consiste dans le fait qu'il garantit l'amnistie à plus de 4 000 prisonniers politiques bulgares et qu'il donna la possibilité à quelques dizaines de milliers de réfugiés de retourner dans leur lieux natals en Macédoine en

Thrace d'Edirne. Pour la première fois le droit de la Bulgarie de défendre les intérêts de ses compatriotes en Turquie d'Europe est officiellement affirmée.

La première publication de presque toute la documentation concernant le problème rend son étude plus profonde et plus objective. Ce recueil documentaire permet de poursuivre les activités importantes et responsables à Constantinople de l'agent diplomatique bulgare Grigor Natchovitch qui a le mérite fondamental de cet accord. Les documents reflètent en plus une page importante des problèmes des Bulgares en Macédoine et en Trace d'Edirne et contribuent au dévoilement de la pleine vérité incontestable sur la question macédonienne.

Les documents sont publiés intégralement sans aucunes modifications. Chaque document est accompagné d'un numéro, d'un titre de rédaction détaillé, du lieu et de la date ainsi que de la signature du fonds d'archives. Là où il était nécessaire nous avons fait des remarques concernant des personnes et des événements y cités.

Le présent recueil documentaire est une contribution à l'étude des relations entre Bulgares et Turcs contraints par le passé commun et par l'histoire à vivre en bons voisins sur les mêmes latitudes.

Вклад в Дипломатическую историю Болгарии.
Григор Начович и Болгаро-турецкое соглашение с 1904 Г.

РЕЗЮМЕ

Болгаро-турецкое соглашение подписано 26-го марта (8-го апреля) 1904 г. в Цариграде после нескольких месячных трудных переговоров в османской столице. Это соглашение должно решить возникшие проблемы в отношениях между Османской империи и Княжеством Болгарии после Илинденско-Преображенского востания с 1903 г. Оно ставит конец ескалации напряжения между двумя странами и отстраняет опасность военного конфликта. Самое важное значение соглашения состоить в том факте, что оно гарантирует амнистию для более 4000 болгарских политических заключённых и даёт возможность нескольких десятких тысяч бежанцев возвратиться в родные места Македонии и Одринска. Впервые официально признато право Болгарии защищать интересы своих сонародников в Европейской Турции.

С опубликованием почти полной официальной документации по этой проблеме и становиться возможной её более глубокое и обыктивное исследование. Документальный сборник позволяет проследить ответственую и значимую деятельность болгарского дипломатического агента в Цариграде Григора Начовича, который имеет главную заслугу за постижение соглашения. Документы отражают важную страницу в проблемах болгар в Македонии и Одринской Фракии и помагают раскрыть полную и безапелляционную правду македонского вопроса.

Документы опубликованы полностью без всяких перемен. Каждый документ сопровожден очередным номером, подробным редакционным заглавием, местом и числом его составления, сигнатурой хранилища архива. Там, где это было нужно, сделаны и соответные отметки для лиц и событий о которых говорится в документах.

Этот документальный сборник – большой вклад в исследований взаимоотношений между болгарами и турками, вынуждены наследием прошлого и исстории жить как добрые соседи в одной и той же географской широте.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

А
Абасано – 556
Абдул Азис – 8, 556
Абдул Хамид II – 5, 7, 16, 22, 23, 25, 26, 28, 35, 37, 38, 41, 44, 102, 555, 556
Абърдийн, лорд – 168
Albescu – 7
Александров, Тодор – 474
Александър Батенберг, княз – 168, 556
Александър II, Цар Освободител – 9
Али ефенди – 234
Али Ферух бей – 5, 10, 13, 15, 20, 24, 25, 26, 27, 32, 36, 37, 48, 296, 556
Ангелов, Иван – 264
Ангелова, Мария Ив. – 264
Ангелов, Пано – 264
Андонов, Дельо – 393
Андреев, ген. – 81
Андреев – 532
Андреев, Павел – 481
Анегностова, Стана Ат. – 264
Аргиров, Димитър – 347
Арифоглу, Хюсеин – 440
Ариф Паша – 237
Арнаудова, Илва Т. – 316
Атанасов, Градю – 264, 342
Атанасов, Г. – 187, 188, 200, 292
Атанасов, Митю – 328
Атанасов, Никола – 305
Ahmed – 7
Ацев, Иван – 234, 340, 396
Ацев, П. – 107, 162

Б
Baimel – 7
Бакрачев, Тома К. – 185, 186, 200
Баламезов, Ст. – 6
Балбеик – 556
Балйова, Гина – 264
Балтов, Илия П. – 162, 179, 280
Балфур, Артър Джеймс – 168
Батембергски, Франц Йосиф – 2
Баучер, Джеймс – 240
Бахметиев, Юрий – 13, 556
Беверсо – 120
Бегли, Хасан – 440
Belitch – 7
Belov – 7, 158
Берберов, Иван – 251
Бешков – 293, 294
Биконсфилд, лорд – 141
Бисмарк, княз Ото Леополд фон – 67, 174
Бобчев, Стефан – 407
Богоев, Станко – 440
Боев – 556
Бойл, Едуард – 141
Борис Търновски, княз и български цар – 2, 16, 168
Ботушанов, Иван – 357
Бочарис – 30
Брайс, лорд Джеймс – 141, 168
Братияно, Димитър – 125
Братияно, Йон – 125, 129
Браун, барон Карл – 454
Брахам – 237
Бувие – 523
Будов, Георги – 276
Будов, Мицо – 276
Бурков, Кръстю – 474
Бухман – 178
Бушано – 178
Бъкстон, Ноел – 141, 168
Бъкстон, Чарлз – 141
Бълджиев, Мицо – 322

В
Вазов, Иван – 556
Вазов, инж. – 556
Вайсман, Соломон – 7
Weitz – 556
Валдемар, принц – 2
Вангелче, Мите – 179
Васильов, Тома – 165, 192, 197, 205, 206, 226, 227, 250, 302, 314, 381, 464, 472, 483, 509, 522, 525, 531
Вацов – 474, 556
Величков, Васил К. – 300
Величков, Ст. – 264, 364, 366
Велов, Ангел – 341
Веран – 317, 373

Вернаца, Г. – 27, 48, 50, 62, 83, 99, 155, 156, 158, 165, 173, 177, 178, 180, 184, 186, 188, 192, 196, 197, 198, 200, 206, 222, 238, 239, 243, 259, 261, 267, 268, 273, 278, 279, 285, 287, 291, 293, 294, 295, 296, 309, 336, 337, 343, 350, 368, 372, 374, 375, 376, 393, 403, 420, 438, 443, 447, 475, 487, 488, 495, 504, 508, 514, 516, 519, 529, 530, 534, 536, 538, 542, 544, 547, 549, 551
Винаров, ген. – 556
Вилхелм II, император – 129
Владигеров – 67
Владов, д-р Димитър – 556
Влахов, Никола – 202, 234
Влахов, Христо – 202
Воденичаров, Я. – 161
Вълков, Тодор – 161
Вълкович, д-р Георги – 9, 10
Вълчев, Димо – 440
Вълчев, Иван – 263, 328

Г
Гаджанов – 273
Гази Михал бей – 5
Галев, Димитър – 474
Гарванов, Иван – 30, 112, 167, 202, 234, 340, 396, 556
Garin – 7
Гатев, д-р Тодор – 365, 407
Генадиев, Никола – 28
Генадиев, Харитон – 36
Геолишев, Димитър – 440
Георгев, Гаврил – 306
Георгов, Яно – 3232
Георги, крал – 556
Георгиев, Велико – 60, 105
Георгиев, свещ. Слав – 251
Георгиев, СДтойчо – 264
Георгиев, Стою – 262
Георгиев, Юр. – 161
Георгъов, Васил – 481
Герджиков, Михаил Иванов – 163, 249
Германов – 556
Геров, Д. – 466, 476
Гешов, Иван Евстатиев – 407, 556
Гешов, Иван Стефанов – 5, 7, 12, 15, 21, 47, 52, 70, 82, 92, 120, 358,
Гешова – 120
Гизл (Гизел), барон – 556
Гирс, Николай Карлович фон – 168
Голуховски, граф Агенор – 18, 19, 47, 70, 182, 454
Goutberg – 7
Градинаров – 364, 366
Граецер – 81
Греков, Димитър – 9, 81, 556
Григорий, митрополит – 132
Груев, Дамян – 107, 135, 162
Груев, Димитър – 247
Груев, Русен – 161
Гудев, д-р Петър – 81
Групчев, Георги – 360
Групчев, Иван – 360
Гудов, Георги – 282
Гудов, Гоне – 276, 282
Гудов, Мицо – 318, 322
Гудов, Петър – 318, 322

Д
Давидов, А. – 28, 163, 365
Данаилов – 237, 500
Дан., Ан. Хр. – 161
Данев, Стоян – 3, 7, 81, 168, 365, 404, 556
Данов, д-р В. – 4
Данъш ефенди – 556
Дапчев, Дико – 264
Дапчева, Тодора Д. – 264
Даскалов, Петър Н. – 163, 556
Делкасе, Теофил – 47, 147, 421, 426, 523
Делчев, Гоце – 28, 135
Демерик, Н. Н. – 19, 152, 417, 476
Деревер бей – 440
Дечев, Ан. – 328
Джебаров, Н. 487, 495, 498, 504, 514, 519
Джебаров, Т. Ив. – 33, 34
Джелебов, Дико Г. – 161
Дзолев, Тане – 107
Ди Джорджис (Деджорджис), ген. – 96, 99, 129, 404, 556
Диев, Тодор – 263, 328
Димитракиев, Сотир – 396
Димитриев, Ан. – 122, 131, 219, 228, 234, 245, 289
Димитров, Ив. 5
Димитров, Костадин – 251
Димитров, Купен – 264, 342
Димитров, Никола – 440
Димитров, свещ. Панайот – 251
Димитров, Петър – 125
Димитров, Христаки – 251
Димитрова – 556
Димов, Войно – 338

Димов, Желязко – 287
Димов, Петър – 161
Димчев, Панко – 474
Динев, Дим. – 179
Динишев, С. П. – 161
Дионисиев, О. – 234
Добрев – 163, 365, 556
Добрева, М. – 28
Добрович, Страшимир – 16, 17, 27, 36, 40, 44, 48, 49, 66, 67, 81, 88, 96, 104, 108, 113, 145, 159, 169, 173, 223, 225, 422, 433, 439, 445, 459, 552, 556
Дорев, Панчо – 146, 157, 162, 535
Дякович – 556

Е
Едуард, крал – 556
Екзарх Йосиф I – 11, 17, 24, 28, 29, 46, 52, 57, 59, 60, 66, 69, 105, 171, 232, 460
Елиот, Френсис – 426
Емин ага – 440
Емин бей – 234
Ернрот, К. – 404
Ерентал, барон – 524

Ж
Желанов, Михалаки – 341
Желязков, Атанас – 264
Жъртов, Никола – 280

З
Заимов, Стоян – 9
Зеки Паша – 56, 57, 60, 61, 64, 66, 72, 74, 81, 88, 102, 103, 109, 133, 439, 556
Зиновиев, Иван – 1, 2, 5, 85, 524, 556
Златаров, Д. – 161
Златков, Дончо – 306
Златков, Найден – 305
Золотович, Любомир – 47, 100, 101, 147, 421, 426, 523

И
Ибраим Паша – 535
Ибряхим – 440
Иванов, Илия – 440, 481
Иванов, Лазар – 481
Иванов, Лука – 535
Иванов, Митю – 280
Иванов, Мицо – 303
Иванов, Никола – 393
Иванов, Пенчо – 289, 326
Иванов, Петко – 234, 340, 396
Иванчов, Николая – 303
Иванчов, Тодор – 81, 556
Игнатиев, граф Николай П. – 13, 556
Игнатиевица, съпруга на граф Н. П. Игнатиев – 556
Игнатов, А. – 366, 371
Идиризоглу, Идиризи – 440
Изер бей – 28
Икономов, Ив. Т. – 29, 31, 35, 41, 56, 57
Икономов, Т. – 8
Иларион, митрополит – 115
Империяли, маркиз – 17, 419, 422, 433, 556
Инюню, Исмет – 146

Й
Йовев, д-р Дико – 67
Йонин, Александър – 556

К
Кал – 162
Калинов, Г. – 556
Каличе, Хенрих – 1, 5, 454, 556
Калудов, К. – 161
Калчев, Христо – 183, 184, 217, 243
Калчев, Нанчо – 183, 200, 217
Камбуров, Стайко – 263
Каравелов, Петко – 556
Каракондак, Ат. – 234
Карев, Никола – 195, 196, 200, 319, 322, 334
Карол, крал – 556
Камов, Захариа Ил. – 481
Каравелов, Петко – 81, 168, 365, 404
Карагьозов – 371
Карайовов, Тома – 516, 526, 534, 536, 538, 542, 544, 545, 547, 549
Каракехайов, Васил Христов – 300
Караминчев, А. – 470, 471
Каранфилов, Стоимен – 349
Картала, Никола Димитров – 440
Кемал Паша, Мустафа – 146
Кендерова, Ст. – 28
Кепов, Иван – 5
Кесяков, Б. – 168
Кесяков, Д. – 6
Кетков, Тодор – 440
Кинг Луиз – 317

Киров, Георги Ангелов – 300
Киров, Пандо – 260, 285
Киров, Ст. П. – 206
Кисимов, Б. – 83
Кифев, Алекса – 481
Ковачев, Г. Т. – 161
Кожухаров – 232, 241, 242, 269, 296
Козма, митрополит – 228
Констан – 5, 47, 173, 556
Константин, митрополит – 391
Константинов, Димитър – 305
Костакиев, Полихрон – 251
Костов, Тасе – 260, 285
Кояндер, Александър – 556
Краваров, д-р В. П. – 264
Крал – 123
Крачунов, Кр. – 6
Круп – 409, 463
Кръстевич, Стефанаки бей – 146
Kiamil – 7
Китанчев, Трайко – 14
Кохмански – 146
Крйозо – 37, 556
Кубатев, Гавраил Николов – 263, 300
Купенова, Рада – 264
Куртева, Ирина Ст. – 264
Куцак, Дафе – 341
Куцак, Неделю – 341
Куцаков, Яне – 341
Куцакова, Цвета – 341
Кушев – 365
Кънчов, капитан – 556
Кърчовлията, дядо Илю – 271, 346, 347, 355
Кьосето, Андон Лазов Янев – 289
Кючук Саид
Паша – 16

Л
Лазаров, Никола – 481, 556
Ламбрев, д-р Никола – 2, 13
Ламсдорф, граф Владимир Николаевич – 18, 19, 85, 86, 91, 96, 182, 525, 539, 556
Лансдаун, лорд – 51, 142, 435, 438, 453, 528, 532
Леверкюн, д-р – 13, 556
Лермонтов – 86
Лива, Ихсан Паша – 490
Литон, Виктор Александър – 168
Лобанов, княз Ал. Ростовски – 15
Лозанчев, Анастас – 107, 152, 162
Лубет – 556
Луис – 421, 523
Людвик XIII, император – 556
Лямов, Коте Наумов – 393
Ляпчев – 157
Ляпчев, Андрей – 555

М
Мавродиев, Георги – 364
Маджаров, иконом – 115
Маджаров, Михаил – 168
Макиавели, Н. – 554
Максимов – 556
Маласпина – 5
Манолов, Лазар – 263, 328
Маргарити, Апостол – 129
Маринов, Димитър – 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11
Маринов, полковник – 556
Марков, Йованчо – 260, 285
Марков, Т. – 490, 535
Марш – 237
Маршал, барон – 556
Матов, Христо – 28, 163, 556
Мелас, Павлос – 419, 426
Мемдух, Фаик Паша – 28, 35, 163, 365, 409
Мерджанов, Славчо – 217
Мегеу – 70, 358, 454
Мехмедоглу, Сами – 440
Мечев, Лефтер – 161
Мизрахи ефенди – 241
Michlescu-7
Мил., М. – 492, 493, 494, 497, 499, 503, 507, 513, 517, 518
Миларов, Христо – 396
Милев, С. – 161
Милер – 556
Милетий, архимандрит – 4
Миличевич – 410
Минов, Стоян – 440
Минцес, Борис – 67, 556
Минчович, Димитър – 17, 419, 428, 511, 556
Мирко, княз – 2
Мирски, Христо – 280, 290
Мирчев, Димитър – 146, 157, 162, 234
Митрев, Желязко – 440
Митрев, Христо – 234
Митхад, Ахмед Паша – 28
Михайлов – 554
Михайлов, Иван – 54
Михайловски, Стоян – 3, 5, 28, 556
Мичев, Петър – 260, 285

Мишев, Димитър – 556
Младенов, иконом Аврам – 283, 305, 311
Мола Хюсеиноглу, Хасан – 440
Мурад бей – 6
Мустан ага – 440
Муткуров, 364, 366
Мъжкото, Кольо – 276, 282, 318
Мюлберг – 437, 520, 521
Мюлер – 19, 454, 476
Мюнир Паша – 145, 159, 169, 209, 223, 225, 556
Мюрани – 361

Н
Наполеон, Наполеон I, император – 555, 556
Наполеон III, император – 556
Настев, Филип Василев – 393
Насър Паша – 162, 463, 490, 535
Наумов, Д. – 119
Наумов, Никола – 556
Начов, Никола – 556
Начович, Григор – 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 84, 85, 87, 88, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 109, 110, 115, 116, 121, 122, 123, 128, 129, 131, 133, 135, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 159, 160, 162, 163, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 179, 181, 189, 190, 191, 194, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 219, 221, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 262, 264, 265, 266, 270, 271, 272, 274, 278, 279, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 301, 304, 312, 315, 321, 325, 326, 327, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 337, 339, 340, 344, 345, 350, 353, 354, 362, 365, 367, 370, 373, 378, 379, 382, 384, 385, 386, 387, 388, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 405, 406, 408, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 422, 424, 430, 433, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 447, 451, 456, 457, 460, 464, 466, 469, 470, 471, 472, 474, 476, 479, 480, 484, 485, 487, 488, 491, 492, 493, 494, 495, 497, 498, 501, 503, 504, 506, 507, 508, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 518, 519, 521, 522, 523, 524, 526, 527, 530, 534, 536, 538, 539, 540, 542, 544, 547, 549, 551, 552, 554, 555
Неделчев, А. – 530
Неджиб ефенди Мелхаме – 5, 556
Недков, Тодор – 134, 135, 232, 286, 288, 315, 321, 325, 331, 332, 335, 339, 474,
Неофитов – 474
Нешов, Бойко – 33, 34
Никифоров, ген. майор Н. – 520, 521
Никлев, Томе – 195, 196, 200, 319, 322, 334
Николаев – 555
Николай II, руски император – 168
Николич – 556
Николов, Ангел – 321
Николов, Васил – 263
Николов, Вълчо – 364
Николов, Георги – 260, 285, 348
Николов, Димитър – 440
Николов, Костадин – 300
Николов, Мице – 260, 285
Николов, Спас – 481

О
О'Конор – 5, 28, 66, 178, 556
Олчев, Спиро – 535
Органджиев, Тодор 363, 375
Осман Нури бей – 28, 163, 365
Осман Чауш – 276

П
Павлев, Димитър – 440
Палеников, Ат. 342
Панайотов, свещ. Ангел – 264
Панаретов, проф. Стефан – 422
Паница, А. – 107, 146, 179, 211, 233
Папазов, Димитър – 264
Паприков, ген. Стефан – 556
Патев, П. – 315, 443, 478
Пеев, Янко – 523, 541, 543, 546, 548, 550, 551
Пейов, Стойчо – 264, 342
Петков, Апостол – 240, 289
Петков, Димитър – 14, 28, 34, 81, 93, 165, 205, 206, 226, 227, 250, 278, 300, 302, 351, 365, 367, 370, 374, 377, 378, 379, 381, 382, 456, 464, 472, 482, 483, 491, 496, 500, 501, 502, 505, 509, 510, 511, 512, 515, 522, 553, 556
Петков, Желязко – 440

Петков, Костадин – 264, 338
Петков, Никола – 264
Петков, Петър – 360
Петкова, Мара – 264
Петрачов, Иван – 385
Петров, А. – 183, 184, 457
Петров, Павел – 161
Петров, Райко – 161, 338
Петров, ген.-лейт. Рачо – 2, 5, 9, 12, 13, 14, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 101, 102, 103, 105, 106, 111, 112, 116, 117, 120, 121, 124, 125, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 149, 154, 157, 160, 161, 163, 167, 168, 170, 171, 172, 175, 176, 181, 183, 185, 187, 189, 190, 193, 194, 195, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 224, 228, 229, 230, 231, 232, 235, 236, 237, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 280, 281, 283, 284, 289, 290, 292, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 305, 307, 308, 310, 313, 316, 326, 327, 329, 330, 334, 336, 339, 341, 342, 345, 346, 351, 353, 354, 358, 360, 361, 362, 365, 374, 376, 377, 380, 384, 386, 387, 388, 389, 392, 393, 394, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 421, 422, 424, 425, 426, 429, 432, 434, 435, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 448, 450, 453, 454, 456, 458, 460, 462, 466, 469, 471, 472, 476, 479, 481, 482, 484, 485, 486, 487, 496, 520, 521, 522, 523, 524, 528, 532, 539, 540, 554, 556
Петър, крал – 556
Пешев – 554
Пешков, Георги – 107, 162
Пинтев – 463
Пиперков, Тома С. – 161
Пишон – 81
Плачков, Иван Пеев – 168
Помянов, Константин – 365
Попгеоргиев, свещ. Димитър – 313, 320, 337
Попгеоргиев, Никола – 440
Попето, Михаил Райнов – 322
Попов, Димитър – 28
Попов, Радослав – 1
Попов, С. – 161
Попова, Марица – 287
Поппантелеев, Христо – 359
Попхристов, Стоимен – 389, 391
Проданов, Коста – 260, 285
Протогеров, ген. Александър – 280

Р

Равашола, Никола – 264
Радев, Александър – 365, 556
Радев, Георги Николов – 271
Радев, Г. Т. – 47, 86, 155, 156, 166, 197, 206, 222, 238, 239, 259, 261, 267, 268, 278, 288, 291, 292, 309, 336, 343, 344, 350, 369, 372, 375, 380, 420, 431, 447, 461, 464, 465, 467, 475, 498
Радославов, Васил – 12, 81, 556
Радославов, Панайот – 440
Реверсо, маркиз – 47
Реуф Паша – 556
Риза Паша – 535
Ризов, Димитър – 81, 154
Ритонов, Тодор – 481
Рихтхофен, барон – 410
Робев, Владимир – 241
Робев, Никола – 245, 556
Руменин, Р – 6
Русинов, Вълчо – 264
Русинова, Фила В. – 264

С

Сабри бей – 277
Савов, ген. Михаил – 81, 556
Савов, полк. – 16
Садък Паша – 556
Саид, Жул – 552
Саид Паша – 109, 133, 168, 189, 190, 208, 213, 243, 297, 298, 299, 304, 365, 387, 400, 405, 409, 422, 439, 515, 524, 539, 555, 556
Сайфулах Паша – 409, 463, 535
Сали ага – 440
Салиов, Мустафа хаджи – 341
Салих бей – 180, 368, 374, 398
Салш, граф, полковник – 556
Самарджиев, Павел – 474
Сандански, Яне – 554
Сарафов, Борис – 6, 28, 40, 163, 365, 496, 554, 556

Сарафов, Михаил К. – 404, 432, 448, 450, 454, 478
Сарафовица, съпруга на М. К. Сарафов – 556
Сарик Паша – 403
Сачков, Атанас – 481
Селджобалиев, Костадин – 4
Селим Паша – 81
Silim – 7
Силянов, Христо – 1, 19, 146, 154
Симеон Варненски и Преславски, митрополит – 305, 308, 425, 434
Симеонов, Т. – 556
Симов, Г. – 163, 205, 206, 226, 227, 302, 314, 351, 381, 464, 472, 504, 522, 525, 531
Собеки, генерал – 556
Соколов, Петър – 217
Спасов, Борис – 404, 450, 456, 503
Стайкова, Златана – 264
Стамболиев, Димитър – 251
Стамболов, Стефан – 4, 5, 8, 9, 14, 81, 168, 365, 426
Станишев, Христо – 3
Станков, Димитър – 264
Станчов, Димитър – 39, 58, 81, 85, 86, 91, 96, 168, 182, 419, 521, 524, 539, 540, 556
Станкович – 556
Станчев, Никола – 440
Стоев, Г. – 83, 115, 199, 232, 250, 317, 333, 373, 412, 440, 443, 444, 445, 483,
Стоев, Стоян – 440
Стоев, Таню – 328
Стоилов, д-р Константин – 9, 14, 17, 168, 554, 556
Стойков, Тодор – 440, 556
Стойчев, Желязко – 264
Стойчо войвода – 335
Стон, мис Елен – 556
Стоянов, А. Ив. – 123, 152, 157, 162
Стоянов, Андрея – 352
Стоянов, Петър – 440
Стоянов, Тодор – 264
Стоянов, Я. – 161
Стоянова, Мара – 264
Стоянович – 243
Стоянович, Иван – 439
Стурдза, Димитрие – 125, 129
Сугарев, Георги – 107, 162

Т
Тарладжи, Мехмед Али – 440
Татарчев, Христо – 28, 163, 365, 556
Тахир Паша Лива – 463
Тахсин Паша – 5, 22, 28, 35, 38, 41, 56, 57, 66, 74, 75, 81, 87, 88, 90, 95, 114, 232, 397, 456, 457, 470, 556
Ташев, Стоян – 352
Тефик – 556
Титони – 428
Todoroff – 7
Тодоров, Балйо – 264, 342
Тодоров, Димо – 440
Тодоров, Иван – 440
Тодоров, Киро – 264
Тодоров, С. – 412, 440
Тодоров (Теодоров), Теодор – 556
Торопанов, Тодор – 263
Тополов – 474
Тошев, Андрей – 107, 117, 132, 146, 152, 157, 162, 179, 211, 233, 246, 260, 369, 374, 376, 377, 553, 556
Тошев, Ил. – 247
Тошев, Пере/Петър/ – 107, 123
Трайков, Гоце – 324
Трайкович, Димитър – 280
Трифонов, Стайко – 60, 105
Тричков – 433
Тумбев, Гйорги Стоянов – 393
Тумбева, Милана – 341
Турунджиев, Алексо – 157
Търпчев, Никола – 260, 285

У
Увров – 81

Ф
Фердинанд Сакскобурготски, български княз и цар – 2, 3, 5, 7, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 35, 36, 39, 43, 45, 46, 49, 50, 51, 53, 55, 65, 66, 67, 68, 70, 81, 88, 89, 93, 103, 104, 107, 110, 113, 114, 122, 123, 124, 125, 129, 133, 145, 148, 150, 152, 153, 154, 157, 159, 162, 168, 169, 172, 179, 182, 211, 218, 223, 232, 240, 361, 377, 404, 407, 410, 421, 422, 433, 435, 439, 443, 444, 459, 554, 556
Ферид Паша, велик везир – 5
Ферид Паша, военен – 463, 535
Фети Паша – 361
Филип, свещ. – 234
Филипов, Александър – 247, 316
Фирмилиян, скопски митрополит – 556

Фичев, ген. Иван – 12, 556
Флори, д-р – 81
Форгач (Форгаш) – 556
Франц Йосиф, австро-унгарски император и унгарски крал – 18, 19
Фуад Паша – 8
Фузинато – 419

Х
Хаади Паша – 463, 535
Хаджи Димитър – 271
Хаджидимитров, Георги – 396
Хаджидимов, Димо – 5
Хаджи Изет Паша – 440
Хаджидинев, Кърстьо – 187, 188
Хайдар бей – 555
Хаки бей – 133
Халачев, Д. Т. – 161
Халилоглу, Ахмед – 440
Хамамджиев, 67, 81, 96, 108, 151
Хамди Паша – 463
Хамси ефенди – 234
Хасаноглу, Хамид – 440
Хегей – 445
Хесапчиев, полк. Христофор – 154
Хесен, херцог – 148
Хилми Паша, Хюсеин – 16, 19, 72, 105, 122, 146, 152, 162, 164, 170, 173, 177, 211, 218, 220, 234, 239, 245, 261, 271, 275, 283, 286, 288, 289, 307, 310, 325, 331, 339, 343, 345, 353, 360, 368, 369, 373, 374, 400, 454, 470, 471, 476, 480, 535, 556
Христиан IX – 9
Христов, Милан – 280
Христонев, Савва – 380, 381
Христонева, Ванилуда – 381
Христонев, Христо – 381
Хюсеиноглу, Хюсеин – 440

Ц
Цанков, Драган – 168, 404
Цачев, д-р – 556
Цоков, Димитър – 51, 124, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 435, 502, 505, 528, 532, 556
Цончев, ген. Иван – 3, 5, 28, 295, 554, 556
Цуров, Стоян – 287

Ч
Чапрашиков, Стефан – 443
Чекаларов, Васил – 554
Чеков, Михаил Н. – 107
Чернопеев, Христо – 383, 390, 400
Чилингиров, Стою – 263, 328
Чипев, Георги – 271
Читаков, Яни – 247
Чобанова, Елена Групчева – 360
Чолчев, Ст. – 234, 331, 332
Чочков, Тодор Ив. Серменски – 289

Ш
Шаренков, Слав – 264
Шатев, Павел – 217
Шишко, Петър – 271
Шишков, Георги – 300
Шишков, Никола – 263, 300
Шишков, Стою Н. – 175
Шишманов, Димитър – 554
Шишманов, проф. Иван – 2, 125, 554, 555, 556
Шишманов, д-р Михаил – 410, 556
Шишманова, Лидия Драгоманова – 554
Шопов, Атанас – 68, 89, 94, 122, 131, 218, 219, 220, 228, 240, 245, 261, 271, 273, 275, 279, 289, 307, 310, 326, 331, 332, 466, 470, 471, 476, 496
Шукри бей – 133, 490

Ю
Юсуф бей – 5
Юсуф, шпионин – 234

Я
Якубоглу, Мехмед ага – 54
Янакиев, Димитър – 335
Янев, Дечо – 263, 328
Янев, Димитър – 161
Янишлиев, Никола – 474
Янков, полк. Атанас – 28, 295

ГЕОГРАФСКИ ПОКАЗАЛЕЦ

А
Абация – 129
Аврамово, Велинградско – 192, 193, 204, 391
Австрия – вж. Австро-Унгария
Австро-Унгария – 1, 5, 6, 7, 8, 14, 15, 18, 19, 26, 28, 39, 47, 51, 64, 109, 111, 127, 129, 134, 138, 146, 147, 163, 168, 182, 290, 400, 404, 410, 422, 432, 435, 439, 553, 556
Адрианопол – вж. Одрин
Аетос, Леринско – 157
Азаплий, Айтоско – 364
Азия – 7, 64, 163, 168, 486, 556
Айдън, Мала Азия – 316
Айтос – 539
Акия, Ливан – 112, 167, 202, 234, 244, 247, 340, 396
Акра – 30
Аламидере, Ахъчелебийско – 328
Албания – 8, 129, 553, 556
Александрета, Мала Азия – 246, 260
Алжезирас, Испания – 553
Алжир – 6
Алмаджик, Лозенградско – 403, 543
Америка – 556
Анаселица, Солунско – 129
Анадол – 129
Англия – 5, 8, 15, 18, 39, 124, 129, 137, 140, 141, 147, 168, 178, 182, 404, 435, 553, 556
Анхиало (дн. Поморие) – 366, 554
Арабия – 556
Арнауткьой, Одринско – 500
Атина – 17, 51, 129, 154, 556
Атон – вж. Света Гора
Африка – 64, 140
Ахъчелеби – 175, 263, 293, 300, 328, 356, 359
Ахтопол – 449

Б
Балдево, Неврокопско – 317
Балкан, пл. – 556
Балканите – вж. Балкански полуостров
Балкански полуостров –1, 2, 8, 47, 127, 128, 129, 137, 168, 240, 441, 521, 556
Бараково, Дупнишко – 177, 191, 192, 193, 204, 206, 230, 250, 254, 261, 275, 283, 299, 302, 303, 305, 307, 309, 310, 311, 337, 346, 348, 349, 355
Басра – 556
Бачево, Разложко – 180
Бейбунар, Лозенградско – 440
Бейрут – 112, 234, 396
Белгия – 39, 81, 273
Белград – 10, 28, 86, 107, 111, 154, 155, 361, 410, 556
Бели Брод, Врачанско – 389
Белица, Разложко – 192, 193, 228, 317
Бело Поле, Черна Гора – 129
Берлин – 6, 8, 9, 44, 81, 154, 174, 410, 416, 422, 437, 520, 521
Берн – 234
Берово, Малешевско – 306
Бесотина, Ахъчелебийско – 328
Битоля, Битолско, Битолски вилает – 2, 6, 27, 78, 105, 107, 109, 111, 117, 123, 129, 132, 134, 138, 146, 151, 152, 156, 157, 162, 168, 177, 179, 183, 185, 191, 195, 211, 232, 233, 234, 244, 246, 257, 260, 268, 285, 319, 322, 368, 369, 374, 379, 385, 400, 409, 424, 457, 463, 486, 490, 535, 556
Богданци, Гевгелийско – 303
Борисовград – 263, 328
Босна и Херцеговина – 6, 99, 556
Босфор – 8
Бруса – 556
Брусник, Битолско – 179
Будапеща – 15, 28, 439
Букурещ – 12, 17, 86, 108, 111, 125, 168
Бунархисар, Одринско – 251, 287, 352, 497, 537, 550
Бургас – 6, 54, 77, 161, 206, 237, 249, 251, 264, 265, 277, 352, 364, 366, 381, 382, 384, 394, 398, 418, 427, 429, 486, 556
Буф, Битолско – 179
Буюклий, Айтоско – 364
България – 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 32, 35, 37, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 73, 77, 78, 81, 85, 86, 88, 91, 97, 99, 104, 109, 111, 114, 115, 116, 117, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137,

138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 154, 155, 156, 160, 162, 163, 168, 171, 173, 174, 177, 178, 180, 182, 187, 188, 190, 191, 217, 218, 228, 234, 237, 240, 241, 244, 249, 252, 263, 264, 265, 266, 268, 272, 273, 276, 278, 279, 280, 282, 283, 298, 300, 303, 304, 306, 310, 311, 313, 316, 317, 318, 320, 321, 324, 328, 330, 331, 337, 339, 340, 345, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 355, 358, 360, 362, 366, 372, 378, 380, 381, 382, 383, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 399, 400, 405, 407, 410, 411, 412, 418, 425, 426, 430, 431, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 445, 449, 455, 457, 458, 459, 460, 462, 467, 473, 483, 486, 521, 529, 533, 535, 539, 545, 554, 555, 556

В

Вайсал – 262
Варна – 6, 9, 12, 54, 183, 184, 206, 556
Вардар, р. – 556
Василико, Малкотърновско – 161, 403, 513, 518, 546
Вашингтон – 422
Велес – 234, 340, 363, 396
Велика, МалкоТърновско – 403, 507, 537
Великобритания – вж. Англия
Венеция – 28
Верея, Гърция – 129
Виена – 7, 15, 18, 19, 39, 47, 52, 67, 70, 78, 80, 82, 83, 86, 92, 107, 111, 120, 127, 155, 168, 267, 358, 404, 416, 422, 432, 448, 450, 454, 473, 554, 556
Виза, Турция – 403
Виница, Кочанско – 135, 313, 315, 337
Винско, Визенско – 403
Вишени, Костурско – 185, 186
Влахи, Мелнишко – 348
Воден – 105
Вратчанско езеро, Солунско – 187
Враца – 391
Вургари, МалкоТърновско – 537

Г

Гавалянци, Кукушко – 276, 282, 317, 322
Галата, Цариград – 187, 188, 217
Гари, Дебърско – 393
Гарчища, Солунско – 486
Гевгелия, Солунско – 105, 234, 289, 303, 326
Генуа – 99
Германия – 5, 6, 7, 8, 16, 67, 129, 158, 174, 409, 410, 422, 553, 556
Гйоктепе, Малкотърновско – 236, 440
Горна Джумая – 105, 245, 250, 283, 303, 305, 311, 348, 447
Горничово, Леринско – 107
Горно Броди, Серско – 105, 271
Горно Суванли, Одринско – 500
Грамадна, Кукушко – 349
Граматиково, Малкотърновско – 366, 403, 518, 537
Грамос – 129
Гърция – 5, 6, 8, 125, 129, 162, 185, 186, 419, 426, 556
Гьозекен, Анхиалско – 366
Гьокче-Бунар, Ортаккьойско – 500
Гюмюрджина – 46, 486
Гюргево – 556

Д

Далмация – 556
Дания – 9
Дарданели – 6, 8
Деве Баир, Кюстендилско – 191, 192, 193, 206, 371
Дедеагач, Одринско – 36, 83, 175, 234, 400, 486, 556
Демир капия, Самоковско – 191, 192, 193, 206
Демир Капия – 556
Демирхисар – 84, 271, 355
Дерекьой, Малкотърновско – 403, 412, 418, 440, 493, 548
Джебел – 234
Джумая – вж. Горна Джумая
Диар Бекир – 234, 246, 254, 260, 285, 340
Добруджа – 129
Дойран – 105
Долно Солно, Скопско – 335
Долно Суванли, Одринско – 500
Доспат – 212, 213
Драма – 129
Драмча, Кочанско – 321
Дрин, р. – 129
Дугли, Одринско – 500
Дуденово, Бургаско – 191, 192, 193, 206, 230, 248, 265, 364, 403, 472, 477, 478, 492, 493, 497, 499, 507, 508, 509, 510, 513, 517, 518, 537, 539, 546, 548, 550,
Дунав, р. – 6
Дупница – 27, 53, 204, 206, 347, 348, 349
Дърмени, Ресенско – 183, 184

Е
Евксиновград – 12, 14, 16, 17, 223, 556
Европа – 8, 9, 15, 28, 69, 71, 81, 88, 105, 127, 129, 136, 139, 140, 142, 143, 144, 163, 168, 424, 528, 554, 555, 556
Европейска Турция – 556
Египет – 6, 125, 140
Егри Паланка – вж. Крива Паланка
Едирне – вж. Одрин
Енидже, Лозенградско – 237, 440
Енидже Вардар – 105, 234, 240, 289
Еникьой, Малкотърновско – 440
Епир – 129
Ереклер, Одринско – 440, 488, 489
Еренкьой, Мала Азия – 7, 9
Ерменикьой, Малкотърновско – 440
Ерникьой, Серско – 348
Ески – Заара – 73

З
Заберново, Бургаско – 472, 477, 478, 533, 545
Загоричани, Костурско – 520, 521, 528
Западна Македония – 556
Зарово, Лъгадинско – 276, 282
Зелениче, Леринско – 179, 260, 285, 486, 528
Зибевче, Мустафапашанско – 220, 221, 238, 239, 277
Зуджекьой, Лозенградско – 517

И
Извор, Гевгелийско – 234, 396
Измир – 234, 260
Източна Румелия – 5, 8, 9, 16, 45, 99, 109, 111, 117, 129, 168, 177, 190, 191, 273, 336, 385, 400, 407
Индия – 6, 51, 168, 554
Исмаил – 556
Испания – 5, 554
Италия – 6, 8, 15, 18, 39, 129, 163, 404, 422, 553, 556
Ишл – 556

К
Кавадарци – 4
Кавакли, Лозенградско – 237, 396, 440
Кавала – 556
Кадиево, Лозенградско – 403, 488, 489
Казаново, Кукушко – 323
Казълагач – 236, 539
Кайбиляр, Казълагачко – 191, 192, 193, 206, 472, 477, 478, 488, 489, 492, 493, 499, 501, 503, 509, 510, 513, 539, 541, 543, 550
Кайфа – вж. Акия
Калайджидере, Гюмюрджинско – 393
Калкан Серот – 262
Камила, Малкотърновско – 403, 499, 518
Кандия – 6, 556
Караалан, Борисовградско – 328
Карадере, Малкотърновско – 403, 493
Караджалово, Борисовградско – 328
Каракоч, Лозенградско – 403, 488, 489, 501, 513, 541, 543
Карахадър, Лозенградско – 396, 440
Карбинци, Кичевско – 379
Карлсбад – 553, 556
Катерина, Солунско – 129
Кетругдере, Лозенградско – 403
Кирациново (Керациново), Малкотърновско – 287, 403, 507
Китай – 178
Кичево – 246, 379, 424
Кишерлик, Малкотърновско – 412, 418, 440, 492
Кладара, Малкотърновско – 287, 403
Крит – 6, 8, 18, 99, 556
Ковачевица, Неврокопско – 212
Ковчас, Лозенградско – 403, 412, 418, 440, 499, 503
Коджатарлъ, Малкотърновско – 412, 418
Коево, Лозенградско – 403
Козлук, Борисовградско – 328
Кокджагаз, Малкотърновско – 449
Колибите, Бунархисарско – 352, 497, 550
Конак, Бургаско – 236, 403, 472, 477, 478
Константинопол – вж. Цариград
Корудере, Малкотърновско – 440, 497
Корча, Албания – 185, 234
Косово – 2, 109, 138, 168, 177, 191, 192, 244, 400, 486
Костенец – 154
Костур – 28, 146, 185, 186, 187, 188, 246, 291, 292, 424
Костурска каза – 556
Кочан – 135
Кочериново – 283, 308, 311
Коюндере, Лозенградско – 546
Кратово – 474
Кресна – 8
Крецово, Кукушко – 324
Крива Паланка – 313, 320, 337, 474

Крит, о. – 556
Крушево, Одринско – 500
Крушево, Битолско – 195, 196, 319, 322, 334, 349
Куклеш, Костурско – 528
Кукуш – 105, 202, 234, 276, 279, 289, 318, 322, 323, 324, 349
Куманово – 27, 53, 474, 528
Кулата, Лозенградско – 403, 503, 513
Куртбунар – 306
Кържаларе, Борисовградско – 328
Къркклисе – вж. Лозенград
Кърчево, Демирхисарско – 271, 346, 347, 355
Кюстендил – 5, 9, 27, 53, 81, 130, 206, 313, 320, 337
Кюстенджа – 556

Л
Лангаза – 282
Ланкастърско херцогство – 168
Лерин – 105, 157, 179, 185, 246, 260
Леринска каза – 556
Ливан – 8
Лозенград – 46, 161, 231, 236, 237, 241, 251, 255, 265, 321, 338, 342, 352, 403, 409, 412, 415, 440, 443, 444, 455, 486, 489, 492, 493, 503, 513, 517, 541, 543, 546, 550
Лондон – 13, 51, 52, 80, 83, 86, 102, 111, 124, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 155, 168, 260, 267, 416, 422, 435, 438, 453, 502, 528, 532, 556
Лъджене – 191, 192, 206, 212, 357

М
Маглан, Малкотърновско – 403
Македония – 1, 2, 4, 5, 6, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 28, 30, 35, 40, 47, 51, 52, 58, 60, 70, 74, 78, 81, 88, 89, 96, 109, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 154, 161, 162, 163, 164, 168, 173, 179, 183, 185, 195, 226, 228, 234, 240, 245, 249, 252, 271, 276, 280, 281, 288, 290, 291 305, 306, 307, 308, 309, 313, 316, 327, 334, 341, 345, 346, 348, 360, 363, 379, 392, 404, 407, 410, 419, 424, 425, 428, 431, 435, 436, 439, 453, 460, 463, 486, 496, 520, 521, 535, 554, 555, 556
Макрочево, Малкотърновско – 403
Мала Азия – 8, 46, 246, 247, 255, 257, 264, 316, 393, 400
Малешево – 289
Малко Търново – 46, 161, 236, 237, 241, 242, 248, 251, 258, 265, 274, 287, 338, 342, 364, 366, 403, 412, 413, 415, 418, 440, 443, 444, 449, 455, 486, 492, 493, 494, 497, 499, 507, 513, 517, 518, 537, 546, 548, 550
Малко Ченге, Айтоско – 342
Малкочлар (Малкоч) – 45, 237, 472, 477, 478, 489, 533, 545
Манастир – вж. Битоля
Манастирдере, Лозенградско – 440
Манджурия – 556
Марвинци, Воденско – 486, 528
Мариенбад – 361, 556
Мароко – 140, 553
Марчово, Василико – 403, 518
Мелник – 348
Месимер, Воденско – 486
Месопотамия – 8
Места, р. – 129
Мехомия – вж. Разлог
Митилин, о-в – 234, 244
Моглико, Малкотърновско – 507
Мустафа Паша – 26, 27, 53, 73, 83, 161, 215, 220, 234, 238, 239, 277, 380, 381
Мутулово – 234, 340, 396
Мюрцщег – 18, 19, 25, 29, 31, 32, 37, 47, 52, 64, 70, 71, 81, 126, 127, 128, 138, 168, 182, 400, 404, 445, 453, 486

Н
Неврокоп (дн. Гоце Делчев) – 84, 105, 191, 389
Негован, Солунско – 105
Негуш, Солунско – 129
Новаково, Борисовградско – 328
Нова махала, Одринско – 500, 513
Ново село, Солунско – 105
Ново село, Щипско – 474
Нови Пазар, Черна Гора – 129

О
Обзрине, Битолско – 78
Обидим, Неврокопско – 317
Одеса – 183, 184
Одрин, Одринско, Одрински вилает – 1, 4, 16, 17, 21, 24, 25, 28, 30, 31, 45, 46, 51, 52, 58, 60, 63, 67, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 81, 83, 86, 87, 88, 91, 93, 95, 96, 98, 99, 103, 104, 106, 109, 127, 134, 138, 141, 142,

143, 151, 156, 161, 163, 164, 168, 173, 175, 182, 191, 192, 193, 201, 205, 207, 209, 217, 221, 230, 231, 232, 234, 236, 237, 241, 242, 247, 248, 249, 258, 264, 268, 269, 270, 273, 284, 287, 300, 305, 308, 316, 328, 340, 342, 350, 356, 359, 362, 385, 398, 400, 403, 404, 407, 409, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 420, 421, 427, 428, 429, 430, 432, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 457, 458, 464, 467, 473, 477, 478, 486, 489, 492, 493, 494, 497, 500, 502, 503, 509, 511, 512, 513, 521, 522, 526, 528, 529, 532, 533, 545, 533, 534, 537, 538, 539, 542, 544, 545, 549, 551, 554, 555, 556
Ориента – 114, 422
Ортакьой, Цариград – 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 486, 500, 556
Осиково, Неврокопско – 389, 391
Отоманска империя – вж. Турция
Охрид – 360, 385

П
Париж – 13, 18, 24, 47, 52, 80, 83, 86, 100, 102, 111, 127, 147, 155, 267, 376, 377, 416, 421, 426, 439, 523, 556
Паспалово, Малкотърновско – 364, 403, 492, 493, 494, 513, 518
Пашово, Пещерско – 192, 193, 204, 206
Паяз кале – 234, 247, 264, 316, 340, 396
Пелагонийско – вж. Битолско
Пера, Цариград – 4, 21, 23, 32, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 56, 57, 59, 61, 74, 75, 76, 90, 95, 98, 102, 106, 116, 121, 149, 187, 188, 210, 213, 215, 216, 224, 235, 253, 353, 386, 387, 388, 392, 395, 397, 405, 406, 456, 556
Петербург – вж. Санкт Петербург
Петрово, Ениджевардарско – 234
Петрич – 180
Пещера – 206
Пиргополу, Малкотърновско – 403, 546
Пиргос, Малкотърновско – 412, 418
Пирог, Лозенградско – 403, 492, 493
Пирот – 163
Плевен – 9, 13
Плевие, Черна Гора – 129
Пловдив – 73, 77, 83, 130, 168, 206, 237, 249, 328
Подрум – 234, 244
Порой – 289
Похорела, Австро-Унгария – 223
Преполе, Черна Гора – 129
Прилеп – 234, 246, 393
Провадия, Одринско – 492
Прокупле, Тиквешко – 4
Просек, Битолско – 78
Прусия – 9
Пусто поле, Австро-Унгария – 223, 556
Пътеле, Леринско – 260, 285

Р
Равна, Серско – 349
Рагуза (Дубровник) – 553
Разлог, Разложко – 8, 21, 180, 191, 204, 245, 317, 341, 357
Разград – 163
Резово, Василико – 403, 513
Райково, Ахъчелебийско – 300, 328, 359
Ресен – 28, 157, 183, 184, 360, 393, 556
Рила, Дупнишко – 271
Рила, пл. – 2
Рилски Манастир – 110, 240
Рим – 17, 18, 52, 80, 83, 86, 102, 111, 154, 155, 267, 416, 419, 428, 553, 556
Родос – 163, 234, 244
Румъния – 6, 7, 9, 12, 15, 16, 39, 81, 125, 129, 134, 182, 317, 422, 555, 556
Русе – 556
Русия – 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 15, 19, 26, 28, 39, 46, 47, 51, 64, 85, 91, 109, 111, 127, 129, 138, 147, 163, 168, 182, 290, 400, 404, 435, 553, 556

С
Саздра, Лозенградско – 440
Sain Jean d'Acre – 112
Сакскобургготско херцогство – 7, 154
Самоков – 154, 192, 206, 317, 481
Санкт Петербург – 39, 47, 52, 80, 83, 86, 91, 96, 102, 111, 155, 168, 182, 267, 407, 416, 419, 422, 521, 524, 556
Сан Стефано, Цариград – 6, 13
Саракиново, Воденско – 535
Сармаджик – вж. Сърмашик
САЩ – 3, 13, 18, 21, 23, 51
Света Гора – 129, 163, 183, 184
Свети Николе, Кочанско – 474
Свищов – 168
Северна Америка – 552
Селище, Горноджумайско – 303
Селфидже – 246
Семково, Разложко – 317

Серес, Сяр, Серско – 27, 53, 83, 84, 108, 115, 129, 151, 156, 180, 199, 201, 234, 268, 271, 317, 33, 348, 349, 373, 379, 400, 490, 535, 556
Сиам – 140
Синоп – 183, 184, 217, 234, 246, 247, 256, 264, 340, 342, 360
Ситняково – 65, 145, 147, 150, 153, 154, 223
Скеча – 175
Скопак, Лозенградско – 230
Скопие, Скопско – 27, 105, 111, 129, 134, 135, 151, 154, 156, 193, 201, 221, 268, 286, 288, 313, 315, 320, 321, 325, 332, 335, 339, 345, 400, 457, 463, 474, 535, 556
Скопо, Лозенградско – 440
Скупело, Лозенградско – 440
Сливен – 400
Сливница – 6
Смирна – вж. Измир
Смолян – 328
Солун, Солунско – 5, 6, 19, 27, 30, 68, 89, 94, 105, 109, 111, 112, 118, 122, 129, 131, 134, 138, 151, 152, 156, 167, 168, 177, 183, 185, 186, 187, 188, 191, 192, 193, 201, 202, 211, 217, 218, 219, 220, 221, 228, 232, 234, 238, 239, 240, 244, 245, 246, 259, 260, 271, 273, 275, 276, 279, 282, 285, 288, 289, 306, 309, 310, 322, 323, 324, 331, 332, 363, 373, 379, 390, 400, 409, 457, 463, 466, 470, 471, 476, 480, 486, 490, 535, 556
София – 1, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 73, 77, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 93, 94, 96, 97, 101, 103, 104, 105, 107, 111, 112, 114, 116, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 141, 145, 146, 149, 151, 154, 155, 156, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 209, 212, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 236, 238, 239, 240, 241, 244, x248, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 304, 305, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 324, 326, 327, 329, 330, 334, 336, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 350, 351, 354, 355, 356, 359, 360, 362, 363, 365, 366, 367, 368, 369, 371, 372, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 389, 390, 391, 394, 396, 398, 400, 403, 407, 408, 411, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 422, 423, 425, 426, 427, 429, 430, 434, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 445, 446, 447, 449, 451, 452, 454, 455, 457, 458, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 467, 468, 469, 472, 475, 477, 478, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 501, 503, 504, 505, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 519, 522, 525, 526, 527, 529, 530, 531, 533, 534, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556
Спанци, Леринско – 260, 285
Станимака – 175, 206, 263, 359
Стара Загора – 8, 9, 112, 167, 206, 234, 380, 382, 556
Стара Сърбия – 556
Стоилово, Малкотърновско – 287, 403, 518
Столник, Софийско – 341
Струма, р. – 556
Струмица – 105, 289
Сулиоглу, Хавсенско – 440
Суровичъ, пътна станция – 187, 188
Сърбия – 6, 7, 8, 15, 81, 125, 129, 154, 168, 182, 410, 422, 535, 556
Сърмашик, Лозенградско – 236, 264, 287, 294, 342, 403, 548
Сяр – вж. Серес

Т

Танджер – 523
Тас тепе, Лозенградско – 403, 412, 418, 440, 503, 513
Татаркьой, Казълагачко – 191, 192, 193, 206, 221, 229, 230, 235, 236, 297, 301
Татарларе – 262
Тегалово, Малкотърновско – 403
Терзидере, Лозенградско – 403, 412, 493, 440, 503, 513
Тесалия – 6, 556
Тешово, Неврокопско – 335
Тирноваджик, Малкотърновско – 449
Топхане, Цариград – 6, 168, 409
Тракия – 6, 60, 556
Триполи – 163

Тунджа, р. – 236
Тунис – 6, 332
Турция – 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 17, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 32, 35, 38, 40, 41, 42, 47, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 76, 77, 78, 81, 86, 88, 97, 99, 104, 109, 111, 112, 114, 116, 120, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 152, 155, 156, 160, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 173, 174, 175, 182, 191, 201, 213, 218, 241, 252, 263, 264, 266, 268, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 280, 283, 288, 290, 293, 294, 302, 303, 305, 306, 307, 310, 313, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 328, 330, 334, 337, 340, 342, 344, 352, 357, 358, 359, 364, 366, 367, 370, 372, 378, 380, 387, 394, 400, 404, 405, 407, 409, 410, 414, 422, 423, 426, 427, 429, 434, 436, 438, 439, 440, 445, 448, 453, 454, 457, 459, 460, 463, 472, 483, 486, 490, 521, 522, 528, 535, 554, 555, 556

У
Украйна – 554
Унгария – 18, 223, 555, 556
Ургари, Малкотърновско – 403, 518
Урумбегли, Лозенградско – 537
Урумкьой – 191, 192, 193, 206, 215, 227, 229, 230, 235, 236, 237, 403, 472, 477, 478, 494, 499, 507, 508, 509, 510, 525, 531, 539
Устово, Ахъчелебийско – 300, 328

Ф
Фикел, Казълагачко – 236
Филипопол – вж. Пловдив
Флорина – 285
Франсесбаде – 168
Франция – 6, 7, 8, 18, 30, 39, 47, 51, 81, 129, 137, 140, 168, 173, 404, 421, 426, 435, 553, 554, 555, 556
Фращанье, Серско – 234

Х
Хавса, Одринско – 440
Хага – 168
Халкидонски полуостров – 129
Харманли – 206, 234
Хебибчево, Харманлийско– 191, 192, 193, 206, 234, 380, 381, 412
Херцеговина – вж. Босна и Херцеговина
Холандия – 39
Хърсово, Разградско – 163

Ц
Цапари, Битолско – 260, 285
Цариград – 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 53, 56, 57, 60, 61, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 81, 82, 85, 88, 89, 90, 92, 95, 96, 98, 99, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 120, 121, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 147, 148, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 166, 168, 170, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 199, 203, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 217, 219, 222, 224, 226, 227, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 246, 250, 252, 253, 260, 261, 263, 266, 267, 268, 269, 272, 274, 275, 286, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 302, 309, 310, 315, 317, 321, 327, 338, 339, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 409, 410, 413, 415, 418, 419, 421, 422, 426, 428, 429, 431, 433, 438, 439, 440, 443, 444, 445, 447, 448, 451, 454, 456, 457, 459, 460, 463, 464, 465, 466, 471, 474, 475, 476, 479, 482, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 498, 500, 504, 506, 508, 509, 510, 514, 515, 516, 519, 521, 523, 526, 530, 532, 534, 536, 537, 538, 539, 541, 542, 543, 544, 547, 548, 549, 550, 551, 554, 555, 556
Церово, Леринско – 393
Цикнихор, Малкотърновско – 403, 507, 518, 537

Ч
Чаглайк, Малкотърновско – 403
Чанак Кале – 260
Чаталджа – 400
Чепеларе, Станимашко – 191, 192, 193, 206, 300
Чепино – 192, 193, 204,
Черешница, Костурско – 187, 188, 292
Черна Гора – 6, 15, 129, 154, 422, 553, 556
Чехословакия – 146
Чокманово, Одринско – 300, 328
Чопкьой, Малкотърновско – 440

Чугунци, Кукушко – 322
Чьоктепе, Малкотърновско – 403

Ш
Швейцария – 7, 134
Шипка, вр. – 13, 168
Шишли, Цариград – 185, 186
Шумен – 9, 556

Щ
Щип – 135, 409
Щирия – 19

Ю
Юскюдар – 7
Юскюб – вж. Скопие

Я
Якоруда – 192, 193, 212, 317, 357
Ямбол – 54, 73
Янина – 129
Япония – 6, 47

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР 5
Историографската оценка за Българо-турското споразумение от 26 март 1904 г. 5
Григор Начович и Българо-турското споразумение 16
№ 1. Нота на руското правителство към българското правителство
с предупреждение за последствията при намеса на България в смутовете
в Османската империя и при подкрепата на действията
на ВМОРО. [Б. м., Б. д.] 32
№ 2. Проект за мемоар от княз Фердинанд до руския император с предложение
за въвеждане на реформи в Македония.[София], 8 юни 1903 г. 32
№ 3. Нота на руското правителство към българското правителство
с предупреждение за неучастието на България в предстоящото въстание
и за руската позиция в конфликта. Б. м., Б. д. 34
№ 4. Писмо от Димитър Маринов до Гр. Начович за положението в което
е поставена Българската екзархия от турската полиция, за прекъсването
на учебните занятия в българските училища в Цариград и за отношенията
с дейците на ВМОРО. Цариград, Орта-кьой, 10 май 1903 г. 35
№ 5. Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за разговорите му с двама висши
чиновници от османското Министерство на външните работи
за българо-турските отношения. Цариград, Орта-кьой, 17 юни 1903 г. 36
№ 6. Мемоар-изложение от Гр. Начович до младотурците от български произход в Цариград,
изпратен чрез Димитър Маринов за неговите виждания за подобряването на българо-турските
отношения. [София, Преди 24 юни 1903 г.] 40
№ 7. Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за впечатлението му от мемоара на Начович,
с препоръка да бъде развита идеята в него и в брошура за близостта на българи и турци,
за дейността на Ив. Ст. Гешов като български дипломатически представител в Цариград и др.
Цариград, Орта-кьой, 24 юни 1903 г. 43
№ 8. Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за разговора на Д. Маринов
с висш турски чиновник младотурчин по предложения от Гр. Начович
мемоар–изложение за възможностите да се поддържат добри
българо-турски отношения. Цариград, Ортакьой, 8 юли 1903 г. 45
№ 9. Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за мнението на турския политик
по мемоара на Начович, за ролята на Стамболовистката партия
в българо-турските отношения, за политическите партии
в България и др. Цариград, Ортакьой, 15 юли 1903 г. 50
№ 10. Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за проведения разговор и с втория
младотурчин, за изявленията на Ферух бей пред в. „Новое время“ и за
необходимостта от сериозен български дипломатически представител в Цариград.
Цариград, Орта-кьой, 19 юли 1903 г. 52
№ 11. Писмо от Д. Маринов до Гр. Начович за уволнението му като
главен редактор на екзархийския вестник „Вести“ и предстоящото
му завръщане в София. Цариград, Орта-кьой, 23 юли 1903 г. 53
№ 12. Писмо от княз Фердинанд до Григор Начович с настояване да приеме
поста на дипломатически агент в Цариград.
Варна, Двореца Евксиноград, 21 август 1903 г. 54
№ 13. Писмо от Н. Ламбрев до княз Фердинанд I за предложението на княза
Гр. Начович да приеме поста на български дипломатически агент в Цариград,
за отношението му към министър-председателя ген. Р. Петров и за подпомагането
на въстаналите българи в Македония.
София, 22 август 1903 г. 54
№ 14.Писмо от Гр. Начович до княз Фердинанд за причините, поради които
отказва дипломатическия пост в Цариград.
София, 23 август 1903 г. 56
№ 15. Изложение от Гр. Начович „Мисли по нашата македонска политика“. Б. м., Б. д. 57
№ 16. Шифрована телеграма от Страшимир Добрович до княз Фердинанд в Евксиноград
за намеренията на Османската империя да обяви война на България.
София, 27 август 1903 г. 59
№ 17. Шифрована телеграма от Стр. Добрович до княз Фердинанд в Евксиноград

за взето решение от Министерския съвет да се уведомят великите сили за намеренията на Османската империя да обяви война на България, за отговора на последното писмо на Екзарх Йосиф I и др. София, 29 август 1903 г. 60
№ 18. Съобщение на „Пари – Нувел" за преговорите между руския и австроунгарския външен министър за изработването на Мюрцщегските реформи и поставянето на Македония под европейски контрол.
Париж, [17]/30 септември 1903 г. 60
№ 19. Мюрцщегски реформи, изработени по време на срещата между императорите и външните министри на Австро-Унгария и Русия и връчени на Високата порта на 10 октомври 1903 г.
Мюрцщег, 17 септември 1903 г.. 61
№ 20. Мнение от Гр. Начович, предназначено за княз Фердинанд I по предстоящата му мисия в Цариград.
[София, преди 20 септември 1903 г.] 63
№ 21. Шифрована телеграма № 1472 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за разговора си с Великия везир за мерките които ще предприемат турските власти докато трае въстанието и преминават чети през българската граница.
Цариград, Пера, 20 септември 1903 г., получена на 21. 63
№ 22. Акредитивно писмо от княз Фердинанд до султан Абдул Хамид II за назначаването на Гр. Начович да български дипломатически агент в Цариград.
Двореца в София, 20 септември 1903 г. 64
№ 23. Шифрована телеграма № 1855 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за разговора му с Тахсин Паша за турските опасения от ново въстание в Македония с българска военна помощ през пролетта на 1904 г. Цариград, Пера, 7 декември 1903 г. 64
№ 24. Шифрована телеграма от ген. Рачо Петров, министър-председател и министър на външните работи до Гр. Начович с молба да му изпрати мемоара на българския екзарх Йосиф I. София, 11 декември 1903 г. 65
№ 25. Писмо от ген. Р. Петров до Гр. Начович за разговора си с турския комисар в София Али Ферух Бей за постигане на споразумение между турското и българското правителство за даване амнистия на участниците в Илинденско–Преображенското въстание и по другите спорни въпроси между двете страни. София, 27 декември 1903 г. 65
№ 26. Турски проект за българо-турското споразумение, представен на ген. Р. Петров от турския комисар в София Али-Ферух Бей.
София, 27 декември 1903 г. 67
№ 27. Писмо от Г. Вернаца, главен секретар на МВРИ до Гр. Начович, с което му изпраща българския контрапроект на турския проект за съглашение.
София, 31 декември 1903 г. 68
№ 28. Писмо от ген. Р. Петров до Гр. Начевич за установените контакти между турското правителство и Задграничното представителство на ВМОРО в София чрез посредничеството на А. Давидов и Осман Нури бей за отстъпките, които трябва да направи Османската империя на българите в Македония и Одринско за прекратяване на революционните действия.
София, след 29 декември 1903 г. 71
№ 29. Шифрована телеграма № 9 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за обсъждане на предложените проекти за споразумение между България и Османската империя и общото мнение на негои на Българския екзарх Йосиф I. Цариград, 5 януари 1904 г. 74
№ 30. Бележка от Ив. Гарванов за получени пари от Бочарис за българските затворници в Акра. Акра, 6 януари 1904 г. 75
№ 31. Шифрована телеграма № 8 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с бележки по проекта за българо-турското съглашение и за неискрената на турската страна.
София, 7 януари 1904 г. 75
№ 32. Шифрована телеграма № 13 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за българския интерес от сключването на споразумение между България и Османската империя и какви би трябвало да са българските действия в тази насока.
Цариград, Пера, 7 януари 1904 г. 76
№ 33. Писмо от Т. Ив. Джебаров до ген. Р. Петров за получена информация за подготвяния заговор за убийството му от дейци на ВМОРО.
София, 7 януари 1904 г. 76
№ 34. Писмо от Т. Ив. Джебаров до Гр. Начович за получена информация за съществуването на заговор за убийството му от дейци на ВМОРО.
София, 7 януари 1904 г. 76

№ 35. Шифрована телеграма № 34 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за съжаленията на султана от отлагането сключването на споразумение между България и Османската империя и настояването на Начович да се завършат благополучно преговорите.
Цариград, Пера, 11 януари 1904 г. 77
№ 36. Писмо от Харитон Генадиев до Стр. Добрович за отпечатана статия за княз Фердинанд във в. „Ориент", вероятно по внушение на Али-Ферух Бей.
София, 12 януари 1904 г. 78
№ 37. Писмо № 23 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за съгласието му преговорите за Българо-турското съглашение да се водят в Цариград и за демонстрираната враждебност от турска страна.
София, 13 януари 1904 г. 78
№ 38. Шифрована телеграма № 73 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за съгласието на султана да се назначи турски представител след назначаването на български за започване на преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, Пера, 14 януари 1904 г. 79
№ 39. Рапорт № 12 от Димитър Станчов до ген. Р. Петров за публикувана информация за заграбването на имотите на македонските бежанци от мюсюлманите.
Санкт Петербург, 14 януари 1904 г. 79
№ 40. Шифрована телеграма № 83 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за получена информация в Цариград, че Б. Сарафов се готви да замине с чета за Македония и за искането на султана да знае предварително кой ще бъде назначен от българска страна да участва в преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, Пера, 16 януари 1904 г. 80
№ 41. Шифрована телеграма № 90 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за разговорите му с Тахсин паша по българо-турското споразумение и мнението на султана за бъдещия състав на Османската Империя.
Цариград, Пера 18 януари 1904 г. 80
№ 42. Шифрована телеграма № 32 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за упълномощаването на Начович да води преговорите за сключване на споразумение между България и Османската империя.
София, 19 януари 1904 г. 81
№ 43. Рапорт № 122 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за отпечатано съобщение в Одринския вилаетски вестник за определяне на тримесечен срок за завръщането на българските бежанци, след което земите им ще се конфискуват.
Цариград, 27 януари 1904 г. 81
№ 44. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за изтекла информация от ген. Р. Петров от шифрованите му съобщения, които му изпраща от Цариград.
Цариград, 27 януари 1904 г. 82
№ 45.Рапорт № 122 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за появило се съобщение в одрински вестник с определяне на срока за завръщане на бежанците.
Цариград, 27 януари 1904 г. 82
№ 46. Писмо № 1 от Екзарх Йосиф I до ген. Р. Петров, с което изпраща изрезка от одрински вестник за бежанците и изказва мнението си за опасността за българските интереси в Одринско в резултат на започналото обезбългаряване.
Цариград, 28 януари 1904 г. 84
№ 47. Окръжно писмо на МВРИ с извлечение от рапорт № 143 на княжеския дипломатически агент във Виена Ив. Ст. Гешов за разговора му с австроунгарския външен министър граф А. Голуховски за прилагането на Мюрцщегските реформи в Европейска Турция и от рапорт № 79 на княжеския дипломатически агент в Париж Любомир Золотович за опасността Македония да бъде окупирана от Австро-Унгария поради ангажиментите на Русия в Руско-Японската война.
Виена, 29 януари 1904 г. 85
№ 48. Писмо от С. Добрович до ген. Р. Петров с настояване да му се изпратят всички проекти от турско-българското съглашение.
Двореца София, 1 февруари 1904 г. 87
№ 49. Писмо от Стр. Добрович до Гр. Начович с молба да изпрати до княз Фердинанд проект за писмо.
София, Двореца, 2 февруари 1904 г. 87
№ 50. Пълномощно на Г. Начович, издадено му от княз Фердинанд и министър-председателя ген. Р. Петров да подпише българо-турското споразумение.
София, 3/16 февруари 1904 г. 87
№ 51. Шифрована телеграма № 52 от Димитър Цоков, дипломатически агент

в Лондон до ген. Р. Петров за обсъждането на македонския въпрос
и реформите в Македония в Камарата на лордовете.
Лондон, 3 февруари 1904 г.,получена на 4 февруари. 88
№ 52. Писмо № 78 от ген. Р. Петров до Ив. Ст. Гешов с настояване дипломатическите агенти
да изложат пред съответните правителства становището на българското правителство
за прилагане на Мюрцщегските реформи и в Одринско и за тежките условия, на които
са поставени завръщащите се бежанци в Европейска Турция.
София, 4 февруари 1904 г. 89
№ 53. Писмо № 79 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с което му изпраща пълномощното
за водене на преговори и подписване на споразумението
и инструкции в рамките, на които да се придържа.
София, 4/17 февруари 1904 г. 90
№ 54. Нота № 12 на Имперски отомански комисариат в София до МВРИ за появата на чети
на ВМОРО в граничните села и насилствено събиране на пари.
София, 4/17 февруари 1904 г. 93
№ 55. Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с поздравления за именния му ден.
София, Двореца, 7 февруари 1904 г. 93
№ 56. Шифрована телеграма № 176 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за упълномощаването
на Зеки Паша от султана да представлява турската страна на преговорите за сключване
на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, Пера, 8 февруари 1904 г. 93
№ 57. Шифрована телеграма № 191 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за хода на преговорите
за сключване на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, Пера, 11 февруари 1904 г. 94
№ 58. Шифрована телеграма № 100 от ген. Р. Петров до Д Станчов
за упълномощаването на Начович да води преговорите за сключване
на споразумение между България и Османската империя.
София, 11 февруари 1904 г. 94
№ 59. Писмо № 102 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за необходимостта от поставянето
на въпроса за църквите и училищата при българо-турските преговори.
София, 12 февруари 1904 г. 95
№ 60. Шифрована телеграма № 195 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за хода на преговорите
за сключване на споразумение между България и Османската империя.
Цариград, 13 февруари 1904 г. 95
№ 61. Шифрована телеграма № 205 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за съгласието
на султанът да се приеме в споразумението между България и Османската империя
и член от Мюрцщегската реформа и за изпращането на Попов за София
с готовия текст на споразумението.
Цариград, Пера, 13 февруари 1904 г. 96
№ 62. Нота № 135 от МВРИ, Отделение Протокол до Имперския
отомански комисариат, с която отхвърля нотата на комисариата.
София, 13/26 февруари 1904 г. 96
№ 63. Писмо от ген. Р. Петров до княз Фердинанд, с което изпраща получените готови за подпис
проекти и протокол за турско-българското съглащение и мнението му по съглашението.
София, 14 февруари 1904 г. 96
№ 64. Предварителен текст на българо-турското споразумение и протокола към него.
[Цариград, февруари 1904 г.] 97
№ 65. Шифрована телеграма № 106 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за връчването на княз
Фердинанд готовия текст на споразумението между България и Османската империя.
София, 15 февруари 1904 г. 98
№ 66. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за впечатлението, което прави
сред чуждите дипломати в Цариград Българо-турското съглашение.
Цариград, 15 февруари 1904 г. 99
№ 67. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за голямото уважение
към празника на княз Фердинанд в Българското агентство в Цариград,
включително и от германския посланик и настояването на Начович
да му бъде назначен за първи секретар Владигеров.
Цариград, 15 февруари 1904 г. 99
№ 68. Рапорт № 159 от Атанас Шопов, княжески търговски агент
в Солун до ген. Р. Петров за предложението на цивилните агенти
пред Хилми паша да се даде обща амнистия за емигрантите.
Солун, 15 февруари 1904 г. 100

№ 69. Шифрована телеграма № 108 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за несъгласието на българското правителство с изключването на Одринско от проекта за съглашение и по въпроса за отпадането на църковно–училищния въпрос от преговорите.
София, 17 февруари 1904 г. 101
№ 70. Рапорт № 238 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за разговора му в австрийското министерство на външните работи за одринските бежанци и за прилагане на реформите и в Одринско.
Виена, 17 февруари 1904 г. 102
№ 71. Шифрована телеграма № 225 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за проблемите които биха възникнали в отношенията между България и Османската империя ако не се приеме от българската страна подготовения текст на споразумението.
Цариград, 18 февруари 1904 г. 103
№ 72. Шифрована телеграма № 226 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за възможността да се приложат реформите от споразумението и в Одринския вилает.
Цариград, 18 февруари 1904 г. 103
№ 73. Нота № 13 от Имперски отомански комисариат в София до МВРИ за получена информация с настояване да се проследяват дейците на ВМОРО, намиращи се на територията на княжеството.
София, [6]/18 февруари 1904 г.1 104
№ 74. Шифрована телеграма № 230 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за декларацията на султана, че съглашението ще се приложи не само в Македония, но и в Одринския вилает.
Цариград, Пера, 19 февруари 1904 г. 104
№ 75. Шифрована телеграма № 132 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за възможността и Одринския вилает да бъде включен в споразумението.
Цариград, Пера, 20 февруари 1904 г. 104
№ 76. Шифрована телеграма № 238 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за възникнали недоразумения между Високата порта и Жандармерийската комисия и предложение от турска страна чл. 4 от споразумението да остане секретен.
Цариград, Пера, 20 февруари 1904 г. 105
№ 77. Вербална нота № 116 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София за пречките, които се създават на завръщащите се бежанци в Османската империя от турските власти.
София, 20 февруари/4 март 1904 г. 105
№ 78. Съобщение на вестник „Политише кореспонденц", бр. 8554 с опровержение от Османското посолство във Виена на получената информация за потърсена от турска страна помощ от България за прилагане на реформите трите вилаета и за български терор над гърците, които отказвали да се приобщят към Българската екзархия.
Виена, 20 февруари/4 март 1904 г. 107
№ 79. Шифрована телеграма № 118 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за приетото турско предложение чл. 4 от споразумението да остане секретен.
София, 21 февруари 1904 г. 107
№ 80. Шифрована телеграма № 120 от ген. Р. Петров до дипломатическите представители във Виена, Петербург, Париж, Рим и Лондон за получена информация от Гр. Начович за натиска, който ще упражнят Великите сили над турското правителство за приемане на изработения от Жандармерийската комисия меморандум.
София, 21 февруари 1904 г. 108
№ 81. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за водените от него преговори в Цариград за постигане на съглашението и ролята на ген. Р. Петров за забавянето подписването му.
Цариград, 21 февруари 1904 г. 108
№ 82. Рапорт № 278 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за появили се слухове от Османското посолство във Виена по повод на преговорите за Българо-турското споразумение.
Виена, 21 февруари/5 март 1904 г. 110
№ 83. Писмо № 122 от МВРИ – Отделение политическо до княжеските дипломатически агентства в Петербург, Париж, Виена, Лондон и Рим, с което им препраща вербалната нота до Османското комисарство в София.
София, 22 февруари 1904 г. 111
№ 84. Шифрована телеграма № 123 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за връчването на вербална нота на Османското комисарство в София във връзка със създадени проблеми от турските власти на завърнали се българи по родните си места.
София, 22 февруари 1904 г. 111
№ 85. Шифрована телеграма № 85 от от Д. Станчов до ген. Р. Петров за получена информация от руския посланик в Цариград Ив. Зиновиев, че преговорите

за споразумението са достигнали до благоприятен край и съвета на граф Вл. Ламсдорф България да подпише съглашението.
София, 22 февруари 1904 г. 112
№ 86. Шифрована телеграма № 126 от ген. Р. Петров до Д. Станчов със съдържанието на българо-турското съглашение и причините за забавянето на неговото подписване.
София, 22 февруари 1904 г. 112
№ 87. Шифрована телеграма № 130 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с инструкции за подписването на българо-турското съглашение.
София, 23 февруари 1904 г. 113
№ 88. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за ролята на ген. Р. Петров за забавянето на подписването на българо-турското споразумение, за българските интереси от споразумението и др.
Цариград, 24 февруари 1904 г. 113
№ 89. Рапорт № 193 от А. Шопов до ген. Р. Петров за разговора му с цивилните агенти за възможността дейците на ВМОРО да се възползват от предстоящата амнистия.
Солун, 24 февруари 1904 г. 115
№ 90. Шифрована телеграма № 258 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за очаквания турски отговор след разговора му с Тахсин Паша.
Цариград, Пера, 25 февруари 1904 г. 116
№ 91. Шифрована телеграма № 91 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за желанието на Русия да съдейства за въвеждане на реформите и в Одринско и съвета на граф Вл. Ламсдорф България да подпише съглашението в подготвения вид.
Петербург, 26 февруари 1904 г. 116
№ 92. Писмо № 138 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с което му препраща рапорта на Ив. Ст. Гешов от 21 февруари 1904 г. и съобщение от Виенския вестник „Политише кореспонденц".
София, 27 февруари 1904 г. 116
№ 93. Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович за становището му по сключването на споразумението без да бъде включено и Одринско в него.
София, 27 февруари/12 март 1904 г. 117
№ 94. Писмо № 142 от ген. Р. Петров до А. Шопов за повдигнатия въпрос за легализирането на дейците на ВМОРО и разформироването на четите й.
София, 28 февруари 1904 г. 117
№ 95. Шифрована телеграма № 271 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за предстоящото изказване на становището на султана по реформите в Одринско. Цариград, Пера, 28 февруари 1904 г. 118
№ 96. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за мнението на султана по исканата подкрепа от Д. Станчов от руския външен министър граф Вл. Ламсдорф за съдействие за прилагането на реформите и в Одринския вилает и за ограничаването на действията на турския комисар в София от българското правителство.
Цариград, 1 март 1904 г. 118
№ 97. Шифрована телеграма № 153 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с искане на подробности около подготвяното съглашение.
София, 4 март 1904 г. 119
№ 98. Шифрована телеграма № 308 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за бавенето от турска страна даването на отговор на поставените от него въпроси.
Цариград, Пера, 4 март 1904 г. 119
№ 99. Съобщение на Телеграфната агенция „Хавас" за водените преговори между България и Турция, за неприемливите от турска страна български искания, за мудността по прилагането на реформата на турската жандармерия, за въоръжаването на Османската империя и строежа на нови кораби и за възстановяването на ВМОРО.
Константинопол, 4/17 март 1904 г. 120
№ 100. Шифрована телеграма № 245 от Л. Золотович за слуха, че Високата порта отказва подписването на съглашението.
Париж, 5 март 1904 г. 121
№ 101. Шифрована телеграма № 163 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с която препраща текста на телеграмата на Золотович.
София, 6 март 1904 г. 121
№ 102. Шифрована телеграма № 334 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за становището на султана българската страна да изчака за подписването на съглашението.
Цариград, Пера, 8 март 1904 г. 121

№ 103.Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с настояване да подпише
съглашението при положение, че турската страна не направи отстъпки за Одринско.
София, 10/23 март 1904 г. 122
№ 104. Телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович с пълномощие
да подпише споразумението при положение, че султанът даде обещание
пред Начович, че реформите ще се приложат и в Одринско.
София, 11/24 март 1904 г. 122
№ 105. Поверително писмо № 3 от Българския екзарх Йосиф I до министъра на външните
работи и изповеданията в София за продължаващия гнет над българското население
във вилаетите, за създаването на нови затруднения за развитието на църковно-училищното
дело и при провеждането на общинската политика.
Цариград, 11 март 1904 г. 122
№ 106. Шифрована телеграма № 328 от Гр. Начович до ген. Р. Петров
за получеият турски проект на съглашението от Великия везир.
Цариград, Пера, [20 март 1904 г.] 1 124
№ 107. Писмо № 262 от княжеския търговски агент в Битоля Андрей Тошев
до Гр. Начович с питане да се предадат ли на турските власти
ръководителите на въстанието в Битолско.
Битоля, 22 март 1904 г. 125
№ 108. Шифрована телеграма № 423 от Гр. Начович до Стр. Добрович
с ходатайство за отмяна на назначението на Хамамджиев за управляващ.
[Цариград], 24 март 1904 г. 126
№ 109.Спогодба сключена помежду Високата порта от една страна
и Княжество България от друга.
Подписана в Цариград на 26 март/8 април 1904 година. 126
№ 110. Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович
с поздравления за подписването на българо-турското споразумение.
Рилски манастир, 26 март 1904 г. 127
№ 111.Шифрована телеграма № 195 от ген. Р. Петров до дипломатическите
агенти в Петербург, Виена, Париж, Рим, Лондон, Белград, Букурещ,
с която им изпраща резюме от текста на Българо-турското споразумение.
София, 27 март 1904 г. 128
№ 112.Просба от Ив. Гарванов до ген. Р. Петров за освобождаване
от заточение, съгласно подписаната спогодба.
Акия, 28 март 1904 г. 128
№ 113.Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за предстоящото ратифициране
на Българо-турското споразумение и благодарности
от Начович към княз Фердинанд за поздравленията.
Цариград, 29 март 1904 г. 129
№ 114.Писмо от княз Фердинанд до Тахсин Паша с благодарност за постигнатото
споразумение и за приетите чрез Гр. Начович думи на симпатии на турския
султан към България и нейния княз.
Б. м., Б. д. 130
№ 115. Рапорт № 265 от Г. Стоев, управляващ Княжеското търговско
агентство в Сяр до Гр. Начович за радостта, с която населението
посреща съобщението за сключеното споразумение.
Сяр, 29 март 1904 г. 130
№ 116. Телеграма № 197 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с искане
да му бъде изпратен точния текст на споразумението.
София, 30 март 1904 г. 131
№ 117.Обявление за влизането в сила на амнистията за участниците
в Илинденско–Преображенското въстание.
30 март 1904 г. 132
№ 118. Обявление от Солунското вилаетско управление за влизането в сила
на амнистията за участниците в Илинденско–Преображенското въстание
и определяне сроковете и условията за амнистирането им.
Солун, 30 март 1904 г. 132
№ 119.Образец на формуляр за поръчителство за амнистиране на българските
въстаници, съгласно българо-турското споразумение.
Б. м., Б. д. 133
№ 120. Телеграма № 488 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров за впечатлението,
което е направило във Виена известието за подписването

на Българо-турското споразумение.
Виена, 30 март 1904 г. 133
№ 121. Шифрована телеграма № 439 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за назначаването от турска страна на комисия по прилагането на съглашението.
Цариград, Пера, 31 март 1904 г. 134
№ 122. Рапорт № 336 от А. Шопов до Гр. Начевич за радостта, с която солунските българи са посрещнали съобщението за подписаната спогодба.
Солун, 31 март 1904 г. 134
№ 123.Рапорт № 256 от А. Тошев до Гр. Начович за впечатлението, което е произвело съобщението за подписаното Българо-турско споразумение на населението, на турските власти и на чуждите дипломати в Битоля.
Битоля, 31 март 1904 г. 135
№ 124.Рапорт № 264 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за вниманието с което се посреща в Англия подписването на Българо-турското споразумение.
Лондон, 31 март 1904 г. 136
№ 125.Рапорт № 13 от П. Димитров, княжески дипломатически агент в Букурещ до ген. Р. Петров за разговорите му с министър-председателя Д. Стурдза и министъра на външните работи Д. Братияно за подписаното Българо-турско съглашение.
Букурещ, 31 март 1904 г. 137
№ 126.Редакционен коментар на в. „Нов век".
София, 31 март/13 април 1904 г. 137
№ 127. Статия във в. „Нов век" „Политически преглед. Турско-българското съглашение."
София, 31 март/13 април 1904. 139
№ 128. Статия във в. „България" „Победа или поражение?"
София, 31 март 1904 г. 140
№ 129. Редакционен коментар във в. „Пряпорец".
София, 31 март 1904 г. 142
№ 130. Уводна статия във в. „Мир" „Позорна фаза...".
София, 1 април 1904 г. 145
№ 131. Рапорт № 340 от А. Шопов до Гр. Начович за полученото съобщение от Цариград от солунските власти за началото на амнистията.
Солун, 1 април 1904 г. 147
№ 132. Рапорт № 261 от А. Тошев до ген. Р. Петров за оповестената амнистия на политическите престъпници християни и мюсюлмани в Битоля.
Битоля, 1 април 1904 г. 148
№ 133. Рапорт № 465 от Гр. Начевич до ген. Р. Петров за разговора му с великия везир за назначената комисия по прилагането на съглашението между Османската империя и България и съществуващите проблеми по митническия и мюфтийския въпрос. Цариград, 2 април 1904 г. 148
№ 134.Рапорт № 237 от Т. Недков до ген. Р. Петров за впечатлението, което е направило в Скопие съобщението за постигнатото Българо-турско споразумение.
Скопие, 2 април 1904 г. 149
№ 135. Рапорт № 238 от Т. Недков до Гр. Начович за освободените осъдени по Щипската афера и за оставането в затвора на осъдените по Винишката афера.
Скопие, 2 април 1904 г. 150
№ 136.Рапорт № 271 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „Liverpool Mercury".
Лондон, 2 април 1904 г. 151
№ 137. Рапорт № 272 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „Pall Mall Gasette".
Лондон, 2 април 1904 г. 151
№ 138. Рапорт № 272 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „Pall Mall Gasette".
Лондон, 2 април 1904 г. 152
№ 139. Рапорт № 272 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Leeds Mercury".
Лондон, 2 април 1904 г. 153
№ 140. Рапорт № 275 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Standard".
Лондон, 2 април 1904 г. 153
№ 141. Рапорт № 276 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването

на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Morning Post".
Лондон, 2 април 1904 г. 154
№ 142. Рапорт № 277 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването
на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Daily Chronicle".
Лондон, 2 април 1904 г. 155
№ 143. Рапорт № 282 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването
на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Bristol Times".
Лондон, 2 април 1904 г. 156
№ 144. Рапорт № 283 от Д. Цоков до ген. Р. Петров с информация за отразяването
на Българо-турското споразумение в английския вестник „The Shefild Telegraf".
Лондон, 2 април 1904 г. 156
№ 145.Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с настояване
княз Фердинанд да получи допълнителна информация за мисията на Мюнир паша в София.
Ситняково, 3 април 1904 г. 157
№ 146. Рапорт № 265 от А. Тошев до Гр. Начович за започналото освобождаване
на затворниците според спогодбата и за продължаващото задържане
на Панчо Дорев и Димитър Мирчев.
Битоля, 3 април 1904 г. 157
№ 147. Рапорт № 307 от Л. Золотович до ген. Р. Петров за отзвукът
от Българо-турското споразумение в Париж.
Париж, 3 април 1904 г. 158
№ 148. Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович
за изпратената от него благодарствена телеграма до султана
след подписването на Българо-турското споразумение.
Ситняково, 4 април 1904 г. 160
№ 149. Писмо № 203 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за направените
заявления от страна султана за въвеждане на реформи в Европейска Турция.
[София], 4 април 1904 г. 160
№ 150. Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович
с настояване да се отговори от султана на изпратената от него благодарствена
телеграма след подписването на българо-турското споразумение.
Ситняково, 5 април 1904 г. 161
№ 151.Окръжно писмо № 483 от Гр. Начович до българските търговски
агентства в Солун, Скопие, Битоля, Сяр и Одрин за съблюдаване
прилагането на амнистията на района на тяхното агентство.
Цариград, 5 април 1904 г. 161
№ 152. Рапорт № 275 от А. Тошев до Гр. Начович за условията, които поставя ВМОРО,
за да приемат амнистията дадена им по силата на Турско-българското споразумение.
Битоля, 5 април 1904 г. 162
№ 153. Шифрована телеграма от княз Фердинанд до Гр. Начович за недоволството
му от липсата на отговор от страна на султана на изпратената от него
благодарствена телеграма след подписването на Българо-турското споразумение.
Ситняково, 6 април 1904 г. 163
№ 154. Шифрована телеграма от ген. Р. Петров до княз Фердинанд
за пребиваването на Д. Ризов в София и за нежеланието султана да приеме
допълнителни ангажименти към Българо-турското споразумение.
6 април 1904 г. 163
№ 155. Окръжно писмо № 207 на МВРИ до българските дипломатически
агентства във Виена, Париж, Рим и Лондон с приложен текста
на Българо-турското съглашение.
София, 6 април 1904 г. 164
№ 156. Окръжно писмо № 208 на МВРИ до българските търговски агентства в Солун,
Битоля, Скопие, Серес и Одрин с приложен текста на Българо-турското съглашение.
София, 6 април 1904 г. 164
№ 157.Рапорт № 284 от А. Тошев до Гр. Д. Начович за предприетите арести на дейци
на ВМОРО от турските власти поради неясноти в споразумението за амнистираните.
Битоля, 7 април 1904 г. 165
№ 158. Бележка на Г. Вернаца за разговора си с Белов за германския
принос за подписване на споразумението.
София, 7/20 април 1904 г. 166
№ 159.Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с настояване на княз
Фердинанд да получи отговор от султана на телеграмата си с поздравленията за подписаното

споразумение.
София, Двореца, 8 април 1904 г. 166
№ 160. Писмо № 212 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с инструкции
за изпълняването на Българо-турското съглашение по настаняването
на бежанците и връщането на амнистираните по родните им домове.
Цариград, 8 април 1904 г. 167
№ 161. Просба от българите бежанци от Одринско до ген. Р. Петров с питане
за подробностите по спогодбата за завръщане на бежанците по родните им места.
Бургас, 8 април 1904 г. 168
№ 162. Рапорт № 288 от А. Тошев до Гр. Начович разговора му с битолския валия
по амнистирането на ръководителите на въстанието в Битолско.
Битоля, 9 април 1904 г. 169
№ 163. Писмо от А. Давидов до д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов за тайните преговори
в Цариград между ВМОРО и турското правителство по прилагане проекта за реформи,
изготвен от ЗП, и за хода на официалните българо-турски преговори.
Цариград, 9 април 1904 г. 171
№ 164. Проект за реформи в Македония и Одринско, съставен въз основа на инструкции на ЗП.
Б. м., Б. д. 174
№ 165. Писмо № 1256 от МВР до МВРИ за уточняването местата
и редът за завръщане на бежанците.
София, 10 април 1904 г. 176
№ 166. Писмо № 217 от МВРИ до МВР за очаквания отговор от Дипломатическото
агентство в Цариград за реда, по който ще се завръщат амнистираните бежанци.
София, 10 април 1904 г. 176
№ 167. Писмо № 215 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване
да се направят постъпки за освобождаването на Ив. Гарванов от заточение.
София, 10 април 1904 г. 177
№ 168. Рапорт № 3 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за подаден от него протест
до руското Министерство на външните работи за тенденциозното отразяване
на българо-турското споразумение във в. „Петербургския Ведомости“
и приложени статии от руския печат за споразумението.
Санкт Петербург, 12 април 1904 г. 177
№ 169. Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович
с благодарност от княз Фердинанд за получената телеграма от султана.
София, Двореца, 12 април 1904 г. 183
№ 170. Шифрована телеграма № 223 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за изработения
от Хилми Паша проект за връщане на бежанците и уточняване условията с турската страна.
София, 13 април 1904 г. 183
№ 171. Писмо № 225 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за необходимостта
от съвместни действия на търговските агенти в Османската империя
по изпълнението на съглашението между Княжеството и Империята.
София, 13 април 1904 г. 184
№ 172. Рапорт № 551 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съставен
от турска страна проект за приемането на бежанците на турската граница.
Цариград, 13 април 1904 г. 184
№ 173. Бележка от Г. Вернаца за разговора му с минаващия през България
френски посланик в Цариград Констанс за Турско-българското споразумение.
София, 13/26 април 1904 г. 185
№ 174. Кроеспонденция на в. „Български търговски вестник“ от Берлин
за ролята на Германия и германския посланик в Цариград барон Маршал
за подписването на Българо-турската спогодба.
София, 13/26 април 1904 г. 186
№ 175. Заявление от Ст. Н. Шишков до ген. Р. Петров с настояване
да се направят постъпки за освобождаването на повторно хвърлени
в затвора освободени българи от Ахъчелебийско.
Станимака, 13 април 1904 г. 187
№ 176. Шифрована телеграма № 550 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за предстоящото
уточняване на гаранциите за българските бежанци от турска страна.
Цариград, 14 април 1904 г. 187
№ 177. Писмо № 227 от МВРИ до Гр. Начович, с което му изпраща
инструкцията за завръщане на бежанците, изработена от Хилми Паша.
София, 14 април 1904 г. 188

№ 178. Бележка от Г. Вернаца за разговора му с английския представител Бушано за Турско-българското споразумение.
София, 15 април 1904 г. 190
№ 179. Рапорт № 309 от А. Тошев до Гр. Начович за амнистираните участници във въстанието в Битолско и за правените пречки за освобождаването на останалите от турските власти.
Битоля, 17 април 1904 г. 190
№ 180. Бележка от Г. Вернаца за разговора си със секретаря на Отоманския имперски комисариат в София Салих бей за необходимостта осъдените бежанци да подадат молби за амнистиране.
София, 17/30 април 1904 г. 191
№ 181. Шифрована телеграма № 228 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за определянето от турска страна срок за валидност на амнистията.
София, 19 април 1904 г. 191
№ 182. Рапорт № 138 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за разговора му с руския външен министър граф Вл. Ламсдорф за подписаното Българо-турско споразумение.
Санкт Петербург, 19 април 1904 г. 192
№ 183. Заявление от Кръстьо Калчев, служител в Българската болница в Цариград до ген. Р. Петров за арестуването му, влачението по затворите и интернирането в родното му място с молба да му се разреши да се върне отново в Цариград.
София, ул. „Мария Луиза" № 7, 19 април 1904 г. 193
№ 184. Нота на МВРИ II до Отоманското имперско комисарство в София с питане за връщането на Кръстьо Калчев в Цариград.
София, 19 април 1904 г. 194
№ 185. Заявление от Тома Кузманов Бакрачев, търговец до ген. Р. Петров с молба да се завърне в Цариград, откъдето е бил интерниран за родното му място.
София, ул. „Кн. Мария Луиза" № 5, 19 април 1904 г. 195
№ 186.Нота III на МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София за връщането на [Тома] Кузма Бакрачев в Цариград.
София, 19 април 1904 г. 196
№ 187. Заявление от Георги Атанасов, търговец до ген. Р. Петров за интернирането му от Цариград в родното му място и молба за връщането му в Цариград.
София, ул. „Кн. Мария Луиза" № 5, 19 април 1904 г. 196
№ 188. Нота IV от МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София за връщането на Г. Атанасов в Цариград.
София, 19 април 1904 г. 197
№ 189. Шифрована телеграма № 580 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за отказа от българска страна да се приеме срок за амнистия за българските бежанци.
Цариград, 20 април 1904 г. 198
№ 190.Рапорт № 585 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за получените писмени инструкции от Великия везир за възвръщането на бежанците и приложен проект.
Цариград, 20 април 1904 г. 198
№ 191. Инструкция на Великият везир, изработена от Гр. Начович за определяне реда за възвръщане на бежанците в Турция.
Константинопол, 20 април/3 май 1904 г. 200
№ 192. Писмо от Тома Васильов до Г. Вернаца с предложените на турската страна пунктове за преминаване на бежанците.
София, 21 април 1904 г. 201
№ 193. Шифрована телеграма № 236 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за определяне пунктовете за преминаване на амнистираните бежанци през българо-турската граница.
София, 21 април 1904 г. 201
№ 194. Шифрована телеграма № 605 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за приемането от турска страна предложените пунктове за преминаване на амнистирани български бежанци и настояване на Великия везир да се реши и мюфтийския въпрос.
Цариград, 22 април 1904 г. 202
№ 195. Прошение от Томе Никлев и Никола Карев до ген. Р. Петров за желанието им да се завърнат в Крушово.
София, 22 април 1904 г. 202
№ 196. Бележка V от МВРИ до Отоманското имперско комисарство в София с питане за амнистирането на Тома Никлев и Никола Карев.
София, 22 април 1904 г. 203
№ 197. Писмо от Г. Вернаца до Т. Васильов за получеият рапорт от Гр. Начович със съгласието на Великия везир да се приеме българското

предложение за пунктовете за преминаване на бежанците.
София, 23 април 1904 г. 203
№ 198. Вербална нота № 6225/133 на Отомански Имперски Комисариат
в София до МВРИ, с която се определя срока за завръщане на отговарящите
на условията за амнистията бежанци.
София, [23 април]/5 май 1904 г.1 204
№ 199. Рапорт № 332 от Г. Стоев, управляващ търговското агентство
в Сяр до ген. Р. Петров за реда на приемането на бежанците от турските власти.
Сяр, 24 април 1904 г. 204
№ 200. Писмо от Г. Вернаца до Гр. Начович, с което му препраща нотите на МВРИ
за амнистирането на Кр. Калчев, Т. Никлев, Н. Карев, Г. Атанасов, Н. К. Бакрачев.
София, 24 април/7 май 1904 г. 205
№ 201. Шифрована телеграма № 241 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
за изпратената заповед до пограничните окръжни и околийски началници
за започналото преминаване на амнистираните бежанци.
София, 26 април 1904 г. 205
№ 202. Писмо № 247 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки
за освобождението на заточените в Акия Ив. Гарванов, Христо и Никола Влахови.
София, 27 април 1904 г. 205
№ 203. Шифрована телеграма № 635 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съгласието
на Великия везир да възложи на турските погранични власти да разрешават на място
по незначителните въпроси, свързани с преминаването на амнистираните български бежанци.
Цариград, 28 април 1904 г. 206
№ 204. Открита телеграма № 249 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за осигуряване
от турските погранични власти преминаването
на по-голямо количество бежанци през пунктовете.
София, 28 април 1904 г. 206
№ 205. Писмо № 1553 от МВР – Отделение административно-полицейско
до МВРИ за тежкото положение, в което са изпаднали одринските бежанци
и настояване да се изиска от Високата порта да им се възстановят жилищата
и им се осигури семе за посев.
София, 29 април 1904 г. 207
№ 206. Писмо № 250 от Главното секретарство на МВРИ до Гр. Начович.,
с което препраща писмо и телеграма на МВР с условията за възвръщането
на бежанците на пограничните пунктове.
София, 30 април 1904 г. 208
№ 207. Шифрована телеграма № 254 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
за нежеланието на амнистираните бежанци да заминат по родните си места,
тъй като къщите им са разрушени и необходимостта от съдействие от страна
на турските власти за настаняването им.
София, 30 април 1904 г. 209
№ 208. Шифрована телеграма № 652 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за обещанието
на Саид Паша да се пускат на пунктовете повече от амнистираните български бежанци.
Цариград, 30 април 1904 г. 210
№ 209. Шифрована телеграма № 653 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за обещанието
на френския посланик за съдействие при възвръщането на амнистираните
български бежанци в Одринско и за предстоящото пътуване
на Мюнир паша до София.
Цариград, 30 април 1904 г. 210
№ 210. Шифрована телеграма № 663 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за разговора
му с френския и италианския посланици и обещанието им да съдействуват
при настаняването на амнистираните български бежанци по родните им места.
Цариград, Пера, 1 май 1904 г. 210
№ 211. Рапорт № 330 от А. Тошев до Гр. Начович за разговора му с битолския валия
за продължаващото задържане на българи в затвора и след амнистията.
Битоля, 1 май 1904 г. 211
№ 212. Телеграма № 257 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване турската
страна да допусне през Доспатския пункт 1300 бежанци от с. Ковачевица.
София, 3 май 1904 г. 212
№ 213. Шифрована телеграма № 684 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за обещанието
на Саид Паша да се пропуснат през Доспатския пункт амнистирани български
бежанци и за необходимостта от предварително обискиране на завръщащите

се в Османската империя бежанци за компрометиращи неща.
Цариград, Пера, 3 май 1904 г. 212
№ 214. Рапорт № 690 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за назначени комисии
от турска страна на пропускателните пунктове за преминаване
на амнистираните български бежанци и за допълнителните им пълномощия.
Цариград, 3 май 1904 г. 212
№ 215. Телеграма № 258 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за правените затруднения
на връщащите се бежанци от турските власти на пропускателния пункт Урумкьой.
София, 3 май 1904 г. 213
№ 216. Телеграма № 259 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за правените затруднения
на връщащите се бежанци от турските власти на пропускателния пункт в Чепеларе.
София, 3 май 1904 г. 213
№ 217. Заявление от Кр. Калчев до ген. Р. Петров с настояване
да се застъпи за амнистирането на заточения му брат в Синоп.
София, ул. „Мария Луиза" № 7, 3 май 1904 г. 214
№ 218. Рапорт № 380 от А. Шопов до ген. Р. Петров за разговора му с Хилми Паша,
че четниците на ВМОРО не са се възползували от дадената амнистия.
Солун, 4 май 1904 г. 215
№ 219. Рапорт № 381 от А. Шопов до Гр. Начович за определения срок за действие
на спогодбата за амнистията и за намерението на войводите на ВМОРО
да сложат оръжието си не пред турските власти, а пред жандармерийските офицери.
Солун, 4 май 1904 г. 215
№ 220. Рапорт № 382 от А. Шопов до ген. Р. Петров за разговора
му с Хилми паша за облекчено пропускане на завръщащите се бежанци
и за възможността да се използва и железницата за придвижване.
Солун, 4 май 1904 г. 216
№ 221. Открита телеграма № 261 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
за правени спънки от страна на турските власти за завръщането
на одринските бежанци по родните им места.
София, 4 май 1904 г. 216
№ 222. Писмо № 262 от МВРИ – Главно секретарство до МВР за издаването
на безплатни паспорти и билети за връщащите се бежанци.
София, 4 май 1904 г. 217
№ 223. Писмо от Стр. Добрович до Гр. Начович за невъзможността княз
Фердинанд да се срещне с Мюнир паша, тъй като е отпътувал за Маджарско.
София, 4 май 1904 г. 217
№ 224. Шифрована телеграма № 694 от Гр. Начович до ген. Р. Петров
за направени постъпки от него за допускането на одринските бежанци
да се върнат по родните си места.
Цариград, Пера, 5 май 1904 г. 218
№ 225. Шифрована телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович с поръка
да проучи кога и как ще пътува Мюнир паша за София.
София, Двореца, 5 май 1904 г. 218
№ 226. Писмо № 1662 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ
за правени спънки от страна на турските власти на завръщащите се бивши четници.
София, 7 май 1904 г. 219
№ 227. Писмо № 1676 от МВР – Отделение административно-полицейско
до МВРИ за правени спънки от страна на турските власти на завръщащите
се бивши четници и бежанци от Одринско.
София, 7 май 1904 г. 219
№ 228. Рапорт № 395 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му с Хилми
Паша за неспазването от четите на ВМОРО на споразумението за завръщането
си и за направени улеснения от страна на турските власти при завръщането
на бежанците от с. Белица.
Солун, 7 май 1904 г. 220
№ 229. Открита телеграма № 266 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
за голямо струпване на бежанци на пограничните пунктове.
София, 8 май 1904 г. 221
№ 230. Открита телеграма № 267 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
за създавани затруднения от турските власти за завръщащите се бежанци.
София, 8 май 1904 г. 221
№ 231. Писмо № 268 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за създавани затруднения

от турските власти за завръщащите се бежанци в Лозенградско.
София, 8 май 1904 г. 222
№ 232. Рапорт № 1707 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за срещата му в Цариград с одринския, скопския и серския търговски агенти и за награждаването им от султана с турски ордени.
Цариград, 8 май 1904 г. 222
№ 233. Рапорт № 345 от А. Тошев до Гр. Начович за предстоящото пускане на 30 политически затворници и оспорването статута на някои от затворниците като политически от Високата порта.
Битоля, 8 май 1904 г. 223
№ 234. Писмо от Ив. Гарванов до Гр. Начович за премеждията по време на амнистирането му и пътуването му от Акия до България, за броя на българите затворници и заточеници из турските затвори.
Стара Загора, 8 май 1904 г. 223
№ 235. Телеграма № 710 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за питането на великия везир и одринския валия за местонахождението на пунктовете за завръщане на бегълците.
Цариград, Пера, 9 май 1904 г. 228
№ 236. Отворена телеграма № 271 от ген. Р. Петров Гр. Начович за местонахождението на пунктовете за завръщане на бегълците.
София, 9 май 1904 г. 229
№ 237.Рапорт № 194 от Данаилов, управляващ Одринското търговско агентство до ген. Р. Петров за положението на завърналите се бежанци в Лозенградско и за отношението към тях на турските власти.
Одрин, 11 май 1904 г. 229
№ 238. Писмо № 275 от МВРИ – Главно секретарство до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград за пунктовете, за които е получено разрешение за преминаване на бежанците, снабдени с необходимите документи от Турското комисарство.
София, 14 май 1904 г. 231
№ 239. Писмо № 276 от МВРИ до МВР за възможността по-състоятелните бежанци да се завръщат по железницата и за пунктовете, за които е получено разрешение за преминаване на бежанците, снабдени с необходимите документи от Имперското комисарство.
София, 14 май 1904 г. 231
№ 240. Рапорт № 411 от А. Шопов до ген. Р. Петров за съдбата на четите на ВМОРО след подписването на споразумението и мнението на Дж. Баучер за действията на четите.
Солун, 14 май 1904 г. 232
№ 241. Рапорт № 200 от д-р Кожухаров, управляващ Одринското агентство до Гр. Начович за разговора му с одринския валия за необходимостта да обиколи Одринско, за да се запознае с положението на върналите се бежанци.
Одрин, 14 май 1904 г. 233
№ 242. Рапорт № 731 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за необходимостта от командироване на секретаря на Одринското агентство за проверка на получената информация за положението на завърналите се бежанци.
Цариград, 15 май 1904 г. 234
№ 243. Извлечение от писмо на Гр. Начович до Г. Вернаца на поставени въпроси около прилагането на Турско-българското споразумение.
Цариград, 17 май 1904 г. 235
№ 244. Вербална нота № 6479/148 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за броя на освободените българи след влизането в сила на споразумението.
София, [18]/30 май 1904 г. 236
№ 245. Рапорт № 417 от А. Шопов до Гр. Начович за дейността на създадената от Хилми Паша смесена комисия за прилагането на реформите и приемането на бежанците.
Солун, 18 май 1904 г. 236
№ 246. Рапорт № 366 от А. Тошев до ген. Р. Петров за броя на освободените затворници и заточеници.
Битоля, 18 май 1904 г. 237
№ 247. Прошение от одринските заточеници в Мала Азия до ген. Р. Петров с молба да се направят постъпки за тяхното освобождаване.
Паяс Кале, 18 май 1904 г. 238
№ 248. Шифрована телеграма № 288 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за създаваните затруднения от турските власти при завръщането на одринските бежанци и настояване да се направят постъпки за връщането на имуществото и добитъка им.

София, 19 май 1904 г. 239
№ 249. Вербална нота № 6495/151 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с протест срещу печатани материали в българските вестници и за опитите на дейци на ВМОРО, организирани от Михаил Герджиков да се завърнат в Одринско покрай бежанците.
София, [19]/31 май 1904 г.1 239
№ 250. Писмо № 1829 от Д. Петков до ген. Р. Петров с настояване да се махне от Бараковската комисия гъркът създаващ спънки на завръщащите се бежанци и да се замени с българин.
София, 20 май 1904 г. 240
№ 251. Заявление от представители на бежанците от Малко Търново и Лозенград до ген. Р. Петров за желанието им да се завърнат по родните си места и искането им да се открие в Лозенград българско търговско агентство.
Бургас, 20 май 1904 г. 241
№ 252. Писмо № 290 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за необходимостта да бъдат амнистирани от Високата порта и войводите и четниците на ВМОРО, за да могат да се завърнат по родните си места.
София, 21 май 1904 г. 241
№ 253. Шифрована телеграма № 754 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за разговора му с Великия везир, за гаранциите от турска страна, че ще бъдат върнати имотите и добитъка на връщащите се бежанци.
Цариград, Пера, 21 май 1904 г. 243
№ 254. Шифрована телеграма № 289 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се иска от Високата порта отстраняването на грък от Бараковската комисия, създаващи спънки на бежанците.
София, 21 май 1904 г. 243
№ 255. Писмо № 291 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред турските власти за завръщането на заточениците и затворниците от Лозенградско в Мала Азия.
София, 22 май 1904 г. 243
№ 256. Открита телеграма № 293 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред турските власти за завръщането на заточениците и затворниците в Малоазийските затвори.
София, 22 май 1904 г. 244
№ 257. Открита телеграма № 294 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред турските власти за завръщането на заточениците и затворниците в Малоазийските затвори.
София, 22 май 1904 г. 244
№ 258. Писмо № 296 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с предложение бургаския окръжен управител заедно с турския търговски агент да обиколят селата в Малкотърновско за да съдействат на завръщащите се бежанци.
София, 22 май 1904 г. 244
№ 259. Писмо № 299 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеското търговско агентство в Солун с настояване да се изпрати в министерството циркуляра на Високата порта с условията за завръщането на бежанците.
София, 22 май 1904 г. 245
№ 260. Рапорт № 378 от А. Тошев до ген. Р. Петров с подробности около освобождаването на диарбекирските заточеници и пътуването им до родните им места.
Битоля, 22 май 1904 г. 245
№ 261. Писмо № 302 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до А. Шопов за настояване пред Хилми Паша да се махне гърка от Бараковската комисия за бежанците.
София, 22 май 1904 г. 247
№ 262. Открита телеграма № 305 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за убийството на бежанеца Стою Георгиев от турски пост.
София, 24 май 1904 г. 247
№ 263. Заявление от бежанци от Ахъчелебийско до ген. Р. Петров с молба да им се съдейства пред турските власти да се завърнат по родните си места в Ахъчелебийско.
Борисовград, 24 май 1904 г. 248
№ 264. Молба от вдовици бежанки от с. Сърмашик до ген. Р. Петров с настояване да се освободят техните близки от турските затвори.
Бургас, 24 май 1904 г. 249

№ 265. Нота от МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София с протест
срещу обирите на завръщащите се от България бежанци от турски войници.
София, 24 май 1904 г. 250
№ 266. Рапорт № 774 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съгласието
на Високата порта да се върнат по родните си места войводите и четниците
на ВМОРО след съответно подадени молби и представени списъци.
Цариград, 25 май 1904 г. 251
№ 267. Писмо № 307 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеските
дипломатически агентства в Петербург, Париж, Виена, Рим, Лондон за изпращането
им на писмата на министерството за амнистирането на дейците на ВМОРО.
София, 25 май 1904 г. 251
№ 268. Писмо № 308 от МВРИ – Отделение Главно секретарство
до Княжеските търговски агентства в Скопие, Битоля, Сяр и Одрин
за решаването на въпроса за връщането по домовете им дейците
на ВМОРО намиращи се на територията на Княжество България.
София, 25 май 1904 г. 252
№ 269. Писмо № 309 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Кожухаров,
управляващ търговското агентство в Одрин с настояване секретаря на агентството
да обиколи родните места на връщащите се бежанци в Одринско.
София, 25 май 1904 г. 252
№ 270. Писмо № 310 от МВРИ – Отделение Главно секретарство
до Гр. Начович за заминаването на секретаря на Одринското агентство
на обиколка на родните места на връщащите се бежанци в Одринско.
София, 25 май 1904 г. 253
№ 271. Писмо № 312 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за неправилното тълкуване
от турските власти членовете от спогодбата за политическите престъпници и за създадени
от тях проблеми на войводите Георги Радев и дядо Илю Кърчовалията.
София, 25 май 1904 г. 253
№ 272. Рапорт № 774 от Гр. Начович до ген. Р. Петров с искане
на списъка на желающите да се върнат по домовете си дейци на ВМОРО,
намиращи се на територията на княжеството.
Цариград, 25 май 1904 г. 254
№ 273. Рапорт № 445 от А. Шопов до ген. Р. Петров, с който му праща
окръжното на Високата порта с инструкциите за връщането
на бежанците в територията на Европейска Турция.
Солун, 26 май 1904 г. 255
№ 274. Рапорт № 799 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за очакваното съгласие
от Високата порта за обиколката на бургаския околийски началник
и одринския агент в Малкотърновско за среща с пристигналите бежанци.
Цариград, 26 май 1904 г. 257
№ 275. Рапорт № 450 от А. Шопов до ген. Р. Петров за поставянето от него въпроса
за махването на гърка от Бараковската комисия за бежанците пред Хилми Паша.
Солун, 27 май 1904 г. 257
№ 276. Молба от Мицо Будов до ген. Р. Петров, в която излага
причините за емигрирането му в България.
[София, преди 29 май 1904 г.] 258
№ 277. Вербална нота № 321 от МВРИ до Имперския отомански
комисариат за издаването на необходимите документи от турска
страна за завръщането на бежанците по родните им места.
София, 31 май/3 юни 1904 г. 259
№ 278. Писмо № 322 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Д. Петков
с молба да се изготвят списъци на намиращите се в България войводи
и четници на ВМОРО, желаещи да се възползват от дадената амнистия.
София, 31 май 1904 г. 259
№ 279. Писмо № 323 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович за арестувани
от турските власти завърнали се бежанци кукушани и за нарушаването на спогодбата.
София, 31 май 1904 г. 260
№ 280. Писмо № 1262 от Хр. Мирски, съдебен следовател при Софийския
окръжен съд до ген. Р. Петров за възбудено углавно преследване срещу
Ал. Протогеров, Ил. Балтов и др. за участието им в революционните
борби в Македония и с питане дали тези им действия са опростени.
София, 31 май 1904 г. 260

№ 281. Писмо № 329 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за поставяне пред турските власти въпроса за връщането и на бежанците, за които не става дума в споразумението.
София, 1 юни 1904 г. 261
№ 282. Нота № 3230 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София за арестуването от турските власти на завърналия се бежанец Георги Гудов.
София, 1/14 юни 1904 г. 262
№ 283. Молба от иконом Авр. Г. Младенов до ген. Р. Петров за съдействие за връщането му заедно със семейството му в Горна Джумая.
С. Кочериново, 1 юни 1904 г. 263
№ 284.Писмо № 332 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за поставяне пред турските власти въпроса за амнистирането на затворниците от Одринско, намиращи се в азиатските крепости.
София, 2 юни 1904 г. 263
№ 285. Нота от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат в София за освобождаването на заточениците от Диарбекир.
София, 2 юни 1904 г. 264
№ 286. Рапорт № 375 от Тодор Недков, княжески търговски агент в Скопие до Гр. Начевич за необходимостта от удължаване на срока за изпълнението на спогодбата по отношение на четниците на ВМОРО.
Скопие, 3 юни 1904 г. 264
№ 287. Нота на МВРИ до Отоманското имперско комисарство в София за извършвани насилия от страна на турските войници на завръщащите се бежанци в Одринско.
София, 3/16 юни 1904 г. 265
№ 288. Рапорт № 382 от Т. Недков до Гр. Начевич за необходимостта от образовани българи от Македония, които да бъдат назначавани на турски административни служби, налагащо реформирането на екзархийското образование в Османската империя.
Скопие, 4 юни 1904 г. 266
№ 289. Рапорт № 475 от А. Шопов до Гр. Начович за настояването му пред Хилми Паша и пред цивилните агенти за удължаване на срока за амнистията и за конкретния случай на арестуване на предалия се четник Пенчо Иванов.
Солун, 4 юни 1904 г. 267
№ 290. Писмо № 339 от ген. Р. Петров до Хр. Мирски за ангажиментите, които е приело турското правителство за амнистирането и настаняването на участниците в революционните движения в Македония.
София, 4 юни 1904 г. 268
№ 291. Писмо № 343 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за връщането в Цариград на екстернираните костурски българи.
София, 4 юни 1904 г. 269
№ 292. Заявление от Георги Атанасов до ген. Р. Петров с молба за съдействие да се завърне в Цариград.
София, ул. „М. Луиза“ № 5, 4 юни 1904 г. 269
№ 293. Писмо № 347 от МВРИ – Отделение Политическо до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за удовлетворяването на молба на ахъчелебийски българи бежанци.
София, 5 юни 1904 г. 270
№ 294. Писмо № 348 от МВРИ – Отделение Политическо до Гр. Начович с настояване да се направят постъпки за удовлетворяване молба на вдовици – бежанки от с. Сърмашик.
София, 5 юни 1904 г. 270
№ 295. Бележка от Г. Вернаца за дадени сведения от Високата порта на кореспондентите за преминаването през границата на четите на ген. Ив. Цончев и полк. А. Янков.
София, 5/18 юни 1904 г. 270
№ 296. Бележка от Г. Вернаца за здравословното състояние на турския комисар Али Ферух Бей, възпрепятстващо връзките между МВРИ и комисарството.
София, 7 юни 1904 г. 271
№ 297. Рапорт № 881 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за срока за преминаване на бежанците през определените пунктове.
Цариград, 8 юни 1904 г. 271
№ 298. Рапорт № 882 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за съгласието на турската страна да се върнат по родните си места и войводите и четниците на ВМОРО след съответно подадени молби и представени списъци.
Цариград, 8 юни 1904 г. 272

№ 299.Рапорт № 883 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за направена промяна в състава на Комисията за бежанците и изваждането от нея на гърка, създаващ им спънки.
Цариград, 8 юни 1904 г. 272
№ 300. Заявление от Георги А. Шишков до Д. Петков с молба за съдействие за завръщането му в родното му място.
С. Чепеларе, 8 юни 1904 г. 273
№ 301. Открита телеграма № 353 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за непускането на бежанците да преминават през пункта Татаркьой.
София, 9 юни 1904 г. 274
№ 302.Писмо № 2130 от Д. Петков до ген. Р. Петров за изготвен списък на желаещите да се върнат в Османската империя четници на ВМОРО при предложените от турска страна условия.
София, 9 юни 1904 г. 274
№ 303. Прошение от Мицо Иванов до Турското правителство да му бъде разрешено да се върне в родното си място.
Бараковски пограничен пункт, 9 юни 1904 г. 275
№ 304. Шифрована телеграма № 355 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с питане по въпроса за амнистията на останалите емигранти в България.
София, 10 юни 1904 г. 275
№ 305. Писмо № 2645 от Светия Синод на Българската православна църква до ген. Р. Петров за създаване на проблеми от страна на туската комисия на завръщащите се в Македония и Одринско български свещеници.
София, 10 юни 1904 г. 276
№ 306. Заявление от Гаврил Георгев до куртбунарския околийски началник за завръщане в родното му място.
Куртбунар, 10 юни 1904 г. 277
№ 307. Открита телеграма № 364 от ген. Р. Петров до А. Шопов за спънките правени на българските свещеници от Бежанската комисия при завръщането им в Македония.
София, 11 юни 1904 г. 277
№ 308. Писмо № 2665 от Светия Синод на Българската православна църква до ген. Р. Петров за дадени инструкции на завръщащите се в Македония и Одринско български свещеници при преминаването им през бежанските комисии.
София, 11 юни 1904 г. 278
№ 309. Писмо № 366 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Княжеското дипломатическо агентство в Цариград за отправената от министерството телеграма до солунския агент за правените спънки на завръщащите се български свещеници.
София, 12 юни 1904 г. 278
№ 310. Рапорт № 512 от А. Шопов до ген. Р. Петров по въпроса за даването на клетва от завръщащите се свещеници–бежанци, удължаването на срока за завръщане на амнистираните и за въпроса за забягналите в България бежанци преди повече от две години.
Солун, 12 юни 1904 г. 279
№ 311. Нота № 3483 на МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат
София, 12/25 юни 1904 г. 279
№ 312. Писмо № 367 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за желаещите да се завърнат по родните си места бежанци–четници от ВМОРО при предложените от турска страна условия.
София, 14 юни 1904 г. 280
№ 313. Прошение от свещеник Димитър Попгеоргиев до ген. Р. Петров за съдействие да се завърне в родното си място.
София, 14 юни 1904 г. 280
№ 314. Писмо № 2213 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ, с което му изпраща нови списъци на желаещи да се завърнат по родните си места четници от ВМОРО.
София, 16 юни 1904 г. 281
№ 315. Писмо № 903 от Гр. Начович до Т. Недков за застъпването му за амнистиране на осъдените българи по Винишката афера.
Цариград, 16 юни 1904 г. 281
№ 316. Молба от Илва Т. Арнаудова до ген. Р. Петров за съдействие да бъде помилван и брат ѝ Александър Филипов, съгласно споразумението.
София, 16 юни 1904 г. 282

№ 317. Писмо на управляващия българското агентство в Сяр до княжеския дипломатически агент в Цариград за положението на завърналите се българи–бежанци в с. Белица, Разложко, и в Балдево и Обидим, Неврокопско
Сяр, 17 юни 1904 г. 283
№ 318. Прошение от Мицо и Петър Гудови до Турското правителство за помилване и разрешение да се завърнат в родното си място.
София, 17 юни 1904 г. 285
№ 319. Прошение от Томе Никлев и Никола Карев до Турското правителство за помилване и за разрешение да се завърнат в Крушово.
София, 17 юни 1904 г. 285
№ 320. Молба от свещеник Димитър Попгеоргиев до Турското правителство за разрешение да се завърне в родното си място.
Кюстендил, 17 юни 1904 г. 286
№ 321. Рапорт № 407 от Т. Недков до Гр. Начович за изключването на бежанците, които се намират в България повече от две години от амнистията по спогодбата.
Скопие, 18 юни 1904 г. 286
№ 322. Прошение от Мицо Бълджиев до Високата порта за разрешение да се завърне в родното си място.
София, 18 юни 1904 г. 287
№ 323. Прошение от Яно Георгев до Високата порта да му бъде разрешено да се завърне в родното си място.
София, 18 юни 1904 г. 288
№ 324. Прошение от Гоце Трайков до Високата порта за разрешение да зе завърне в родното си място.
София, 18 юни 1904 г. 289
№ 325. Рапорт № 412 от Т. Недков до Гр. Начович за необходимостта да бъдат амнистирани и затворените по подозрение, гарантирали освобождението си с имотите си.
Скопие, 19 юни 1904 г. 289
№ 326. Писмо № 372 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да отправи питане до Високата порта за амнистирането на непредалите се още четници на ВМОРО.
София, 20 юни 1904 г. 290
№ 327. Писмо № 373 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за разрешаването на въпроса за връщането на емигрираните в княжеството свещеници от Македония.
София, 20 юни 1904 г. 291
№ 328. Заявление от Таню Стоев до борисовградския околийски началник за съдействие да се завърне в родното си място.
Борисовград, 20 юни 1904 г. 292
№ 329. Открита телеграма № 380 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да поиска от Високата порта одължаването на срока за връщането на емигрираните в княжеството бежанци.
София, 22 юни 1904 г. 292
№ 330. Шифрована телеграма № 381 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за разрешаването на висящите въпроси за пощите, телеграфите, легализацията на документи и др. между България и Османската империя.
София, 22 юни 1904 г. 293
№ 331. Рапорт № 548 от А. Шопов до Т. Недков за нареждането на Хилми Паша да не се връщат пристигналите в Солунско бежанци, които не се амнистират по спогодбата.
Солун, 22 юни 1904 г. 293
№ 332. Рапорт № 549 от А. Шопов до Т. Недков за освобождаването на арестувани български първенци в Солунско.
Солун, 22 юни 1904 г. 294
№ 333. Рапорт № 430 от Г. Стоев до Гр. Начович за намерението на серския мютесариф да спази сроковете на приемането на бежанците съобразно спогодбата.
Сяр, 23 юни 1904 г. 294
№ 334. Писмо № 382 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с ходатайство за завръщането на Н. Карев, Т. Никлев и др. дейци на ВМОРО за завръщането им в Македония.
София, 23 юни 1904 г. 295
№ 335. Рапорт № 426 от Т. Недков до Гр. Начович за определен

нов едномесечен срок за амнистиране на четниците на ВМОРО.
Скопие, 24 юни 1904 г. 295
№ 336. Писмо № 387 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР,
с което препраща превод на получена нота от Турското комисарство в София.
София, 24 юни 1904 г. 296
№ 337. Нота № 383 от МВРИ – Отделение Протокол
до Имперския отомански комисариат в София за даване разрешение
на свещеник Димитър Попгеоргиев да се завърне в родното си място.
София, 24 юни/7 юли 1904 г. 297
№ 338. Нота № 384 на МВРИ до Имперския отомански комисариат
в София с настояване да се амнистират затворниците Райко Петров,
Войно Димов и Константин Петков.
София, 24 юни (7 юли) 1904 г. 297
№ 339. Рапорт № 428 от Т. Недков до Гр. Начович за категорията бежанци,
които са обект на Българо-турската спогодба.
Скопие, 25 юни 1904 г. 298
№ 340. Писмо от Ив. Гарванов до Гр. Начович, с което му съобщава
за задържаните още в турските затвори българи.
София, 25 юни 1904 г. 298
№ 341. Заявление от Яне Иван Куцаков до ген. Р. Петров за съдействие
за връщане на заграбените му имоти в Мехомия от турчина Мустафа Салиов.
София, 26 юни 1904 г. 299
№ 342. Прошение от Ат. Д. Палеников до ген. Р. Петров за застъпничество
за освобождаването на неговия брат и другарите му заточеници в Синоп.
С. Малко Ченге, Айтоска околия, 27 юни 1904 г. 300
№ 343. Писмо № 396 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР
за продължаването на срока за връщането на бежанците от Великия
везир с още един месец.
София, 28 юни 1904 г. 301
№ 344. Писмо № 397 от МВРИ – Отделение Главно секретарство
до Гр. Начович, с което препраща списък на четници на ВМОРО,
искащи да се завърнат в Турция.
София, 28 юни 1904 г. 301
№ 345. Писмо от ген. Р. Петров до Гр. Начович с питане по въпроса
за амнистията на останалите емигранти в България.
София, 30 юни 1904 г. 301
№ 346. Прошение от Илия Аргиров Кърчовалията до ген. Р. Петров
за застъпване пред турските власти да му се разреши
да се върне в родното си село.
София, 30 юни 1904 г. 302
№ 347. Молба от Димитър Ил. Аргиров, син на Илия Кърчовалията
до дупнишкия околийски началник за завръщане в родното му място.
Дупница, 2 юли 1904 г. 303
№ 348. Молба от Георги Николов до дупнишкия околийски началник
за завръщане в родното му място.
Дупница, 2 юли 1904 г. 303
№ 349. Молба от Стоимен Каранфилов до дупнишкия околийски
началник за завръщане в родното му място.
Дупница, 2 юли 1904 г. 304
№ 350. Писмо № 408 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович,
с което препраща списък на искащи да се завърнат в Одринско.
София, 3 юли 1904 г. 305
№ 351. Писмо № 2453 от Д. Петков до ген. Р. Петров с настояване
да се иска от Високата порта да разреши въпроса да се завърнат
по родните си места бежанците, намиращи се в България.
София, 3 юли 1904 г. 305
№ 352. Прошение от Стоян Ташев до Високата порта за амнистиране
и разрешение да се завърне в родното си място.
Бургас, 5 юли 1904 г. 306
№ 353. Телеграма № 942 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за удължаването
на срока за завръщането на бежанците от Великия везир с още един месец.
Цариград, Пера, 6 юли 1904 г. 306

№ 354. Писмо № 416 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване
да направи постъпки пред Високата порта за по-скорошно разрешаване
въпроса за връщането на бежанците по родните им места.
София, 7 юли 1904 г. 307
№ 355. Нота № 420 от МВРИ до Имперския отомански комисариат в София
за даване разрешение за връщането на Илия Кърчовалията в родното му място.
София, 9/22 юли 1904 г. 307
№ 356. Нота № 421 от МВРИ до Имперския отомански комисариат
в София, с която настоява да бъдат освободени българите
затворници от Одринския затвор.
София, 9/22 юли 1904 г. 308
№ 357. Заявление от Иван П. Ботушанов до кмета на с. Лъджене
за разрешение да се завърне в родното си място.С. Лъджене, 10 юли 1904 г. 308
№ 358. Шифрована телеграма № 1225 от Ив. Ст. Гешов до ген. Р. Петров
за създадени трудности за въздействие над турското правителство
след преминаването на чета на ВМОРО от България в Османската империя.
Виена, 14 юли 1904 г. 309
№ 359. Заявление от Христо Поппантелеев до пловдивския окръжен
управител за завръщане в родното му място.
Станимака, 14 юли 1904 г. 309
№ 360. Молба от Георги Хр. Групчев и Елена Групчева-Чобанова до ген. Р. Петров
за освобождаването на брат им Иван Групчев от затвора в Синоп.
София, 19 юли 1904 г. 310
№ 361. Шифрована телеграма от княз Фердинанд до ген. Р. Петров
за случайната му среща с турския посланик в Белград в Мариенбад.
Мариенбад, 20 юли 1904 г. 311
№ 362. Шифрована телеграма № 443 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
с настояване да се поиска от Високата порта да удължи срока
за завръщане на одринските бежанци, поради ангажиментите
им със селскостопанска работа в България.
София, 27 юли 1904 г. 311
№ 363. Молба от Тодор Органджиев до началника на Политическото
отделение при МВРИ с питане дали е амнистиран според Турско-българското
съглашение заради участието си в солунските атентати.
София, 27 юли 1904 г. 311
№ 364. Заявление от Вълчо Николов и Георги Мавродиев с молба
за съдействие при преминаването им на границата, тъй като са изпуснали
определения срок и по този начин са разделени от семействата си.
Бургас, 2 август 1904 г. 312
№ 365. Писмо от А. Давидов до д-р Хр. Татарчев и Б. Сарафов за хода на тайните преговори
в Цариград между ЗП и турското правителство, за изявленията на д-р Хр. Татарчев
и Б. Сарафов във вестниците с цел да се повлияе за благоприятен изход от преговорите
и за водени официални българо-турски преговори.
Цариград, 4 август 1904 г. 313
№ 366. Прошение от Петър Петков до бургаския окръжен управител за съдействие
да замине за родното си място, поради изпускане на срока на споразумението.
Бургас, 8 август 1904 г. 316
№ 367. Писмо № 472 от Д. Петков до Гр. Начович за необходимостта
от удължаване на срока за завръщането на бежанците в Османската империя.
София, 12 август 1904 г. 317
№ 368. Писмо от Салих от Отоманското имперско комисарство
в София до Г. Вернаца за получена информация от Великия везир
за предстоящото пускане от затвора на още 33 осъдени дейци на ВМОРО.
София, 11/24 август 1904 г., Четвъртък 318
№ 369. Писмо № 473 от МВРИ – Отделение Главно секретарство
до А. Тошев с искане да се потвърди информацията за освободените
затворници от Битолския затвор.
София, 12 август 1904 г. 318
№ 370. Рапорт № 1131 от Гр. Начович до Д. Петков за възможността
бежанците да се връщат в Турция, като използват обикновените пътища
след разпускането на пограничните бежански комисии.
Цариград, 16 август 1904 г. 318

№ 371. Писмо № 3039 от МВР – Отделение Административно-полицейско до МВРИ за прекратяване на дейността на турската комисия за приемането на бежанците на Деве баир.
София, 17 август 1904 г. 319
№ 372. Писмо № 476 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР за възможностите бежанците да се завръщат в Турция и след разтурянето на турските погранични комисии.
София, 20 август 1904 г. 319
№ 373. Рапорт № 539 от Г. Стоев до Гр. Начович за разговора му с френския полковник Веран за нежеланието на Високата порта и на Хилми Паша да приеме останалите незавърнали се бежанци.
Сяр, 24 август 1904 г. 320
№ 374. Рапорт № 674 от А. Тошев до ген. Р. Петров за невярната информация за броя на амнистираните затворници от Битолския затвор.
Битоля, 25 август 1904 г. 320
№ 375. Бележка от Г. Радев за невъзможността Т. Органджиев да бъде амнистиран поради участието му в солунските атентати.
София, 25 август 1904 г. 321
№ 376. Шифрована телеграма от ген. Р. Петров до Г. Вернаца, и. д. главен секретар на МВРИ с настояване да му бъде изпратен рапорта на А. Тошев.
Париж, 30 август 1904 г. 321
№ 377. Шифрована телеграма от Д. Петков до ген. Р. Петров за препращането на рапорта на А. Тошев до княз Фердинанад.
София, 31 август 1904 г. 322
№ 378. Писмо от Д. Петков до Гр. Начович с настояване да се застъпи пред Високата порта да бъдат пропускани в Турция и останалите бежанци.
София, 31 август 1904 г. 322
№ 379. Писмо № 499 от Д. Петков до Гр. Начович с настояване да протестира пред Високата порта за неправилното предаване на български черкви на Патриаршията във възникналия спор при преминаването на патриарши села към Българската екзархия.
София, 3 септември 1904 г. 323
№ 380. Заявление от Савва Христонев до ген. Р. Петров за отпътуването му за Мустафа Паша и връщането му от турските власти.
С. Хебибчево, 6 септември 1904 г. 324
№ 381. Писмо № 3306 от МВР – Отделение административно-полицейско до МВРИ за създавани спънки от турските власти на завръщащите се в турция бежанци.
София, 9 септември 1904 г. 325
№ 382. Открита телеграма № 511 от Д. Петков до Гр. Начович с настояване да се поиска от Високата порта свободно да се пропускат идващите от България бежанци.
София, 10 септември 1904 г. 326
№ 383. Вербална нота № 7644/272 на Отомански Имперски Комисариат в София до МВРИ с настояване да бъде наказан войводата Христо Чернопеев.
София, [15]/28 септември 1904 г.1 326
№ 384. Открита телеграма № 515 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се изиска от Високата порта да бъдат пропуснати през границата намиращите се в Бургас бежанци.
София, 17 септември 1904 г. 327
№ 385. Вербална нота № 7661/274 Отомански Имперски Комисариат в София до МВРИ за изпълнението на спогодбата от турската и българската страна и за неспазването на поетите ангажименти от България за спиране дейността на ВМОРО в нейна територия и преминаването на границата от революционните дейци.
София, 17/30 септември 1904 г. 327
№ 386. Шифрована телеграма от Гр. Начович до ген. Р. Петров за отлагане отговора на поставен въпрос на Великия везир.
Цариград, Пера, 18 септември 1904 г. 329
№ 387. Шифрована телеграма № 1287 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за изказване на Великия везир да се спре приемането на бежанци от България, поради неизпълнени от нейна страна ангажименти по споразумението.
Цариград, Пера, 18 септември 1904 г. 329

№ 388. Шифрована телеграма № 2500 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за отлагане отговора на Великия везир на въпроса за завръщането на бежанците.
Цариград, Пера, 18 септември 1904 г. 329
№ 389. Молба от свещеник Стоимен Попхристов до ген. Р. Петров с искане на съдействие да се завърне в родното си място.
София, 18 септември 1904 г. 330
№ 390. Вербална нота № 518 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския отомански комисариат в София, отговор на вербалната нота на комисариата за войводата Хр. Чернопеев.
София, 18 септември/1 октомври 1904 г. 330
№ 391. Нота от МВРИ до Отоманския имперски комисариат в София за даване разрешение свещеник Стоимен Попхристов да се завърне в родното си място.
София, 18 септември/1 октомври 1904 г. 331
№ 392. Шифрована телеграма № 2501 от Гр. Начович до ген. Р. Петров съобщено му от Великия везир, че в Македония са се появили три български чети.
Цариград, Пера, 20 септември 1904 г. 332
№ 393. Писмо № 527 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща списък на петима неосвободени заточеници в Мала Азия.
София, 24 септември 1904 г. 332
№ 394. Открита телеграма № 531 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да се изиска от Високата порта да бъдат пропуснати през границата намиращите се в Бургаско 400 семейства бежанци.
София, 30 септември 1904 г. 332
№ 395. Шифрована телеграма № 2502 от Гр. Начович до ген. Р. Петров съобщено му от Великия везир, че се подготвя наставления за приемането на останалите бежанци.
Цариград, Пера, 30 септември 1904 г. 333
№ 396. Писмо от Ив. Гарванов до Гр. Начович за освобождението на малоазийските заточеници и за приблизителното число на останалите неосвободени затворници и заточеници.
София, 3 октомври 1904 г. 333
№ 397. Шифрована телеграма № 2503 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за неговото настояване пред Високата порта да се разреши завръщането на останалите бежанци.
Цариград, Пера, 5 октомври 1904 г. 334
№ 398. Шифрована телеграма № 537 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с предложение от българска страна да се отговори на взетото решение за бежанците от турския Министерски съвет
София, 5 октомври 1904 г. 334
№ 399. Шифрована телеграма № 2504 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за направено от него предупреждение до руския и италианския посланици в Цариград, че ако не се разреши бежанците да се върнат по домовете си ще бъде отзован.
Цариград, 6 октомври 1904 г. 335
№ 400. Писмо № 540 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за неизпълнението от страна на турското правителство постигнатите точки от Българо-турското споразумение.
София, 8/21 октомври 1904. 335
№ 401. Шифрована телеграма № 2505 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за заседанието на османския Министерски съвет по патриаршеската криза и за необходимостта да му бъдат изпратени списъците на бежанците.
Цариград, 11 октомври 1904 г. 341
№ 402. Шифрована телеграма от Гр. Начович до ген. Р. Петров съобщено му от Великия везир, че до два дни ще бъде разрешен бежанския въпрос.
Цариград, 13 октомври 1904 г. 341
№ 403. Отворена телеграма № 541 от МВРИ – Отделение политическо до Българското дипломатическото агенство в Цариград за броят на желаещите да се върнат в родните си места в Одринско.
София, 14/27 октомври 1904 г. 341
№ 404. Рапорт № 1679 от Михаил К. Сарафов, княжески дипломатически агент във Виена до ген. Р. Петров за виждането на Австро-Унгария и Русия по въпроса за прилагането на реформите и в Одринско и разрешаването на бежанския въпрос, за проблемите с назначаването

на чуждестранни офицери за реформиране на турската жандармерия и др.
Виена, 14/27 октомври 1904 г. 342
№ 405. Шифрована телеграма № 2506 от Гр. Начович до ген. Р. Петров
за необходимостта да се упражни натиск от българска страна,
за да бъде решен окончателно бежанския въпрос
от турския Министерски съвет.
Цариград, Пера, 18 октомври 1904 г. 344
№ 406. Шифрована телеграма № 1459 от Гр. Начович до ген. Р. Петров
със съобщение, че турския Министерски съвет отново не се е занимал
с бежанския въпрос.
Цариград, Пера, 21 октомври 1904 г. 344
№ 407. Писмо № 1934 от Тодор Гатев, председател на XIII ОНС (III редовна сесия)
до ген. Р. Петров за отправено запитване от народния представител Стефан С. Бобчев
защо не е публикувано още турско-българското съглашение.
София, 22 октомври 1904 г. 345
№ 408. Писмо № 555 от ген. Р. Петров до всички княжески дипломатически
и търговски агенти и управляващи, с което им изпраща нотата № 540,
изпратена до Гр. Начович.
София, 25 октомври 1904 г. 346
№ 409. Доклад на турският Генерален щаб „Нови формирувания в Турската армия".
[Цариград, 25 октомври]/6 ноември 1904 г. 347
№ 410. Рапорт № 200 от д-р М. Шишманов, управляващ Дипломатическото
агентство в Берлин до ген. Р. Петров за разговора му с външния министър
на Германия барон фон Рихтхофен за Българо-турското споразумение
и очакването на Гр. Начович на съдействие от германския посланик барон
Маршал за окончателно решаване на бежанския въпрос, за надеждата
да се подпишат двустранните конвенции с Германия и за впечатлението,
което е направило посещението на сръбския крал в България.
Берлин, 30 октомври 1904 г. 348
№ 411. Вербална нота № 8005/330 на Отоманския Имперски Комисариат
в София до МВРИ с настояване да се съставят списъци на желаещите
да се завърнат в родните си места бежанци, които са нарушили сроковете.
София, [30 октомври]/11 ноември 1904 г.1 350
№ 412. Рапорт № 518 от Г. Стоев, управляващ Одринското агентство до Гр. Начович
за разграбването на българските села в Малкотърновско от мухаджирите, завземането
на земите и грабенето на строителен материал от къщите им.
Одрин, 31 октомври 1904 г. 351
№ 413. Шифрована телеграма № 1501 от Гр. Начович до ген. Р. Петров
за предаването на чуждите посланици в Цариград рапорта на Одринския
агент за разграбването на българските села в Малкотърновско.
Цариград, 2 ноември 1904 г. 352
№ 414. Шифрована телеграма № 562 от ген. Р. Петров до Гр. Начович
с нареждане да протестира пред Високата порта срещу заграбването
на имуществата на бежанците.
София, 3 ноември 1904 г. 352
№ 415. Шифрована телеграма № 563 от ген. Р. Петров до княжеските
дипломатически агенти при Великите сили с информация за протеста
на Гр. Начович пред турското правителство срещу заграбването
на имуществата на бежанците в Малкотърновско.
София, 3 ноември 1904 г. 352
№ 416. Писмо № 566 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически
представители във Виена, Париж, Лондон, Петербург, Рим и Берлин
с нареждане да информират съответните правителства за турската политика
на заселяване и заграбване на селата на напусналите ги бежанци.
София, 6 ноември 1904 г. 353
№ 417. Писмо № 567 от ген. Р. Петров до управляващият Одринското
търговско агентство, с което го информира за направените постъпки
от Гр. Начович и дипломатическите представители пред правителствата
на Великите сили за действията на турските власти по заграбването
на къщите и имотите на бежанците от Одринско.
София, 6 ноември 1904 г. 353
№ 418. Вербална нота № 569 от МВРИ до Имперския отомански комисариат

в София с протест срещу нарушенията на споразумението от турска страна
и заграбването на българските имоти в Одринско.
София, 6/19 ноември 1904 г. 354
№ 419. Рапорт № 586 от Д. Минчович,княжески дипломатически агент
в Рим до ген. Р. Петров за разговора му с Фузинато, италианския държавен
подсекретар във Външното министерство за направените постъпки
от италианския посланик в Цариград маркиз Империяли за разрешаването
да се върнат по родните си места одринските бежанци и за дейността
на гръцките андартски чети в Македония.
Рим, 11 ноември 1904 г. 355
№ 420. Писмо № 576 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до княжеските
дипломатически и търговски агентства в чужбина за отправената
нота до Имперското комисарство в София срещу заселването на одринските
български села с турски семейства.
София, 12 ноември 1904 г. 356
№ 421. Рапорт № 927 от д-р Л. Золотович до ген. Р. Петров за разговора му във Френското
външно министерство за целите, които преследва турското правителство при заселването
на турски семейства в Одринско в напуснатите български села
Париж, 12 ноември 1904 г. 356
№ 422. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за разговорите му с италиянския
посланик Империяли и предложение да бъде награден от княз Фердинанд
с българско отличие за евентуално съдействие в българо-турските отношения.
Цариград, 14 ноември 1904 г. 357
№ 423. Вербална нота № 8201/349 на Отоманския Имперски Комисариат
в София до МВРИ с настояване да се ускори изработването на списъците
на желаещите да се завърнат в Османската империя бежанци.
София, 15/28 ноември 1904 г. 359
№ 424. Писмо № 583 от ген. Р. Петров до Гр. Начович за гонения
на български учители в Костурско и Кичевско.
София, 17 ноември 1904 г. 359
№ 425. Писмо № 4486 от Светия Синод на Българската църква до ген. Р. Петров с молба
да се съдейства на забягналите свещеници да се завърнат в енориите си в Македония.
София, 17 ноември 1904 г. 360
№ 426. Рапорт № 942 от д-р Л. Золотович до ген. Р. Петров за разговора
му с френския министър на външните работи Т. Делкасе за целите,
които преследва Високата порта при заселването на турски семейства
в Одринско в напуснатите български села
Париж, 18 ноември 1904 г. 360
№ 427. Вербална нота № 590 от МВРИ до Имперския отомански комисариат
в София, с която изпраща списъците на желаещите да се завърнат
в Османската империя бежанци.
София, 22 ноември/5 декември 1904 г. 363
№ 428. Рапорт № 591 от Д. Минчович до ген. Р. Петров за разговора
му с италианския външен министър Титони за възникналия проблем
с жилищата и имотите на одринските бежанци и за намесата
на италиянския посланик за разрешаването му.
Рим, 22 ноември 1904 г. 363
№ 429. Телеграма № 593 от ген. Р. Петров до български дипломатически агент
в Цариград, с която го информира за предаването на списъците на желаещите
да се завърнат по родните си места бежанци на Отоманския имперски комисариат.
София, 23 ноември 1904 г. 364
№ 430. Писмо № 601 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович,
с което му изпраща нотата до Имперското комисарство в София.
София, 24 ноември 1904 г. 365
№ 431. Бележка от Г. Радев за поискан списък на свещениците
от Македония, намиращи се в България.
24 ноември 1904 г. 365
№ 432. Шифрована телеграма № 1910 от М. Сарафов до ген. Р. Петров
за ангажиментите на Австро-Унгария да направи постъпки пред турските
власти в Цариград при положение, че българското правителство
не допуска преминаването но чети на ВМОРО в Одринско.
Виена, 28 ноември 1904 г. 365

№ 433. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за благодарността на италианския посланик маркиз Империали от вниманието на княз Фердинанд към него.
Цариград, 30 ноември [1904 г.] 366
№ 434. Писмо № 4960 от Светия Синод на Българската църква до ген. Р. Петров с приложен списък на свещениците от Македония, на които са създавани пречки за завръщането в енориите им.
София, 1 декември 1904 г. 366
№ 435. Рапорт № 693 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за разговора му с английския министър на външните работи лорд Х. Лансдаун за пънките, които турските власти правят на завръщащите се македонски и одрински бежанци и за включването на английски офицери в жандармерийските реформи в Македония.
Лондон, 3 декември 1904 г. 367
№ 436. Писмо № 613 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с настояване да направи постъпки пред Високата порта да се разреши завръщането на българските свещеници по родните им места.
София, 4 декември 1904 г. 368
№ 437. Писмо № 614 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с което му изпраща препис от рапорта на българския агент в Берлин с германския заместник-министър на външните работи по бежанския въпрос.
София, 4 декември 1904 г. 368
№ 438. Писмо № 615 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович и до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им изпраща инструкциите по бежанския въпрос на английския министър на външните работи лорд Х. Лансдаун до управляващия Английското посолство в Цариград.
София, 4 декември 1904 г. 369
№ 439. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович по въпроса за сключването на българо-турска телеграфо-пощенска конвенция, въпроса с връщането на българските бежанци и въпроси от двустранните отношения.
Цариград, 7 декември 1904 г. 370
№ 440. Рапорт № 581 от Г. Стоев до Гр. Начович за тежкото положение на българското население в Одринско в резултат на заселването на мухаджири в българските села и за подкрепата, която заселниците имат в лицето на турската власт, за опасността от възобновяване на революционните борби на българите ако не се вземат мерки и др.
Одрин, 7 декември 1904 г. 372
№ 441. Писмо № 621 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им изпраща препис от рапорта на агента в Одрин за тежкото положение на българското население в Одринско.
София, 11 декември 1904 г. 376
№ 442. Писмо № 622 от ген. Р. Петров до Гр. Начович, с което му изпраща препис от писмото си до българските дипломатически агенти при Великите сили.
София, 13 декември 1904 г. 376
№ 443. Писмо от П. Патев до Г. Вернаца, с което му съобщава неофициално за предадени преписи от Гр. Начович от рапорта на одринския агент Стоев на чуждите посланици в Цариград.
Цариград, 13 декември 1904 г. 377
№ 444. Рапорт № 1673 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за връчването от него на рапорта на одринския агент на чуждите посланици в Цариград.
Цариград, 14 декември 1904 г. 377
№ 445. Писмо от Гр. Начович до Стр. Добрович за невъзможността да се приложат Мюрцщегските реформи в Турция и за спазване линията за компрометирането на Турция за недъзите в нейното управление и др.
Цариград, 14 декември 1904 г. 378
№ 446. Писмо № 623 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически агенти при Великите сили, с което им съобщава за предстоящото изпращане на препис от рапорта на одринския агент на френски език за връчване на съответните правителства.
София, 15 декември 1904 г. 379
№ 447. Писмо № 628 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща препис от телеграма за положението на бежанците в Джумайско.
София, 15 декември 1904 г. 379
№ 448. Шифрована телеграма № 1910 от М. К. Сарафов до ген. Р. Петров за обещанието от австроунгарския външен министър, че ще бъдат направени постъпки пред турското

правителство за разрешаването на бежанския въпрос и настояване българското правителство да не допуска преминаването на чети на ВМОРО в Турция.
Виена, 15 декември 1904 г. 379
№ 449. Вербална нота № 8472/388 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ, с която се опровергава информацията, че турските власти са предоставили българските имоти в Одринско на мухаджири.
София, 16/29 декември 1904 г. 380
№ 450. Телеграма № 1923 от М. К. Сарафов до ген. Р. Петров с искане да му се изпратят още екземпляри от рапорта на одринския агент.
Виена, 20 декември 1904 г. 380
№ 451. Писмо № 637 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до Гр. Начович, с което му изпраща нотата на Имперското Отоманско комисарство в София за положението в Одринско.
София, 21 декември 1904 г. 381
№ 452. Писмо № 638 от МВРИ – Отделение Главно секретарство до търговския агент в Одрин, с което му изпраща нотата на Турското комисарство в София за положението в Одринско за проверка.
София, 21 декември 1904 г. 381
№ 453. Рапорт № 713 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за разговора му с лорд Х. Лансдаун за тежкото положение, при което живеят българите в Македония и Одринско и за мерките, които трябва да се вземат, за да се подобри положението им.
Лондон, 24 декември 1904 г. 381
№ 454. Рапорт № 1944 от М. К. Сарафов до ген. Р. Петров за срещата му с де Мерей от Австро-унгарското външно министерство, на която са обсъдили положението на българското население в Одринско и Македония и за българските черкви в Македония.
Виена, 24 декември 1904 г. 383
№ 455. Вербална нота № 8608/7 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ, с която отхвърля твърденията на българското правителство, че земите на българските бежанци от Одринско са били предоставени на мухаджири.
София, 27 декември 1904/9 януари 1905 г. 384
№ 456. Телеграма № 1729 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за подписването на султанското ираде за одринските бежанци.
Цариград, Пера, 28 декември 1904 г. 384
№ 457. Окръжно писмо № 1731 от Гр. Начович до търговските агенти и управляващите княжеските български агентства в Солун, Битоля, Скопие и др. за султанското решение за бежанците от Одринско и за предложената записка от Начович с българските искания.
Цариград, 29 декември 1904 г. 385
№ 458. Вербална нота № 8638/13 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ за разрешението от Великия везир българските бежанци от Одринско да се завърнат по родните си места.
София, 31 декември 1904/13 януари 1905 г. 386
№ 459. Бележка на Стр. Добрович до княз Фердинанд за намеренията на военните в Османската империя към България при положение, че съглашението не се изпълни.
Б. м., Б. д. 387
№ 460. Писмо от Екзарх Йосиф I до Гр. Д. Начович за тежкото положение на българите в Македония и за политиката на правителството на ген. Р. Петров.
[Цариград, 1905 г.] 387
№ 461. Писмо № 1 МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР, с което препраща нотата на Имперското комисарство в София по въпроса за връщането на бежанците.
София, 3 януари 1905 г. 388
№ 462. Вербална нота № 8659/14 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ с питане за пунктовете, през които ще се завръщат бежанците.
София, 3/16 януари 1905 г. 389
№ 463. Рапорт № 1 от секретаря на Скопското търговско агентство до Щаба на българската армия при Военното министерство за пристигането на оръжие и снаряжение за турската армия за македонските вилаети от Цариград и назначението на турски паши във военните области в Македония за борба с четите на ВМОРО.
Скопие, 3 януари 1905 г. 389

№ 464. Писмо № 2 от МВРИ – Отделение Главно секретарство
до Гр. Начович за уточняване на подробностите с турската страна
по изпълнението на султанското ираде за връщането на бежанците.
София, 5 януари 1905 г. 391
№ 465. Писмо № 3 МВРИ – Отделение Главно секретарство до МВР, с което препраща
нотата на Отоманското комисарство в София по въпроса за връщането на бежанците.
София, 5 януари 1905 г. 392
№ 466. Рапорт № 16 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му
с Хилми Паша за султанското ираде за връщането на одринските бежанци.
Солун, 6 януари 1905 г. 392
№ 467. Вербална нота № 8706/22 на Отоманския Имперски Комисариат в София до МВРИ
с повторно питане за пунктовете, през които ще минават одринските бежанци.
София, 6/19 януари 1905 г. 393
№ 468. Писмо № 9 от МВРИ – Отделение Политическо до княжеските
дипломатически агенти при Великите сили, с което им изпращат нотите
на Имперското комисарство по бежанския въпрос.
София, 8 януари 1905 г. 393
№ 469. Шифрована телеграма № 46 от Гр. Начович до ген. Р. Петров
за уговаряне с Великия везир на пунктовете, през които да се завръщат бежанците.
София, 10 януари 1905 г. 394
№ 470. Рапорт № 39 от А. Шопов до Гр. Начович за получени телеграми
от Хилми Паша от Тахсим Паша за пропускането през границата
на завръщащите се български бежанци.
Солун, 12 януари 1905 г. 394
№ 471. Рапорт № 46 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора му с Хилми Паша
за преминаването на амнистираните българи към старите им занаяти.
Солун, 13 януари 1905 г. 395
№ 472. Писмо № 93 от МВР до МВРИ с определяне на пунктовете,
през които да се завърнат в Османската империя одринските бежанци
и до се поиска удължаването на срока за връщането им.
София, 14 януари 1905 г. 395
№ 473. Рапорт № 57 от Княжеското дипломатическо агентство във Виена до МВРИ
с искане на допълнителни сведения за завръщащите се бежанци в Одринско.
Виена, 14 януари 1905 г. 396
№ 474. Рапорт № 30 от Т. Недков до Гр. Начович за неспазване
на споразумението и натиска от турските полицейски и административни
власти в Скопско срещу амнистираните български учители.
Скопие, 15 януари 1905 г. 396
№ 475. Писмо № 35 от МВРИ – Отделение политическо до Княжеското дипломатическо
агентство в Цариград, с което му изпраща препис от писмо № 93 на МВР за пунктовете,
през които могат да минават завръщащите се бежанци.
София, 21 януари 1905 г. 398
№ 476. Рапорт № 77 от А. Шопов до Гр. Начович за разговора
му с Хилми Паша за даването на разрешение на амнистираните
българи учители и свещеници да се занимават със старите си занаятия.
Солун, 22 януари 1905 г. 398
№ 477. Вербална нота № 39 от МВРИ до Имперския отомански комисариат
в София с молба за съдействие при преминаването на българските
бежанци през граничните пунктове за Одринско.
София, 24 януари/6 февруари 1905 г. 399
№ 478. Писмо № 43 от МВРИ – Политически отдел до М. Сарафов
със съобщение, че бежанците от Одирнско още не са се завърнали
по родните си места.
София, 25 януари 1905 г. 399
№ 479. Рапорт № 135 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за подадена
от него записка до Великия везир за разрешаване въпроса
за одринските бежанци.
Цариград, 27 януари 1905 г. 400
№ 480. Писмо № 56 от МВРИ – Отделение Политическо до Гр. Начович
за уточняване на подробностите с турската страна по изпълнението
на султанското ираде за връщането на бежанците.
София, 28 януари 1905 г. 400

№ 481. Просба от бежанците, живущи в Самоков до ген. Р. Петров с молба за помощ.
Самоков, 28 януари 1905 г. 401
№ 482. Писмо № 85 от ген. Р. Петров до Д. Петков за очакваното разрешение
да бъдат пуснати да се завърнат одринските бежанци след намесата на Великия Везир.
София, 7 февруари 1905 г. 402
№ 483. Писмо № 409 от Д. Петков до МВРИ с питане за допълнителни
подробности около прехвърлянето на бежанците от България в Турция.
София, 9 февруари 1905 г. 402
№ 484. Писмо № 97 от ген. Р. Петров до Гр. Начович с нареждане да уточни
с Великия везир новите подробности около завръщането на одринските бежанци.
София, 15 февруари 1905 г. 403
№ 485. Рапорт № 243 от Гр. Начович до ген. Р. Петров за уговорените с Великия везир
подробности по преминаването на одринските бежанци през границата.
Цариград, 18 февруари 1905 г. 403
№ 486. Писмо от ген. Р. Петров до българските дипломатически агенти
в страните от Великите сили с инструкции да информират външните
министри за неизпълнението от турска страна на подписаното споразумение
и продължаващите издевателства на българското население в Македония и Одирнско.
[София, след 18 февруари 1905 г.] 404
№ 487. Писмо № 122 от МВРИ до МВР, с което му съобщава
за постигнатите договорености между Гр. Начович и Великият
везир за прехвърлянето на одринските бежанци през границата.
София, 23 февруари 1905 г. 407
№ 488. Писмо № 150 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович
за пристигането на две групи бежанци за преминаване през пункта Кайбиларе.
София, 7 март 1905 г. 408
№ 489. Вербална нота № 149 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския
Отомански Комисариат в София с молба за съдействие при преминаването
на българските бежанци от Одринско през турския граничен пост.
София, 7/20 март 1905 г. 409
№ 490. Рапорт № 31 от Т. Марков, секретар на Солунското търговско агентство
до началник щаба на армията за свикването на новия набор в османската армия
от новобранци от Европейска Турция и за успешната борба срещу четите на ВМОРО.
Солун, 7 март 1905 г. 409
№ 491. Рапорт № 360 от Гр. Начович до Д. Петков, министър на вътрешните
работи и управляващ МВРИ за нареждането на Великия везир
да бъдат приети завръщащите се бежанци.
Цариград, 11 март 1905 г. 410
№ 492. Вербална нота № 161 от МВРИ – Отделение Протокол
до Имперския Отомански Комисариат за пропускането
през граничните пунктове завръщащите се бежанци в Одринско.
София, 12/25 март 1905 г. 410
№ 493. Вербална нота № 170 от МВРИ – Отделение Протокол
до Имперския Отомански Комисариат в София за присъединяването
на нови групи бежанци към основните групи от завръщащите се в Одринско.
София, 16/29 март 1905 г. 411
№ 494. Вербална нота № 176 от МВРИ – Отделение Протокол
до Имперския Отомански Комисариат в София за отпътуването
на нова група от завръщащи се бежанци за Одринско към пограничния пункт
София, 17/30 март 1905 г. 411
№ 495. Писмо № 183 от МВРИ – Отделение II политическо до Гр. Начович,
с което му изпраща връчените на Имперското комисарство
в София вербални ноти за бежанците.
София, 17 март 1905 г. 412
№ 496. Писмо от Д. Петков до А. Тошев за проблемите, създадени
от групата на Бори Сарафов и за дейността на гръцката
пропаганда в Македония.
София, 18 март 1905 г. 412
№ 497. Вербална нота № 189 от МВРИ – Отделение Протокол
до Имперския Отомански Комисариат в София за насочване към пограничния
пункт Дуденово нова група бежанци, завръщащи се в Одринско.
София, 19 март/1 април 1905 г. 413

№ 498. Писмо № 190 от МВРИ – Отделение II политическо до Гр. Начович, с което му изпраща връчената на Имперското комисарство в София вербална нота за завръщащи се бежанци.
София, 21 март 1905 г. 413
№ 499. Вербална нота № 195 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за завръщащи се бежанци в Малкотърновско.
София, 22 март/4 април 1905 г. 413
№ 500. Рапорт № 130 от Данаилов, секретар на Одринското търговско агентство до Д. Петков, министър на вътрешните работи и управляващ МВРИ за продължаващото задържане на българи от Ортакьойска кааза в затвора без съд и присъда.
Одрин, 23 март 1905 г. 414
№ 501. Шифрована телеграма № 199 от МВРИ до Гр. Начович за неподготвеността на османските власти да приемат пристигащите бежанци на пункта Кайбилар.
София, 24 март 1905 г. 415
№ 502. Шифрована телеграма от Д. Цоков до Д. Петков с питане да се представи на английското правителство рапорта на одринския агент за публикуване в синята книга.
Лондон, 25 март 1905 г. 415
№ 503. Вербална нота № 201 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за предвижването към граничния пункт Кайбилар нова група връщащи се бежанци за Одринско.
София, 26 март/8 април 1905 г. 416
№ 504. Писмо № 202 от МВРИ – Отделение II политическо до МВР за направените постъпки от Гр. Начович пред Високата порта да бъдат приети новата група бежанци.
София, 26 март 1905 г. 416
№ 505. Шифрована телеграма № 203 от Д. Петков до Д. Цоков със съгласие да се публикува рапорта на одринския агент в английската синя книга.
София, 26 март 1905 г. 416
№ 506. Шифрована телеграма № 449 от Гр. Начович до Д. Петков за обещанията на Великия Везир да издаде заповед да бъдат приети бежанците.
Цариград, 26 март 1905 г. 417
№ 507. Вербална нота № 204 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския Отомански Комисариат в София за завръщащи се семейства бежанци от Малкотърновско през граничните пунктове Урумкьой и Дуденово.
София, 28 март/10 април 1905 г. 417
№ 508. Писмо № 207 от МВРИ до Гр. Начович за връчената вербална нота на Имперското комисарство за приемането на бежанците на пунктовете Урумкьой и Дуденово.
София, 30 март 1905 г. 417
№ 509. Писмо № 960 от МВР до МВРИ за създавани затруднения от османските власти при прехвърлянето на одринските бежанци през границата.
София, 30 март 1905 г. 418
№ 510. Отворена телеграма № 217 от Д. Петков до българския дипломатически агент в Цариград за неспазването от турска страна на Българо-турското споразумение за връщането на одринските бежанци по родните им места.
София, 31 март/13 април 1905 г. 419
№ 511. Писмо № 221 от Д. Петков до Д. Минчович за продължаващите проблеми със завръщането на одринските бежанци.
София, 1 април 1905 г. 419
№ 512. Окръжно писмо № 222 от Д. Петков до княжеските дипломатически агенти при Великите сили с настояване да бъдат запознати съответните външни министри с проблема, създаван от османските власти при завръщането на одринските бежанци.
София, 2 април 1905 г. 420
№ 513. Вербална нота № 224 от МВРИ – Отделение Протокол. до Имперския Отомански Комисариат в София с информация

за завръщащите се бежанци от Одринско.
София, 2/15 април 1905 г. 420
№ 514. Писмо № 225 от МВРИ – Отделение II политическо до Гр. Начович,
с което му препраща връчената вербална нота на Отоманското Имперско Комисарство
в София за одринските бежанци.
София, 2 април 1905 г. 421
№ 515. Шифрована телеграма № 497 от Гр. Начович до Д. Петков за отговора на османската
страна след българските обвинения за неизпълнение на спогодбата за бежанците.
Цариград, 2 април 1905 г. 421
№ 516. Писмо № 234 от МВРИ – Отделение II политическо до МВР
със съобщение на получената информация от Гр. Начович за препращането
на списъците с бежанците за приемането им от одринския валия.
София, 6 април 1905 г. 422
№ 517. Вербална нота № 236 от МВРИ – Отделение протокол до Имперския
Отомански Комисариат в София с информация за преминаването на бежанци
от Малкотърновско през пограничния пункт Дуденово.
София, 7/20 април 1905 г. 422
№ 518. Вербална нота № 238 от МВРИ – Отделение Протокол до Имперския
Отомански Комисариат в София с информация за преминаващи бежанци
от Малкотърновско през пункта Дуденово.
София, 7/20 април 1905 г. 423
№ 519. Писмо № 239 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович, с което
му препраща вербалните си ноти до Отоманското комисарство
за завръщането на одринските бежанци.
София, 7 април 1905 г. 423
№ 520. Шифрована телеграма № 412 от генерал – майор Н. Никифоров до ген. Р. Петров
за поставянето на въпроса за българските бежанци и за клането в с. Загоричане,
Костурско пред Мюлберг в Германското външно министерство.
Берлин, 7 април 1905 г. 424
№ 521. Рапорт № 52/413 от генерал-майор Н. Никифоров
до ген. Р. Петров за поставянето на въпроса за българските бежанци
пред Мюлберг в Германското външно министерство и за впечатленията му
от немската политика спрямо Османската империя.
Берлин, 7 април 1905 г. 424
№ 522. Писмо № 1049 от МВР до МВРИ с настояване Гр. Начович
да постави пред Високата порта въпроса за завръщането на всички
одрински бежанци по родните им места.
София, 8 април 1905 г. 426
№ 523. Рапорт № 393 от д-р Л. Золотович до ген. Р. Петров за срещата му с директора
на политическия отдел във Френското външно министерство Луис, за да иска френската
намеса при разрешаването на въпроса за одринските бежанци.
Париж, 8 април 1905 г. 426
№ 524. Рапорт № 412 от Д. Станчов до ген. Р. Петров за разговора
му с граф Ламздорф и барон Ерентал за създаваните препятствия
от турска страна за завръщането на одринските бежанци.
Санкт Петербург, 8 април 1905 г. 427
№ 525. Писмо № 1101 от МВР до МВРИ за получена информация
че пунктът за приемане на бежанци в Урумкьой още не функционира.
София, 12 април 1905 г. 428
№ 526. Писмо № 260 от МВРИ – Отделение II политическо до МВР
за получените обещания от турска страна, че повече няма
да се правят спънки при завръщането на одринските бежанци.
София, 14 април 1905 г. 428
№ 527. Писмо № 261-bis от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му поръчва да настоява пред Високата порта за назначаване
на турска комисия за приемане на одринските бежанци на пункта Урумкьой.
София, 14 април 1905 г. 429
№ 528. Рапорт № 320 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за поставянето пред лорд Х. Лансдаун
на въпроса за одринските бежанци и безчинствата на сръбските и гръцките чети
над българското население с покровителството на османските власти.
Лондон, 20 април 1905 г. 429
№ 529. Вербална нота № 713/150 на Отоманския Имперски Комисариат

в София до МВРИ за пристигането на групата бежанци в Одринско
и настаняването им по родните им домове.
София, 20 април/3 май 1905 г. 430
№ 530. Писмо № 271 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Отоманското комисарство
за завръщането на одринските бежанци.
София, 22 април 1905 г. 430
№ 531. Писмо № 1231 от МВР до МВРИ за получена информация,
че пунктът за приемане на бежанци в Урумкьой още не функционира.
София, 29 април 1905 г. 431
№ 532. Рапорт № 367 от Д. Цоков до ген. Р. Петров за получената нота
от лорд Х. Лансдаун след поставянето на въпроса за одринските бежанци
пред Великия везир и неговото обещание, че бежанците ще бъдат приети.
Лондон, 2 май 1905 г. 431
№ 533. Вербална нота № 826/165 на Отоманския Имперски Комисариат в София
до МВРИ за приети и настанени български бежанци по родните им домове в Одринско.
София, 2/15 май 1905 г. 432
№ 534. Писмо № 310 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Отоманското комисарство
за завръщането на одринските бежанци.
София, 5 май 1905 г. 432
№ 535. Рапорт № 56 от Т. Марков, секретар на Солунското търговско
агентство до началник щаба на българската армия за предприемането
на мерки от османските власти за изтребване на четите на ВМОРО в Македония.
Солун, 5 май 1905 г. 433
№ 536. Писмо № 315 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански Комисариат
за завръщането на одринските бежанци.
София, 7/20 май 1905 г. 438
№ 537. Вербална нота № 316 от МВРИ – Отделение II Политическо
до Имперския отомански комисариат в София с информация за завръщащи
се бежанци в Одринско през пограничния пункт Дуденово.
София, 9/22 май 1905 г. 439
№ 538. Писмо № 317 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански
Комисариат за завръщането на одринските бежанци.
София, 9 май 1905 г. 439
№ 539. Писмо № 318 от ген. Р. Петров до д-р Д. Станчов с изложение
на вървежа на изпълнението на споразумението и пречките, правени
от турска страна при завръщането на одринските бежанци и настояване
да бъде информиран по въпроса руския външен министър граф Ламсдорф.
София, 10 май 1905 г. 440
№ 540. Писмо № 319 от ген. Р. Петров до княжеските дипломатически
агентства при Великите сили и до Гр. Начович, с което им праща
препис на писмото си до д-р Д. Стачов.
София, 10 май 1905 г. 441
№ 541. Вербална нота № 333 от МВРИ – Отделение II Политическо
до Имперския Отомански Комисариат в София с информация
за преминаването на бежански семейства през пограничния пункт Кайбилар.
София, 13/26 май 1905 г. 441
№ 542. Писмо № 334 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански
Комисариат за завръщането на одринските бежанци.
София, 13 май 1905 г. 442
№ 543. Вербална нота № 338 от МВРИ – Отделение II Политическо
до Имперския Отомански Комисариат с информация за преминаването
на две семейства бежанци през пограничния пункт Кайбилар.
София, 16/29 май 1905 г. 442
№ 544. Писмо № 339 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански
Комисариат за завръщането на одринските бежанци.
София, 16/29 май 1905 г. 443

№ 545. Вербална нота № 1052/192 на Отоманския Имперски Комисариат
в София до МВРИ за броя на българскиите бежанци, завърнали се в Одринско.
София, 18/31 май 1905 г. 443
№ 546. Вербална нота № 347 от МВРИ – Отделение II Политическо
до Имперския Отомански Комисариат в София с информация за завръщащо
се семейство от Малкотърновско през пограничния пункт Дуденово.
София, 19 май/1 юни 1905 г. 443
№ 547. Писмо № 348 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански
Комисариат за завръщането на одринските бежанци.
София, 19 май 1905 г. 444
№ 548. Вербална нота № 354 от МВРИ – Отделение II Политическо
до Императорския Отомански Комисариат в София с информация
за завръщащи се бежанци от Малкотърновско през
пограничния пункт Дуденово.
София, 21 май/3 юни 1905 г. 444
№ 549. Писмо № 355 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански
Комисариат за завръщането на одринските бежанци.
София, 21 май 1905 г. 445
№ 550. Вербална нота № 360 от МВРИ.– Отделение II Политическо
до Имперския Отомански Комисариат в София с информация
за преминаването на бежанци от Малкотърновско през пограничните
пунктове Дуденово и Кайбилар.
София, 23 май 1905. 445
№ 551. Писмо № 361 от МВРИ – Политически отдел до Гр. Начович,
с което му препраща вербалната си нота до Имперския Отомански
Комисариат за завръщането на одринските бежанци.
София, 23 май 1905 г. 445
№ 552. Телеграма от Стр. Добрович до Гр. Начович за залавянето
на Жул Саид, събиращ информация за дипломатическата преписка
на МВРИ, кореспонденцията на Високата порта и нейните
дипломати и другите дипломатически представители в София.
София, 6 февруари 1906 г. 446
№ 553. Писмо от Д. Петков до А. Тошев за отношението на Италия
към македонския въпрос, за групирането на Великите сили,
за очакваното раздвижване и от страна на Австро-Унгария.
София, 5 май 1906 г. 446
№ 554. Писмо от Гр. Начович до проф. Иван Шишманов
за отношението му към различните течения в македонското движение,
за дейността му като дипломат в Цариград и за вижданията си
за политическия живот в България и отговори на зададени
му от Шишманов въпроси за мястото на сената в България,
за българската конституция, за антигръцкото движение в България и др.
София, 24 август 1907 г. 447
№ 555. Писмо от Гр. Начович до проф. Ив. Шишманов с неговите възгледи
по положението в Османската империя след Младотурската революция, ролята
на султан Абдул Хамид II и за мястото на българите при новия режим.
София, 4 август 1908 г. 451
№ 556. Из дневниците на Григор Д. Начович (1902–1906 г.) 454
РЕЗЮМЕТА 492
ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ 495
ГЕОГРАФСКИ ПОКАЗАЛЕЦ 503

ВАЛЕНТИН КИТАНОВ

ПРИНОС КЪМ ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ

Григор Начович и Българо-турското споразумение от 1904 г.

Документален сборник

Българска, първо издание

Рецензент доцент д-р **Кристина Попова**
Редактор **Христо Георгиев**
Художник **Елица Георгиева**
Предпечатна подготовка **Любомира Билярска**

Формат **70 x 100/16**
Обем **34 п.к.**
Печат **„Изток-Запад“**

ИК „Синева“ тел. 0899 833 201

Цена 10 лв.

Валентин Китанов е доктор по история, преподавател в катедра "Българска история и археолоеия" на Правно-историческия факултет при Югозападен Университет "Неофит Рилски"- Благоевград. Преподава дисциплината "История на българския народ XV-XX в." на студенти от специалност "История". Работи върху проблемите на българо-турските отношения през XIX-XX в.

С настоящият документален сборник за пръв път става възможно читателят да се запознае с почти цялата официална документация по Българо-турското споразумение от 1904 г., което трябва да реши възникналите проблеми между Княжество България и Османската империя след Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г. Публикуваните материали позволяват да се проследи отговорната и значима дейност на българския дипломатически агент в Цариград Григор Начович, имащ главна заслуга за постигане на споразумението. Документите отразяват и една важна страница от историята на българите в Македония и Одринска Тракия и спомагат за разкриване на пълната и безапелационна истина по македонския въпрос. Тази книга е принос за проучването на взаимоотношенията между българи и турци, чиято историческа съдба е определила да живеят като добри съседи в едни и същи географски ширини.

10 лв